S

DEMONUL TINEREȚII

1928

Lui G. Ibrăileanu.

Făcînd puţintel popas în Tîrgul Neamţului, Petru-Voievod Muşat a abătut cu soţiile sale boieri şi oşteni către Cetate, unde puşcaşii din Vînători au înălţat praporele pe ziduri şi au dat glas din surle. După aceea au trecut apa Ozanei, muind pînă la genunchi picioarele cailor, ş-au răzbătut la dumbrava cea mare de stejari care se chiamă Branişte. Acolo se lumina un loc desmierdat al albinelor ş-al căprioarelor, şi-n lunca apei uneori îşi aduceau şi zîmbroaicele viţeii la păşunea de toamnă. De-acolo încep munţii să se zimţuiască; şi s-auzeau clopotele de la o sihăstrie veche de pe Nemţişor. Coborînd în singurătate, după chemarea clopotelor, şi găsind pace ca pe un alt tărîm, şi mireasmă de fînaţ ca o tămîie, a hotărît Domnul să înalţe ziduri de piatră şi sălaşuri nouă pentru monahi, în locul celor arse şi pustiite. Din veac în veac clădirea a rămas în picioare, înoindu-se după urgii şi pojaruri; şi-n gropniţile ei se odihnesc monahi de rînd, arhierei şi feţe domneşti: între alţii Ştefan-Voievod, feciorul lui Alexandru-Voievod Bătrînul, tăiat de un nepot al său Roman; şi Teoctist, mitropolitul lui Ştefan-Voievod cel Mare;

și sfîntul Paisie Malorosianul; și Calipso Greaca, fecioara, care și-a cufundat aici tinerețele și firea ei femeiască în rasă de schivnic, de nimeni cunoscută, de nimeni știută, fărădecît numai de Dumnezeu, pînă la ceasul izbăvirii sale. Icoana cea mare făcătoare de minuni cu pruncul, zugrăvită de sfîntul Luca evanghelistul și dăruită țării Moldovei de către Ion Paleologu, împăratul de la Bizanț, se află și astăzi aici, păzind sfîntul lăcaș de toată mînia și primejdia în veacuri; iar odoarele sale de aur și nestemate, dăruite de jupînese, doamne și împărătese, o împodobesc și astăzi la zilele mari ale sfinției sale.

Petru-Voievod Mușat și unii cneji ai săi au pus să se ridice, din bîrne de brad, case cu cerdac în jurul Cetățuii, — pentru odihna lor de vară și pentru petrecerile la vînătoare. Acele case și cerdacuri risipindu-se de vechime ori de foc, s-au ridicat altele care și-acele s-au prăpădit — altele din nou înălțîndu-se, cu anii și rîndurile de boieri și de monahi, ca la toate sfintele mănăstiri ale acestor munți pînă în zilele de acum.

Către această binecuvîntată Cetate a lui Dumnezeu și la aceste căsuțe albe boierești cu cerdacul lor nelipsit, — s-au deprins de mult moldovenii de la Iași și din alte tîrguri să vie să-și petreacă tihna vieții. Și venind aici, fac toți drumul pe care l-a făcut odinioară Petru-Vodă Mușat, pe sub Cetate, peste apa Ozanei, și prin dumbrava de la Branițte. Cărturari și boiernași au trecut astfel și-n acest veac, — și-n preajma ruinilor Cetății cavalerilor ioaniți, au murmurat acel cîntec trăgănat și melancolic:

Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel...

Toţi l-au murmurat plîngînd, căci din firea lor, moldovenii sînt supuşi blăstămului slăbăciunii şi uşurătăţii. Fiind robi ai amintirilor şi amintirile venind totdeauna din trecut şi de pe morminte, foarte iute varsă ei lacrimi; după cum tot aşa de repede uită şi se veselesc.

Alegîndu-mi deasemenea şi eu, aici, popas al liniştii mele, în pacea Mănăstirii Neamţului, într-o căsuţă cu cerdac, m-am înduioşat ca toţi, pe urmele lui Petru-Vodă; apoi, venindu-mi în fire, am scris această fantazie de vară, pe care ţi-o închin ca unui bun prietin, şi mai ales ca unuia care ai suspinat mai mult decît noi toţi în această încîntată grădină a suvenirelor.

I

«Ca azi va fi ziua de mîne,
Ca mîni toţi anii s-or urma...»

La ora 4, s-aude toaca la Mănăstirea Neamţului: e soarele la toacă, după cum spun ţăranii. Apoi sună clopotele — întăi cele mici, ca nişte fiinţi care întreabă dacă au voie să trimeată veste în văi şi-n plaiurile munţilor. Punctează subţire pacea, — rar. După fiecare lovitură, la arcadele clopotniţii par a juca o clipă mutrişoare îngrijate de copii străini şi neexistenţi, care totuşi se văd în zugrăvelile afumate ale iconostasurilor de jos. Atunci lostunii fac ocoluri mai numeroase şi acrobaţii mai grăbite în preajma zidurilor şi răspund şi ei cu o gamă de sonuri fine — lăsînd parcă să curgă din guşele lor catifelate prundişor sferic în cupe de cristal. Mutrişoarele neexistente dispar, căci un clopot mai mare a născut o notă gravă din altă familie de sunete. Şi îndată după aceea se armonizează cu el murmurul impunător al chimvalelor bătrîne. La arcurile de umbră ale clopotniţii apar alte chipuri din icoane şterse — linii vaporoase, cu bărbi şi plete de fum. Trec numai cît ţine fracţiunea unei secunde, căci primblarea musafirilor de vară, cu haine europene, prin piaţa de sub turn, nu-i interesează.

Se agită nesimțit în jurul clopotelor și-n cotloanele liliecilor, — cetind și recunoscînd urme și semne din alte zile, de la binecredincioșii voievozi și monahi care au clădit și au înfrumusețat în veacuri sfîntul acesta lăcaș.

Clopotarii cei vii în carne și oase, care fac să sune cu brațe tari vechile arămi, își împlinesc slujba cu gravitate și absență, fără a privi lumea de azi, fără a simți umbrele sunetelor sau sufletele clopotelor. Simțesc inconștient că ei sînt într-o fază efemeră și fără valoare. Își vor fi împlinit menirea numai cînd se vor integra în tot ce-i armonios aici : vibrări, lostuni, lumină și mireasmă, peisagiu de brazi, ziduri sfinte. Pînă atunci își duc ca o povară săraca și trista ucenicie în această înșelătoare lume, așteptînd altceva. Stau la poarta unui vis — și trimet într-acolo chemările acestea. De o sută de ani, de o mie de ani, de mai multe ori pe zi și pe noapte — perindîndu-se sus la clopote, — perindîndu-se jos la strane, rămînînd aceleași umbre negre, schimbîndu-și numai numele, — monahi nemuritori.

S-au pripășit pe-aici, prin unele case, și circulă pe drumuri și cărări, oameni din altă parte, cu totul indiferenți peisagiului, bisericilor și clopotelor. E adevărat că mînîncă, rîd, petrec și se duc în primblare pînă la Izvorul Tămăduirii. Asta însă nu-i ceva serios, căci pădurea, ca și zidurile, nu-i acceptă ; iar izvorului de apă neagră îi zice în realitate Puturosu, și numai pentru acești străini și-a pus poreclă.

Cînd bat clopotele cele mărunțele, ies veveriţele în poienile de la marginea codrului. Se zbeguiesc cu mare vioiciune, căci muzica aceasta-i pentru dînsele. Cum încep murmurele grave ale chimvalelor, se opresc din joc, se așează pe pămătufurile cozilor și

ascultă cuminți și decepționate. Dar după ce ornicul melodic al munților și-a făcut pauza, ca să cadă peste pripoare și peste colnice un val de tăcere măreață, clopotele cele mărunte iar pornesc și veveriţele încep din nou să joace și să hîrîie cu bucurie. Rămîn după aceea iarăși înșelate, a doua oară, ș-a treia oară. Căci și veveriţele n-au minte destulă, ca și oamenii.

S-au arătat pe cărare cîteva costume evropenești. Veveriţele răsar din starea lor de filosofie, fac sărituri agile, plutesc pe cozi, cu lăbuţele întinse și gheruţele răsfirate: le îmbrățișează și le ascund brazii. Și ele, ca și Puturosu, nu vor să aibă de-a face cu străinii. Europenii de-altminteri nici nu le-au observat: vorbesc cu glasuri tari, întrebuinţează vocabule ciudate, preocupați de chestii foarte mari și foarte neînsemnate.

Nu departe de ctitoria veche, după ce treci o culme, stă ascuns într-o văiugă, aproape de un iaz, schitul Vovidenia. Imprejuru-i se înșiră cîteva căsuţe de monahi, mai liniștite și mai vechi decît cele din mănăstirea mare. Biserica cu trei turnuri, cînd își trimete glasurile, deșteaptă mai multe ecouri în pădurea de aproape. Și izvorul negru, și veveriţele atente, fac parte din poporul ei. Și nu numai izvorul negru — care răsuflă abur urît mirositor, ca să respingă de la sine pe străini; ci și alte însufleţiri și dihănii ale umbrei. Sînt înspre Secu cerbi închiși într-o grădină a lor; înspre Pocrov căprioare cu ochi mari în care se răsfrîng apele tăcerii; înspre Sihăstrie și Sihla și-nspre Agapia mistreți care nasc din tăurile singurătății. Cum intră în tainiţile lor aburii amurgului, se deșteaptă: fulgeră lilieci către ei și-i chiamă spre poieni. Ies din scorburi jderii și mîţele sălbatice și se

călăuzesc pe cărările misterioase cu cîte-o pereche de lumini de fosfor. Lupoaicele-şi scot din vetrele de muşchi puii, ca să-i înveţe la vînătoare. Şi printre brazii neclintiţi fîlfîie, cu aripi moi de scamă, huhurezi şi bufniţi mari.

Cîntă toaca la Vovidenie. Mîni e Sfîntul Pantelimon — şi de mîni vara se călătoreşte. Fratele Ion Bostan s-a suit în turn şi bate cu ciocănaşele lemnul sonor în trei soroace. Pentru singurătăţi, pentru monahi, pentru ciobanii de la stîni, pentru păduri şi fiare şi mai ales pentru sine. In acelaşi timp cîntă toaca la toate schiturile şi mănăstirile munţilor, şi el pare a auzi răspunsurile şi ecourile peste valurile codrului — şi cu mîni iuţi, într-o fină adiere, se pune în armonie cu toate, cu tot ce-l înconjoară şi cu Dumnezeu. Cu ochii pe jumătate închişi şi privind în sine, către sufletul său, stă drept şi neclintit cu trupul, ca o fantasmă neagră, şi numai mînile îi tremură şi cîntă.

De mult europenii au dispărut din peisagiu, parcă ar fi murit.

II

Aici, in aceste singurătăţi, trăia un monah...

Inainte de a cădea ultimele lovituri de ciocane în turn la Vovidenie, părintele Natanail a ieşit din căsuţa lui albă acoperită cu draniţă, a coborît din cerdac către sfînta biserică, a trecut valea şi-a intrat pe-o cărare la deal, către miazăzi, printre fînaţuri necosite. Pluteşte în juru-i dulce mireasmă şi cîntecul din turn.

Părintele Natanail se opreşte o clipă, c-un zîmbet abia văzut în barba-i rară şi balaie. Se-ntoarce spre

turn, de unde-i vine bună veste. Apoi își strînge mai tare cureaua peste rasa-i neagră, pe trupul supt, și pornește iarăși la deal, printre ochi vii și rîs alb de flori.

«Și pentru ele cîntă toaca...» se gîndește monahul, și-și simte sufletul mai ușor decît în alte zile.

Cînd ajunge în marginea pădurii, sună din urmă clopotele, întăi cele tinere, apoi cele bătrîne, după rînduiala veacurilor. Contenesc, și se face liniște.

Un tipăit ușor s-aude pe cărarea umedă, în urma călugărului. Cuviosul Natanail se întoarce.

— Tu ești, măi Țubichi? întreabă el fără supărare și c-o voce deosebită, ca și cum ar fi vorbit c-un copil.

Cățelul tărcat se oprise cu urechile înălțate ca două corniță și mișca prietinos din coada ciuntită.

— Bine, numai să n-ai de furcă cu dulăii de la stînă, îi zise Natanail.

Țubichi avea pricină să se creadă în siguranță și mai făcu cîțiva pași înspre stăpînul său.

Amîndoi porniră înainte pe potecă și lumina scăzu între brazi.

Veni o înfiorare peste păduri și cetinile din jurul lor fîșîiră prelung. Ca și toaca și ca și clopotele, acest cîntec al liniștii era pentru Dumnezeu, pentru puțini oameni și pentru sălbătăciuni. Iar pentru ca rînduiala tainelor să fie deplină, cînd sta șuietul brazilor în răstimpuri, năștea, stîns, din depărtarea de la miazăzi, glas de bucium. In această alternanță nu era nimic poetic și romantic. Din bucium zicea moș Nechita cel burduhos, la stîna mănăstirii; și dădea o veste ciobanilor lui.

In sara aceasta așa de frumoasă însă, și-n clipa aceea unică din viața lui, fără pereche în trecut și în viitor, părintele Natanail primi în el cîntarea nouă ca și pe cea de toacă și de clopot.

— Frumoasă sară, măi Ţubichi! zise el fără cuvinte, către cățelul care tipăia acum alături lîngă glesna lui stîngă.

Cînd cărarea sui alt colnic şi ajunse către altă vale, susurul de ploaie al brazilor se alină, şi călugărul, oprindu-se, bătu uşurel cu palma peste grumazul cățelului, ca să steie şi el neclintit şi fără răsuflet ca şi dînsul. Atunci, din dreapta, îi veni alt zvon: era o sonoritate măreaţă, straniu înmulţită şi crescută de ecourile pădurii, ca şi cum s-ar fi împletit şi s-ar fi încălcat serii de cornuri de vînătoare, unele subţiri, altele profunde.

«Cu toate acestea e tot un bucium, şopti călugărul emoţionat. Ştiam eu că Mănăilă are alt meşteşug; şi sună din alte poieni.»

Răsuflă adînc, apoi înghiţi cu plăcere aerul serii amestecat cu mireasmă de răşină.

Poteca stînii mănăstireşti curgea înainte; apoi, ca un fum şerpuit, suia printr-o rarişte pe coasta dimpotrivă. Natanail coti în loc spre mîna lui dreaptă, pe o cărăruşă abia văzută dintre ierburile înalte ale poienii. Mai ascultă în două răstimpuri larma de bucium a ecourilor; după aceea, amîndoi, el şi Ţubichi, urcară în tăcere un deal trăgănat, şi de pe culme văzură deasupra asfinţitului — aprins — luceafărul de sară. Intr-un cotlon al văii care se deschidea, se afla stîna unor oieri străini, veniţi la văratic dintr-alte păduri şi de pe alte albii de ape.

Bătură tălăngi lin şi veni pînă la ei miros de fum. Cărarea ocoli pe după un pîlc de brădiş tînăr, pe-un tapşan uşor înclinat. Şi-ndată zbucni focul, ca şi cum alt luceafăr enorm ar fi căzut din cerul scund. Şi cînii, cu mînie şi larmă înfricoşată, se zvîrliră spre străini.

Călugărul se oprise, cu Ţubichi alături. Sta neclin-

tit, nalt şi subţiratic în rasa-i cernită. Cei de la stînă îl vedeau zugrăvit pe zarea culmii şi-l recunoscură.

— Aista-i părintele Naftanail, hotărî glasul gros al baciului. Măi flăcăi, chemaţi cînii.

Cîteva fîşcîituri sălbatice sfîşiară înserarea. Strigăte răsunătoare ameninţară spre dulăi, amestecînd nume ciudate. — Nea, Lepşa; nea, Cotoşman! Vîină aici, boală, c-acuşi tună dracu-n coşu tău!

Invălmăşeala de răcnete şi fluierături n-avusese înrîurire prea mare. Dulăii se opriseră ei singuri, căci şi ei recunoscuseră în monah un musafir care mai călcase de cîteva ori în acele locuri.

Baciul strigă gros:

— Poftiţi, părinte!

Unul din strungăraşi, băiat sprinten de doisprezece ani, sărise de la locul lui şi ieşise în cărare. Primi pe călugăr, îi sărută mîna şi-l aduse la foc.

Stîna lui Mănăilă era o alcătuire trecătoare: o şandrama şubredă acoperită cu draniţă, rezemată pe cîţiva stîlpi de brad în care toporul lovise şi cioplise foarte puţin. Cîteva hîrdaie şi doniţi, scafe şi cupe stăteau aruncate fără rînduială pe poliţi grosolane, alcătuite după un meşteşug cu zeci de veacuri anterior celui dintăi cîntec pe care l-au suspinat păstorii sub codru şi care se chiamă *Mioriţa*. De la dacii cei de demult şi de la alţii mai vechi decît ei, în rînduri de generaţii, ciobanii n-au simţit nevoia să-şi schimbe portul, datinile şi confortul în munţii lor sălbatici. Cu aceleaşi unelte din tinereţa lumii, cu acelaşi ritual de-atunci îşi duc traiul — numărînd fără scop oile, zilele şi anii. Socotelile acestea le fac pe răbuş, adică tot pe o bucată de lemn. Trăiesc iarna în bordeie de bîrne; iar dulceaţa primăverilor ş-a tinereţii o spun tot din lemnul pădurilor lor, din bucium ori caval.

C144860

Baciul şi cîţiva ciobani cu strungăraşul stăteau la foc — deasupra căruia, spînzurat în cîrlige şi lanţuri, înegrea ceaunul cel mare de jinţită. Erau oameni fioroşi la înfăţişare, cu plete mari netunse şi nepieptănate, — îmbrăcaţi cu straie care fuseseră odată albe, de cînepă şi in, toarse şi ţesute de muieri din văi. Acuma aveau o coloare fără nume, păreau un fel de piele vîrtoasă. Tot aceeaşi rînduială străveche porunceşte ciobanilor să-şi spele hainele în zer şi să le pătrundă de untul caşului, pînă ce capătă tăria şi floarea ştiută, — şi pe deasupra un miros pătrunzător, de brînză şi de fum. Căci sub şandrama lumina se luptă întruna cu fumul. Oamenii lăcrămează, se apără de vîlvătăi ridicînd palmele în dreptul ochilor. De şi-s aşa de buhoşi, de unsuroşi şi de demult, zîmbesc din veacurile lor cu prietinie noului venit. La Ţubichi nici nu catadicsesc să se uite, căci nu-i decît o cotarlă măruntă, şi numai dulăii au preţ între pădurile cu fiare.

Bătrînul Mănăilă se sculă în picioare după perdeaua de fum, nalt şi spătos, încins c-o piele de buhai lată de-o palmă domnească. Suvacurile, stricnelele şi celelalte alămuri aninate de chimir risipiră fulgere în bătaia flacărilor. Îşi mîngîie cu degete groase barbia rasă din proaspăt cu custură de coasă şi salută pe monah cu vocea-i de bas :

— Bine-ai venit, părinte. Binecuvintează.

Călugărul făcu semnul crucii asupra focului.

— Domnul Dumnezeu să vă aibă în sfînta lui pază. Bine v-am găsit sănătoşi, oameni buni.

— Sărutăm dreapta, cinstite părinte, grăi iarăşi baciul. Şi fîşîind cu opincile-i mari prin şperla vetrelor vechi, întîmpină pe oaspete. Cuprinzînd în laba-i uriaşă mîna slăbuţă şi albă a călugărului, o sărută

răsunător. Cu mişcări stîngace, ceilalţi ciobani îi urmară pilda, apoi se aşezară iar la locurile lor şi-şi mîngîiară cu palmele pletele unse cu unt.

— Ţi-am auzit buciumul, zise Natanail şi privi în juru-i căutînd un scaun. Un asemenea obiect este însă lucru de prisos într-o stînă. Oamenii stau pe-o cofă, pe-un pietroi ori pe-o curmătură de brad. Stau chiar şi pe pămîntul gol, care-i tatăl nostru al tuturora şi ne ţine bine.

— Pentru cuvioşia sa, adă scăunaşul... porunci grav baciul. Şi strungăraşul aduse îndată din întuneric scăunaşul de lemn cu trei picioare care, obişnuit, avea slujbă să steie întors şi să fixeze ceaunul la mestecatul mămăligii. — Precum spui, părinte, urmă bătrînul, întorcînd spre monah ochii lui cu streşină de sprîncene ; socot că m-ai auzit din valea cealaltă, cînd ai ajuns la Doi-Paltini. Dam semn, ca să iasă feciorii cu oile în porneală. Am şi eu o pustie de surlă în care am învăţat din pruncie a sufla, întrecîndu-mă cu lupii. Asta-i treaba noastră. Altă ispravă nu facem. Cînd m-oi înfăţişa la împărăţia sfîntă, la judeţul cel de apoi — cînd a fi şi dac-a fi — am să am cu mine buciumul ş-am să zic o toană. Domnul Dumnezeu va zîmbi şi mi-a face semn cu mîna să trec între cei drepţi, în sînul Jidovului.

— Care Jidov, moş Mănăilă ?

— In sînul lui Avraam, cuvioase părinte. Cînd ne-om vedea acolo, apoi om şti dacă ne-a fi mai bine decît în astă ticăloasă viaţă.

Călugărul zîmbi.

— Intr-o privinţă n-are să fie mai bine, moş Mănăilă. Căci acolo nu-i foc şi nu-i întuneric, şi nici luceafărul nu se vede lucind deasupra unei măguri, cum îl vedem noi de-aici. Nici nu-i custură de coasă ca să

te bărbiereşti. Nici zer ca să te speli. Nici auzi sunînd tălăncuţele. Nu-i vale cu crîşmă, ca să-ţi aducă de-acolo strungăraşul spirt. Nici fum de tutun nu se pomeneşte. Acolo-i aşa un loc de lumină, moş Mănăilă, unde stai ca un abur fără trup. Şi, precum scrie la carte, acolo nu-i nici durere, nici întristare. Şi nu-i nici bucurie, după cît înţeleg, — căci sufletul însuşi este bucurie precum flacăra e foc.

— Hm ! făcu baciul, mă miram eu să fie mai bine decît aici, în sînul unui necredincios. Apoi dacă nu pot eu să mă lăs pe o vale cu flori într-o sfîntă zi de sărbătoare, şi dacă nu văd sărind din stîncă un izvor ca un berbecuţ alb, — şi dacă nu pot ajunge la han la Irimia, ca să beau o litră de rachiu de care-mi place mie, — de celelalte mă lepăd. Eu zic aşa că numai cu necuratul trup putem avea plăcere. Cînd a putrezi — gata, dacă n-om avea grijă să facem cele de cuviinţă.

— Cum se poate să vorbească astfel un om bătrîn ? îl întrerupse călugărul, fără supărare. Dumneata, baciule, nu eşti creştin şi botezat ?

— Ba sînt.

— Şi nu crezi în Sfînta Treime şi-n învăţăturile Domnului nostru Hristos ?

— Ba cred.

— Atuncea trebuie să aştepţi învierea morţilor, care va fi în veacul de apoi. Pînă atuncea, sufletul dumnitale despărţit de trup nu va avea nevoie nici de băutura care-ţi place, nici de hrană, nici de toate cîte le socoţi bune de şi sînt înşelătoare.

— Ba eu, părinte, mi-am zidit fîntînă, ca să am apă cînd mi-a fi sete dincolo. Ş-am dat de pomană pită, sare şi caş — ca să nu sufăr de foame. Ş-aceşti feciori, după ce-oi pieri eu ş-oi fi subt iarbă, au să vie să-mi cînte deasupra. Ş-au să mînînce ş-au să beie cu

mine, ca să mă satur şi eu. Asemenea rînduială noi am apucat-o de la alţi baci mai vechi decît noi, care s-au petrecut demult din lume şi s-au dus pe tărîmul celalalt, şi noi se cade să ne ţinem de ce-am apucat şi am învăţat.

Monahul nu crezu de cuviinţă că trebuie să mai dea replică la asemenea înfricoşată profesie de credinţă. Creştinismul lui nu găsea cheia la uşa de bronz după care sta închis baciul cu strămoşii săi. Rămase un răstimp visător, cu ochii lui albaştri aţintiţi în zbaterile focului.

— Părinte, vorbi iar baciul rînjind, eu abia acuma mă uit şi văd. De unde dracu ai găsit cuvioşia ta asemenea fleac de căţel, cum nu mi s-a arătat de cînd sînt?

— Aista-i Ţubichi, răspunse Natanail. S-a luat azi după mine, şi văd că nu s-a spăriat de dulăii dumnitale. E o corcitură pripăşită la chilia mea; a rămas de la nişte boieri care au petrecut în vara asta la mănăstire. E un corceag de mops şi de fox...

— Cum?

— E un corceag de mops şi de fox, însă-i deştept ca un om. Numai glas n-are, ca să vorbească.

Baciul privi cu îndoială şi dispreţ spre căţel.

— Cum ai zis că-l chiamă?

— Ţubichi.

— Hm! Aista nu-i nume de cîne, părinte. Ia să chem pe Dîrlău, să văd dacă-l cunoaşte că i-i neam. Nea, Dîrlău, ia vină-ncoace şi vezi pe ciocoiul ista.

Bătrînul fîşcîi haiduceşte şi mai răcni o dată numele dulăului. Prin fum sticliră ochi sîngeroşi, şi-un cîne mare şi flocos, cu ragilă la gît, se opri la cîţiva paşi în marginea cercului de lumină. Ţubichi mîrîi scurt şi-şi ridică urechile ca nişte corniţe.

— Îl auzi, măi Dîrlău ? ce zice ?

Dulăul mai rămase o clipă neclintit, apoi se retrase-n întuneric, dispreţuitor ca şi baciul.

Ciobanii rînjiră şi se priviră cu coada ochiului. Apoi se făcu tăcere şi se întinse noapte deplină.

Călugărul trase de sub haina-i largă, de la piept, un pachet cu grijă învălit într-o gazetă veche.

— Moş Mănăilă, zise el, dumneata nu-ţi vei fi închipuind c-am venit în ia-sară aici, ca să aduc pe Ţubichi, să te minunezi de el. Am venit să-ţi mulţămesc pentru caşul pe care mi l-ai trimes în ziua de Sîntilie.

— Bun şi frumos caş ! întări baciul.

— Intr-adevăr. De-aceea l-am plătit cu dreptate, după vorba pe care mi-a spus-o flăcăul. Iar acuma, pe deasupra, te rog a primi cîteva pacuri de tutun de cel de care-ţi place.

— Mie-mi place de cel negru şi tare, ca să-l simţesc cînd îl trag în piept.

— De-acela ţi-am adus.

— Iţi sărut mîna, părinte. Văd că-mi ştii naravul.

— Ţi-l ştiu, moş Mănăilă.

— Şi văd că-mi dă o mînă sfinţită iarbă de afumat care se chiamă a Diavolului.

Baciul rîse iar, arătîndu-şi toţi dinţii. Călugărul îi răspunse cu liniştea-i zîmbitoare:

— Moşule, toate sînt ale lui Dumnezeu: şi ierburile şi fiinţile.

— Asta aşa-i ! încuviinţă baciul. Şi desfăcu cu mare grijă şi neîndemînare pachetul pus pe genunchi, ca să se încredinţeze că într-adevăr are de-a face cu iarba cea mai neagră, care fumegă mai gros şi trece ca o perle de strmă prin gîtlej. Apoi îşi căută

luleaua de lut din fundul chimirului ş-o bătu cu botul de opincă. O împunse cu suvacul, suflă într-însa şi iarăşi o împunse. Ş-o îndopă cu tact din darul călugărului.

Natanail îl privea pe gînduri ; dar era concentrat mai mult în sine. In sara asta toate îi păreau bune şi tihnite. Străbătuse uşor poteca printre păduri, simţind nevoia să schimbe o vorbă cu oameni din lume şi să-i intre cerul în suflet ca un fum de floare violetă. Se ridică sprinten şi-şi mîngîie căţelul.

— Vă poftesc bună sara, zise el. Nu uita, moş Mănăilă, că eu împărţesc şi altora din fructul ollor dumnitale. Are să mai trebuiască cît de degrabă alt caş : mîne ori poimîne. Plata — cum ştii — e fără greş.

— Asta ştiu, părinte, dar eu mă bucur mai ales de bunătatea cuviosiei tale. Sărutăm dreapta şi să mai vii pe la noi sănătos cu tutun de-acesta.

Baciul şi feciorii rînjiră iar. După aceea răcniră la cîni, ca să-i ferească în laturi. Şi călugărul porni înapoi cu pas elastic spre schit, cu căţelandrul după el. Intr-o vreme rîse singur, gîndindu-se la convorbirea cu Mănăilă, la fel cu alte convorbiri din alte cîteva seri de vară. Sălbaticii şi păgînii aceia, care se socoteau creştini, erau blînzi şi buni şi el avea dragoste pentru ei. Intre dînşii, o clipă, se simţea bine — cu sufletul liniştit ca un iaz într-o pădure solemnă.

Adresă într-o vreme lui Ţubichi cîteva cuvinte de prietinie. Se opri lîngă un tufar mărunt, în marginea poienii de la paltini, şi căută, pipăind, o frunză potrivită. O aşeză între buze şi cîntă uşor nopţii şi singurătăţii cît trecu printre brazi, într-un întuneric de catran.

III

Acum se arată niște cinstite fețe de slujbași.

In urma lui, la stînă, baciul rămase pîcîind cu mare plăcere din luleaua-i de lut roș cu căpăcel de alamă.

— Era bine dacă se nimerea sub fusta călugărească ș-o leacă de rachiu... zise el către feciori.

Măi Turiță, dă-mi o cupă de zer.

Strungărașul îi aduse zerul.

— Cu asta n-am făcut mare lucru, vorbi el iar oțărîndu-se urît; fărădecît mi-am astîmpărat oleacă arșița. Tutunu-i mai bun. V-aș da și vouă o țîră, da' nu vreau să vă înădiți la o iarbă îndrăcită și puturoasă ca asta. Apoi de cînd țin eu minte, și după cît știu, numai baciul trebuie să tragă din lulea. Cei tineri se uită ș-așteaptă să le vie rîndul. După ce-or trece vreo douăzeci de ani, apoi îți afla și voi ce-a iscodit Diavolul.

Subțire și muzical, Turiță strungărașul se amestecă și el în vorbă:

— Parcă ciobanii nu duhănesc și ei? observă el. Pînă la crîșma din vale nu-i așa de departe. Numaidecît în loc să-l beie din lulea, îl fac țigară: îl sucesc în pănușă de păpușoi.

— Și-i bun, măi Turiță? întrebă baciul privindu-l într-o parte, pieziș.

— Îi bun, moșule, răspunse strungărașul.

Ciobanii și baciul izbucniră în hohot, scuturîndu-și pletele. In vîlvătăile schimbătoare ale focului, obrazurile lor aveau schimonosituri demonice, ca și cum

i-ar fi aruncat în singurătatea aceea un pămînt necurat.

Dulăii dintrodată se izbiră cu vrăjmăşie în cărare şi cîteva tălăngi se scuturară în umbra de-aproape. Larma cînilor crescu întărîtată şi doi ciobani săriră de pe trunchiurile lor.

Un glas se-nălţă în întunericul opac, modulînd o vocală sonoră : Ho-hoo !

— Is oameni de-ai noştri, grăi unul dintre feciori, întorcîndu-se la foc. Celălalt domolea cînii.

Baciul mormăi pe lîngă ţeava lulelii :

— Cine-i ? nu cumva îi Pintilie ?

— Da. Onuţă şi cu Pintilie.

Baciul aşteptă, sucit cu spatele spre cărarea muntelui şi-n aparenţă nepăsător, pînă ce paşii străinilor fîşîiră lîngă foc. Atunci se-ntoarse şi văzu doi munteni cu sumăieşe scurte, cu ochii mascaţi de pălăriile aplecate pe sprînceană. Unul era înalt, — celălalt mai subţiratic şi mai scund. Purtau topoare cu coadă lungă atîrnate la cotul braţului stîng.

— Bună vremea.

— Bună să vă fie inima, răspunse baciul. Voi sînteţi ?

— Noi, răspunse cel scund şi subţiratic.

Traseră de sub sumane puşti cu ţevile retezate şi se aşezară ceva mai la o parte, alături, pe-un singur butuc de brad, cu armele lîngă dînşii. Işi ridicară frunţile, îşi săltară pălăriile. Cel nalt era blond. Cel scund — brun.

Zîmbiră spre baci. Cel mic cu îndrăzneală, cel nalt cu oarecare stînjenire, — amîndoi însă exprimau aceeaşi stare de îndoială pe care trebuiau s-o aibă oameni ca ei într-o aşezare ce atîrna oarecum de legile şi rînduielile societăţii din vale.

Baciul Mănăilă întrebă iarăşi:

— Aţi mai coborît într-acoace?

— Da, răspunse cel mic, aţintind spre baci ochi scăpărători şi negri. Am stat o vreme sus, într-un loc al nostru. De acolo, am văzut că v-a căzut pe sară oaspete la stînă.

— Da. Părintele Naftanail de la schit.

— Am spus eu că-i părintele Naftanail.

— Aşa-i, întări baciul. Pintilie l-a asemuit bine. Se vede că mîne e ziua lui, cînd se face slujbă mare de-vale. Are ochi ageri pentru cele sfinte.

— A fi şi asta, îngînă pe gînduri Pintilie, fără să zîmbească.

O clipă tăcură. Cel mic şi negricios tresări iar:

— A venit să cumpere caş?

— Nu; a venit s-aducă o rămăşiţă de datorie.

Tăcură iarăşi.

Onuţă trase de la şold o taşcă de piele, înflorită cu ţinte şi plăci de alamă, o deschise între genunchi şi scoase din ea o ploscuţă lată de sticlă, îmbrăcată în împletitură de rafie. Scociorî ş-un păhărel de metal, în care suflă de cîteva ori, ca să-l cureţe. Apoi, cu osebită grijă, urmărit de toţi ochii, atît ai oamenilor din lumină, cît şi-ai cînilor, — destupă sticla şi turnă atent în păhărel un fir subţire de licoare.

— Aista nu-i rachiu, — e doftorie, explică el. E de cel de mere. Mi l-a dăruit o cuvioasă călugăriţă de la Agapia din deal. Eu socot că i-a cetit şi rugăciuni cînd l-a făcut. Supărare, boală, — ţi le ia cu mîna. Poftim, moş Mănăilă, ia-l de bine.

Ochii baciului de mult sticleau ca ai necuratului din rîpă. Lăsă repede luleaua în spuză, la botul opincii, şi prinse în mîna-i mare cu ghiare păhărelul de rachiu. Îl aduse domol la gură. De şi-i tremura mîna,

nu vărsă nici un pic. Îl gustă din vîrful limbii, — şi încuviinţă adînc din cap : — Ihî ! Apoi închină spre munteni :

— Apoi vă poftesc sanatate. Domnul să vă fie de spor şi de ajutor.

Şi sorbi cu ochii închişi, răsturnînd capul pe spate. Intinse paharul.

Crezu potrivit să mai adauge o vorbă :

— Eu zic aşa, oameni buni, că Dumnezeu cunoaşte gîndul omului, şi cîteodată i-l împlineşte.

Oamenii buni nu înţeleseră din ce adînc porneşte această banală cugetare ; o primiră totuşi cu linişte, ca şi pe închinarea în care acelaşi Domn-Dumnezeu trebuia să le steie într-ajutor pentru faptele şi îndeletnicirile lor cam nepotrivite cu uneltele pe care le aveau alături.

Onuţă cinsti pe feciori, care dădură de dusca lichidul de foc, fără să crîcnească. Turiţă gustă numai de pe fund, lepădă paharul în mîna străinului şi-şi prinse gura pe rînd cu degetele mîinii drepte, apoi cu cele ale stîngii, suflînd pripit aburi de otravă, în hazul tuturor celor de faţă. Veselia risipi deplin şovăirea începutului, — mai ales după ce baciul mai primi un păhărel pe care-l trată cu aceleaşi mîngîieri şi evlavie.

— Bune lucruri a lăsat Dumnezeu pe astă lume... observă el cu statornica-i filosofie.

— Nu-i de la Dumnezeu, îi de la o călugăriţă de la Agapia, rîse Onuţă.

Insfîrşit, găsi de cuviinţă şi Pintilie să arăte ce sunet are glasul lui.

— Baciule, grăi el, cam ce fel de om e călugărul acesta Naftanail ?

— Călugărul acesta Naftanail? Apoi cum să-ți spun eu, bre Pintilie? Eu socot că-i mai mult călugăr decît om.

— Așa am auzit și eu de la alții, care l-au cunoscut ș-au fost pe la chilia lui. Eu numai de departe l-am văzut, trecînd prin poieni și pe cărări. Nu-i vechi prin partea locului.

— Nu-i vechi. Și nici el n-are multe zile crestate la răbuș. S-a pripășit la Neamțu de vreo doisprezece-treisprezece ani. Acu ai să mă-ntrebi de unde a venit: asta nu ți-oi putea-o spune.

— Zice că-i venit de prin părțile Ieșului.

— Se poate. Iaca aicea ai dreptate. Am auzit că acela tîrg îi mai mare decît toate cîte sînt. De aceea și Naftanail are atîta învățătură. La tîrguri sînt școli înalte. El trebuie să fi învățat acolo macar zece glasuri de carte.

— Dacă n-ar fi fost învățat, nu s-ar fi putut face așa de degrabă monah; și n-ar fi duhovnic așa de vestit — încît vin oameni bolnavi și muieri de prin sate, ca să le cetească deslegări și să-i tămăduiască. Dumneata, baciule, ai auzit de asta?

— Cum să n-aud? Doar eu îl cunosc mai de demult, de pe cînd încă nu era cuvios ieromonah. Învățătură trebuie să aibă multă, de și eu n-am de unde o cunoaște. Iar mai ales are în sufletul lui, după cît știu, dreptate, de-ți plătește un lucru de două ori, ca să-ți facă mai mare coraj și plăcere. Ș-apoi, pe lîngă dreptate, a supt laptele bunătății de la maică-sa care l-a crescut și l-a avut drag. Că el pentru rugăciunile lui, pentru minunile și vindecările ce săvîrșește, nu primește niciodată bani, ca să nu-și spurce darul.

Aici bătrînul Mănăilă primi din mîna lui Pintilie al treilea păhărel de rachiu de mere. Pleoscăi din

limbă şi-şi spori şi mai tare gustul de vorbă, înţelegînd uşor care-i mijlocul să dobîndească şi pe-al patrulea.

— Intocmai aşa este, precum îţi spun eu, măi Pintilie. Apoi acolo prin străinătăţi, la Ieşi, va fi avut el, după cît înţeleg, unele nacazuri mari. Stau şi socotesc : altfel de ce şi-ar fi lăsat el boieriile şi bielşugul, ca să s-aşeze aici, într-o pustie, între codri?

— Am auzit şi eu c-ar fi fost bogat în viaţa lui.

— Se-nţelege. Avea slugi o mulţime. Unu-i ţinea lingura, altul paharul. Unul lua cu degetele pilaf din strachină şi-i punea în gură. Trăia, mă rog, ca un boier. Şi umbla numai cu căruţa şi cu trinu. Acolo este trin : un fel de căsuţă pe roate, care fuge singură, fără cai. Ce drăcie a fi asta, nu ştiu, că n-am văzut-o; eu nu m-am pogorît niciodată de la munte, dintre oi, — dar zice că este. Ei, — şi cîte va mai fi fost avînd! Toate le-a lăsat, bre omule, şi s-a tras la schivnicie, din pricina unui diavol.

— Aşa ai auzit? din pricina unui diavol?

— Se-nţelege; altfel cum?

— Eu am auzit că din pricina unei muieri.

— Apoi eu ce spun? din pricina unui diavol. Şi se-nchină, şi ceteşte şi zi şi noapte. Numai cîteodată vine pe la noi, la stînă. Şi dacă este rai, precum scrie la carte, apoi drept în rai are să se ducă, cu trinu.

Mănăilă se veseli singur de vorba lui. După asta îşi îndopă iarăşi luleaua.

— Are şi tutun bun... adăogi el rînjind şi clătinînd din cap.

Pintilie lăsă să treacă vorba asta pe care n-o înţelegea şi rămase iar gînditor.

Onuţă mistui ploscuţa în taşca de piele. Baciul stupi în foc şi tăcu.

Fiorul de vînt al înserării contenise de mult. Noaptea fără lună se statornicise deplin între cer şi codri. Luceafărul trecuse pe celălalt tărîm. Dintre stelele fără număr de deasupra — ca dintr-o spuză de aur, din prundişuri de nestemate, dintre făclioare ale adîncurilor celor fără de margine — unul dintre feciori alese un grup geometric şi-i dădu un nume. Atunci se deşteptă iar baciul, uşor înveselit, — îşi înăbuşi căscăturile enorme ale somnului şi luă el cuvîntul, ca unul mai bătrîn şi mai cunoscător al tainelor celor de demult ale păstoriei. Inaintea lui alţii trebuiau să tacă, — şi feciorul îşi înghiţi vorbele cu sfială pe bolovanul lui colţuros. Baciul dădu el porecle şi semnificaţii, după o învăţătură cu zece mii de ani mai veche decît creştinismul. Strungăraşul îl asculta cu gura căscată şi ţinea minte pentru vremea cînd avea să fie bacî, — ca să ştie ceasurile oilor şi străjile nopţii, după stele. Asta trebuia să fie legea şi religia vieţii lui.

Baciul îl observă într-o vreme şi-şi ascuţi spre el dinţii de criţă.

— Invaţă, îi zise, privindu-l încruntat, căci altfel rămîi prost şi netrebnic. Asemenea cîte altele trebuie să ştii! Phi! n-ai tu păr în cap cîte trebuie să ştii, şi nici nu cred s-ajungi să le ştii, căci lumea din ziua de azi nu-i ca pe vremea mea. Pe mine m-au bătut trei baci ca să le-nvăţ. Aşa că trebuie să le înveţi şi să le ştii şi tu.

— Dar sfintele rugăciuni de dimineaţă şi de sară le ştie? întrebă Onuţă.

Baciul îl privi de departe, cu dispreţ, şi nu-i răspunse. După aceea căscă iar, cu ochii plini de lacrimi şi de fum.

Pintilie sta la locul său, tăcut şi nemulţămit. Avea

el, în sara aceea, ceva, — Onuţă îi era bun tovarăş, — însă cîteodată nu-i plăcea, pentru vorbele lui împotriva dreptăţii şi-a adevărului. Era mai ager şi mai harnic la cuvînt decît el: nu găsea niciodată vreme şi mijloc să-i poprească fantasmele ori nebuniile. Din pricina lui, pe lîngă altele, mînca uneori de frupt în zile de post. Iar acum nu-nţelegea ce i-a venit să spuie baciului şi feciorilor povestea cu rachiul de mere a călugăriţei de la Agapia din deal. Acel rachiu — drept vorbind — era boieresc, cu tot cu ploscuţă şi cu tot cu păhărel de argint. Îl dobîndiseră într-o sfîntă zi de duminecă, pe la toacă, în urmă cu vreo săptămînă, oprind la o cotitură a drumului mare, în pădure lîngă fîntînă, o trăsură care umbla în primblare la mănăstiri. Cu puştile lor scurte ridicate ameninţător, siliseră pe vizitiu să strunească năprasnic şi să se facă broască pe capra lui; apoi răcniseră cu străşnicie la stăpîni să coboare pe iarbă verde. Ţinîndu-i cu braţele-n sus, îi uşuraseră de bani şi de inele. Le lăsaseră ceasornicele cu care n-aveau ce face; însă Onuţă înţelegea să plătească cu acele ceasornice ploscuţa şi păhărelul, care-l pricinuiseră mare mirare; şi, pe lîngă ploscuţă şi păhărel, cîteva gărăfi burduhoase de rachiu de drojdie, cum nu se mai află pe acest pămînt de bun şi de tare.

Acuma scornea o istorie cu călugăriţa — şi ciobanii îl credeau. Asemenea minciuni avea obiceiul acest Onuţă să spuie de multe ori, aşa, ca să petreacă singur; căci el, Pintilie, era suflet drept şi cinstit şi pentru minciună avea mare greaţă. Dar iarăşi — cugetînd — nu se putea pune cu el de pricină, pentru că era tovarăş viteaz; şi spunea boierilor, pe care-i oprea cu puşca, multe şăgi şi drăcovenii. Cîteodată se părea că dau cu plăcere ce au asupra lor.

«Îs bucuroşi că scapă cu viaţa», se gîndea Pintilie.

S-ar putea întîmpla însă ca unul să ridice o armă şi-atuncea curge sînge, — el şi tovarăşul său fiind în drept să-şi apere pielea. — «Ar fi mai bine să se isprăvească odată toate şi să mă călugăresc!» mormăi el dezgustat.

— Ce-ai spus, bre Pintilie? întrebă Onuţă.

— Spun că-i vremea tîrzie şi trebuie să ne ducem la locul nostru... răspunse alene Pintilie.

— Bine, să mergem, vorbi vesel Onuţă, numai cată să spunem baciului că n-am venit ca să ne numere şi să ne spuie pe nume stelele. Ascultă, moş Mănăilă, se îndreptă el către bătrîn. Noi, în ţiitorile noastre ştiute la izvoare, puşcăm cîteodată capre. Ş-atîta capră sălbatică mîncăm, încît ni-i lehamete. Drept aceea te-am ruga să ne dai un caş, ca să mai schimbăm mîncarea. Iar dacă nici dumneata nu ai tragere de inimă pentru carne de căprioară, atuncea să-ţi lăs o garafă dintr-aceeaşi aghiasmă pe care ai gustat-o din ploscuţă. O am la mine: dacă vrei, i-a dumnitale.

— Cum? strigă baciul Mănăilă. Ce să fac eu cu căprioara? De cînd sînt nu m-am împăcat cu carnea de dihănii. Nu m-am învăţat a mînca nici capră, nici lup, nici urs. Aşa că-ţi dau bucuros caşul şi mă împac cu garafa de băutură, — dacă-i plină şi-i tot de-aceea.

— Plină, şi tot de-aceea, afirmă cu tărie Onuţă.

Atunci baciul se ridică greoi şi se duse în întuneric, ca să bîjbîie în comarnic un caş care i s-a părea mai mic.

«Acuma, alta, cu capra... se gîndi amărît Pintilie. De unde le scoate şi le potriveşte el aşa? Acest om mărunţel e mare pehlivan şi mare calvin.»

Primi totuşi caşul, fără să spuie nimic împotrivă, şi îl trecu lui Onuţă.

— Acuma, după ce-am făcut tîrgul, putem să ne ducem, zise acesta.

Mănăilă ridică braţele desnădăjduit:

— Dar garafa, măi oamenii lui Dumnezeu?

— Este şi garafa, răspunse Onuţă, şi scoase garafa. Pîntilie o primi şi o puse în braţele baciului, răsuflînd cu mulţămire. Era bucuros că nu-i pricină — ca să se mai işte vorbă şi foc de puşcă. Un om paşnic ca dînsul nu se împăca niciodată cu faptele rele. Iar de la Onuţă se putea aştepta la orice. Cînd se afla cu dînsul, era totdeauna cu ghiaţa-n spate. Nu-i vorbă că nici el nu-şi putea lăsa tovarăşul la un asemenea nacaz — şi se simţea nevoit să întrebuinţeze braţul, care era tare ca un buzdugan.

«Mulţămesc lui Dumnezeu şi Maicii Domnului că nu s-a-ntîmplat nimica!»

Adăogi tare către cei de la stînă:

— Rămîneţi cu bine, fraţilor!

— Mergeţi cu pace şi cu sănătate! răspunse baciul.

Bătrînul îi petrecu zece paşi, — mîrîi la dulăi şi-i sudui ca să nu se mişte din covrurile lor, după aceea se întoarse şi ridică sticla între el şi lucirile focului, ca să vadă dacă-i plină. O destupă şi prinse scurt o picătură între buzele-i arse. Cumpăni gustul şi tăria — şi, socotindu-se împăcat, îşi vîrî cu grijă în sîn comoara.

Focul se risipea şi murea. La lucoarea lui roşie, se aşeză cu faţa în sus pe pămîntul gol şi călduţ, cu mîinile sub ceafă, şi rămase o clipă cu ochii deschişi, chemînd dinspre stele somnul. Adormi într-o clipă şi prinse a sforăi cu modulaţii stranii, ca o fiară necu-

noscută încă. Flăcăii trecură la datoria lor — şi tălăncuţele picurară un timp în noaptea de vară, pînă ce se alinară abia auzit.

IV

Indeletniciri obişnuite ale ieromonahului şi duhovnicului nostru, părintele Natanail.

C-un ceas înainte de miezul nopţii, bătu iarăşi toaca la Vovidenie c-o melodie nouă şi proaspătă între pădurile neclintite. Jivinile erau ieşite în poieni, din farmecul de piatră al întunericului celui mare, şi, cu capetele înălţate, cu ochii neclintiţi, aşteptară să sune clopotele, al căror înţeles rămînea ascuns pentru ele din veacuri în veacuri şi din generaţie în generaţie. Izbucniră şi zborurile de sunete-fantome, alungîndu-se şi chemîndu-se din zare în zare. Şi valea schitului rămase după aceea mai tăcută decît înainte.

La cele cîteva căsuţe ale monahilor clipiră lumini. Natanail ieşi sprinten şi fără somn în cerdacul lui şi privi făclioarele cerului cu un simţimînt sămănînd iubirii. Stătu cu fruntea înălţată şi cu braţele moarte în lungul trupului. Apoi îşi potrivi pe frunte camilafca şi coborî domol cele patru trepte. Trecu pe cărăruşa grădiniţii, printre tufe de busuioc şi mintă. Cînd apăsă clanţa de la portiţa tăiată în zaplazul mare cu streşină, — auzi o plîngere moale. Un glas de femeie îl salută din cărarea de după zaplaz.

— Sărut mîna, cuvioase părinţele.

Călugărul închise cu stînga portiţa şi întinse dreapta prin întuneric. O umbră încovoiată se apropie şi i-o sărută cu buze reci.

Natanail întrebă încet:

— Care-ţi este nacazul?

— Cuvioase părinte, chiar acuma am căzut aici, venind de peste munte din valea Moldovei. Am adus în căruţă un biet băiet bolnav — ca să-l vezi şi să ne faci o rugăciune. Nu ne lăsa, te rugăm cu lacrimi. Ajută-ne şi pe noi, cum ai ajutat pe alţii. Am desprins iapa de la hlube ş-am dat-o să pască. Ne punem să-mbucăm şi noi ceva pînă ce te-i întoarce cuvioşia ta de la biserică.

— Bine, aşteaptă-mă, răspunse cu acelaşi glas încet monahul.

Se lăsă pe cărare la vale şi puse şi el o pată de umbră mişcătoare pe zidul vechi al bisericii. Pătrunzînd în naos, găsi lumini aprinse şi murmure de rugăciune. Se alătură la strana dreaptă şi se cufundă, cum îi era obiceiul, cu totul în slujba aceasta de noapte, care-i era mai plăcută între toate slujbele şi rînduielile monahiei. Era ceva cu totul lui tot deosebit de lumea lui de altădată şi chiar de viaţa zilnică a mănăstirii. Paşii slujitorilor aveau un tact sonor, care însă părea străin de ei; glasurile, intonînd cîntări, păreau ale zidurilor ş-ale morţilor de sub lespezi. Şi umbrele sinistre, cu rase şi camilafce, păreau că numai se agită mute — după ritmurile monotone şi străvechi — aceleaşi şi aceleaşi de secole. Acest misticism şi această înfricoşare îi făceau bine, — ca o suferinţă după care ai pace şi somn odihnitor.

Murmurînd melopei bizantine, se cufundă ca într-un abur al altei stări, în care se găsea tot treaz şi viu, cu vederile aţintite în icoana cea mare, din care Fecioara îl privi cu ochi umezi de nespusă tristeţă. Avea în el mila păcii, cum spunea cartea. Era ceva

armonizat cu starea de uitare şi împăcare pe care o simţise în sine în acea zi unică de august.

«Fericiţi cei săraci cu duhul», se gîndea el, în timp ce cînta şi primea în suflet privirea omenească a icoanei. Adică fericiţi acei care pot lepăda neliniştea judecăţii: care nu-şi trudesc zadarnic mintea, căutînd chei ce nu sînt la lăcăţi ce n-au fost. Nu rîvnesc să răstălmăcească datinile. Nu visează să răstoarne domniile şi stăpînirile. Căci spiritul este demon de nemulţămire. Aşa că cel sărac întru duh se mulţămeşte cu ale sale ca floarea şi ca paserea, urmînd un destin al împăcării totale.

Gîndurile acestea pluteau mai mult în el, ca un sentiment. Se silea să nu le dea o formă, ca să nu strice întru nimic echilibrul în care i se părea c-a ajuns; ca să puie cît mai puţină reflexie a propriei lui stări, asupra căreia, ca pe o rană grea, se prinsese o uşoară şi transparentă pieliţă: la o silinţă ori la o zguduire, putea iarăşi sîngera cu uşurinţă.

In jurul lui se făcu o pauză de tăcere. Atunci tovarăşii săi în haine cernite i se arătară în ipostaza lor omenească. Nu mai erau umbre multe, oscilînd după murmurul zidurilor. Şopteau în apropierea lui cu glasuri adevărate, vorbind despre lucruri mărunte. Cu obrazurile ofilite de truda zilei, cu guri ştirbe şi strîmbe, unii căscau prelung şi zgomotos, apoi, cu mare mulţămire, îşi netezeau bărbile. A doua zi, de şi era Pantelimon, trebuiau iarăşi să se ducă unii la coasă, alţii la adunat; altora le era rînduită slujba la pădure. Vorbeau despre toate acestea amestecînd în ele frînturi de psalmi.

Un bătrîn sărman se tînguia c-o voce slăbănoagă că i-a furat cineva fasolele de pe trei haragi. Iar fratele tînăr şi spîn, cu pletele retezate, care sta în apro-

pierea lui, îl mîngîie întorcînd spre dînsul un bot viclean:

— Adă-ţi aminte, cuvioşia ta, că le-ai cules singur pentru mîncarea de ieri. Ş-ai avut la ele şi undelemn.

Bătrînul rămase mirat şi spăimîntat de această descoperire.

Luminile se stînseră, Natanail ieşi din biserică cel din urmă, singur.

La portiţă, găsi iarăşi umbra femeii încovoiate. Se tînguia cîntat:

— Ce facem, cuvioase părinţele, ce facem?

Călugărul se opri:

— Unde ţi-i băietul?

— Aicea în căruţă, cuvioase părinte, sărutăm dreapta. Iapa-i hrănită, omul a legat-o, — şi poate să m-ajute să-l aducem în chilie la cuvioşia ta.

— Eşti cu barbatul?

— Da' nu mi-i barbat, îs văduvă, părinţele, nu mi-i barbat. E un om din sat, pe care l-am rugat să vie cu mine. Un om are altă putere şi alt cap. Tare te rog să te milostiveşti şi să nu ne laşi.

— Bine. Aduceţi-l.

Trecu iarăşi prin grădiniţă simţind sufletul busuiocului, intră în casă, şi-şi aprinse singur lampa. Hotărîse ucenicului să nu-l slujească niciodată noaptea. Dintr-un cotlon al cerdacului, Ţubichi îl urmase, ş-acuma se purta bucuros prin casă, mişcînd din rămăşiţa-i de coadă. Il văzu încordîndu-se atent şi mîrîind.

— Fii cuminte, Ţubichi, îi zise el. Sînt nişte oameni năcăjiţi.

Căţelul tăcu. In cerdacul de scînduri tropăiră paşi. Natanail feri uşa în laturi şi, din întuneric, intră cu

spatele înainte o namilă de om deşirat, ridicînd şi purtînd de cap şi de umeri pe bolnav. Sufla şi fosăia cu părul zbîrlit şi cu ochii tulburi încă de somn. Femeia părea agăţată de picioarele băiatului, — şi se împiedică de prag.

O clipă şi omul şi văduva rămaseră în mijlocul odăii, bălăbănind între ei trupul şi căutînd, cu capetele întoarse, locul unde să-l aşeze. Văzură laiţa dintre ferestre şi-l aşezară acolo, tropăind neregulat. Icoanele erau aproape, deasupra. Şi măsuţa cu cartea deschisă, cu aghiasma pregătită şi cu potirul acoperit. Călugărul îşi puse veştmîntul slujbei şi Ţubichi ieşi umilit pe uşă, cum ştia că-i porunca şi rînduiala.

Natanail se apropie de laiţă. Văzu un schilod de care nu se înfricoşă, căci asemenea privelişte nu i se arăta întăia oară.

Era, într-o cămaşă de cîlţi, un vierme omenesc — zgîrcit, cu braţul şi piciorul din dreapta răsucite şi moarte. Restul trupului — oase în bolnavă piele fumurie. Un cap de ceară murdară pe care începeau să crească tuleie; gura strîmbă, ochii pe jumătate închişi, cu supuraţii de rană.

Călugărul se întoarse ca izbit în piept şi privi spre femeie. Sta răsucită într-o parte, cu mîna la gură şi cu ochii în pămînt. Omul deşirat ieşise. — Lampa mică de sticlă lăptoasă ardea ca şi cum şi-ar fi luminat sieşi.

Monahul întrebă :

— Dumneata ai născut acest trup, femeie ?

— Eu l-am născut, părinte, dar era întreg şi curat. Şi i-a venit dintrodată boala asta, la opt ani. Am chinuit cu dînsul pe la doftori şi prin spital. Dacă am văzut că nu-i folos, l-am lăsat. Zace aşa, se împuţinează şi se usucă de doisprezece ani.

— Mai ai copii?

— Nu mai am, părinte, nu mai am. Am avut, dar au murit cînd erau de ţiţă. Apoi, după asta, s-a prăpădit şi barbatu-meu. Drept este că mi-a lăsat o leacă de avere, însă-s singură şi fără ajutor.

— De ce suferinţă a murit barbatul dumnitale?

— Nu pot pentru ca să ştiu, părinte, nu pot să ştiu. A pierit de tînăr, dintr-o umflătură de picioare şi de nişte bube. Fusese în putere — şi nu în multă vreme a căzut. Eu socot că să-i fi dat cineva ceva.

— Cine şi ce să-i deie?

— Ei, cuviosia ta parcă nu ştii? Sînt duşmani şi duşmance pe lumea asta, care n-au hodină cît te văd mulţămit. Aşa nu s-au îndurat să mă lese cu soţul meu şi cu ale mele — şi i-or fi făcut farmece, i-au dat să beie venin. S-a bolnăvit, s-a pus la pat, şi nu tîrzie vreme a murit. Acu eu ce-am putut face, după mintea pe care-o am şi poveţele pe care le-am aflat? Cît a fost el bolnav, m-am dus la unele babe să deslege ce-au legat altele. Am fost la preoţi de-ai noştri şi-am dat slujbe. Am ars lumînări întoarse — ca să se topească duşmancele cum se topeşte ceara. Am pus la gîtul lui rugăciune scrisă pentru toate bolile ştiute şi neştiute. Am zvîrlit noaptea în răspîntie usturoi descîntat, împuns cu ace — în care era blăstăm pentru cele care mi-au otrăvit şi mi-au bolnăvit omul. N-am folosit nimica. Ei, zic, dacă s-a-ntîmplat aşa cu voia lui Dumnezeu...

— Cum cu vola lui Dumnezeu?

Femeia ridică fruntea, fără să înţeleagă. Apoi căzu iarăşi în tînguirea-i monotonă.

— Dacă s-a-ntîmplat aşa, zic, bine c-am rămas măcar cu băietul. Dar, cînd era de opt ani, s-a bolnăvit şi băietul. Şi năcăjesc de doisprezece. Mi-a hotărît pri-

marele, acu doi ani, să-l duc la spital. Dar parcă ce-am folosit ? Acolo-s mai mult aşa, nişte înşelări.

— Unde ?

— La spital. Cuvioşia ta parcă nu ştii ? Şi văzînd că-s numai nişte înşelări, am stătut să vedem ce s-a alege. Am primit babe de-a noastre şi ţigănci şi iar au început să deslege şi să descînte. Şi la fiecare dădeam şi eu ce aveam — slănină şi făină — pe lîngă parale, şi aşteptam să se întîmple o minune. Văzînd că-ntîrzie şi eu rămîn tot aşa de rîsul duşmancelor, am prins a mă duce de iznoavă încolo şi-ncoace, pe la preoţi deslegători, despre care am auzit veste. Aşa, nefolosind de la nici unul, am aflat despre cuvioşia ta. Acuma am nădejde.

— De la ce oameni ai aflat şi ce-ai aflat ?

— Am aflat de la oameni de la noi. Chiar ş-acest gospodar, cu care am venit, cunoaşte pe cuvioşia ta — şi zice c-a fost el aici, la mănăstire, o dată, pentru nişte boi furaţi...

— Ei ?

— Ei, cuvioşia ta parcă nu ştii ? Şi-a spus el nacazul ş-a îngenunchiat sub patrafir, şi cuvioşia ta i-ai cetit. Şi-apoi, cînd se-ntorcea acasă, iaca vede într-o poiană boii, păscînd. Îi avusese prăpădiţi şi furaţi o săptămînă — şi, dac-a fost voia lui Dumnezeu, prin rugăciunile potrivite şi cu darul cuvioşiei tale, iată hoţii au lepădat boii şi boii s-au întors singuri în poiana aceea. In care poiană, tot după voia Celui-de-Sus, a nimerit omul ca să-i găsească şi să se bucure. Aista-i Iordache Axinte din Podoleni. Cuvioşia ta îl cunoşti.

Călugărul nu răspunse.

— Acuma ce te rog eu cu lacrimi, cuvioase părinte ? Să-ţi faci o milă ş-o pomană cu acest copil

sărman şi bolnav şi să te îndupleci şi pentru mine, care-s o văduvă singură pe lume şi fără mîngiiere. Să slujeşti în noaptea asta spre Sfîntul Pantelimon, să ceteşti şi s-atingi cu mîna această suferinţă, ca să se curme acest năduh al meu.

— Bine, să cetesc, încuviinţă monahul. Însă darul cu care-am fost învrednicit, femeie, este pentru alinarea mîhnirilor, pentru rănile sufletului, căci asupra unui trup ca acesta, ros şi ars, numai unul Dumnezeu mai are putere.

— Asta ştiu, părinte, şi mă pricep după mintea pe care-o am, tresări femeia. Aşa că te rog să ne faci o cetanie, ca să ne alini şi să ne izbăveşti.

Cu fruntea încreţită, Natanail trecu spre cartea deschisă, o luă şi veni spre laiţă.

— Am adus şi puţintele daruri, după puterile noastre... adaose femeia cu glas dulceag.

— Acelea dă-le sărmanilor care se află în mare lipsă.

— Da, părinte, însă te rog să nu mă laşi. Să ceteşti, ca să ne izbăvim. Să se isprăvească odată!

Insfîrşit, călugărul înţelese. Rămase nedumerit, privind lung la fiinţa informă, pe jumătate moartă, din faţă-i. Nu făcea nici o mişcare. Abia sufla. Din cînd în cînd îşi zbîrcea uşor nasul şi buzele.

Natanail se-ntoarse spre femeie. Întrebă cu voce joasă:

— Vrei să moară?

— Of, Doamne, se tîngui ţăranca, dacă te-ai îndura pentru o binefacere ca asta, ca să se izbăvească, n-aş uita pe cuviosia voastră pînă la sfîrşitul zilelor mele.

Muierea deodată începu a scînci şi-a lepăda lacrimi, — îngenunche şi bătu metanie.

Natanail reveni către icoane şi rămase o clipă în tăcută cugetare, — în timp ce femeia se ridicase şi-şi păturea fustele. Indată după asta deveni atentă, cu gîtul întins, aşteptînd începutul minunii.

Monahul porni cetania moale şi monoton. Intr-o vreme se surprinse cu gîndul la florile poienii pe care o străbătuse în amurg. Se reculese şi înălţă glasul. Femeia asculta cu ochii deschişi mari, hipnotizată. Pentru dînsa murmurul omului negru era vraja de mult aşteptată, întru care nădăjduia c-o înfricoşată pasiune arzînd concentrată în pupilele-i enorme.

După ce isprăvi, Natanail închise cartea în scoarţele-i tari şi-o ţinu între palme. O înfăţişă femeii, ca s-o sărute. Ea îşi făcu pripit cruce şi-şi puse buzele pe pielea lucie, apoi, încovoiată, umblă cu buzele ţuguiate după mîna dreaptă a călugărului, pe care-o sărută în treacăt, cu smerenie, fără s-o atingă cu degetele ei.

Monahul se-ndreptă şi-o privi o clipă, grav.

— Acuma du-te cu pace, rosti el rar. Nu mai păcătui cugetînd ceea ce nu se cuvine, căci Dumnezeu are hotărîrile sale nestrămutate pe care nu le putem pricepe.

— Aşa-i, părinte, răspunse femeia suspinînd.

Natanail însă observa lesne că ea nu înţelege nici un cuvînt — şi că-i mişcată numai de sunetul glasului lui şi de clipa solemnă cînd era încredinţată că s-a hotărît definitiv moartea schilavului şi nefericitului său prunc. — Voi să mai adaoge ceva, însă se răzgîndi şi renunţă deplin, întorcîndu-se în sine.

— Luaţi băietul, zise el.

— Da, părinte, să chem numai pe cumătrul Iordache, să-mi ajute. Aşa că eu aş lăsa ceva de-o mo-

liftă — dacă binevoiești să-ți aduci aminte cuviosia ta, de mine, amărita... Și te-aș ruga de pomenirea morților mei, pentru care las zece lei : pentru tătuca și mămuca și pentru barbatu-meu. — Ion, Maria și Ion. Și pe mine mă chiamă tot Maria. Părinte, roagă-te pentru noi.

Incepu să desnoade prelung un colț al broboadei de matasă. Apoi ridică fusta cea nouă și roșie de deasupra și căută într-un buzunar de la fustele de dedesubt. Potrivi însfîrșit banii și-i lăsă pe colțul mesei, lîngă carte.

— Bine, bine, rosti Natanail cam nerăbdător. Lasă-i acolo. Sînt ai sfîntului Schit. Pentru rugăciunile mele eu nu primesc niciodată nimic.

Femeia era încredințată că acestea-s numai vorbe de ritual — și-i plăcea forma în care călugărul acela subțire și boieros își primea plata.

— S-aduc pe cumătrul Iordache... se grăbi ea, bocănind către ușă.

In aceeași clipă Țubichi, afară, se repezise din cotlonul său la intrarea cerdacului, lătrînd ascuțit, cu zvîcniri energice.

Femeia deschise ușa. Lumina dinăuntru curse brusc în întuneric.

— Vai ! strigă ea cu spaimă ascuțită și se dădu îndărăt.

— Ce este ? întrebă monahul stînd cu spatele spre ea și înturnînd numai capul peste umăr. Cățelul bătea cu aceeași îndîrjire.

— Mi-a căzut inima din loc, cuvioase părinte, și de-abia îmi trag sufletul. Este aicea un om străin, care vrea să intre. Am socotit întăi că-i un hoț.

— Mai știi, se poate și una ca asta, — răspunse o voce groasă din cerdac. Taci, măi coteiule, că nu-ți

fac nici o stricăciune. Am treabă cu părintele Naftanail.

Călugărul se răsuci în loc.

— Oricine-ai fi, intră şi ajută acestei femei să-şi ducă băietul afară, la căruţă.

— Dar cumătrul Iordache unde-i ? întrebă iute văduva pe străin, parcă i-ar fi fost veche cunoştinţă.

— Care cumătru Iordache ? Nu ştiu. A fi omul cel lung care doarme sub căruţă, lîngă gard. M-am împiedecat de picioarele lui. Cumplit doarme. Poţi să-i tragi cu puşca la ureche şi nu se deşteaptă.

Vorbind, lepădase lîngă uşă boclucurile pe care le-avea învălite în suman — şi aşezase pălăria deasupra. Apucă pe bolnav de cap şi de umeri şi femeia cuprinse picioarele.

Omul se retrăgea îndărăpt şi călugărul îl observa din locul său.

Era pentru el un chip necunoscut. Un om mare, spătos şi balan, cu privirea alburie. Era Pintilie, tovarăşul lui Onuţă.

V

Părerile lui Pintilie despre rînduieli şi legi.

— Bună vremea, părinte, zise omul intrînd iar, şi-n dreptul uşii plecîndu-şi capul.

— Mulţămesc dumnitale, răspunse Natanail şi se aşează trudit, pe scaunul de lîngă masă.

Ţubichi mîrîia încă în cerdac, afară.

— Fii cuminte, Ţubichi, şi linişteşte-te.

— Aşa-l chiamă ? — se mîră munteanul, ştie să grăiască ?

— Ştie.

Femeia, întoarsă nesimțit ca o arătare, își virî o jumătate de trup în lumină.

— Rămîneți cu bine, cuvioșia voastră, și nu ne uitați!

Pintilie întoarse pieziș ochii. Femeia dispăruse... Era pentru el cea dintăi ciudățenie.

Se făcu tăcere. Țubichi se liniștise. Natanail aștepta, cu fața obosită încununată de aburul lămpii.

Stînd în picioare, cu spatele spre intrare, munteanul vorbi:

— Părinte Naftanail, să mă ierți cuvioșia ta c-am venit la o vreme așa de tîrzie. Am așteptat întăi s-aud clopotele. Pînă ce-am coborît de la locul unde mă aflam, am socotit să se isprăvească slujba. Așa m-a sfătuit Onuță. El a rămas acolo și eu am coborît devale.

— Cine-i Onuță?

— Onuță e un frate al meu, părinte.

— Și dumneata cine ești și cum te chiamă?

— Pe mine mă chiamă Pintilie, părinte.

— De unde ești?

— De-aici, din aceste păduri.

— Și ce slujbă ai? Te văd cu tașcă. Și văd pușcă lîngă prag, sub suman.

Pintilie privi cu mirare spre boclucurile lui. Parcă atunci băga de samă că, într-adevăr, sub suman și pălărie, era o pușcă cu țeava retezată.

— Ce slujbă am?

— Da.

— Apoi, părinte, slujba mea e hoț la drumul mare.

Natanail nu clipi. Avu numai în el dorința să zîmbească. Dar nu zîmbi. Așteptă să cunoască pentru ce durere a venit la el, în puterea nopții, un om cu asemenea slujbă.

— Am stat eu, părinte Naftanail, și m-am gîndit, începu Pintilie c-un glas mai gros și mai scăzut, și iar am stat și m-am gîndit: ce să fac? Eu, cînd m-am ridicat în lume, nu m-am crezut născut cu asemenea talant. Căci părinții mei sînt și-acuma gospodari la casa lor, în sat la Pipirig. Și eu am mîncat mămăligă muncită cu mîna mea. Iar acuma mănînc pîne ca boierii, dar îmi place mai puțin.

Munteanul răsuflă greu. Aceste erau vorbe din vreme pregătite. Altele le putea aduce mai cu anevoie. Le căuta pe păreți și-n bagdadie. Își pipăi și tașca. Călugărul întrebă cu blîndețe:

— Ai zis că te chiamă Pintilie?

— Așa mă chiamă, părinte. De aceea am venit, căci mîne-i Sfîntul Pantelimon, care, după cît mi-a spus Onuță, e călător ca și mine. Și fiind într-un nume cu sfîntul, nădăjduiesc, la asemenea zi mare, să mă-ndrepte către un gînd bun. Ajutîndu-mă și cuviosia ta.

— Nu înțeleg bine ce dorești, întrerupse Natanail. Vrei un sfat, ori vrei iertare? pentru greșeli, pentru silnicii, pentru nelegiuiri ce săvîrșești în slujba pe care zici c-o ai?

Munteanul păru nedumerit și scutură din cap:

— Nu vreau asta. Eu, pe cît m-ajunge mintea, nu mă știu greșit cu nimica și n-am făcut nimănui nici un rău. Am intrat în slujba asta pentru că n-am putut răbda să stau la regiment. Eu nu m-am dus acolo cu voie. M-au îmbrăcat ca neoamenii. Mi-au pus pecetie și număr. M-au dus la feredeu cu abur, ca să mă înăbuș. Cînd m-am cerut acasă, la fata cu care mă aveam bine, nu m-au lăsat. Am spus că eu mă duc și fără voia lor. Atuncea m-au pălit peste fălci. Așa că am fugit. Apoi m-au prins jandarmii și m-au dus înapoi. M-au întrebat una, alta; m-au pus jos

şi m-au bătut, — dar eu nu le eram dator cu nimica. Atuncea am dezertat iar — da' acu m-am ferit, să nu mă mai prindă. Dacă m-am dus în lumea mea, ca o pasere ori ca o dihanie, asta nu se chiamă că-i nelegiuire: aşa spune şi Onuţă.

Ei, — acuma dacă eu umblu fugar, trebuie să-mi agonisesc bani de cheltuială. Neputînd lucra între oameni, m-am întovărăşit cu Onuţă şi lucrăm singuri, deoparte. El îi mai vechi în serviciu. Şi-i voinic viclean şi cu coraj. Dar noi n-am asuprit nici n-am omorît pe nimeni. Aşa că eu nu mă simt vinovat.

— Aşa spune şi Onuţă?

— Sărutăm dreapta, părinte; aşa spune, şi nu greşeşte.

Călugărul ridică ochii spre hoţ. Nu zîmbea şi vorbea foarte serios.

— Ascultă, Pintilie.

— Ascult, părinte.

— Legea, Pintilie, e de altă părere. Legea porunceşte să nu furi.

— Nu-ţi spun, părinte, că nu fur? Tîrgoveţii, pe care-i oprim cu puşca, leapădă ei singuri ce au la dînşii şi dau de bună-voie.

Monahul, cu toată gravitatea situaţiei lui de duhovnic, începea să fie înveselit de această interpretare specială.

Pintilie făcu silinţă să-şi limpezească şi mai bine punctul de vedere.

— Dacă-i vorba pe-aceea, de furat, fură ei.

— Care ei?

— Boierii ştia de la tîrg, ca şi cei ai noştri de prin sate, pe care noi îi oprim cîteodată. Birul Domniei e una — acela să zicem că e ştiut şi trebuie dat; de el să nu vorbim. Dar ei ridică de la noroade un

alt bir al lor, fără nici un drept. Fură banul statului, al văduvei, al sărmanului. Cîte ticăloşii şi belituri nu fac, fără să aibă nici o nevoie... Căci stăpînirea le dă pîne şi lefuri. Eu socot că nu eu, ci ei au nevoie de iertare, căci eu nimănuia nu fac vătămare. Aşa spune şi Onuţă.

Călugărul îşi rezemă fruntea lucie în palma stîngă şi i se păru ciudat că trebuie să caute argumente.

— Ascultă, Pintilie, zise el cu blîndeţă, să lăsăm legea oamenilor. Tu nu ştii că este o lege a lui Dumnezeu ? Între cele zece porunci, se află una care hotărăşte : să nu furi.

— Eu de asta n-am auzit, răspunse cu oarecare nepăsare slujbaşul.

— Să nu-ţi însuşeşti nimic al altuia, Pintilie ; să trăieşti din munca braţelor tale şi-n sudoarea frunţii tale. Asta-i legea lui Dumnezeu.

Pintilie rămase cu ochii aţintiţi în lampă şi păru mişcat.

— Acesta e un cuvînt pe care eu îl înţeleg, murmură el. Macar că nu m-am simţit vinovat...

Călugărul zîmbi şi oftă.

— Macar că nu m-am simţit vinovat, mie nu mi-a plăcut asemenea viaţă pe care o duc. N-am culcuş statornic, — umblu ca o fiară. N-am ce mînca precum au paserile cerului ; şi trebuie să-mi agonisesc. Şi n-am hodină din pricina jandarmilor. Aşa că m-am hrănit ; şi mă bate gîndul să mă las. Pentru asta am venit să cer sfat de la cuvioşia voastră şi de la sfîntul Pantelimon.

— Gîndul tău e bun, Pintilie. Impacă-te cu oamenii şi cu legile lor, ca să te linişteşti. Du-te şi te dă prins şi-ţi fă osînda. Dacă te duci de bună-voie, scapi cu pedeapsă mai uşoară.

Munteanul se posomorî şi căută ajutor cu ochii într-un colţ întunecos al odăii.

— Altfel nu se poate? întrebă el cu îndoială. Nu se poate cumva să mă aşez aici, la un schit care mi-i drag? să mă-nchin şi eu ori să lucru cu sfinţii părinţi, fiindu-le slujitor? Eu cugetam să mă călugăresc şi să nu mă mai ştie nimeni.

Călugărul clătină domol din cap.

— Nu se poate, părinte?

— Nu. Intăi trebuie să intri în rînduială cu stăpînirea.

Pintilie se încruntă iar:

— Asta eu n-o înţeleg, şi nici nu vreau odată cu capul.

— Bine, omule, atuncea du-te în drumul tău şi Dumnezeu să te lumineze. Ascultă însă cel din urmă cuvînt al meu. Toate acele sfaturi pe care le ţii tu cu Onuţă nu-ţi folosesc nimic, căci ai în tine un vierme neadormit, care te roade. Şi să mai ştii că judecata oamenilor e trecătoare. Ai să dai samă altui judecător mai mare care stă pururea treaz, ş-acela are să-ţi deie osîndă în veşnicie.

Munteanul rămăsese deodată cu gura căscată şi asculta numai glasul monahului şi cuvintele răzleţe, fără legătura înţelesului, ca şi muierea cu copilul schilav.

— Atuncea cum mă sfătuieşti, părinte? murmură el, cu ochi umezii.

Natanail se reculese şi zîmbi.

— Du-te.

— Atuncea eu de ce-am venit aici?

— Ai venit poate pentru slujba ta. Află că este o bucată de caş pe-o poliţă, cum deschizi uşa. Mai sînt banii femeii văduve aici, lîngă sfînta carte.

Pintilie stătu în cumpănă şi se-ntrebă în sine ce-ar face Onuţă în locul său. Apoi se trase îndărăt către uşă. Îşi culese de jos, pe rînd, pălăria, sumanul şi puşca.

— Eu tot la călugărie şi liniştе mă gîndesc, părinte... mărturisi el cu îndoială. Mai ales mult îmi place s-aud toaca şi clopotele...

Mai voi să spuie ceva. După aceea se răzgîndi şi ieşi, ferindu-şi fruntea de pragul de sus.

Călugărul rămase singur, cu tăcerea şi cu lumina lămpii. Pe uşa deschisă îi venea, din grădiniţa de-afară, mireasma busuiocului şi ţîrîitul moale al tomniţelor.

VI

Vorbim ceva despre demoni. Mai ales despre cel al neliniştii şi cel al lăcomiei.

Natanail nu izbutea să-şi ţie mai îndelung acel echilibru statornic care-l bucura, — din pricina unei perfide imaginaţii. Sta ascunsă îl el şi-l pîndea. O distracţie, o oboseală o făcea să apară, să joace, să lucească, să se coloreze.

«E unul din diavolii vieţii mele, cugeta el zîmbind. In altă lume îi dădeam alt nume şi nu era, ca acum, o realitate în care cred şi de care mă tem.»

Nu se simţea bine decît atunci cînd, între prezent şi ce fusese odată, rămînea coborîtă perdeaua de întuneric. Demonul însă o ridica într-un colţ — şi peacolo se furişau umbre vagi, mesageri ai trecutului. Veneau grăbiţi de pe mormintele clipelor. Atunci căuta mijloace să scape de ei sau să-i înlăture, fugind spre cărţile sfinte ori spre munca în aer liber.

In sara asta era cam obosit şi aţîţat. Incă nu se putea gîndi la somn. Stînd pe scaun, întinse mîna-i palidă şi trase psaltirea. O deschise şi-i apărură painjenii slovelor. Chirilicele totdeauna îl surprindeau. Avea impresia că niciodată n-are să ajungă să le cetească uşor — să le îmbrăţişeze dintr-o privire, s-absoarbă şi să incorporeze pasagii, cum era deprins din tinereţă cu literele primei lui educaţii.

Totuşi cartea psalmilor avea darul să-ndulcească această primă asperitate. Cînd era medicinist, într-o epocă anterioară, fericită prin ignoranţă, ar fi împins la o parte dispreţuitor poeziile acelea de un lirism înfricoşat.

Căci în acea vreme îşi închipuia că acumulează cunoştinţile şi explicaţiile lucrurilor. Logica şi materialismul le socotea realităţi, nu metode ingenioase. Cunoscînd puţin şi mărginit, avea puterea să creadă că cunoaşte tot.

«Pe urmă, omul vede cît de uşor mintea se supune altor interpretări. Privind prin durere, am văzut lumea altfel şi explicaţiile lucrurilor au luat altă formă. Raport de suferinţă între noi şi ce ne-nconjoară: asta-i lumea noastră. In fiecare clipă sînt altă stare afectivă. Acuma intră în mine fără nici o rezistenţă stihurile jidovului, cum ar zice moş Mănăilă.»

Ceti pe pagina deschisă, cu ochii înfierbîntaţi:

Mai înainte de a se naşte munţii şi de a se zidi pămîntul şi lumea, din veşnicia veşniciilor tu eşti Dumnezeu.

Tu întorci pe muritori în ţărînă şi zici: Intoarceţi-vă, fii ai oamenilor, în nimicul din care aţi ieşit.

Căci înaintea ochilor tăi mia de ani e ca ziua de ieri şi ca o strajă de noapte.

Ca un şuvoi îi iai şi viaţa lor e ca un vis; ca iarba ce răsare dimineaţa;

Ce răsare dimineaţa şi înfloreşte, iar sara se coseşte şi se usucă.

Urmă a ceti, pe gînduri şi mişcat, paginile vechi. Dar nu numai aceste sonorităţi pătrunzătoare intrau acum în Natanail, care altădată avea alt nume şi era doctorand al universităţii ieşene. In locul tratatelor şi teoriilor pe care aşa de uşor le eliminase, acum avea însuşite, cu oarecare rezerve, părerile despre cele două vieţi ale filosofilor primitivi ai Asiei. Şi murmura, cu înţelegere mai deplină, versetele sfintelor Evanghelii. Căci fiind cutremurat şi ars de-o furtună, împuns şi muşcat de desnădejdi, ieşise la alt liman şi la altă viaţă, după ce trecuse prin umbra morţii.

Cum zice acelaşi psalmist:

Inmulţitu-s-au supărările inimii mele...
Sara vine cu lacrimi...
Către tine, Doamne, am strigat: Dumnezeule, nu mă lăsa fără răspuns...

La urma urmei, n-avea nevoie de nici o judecată şi de nici o filosofie. Avea nevoie de linişte.

Aici, între munţi şi între mănăstiri, găsise într-adevăr acea zonă a păcii mediocre. Uneori poate i s-ar fi părut că e cam singur. Atunci putea schimba cuvinte simple şi copilăreşti cu cei din juru-i. Putea vorbi şi ascuţit şi adînc, dacă ar fi vrut. Căci mulţi dintre monahi rămăseseră oameni ca toţi oamenii, petrecînd normal viaţa, rînduind monahismul lor ca o carieră oarecare. Purtau numai un vestmînt comic, făcînd paşi mari, agitîndu-şi braţele, vorbind zgomotos, judecînd lumea, tratînd prietini de la tîrg cu mîncări şi băuturi...

Monahii totuşi sînt slujitori ai înaltului Domn, care se îndeletnicesc cu rugăciunile şi cu cărţile.

— Dar nu-i adevărat, şopti Demonul, căci ai cu-

noscut pe cuvioşia sa părintele Gherontie, care n-are altă îndeletnicire decît paza vitelor sfînt-locaşului acestuia. Cunoşti deasemenea pe cuvioşia sa Iona, carele nu ştie să cetească, — dar are grijă în chilia lui de o sfîntă icoană a Fecioarei prea curate cu pruncul. In fiecare dimineaţă îi spală obrazul şi mînile, neuitînd pe prunc şi mai ales picioruţele: ca să fie curaţi şi luminaţi, cum se cuvine în viaţa de toate zilele.

Dar mai ales cunoşti pe cuviosul Ioil care-i tovarăş cu negustori din lume — din tîrg de la Neamţu. Cumpără şi vinde vin şi undelemn, pîne, sare şi toate cîte sînt pre pămînt, în ape şi sub pămînt; şi ţine condică de cîştiguri, plăteşte taxe fiscului, şi-i aşa de cuprins de treburile sale, încît n-are vreme niciodată să se ducă la sfînta biserică.

Insă alţi părinţi cuvioşi cunosc bine rînduiala după tipic şi sînt în stare să-şi arate mînia, cu scîrbă şi blăstăm, pentru o iotă adaosă ori ştirbită. Ştiu precis cum să se poarte şi să umble, cîţi paşi să facă, cît şi cum să steie în faţa sfintelor icoane; să însemne cruci domoale şi să deie drumul cu cea mai mare iuţeală rugăciunilor de obşte...

Iar cînd venea ceasul cîntărilor, la sfînta şi marea leturghie, sub lumînări, asupra cărţilor, la strane, unii erau cuprinşi de fierbinte osîrdie. Mai ales părintele Dorimedont, fiind voinic şi pieptos, cu obrajii rumeni şi plini şi ochii bulbucaţi, — ridica un glas grozav sub boltă, ca să fie auzit de către Cel-atotputernic. Putea fi îndoială în ce priveşte marile înălţimi. In sinea lui, cuviosul era încredinţat că măcar sfinţii din cerul întăi şi al doilea îl aud; ş-aceştia spun la cei mai de sus, aşa că, încet-încet, ajung rugăciunile unde trebuie, şi-i bine.

Religia aceasta diluată în forme exterioare mulţămind deplin pe cuvioşiile lor şi aducîndu-le fericire, — Natanail îi invidia din toată inima.

Erau însă alţii care, cu toate ostenelile şi ascultările, ascundeau nelinişte ori zbucium în singurătatea lor : căci diavolii, lăsînd oamenii mireni, se silesc mai ales între monahi, la sfintele mănăstiri.

«Mîni, rise Natanail, tot vreau să mă duc la Pocrov, să văd pe Atanasie cum slujeşte între păduri şi poieni. Am să mai privesc o dată la zugrăvelile judecăţii de apoi — în care se arată monahiceştile patimi.» — Este acolo un Dumnezeu cu înfăţişare indiferentă, aşezat pe un scaun ca acesta, cumpărat de la un negustor de vechituri. În faţa lui o cumpănă mare, cu două talgere atîrnate în lanţuri. Şi vin să-şi deie samă şi să fie cîntăriţi la acel neobişnuit instrument — fel de fel de călugări cu bărbi cărunte şi albe, iar mai ales măriri cu lanţuguri de aur la gît, mitre în cap şi cîrje în mîni, — ceea ce dovedeşte că zugravul era un simplu şi tînăr monah de rînd. Jos, într-un colţ, sub toată această mulţime şi judecată, aştepta gura iadului — adică o gură de monstru imaginar, cu buze şi limbă roşie şi colţi triunghiulari. În acea gură trebuiau să cadă toţi acei mari prelaţi cu mitră şi cu cîrjă. Iar demonii care-i ispitiseră în această scurtă viaţă se arătau în altă icoană, a răstignirii păcătosului monah : demonul pîntecelui, şi demonul semeţiei, şi demonul zavistiei, şi demonul desfrînării cu băuturi şi femei, şi alţi demoni : toţi îşi au numele lor în cărţi şi-s bine ştiuţi şi cunoscuţi de vechii părinţi care au purtat mare război asupra lor şi i-au biruit. — Oamenii de lume nu prea se văd în acea ciudată icoană, care înfăţişează cel din urmă ceas al acestei omeniri. Doar cîţiva ţigani şi cîteva femei, — care

însă nu-s frumoase, de şi ar trebui să fie cele mai splendide exemplare ale speciei. Insfîrşit, — aşa cerea poate zugravului buna-cuviinţă şi rînduiala, fără de care nimic nu se mişcă în viaţa cuvioasei comunităţi.

Deci iată demonul zavistiei din pridvor de la Pocrov: are coadă şi ghiare şi ochi holbaţi negru şi alb, şi scormoneşte în inimă pe ticăitul monah. Iată şi alţii, cu limba scoasă şi dinţii rînjiţi, cu ochii tot aşa de holbaţi; şi împung ş-aceştia cu suliţi şi furci pe monah în felurite părţi ale năcăjitului său trup. Iată şi demonul lăcomiei ş-al pîntecelui nesăţios, care are coadă şi ghiare şi ochi holbaţi, ş-a mai găsit şi el o furcă ş-un cleşte cu care să împungă şi să rupă partea trupească întru care vîrîm bunătăţile pămîntului, văzduhului şi a apelor: cele care rodesc la noi şi cele care vin de peste mări, de la harapi negri ori de la oameni galbeni. Toate lăsate de Dumnezeu cel bun altor muritori, păgînilor şi idolatrilor, numai iubiţilor săi monahi nu li se îngăduie şi nu li se cuvin.

— Uită-te, Paramoane, zicea Natanail către ucenicul său. Uită-te la demonul de la Pocrov, care-i zugrăvit acolo. Drept în aşa chip are să-ţi împungă pîntecele cu ostia ş-are să ţi-l rupă cu cleştele: căci acum el ţi-i drag ţie şi-i asculţi îndemnurile ca să-ţi îndopi pîntecele cu lucruri bune şi dulci; iar atunci ai să-i fii tu lui drag, ş-are să ospăteze el din tine prăjindu-te bucăţică cu bucăţică. In afară de asta şi sufletul are să se ducă în gura cea de balaur, ş-acolo are să trăiască întocmai ca un trup viu, chinuindu-se în veac.

Paramon era un fecior de răzăş de pe Moldova, voinic şi cu obraz rotund, cu ochi blînzi, mari şi femeieşti. Incepeau să-i crească tuleie răsucite pe bărbie şi sub nas. Izbutea să aibă chiar un fel de bărbuţă, pe care şi-o năcăjea în taină. Atuncea îl îndemna şi-l amăgea

alt demon: al deşărtăciunii. Glasul lui, care se schimba atunci, avea un timbru nesigur şi comic: cînd grav, cînd subţire. Şi Paramon era nefericit foarte, mai cu osebire din pricina acelui ticălos şi de nouăzeci şi nouă de ori blăstămat demon al lăcomiei sale, — neputînd vedea în apropiere lucru dulce, fără să-l rîvnească şi să şi-l însuşească, înghiţindu-l hulpav prin unghere şi privind cu spaimă în juru-i, ca să nu-l surprindă nimeni.

Natanail se prefăcea că nu observă, ca să-l lese să mestece în tihnă. Pe urmă îi aducea aminte de acel diavol şi de acele chinuri înfricoşate. Paramon se tînguia întru sine şi se blăstăma:

— Cine-a mai mînca zahar şi dulceţi cu spurcată lăcomie într-ascuns şi s-a mai lăsa ispitit de vicleanul diavol, acela neiertat să fie de Domnul-Dumnezeu şi de prea cinstita Maică a Sfinţiei Sale; şi să fie blăstămat şi afurisit de doisprezece verhovnici apostoli şi de trei sute optsprezece sfinţi ce-au fost la Nicheia-cetate, şi să aibă pîrîş înaintea înfricoşatului judeţ pre cuviosul Natanail păgubaşul; şi să-i fie partea cu Iuda şi cu procletul Arie în veci.

Era cinstit şi de bună-credinţă. Şi foarte supus şi iubitor către stareţul său. Însă acest blăstăm nu-l putea îndepărta de la sine ş-avea să fie războiul întregii sale vieţi.

— Ş-acesta este un scop nobil, ca oricare altul... se gîndea Natanail, şi căuta să-l ajute pe cît putea pe ucenicul său, mai mult cu sfat blînd. Uneori însă nu se putea opri să nu amestece ameninţările.

— Paramoane, Paramoane! Iar ai găsit dulapul deschis şi iar văd picături de miere primprejurul gavanosului şi dîră pe podele. Să ştii că mai urîtă ţi-i fapta şi vina cînd vîri mîna — mai ales nespălată.

Şi eu te-aş ierta dac-ai umbla c-o lingură curată, şi mai cu samă dacă mi-ai cere să-ţi dau eu. Aşa ştii tu singur, ţi-am spus de sute de ori, care are să-ţi fie răsplata, cînd va suna trîmbiţa judecăţii.

Paramon se întrista atît pentru fapta sa, cît şi pentru bunătatea stăpînului său. Se aşeza într-un colţ de cerdac, ofta cu amărăciune şi-şi ştergea o lacrimă cu mînica rasei lui cenuşii. Cu bărbia în palme şi cu coatele pe genunchi, rămînea cu ochii aţintiţi încolo la deal, spre Pocrov. Dintr-acolo avea să se arate un înger mare cu aripi de aramă — sunînd, dintr-un bucium ca cel de la stînă, învierea morţilor. Şi el are să se scoale din mormînt, ducîndu-se la judecată la Pocrov, ca să deie lui Domnul-Dumnezeu samă pentru cît dulce a mîncat în viaţă. Aveau să cîntărească îngerii în cîntarul cel mare: atîtea ocă, ş-atîtea dramuri...

— Paramoane, Paramoane! îmi lipsesc cinci bucăţele de zahar.

— Au fost şase, părinte; au fost şase, mărturisea cu disperare ucenicul.

— Am să te văd zugrăvit şi pe tine acolo, în pridvor.

— Intre vlădici şi părinţi mitropoliţi? întreba sfios Paramon, c-o privire piezişă şi vicleană.

Natanail rîse încet în singurătatea chiliei lui şi se regăsi singur, lîngă lampă. Îşi scoase patrafirul şi-l păturі cu grijă. Intoarse ochii spre colţul de lîngă uşa care da în odaia lui de dormit. — Acolo, în păretele alb, avea un ornic în cerc de abanos. Insemna aproape neauzit pulsaţiile timpului.

Mai avea două ceasuri bune pînă la revărsarea zorilor.

«Am vreme destulă pentru somn și mîni dimineață mă duc să văd cum slujește fratele meu Atanasie în poiana de după munte.»

Simți ușa de lîngă ornic deschisă. Trupul voinic a lui Paramon, — în alb, ca la județul cel de-apoi, — apăruse în prag. Ochii lui îl priveau cu supunere și cu bunătate, ca întotdeauna.

— Ce-i, frate Paramoane?

— Am auzit glas, părinte. Mi s-a părut că mă chemi... Patu-i gata, toate sînt la locul lor. Este apă rece. Am spălat cana de sticlă, trebuie numai chiseaua cu dulceți.

— Iată cheia; scoate-o din dulap și pune-o lîngă cană, Paramoane. Și adă-ți aminte de multe și bune sfaturi care ți le dau eu totdeauna.

— Sărut mîna, părinte. Îmi aduc totdeauna aminte ș-am să-mi aduc în toate zilele vieții mele.

«Cu toate acestea, gîndi zîmbitor călugărul, are să răpească de lîngă chisea trei bucăți de zahar. Se poate să ieie și patru, — una însă are s-o lese, pentru ca, la sfîrșitul sfîrșiturilor, cumpăna cea mare să însemne mai puțin.» — Paramoane, vorbi el grav, intrînd pe ușă. Poți să iei tot zaharul, ca să nu mai fie pricină de pacat, și să fiu eu vinovat pentru că ți l-am lăsat acolo.

— Care zahar, părinte? întrebă Paramon cu glasul lui cel subțire.

— Zaharul din dulap, de pe farfurioară, lîngă chiseaua cu dulceți.

— Acela de azi dimineață nu mai este, părinte.. lămuri ucenicul cu vocea groasă, joasă și umilită.

— Îți pare rău?

— Îmi pare rău.

— Atuncea te iert, Paramoane, și du-te și te culcă...

Ucenicul însă nu se retrase. Pe măsuța de noapte, lîngă lumînarea aprinsă și lîngă cană de sticlă, rîndui chiseaua, mîngîind-o cu degete delicate. Și se-ntoarse, stînd c-o îndoială și c-o rugăciune în ochii lui femeiești.

— Ce mai dorești, Paramoane?

— Părinte, grăi băietanul cu vocea-i tulbure, m-am gîndit la un lucru de cînd m-am săturat de somn și stau treaz.

— Spune.

— M-am gîndit. Dacă-mi primesc eu pedeapsa în această lume și-n această viață pentru fiecare pacat și pentru fiecare înduplecare spre Diavol, atuncea asta oare nu se socotește la cumpăna aceea a judecății?

— Să vedem, Paramoane. Ai cugetat tu într-adevăr la asta?

— Am cugetat, părinte.

— Eu socot, Paramoane, că se socotește, căci nu pot fi două pedepse pentru o faptă. Și ce canon, ce mătănii, ce post și rugăciune ți-ai hotărît?

— Eu n-am hotărît nimica pentru că nu mă simt vrednic, părinte. Insă zic așa: că de cîte ori m-oi lăsa iarăși ispitit, cuviosia ta să mă pedepsești.

— Cum să te pedepsesc?

— Să mă bați. Ca să fiu eu liniștit și împăcat.

Natanail îl privi zimbind cu simpatie, cum ar fi privit pe Țubichi.

— Paramoane, asta nu se poate, căci nu sînt eu judecătorul cel înfricoșat. Du-te și te culcă și pregătește-te să fii tare pentru veacul ce va să vie.

Paramon se retrase cu mare întristare și frică.

Natanail se culcă și adormi îndată, cu ferestrele și ușile deschise.

VII

Tabloul se întregeşte cu cîţiva europeni, musafiri vremelnici ai sfîntului lăcaş.

In aceeaşi sară spre Sfîntul Pantelimon, la mănăstire, cîţiva europeni plănuiseră pe a doua zi dimineaţa o excursie. Incă nu se-nţeleseseră unde, dar erau hotărîţi să facă o excursie. Stăteau, după masa de sară, în cerdacul larg de la părintele Tihon. Acolo la părintele Tihon, locuiau, pentru acest sfîrşit de vară, o păreche de persoane foarte simpatice tuturor celorlalţi musafiri ai mănăstirii. Fiind singuri, fără copii şi încă tineri şi vioi şi pe deasupra veseli totdeauna şi bine dispuşi, — nici o petrecere nu se punea la cale fără dînşii. Erau domnul Emil Lepădatu şi cucoana Didina.

Domnul Emil Lepădatu era un bărbat de mult trecut de cincizeci de ani, însă se regăsea tot sprinten în fiecare dimineaţă la răsăritul soarelui. Atuncea avea el un obicei al lui — să salute lumina zicîndu-i : bună dimineaţa, duduie. Sărea repede din aşternut, ca să-şi îngrijească faţa şi trupul, şi s-arăta nu mult după aceea în cerdac, spre a-şi îndeplini tabieturile.

— Vechi şi înţelenite tabieturi, mărturisea el zîmbind. Mi-i ruşine de ele ; dar ce pot face ? Trebuie să le mărturisesc, ca să ştie o lume suferinţile mele, să mă aflu mai uşurat.

— Dar despre ce tabieturi şi slăbăciuni e vorba, mă rog, matale ? îl întrebase, într-o altă sară, doamna Olimpia Mironeanu, ieşancă tînără, care le era, de puţine zile, musafir.

— Apoi să-ţi spun, duduie. Eu, de şi trăiesc de treizeci şi unu de ani în Bucureşti şi-n vara asta am serbat nunta de argint cu Didina...

— Nu ţi-e ruşine, Emile ? strigă, din cealaltă parte a mesei, cucoana Didina.

— De ce să-mi fie ruşine? o întrebă cu blîndeţă Lepădatu. Vîrsta e o realitate pe care o poate constata oricine după registrele stării civile...

— Vai ! suspină cucoana Didina, rotindu-şi capul spre cei prezenţi cu un fel de graţie teatrală.

— Insă, urmă Lepădatu, — căci este un însă... vîrsta adevărată nu-i aceea. Vîrsta adevărată ţi-o ceteşte oricine pe faţă şi-n privire. Am făcut nunta de argint, — ş-aceasta este mireasa. Macar că are firele nunţii presărate în păr, puteţi s-o priviţi : eu nu mă ruşinez cu ce am. E încă rumănă la obraz — fără să întrebuinţeze vreo artă. Are ochi negri şi sprîncenaţi — fără nici un artificiu. Adevărat este, — trebuie să mărturisesc, — că are cincisprezece ani mai puţin decît mine...

— Iar ? se scandalizâ cucoana Didina. Ai mania mărturisirilor şi a precizărilor.

— Aşa sînt eu, ce-mi poţi face ? Din pricina slujbei, ca mai mare ce mă găsesc la serviciile statistice...

— Insă ce facem cu tabieturile ?... sugeră delicat duduia Olimpia.

— Aşa este. Te rog iartă-mă, duduie, dar vin imediat la chestie, îndată ce fac toate constatările care privesc pe Didina. Eu nu sînt, la dreptul vorbind, nici n-am fost vreodată, duşman al podoabelor şi modelor feminine. Te rog să mă ierţi, duduie Olimpie, — eu nu mă supăr că mata dai puţină pudră şi roş ; nu m-aş supăra nici dacă ţi-ai scurta părul, după moda de azi, — pentru că, fiind subţirică precum eşti...

— La chestie, la chestie! rîse duduia Olimpia, fără supărare.

— Aşa este. Pe cînd Didina, de ce să nu recunosc, mi-a făcut totdeauna plăcere aşa cum se află, cu rochia mai puţin scurtă decît vrea croitoreasa, fără nici o graţie cumpărată şi cu părul din tinereţă.

— Vai şi iar vai! Nu mai este acel din tinereţă! se tîngui cucoana Didina.

— Aşadar, reluă Emil Lepădatu, de şi eu trăiesc de treizeci şi unu de ani în Bucureşti şi-n vara asta am serbat nunta de argint cu Didina, cu ale mele obiceiuri, pe care le-am apucat în casa părinţilor mei din Ieşi — mai bine zis din Sărărie, — nu le-am lăsat. Mai întăi eu nu ştiu ce-i aceea pijama. Nici nu vreau să ştiu. Eu am o cămaşă lungă de noapte, cusută cu roş şi cu negru.

— Aşa este... confirmă rîzînd cucoana Didina.

— Vra să zică, — una. Al doilea, eu, cum m-am trezit, trebuie să-ntind braţul şi să găsesc chiseaua cu dulceaţă şi paharul cu apă rece.

— După ce strigi: bună dimineaţa, duduie... adăogi cu simpatie Olimpia Mironeanu.

— Da: spun asta luminii şi Didinii.

— Mie mai puţin.

— Se poate, fără să te superi. Aşa că trebuie să întind mîna şi să găsesc chiseaua cu dulceaţă şi paharul cu apă recê. Vra să zică, două. Apoi, după aceea, numaidecît baia: acesta nu-ĩ un obicei de la Ieşi. Căci tata, ca şi bunicul, întrebuinţa un lighean puţin mai larg decît o farfurie, ş-un ibricel, amîndouă de alamă, pe care i le prezenta o ţigăncuşă desculţă. Din ibricel ţigăncuşa turna, deasupra ligheanului, cîteva picături de apă pe care tata le primea în palmele făcute cupă; şi, cu mare iuţeală şi zgomot de

buze şi de nas, acele picături trebuiau să facă toată slujba curăţeniei de dimineaţă — mîini, obraz, ceafă, gură, gît şi subsuori. Şi pe urmă ieşea în cerdac, în halat. Eu întrebuinţez mai multă apă şi mai puţin halat. În cerdac însă ies cu plăcere, — căci am şi eu puţintel cerdac cu umbră de viţă, în Bucureşti. Ş-acolo îmi vine o cafea cu caimac şi cu nouraşi — adică gingirlie, cum se spunea odată. Vra să zică, trei. Acuma ajungem la a patra parte şi cea din urmă : o ţigară dintr-un tutun bun pe care mi-l dă mie acuma un prietin de la regie. O răsucesc eu singur şi o pun într-o ţigaretă de chilimbar. Un fum de ţigară ş-o picătură de cafea. Ş-atîta. După asta nu mai pun nimic în gură pînă la ceasul unu. Mă duc la birou şi nu mai am odihnă nici o secundă.

— Acestea-s tabieturile ?

— Acestea-s.

— Apoi sînt destul de nevinovate.

— Sînt ; însă cer un mare meşteşug, — pentru cafea din partea Didinei şi pentru ţigară din partea mea. Căci trebuie să ştiţi că e o adevărată artă să faci o cafea ori o ţigară.

— Cum se poate ? Eu credeam cafeaua bună numai pentru drojdie : ca să întorc ceaşca cu gura în jos pe farfurioară şi, după aceea, să-mi cetesc viitorul în semnele ei.

— Ei, duduie Olimpie, — acuma eşti tînără. Vîrsta are să te înveţe să nu mai cauţi semne în cafea. Nu rîde.

— Rîd, însă ştiu că ai dreptate.

— Din nenorocire, am. Căci vîrsta mă face să uit că aici, neavînd unul din tabieturile mele de la Bucureşti...

Cucoana Didina, puțintel scurtă și durdulie, păși îndesat și grăbit pînă în dosul lui Lepădatu și-i puse, pe gura cu mustața scurt tunsă, mîna ei grăsuță.

— Taci, frate dragă, nu mai vorbi despre toate.

Interveni duduia Olimpia:

— Sînt teribil de curioasă să aflu despre ce lipsă e vorba...

— Foarte ușor de spus, după ce-am scăpat din mînile nevestei... Abia-mi pot trage sufletul. Prin urmare, neavînd unul din tabieturile mele de la București...

— Adică n-are baie, explică simplu și cu liniște cucoana Didina.

— Atunci de ce nu mă lăsai să vorbesc, frate dragă? Să spun lumii patimile și durerile mele. Asta este: neavînd baie, ca la București... sau, cum s-ar spune la Ieși, neavînd feredeu...

Atunci se amestecă cuviosia sa părintele Tihon, bătrînul, proprietarul casei albe cu cerdac:

— Da' de ce vorbești așa dumneata, cucoane Emile? N-ai apă, slavă Domnului, să faci feredeie cîte poftești? Tocmește un om și-ți aduce cu sacaua apă de la Puturosu. Într-o saca faci zece feredeie.

Cucoanele întoarseră în aceeași parte capetele, ca să poată rîde, uitîndu-se în sus, spre streșină.

— Mi se pare că-i zice Izvorul Tămăduirii, vorbi apoi duduia Olimpia, aducîndu-și spre el fața, cu gravitate.

— Așa aud că-i zice acuma. Dar noi, prin partea locului, în mănăstire și prin sate, îi spunem tot cum știm. Și mai ales cum trebuie, căci, coborînd în acel loc, abia îți poți trage sufletul. De-aceea a rînduit Dumnezeu apa asta pentru dureri de încheieturi.

— Cuvioase părinte Tihon, protestă Lepădatu agitînd palmele spre bătrîn; nu ţi-am mai spus că eu am nevoie de o apă care să aibă un nume cu totul altfel; o apă limpede şi curată.

— Apă de băut ai, laudă Domnului. Este fîntînă în ogradă.

— Părinte Tihon, după cum am mai spus, am nevoie de apă pentru feredeu. Ca să mă spăl, să mă scald — să lepăd toată necurăţenia...

— Un creştin bun ceteşte o rugăciune, se spovăduieşte şi se împărtăşeşte, — şi astfel se găseşte curat şi luminat înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor. Eu socotesc, cucoane Emile, că nu mai era nevoie să strici mata atîta pînză, să faci căsuţă în fundul livezii. Şi să-ţi aşezi acolo un cazanaş sus, să care dis-de-dimineaţă atîta apă rece sluga, şi dumneata să-i dai drumul să te împroaşte pe pielea goală. Doamne păzeşte, — poţi răci.

Cucoanele se uitau iar la streşina casei.

— Aşa încît, urmă serios Emil Lepădatu, neavînd unul din tabieturile mele de la Bucureşti, am fost nevoit să-mi fac o instalaţie proprie. E destul de rudimentară, deoarece mă aflu pentru întăia oară în acest loc încîntător. Vă făgăduiesc însă că, la anul, am să iau măsuri din vreme.

— Cucoane, grăi călugărul, c-un fel de obidă; nu mai faceţi şi nu mai prefaceţi dumneavoastră lucrurile. Lăsaţi-le cum le-a întocmit Dumnezeu.

Părintele Tihon era un om cuminte şi blajin, cu obrazul ars de vînt şi soare, cu mînile bătătorite de greblă şi sapă. Avea pe el haină cernită de monah şi o purta cu smerenie, — însă, cînd lucra la cîmp, o lepăda bucuros, ca să rămîie mai sprinten în straiele uşoare şi albe ţărăneşti. În ceasurile singurătăţii ce-

tea cam trăgănat în cartea de rugăciune, însă se nevoia cu osîrdie şi cinste, fără să sară nici o pagină.

In sara aceea spre Sfîntul Pantelimon, văzînd atîta zarvă pentru un drum în pădure şi-n munte, crezu că trebuie să se amestece şi el, ca să deie un sfat bun.

— Eu aş zice, cucoane Emile, grăi el, să treceţi culmea Pleşului pînă la mănăstire la Rîşca, dacă voiţi numaidecît să faceţi aşa, o primblare.

— N-ar fi rău, acceptă Lepădatu. Numai e cam departe pentru cucoane.

— Dacă e departe, n-am făcut nimica, protestă cucoana Didina. N-am venit aici să mă ostenesc şi să gîfîi.

— Da' nu-i departe deloc, lămuri bătrînul. Porniţi de-aici dimineaţa, după ce beţi cafeaua cu lapte. Şi aşa, pe la amiază, sînteţi în Rîşca. Ş-acolo-s locuri tare frumoase, alcătuite anume de Dumnezeu împrejurul sfintei mănăstiri.

— Nu ; se pun de pricină cucoanele. Hai să mergem undeva mai aproape.

Judecătorul de pace, colecţionar vestit, se sculă în picioare :

— Să mergem la Secu, propuse el. Să vedeţi acolo una din cele mai frumoase vitrine de odoare preţioase. Cu trăsurile facem un ceas.

— Frate Traiane, cucoanele au plăcere să facă o excursie pe jos.

— Această plăcere v-o supunem, domnule judecător, cu toată stima şi consideraţia... îi zîmbi duduia Olimpia.

— Mă-nchin, răspunse judecătorul, ceremonios.

Era un om mic, cu mustăcioară neagră, cu haina nespus de îngrijită şi cu ghetele cu călcăie înalte, ca să privească ceva mai de sus. Alt cusur nu i se cu-

noştea în afară de această mizerie de a fi cu o palma mai scurt decît alţi oameni.

— În acest caz, propun, şi cred c-avem să ne oprim definitiv asupra acestei hotărîri; propun să mergem la schit la Pocrov, — dacă nu preferaţi Ozana, ori Poiana Dragostei.

— La Pocrov n-ar fi rău, într-adevăr, acceptă Lepădatu, împăciuitor ca totdeauna.

— Nu. Şi voi avea onoarea să vă expun toate argumentele. Schitul Pocrov e destul de aproape de noi. Drumul pînă acolo, natural, e foarte frumos. Locul unde ajungem e o poiană dintre cele mai încîntătoare ale acestor munţi. Ca să nu pară excursia prea obositoare, putem hotărî o odihnă acolo, şi-n vederea acestui popas s-ar putea lua ceva provizii. Dacă ne temem de ploaie, luăm cu noi hainele necesare...

— Atunci ne ducem încărcaţi ca nişte cămile, dragă Traiane.

— Îmi daţi voie. Luăm tot ce ne trebuie. Şi cată să prevedem şi cazul cînd doamnele nu s-ar simţi în stare, la un moment dat, să treacă locurile grele.

— Ei, atunci ce facem? Le luăm în braţe.

— Îmi dai voie. E necesar, pentru a întîmpina orice nevoie şi a răspunde la toate obiecţiile, să luăm cu noi un car cu boi.

Bătrînul monah încuviinţă, înclinînd adînc fruntea:

— Asta este, boierilor şi cucoanelor. Luaţi un car cu boi şi n-a mai fi nici o pricină. Vitele trag, saracele, şi vă suie costişele cele mai oable. Drum este: cam rău, rîpos şi grunzuros. Însă, acuma nu-l putem schimba. Nici nu-i nevoie, aşa fiind el lăsat de la Dumnezeu. Dar dacă luaţi car cu boi, puteţi să vă duceţi şi la Rişca.

Cucoanele se împotriviră. Hotărîră Pocrov.

— Atuncea eu am să rog pe părintele Tihon, reluă judecătorul, să fie aşa de bun să trimeată pe ucenicul său pînă-n sat la Nemţişor. Să ne aducă de acolo un gospodar cu care să ne-nţelegem pentru carul cu boi. Şi ca să facem lucrurile după toată rînduiala, am să-mi permit să solicit doamnei Lepădatu puţină grijă, foarte puţină, cu privire la proviziile ce avem de luat cu noi.

— Poţi să ai încredere în Didina, hotărî Lepădatu, numai nu ştiu dac-a fi carul destul de încăpător şi dac-a mai rămînea vreun pui în ograda părintelui Tihon.

— Tocmai. Am avut motivele mele ca să mă adresez domniei sale. Deci rînduind carul cu boi, avînd rezolvată chestia proviziilor, la care sîntem tovarăşi nu numai pentru consumaţie, rămîne să se stabilească ora plecării şi hainele ce luăm fiecare. Nu trebuie să luăm prea mult, căci n-avem decît un car Totuşi, avînd un car, putem lua tot ce ne trebuie.

Astfel logica strînsă şi elegantă a lui Traian Rolea şi fragilitatea feminină au făcut să cadă sorţii pe Pocrov. Excursia aceasta a rămas celebră în analele sfintei mănăstiri Neamţu.

VIII

Alături de părintele Tihon este nevoie să înfăţişăm pe Nastasă Doftoru şi pe Averchie.

Lista participanţilor s-a stabilit astfel : — ş-a fost scrisă pe o bucată de hîrtie, de şi nu era numaidecît nevoie să fie scrisă. Mai ales că cerneală şi condei nu se găseau în casă, şi creionul s-a întîmplat să fie foarte prost, — mic şi neascuţit.

Domnul şi doamna Lepădatu ;

Doamna Olimpia Mironeanu, singură, căci se afla numai în trecere şi-n vizită aici, bărbatul său inginerul fiind rămas la băile Bălţăteşti, cu copiii ;

Traian Rolea ;

Familia Irimescu, la care judecătorul avea o odaie : domnul, doamna şi cinci copilandri şi copile ;

Domnul Artur Veruzi, pictor, amorezat de doamna Lepădatu şi de duduia Olimpia. Judecătorul îi scrise numele cu totul neîngrijit şi-n fugă, ceea ce era de mirare la acest bărbat aşa de rînduit şi de corect.

Insfîrşit încă vreo şapte-opt persoane din cuprinsul mănăstirii, în dreptul cărora se puse cîte un semn de întrebare.

Pe loc, Rolea se ridică, sprijinindu-se cu palma dreaptă în masă, şi ieşi, ca să treacă pe la toate porţile persoanelor îndoielnice.

— Am să le rog frumos să dea răspuns precis, imediat, strigă el din mijlocul ogrăzii.

Asta dovedea la Traian Rolea un entuziasm puţin obişnuit.

Se-ntoarse vesel la ora nouă jumătate, în acelaşi cerdac plin de vorbă şi sfat, unde-l aştepta o altă cafea neagră.

— Merge toată lumea notată, lămuri el. Sper că vom avea vreme bună şi, în acest caz, avem să petrecem minunat.

— Despre vreme să n-aveţi nici o grijă... interveni părintele Tihon. Pot să vă dau înscris c-are să fie frumos. Acuma, dacă vrei dumneata, domnule Traiane, şi eşti aşa de bun, să vorbim cu omul de la Nemţişor pe care l-a adus ucenicul chiar acuma.

— Omul care merge cu carul ?

— Da.

— Bine. Să vie aici.

— Apoi am venit, răspunse ţăranul din umbră, de lîngă stilpul de la intrarea cerdacului.

Ţinea pălăria în stînga şi-şi mîngîia pletele în creştet cu dreapta. Făcea o pată albă. Numai obrazul îi era întunecos şi trist.

Toţi mesenii din jurul lămpii îşi răsuciră capetele în aceeaşi parte.

Rolea se ridică şi făcu doi paşi spre ţăran ; apoi se răzgîndi : se-ntoarse şi se aşeză iar pe scaun. Îl întrebă cu vocea-i limpede şi precisă :

— Ascultă, omule, de unde eşti ? Dă-te mai încoace şi răspunde.

— Din Nemţişor, cucoane, răspunse omul fără să se deie mai încolo.

— Cum te numeşti ?

— Nastasă Doftoru.

— Ştii de ce te-am chemat ?

— Apoi să trăiţi, domnule judecător, a venit la mine ucenicul părintelui Tihon. Mi-a spus că este poruncă de la domnia voastră să mă înfăţişez aici numaidecît. Am lăsat mămăliga pe fund şi laptele-n strachină, ş-am venit, domnule judecător, dar rog pe bunătatea dumneavoastră să cunoască cum că eu nu-s vinovat cu nimica. Şi *amanda* aceea de-atuncea am plătit-o.

— Care amendă ?

— Pentru că-s nalbar şi doftor de vite, cucoane, după cum mi-i şi porecla. Şi ori m-a aflat *vitrinaru* din tîrg de la Neamţ, ori că m-a pîrît primarele, cu care mă clănţănesc pentru pămînt, m-au chemat la judecată ş-am plătit amandă. De-atuncea nu mai fac nimica ; lăs vitele oamenilor să piară.

— Foarte bîne. Vra să zică mîni dimineaţă mergi la Pocrov cu carul cu boi. Cîte parale ceri?

— Nu cer nimica. Nu mă duc la Pocrov, că n-am nici o treabă.

— Ascultă, omule; ascultă, Nastasă. Să mergi cu noi la Pocrov.

— Da' de ce?

— Să mergi cu carul cu boi, să ne duci lucrurile.

— Aha!

— Iţi plătim cinstit, să n-ai nici o grijă.

— Apoi eu bucuros aş merge, cucoane, de ce nu? Dar carăle mele-s duse cu amîndoi băitanii la tîrg, cu lemne. Aşa că ucenicul mi-a spus să vin musai, că mă chiamă domnul judecător; ş-am venit. N-a fost vorba de car. Şi altă pricină de judecată neavînd, vă poftesc să mă sloboziţi, ca să mă duc acasă.

— Du-te! îi zise Rolea, întovărăşind vorba cu gestul.

Omul se duse, vorbind încet singur, pe sub copacii ogrăzii, pînă la portiţă.

Cucoanele erau nespus de vesele şi le sticleau ochii şi dinţii în lumina lămpii.

Lepădatu întrebă nu cu prea multă îngrijorare:

— Ei, dragă Traiane, ce facem?

— Să vedem, răspunse Rolea. Să trimetem după alt gospodar. Eu însă nu înţeleg, părinte, se-ntoarse el spre bătrîn, ce fel de ucenic e acesta, care mi-aduce, aşa, un om, fără să-l puie în curent cu chestiunea...

Monahul ridică din umeri, nedumerit:

— Nu-înţeleg nici eu, domnule Traiane. Poate Averchie să nu fi priceput bine cum stă pricina... E un om cam uituc, slab muncitor de pămînt, dar altfel bun cărturar. Însă dumneavoastră să nu vă supăraţi. Faceţi-vă toate pregătirile şi fiţi în picioare la ceasul

pe care-l hotăriţi. Şi, dac-a trebui, mă duc eu singur să închipuiesc un car.

Rolea mai avea de făcut obiecţii, căci simţea un punct slab în toată organizarea; însă cucoanele îl întoarseră brusc înspre chestii care lor li se păreau mai arzătoare. Trebuiau să plece destul de dimineaţă, — să zicem la şapte ceasuri. Pînă la acea oră, cucoana Didina avea în sama ei partea cea mai importantă. Şi nici cucoanele celelalte nu se putea s-o lipsească de ajutorul lor. Aşa încît toate trebuiau să fie în picioare odată cu răsăritul soarelui. Altfel rămîn tartinele nefăcute, ouăle nefierte, salata de patlagele netocată şi puii nefripţi.

— O nenorocire mai mare decît asta se poate închipui? rîdea cucoana Didina. Prin urmare, eu aş dori şi aş propune ca să nu întîrziem prea mult în astă-sară.

Era o dorinţă pe care toţi se grăbiră s-o îndeplinească. Cînd se ridicară, mişcîndu-se în cerdac şi urîndu-şi noapte-bună, somn uşor şi visuri plăcute, se auzi portiţa de la ulicioară sunînd în clampă. Un glas vesel şi plin de bariton izbucni, umplînd deodată întunericul ogrăzii.

— Buna sara, şi sărut mînuţele la cucoane. Pe boieri îi salut fără să le sărut mînile.

— Veruzi, e Veruzi, îl anunţară doamnele cu două voci subţirele.

Rolea îşi încreţi fruntea, se uită în jur, apoi se răsturnă iarăşi în scaun, picior peste picior. Observă cu răceală:

— Se vede că trebuie să mai întîrziem puţintel, de şi sîntem grăbiţi.

Pictorul era bărbat voinic şi nalt. Purta o barbă minunată, revărsată peste piept, — o barbă care s-ar

fi părut exagerată dacă n-ar fi fost scăzută de o chelie complectă a creştetului. Aceste două părţi ale fiinţii lui echilibrîndu-se, — încolo n-avea nici un motiv de nemulţămire. Dimpotrivă: în al patruzecilea an,

In mijlocul cărării vieţii noastre,

radia putere şi voie-bună ca un zeu, ocupîndu-se intens de cele trupeşti şi foarte puţin de pictură.

— Ştiu! strigă el, suind treptele cerdacului; aveţi să mă-ntrebaţi ce-am lucrat astăzi. Vorbesc de meşteşugul meu de zugrav, bineînţeles. Mărturisesc că iarăşi v-aduc o mare dezamăgire. Dar, simţindu-mă tînăr, nădăjduiesc că mai am vreme. Ce se pune la cale? se miră el apoi, uitîndu-se în juru-i. Văd mare sobor.

Vorbind, îşi îndeplinea faţă de cucoane partea practică a salutării pe care-o strigase de la portiţă. Faţă de domni îşi înclină numai fruntea-i lucie. Rolea îi răspunse c-un zîmbet — o clipă, după care iar îşi reluă masca serioasă.

— Văd mare adunare, reluă Veruzi. Sînteţi buni să-mi comunicaţi şi mie obiectul discuţiei? Poate vă grăbiţi să vă duceţi la culcare...

— Tocmai! răspunse cu răceală judecătorul.

— Foarte bine, n-am nimic împotrivă. Eu n-am venit decît pentru o secundă: ca să-mi prezint omagiile mele şi să beau o cafea, care ştiu că aici se prepară mai bine decît oriunde în lume.

— Numaidecît, numaidecît! consimţi doamna de gazdă mişcîndu-se vioi.

— Din ce în ce mai bine. Mă declar mulţămit, mă instalez pe un scaun şi nu mai am nici o pretenţie. Imi dai voie, dragă prietine Rolea?

— Mă rog.

— Ce vroiam eu să vă spun ? Astăzi, mai ales după amiază, am fost ocupat în chip excepțional. M-am apucat, împreună cu un cuvios monah, ș-am răstocit la deal Nemțișorul, ca să prindem chitici și raci. Aflați că peștișorii aceștia de la munte, numiți boișteni, se prepară aici după o metodă specială pe care noi n-o cunoaștem. Ascultați. Într-o oală nouă de lut, arunci legume multe tăiate mărunt, cu puțină zamă. După ce-au dat o undă, pui și peștele și vîri oala, acoperită bine, în cuptor potolit, ca să se scoacă boiștenii în dulceața lor. Se zice că oala trebuie să fie roșie, dar eu cred că asta n-are importanță. Notă : nu trebuie să se uite sarea și piperul.

— Îmi închipui că rețeta dă un rezultat bun și delicat, fu de părere cucoana Didina.

— A, da. Trebuie însă meșteșug și grijă. Să fi văzut pe părintele Amfilohie cum oficia. Era măreț, de și-i gros și are o înălțime neînsemnată. Am uitat să mai adaug un lucru principal. E nevoie de un vin bunișor.

— Hm ! mormăi judecătorul, privind în tavan.

Părintele Tihon avea de făcut obiecții, de și Lepădatu primise cu recunoștință rețeta.

— Domnule, asta-i mai mult bataie de cap și naca z. Să luăm pildă de la fiarele pămîntului și paserile cerului, care nu pregătesc, nu fierb și nu coc și trăiesc totuși prin grija lui Dumnezeu.

— Le fierbem și le coacem noi pe dînsele, părinte, — tot cu voința lui Dumnezeu.

Bătrînul clătină din cap. El avea altă chibzuință.

Emil Lepădatu, văzînd pe de o parte cafeaua gata și pe de alta fața judecătorului prea întunecată, introduse cu blîndețe o întrebare, care era mai potrivită cu împrejurările și cu ora tîrzie :

— Ascultă, Veruzi, înainte de plecare, n-ai voi să știi ce am pus la cale ?

— Ba da, se-nțelege că vreau să știu. Desigur ați plănuit o excursie...

Toți rămaseră uimiți de asemenea pătrundere. Pictorul își aprinse o țigară :

— Nu vă miraţi prea tare. Am aflat de la familia Irimescu. Eu socotesc însă că o excursie la Pocrov nu-i ceva destul de serios. E prea aproape. Și mai cu samă găsesc de prisos carul cu boi. Ca să ne ducem pînă peste deal, ce ne trebuie ? Un ceas de voie-bună. Ne ducem, ne întoarcem, și gata. Nu-i nevoie nici de bătaie de cap, nici de planuri.

Rolea deveni atent și se răsuci cu delicateță în scaunul său :

— Așa socotești dumneata, domnule Veruzi ?

— Așa socotesc eu.

— Ș-ai putea, mă rog, să-mi explici temeiurile pentru care socotești așa ?

— Care sînt temeiurile ? Ia ascultă, Rolea, nu face cu mine pe judecătorul de instrucție și nu fi gelos de iubirea mea pentru doamna Didina Lepădatu și duduia Olimpia Mironeanu !

Învălmășeala de replici, hazul și cafeaua se amestecară, — și pictorul se împăcă imediat cu Rolea, bătîndu-l prietinește pe spate. Apoi se despărțiră, interpelîndu-se încă un timp prin întuneric.

Cerul cu stele, pe care lilieci negri îl scriau încă din cînd în cînd, arăta un ceas tîrziu. Nu mai era mult pînă la toaca de unsprezece și părintele Tihon stătu și cugetă, în pragul chilioarei lui, cum să rînduiască afacerea cu carul cu boi.

— Multe marafeturi și desmierdări mai au și tîrgoveții aceștia... cugetă el ca un țăran cuminte ; și-și

mormăia încet cugetul ca şi cum l-ar fi rumegat. Acuma unde să găsesc eu car cu boi în puterea nopţii ? Frate Averchie, unde eşti ?

— Aici, părinte.

Fratele Averchie, ucenicul, era tot un ţăran, nu cu mult mai tînăr decît cuviosul Tihon. Avea barbă şi plete cărunte, era puţintel şi uscat la trup şi întristat la faţă. Il slujea de mulţi ani pe bătrîn, cetind, la ceasurile rînduite, cu afundă credinţă, cărţile iubite pustiei sfinte ; şi aştepta cu dulceaţă ceasul cînd avea să fie şi el binecuvîntat monah. Acel ceas, după cum se juruise el, trebuia să sune după ce Tihon bătrînul va trece între drepţi, către lumina cea fără de amurg.

— Ce zici, frate Averchie ? Cum facem cu carul cu boi ?

— Care car cu boi ?

— Apoi n-ai auzit ? şi nu te-am trimes după gospodarul acela, Nastasă Doftoru, din Nemţişor ?

— M-ai trimes să-l aduc, căci îl chiamă judecătorul. Dar eu, părinte, n-am ştiut despre ce-i vorba. Datoria mea este s-ascult. «Implini-vei poruncile şi-ţi vei pleca fruntea», cum zice la carte.

— E vorba de un car cu boi care le trebuie lor.

— Cui ? Boierilor ?

— Da.

— Ce să facă cu carul cu boi ? N-au nici grîu, nici orz pe cîmp, nici lemne-n pădure.

— Le trebuie pentru drăcăriile lor, ca să se ducă la Pocrov.

— Cu carul ?

— Nu ; de dus zice că se duc pe jos. Dar le trebuie şi-un car cu boi.

— Eu asta n-o pricep, mărturisi cu mîhnire Aver-

chie. Scrie şi cartea : «Cele fără de cale nu voieşte ă le vedea Domnul.»

— Bine, bine, Averchie ; dar ce facem ?

— Ştiu eu ? Le-om căuta mîne un car şi pace !

— Le trebuie mîni dis-de-dimineaţă, Averchie.

— Mîni dis-de-dimineaţă ? Asta-i greu. Să umblăm noaptea după car ? «Şi pre toţi cei ce au putere, să nu-i scoţi noaptea, ca să nu se suie noroadele în locul lor.»

— Atuncea cum ?

— Ne-a lumina Domnul-Dumnezeu, părinte. Cuvioşia ta du-te la hodină, căci eşti om slab şi bătrîn şi nu trebuie să superi pe Cel-bun trudindu-te peste fire. Eu îmi aprind o lumînărică şi stau treaz, căutînd în carte deslegare. «Domnul-Dumnezeu nu asupreşte pe ai săi, ci-i curăţă şi-i scoate dintre necredincioşi.»

Părintele Tihon se plecă sfatului. Avea acest bun obicei, să se folosească de înţelepciunea şi de cărturăria ucenicului său.

IX

Biserica cea mare.

Soarele izbucni pe codri şi se risipi în roua fînaţurilor. La acest ceas al dimineţii, Natanail sări pîrleazul grădinii ş-o apucă pe cărare la deal, spre Pocrov, printre flori care abia atunci se deschideau primei clipe de viaţă şi morţii apropiate. Umbla desculţ, cu poalele rasei prinse în cingătoare. Îşi purta la subsuoara stîngă încălţările şi-n mîna dreaptă un toiegel alb.

Cînd intră sub cetina grea şi sumbră a pădurii, se opri la un trunchi răsturnat, ca să-şi tragă ghetele ;

şi porni mai departe, pe poteca uscată şi sunătoare, prin ace moarte de brad. Ţubichi necontenit le adulmeca şi pufnea în ele.

Din cînd în cînd soarele străpungea umbra — şi călugărul călca peste flori argintii ale tăcerii. Erau flori asemănătoare cu ale sufletului său. Starea unică de bine din ziua trecută n-o mai avea. Căzuse între cele stînse ale trecutului. Însă soarele zilei nouă răzbătea în el ca şi în această umbră şi-l înflorea.

Într-o vreme se opri şi ascultă rîsul unui hulub sălbatic în depărtarea unei văi. Porni iar înainte şi iar se opri ca să-l asculte. În cărare-i trecură sturzi cu sunete scurte uşor fluierate. Ţubichi se năpustea spre ei ; rămînea apoi singur, cu botul înălţat, şi-şi întorcea ochii inteligenţi şi-ntrebători spre stăpîn.

— Ţubichi, îi zise monahul, nu-i aşa că tu ştii ce spun eu ?

Căţelul îşi mişcă bucata de coadă şi tipăi îndărăt spre el.

— Nu te mai năcăji degeaba cu dihăniile şi zburătoarele de-aici. Şi ele sînt sub paza ghijei lor şi nu le poţi prinde. Bucură-te numai că le vezi.

Căţelul scheună uşurel ; căscînd, desfăşură o limbă trandafirie şi-ncovoiată ; apoi închise gura şi păru că o înghite. Cum sfatul lui Natanail îi intrase pe-o ureche şi-i ieşise pe alta, căci înţelegerea lui n-avea durată ca instinctul, — se năpusti spre un brad gros. O veveriţă castanie săgetă în sus în jurul trunchiului, într-o spirală care păru o fumegare. Sus, se ridică în două lăbuţe rezemîndu-se cu spatele în coadă, numai o secundă. Imediat pluti în aer şi dispăru.

Ţubichi o strigă pe nume în limba lui, de două ori. Dar nu-i răspunse decît alt căţel înşelător al singurătăţii.

Suind, Natanail ajunse în locuri mai umede. Trecu printre risipituri de trunchiuri moarte. In formele lor, în aparență încă întregi, imensa lume a vietăților mărunte lucrase c-o hărnicie neistovită, necunoscînd, ca un element al veșniciei, nici timp, nici repaos.

Abia punea călătorul un picior, ori rezema o mînă, — se desfăceau și se risipeau. Era plin locul de acești căzuți, din care trăiau și uriașii vii și se ridicau tinerii luptînd între ei. Intre mușchi și pulberile morților, creșteau colonii de bureți, fantazii ale umbrei și putreziciunii. Cei mai frumoși erau zugrăviți cu otravă roșie. Natanail îi lovea ușor cu toiagul, — ș-alegea, ici-colo, numai hribii, carne delicată și fină a sihaștrilor. Ii strecura în trăistuță și trecea printre alte coloane răsturnate, care în realitate nu erau decît iluzie, — ca și întocmirile monstruoase ale domniilor și ale împărăților.

Intr-o rîpă înalbăstri fum — și ajunse pînă la el miros puternic de rășină. Oamenii ciopleau și lucrau acolo catarguri de brad. Li se auzeau, în jurul focului, glasurile răsunătoare. Toporul bătu un timp ritmic, scăzu încet-încet, conteniră și glasurile și toate deveniră tăcere.

Urcă un țanc oblu, pășind rar și domol ca muntenii. Ajunse la un drum de piatră, care se chiamă a lui Ștefan-Vodă, și pe urmă merse coborînd. Il întîmpinară, într-o poieniță, plăieși cu topoarele pe brațe, — ș-un călugăr uriaș cu pletele pe umăr. Umbla cu pași largi, izbind poalele rasei cu cizmele-i grele.

Natanail se opri și-l salută.

— Incotro, părinte Avacum ?

— D-apoi după cum vezi, părinte Natanail, am luat pe acești oameni, cu care am isprăvit toate aici, în

acest parchet, şi mă duc cu ei să ridic şi pe ceilalţi, dintr-o rîpă de mai la vale. Şi trecem în alt munte, unde avem treabă două săptămîni. De azi, au să aibă pace şi aicea sălbătăciunile. Te duci pînă la Pocrov?

— Mă duc pînă la Pocrov.

Se despărţiră. Ei trecură în altă parte, de-a dreptul prin labirint; iar Natanail pătrunse îndată în poiana schitului.

Acolo era pace pe tapşanuri trăgănate şi cîte un punct de soare căzuse în toate florile neclintite ale fînaţurilor.

Cerul deasupra era limpede şi fără pată; numai o gaie strigă o dată în albastrul de sus, la mare înălţime.

Bisericuţa de lemn se ridica în mijlocul unei largi împrejmuiri de zaplaz, şi-n juru-i avea cîteva căsuţe cu streşinile joase. Sună toaca — bătînd uşurel, cu un fel de sfiiciune. Apoi cîntară clopote. Dar puţin timp, căci singurătatea le birui curînd.

Nu se vedea nicăiri nici o mişcare.

Natanail intră pe poarta deschisă, cu stîlpi nalţi şi cu streşină. Trecu prin livadă, apoi dădu în ograda bisericuţei. Pătrunse în pridvorul mic şi în căsuţa lui Dumnezeu: acolo auzi glasul cunoscut al lui Atanasie. Slujitorul stătea în picioare la strana dreaptă, cu faţa spre altar, — într-un roi grăbit de murmure.

— Binecuvintează-mă, părinte Atanasie, vorbi Natanail de la uşă.

Căţelul rămase în pridvor, privind la icoanele înfricoşatului judeţ de apoi. Pe uşa deschisă, în urmă, se vedea, ca o altă zugrăveală proaspătă, un colţ de pădure şi de pajişte — desminţind bolnavele elucubraţii ale asceţilor.

Atanasie, schivnic uscat şi posomorît, tînăr încă, se întoarse, — şi faţa i se lumină.

— Bine să te cuvinteze Domnul-Dumnezeu, părinte Natanail. El te trimite aici. Bine ai sosit. Iată, — săptămîna aceasta fiind eu de rînd, am venit repede de la coasă, pentru toacă, clopote şi slujbă, după rînduială. Pe urmă mă-ntorc iar la treabă.

— Am ştiut c-am să te găsesc aici, părinte Atanasie. Aflasem că eşti de săptămînă. Am venit să vă văd, căci îmi place să te privesc cum slujeşti cu ceilalţi trei părinţi, afară, în biserica cea mare. Slujba aceea e tot aşa de bine primită sus, ca şi asta. Ca să nu rămîie acolo lucrarea cu două braţe mai puţin, grăbeşte-te şi du-te, — iar eu îţi ţin locul, cetind fără nici o greşală sfintele rugăciuni de la început pînă la sfîrşit.

— Se poate asta? întrebă cu naivitate şi bucurie Atanasie.

— De ce să nu se poată?

— Atuncea bine, părinte Natanail. Îţi mulţămesc. Şi te-aşteptăm în poiană la Merişor.

— Da. Aşteptaţi-mă în poiană la Merişor.

Amîndoi zîmbeau, singuri în mijlocul bisericii, privindu-se. Atanasie se-nclină, îi luă mîna şi i-o sărută. Apoi ieşi, cu pas harnic de muncitor care se duce la treabă.

Natanail rămase singur şi ceti rugăciunile.

Acolo, în poiana de la Merişor, era soare şi murmur abia auzit de albine. Şi toate gîngăniile ierburilor foiau şi susurau, aducînd slavă luminii şi Domnului-Dumnezeu. Iar pădurea de jur împrejur suna cîteodată, fără să se clintească.

Unde-o fi fost şi de cînd va fi murit acel Merişor despre care vorbeşte numele poienii? Nici o urmă

și nici o altă pomenire n-a rămas, nici despre el, nici despre cei care l-au sădit. Cum spune psalmul pe care-l murmura încet :

Omul ! Ca iarba-s zilele lui. Ca floarea cîmpului înfloreşte.
Un vînt îl suflă şi nu mai este. Şi nu i se mai ştie nici locul.

X

Aici pare că se arată slujba celor două cinstite feţe Onuţă şi Pintilie, — însă nu e vorba despre asta.

De partea cealaltă, în valea mănăstirii, la casa părintelui Tihon, caravana încă nu se urnise. Stătea pe loc, cu boclucurile risipite, aşteptînd carăle, după care atît bătrînul monah, cît şi Averchie ucenicul său porniseră de la răsăritul soarelui. Unul într-o parte, altul în alta ; nădăjduiau să izbîndească. Mai bine două cară decît nici unul.

Deocamdată, la acest ceas, nu mai era nădejde decît de unul, căci părintele Tihon tocmai se întorcea, c-o înfăţişare nefericită.

— N-am ce le face, zicea cuviosia sa ridicînd palmele în laturi de o parte şi de alta a pieptului. Azi trăiesc pe lume altfel de oameni decît în alte vremuri. Odată erau ţaranii mai iuţi şi mai săritori. Acuma unul are a se duce la coasă ; altuia i s-au prăpădit boii în pădure, altul vrea să se mai gîndească : pînă la amiază a vedea el ce-a face... Decît îţi vine să crăpi de ciudă. M-am întors şi eu într-un răsuflet, cu nădejdea că va fi făcut Averchie vreo ispravă în sat la Nemţişor. El îi mai tînăr şi-i mai în putere. Pe lîngă asta, îi mai îngrozeşte cu vorbe din Sfînta Scriptură.

Astfel încît rămăsese nădejdea la Averchie. Bătrînul sufla şi-şi ştergea năduşala de pe frunte cu mînica rasei, şi se tot ducea în colţul cerdacului, privind în lungul hudiţii.

Dar pînă să vie fratele Averchie, judecătorul, înfăţişînd tuturor celor de faţă lista scrisă cu creionul cel rău, le dovedea că nu poţi să te bizui niciodată pe oameni. Familia Irimescu sosise cea dintăi, odată cu dînsul. Erau şi cei care puseseră lucrul la cale de cu sară. Insă alţii întîrziau; unii nici n-aveau să vie. Ba îi durea capul; ba se temeau de ploaie. Fuseseră şi unii sinceri, care mărturiseau că s-au răzgîndit.

— Iată cu ce lume avem de-a face... zise încet Rolea către duduia Olimpia, lăsînd să cadă hîrtia şi apoi lovind-o dispreţuitor cu bastonul.

— Văd, răspunse ea zîmbind; îţi mărturisesc însă că nu mă supăr deloc. Vom fi mai puţini şi asta mă bucură. Lasă lista, domnule judecător.

Rolea urma să distrugă hîrtia, ca pe-o vietate vinovată, iar Olimpia urmărea zbaterile ei c-un zîmbet de mîhnire simpatic şi plăcut, pe care şi-l cunoştea, — de-aceea făcea necontenit în juru-i risipa acestei flori. Orice cuvînt îl întovărăşea de zîmbet. Rîdea însă rar.

Pachetele cu provizii şi hainele de vreme rea stăteau unele peste altele în preajma scării cerdacului. Călătorii treceau în sus şi-n jos pe lîngă ele şi le cercau cu vîrfurile ghetelor şi ale beţelor.

— Fiţi cuminţi, copii, grăi cucoana Didina, să nu stricaţi vreo farfurie!

— Cum se poate, frate dragă, se miră Lepădatu, ai luat şi farfurii? O excursie eu ştiu că se face fără aceste obiecte de prisos, create de civilizaţie.

— Cunosc eu pe cineva care are să-mi ceară întăi

şi-ntăi tacîmuri... răspunse doamna Lepădatu blînd, însă foarte sigură de sine.

— Mi se pare că de data asta — o dată în douăzeci şi cinci de ani — nevastă-mea are dreptate... constată cu glas destul de tare Lepădatu. Din toată inima însă doresc să văd carul cu boi. Mi-aş lua de-o grijă, ş-am porni imediat spre destinul nostru.

Călugărul se-ntoarse din colţul cerdacului, de unde privise iară în lungul hudiţii.

— Cucoane Emil, zise el, dă-mi mata voie, te rog, să te-ntreb de ce aveţi lipsă aşa de mare de car...

— Cum ? întrebă Lepădatu surprins.

— Ce nevoie aşa de mare aveţi de car cu boi ? Ca să mergeţi mai departe, la Secu ori la Agapia, nu zic, bine este să ai car. Dar Pocrovu-i colea, o palmă de loc...

Traian Rolea interveni, împungînd înainte cu arătătorul mînii drepte.

— Acesta, părinte, e un lucru pe care l-am hotărît asară, şi trebuie să facem cum am hotărît. Asară şi cuvioşia ta ai fost de părere să luăm numaidecît un car cu boi.

— Am fost, domnule Traiane, nu zic că n-am fost ; dar dacă văd că-i aşa de greu, nu mai sînt. Eu vă spun drept : tare mă tem că Averchie are să se-ntoarcă şi el fără car. Dac-ar fi fost de găsit, găseam şi eu. Acuma să vedem ce zice el dacă vine şi ne găseşte aşa, cu boclucurile lepădate... Ce facem fără car ? Tare-s curios să ştiu ce-ar zice Averchie. Să vedem, căci îl zăresc că vine singur.

— Doamne, iartă-mă ! se crucişte Averchie. Parcă toţi s-au vorbit şi s-au înţeles să purceadă care încotro, cu treburi care de care mai grabnice. Unu-i la spital, altu-i la tîrg, altu-i la pădure.

Judecătorul îşi încrucişase braţele pe piept, ca un celebru împărat, şi aştepta încruntat deslegarea încurcăturii.

— S-ar părea că ne-am oprit, vorbi rîzînd cu veselie Veruzi. Ne-am oprit înainte de-a fi plecat. Însă eu mă-ntreb cu mirare: cine ne poate opri? Nu ne poate opri nimeni. Plecăm şi s-a isprăvit. Mi se pare că, în ceea ce mă priveşte, am contestat necesitatea carului şi a boilor. Imi pare rău numai că am întîrziat. La Pocrov e plăcut să ajungi înainte de a fi soarele în putere. Acuma ce facem cu bagajele?

Privi de sus în jos spre judecător.

— Cei care aveau ieri planuri şi idei acuma n-au nici una. Să ne-ntoarcem în altă parte. Frate Averchie, am aşteptat cu toţii sosirea ta, ca să ne dai deslegare şi să ne spui ce putem face cu asemenea tarhat, dacă n-avem carul?

— Apoi ce să facem, domnule? Boclucurile aceste mai uşoare le împărţiţi între dumneavoastră — fiecare luîndu-şi ce-i al său. Iar coşurile cu mîncare aş zice să le-ncărcăm în spate eu şi cuvioşia sa părintele Tihon. Ce-i a sui o măgură? Indată am ajuns — şi, la întoarcere, povara cea mai uşoară o avem noi, ca şi Isop.

Emil Lepădatu încheie cu blîndeţă şi cu supunere:

— Se vede că aşa ni-i scris şi altfel nu putem face.

După două ceasuri de întîrziere, se grăbiră mai mult decît trebuia. Fiecare îşi răpi de jos haina de ploaie şi ieşiră buluc pe poartă. Doamna Irimescu, mititică şi uscată, chiar de pe loc începu a opri şi a povăţui pe copii cu umbreluţa ei scurtă, — făcînd semne şi agitînd-o cu grijă aprinsă. Monahul şi ucenicul său găsiră, la un loc ştiut, două beţe groase,

şi, încovoindu-se greu din şale, încărcară în spete panerele cu mîncare.

— Doamne ajută! murmură Tihon, făcîndu-şi semnul crucii.

Averchie îşi şterse sudoarea cu mîna liberă şi oftă murmurînd:

— Bucuratu-m-am şi m-am înveselit de milă ta, — că ai căutat la întristarea mea şi ai aflat de amărăciunea sufletului meu...

Pe loc se simţiră amîndoi mai uşuraţi şi porniră cu paşi mari în urma musafirilor.

Mergeau toţi în destul de bună rînduială şi veseli, — cucoana Didina şi duduia Olimpia în frunte. Totuşi, de la o vreme, sub brazi, calea se făcu pietroasă şi povîrnită.

— Imi daţi voie, doamnele mele? zise pictorul, uşurîndu-le de hainele ce duceau pe braţe. Aşa are să vi se pară pădurea mai frumoasă.

— Intr-adevăr... zîmbi Olimpia.

Veruzi aşteptă pe Rolea şi-i şopti la ureche, lăsîndu-l să treacă pe lîngă el:

— Rog pe prietini să nu fie invidioşi, nici geloşi.

Judecătorul zîmbi şi el fără supărare, simţind pînă în fundul sufletului mireasma şi răcoarea pădurii. Iar prietinul său, oprind pe Averchie şi pe Tihon, aşează fiecăruia pe braţul liber cîte una din hainele doamnelor.

Bătrînii acceptară cu dragă inimă povara aceasta nouă, însă neînsemnată. Dar se întîmplă şi-n lucrurile mărunte aceleaşi fenomene dramatice ca şi în cele mari. In vremea cruciadelor, oamenii erau cuprinşi de delir şi jucau în spasmuri, fără motive aparente. Era îndestulător să fie adunaţi la un loc. Astfel, în lungul culmii care duce la Pocrov, unul după altul.

fără nici o justificare vădită, călătorii se opreau şi lăsau în braţele lui Averchie ori ale părintelui Tihon hainele pe care se cuvenea să le poarte ei. Pe urmă păreau mai uşori şi cu mult mai bine dispuşi decît înainte.

Monahul stătu o clipă pe loc şi se îndreptă puţin din şale, gemînd. Erau aproape sus, pe culme, la drumul pietros. Cei dinainte poposiseră şi ei în jurul doamnei Lepădatu. Gălăgia se potoli şi vîntul trecu zvonind prelung pe culmile brazilor.

— Averchie, grăi bătrînul Tihon, mai spune ceva din cărţile tale, ca să mă răcoresc şi să pot ajunge la liman...

Europenii îi priveau cu curiozitate şi simpatie.

— Apoi, cuvioase părinte, răspunse Averchie, dumnealor au făcut ca acel flăcău despre care spune o vorbă veche... Se ruga pentru puţintel lucru la început — către o fată... Şi pe urmă a păţit fata aceea cu el ce-am păţit noi cu dumneavoastră.

Cel mai mare haz îl făcură femeile. Iar Veruzi, întorcîndu-se spre bătrîni, se simţi mîhnit şi mişcat. — Cînd, dintrodată, doamna Irimescu ridică umbrela, o lăsă să cadă în rîpă şi dădu drumul unui ţipăt uscat. Cu gura încremenită într-un rictus, sta atîrnată oarecum de culmea de deasupra.

Toţi se răsuciră, ca şi cum ţipătul îi împunsese. Văzură pe o stîncă doi oameni cu puştile aplecate ameninţător. Purtau sumăieşe scurte şi pălării cu borurile aplecate pe ochi.

— Nimeni să nu vîşte! strigă Onuţă răspicat. Mînile sus!

Pintilie întrebă îndată după el, fioros şi grozav:

— Este vreunul care n-a înţeles?

Cu toţii înţeleseseră, electric. Ridicară braţele şi

rămaseră solemni. Doamna Irimescu avu un sughiț și-i izbucniră lacrimile. Se lăsă la pămînt.

— Au înțeles! rînji Onuță către tovarășul său. Ca la *cimotograf!*

Bătrînii își puseseră poverile jos și răsuflau, ștergîndu-și sudoarea. Porunca banditilor pe dînșii nu-i privea. Averchie totuși se găsea înfricoșat pentru asemenea nedreptate și silnicie.

— Uscatu-mi-s-a vlaga, mormăi el, amintindu-și de vorbe vechi și sfinte; uscatu-mi-sa vlaga ș-am rămas ca un hîrb de lut. Și limba mi s-a lipit de cerul gurii.

Veruzi încercă să parlamenteze, cu veselie silită:

— Ce voiți de la noi, oameni buni?

— Așteaptă, cucoane, ș-ai să vezi... îi răspunse slujbașul cel mare și balan.

Onuță țipă cu răutate:

— Măi Pintilie, nu-i scapa la vorbă că-i rău! Care-a crîcnit? Tu, cel bărbos și cu capul ca genunchiul! Nu te clinti. Și nici nu zîmbi, nici nu da din deget. Dacă n-asculți, eu te pușc.

— Dacă mă mai întrebi o dată, gata! rînji Pintilie.

Averchie clătì din cap cu întristare și dezgust:

— Pînă la cer își ridică fălcile și cu limba lor mătură pămîntul!

Onuță aruncă spre bătrîni și spre povara lor o privire în treacăt, și se statornici dîrz și crud asupra celor de subt el.

— Acuma ascultați ce vă spun eu, zise el cu liniște, și nimeni să nu facă altfel, sub pedeapsa morții...

Judecătorul îl ațintea sever.

— Vină dumneata întăi, i se adresă banditul, și lasă aici, la picioarele mele, tot ce ai. Pe urmă treci vama

şi aştepţi cuminte. După asta vine cel bărbos, care chitea că poate rîde. La urmă, boierul cel căruia i s-a stîns ţigara în gură...

Lepădatu se gîndi cu oarecare amărăciune: «În această clipă am pierdut o frumuseţă de ţigaretă de chilimbar, pe care o am de optsprezece ani, cînd am făcut cu Didina cea dintăi călătorie la Paris. Pe acolo nu sînt hoţi...»

Şi trecu şi el, încovoiat, spre vamă.

Onuţă îşi urmă poruncile:

— Cu femeile şi cu copiii n-avem nimica. N-avem ce le lua. Mîncările, pe care le poartă părintele şi cu ucenicul său, rămîn la noi. Atîta.

Onuţă făcu semn şi bărbaţii coborîră iar în rîpă. Voia să mai poruncească ceva, — cînd, simţind paşi din susul drumului, tresări. Ridicînd arma, o sprijini cu condacu-n umăr. Pintilie rostogolea ochi fioroşi, nehotărît şi-n mare tulburare.

Apoi auzi pe Onuţă destinzîndu-se într-o răsuflare prelungă.

Din sus, venea, cu beţişorul lui şi cu trăistuţa, părintele Natanail.

Se opri mirat, apoi se-ntunecă. Îşi aruncă ochii spre pîlcul încremenit din vale. După aceea şi-i întoarse spre slujbaşii pustiei.

— Pintilie, zise Onuţă, pasă şi ia mîncarea, care nouă ni-i de mare folosinţă.

Averchie se opinti, ridică amîndouă coşurile şi le înfăţişă lui Pintilie, care le cuprinse la un loc şi le purtă uşor c-o singură mînă, pe cînd cu cealaltă ţinea puşca cu oţelele ameninţătoare.

— Salutare, părinte! strigă Onuţă către Natanail. Şi slobozi un foc de puşcă pe deasupra rîpei. Femeile răspunseră cu ţipete. Duduia Olimpia rămase rîzînd

ciudat, ceea ce dădea o înfăţişare tristă feţei ei delicate.

— Salutare, părinte! rînji şi Pintilie, trecînd semeţ pe dinaintea monahului.

Şi slobozi şi el un foc. Ecourile, fierbînd, s-alungară şi s-amestecară. Ţubichi începu să latre ascuţit, trimeţînd şi el alte ecouri către cele dintăi.

După ce hoţii se mistuiră în sihlă, Averchie se aşeză la pămînt şi-şi îndreptă şalele dureroase, răstignindu-şi în laturi braţele. Rosti cu linişte şi cu credinţă:

— Dreptul ca finicul va înflori şi ca chedrul Livanului se va înălţa. Doamne, fă-i ca pulberea în vînt şi ca pleava în vifor.

Nedumerit încă, Natanail mai făcu cîţiva paşi spre musafiri; dar dintrodată fu lovit şi el de mare spaimă. In acelaşi timp, agitînd mîna stîngă, doamna Olimpia Mironeanu ţipă, fixîndu-l ca pe-o urîtă vedenie. Natanail ocoli cu pas grăbit rîpa şi se cufundă şi el în altă parte a desimii. Cînd doamna Mironeanu, agitînd aceeaşi mînă, ridică iar ochii, cu bolnavă curiozitate, el nu mai era sus pe stîncă.

XI

Părintelui Natanail i-a sosit sol din altă lume.

Era aceeaşi fiinţă gingaşă pe care o cunoscuse cu treisprezece ani în urmă. Aceeaşi figură cu zîmbetul mîhnit, neadevărat şi înşelător. Ş-o văzuse întăia oară aproape în aceleaşi locuri, ceva mai la deal, spre Pocrov, pe drumul lui Ştefan-Vodă.

Era atunci un student tînăr de douăzeci şi trei de ani. Venea din aceeaşi poiană cu bisericuţă de lemn. În spate, avea un sac de pînză verzie cu curele aduse pe umeri şi pe la subsuori. Mîna stîngă şi-o ţinea sprijinită în cureaua ei. În dreapta, avea un băţ cu vîrf de fier. Împungea cu el, din cînd în cînd, bureţii veninoşi din marginea cărării.

Tocmai scobora spre mănăstirea Neamţ, întrebîndu-se dacă nu cumva e într-o zi de post şi dacă va găsi ceva de mîncare la arhondaric. După amiază pleacă mai departe, spre Secu şi spre Agapia.

Îşi făcea socoteală şi nu ştia dacă e într-o sîmbătă ori într-o vineri. Mîncarea amiezii, — dacă era vineri, îi apăru săracă şi îndoielnică.

Izbi cu fierul într-un splendid burete cu pete roşii, şi, cînd ridică ochii, văzu la cincizeci de paşi, cotind pe după brazi şi suind spre el, doi drumeţi. Un domn în vîrstă, care nu părea să aibă mai mult de patruzeci şi şase de ani. Cifra aceasta tînărul o socoti arbitrar, însă i-o statornici definitiv. Era mijlociu la statură şi îndesat. Cum îl zări pe tînărul care cobora de la deal, începu a rîde, întoarse capul şi spuse ceva fetei.

Căci tovarăşa lui, care umbla alături cu paşi mărunţi, nu putea să-i fie decît fiică. Îi dădu cu precizione douăzeci de ani. La cuvîntul domnului în vîrstă, ea ridică ochii şi privi în susul drumului. Avu un zîmbet : i se lumină dintrodată figura. Pe urmă îşi plecă fruntea şi zîmbetul pieri.

Tînărul mai înţelese cu precizione că trebuie să se oprească, să-i aştepte şi să-i salute.

Domnul cel scurt şi îndesat venea cu mîinile slobode la deal. Fata se sprijinea într-un baston, o cîrjă de cireş, care, desigur, nu era a ei, ci a tatălui său.

Era un baston bărbătesc, cum se purta în acea vreme.

Intr-adevăr, cînd nu mai erau decît cinci paşi între ei şi el, tînărul se opri. Ii salută. Tatăl îi răspunse cu politeţă, scoţîndu-şi destul de larg pălăria tare şi descoperind un păr cărunt, neorînduit şi des. Fata zîmbi iar, încordîndu-se uşurel cu bărbia în piept. Purta o panama băieţească şi o rochie de pînză de in în culoarea năsipului. In picioare, pantofi subţiri cu călcăie înalte. De aceea păşea delicat ş-avea nevoie de bastonul tatălui său.

La doi paşi, domnul stătu pe loc şi-i vorbi, cu un rîs simpatic pe faţa-i brună:

— Bună ziua. Iţi mulţămesc pentru amabilitate. Poate ne-am cunoscut cumva, undeva, la Iaşi? Faci parte din mişcare?.

— Regret, răspunse tînărul, că nu fac parte din nici o mişcare. Şi nu cred să vă fi văzut pînă acum. Sînteţi ieşan?

— Desigur. Altfel ce-aş căuta la mănăstirea Neamţului? Dumneata nu ştii că mănăstirea Neamţului e loc de vilegiatură numai al ieşenilor?

— Nu ştiam. Insă, înainte de a vă cere informaţii asupra mişcării de care vorbiţi, vă rog a-mi permite să mă prezint: Naum Popovici.

— Cum se poate? Dumneata eşti băiatul colonelului Naum Popovici?

— Da, eu sînt Naum Popovici junior, ca să zic aşa, — medicinist, făcînd clasica excursie pe la mănăstirile din munţii Neamţului.

— Tatăl dumnitale e tot în garnizoană la Bîrlad?

— Nu. Acuma e la Tecuci.

— Aşa? Eu l-am cunoscut de-aproape pe tatăl dumnitale. Am făcut o parte din liceu împreună.

— Atunci se nimereşte bine... zise tînărul, fără convingere.

— De ce se nimereşte bine?

Tînărul tăcu. Se înroşi uşor. Fata privea atentă povîrnişul din dreapta.

— La dreptul vorbind, aşa-i. Nu-i nici o legătură.

— Ba este, ba este. De ce să nu fie? protestă domnul, cu politeţă şi mai energic decît se cuvenea. — Fata se aplecă şi-i şopti ceva la ureche. — Da, da, firește, urmă el. Pe mine mă chiamă Sever Ciudin. Asta-i fata mea, duduia Olimpia. Iar despre mişcare — avem să vorbim noi pe larg mai pe urmă.

— Cînd, papa? interveni duduia Olimpia, aruncînd o privire iute spre tînăr. Noi suim la deal şi domnul Naum Popovici coboară la vale. Noi ne ducem la Pocrov. Dumnealui se duce tot înainte, mi se pare.

— Aşa cred, nu sînt sigur, încercă să lămurească tînărul.

Îi plăcea vocea fetei: precisă şi limpede, c-o sonoritate gravă.

— Atuncea mai rămîneţi în mănăstire?

— Cred c-am să rămîn... răspunse nehotărît Naum. Să vă spun sincer: umblu aşa, după vînt şi după soare. N-am nici un ţel şi nici un plan. Mă opresc unde-mi place, ori cînd plouă.

Tatăl fetei zise cu însufleţire:

— Atuncea eu îţi propun să ne arăţi drumul la Pocrov. Cred că nu-i departe.

— Papa... Parcă noi nu cunoaştem drumul?

— Lasă, frate. Parcă-i vorba de drum? Ascultă, tinere. Ai prilej să afli chiar de la mine tot ce se poate şti despre mişcare.

— Domnule Popovici, tata glumeşte, interveni duduia Olimpia.

— Ba nu glumesc deloc. Vorbesc foarte serios.

— Bine, vă întovărăşesc pînă la schit, răspunse simplu studentul.

Se-ntoarse spre fată, parcă aşteptînd încă un cuvînt de la ea. Dar duduia Olimpia nu părea recunoscătoare pentru hotărîrea lui. Părea mai mult mirată. Dar nici acesta nu era cuvîntul potrivit : căci părea mai mult indiferentă.

Cugetă dacă trebuie să se simtă jignit.

— Ascultă, domnule Naum, îi zise Sever Ciudin; chestia mişcării, pe care caut eu s-o organizez acum, nu e un lucru de explicat în două cuvinte. De aceea ai să-mi dai voie să-mi iau un răgaz. Trebuie să stăm undeva, într-o odaie, la o masă, să am dispoziţia cuvenită, şi-apoi îţi explic. Dinspre partea asta să n-ai nici o grijă.

— Bine. Eu n-am nimic împotrivă, rîse tînărul. Cel dintăi lucru pe care-l facem acuma e vizita la Pocrov.

— A, da; însă asta este mai mult pentru domnişoara Olimpia, căci domniei sale îi place drumul acesta — şi-l face de două ori în fiecare vacanţă.

— Îmi place, zise fata, apa de la fîntîna de lîngă bisericuţă...

Vorbea serios. Trecu înainte păşind mărunt şi sprijinindu-se în bastonul de cireş. Ciudin şi Naum, alături, o urmară.

— Vra să zică eşti ieşan! îl ispiti domnul Ciudin.

— De cînd urmez cursurile universităţii.

— Tocmai, reluă Ciudin cu vădită plăcere. Iţi ascult răspunsul şi mă simt întrucîtva mirat, căci nu se poate să nu fi observat în jurul dumnitale mişcarea şi agitaţia unor idei nouă.

— Ba am observat desigur. Şi la noi ideile extreme stau alături, ca în toate universităţile.

— Vorbeşti de socialişti ?

— Negreşit, şi de dînşii. Am unii colegi socialişti.

— Şi îndrăznesc, domnule Naum, a te-ntreba, — fără a te obliga să-mi dai răspuns, — dacă simpatiile dumnitale se-ndreaptă spre această categorie.

— Nu sînt nici socialist, nici anarhist, răspunse studentul rîzînd. Sînt doctorand în medicină.

— Răspunsul acesta, tinere, — răsuflă uşurat Ciudin, — îmi pricinuieşte o bucurie nespusă. Parcă am băut un pahar de apă rece. Atuncea eşti dintre noi.

— Poate din cealaltă extremă ? Nu.

— Atunci ai să fii, — după ce te vei convinge, destul de lesne, cred, avînd în vedere că pari un tînăr simpatic şi serios, — după ce te vei convinge că singura problemă arzătoare în ţara noastră este problema economică...

— Intr-adevăr, e o problemă importantă.

— Dă-mi voie. Singura problemă arzătoare este problema economică a capitalului străin şi a străinilor. Eu, prin străini, înţeleg pe evrei. Şi trebuie să ştii că nu sînt contra lor pentru că ar fi răstignit pe Domnul nostru Hristos. Acestea-s vorbe pentru ţarani şi pentru naivi. Eu sînt contra lor pentru că reprezintă o forţă reală şi ocultă. Deci... Ascultă atent.

— Ascult, domnule Ciudin. Sînt foarte atent.

— Deci la forţă trebuie opusă forţă. Voi adăoga observaţia, că noi n-avem nevoie să lucrăm ocult, deoarece sîntem la noi acasă şi pe pămîntul nostru ; dar trebuie să lucrăm. Aici ajung la organizaţia pe care am conceput-o eu, pe care o îndrumez şi-n care, mîni, sînt sigur că vei fi şi dumneata.

Duduia Olimpia se opri şi se-ntoarse, surîzînd :

— E o organizaţie de natură financiară. Domnul Naum se pregăteşte să fie medic.

— Ei şi ? ce are a face ? Eu am nevoie de afiliaţi din toate categoriile sociale.

Fata mai făcuse cîţiva paşi mărunţi. Se răsuci iar, cu braţele înălţate.

— Am ajuns în poiană. Papa, aici e locul unde eu încep a fugi. Să vedem dacă poţi să te ţii de mine.

— Bine, să fug, dac-aşa-i obiceiul. Aşa facem în toţi anii. Lucrurile serioase le amînăm puţin.

Duduia Olimpia porni repede pe cărare. — Domnul Ciudin îşi scoase pălăria tare şi rămase cu părul zbîrlit. Îşi încheie haina şi se lăsă în fugă după copilă. Studentul avu impresia că devine ridicol. Stătu în cumpănă dacă n-ar fi mai bine să se răsucească pe călcăie şi să-şi urmeze drumul lui spre mănăstire. Se trezi alergînd şi el cu paşi mari şi-i ajunse îndată, — rotind larg băţul cu clonţ de fier.

Ciudin sufla pripit şi-şi freca îndesat c-o batistă obrazul congestionat.

Zise către Naum, rotindu-şi spăriat ochii :

— Eu am şi preceptele mele higienice.

— Asta-i specialitatea mea, zîmbi Naum.

— Se poate, dar şi aici eu n-am păreri ca toată lumea şi pornesc de la observaţii personale. In toată viaţa mea n-am avut nevoie de doctor.

Trecură în cuprinsul chinoviei, spre fîntînă.

— Dar asta-i altă chestie, pe care eu am s-o discut altă dată cu dumneata, urmă Ciudin, ceva mai liniştit. Să ne-ntoarcem puţin, dacă vrei, spre afacerea cea-laltă. Trebuie să ştii că problema e simplă şi soluţia pare evidentă pentru toată lumea. De aceea numai metoda interesează. Şi eu am găsit o metodă care este a mea proprie.

— In chestia economică ?

— Se-nțelege, în chestia economică. Dar aici așa ceva nu se poate discuta ; mai ales că duduia Olimpia ne face semn să ne apropiem. Ce este ?

— Vreau să beau apă... răspunse duduia Olimpia.

Tînărul își lepădă sacul și bățul pe iarbă și trecu la roata fîntînii. Scoase din adînc ciutura și o trase pe ghizdele. O aplecă ușurel și fata, cu pălăria într-o mînă și bucle subțirele fîlfîind, se înclină și-și văzu năsușorul și gura foarte rumână. Își muie și nasul și buzele, tulburînd imaginea.

Fără să mulțămească, se trase la o parte, se-ntinse pe spate în umbra unui măr și-și potrivi pălăria peste față. Întinse brațele în laturi și palpită într-o respirație adîncă. Ferind puțin fruntea, rămase c-un ochi descoperit. Și Naum o surprinse, privindu-l cu ochiul acela negru, cu sprînceană fină.

Închise pleoapa și respiră iarăși profund.

XII

Fără îndoială că-n muntele Rusu
sălășluiește un balaur.

Privirea ochiului aceluia singuratic îl măguli și nu mai găsi în sine nici una din măruntele nemulțămiri ale începutului. Își culese de jos sacul și bățul și se așeză la marginea fîntînii, privind în fund luciul tremurător al izvorului. Îl privi pînă ce-l văzu neclintit, sleit ca o oglindă.

Cineva îi atinse umărul. Se-ntoarse, surprins.

— Iată cum stă chestia cu higiena, domnule doctor, îi zise tainic Ciudin, cuprinzîndu-l de braț și trăgîndu-l după sine. Nu te superi, nu-i așa ? Mie o discuție nu-mi displace niciodată. Dar dumnitale ?

— Nici mie.

— Aşa? Foarte bine. Iată-ne de acord într-o chestie. Şi avem să ne înţelegem şi-n altele. De asta sînt sigur. Vrea să zică ce-ai să spui dumneata, cînd îţi voi face cunoscut că, în privinţa alimentaţiei, am ajuns la concluzia următoare: Niciodată tutun şi alcooluri!

— Cred c-aveţi dreptate, răspunse studentul nu cu puţină uimire.

— Am dreptate, nu-i aşa? Atuncea ascultă mai departe al doilea precept al meu. Legumele le mînînc numai fierte cu apă şi cu sare. Laptele îl beau cum e muls de la vacă, — de şi eu îl prefer de capră. Sosuri să nu-mi dai, nici sălăţi cu undelemn şi oţet. Carnea, friptă pe cărbune! Peştele, fiert!

— In privinţa peştelui am altă părere, obiectă rîzînd tînărul.

— Se poate, dar eu te sfătuiesc să-l mînînci fiert, şi, cînd ne vom mai vedea, ai să-mi mulţămeşti. Pe lîngă asta, am uitat un lucru foarte principal. Să nu mînînci lucruri dulci. In orice caz să mînînci puţine. Şi să nu pui în gură medicamente. Bolnavilor dumnitale să le dai cîte poftesti, dar dumneata să nu le iei niciodată.

Domnul Ciudin se veseli, rîzînd săltat, cu toată fiinţa.

Duduia Olimpia interveni de jos, deschizîndu-şi ochiul neacoperit.

— In privinţa medicamentelor, sînt şi eu martoră. Papa nu cunoaşte gustul chininei.

— Sigur. Las natura să lucreze.

— Insă, urmă ochiul, — cu prăjiturile mi se pare că nu eşti tocmai consecvent, papa. Cîteodată ne luăm la întrecere. Mama are reţete foarte bune.

— Adevărat ? întrebă cu nevinovăţie Ciudin. Dacă mînînc prea multe, nu fac bine. De aceea ţin să umblu şi s-alerg — ca să nu mă-ngreuiez. Dacă vrei, poţi fugi o dată în jurul bisericuţei şi pe urmă la deal, pînă la marginea pădurii. După aceea o luăm spre mănăstire. Oboseala îmi face foarte bine, şi hărnicia De aceea oamenii leneşi sînt nenorociţi.

«Cugetarea nu mi se pare tocmai justă», se gîndi Naum. Apoi se îndreptă către duduia Olimpia :

— Dar biserica şi chilioarele nu le vizitaţi, domnişoară ?

— Nu le vizitez. Le-am văzut altă dată. Şi de cîte ori am fost, n-am întîlnit aici pe nimeni. N-am găsit om pămîntean şi parc-ar fi pe tărîmul celalalt, c-an poveştile lui moş Manole, pădurarul de la Solonţ. Avem noi o pădure care se chiamă Solonţ, pe apa Racovei, în ţinutul Vasluiului. Aşa-i că vorbele acestea-s de departe şi de demult ?

Îşi acoperi un ochi cu pălăria şi privi iarăşi numai cu unul, ca şi cum se ruşina de uşoru-i acces de sentimentalism.

Se ridică şi strigă, uitînd să-şi facă glasul grav :

— Eu plec !

Ocoli mărunt bisericuţa, apoi trecu sprintenă pe poartă. Sever Ciudin veni de după părete, iarăşi aprins şi asudat. La poartă începu să-şi facă vînt cînd cu batista din dreapta, cînd cu pălăria din stînga, îşi domoli şi-şi muie paşii şi se opri. Frecîndu-şi cu energie fruntea şi obrajii, îl aşteptă pe Naum. Îi zise serios :

— Imi lipseşte antrenamentul. Trebuie să mă pun la regim.

Apoi îl apucă de mînă, c-o privire vicleană în urma fetei.

— Acuma am rămas singuri.

Studentul avu un moment de neliniște.

— Iată pe ce se sprijină sistemul meu. Vorbesc despre sistemul meu economic. Asculți?

— Desigur. Ascult.

— Sistemul meu economic se sprijină pe cooperativele de consum, care merg prost.

— Nu-nțeleg.

— Cu toate acestea, e foarte simplu. Toate cooperativele de consum merg prost — asta e în afară de orice îndoială. E un fapt hotărîtor, afirmă cu tărie Sever Ciudin. Acest fapt, la prima vedere, pare tragic. Ei bine, eu îl privesc cu recunoștință.

Ascultă, urmă el oprind pe student, punîndu-i mîna pe umăr și privindu-l drept în ochi. Din fiecare cooperativă care cade, ies cîțiva negustori. Ai să-mi spui că acești foști vînzători ai sus-ziselor instituții și-au agonisit capitalul într-un chip cu totul neregulat. Dar pe mine nu mă interesează mijloacele, mă interesează scopul. Acesta e unul din paragrafele sistemului meu. Cooperative, cooperative și iar cooperative care merg prost. Mai am și alte paragrafe.

Naum rămase gînditor. Se grăbi să aprobe în totul metoda tovarășului său.

Ciudin îl opri iar, cu un zîmbet:

— Eu știu ce cugeți dumneata acum, îi zise el, prietinește. Te gîndești, — spune drept, — că ai de-a face cu un maniac. Totuși te încredințez că sînt un om foarte echilibrat.

Era în glasul lui puțină tristețe și un entuziasm stăpînit. Naum avu ca o săgeată părerea de rău pentru gîndul urît pe care i-l surprinsese Ciudin.

Merseră alături un timp, fără să se privească.

— Vă mărturisesc sincer, n-am avut asemenea cuget... zise studentul.

Ciudin rîse înăbuşit, fără să răspundă.

Rezemată cu spatele de un molid, în marginea poienii, duduia Olimpia îi aştepta. Părea că-i priveşte cum vin, cu ochii neclintiţi. Cînd fură aproape, întoarse capul spre dreapta, părînd a urmări ceva nevăzut pe linia opcinei, către miazănoapte. Apoi îşi bătu uşurel coapsele cu bastonul pe care-l ţinea cu amîndouă mînile, de la capete, atîrnat în curmezişul trupului. Atunci îi văzu şi-i privi cu adevărat.

Intrebă cu vocea-i gravă:

— Papa, ştii o noutate?

Ciudin scutură din cap:

— Nu ştiu. Intreabă pe domnul Naum. Eu deocamdată mă simt cam obosit şi flămînd. Am nevoie de antrenament. De mîni înoep să sui în fiecare zi un munte.

— Foarte bine, papa. Atunci să-ntreb pe domnul Naum. Domnule Naum, ştii o noutate?

Ascultînd glasul care-i plăcea, tînărul rămase surprins de întrebare. Poate trebuiau să se despartă, după ce el îşi îndeplineşte oficiul.

«Nu se poate să fie asta», cugetă el.

Ea îl privea atent:

— Ştii?

— Nu ştiu, dudule.

— Uită-te în jurul dumnitale, la cer şi la pădure.

— Vrea să spuie, explică Ciudin, c-avem s-avem ploaie. Dar eu nu cred.

— Ba da, vine ploaie, hotărî duduia Olimpia. Am învăţat de la călugări a cunoaşte semnele; şi văd nour spre locul ştiut. Trebuie să fie deasupra munte-

lui Rusu. Şi dacă întindeţi urechea într-acolo, aveţi s-auziţi ce-am auzit şi eu.

— Ce s-auzim?

— Aveţi s-auziţi ce spune pădurea.

Stînd neclintiţi, întoarseră tustrei urechea, — cu privirile aţintite şi cu buzele întredeschise. S-auzea ceva într-o mare depărtare. Aici marginea pădurii sta neclintită şi bătută de soare. In acele funduri misterioase, însă, tremura şi sufla o fantasmă străină — balaurul ploii din muntele Rusu. Aducîndu-şi ochii iar în afară, Naum întîlni privirea fetei venind spre el. Îl întrebă şoptit:

— Auzi?

El făcu semn cu capul. Şi rămase din nou atent, cu urechea alintată de întrebarea ei numai pentru dînsul. — «Atunci nu ne despărţim, judecă el, — ş-avem să facem împreună drumul la mănăstire.»

Ciudin îşi ţinuse îndelung răsuflarea şi pufni:

— Nu cred că plouă. De altminteri nu ne-am luat nici cortel, nici mantale. De cîte ori am făcut drumul acesta la Pocrov, în atîţia ani, nu ne-a plouat niciodată. Logic e deci să nu ne ploaie nici azi. Adică aşa-i: dimpotrivă. Logic este să ploaie.

— Nu-i aşa, papa? Dar n-are să ploaie din pricina asta, ci din pricină că se ridică burhai de pe Rusu şi pădurea sună. Eu zic să grăbim către casă.

— Să grăbim, încuviinţă Ciudin, ca s-ajungem înainte de a se produce catastrofa. Pe mine, drept să vă spun, o ploaie în drum mă îngrozeşte. Ca să ne-ntoarcem în schit e primejdios: ne putem imobiliza acolo.

— La toate m-am gîndit, zise duduia Olimpia, şi-şi îndesă, peste grămada de păr castaniu şi peste buclele

de la tîmple, pălăria, pînă la urechi. — Prin urmare, veniţi după mine!

Plecă bătînd cărarea cu vîrful bastonului. O urmă Ciudin, apoi Naum.

După un patrar de oră de umblet, sosi cea dintăi undă de vînt în săgeţile brazilor. Fîşîitul pădurii, întăi domol, crescu sonor, după aceea coborî şi se stînse. Nu simţeau încă pe obraji şi pe pleoape nici o suflare. În faţă numai, pădurea părea că s-a umbrit. Dar în urmă coloanele de lumină erau tot strălucite.

Potrivindu-şi pasul după cei dinaintea lui, studentul trase din spate, de deasupra sacului, peplerina largă de postav miţos ş-o potrivi pe braţul stîng. Se surprinse înveselit de acest gest şi dori ploaia.

Umblară fără să vorbească, încă un timp. Apoi tunetul sună profund spre miezul-nopţii.

— Aţi auzit? întrebă duduia Olimpia, întorcînd peste umăr bărbia, fără să-i privească.

Vîntul se cufundă mai adînc în cetini şi se coborî către ei. Ciudin mormăi nemulţămit. Se încheie cu grijă la haină, ridică gulerul şi vîrî mînile în buzunări, înălţînd umerii.

Un fulger clipi, apoi altul, şi ecouri fierbînd se prelungiră în rîpi cotite, plutind apoi pe deasupra văilor. Vîntul, cu zvon de cascadă, umplu statornic toată pădurea. Cînd fulgera acuma, în negura dinainte părea că clipesc brusc, de două ori, nişte ochi monstruoşi de fantasmă.

După fiecare scăpărare, Naum număra ca să socotească depărtarea tunetului. Cînd numără cinci după cel din urmă fulger, tunetul se dărîmă într-o rîpă de-aproape, uscat şi străpungător.

Duduia Olimpia se opri şi se-ntoarse, ducînd palmele la tîmple.

— Vine, strigă ea cu sprîncenele înălțate, ne prinde!

Avea o însuflețire pe care Naum nu i-o bănuise sub răceala ei aparentă. Tresări, ca și cum l-ar fi chemat. Insă cărarea era strîmtă și între ea și el, mohorît, sta Ciudin, mormăind:

— Văd că vine și nu-mi place deloc. Acasă-i cu mult mai bine decît aici.

— Ai încredere, papa. Dumnezeu are grijă de noi ca și de toate lighioanele sale.

— Ce grijă poate să aibă? și care lighioane? Are să ne ude pînă la piele și gata. — Dumneata ce spui? se-ntoarse el către student. Ne plouă ori nu ne plouă?

— Eu cred că ne plouă.

Ciudin nu-i fu recunoscător pentru această proorocire. Părea că-l găsește pe el vinovat.

— Socot că nici mănăstirea nu-i departe... adaose Naum cu îndoială.

Ciudin nu-i răspunse.

Soarele se-ntunecă. Picături începură a răzbi de deasupra în cărare — și zvonul susținut al pădurii de brazi avea în el ceva ascuțit și ostil.

Fata se lăsase iar la vale. Dar la o cotitură se opri. Ploaia sosise și o biciuia.

Cînd tatăl său și studentul o ajunseră, o găsiră privind spre o scorbură enormă din laturea unui fag, pe care o lărgiseră și o înălțaseră multe focuri de popas fără nici o șovăire, Ciudin acceptă această căsuță. Intră cu spatele înainte, se-ndoi din mijloc și se cinchi cu palmele pe genunchi. Răsuflă cu satisfacție și zîmbi către tineri. Atunci păru a vedea, în rochia-i ușoară, pe Olimpia și-și încreți fruntea, nemulțămit și încurcat. După asta zîmbi iar, căci studentul desfăcuse pelerina și o aruncase pe umerii fetei. Ea-i

mulţămi cu privirea şi strînse faldurii largi la piept. Naum căută din ochi o streşină deasă şi groasă de cetină, — făcu cîţiva paşi şi se strecură acolo, singur, în întuneric.

Pădurea tresări sub tunete apropiate, şi ploaia spori larma vîntului. Dar aripa furtunii bătea în alte văi— şi aici erau numai răsfrîngerile pîlpîirilor ei. Fata veni pînă sub cetină, se tupilă şi ea în umbră şi văzu apa, ca un şirag de mărgele transparente, strecurîndu-se şi furişîndu-se în ceafa studentului. Aruncă peste el o margine a pelerinei şi, sub această protecţie atentă şi delicată, Naum simţi apărînd în el o prietinie de o natură specială, deosebită cu totul de prietiniile bărbăteşti.

Ploaia conteni repede şi tunetul mîrîia acuma, domesticit, în prăpăstii depărtate. Vîntul se domoli.

Cînd gnomul din scorbura arsă de fag se mişcă şi-ntinse braţele, căutînd muşchiul din preajmă cu degetele răşchirate, fata trase de peste tovărăşul ei marginea pelerinei. Naum avu altă simţire plăcută, — a unei taine numai în doi.

Ciudin, rîzînd satisfăcut, veni şi-i găsi stînd serioşi sub streşina de brad.

XIII

Realităţile sînt şi ele fantazii.

Coborîră la vale printre crîmpeie de şuvoaie, care apăreau şi dispăreau sub bolţi scînteietoare, ca nişte animale stranii revenite din epoci anterioare omului. Se mistuiră curînd în ascunzişuri subpămîntene.

Cînd pătrunseră în poiana din vale, găsiră lumea lor şi se priviră ca nişte vechi cunoştinţi, care au călătorit într-o ţară de unde puţini se întorc.

Duduia Olimpia făcea rîzînd această constatare. Naum avea în sine părerea că nu este nici un motiv serios de despărţire. Cu toate acestea cărările lor se desfăceau în linii deosebite. El mergea direct la vale, spre cetăţuia mănăstirii. Duduia Olimpia şi Ciudin coteau pe o ulicioară, spre o căsuţă albă cu cerdac, cu ferestrele vopsite albastru.

Ciudin o arăta cu mînile-i scurte. Studentul îşi trase din cap bereta şi căută privirile tovarăşei lui de sub streşina de cetină. Nu le găsi vii, pentru el. Erau absente, ca şi în clipa dintăi. Mîna micuţă şi delicată, pe care o atinse cu puful mustăcioarei, căzu îndată străină şi indiferentă.

Erau poate simple păreri, care n-aveau la urma urmei nici o importanţă ; căci era încredinţat că nu păstrează în el nici un regret şi destinul lui era altul.

Cînd întoarse capul, nu mai văzu pe nimeni. Totuşi în jurul lui treceau călugări în haine negre şi vizitatori care priveau lung la costumul lui de excursionist elveţian. Nici sacul, nici bereta, nici jambierele de lînă, nici bastonul nalt cu clonţ de fier, nici bocancii ferecaţi — nu sînt în obiceiul şi gustul tîrgoveţilor domoli care vin aici la odihnă. Indelungă odihnă în adevăr, cu nesfîrşite sieste, şi cu plimbări încete pînă la cerdac, ori pînă la băncuţă, în costume îngrijite şi ghete subţirele.

«Aici e un cartier de tihnă orientală, — cugeta Naum privindu-i fără simpatie. Nu cunosc drumurile şi potecile, nici locurile poienilor înalte. Nu se duc la Pocrov, nici la Sihla. Trăiesc ca în tîrgul lor, cu gazete, cafea şi taifas.»

Se înfăţişă la arhondaric cu vorbe şi cu argumente pregătite, pentru împrejurarea cînd cineva i-ar contesta dreptul la un pat de hodină şi la un blid de

hrană. Îl vedea chiar pe acel călugăr întunecat şi neprietinos; îl auzea vorbind de sărăcie şi de lipsă, frămîntîndu-şi mînile şi privind în laturi. — Ştie el cum trebuie să vorbească cu călugării!

Dar îi ieşi înainte un monah balan, umilit şi cu zîmbet bun. Fără să se aştepte înterpelat, îl conduse într-o odăiţă răcoroasă şi-i aduse apă gheţoasă dinspre peşterile către care se retrăgeau şuvoaiele vii, pe care, cu un ceas mai devreme, le contemplase alături de duduia Olimpia. Călugărul îl pofti să se hodinească, pînă la vremea gustării, şi se retrase.

Se spălă, se pieptănă şi-şi legă cu grijă cravata, ca şi cum trebuia să iasă. Pe urmă, băgînd de samă zădărnicia acestei operaţii inconştiente, se tolăni pe pat cu faţa-n sus şi cu mînile sub ceafă.

Într-un părete alb dinainte-i, era portretul lui Cuza-Vodă. Pe alţi pereţi, nişte mitropoliţi bătrîni. Şi-n dosul lor, dincolo, departe peste munte, — duduia Olimpia răsuflînd uşor în umbra înstelată, lîngă fîntîna de la schit.

Cineva bătu în uşă. Naum nu se mişcă. Auzi scîrţîind prelung bălămălile ruginite. Coborîndu-şi privirea între vîrfurile bocancilor, zări capul lui domnu Ciudin, inspectînd cu multă luare-aminte odaia cu nişte ochi rotunzi ca ochii de sticlă ai păpuşelor.

Sări în picioare, potrivindu-şi în pripă cravata şi părul.

— Am spus eu că nu-i greu să te găsesc, lămuri domnul Ciudin; căci te-ai oprit în mănăstire. Dacă te-ai oprit în mănăstire, eşti la arhondaric. Dacă eşti la arhondaric, ştiu pe ce gang să intru, ce scări să urc şi cui să m-adresez.

«După cît se vede, — îşi zise studentul, — în mine a fost greşală şi nedreptate.»

Intîmpină cu un zîmbet prea afabil pe oaspetele său, făcînd şi el, în chipul cel mai logic, însă numai pentru sine, judecata că avea să fie poftit la căsuţa cu cerdac pe care Ciudin o arătase cu mînile-i scurte.

Uită să împingă musafirului un scaun, cum cerea cuviinţa, căci în această lume orientală oamenii se odihnesc la cel mai mic prilej. Dar domnul Ciudin nu păru jignit de asta. Îşi trase el singur scaunul şi se aşeză.

Naum făcu cîţiva paşi spre uşă, apoi veni în jurul omului mic, privindu-l pe furiş, ca şi cum îi descoperise o infirmitate.

— Ei, domnule Naum, cînd te pregăteşti să pleci? îl întrebă oaspetele său cu un fel de lene şi neavînd parcă nevoie de răspuns.

— Nu ştiu; credeam să pot pleca astăzi, răspunse tînărul.

— Aşa credeai? Bine, poţi să pleci cînd vrei, căci lumea e a dumnitale cît eşti tînăr.

Apoi îşi frecă mînile.

— Ei, ce zici de ideea mea cu cooperativele?

— O găsesc foarte interesantă.

— Nu-i aşa? Trebuie să adaogi că nu-i numai interesantă, ci şi justă. Mai am una. Vrei s-o asculţi şi pe asta?

— Desigur.

— Atunci iată ce mai spun eu. Fiecare gospodar cultivă obligator un ogoraş de cînepă şi in. Şi fiecare gospodină, obligator, toarce şi ţese, în vremea iernii, hainele familiei. Iată bani care nu mai trec la străini. Ce zici?

— Idee nu se poate mai bună.

— Stai puţin. De ce pari neliniştit? Am impresia

că vrei să te duci undeva. Mai am şi alte propuneri, care mie mi se par mai bune. De ce te uiţi la ceas ?

Nu aşteptă răspuns şi privi ţintă, zîmbind, spre student.

— Ce zici ? Cînd ţi-oi spune că eu te oblig, eu statul, — pe dumneata funcţionar, — să te îmbraci cu cămaşă de in ţesută la tine în ţară, şi cu postav lucrat în fabricile mele ?

— Zic că-i foarte frumos.

— Ei bine, asta-i mişcarea de care-ţi vorbeam.

Ciudin se lăsă pe speteaza scaunului, retrase capul şi privi mai de departe pe victima sa, cu ochi aprigi. Naum era încredinţat că-i prins într-o ghiară tare.

Dar musafirul tresări şi săltă de pe scaun. Se bătu cu palma peste frunte, aducîndu-şi aminte de-o datorie neplăcută.

— Am întîrziat ! declară el. Trebuie să plec. Masa era pusă cînd am ieşit. Am poruncă să te-aduc şi pe dumneata.

Naum păru mirat.

— Am poruncă de la nevastă-mea. Într-adevăr, are dreptate, şi eu nu mă gîndisem la asta. Dacă vii, îi faci plăcere şi Olimpiei.

Studentul mărturisi că avea masa făgăduită şi pregătită la arhondaric.

— Aş ! ce-are a face ! Mergi cu mine, şi încă fără întîrziere.

După ce se oglindi o clipă în geamul deschis, Naum se întoarse şi văzu pe Ciudin în deschizătura uşii. Îl urmă aşa ca să nu i se observe bucuria ascunsă.

Masa era aşezată în cerdacul larg, cu faţă foarte curată, însă cu tacîmuri despărechiate.

Ciudin intră grăbit pe o uşă şi-l lăsă singur. Se auzi îndată, în odăile cu storurile lăsate, glasul lui strigînd

de două ori : Olimpie ! Olimpie ! Apoi se făcu tăcere, şi el aştepta în picioare, dintrodată neliniştit, imaginînd întrebări şi răspunsuri.

Fata trebuia să apară zîmbind şi el îi adresa cîteva cuvinte rezervate şi mai cu samă distinse.

Dar duduia Olimpia nu veni zîmbind. Părea ostenită. Il salută înclinîndu-şi fruntea, cu buclele încă umede de picăturile ploii. Inaintea ei trecu o femeie micuţă, cu obrazul uscăţiv şi buzele subţiri. Avea ochi mari, cu pleoapele pe jumătate lăsate. In partea aceasta a feţei, încreţită mărunt, se concentra o suferinţă veche.

Domnişoara Olimpia rosti din vîrful buzelor numele musafirului. Şi doamna Ciudin îl salută în tăcere, închizînd ochii. Apoi îl pofti la dreapta ei. Fata se aşeză în stînga. Domnul Ciudin veni în jiletcă şi cu părul zbîrlit şi-şi cuceri cu grabă locul în faţa femeii lui.

— Mi-a spus Olimpia, zise doamna Ciudin, întorcînd obrazul c-un zîmbet uscat şi palid, că aţi fost amabil s-o întovărăşiţi peste munte. Eu am prevăzut c-are să se schimbe vremea şi dumnealor nu m-au crezut.

Inchise ochii, ostenită. Naum găsi cîteva cuvinte nehotărîte pe care ea le ascultă atent, privindu-şi farfuria.

Un glas misterios şopti deodată din dosul uşii, în umbra odăilor. Olimpia săltă de pe scaunul ei, ieşi o clipă şi se-ntoarse purtînd un castron în care fumega ciorba. Atunci, cu mişcări mai mult grăbite decît îndemînatice, domnul Ciudin îşi potrivi şervetul pe piept şi pe braţe, trecîndu-i, c-o metodă proprie, colţurile în tăieturile de la umăr ale vestei ; şi rămase cu ochii rotunziţi asupra aburului, ridicînd numai din cînd în

cînd nasul şi adulmecînd. Soţia îi întoarse o abia simţită şi abia văzută ochire de nemulţămire, la care el rămase cu totul nepăsător.

Inceputul acestei mici drame familiare studentul îl surprinse fără să pară că a observat ceva. Fata făcu această constatare întorcînd pentru întăia oară ochii asupra lui, cu recunoştinţă.

Domnul Ciudin avea ingenioase metode economice, de asta dăduse dovadă. Insă cînd îi era foame, după asemenea drum obositor, i se deschidea o altă serie de fapte şi consideraţii de natură mai puţin abstractă, în care intra cu aceeaşi pasiune. Sălăţile nu le atinse din pricina principiilor; însă aduse în farfuria lui, cu agerime, încă un spor de friptură, drept compensaţie. Incet-încet, de şi cu greu, însfîrşit se potoli. Privirile ochilor trişti ai soţiei se domoliră, înmormîntînd cuvinte mute care se duceau să găsească în groapa trecutului pe celelalte, tot aşa de zadarnice, de şi avuseseră sunet.

Doamna Ciudin se făcu mai mică în scaunul ei şi întoarse fruntea:

— Dumneata eşti medic? — întrebă ea pe Naum.

— Incă nu, doamnă. Totuşi v-aş putea fi de folos.

— Desigur, desigur, răspunse ea cu mîhnire. Vă mulţămesc pentru bună-voinţă. Insă boala mea nu mai are decît o singură deslegare.

— Aş putea să vă întreb de ce suferiţi, doamnă?

— De multe... şopti ea încet şi oftă. De altminteri mă caut cu medici foarte buni. Insă n-aş putea pretinde că mă simţesc astăzi mai bine decît ieri. Din ce în ce mai rău; mă simţesc din ce în ce mai rău...

— Medicii, doamnă, au nenorocirea să găsească uneori cazuri cu totul extraordinare. Trebuieşte o observaţie îndelungată şi minuţioasă.

Doamna Ciudin avu pe fața-i tristă un zîmbet nou, care o făcea aproape frumoasă. Privi cu simpatie spre student, și începu să prepare cafeaua turcească, operație așa de complexă, plină totdeauna de controverse.

Domnul Ciudin puse înainte o părere proprie foarte îndîrjită, în privința fierberii, care nu trebuia să fie repetată. O explică destul de vioi.

— Mă rog, răspunse cu privirea-i oblică doamna Ciudin, întrebuințînd de astă dată cuvinte; cunosc părerile dumnitale. Imi place însă cafeaua și mie și vreau s-o fac cum trebuie și pentru musafiri. Ai destule chestii economice pe care ai putea să le rezolvi mai bine pentru interesele noastre...

— Mamă... suflă cu frică duduia Olimpia.

Doamna Ciudin zîmbi iar frumos și turnă cafeaua. Trecu delicat o ceașcă lui Naum, care sorbi din ea cu luare-aminte.

— Foarte bună cafea! declară el.

Domnișoara Olimpia îl privi iarăși. Domnul Ciudin își trecu degetele de la amîndouă mînile prin păr și păru o clipă neliniștit. Apoi își primi cafeaua și se alină.

Urmă un răstimp de tăcere în căldura apăsătoare a după-amiezii. Ciudin avu un căscat trudnic, cu un suspin cîntat și cu lacrimi. Ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva, se uită în juru-i cercetînd, se ridică și se strecură în umbra odăilor.

Doamna Ciudin și duduia Olimpia rînduiră masa și trecură tacîmurile către slujnica nevăzută dindărătul ușii.

Naum rămase iar singur. Din tăcerea de somn a casei se întoarse numai fata și se așeză în scaunul ei. Vorbi, cu expresie de vag zîmbet:

— Domnule Naum, să ştii că mama s-a amorezat de dumneata.

Studentul o privi nedumerit, negăsind răspuns. Pe deasupra albelor case de monahi, în lumina crudă a după-amiezii de august, se înălţa blocul masiv al zidurilor mănăstirii cu cele patru turnuri în jurul cărora lostunii se roteau fără hodină. Ornicul bătu trei lovituri moi. Plutiră peste lenea cuprinsului, înspre pădurile neclintite de brazi. Lui Naum i se păru că le-a auzit numai el singur — şi că i-au însemnat plecarea.

— Acuma ai să te duci la Secu, nu-i aşa ? îl întrebă ea. Şi de-acolo la Sihăstria şi la Sihla.

— Aşa cred.

— Eşti un om fericit, pentru că poţi să te mişti.

— Crezi, domnişoară ? Rătăcirea mea n-are nici un scop.

— Se poate, însă te mişti şi ieşi din mlaştină. Treci ici, treci dincolo, nu te fixezi nicăieri. Cei care stau— mor.

— Duduie Olimpie, îndrăzni Naum, nu vreau să cred că eşti nefericită.

— Nici nu spun asta, căci şi nefericirea cuprinde mişcare şi violenţă. Sînt poate numai mîhnită. Ţine samă că am nouăsprezece ani şi că abia am isprăvit şcoala la maicile catolice. Vacanţele le-am petrecut totdeauna aici, singură, cu părinţii mei.

— Singură ?

— Da. Am spus singură. Mama, cum ai băgat de samă, are o suferinţă care nu se poate lecui, — tocmai pentru că nimeni nu poate găsi în ea ceva precis.

— Înţeleg, şopti studentul, adînc mişcat de această mărturisire.

— I-ai făcut plăcere numai constatînd răul fără leac. Ceea ce n-a înţeles încă nimeni să facă, sau n-are

nimeni interes să facă. Iar preocupările tatălui meu le-ai văzut. Tatăl meu e un om care-a moştenit de la părinţii lui o avere impunătoare. I-au mai rămas, din toate, două bucăţi de moşie, în judeţul Vaslui. Şi mama a avut avere frumoasă şi mai are ceva. Dar diferenţa între ceea ce-a fost şi ceea ce a mai rămas s-a risipit în planurile economice pe care le-ai auzit. Cooperativele acelea, care dau faliment spre bucuria lui, sînt toate de-aproape şi credincios subvenţionate de el. Este în viaţa lui această bucurie şi mai ales această tristeţă pe care n-o vede. Căci ne ruinează. Toate celelalte mici manii n-au importanţă : se pare că toţi barbaţii prezintă aşa un aspect copilăros. Combinaţiile lui geniale însă îţi închipui dumneata ce sînt pentru noi.

— Se poate asta ? întrebă uimit Naum.

— Se poate. Nu-ţi închipui însă că această suferinţă o strig pe acoperişuri — pentru că, numai de cîteva ceasuri cunoscîndu-te, ţi-o comunic dumnitale. N-am împărtăşit-o nimănui. N-avem prietini. N-avem nici rude, pentru că singurele rude după mama trăiesc în Oltenia, prea departe. Iar eu mi-am dus viaţa pînă acum într-o mănăstire, unde am plîns pe umărul unei maici ori a unei colege. Dar am plecat de-acolo ş-acuma mă găsesc cu desăvîrşire singură. Te-ai întors un moment cu mine din drum şi am simţit pentru dumneata o mişcare de prietinie. Văd că, la nevoie, cel ce are ceva rău în el ajunge să se mărturisească şi unui obiect, ori face o groapă şi-şi spune vorbele acolo.

Naum rămase apăsat, deodată, de ceva de care nu-şi putea da samă. In acelaşi timp nu-şi putea deslipi ochii de pe faţa palidă a acelei fiinţi singure, care, pe neaşteptate şi aproape fără motiv, îi încredinţase mîh-

nirea. Acea mîhnire trecuse în el. Ea începea să se lumineze de zîmbetu-i vag.

— Cînd pleci la mănăstirea Secu ? îl întrebă ea liniştită, ca şi cum ar fi fost alta.

— Voiam să plec tot astăzi.

Ea se ridică. Îi întinse mîna, pe care el o strînse, întrebîndu-se dacă face bine, şi o păstră într-a lui.

— Se poate să-mi amîn plecarea pe mîni.

— Dacă se-ntîmplă asta, zise ea încet, atunci poţi găsi desară aici pe părinţii mei, ca să-ţi iei rămas-bun.

Naum plecă încredinţat că trebuie să-şi amîie plecarea pe a doua zi.

XIV

«In toată neagra veşnicie,
O clipă...»

Se regăsi singur în aceeaşi poziţie, întins pe pat cu mînile sub ceafă. Stăruia în el aceeaşi ciudată opresiune, ca o durere de cap. Incerca să judece situaţia în care se găsea, însă nu izbutea să limpezească nimic.

Trecea printr-un început de iubire ? Experienţa acestei pasiuni n-o avea, căci era prea tînăr. Aventurile lui amoroase fuseseră meschine şi mici pînă atunci. Copil singuratic, rămas de tînăr fără mamă, ridicat numai între băieţi la şcoală, — avea pentru sexul celălalt o sfială pe care anevoie şi-o putea birui. Avea între colegele lui, studente la medicină, o ataţiare a tinereţii, pe care de multe ori o socotea înjosire, — mai ales pentru că-l umileau victoriile unora dintre colegii lui, mai gălăgioşi şi mai îndrăzneţi, care tratau amorul ca o îndeletnicire curentă a vieţii.

Sfiala lui şi şovăirile îl făcuseră să se oprească tot-

deauna la jumătate de drum. Şi la vîrsta de douăzeci şi trei de ani, era încă în aşteptarea unei pasiuni mari. Adesea era încredinţat că nebuniile acestea ale vieţii sînt mai mult invenţii de romane. Nu descoperea în el nici un element de dramă pasională. Era poate o fire rece şi cumpănită. Era pe lîngă asta — din pricina izolării în care trăise pînă atunci — dispus să facă o deosebire mare în dragoste, alegînd mai presus un fel de îmbătare, deasupra marei înşelări a speciei. Au creat-o oamenii alături de natura veşnică, înobilînd şi transfigurînd sălbătăcia.

Stînd singur cu uşoara-i febră, avea încă îndoială, punîndu-şi întrebări asupra nevinovatei viclenii a domnişoarei Olimpia. Poate are s-o mai vadă o dată în sara aceea. Posibilitatea îi apărea din ce în ce mai evidentă, pe cînd, în acelaşi timp, nesiguranţa se aşeza alături. Imaginaţia lui găsea interpretări în legătură cu cea din urmă frază a fetei. Ea poate avea de mai înainte hotărîtă o plecare, o lipsă, o vizită. Şi rămîneau numai părinţii ei, ca să-i vadă şi să-şi ieie rămas-bun de la dînşii. Era o absurditate, căci i-ar fi spus şi s-ar fi despărţit altfel de el. Nu era o absurditate, căci ea aştepta desigur acele cuvinte pe care el nu le rostise şi la care abia acum cugeta, găsindu-le cu precizie în forma lor cea mai fericită.

Cît a durat această obosită somnolenţă, în care spiritu-i era treaz şi se rotea fără răgaz ca un lostun în jurul clopotniţii mănăstirii ? Se învîrtea în jurul unei dorinţi centrale care născuse în el ca un sîmbure de foc, cu totul în afară de voinţa lui, printr-un fel de trădare : o observa abia acum, cînd începea să devie chinuitoare.

Din cînd în cînd ornicul cel mare vibra profund în ziduri şi el număra bătăile cu atenţie încordată. La ora

şapte se ridică, îşi răcori fruntea şi obrajii cu apă rece şi întrebuinţă iarăşi geamul negru, deschis în umbra păretelul, ca să-şi mîngîie părul pe frunte şi puful de sub nas ; şi ca să-şi lege cu cea mai migăloasă artă cravata, privind-o din toate poziţiile posibile.

Ieşi în cerdac şi încercă să vadă din depărtare căsuţa unde trebuia să se ducă şi era poate aşteptat. Fără îndoială că era aşteptat, însă era prea devreme încă. Din locul acela nu putea vedea nimic. I se puneau înainte un rînd de alte case şi-un grup de brazi.

Pe sub bolta turnului, coborî în piaţă. Cîteva părechi de vizitatori cu totul indiferenţi se plimbau fără scop, căutîndu-se fără să se găsească. Treceau unii pe lîngă alţii, însă nu se vedeau şi nu se găseau din pricina unei nebunii care-i lovise deodată. Toţi îi erau străini, depărtaţi şi antipatici. Mîni n-avea să-i mai vadă. N-avea să-i mai vadă niciodată.

Se abătu spre şosea, hotărît să facă o lungă plimbare pînă la sfertul de ceas al înserării. Nu ajunse însă pînă la poarta ţarinii şi se întoarse. Avea o grijă şi-o grabă ascunsă. De şi încă era lumină, intră în ulicioara spre care se simţea necontenit îndemnat. Zări de departe căsuţa. Geamurile erau oarbe, cu storurile lăsate, şi cerdacul pustiu, ca şi cum niciodată nimeni nu rostise acolo cuvinte.

Se-ntoarse şi mai străbătu o dată calea spre poartă, unde veneau şi cereau parcă intrare miresmele calde ale fînaţurilor. Intîlni pe cei din urmă monahi care veneau de la lucru, în straie uşoare şi cu comanac, purtînd greble şi furci.

Amurgul se lăsă deodată. Se-ntoarse grăbit. Lumini străpungeau ici-colo geamurile. Văzu de departe umbra duduii Olimpia în cerdac. I se păru că stă în acelaşi loc unde o lăsase.

Era singură. Își domoli pașii, supraveghindu-se, și pregăti cuvinte pe care n-avea să le-ntrebuințeze niciodată.

— Cum, n-ai plecat? îl întrebă fata ridicîndu-se în picioare și ieșindu-i înainte. Eu am încredințat și pe mama și pe tata că ai ajuns la Secu. Le-am spus că i-ai salutat, plecînd.

— Dumnealor nu sînt acasă?

— Ba da, — însă la mănăstire lumea se culcă foarte devreme.

Acest schimb neînsemnat de cuvinte ridicase deodată un munte — pe care iarăși trebuia să-l urce. Se înșela însă iarăși.

— Stai, te rog, domnule Naum, și povestește-mi ce-ai făcut în după-amiaza asta.

Iată un lucru pe care nu-l putea spune.

— Ai avut vreme un moment să te gîndești la copilăriile pe care ți le-am spus? Uită-le. Eram enervată și mîhnită.

— De ce?

— Așa, fără motiv. Desigur că și dumnitale ți se întîmplă să te simțești uneori altul. Eu am conștiința că nu samănă nici o clipă trecută cu aceea care urmează, cum nu samănă moartea cu viața. Asta-i adevărata tristețe. — Și timpul, de și în sine neschimbat, pentru noi trece fără milă și zadarnic.

Deodată tînărul se simți mai mic și mai neînțelegător decît copila de lîngă el, care-i vorbea ușurel, cu vocea-i gravă și plăcută. Îi vorbea cu jumătate de voce, ca să nu fie auzită din casă. Ușile și ferestrele erau închise.

«Cu toate aceste nu mă aștepta», cugetă Naum.

Își scăzu și el glasul:

— Duduie Olimpie, îmi vorbeşti despre lucruri la care eu încă n-am avut vreme să mă gîndesc.

Ea zîmbi şi dădu din cap de sus în jos:

— M-am gîndit aşteptîndu-te. Eram sigură că vei veni şi cu toate acestea mă-ndoiam. După cum vezi, sînt sinceră cu dumneata. Imi face mare plăcere că ţi-ai amînat plecarea. Nici mîni nu voi fi în altă situaţie, dar astăzi este ceva care nu samănă cu ieri. Dumneata n-ai impresia asta?

— Ba da, ba da, o am!

Îşi simţi în el renăscută brusc febra care-l năcăjise toată după-amiaza. Nu îndrăzni însă să facă nici o aluzie la ea. Era ceva care ar fi căzut brutal peste începutul lor de prietinie.

Duduia Olimpia se înalţă din scaun, îndreptîndu-se ca un arc flexibil. Naum simţi o mare descurajare, căci totuşi ar fi vrut să-i mărturisească ceva şi nu mai avea timp. Oamenii mănăstirilor se culcă prea devreme.

— Vreau să mă mişc puţin pînă la portiţă, îi zise fata. Umbletul îmi face totdeauna bine. Te-ntovărăşesc cîţiva paşi.

Scoborîră treptele cerdacului şi păşiră alături, tăcuţi, prin iarba plină de rouă. Trebuiau să se despărţească: instinctiv, Naum îi căută mîna stîngă şi i-o cuprinse. Ea îl lăsă — ca şi cum nici n-ar fi băgat în samă acest gest. Apoi, foarte delicat, într-o convulsie uşoară, mîna mică răspunse, vie şi independentă.

Tînărul simţi un cerc de flacără suindu-i-se pînă la piept, la ochi şi la frunte.

Ea-şi retrase degetele fără silinţă. Trecu cea dintăi pe portiţă. El o urmă, copleşit dintrodată de iubire şi de dorinţă.

Cînd s-a-ntîmplat asta? Într-adevăr, între două clipe poate exista spaţiul unei eternităţi. Şi încă nu pu-

tea rosti cuvinte, de şi i se părea că e plin de ele. Dar ş-acuma se-nşela.

Străbătură piaţa, printre rari oameni pierduţi în umbra înserării, nedesluşiţi şi depărtaţi. Ajunseră apoi spre poarta unde se opreau miresme de fînaţ şi se trezîră pe şosea, ascultînd, monoton şi ritmic, acel murmur şi susur al serii, cîntec al nesfîrşitelor miliarde de gîngănii mici ale pămîntului.

Ea-i luase, c-o mişcare firească, braţul, şi păşea apropiată de el, cerîndu-se parcă ocrotită.

— Mărturiseşte, îi zise rîzînd, că nu te-ai aşteptat la ce se petrece.

El fu uimit de adevărul observaţiei, căci tocmai la asta se gîndea şi el în clipa aceea.

Nu se petrecuse în aparenţă nimic, decît stricase numai o rînduială aritmetică. Trebuia să fie în acea sară la mănăstirea Secu. Iar în golul acestui timp căzuse dintrodată o clipă neaşteptată şi unică a vieţii, care se deschidea misterios ca o floare.

— Acuma înţeleg că te căutam, murmură el. Dar îi fu îndată ruşine de această frază convenţională.

— Nu crede în predestinări şi în minciunile poeţilor, îi răspunse ea cu acelaşi rîs, pe care el îl simţea prin braţul ei, fără să-l audă. Am fi putut trece unul pe lîngă altul, indiferenţi. Dar este o zînă oarbă, care se numeşte întîmplarea. Ea ne-a adunat.

— Îi sînt recunoscător, murmură el iarăşi.

— Ea ne-a adunat ; ea ne poate despărţi.

— Asta n-aş putea-o crede...

Era muşcat de cuvintele ei, a căror descurajare o respingea cu violenţă. Zise, cu ochii fierbinţi :

— Intîmplarea e oarbă, însă după aceea rămînem noi stăpîni pe fapte.

— Poate.

— Vreau să spun că sînt stăpîn să rămîn aici atît cît voiesc.

— Mă-ndoiesc puţintel...

— Nu te-ndoi, duduie Olimpie, îi răspunse el fără tărie, însă limpede, — umplut de acest adevăr ca un pom tînăr de seva primăverii. I se părea neîndoios şi absolut, ca şi cum destinul pe care-l purtăm noi n-ar fi înşelător ca toate fenomenele vieţii.

— Dacă-ţi face plăcere, domnule Naum, nu mă îndoiesc.

El îi mulţămi în gînd şi-n suflet pentru aceste vorbe, ca şi pentru toată fericirea pe care o bănuia că i-o pregăteşte, care de fapt se afla în el : muguri şi flori care erau încă sevă.

Duduia Olimpia îi strînsese braţul către ea. El îi cuprinse iar aceeaşi mînă cu degete subţirele. Şi timpul şi spaţiul nu mai avură nici o raţiune. Căci erau singuri, în afară de cele trecătoare ; aşa de singuri şi de absorbiţi, aşa de fixaţi de instinct prin ceea ce era etern în natura lor efemeră, încît existară în sine şi independenţi sub stele, atît cît ţine cea dintăi sărutare. Venise aprigă şi mai ales vicleană. Şi păru neaşteptată, cu toată dorinţa lor care o cerea.

Un sătean venea domol prin întuneric, pe cărarea din marginea drumului, spre veşnicia lor, care deveni iarăşi o clipă pe acest pămînt. Se despărţiră.

— Buna vremea... zise trecătorul cu glas prietinesc. Şi trecu înainte fluierînd uşurel, pentru sine.

Erau în valea largă a Nemţişorului, între fînaţuri care nu dormeau, — căci toate sufletele şi iubirile florilor pătrundeau în ei, după o rînduială statornică şi pentru scopuri în aparenţă absurde. Se uitară în juru-le şi se văzură departe de mănăstire. Cunoscură frumuseţa nopţii ; simţiră învăluindu-i aburul pămîntului.

Se-ntoarseră ameţiţi de cea dintăi băutură tare — din acelaşi izvor tainic al vieţii şi al morţii.

Insfîrşit, Naum găsi cuvinte să mărturisească duduii Olimpia o iubire mai mare decît toate iubirile. Îi săruta mînuţa spunîndu-i-le, apoi îi apleca fruntea pe pieptul lui ş-o asculta cum suspină. Căci floarea dragostei ei născuse dintr-un pămînt al mîhnirii şi lacrimilor.

Se despărţiră la portiţă. Ea rămase rezemată de un stîlp şi el se strecură în lungul zaplazurilor, spre arhondaric. După o sută de paşi se-ntoarse. O găsi tot în acelaşi loc, aşteptîndu-l. Sta neclintită sub streşina porţii, în haina-i albă. Îl cuprinse de mîni şi-l apropie de ea.

— Ai plecat fără să mă-ntrebi ce facem mîni.

— Într-adevăr. Nu m-am gîndit la asta. Imi era destul să ştiu că nu mai plec. Rămîn în mănăstire cît doreşti şi cît spui. Hotărîrile vieţii mele nu mai atîrnă de mine.

— Atunci fii cuminte şi du-te de te odihneşte, îi zise ea încet, cu alintări materne, mîngîindu-i obrazul. El îşi înclină capul, uimit de cîte împrejurări bogate şi schimbări de catastrofă se puteau grămădi într-un scurt răstimp. Dar o eternitate goală e mai puţin decît o clipă de emoţie. Ştia că pe divanul din arhondaric îl aşteaptă aşternut spinos şi arzător, totuşi făgădui să fie cuminte şi să se odihnească bine.

— Mîne, la amiază, vii să ne vezi şi să iei masa cu noi.

— Iarăşi!

— Negreşit. Şi pentru că ai vreme destulă şi nu mai pleci, după amiază ne ducem să vedem poienile de dincolo de Vovidenie. Avem să rugăm pe tata să ne întovărăşească... Insă el e totdeauna obosit după-amiaza.

Mama e bolnavă. Ne ducem singuri. Du-te şi nu te mai întoarce decît o singură dată.

Naum plecă. După cîţiva paşi o simţi alăturîndu-se de el, cu rîsu-i tăcut care-i vibra în fiinţă. Îl duse pînă în piaţă. Acolo nu mai era de mult nimeni. Şi ardeau, roşcate, numai două felinare pustii. Nu se puteau despărţi aici şi el o duse pînă în ograda căsuţei. Voi s-o îmbrăţişeze. Ea-i puse amîndouă mînile în piept, apoi şi le lăsă în palmele lui, amical.

— Fii cuminte : bună sara.

După ce se depărtă, se întoarse iar fără nici un simţ de măsură, ş-o căută cu ochii pretutindeni, dar n-o mai găsi.

Atunci rătăci spre poarta ţarinei şi ajunse pe un drum alburiu, căutînd sub cer şi-n mireasma fînaţului un loc unde se petrecuse un eveniment mai mare decît o surpare geologică. Axa întregii lui vieţi era întoarsă, definitiv, către alt orizont. Dar acel loc nu-l găsi, de şi-l dibui prin întuneric multă vreme.

Intră foarte tîrziu şi zdrobit de trudă în odaia lui de la mănăstire.

XV

Pe lîngă alţi demoni, trebuie să cunoaştem şi pe al tinereţii.

Foarte cu greu se linişti şi căzu în somn profund abia către zorii zilei. Cînd se deşteptă, camera-i era plină de soare. Avea în el oboseală şi nu mai avea gînduri. Cum se mişcă, primul capitol al adevăratei lui vieţi i se desfăşură şi lumina violentă îi intră toată în suflet. Rămase aşezat în pat, cu ochii aţintiţi. Începea să înţeleagă ce are de făcut, căci fiinţa pe care o întîlnise la o cotitură îi devenise deodată nepreţuită,

de şi cu puţine ceasuri înainte nici nu ştia de existenţa ei. Era însă nepreţuită, ca o comoară descoperită dintrodată.

Cu imagini stăruitoare pe retină se îmbrăcă mecanic. Căută ceasornicul : mai avea trei ore pînă la amiază, pe care nu pricepea cum avea să le umple. Cînd pătrunse pe sala naltă şi rece, găsi, înfăşurat în blînda-i umilinţă, pe părintele arhondar, care-i zîmbi cu prietinie şi-l întrebă cum a dormit.

— Bine, părinte.

— Asta-i folositor, domnule. Acuma poate te cobori să vezi sfînta slujbă ?

— Care slujbă, părinte ?

— Sfînta slujbă ; astăzi e mai frumos la noi decît în alte zile.

— Nu cumva astăzi e duminică ?

Călugărul zîmbi şi-l privi curios. El trecu pe scări şi coborî încet. Nu ştia că-i duminică. Pierduse noţiunea timpului încă din ajun. Iar acum parcă n-avea nici un interes s-o regăsească : mai mult decît oricînd i se părea o zădărnicie. Mai avea trei ceasuri pînă la amiază şi slujba monahilor, în biserica cea mare, putea să umple golul pe care-l avea în juru-i, un gol cu totul neînţeles şi nelogic.

Intră din soare în umbră, în mirodenie deasă de tămîie. Işi căută un loc la o margine, într-o strană, între doi monahi bătrîni, care ascultau neclintiţi, privind ca-ntr-un vis scînteile de la icoane. Maica Domnului, sub candele, îşi ţinea strîns pruncul cu acelaşi gest din veacuri. Era îmbrăcată în argint şi aur şi avea podoabe de pietre scumpe. Monahi cîntau la strane psalmi, legănîndu-şi camilafcele şi urmărind, cu capetele apropiate, versetele, pe cărţi mari. Cîţiva ţărani cu sumăieşe şi ţărance cu fuste creţe şi bro-

boade se închinau ducînd pînă jos dreapta şi-şi făceau cruci largi. Cîţiva ochi indiferenţi îl priviră. Îşi făcu de două ori cruce, dintr-un simţimînt de laşitate.

Apoi rămase gînditor şi liniştit în aparenţă. De două ori îşi cercetă ceasornicul. Abia intrase de cinci minute. De şi cu încetineală neîndurată, însă, timpul trece şi aprinde, la pulsaţia hotărîtă, fulgere. Inima-i bătea aşteptînd termenul fatal, cu grămăjoara lui de cenuşă. Şi nici unul dintre monahii din juru-i nu ştia ce bucurie şi ce durere poartă el cu sine.

Tresări. Căzuse un element nou în orbita vederii lui aproape adormite. Intrase o figură nouă în biserică. O simţi şi avu în inimă o împunsătură, urmată de zbateri furtunoase, — căci era Olimpia, de şi purta o altă haină, care nu era ştiută de el. Era încă ceva străin la dînsa, ca atîtea lucruri care-i rămîneau necunoscute ; dar le primea pe toate, fără şovăire, înecate în dorinţă şi pasiune. Voi să facă o mişcare — să iasă în urma ei, alăturîndu-se de ea printre închinători. Dar se stăpîni, înăbuşindu-şi un strigăt fără cuvinte, şi o urmări încordat, stînd cu ochii lîngă dînsa.

Îi aştepta, revenit la realitate, mişcare după mişcare, acceptînd de mai înainte tot ce era legat de ea.

O văzu oprindu-se întăi la sfeşnicele cele mari, unde ardeau făclii. Aprinse lumînările şi le aşeză cu grijă între altele. Cu paşi moi, care abia se simţeau pe lespezile de marmură, trecu în altă parte. Se oprea făcînd semnul crucii — mărunt, numai asupra sînului uşor rotunzit. Se închină la o imagine mică a iconostasului, apoi reveni la Sfînta Fecioară şi o privi o clipă. Aruncătura aceea de ochi el o cunoştea. Îi vedea în închipuire, foarte limpede, şi zîmbetul. Se lăsă în genunchi foarte aproape, înclină fruntea şi începu a spune ceva, fără cuvinte, mişcîndu-şi numai buzele,

pasionat. Apoi se ridică şi se retrase îndărăt, rămînînd liniştită, cu mînile împreunate şi căzute — singură între toţi. Cu toate aceste era şi el acolo.

O aşteptă să iasă, ca să-l observe. După aceea, văzînd-o că întîrzie, se hotărî să părăsească el biserica şi s-o aştepte afară. Se retrase domol, întîrziind, ca şi cum ar fi vrut s-o facă atentă. Dar ea era absorbită de luciri şi cîntări ; din cînd în cînd îşi făcea semnul acela mărunt al crucii şi părea una cu ţărani şi femei, de şi făcea între dînşii o pată sumbră.

In strălucirea de afară respiră larg şi se plimbă pe pajişte, între zidurile nalte. Necontenit se înturna spre uşa de umbră a bisericii ; însă Olimpia nu apărea.

Stătu în cumpănă multă vreme, dacă nu trebuie să intre din nou acolo unde era ea. Ii lipsea necontenit, şi asta îl neliniştea ca o suferinţă fizică. Sunară toate clopotele în turn. Nu mai era departe ceasul amiezii. Desigur că ieşise odată cu alţi credincioşi şi el nu băgase de samă. Se simţi nefericit, parcă o împrejurare năprasnică ameninţa să-i despartă. De şi era încredinţat că ea nu trecuse şi nebunia lui era vădită, totuşi se îndreptă hotărît spre intrare.

Tocmai atunci se arătă şi ea, odată cu ţărani şi ţărance. Il văzu îndată şi veni spre el fără grabă, însă c-un zîmbet pe care încă nu i-l ştia. Avea o figură ş-un zîmbet pe care el le recunoscu ale lui. Poate se înşela, însă asta îl făcu mai fericit.

— Mă aşteptai ? Ştiai că sînt aici ?

— Ştiam. Te-am şi văzut închinîndu-te.

Zîmbetul ei se depărtă.

— Dumneata nu eşti credincios ?

El nu răspunse la întrebare. O contempla cu admiraţie.

— Mă priveşti ca şi cum ai avea asupra mea o su-

perioritate, nu-i așa ? De asta însă noi avem nevoie, căci sîntem dezarmate.

— Cine «noi» ?

— Noi femeile. Avem nevoie de credință.

Era una din absurditățile care nu puteau decît să-i sporească iubirea. Îi sărută mîna, pe cînd zîmbetul ei reapărea.

— M-ai iertat, nu-i așa, îi zise el, de și nu sînt vinovat cu nimica ?

Ea îi îndreptă o privire de sus în jos, ca unui copil. Îl amenință c-o clătinare ușoară din cap.

— Mai este ceva ?

— Este, vorbi ea suspinînd ușor, căci nu vreau să fiu spionată. Am simțirea că trebuie să-mi păstrez un post al meu, unde să nu pătrundă nimeni și de unde să mă pot apăra.

El primi cu teamă și îndoială aceste cuvinte ; și-n același timp cu umilință, căci nu le înțelegea bine. S-ar putea să nască așa de curînd și de neașteptat o catastrofă în dragostea lor ? Ea văzu privirea-i tulbure și-i luă brațul.

— Înainte de toate, îi zise ea încet, crede în mine.

El se tîngui cu glas zugrumat :

— Nu cred și nu te iubesc ?

— Atuncea sînt liniștită. Mă lași să intru singură acasă și vii îndată după mine, căci am stat atîta vreme departe unul de altul...

— De astă-noapte pînă la amiază, murmură cu ochi fierbinți tînărul, amintindu-și zbuciumul nopții.

— Mai de demult, Naum, de cînd nici nu știm noi.

Îi spunea întăia oară pe nume. El îi fu recunoscător, ca de un spor neașteptat al tezaurului pe care-l adunau într-înșii.

Rămase cu ochii după dînsa, pe cînd ea se ducea cu pas sigur, fără să întoarne capul nici în dreapta, nici în stînga, şi fără să se uite o dată îndărăt, cum aştepta el în fiecare clipă. După ce făcu ocolul aghesmatarului, intră şi Naum în hudicioară.

In cerdac, de departe văzu pe părinţii fetei. Il primiră ca pe o cunoştinţă veche şi studentul avu grijă să ceară doamnei Ciudin informaţii asupra sănătăţii. Se ivise de ieri pînă astăzi o durere în partea stîngă a frunţii, care răspundea şi-n partea stîngă a trupului. Cu doi ani în urmă, într-o iarnă, mai fusese încercată de acest atac ascuns. Acuma revenea ; nu se putea să fie decît ceva cu deosebire grav. Medicinistul îi cercetă pulsul şi puse cu luare-aminte cîteva întrebări. Doamna Ciudin răspundea rămînînd cufundată cu oarecare plăcere în suferinţa ei obosită. Naum îi dădea cîteva sfaturi vagi, întrebîndu-se unde-i Olimpia şi cerînd-o în sine, — cînd băgă de samă o atitudine nouă la Ciudin. Stătea destul de liniştit la locul său, însă avea ceva în privire şi pe faţă, o strîmbătură ironică. Părea că petrece nespus, privind pe soţia lui, — singur şi absorbit, ca dintr-o ascunzătoare, unde nimeni nu-l putea observa.

In acelaşi timp şi ochii doamnei Ciudin căutară în direcţia ştiută, palpitară din pleoapele vinete şi se închiseră.

— Nevastă-mea întrebuinţează medicamente şi greşeşte... vorbi Ciudin sentenţios către student. Cunosc ce-ai să-mi răspunzi dumneata şi te-nţeleg, însă mie să-mi dai voie să-mi păstrez părerile mele.

Duduia Olimpia intră atunci, cu cîteva gustări mici în jurul cîtorva păhăruţe, pe o tabla. Işi schimbase haina. Intîrziase însă prea mult. Asta era părerea lui

Naum, — totuşi îi era din nou recunoscător, fără motiv, aşa în general, pentru că există şi trebuie să fie a lui.

O salută ca şi cum n-o mai văzuse în ziua aceea. Găsea plăcere şi-n asta.

Ea veni la el foarte aproape şi-i prezintă tablaua. C-o mlădiere, atingîndu-l abia, se strecură prin locul îngust spre mama sa.

— Mie-mi dai numai gustări... zise de departe Ciudin. Nu ştii că eu nu beau rachiu ?

— Cum nu, papa ? Ştiu foarte bine. Iată, iau cu mine pe aceşti mici duşmani şi-i pun la adăpost — şi-ţi las ţie tablaua. Găseşti lucruri care-ţi plac.

— Dumneata bei alcool ? întrebă Ciudin, întorcînd capul spre student şi trăgînd spre sine, neglijent, tablaua.

— Nu beau, însă cred că pot gusta din cînd în cînd, ca orice om.

— A, faci distincţie ! Te-nşeli, dragă, ascultă-mă pe mine. Te-nşeli teribil. Iată cum stă chestia...

Vorbind, lua cîte-o gustare. O punea în gură cu mîna-i scurtă într-un chip uimitor, — foarte repede, însă fără a părea că se grăbeşte. Şi-n acelaşi timp părea că nu dă nici o atenţie acestei operaţii, — realitatea fiind ceea ce spunea el, cu convingere şi sentenţios.

Naum îl asculta bucuros, fără s-audă decît o înşirare nedesluşită de sunete. Din cînd în cînd, la mici pauze, ştia că trebuie să introducă o aprobare convenţională. Asta însă nu dură prea mult, căci alte lucruri foarte bune, însă mai abundente, sosind odată cu şoaptele misterioase din umbra odăilor, domnul Ciudin se retrase oarecum de pe terenul vorbirii. Atunci

Naum se întoarse spre doamna Ciudin, care abia atingea mîncările şi făcea o mişcare îndărăt către speteaza scaunului. Inclinînd fruntea, asculta, zîmbind stîns, felurite ipoteze asupra suferinţilor sale... Cu Olimpia, Naum nu putu schimba decît cîteva fraze ceremonioase. In realitate aşa trebuia să fie, căci el nu era acolo decît un străin. «Cu toate acestea, cugeta el maliţios, — ceea ce am eu în mine dovedeşte că fata e mai mult a mea decît a lor.» — Au să fie foarte miraţi cînd are să le-o ceară. Cîndva trebuie să ajungă la asta.

Ii privi cu curiozitate. Nici ei nu ştiu ce eveniment nou a apărut în lume, — ca şi monahii, ca şi toate fiinţile străine care umblă fără scop pe uliţi...

După masă, în somnolenţa amiezii, Naum avu impresia că a căzut într-o pauză prea lungă. Aştepta să se împlinească fatalitatea acelei zile, aşa cum hotărîse Olimpia.

— Papa, vorbi ea, trecînd cu ochii asupra studentului, aş fi dorit să ieşim puţintel, — căci vremea e foarte frumoasă şi nu mi se pare aşa de cald ca ieri...

— Unde să ieşi şi mai ales cum să ieşi în aşa cuptor? protestă Ciudin. N-am ieşit la plimbare pe aşa căldură nici ieri, nici alaltăieri. Pe aşa căldură nu iese nimeni. Pînă astăzi nici tu n-ai ieşit niciodată înainte de ora cinci.

Naum se crezu pierdut.

— Bine, atuncea nu ieşim, răspunse liniştit duduia Olimpia.

Doamna Ciudin ridică pleoapele.

— Olimpie, zise ea cu glasu-i obosit; de şi, după cît ştiu, din punct de vedere higienic, soarele nu-i pentru nimeni un duşman, poţi să iei o umbrelă.

— In acest caz, mă întovărăşeşte domnul Naum, consimţi Olimpia.

— De ce «în acest caz»? rîse sarcastic domnul Ciudin. Nu văd deloc logica. Poate Domnul Naum preferă să steie cu mine; avem chestii de discutat.

— Alţii ar putea pretinde că nu pricep logica acestui «cu mine»... observă doamna Ciudin cu aceeaşi oboseală. Insfîrşit, — să lăsăm asta. Olimpie, poţi să iei umbrela cea albastră.

— Da, mamă.

Ciudin se miră:

— Asta-i nostim! De ce umbrela cea albastră?

— Bine, o iau pe cea albă, interveni Olimpia.

— Pe cea albă o găseşti pe măsuţă, subt oglindă, explică doamna Ciudin, calm.

Bătăile inimii lui Naum se domoliră.

Domnul Ciudin nu păru că sufere vreo scădere. In ochii lui apărură semnele umede ale somnului şi primi să fie îmbrăţişat de scaun, lăsînd clipele trecute, cu desăvîrşita lor înfrîngere, să cadă în eternitate: şi el fu îndată nepăsător ca şi ea, cu ochii închişi.

Olimpia desfăcu, de la poarta ogrăzii, o umbrelă albastră, ceea ce miră întrucîtva pe Naum. Se gîndi însă să lase pe altă dată întrebarea asupra acestui amănunt. Nici nu înţelegea cum ar fi putut aduce în discuţie un lucru atît de mic.

— N-avem umbrelă albă, îi zise Olimpia privindu-l într-o parte, cu fruntea înclinată şi întoarsă.

Naum o admiră fără rezervă. Voi să se apropie mai mult de ea, ca s-o aibă alături, însă întîlni un arc al umbrelei: îl ciocni la tîmplă, apoi în ureche. Se întoarse la distanţa potrivită.

Fără a privi spre dînsul, fata îi zise rîzînd:

— Mama se uită după noi din cerdac.

Naum oftă, rîzînd şi el:

— Se vede că femeile au totdeauna dreptate.

— Numai cîteodată... răspunse Olimpia c-un glas nou, copilăros şi cîntat.

N-o cunoştea încă întreagă. I se descoperea necontenit, clipă cu clipă. Şi era a lui, cu tot ce mai avea încă, nebănuit, neştiut şi necunoscut. Ameţeala serii trecute îl cucerea iarăşi. Umbla încet lîngă dînsa — bănuind numai locurile şi poarta ţarinei şi pătrunzînd în ierburile necosite.

Lăcuste mici, la fiecare pas al lor, tresăreau făcînd salturi şi lovind steble subţiri, care risipeau un polen fin cu luciri de aur. În aerul neclintit plutea, fierbinte şi grea, mireasma marilor întinderi de flori sălbatice. Cărarea suia către arişti şi poieni de stejari. Păşeau tăcuţi în locuri singuratice, de şi erau foarte aproape de lume, şi n-auzeau nici un sunet, deasupra zvonului ierburilor, decît bătăile metalice a două tălănci, care alternau undeva, în poieni mai depărtate. Olimpia închise umbrela. Naum, c-o subtilă şi pripită înţelegere, se apropie, cuprinzîndu-i mijlocul.

— Mergem mai departe, zise ea eliberîndu-se fără grabă şi depărtîndu-se.

Apoi se opri, ca să-l aibă iarăşi alături.

— Mergem pînă ce aflăm locul care ne aşteaptă.

Era de mirare cu ce uşurinţă găsea ea vorbe care aveau o înfăţişare a lor proprie, într-o formă în care nu au mai sunat niciodată. Pe cînd în el nu avea decît o pasiune fierbinte, aproape mută.

Un vindireu pluti oblic prin lumină, deasupra poienii, şi slobozi cîteva fluierături moi, ultima neisprăvită. De şi era un semnal comic, Olimpia se opri.

El întrebă rîzînd:

— Aici e?

— Poate. Ne oprim, însă nu mult. Trebuie să mă întorc, căci mă aşteaptă mama. Am de făcut o mică plimbare şi cu dînsa. Cînd sună toaca la ora cinci, trebuie să fiu acasă.

— Aşa de curînd ?

— Desigur. Însă ceasul pe care-l avem e al nostru. Putem spune prostii. Şi pe lîngă ele şi lucruri înţelepte, care au cam aceeaşi valoare.

— Eu n-aş putea să-ţi spun decît un singur cuvînt, — pe care însă îl ştii şi-l înţelegi numai uitîndu-te la mine.

— O, îl înţeleg şi mă tem puţin de el. Căci, de şi te iubesc şi eu, abia ne cunoaştem.

Naum nu se aştepta la acest adevăr, care pe el îl jigni. Nu se cunoşteau desigur decît de puţine ceasuri ; însă asta mai avea vreun sens cînd el hotărîse în sine, fără şovăire şi întoarcere, definitiv şi complect, — un destin nou vieţii lui ? Nu-l hotărîse, — era el însuşi luat de acel destin ca de un şuvoi înfricoşat, — dar era acelaşi lucru, căci existenţa nu mai avea noimă fără fiinţa aceea delicată de lîngă dînsul.

— Nu stai ? îl întrebă ea, aşezîndu-se în iarbă şi-n muşchiul moale.

El se lăsă să cadă lîngă dînsa şi-i cuprinse mijlocul. Apoi îi mîngîie mîna întinsă pe genunchi. Ea închise ochii înfiorată, îi deschise şi-i întoarse spre el cu un fel de supunere.

Naum o privea grav, concentrat tot în ochi. Ea clipi şi se retrase, desfăcîndu-se nesimţit. Nu aştepta acea privire stranie de la începutul iubirilor, dar o cunoscu imediat, fără s-o fi văzut vreodată.

Însă nu se înfricoşă. Se ridică în genunchi, se retrase mai mult, privi în juru-i şi vorbi cu glas netulburat :

— Mi se pare că trăim într-o colonie de furnici.

După aceea ridică fruntea, cu fața deodată palidă. Tînărul deveni neliniștit:

— Ce este ? ce ai ?

— N-am nimica, îi zise ea zîmbindu-i.

— Te îndoiești poate de mine. Te-am jignit ? Ce s-a întîmplat ?

— Nu, nu s-a întîmplat nimic; aș vrea numai să înțelegi că nu vreau să mă umilești. N-aș putea să rezist. Și n-aș fi mai fericită decît acum.

Își plecă fruntea spre mîna lui, parcă ar fi vrut să i-o sărute. Naum simți între degete ștropi fierbinți de lacrimi. Ca și cum s-ar fi surpat arișița zilei în el și i-ar fi intrat în creștet, se zbătu convulsiv și fulgerat după Olimpia. I se părea c-o pierde. Își cufundă obrazul în mușchiul răcoros unde stătuse ea.

— Fii liniștit, îi zise Olimpia, cînd îl văzu înălțînd capul. Nu mă simt jignită, nici supărată, căci te iubesc.

Îi trecu mîna pe fruntea asudată și-i resfiră părul.

— Trebuie să ne întoarcem.

Naum se uita la ea rătăcit. Căuta un răspuns la lucrurile pe care încă nu le înțelegea.

— Ce fac ? cum am să pot trăi ? Trebuie neapărat să văd iarăși pe părinții tăi. E nevoie de o clarificare și de o siguranță — altfel mă simțesc nenorocit.

— Crezi că e nevoie ? Mama știe ceva. Se-nțelege că nu i-am putut spune tot, — ș-am păstrat pentru mine lucruri care sînt numai ale mele.

— Atunci trebuie să spun tatălui meu. Legătura noastră trebuie să primească o sancțiune oficială, căci trăim în lume.

— Va trebui și asta, Naum. Mai tîrziu.

— Nu. Pînă ce nu isprăvesc ș-acest episod, care îmi apare din ce în ce mai necesar, nu mă pot simți

liniştit, ca să te am numai pentru mine, fără nici o piedică de nicăieri. Cînd ţi-oi spune că trebuie să lichidez cu tatăl meu şi drepturile mele la moştenirea mamei ; că trebuie să-mi las echipamentul acesta bizar şi să-mi aduc hainele ; că trebuie să mă înarmez cu actele şi cu banii de care am nevoie, ai să înţelegi mai bine şi ai să mă trimeţi tu singură la Tecuci.

Ea clătină din cap :

— Poate ai dreptate. Aş rămînea însă iarăşi ca într-un întuneric.

— Nu înţelegi, reluă el cu însufleţire, că pentru mine absenţa ta e mai mult decît întunericul ? căci aceste trei sau patru zile, de care am nevoie, îmi vor fi iad. Dar trebuie. Şi plec chiar astăzi.

Ea era iarăşi lîngă el, gînditoare. Naum îşi plecă fruntea pe genunchii ei. Apoi se îndreptă ş-o strînse cu patimă. O sărută, căzînd ca într-o umbră a morţii.

— Trebuie să plec ! — gemu el apoi, răsărind aprins.

— Aşa de curînd ? Numaidecît azi ?

— Trebuie ; numaidecît azi. Însă spune-mi cuvîntul. Am să-l ţin închis în mine cît voi lipsi.

Ea îşi lipi gura de urechea lui şi-l încredinţă încă o dată că i-i drag şi-l aşteaptă.

— M-aştepţi ? Te găsesc aici, la mănăstire ?

— Desigur. Ce m-ar putea face să plec ? Numai gîndul mi se pare o absurditate. Cred că ai să mă găseşti aşteptîndu-te pe drumul de asară. Ştiind că vii, sînt în stare să suprim timpul. Mă cufund ca-ntr-o apă neagră — şi ies la lumină numai cînd va trebui.

Erau cele dintăi cuvinte pasionate, rostite c-o voce în care nu era nici copilărie, nici gravitate — era altceva, din acele rezerve ascunse pe care şi le păstrase

şi pe care începea să i le deschidă. In Naum trecu cunoştinţa aceasta c-o stare vecină nebuniei. Işi iuţi paşii pe povîrnişul văii — temîndu-se să nu piardă un anumit ceas la care trebuia să plece; sau voind să se şi găsească plecat, ca să poată fi îndărăt cu un ceas mai curînd.

Ii explica Olimpiei orele hotărîte şi etapele, îi făcu portretul tatălui său, îi dădu amănunte asupra micii averi de care dispunea. Fata îşi deschisese iarăşi umbrela albastră şi-l urma ascultîndu-l, păşind puţin mai în urma lui, trasă şi dusă oarecum de vîrtejul care era în el, fericită şi totuşi mirată ca de un fenomen măreţ.

— Cu toate că ţi-ai impus o misiune, zîmbi ea, ar trebui să umbli mai încet şi mai potrivit cu pantofii mei.

El îi aminti că era aşteptată neapărat de doamna Ciudin, la ora 5.

— Mama nu m-aşteaptă, şi nu iese niciodată, se tîngui ea cu vocea-i copilăroasă. Opreşte-te, sărută-mi mîna şi iartă-mă că ţi-am spus cea dintăi minciună. Te încredinţez că e cea din urmă.

Acest ultim pătrar al ceasului lor de despărţire, Naum îl duse în sine ca o vibrare prelungă de lumină. Cînd coborî de la arhondaric în fugă, cu sacul şi bâtul, şi ocoli puţin spre singura ulicioară pe care o cunoştea, — mai văzu umbrela, care se aplecă într-o parte. Salută ochiul de la Pocrov, scuturîndu-şi bereta şi se duse să-şi caute căruţa tocmită în grabă. Pînă la Tîrgu-Neamţ avea un ceas. De la Tîrgu-Neamţ pînă la Paşcani, într-o trăsură uşoară cu cai iuţi, mai puţin de trei ceasuri. Găsea un tren potrivit pentru Tecuci. In orice caz lua cel dintăi tren, oricare ar fi fost. A doua zi, luni, era acasă. Putea vedea pe tatăl

său, colonelul. Îl găsea neapărat, deoarece nu pleca în concediu decît după 20 august. Are să-i explice cît mai simplu ; dacă va fi nevoie, cît mai amănunţit, — toate. Între el şi tatăl său era o prietinie de camarazi, — nu putea fi vorba de nici o discuţie, deoarece chestiunea pe care se ducea să i-o comunice era ceva personal al său. Asta se întîmplă luni, pînă la prînz. După amiază, trebuie să vadă pe avocatul său pentru suma de bani de care avea nevoie. Avea o parte din banii mamei sale puşi într-o ipotecă de primul rang, foarte sigură. Datornicul ceruse însă o păsuire pentru primul semestru, făgăduind în septemvrie dobînzile pe care trebuia să le achite în april. Dar el avea nevoie imediat. Dacă această afacere nu are o soluţie firească şi destul de probabilă, — se pot găsi încă alte zece soluţii. Aşa încît va avea banii pînă în sara zilei de luni sau, cel mai tîrziu, în cursul zilei de marţi. In această zi îşi pune în rînduială rufele şi hainele, în două geamandane mari de piele. Are nevoie mai ales de haina neagră. Miercuri, prin urmare, va fi pe drum îndărăt.

XVI

«Ca floarea cîmpului înfloreşte...»

Împrejurările se desfăşurară întocmai, potrivit cu marea-i hotărîre, care-l susţinea deasupra lucrurilor şi oamenilor. La Paşcani, trecu din trăsură în tren. Se opri numai o clipă la casa de bilete, unde tocmai cădea ferestruica. El ciocăni scurt şi i se deschise. Îl privi cineva de jos în sus. Se lăsă cercetat, — nepăsător, ştiind în acea clipă că nu i se va opune nici o împotrivire. Într-adevăr, omul cu ochelari plecă fruntea şi primi banii.

Se sui în vagon şi-şi găsi locul. Deci sosirea la Tecuci era fapt împlinit. O parte a faptului era în viitor, însă tocmai de acel viitor era sigur.

Unii oameni intră în accidente şi catastrofe. El zîmbi, căci cea mai simplă apreciere a probabilităţilor îl făcea să fie ferit de aşa ceva. Mai întâi, desigur că acei oameni îşi întîrzie timpul, îşi schimbă drumul, îşi prefac hotărîrile, se întorc pe căi încîlcite. Au şanse mai multe la loteria nenorocirilor.

El n-avu nici întîrziere.

Găsi însă pe tatăl său bolnav în pat. Îl îmbrăţişă şi-l cercetă cu grijă. Se încredinţă că propria lui traiectorie rămînea neschimbată.

Colonelul avea un uşor acces de *angor pectoris*. Era un fumător neînduplecat, s-ar fi putut zice eroic. Şi semnele luptei lui i se vedeau în petele de fum de la mîna dreaptă, la cele două degete cu care purta ţigara, şi-n mustaţa-i încărunţită prea devreme, — rămasă însă de un castaniu unsuros dedesubtul nărilor largi şi negre ca nişte minuscule hornuri căptuşite cu funingine. Rănile vii nu se vedeau ; — se auzeau numai ca un cîntec straniu înlăuntru, cînd Naum îşi apleca urechea asupra pieptului. Acel piept fusese odată tare şi stătuse totdeauna drept, în haina de oştean. Cu toate cusururile lui de violenţă şi încăpăţînare, cu toată puţina cultură, Naum de mult ştia în tatăl său un om deosebit — întâi printr-o strictă corectitudine, ceea ce numea el onoare, şi-al doilea printr-o pasiune sălbatică a meşteşugului, — socotind oştirea mai presus decît toate funcţiile sociale.

Aşa, cheltuindu-se cu energie pe drumu-i îngust, lăsase în urma lui pe mama băiatului, care murise încă tînără, într-o umbră de tristeţă. Căci, cu un caracter ca al lui, viaţa nu era uşoară. Şi îmbătrînise şi

se uscase şi el înainte de vreme, fumînd ţigară de la ţigară. Acuma, în pieptul acela altădată tare, suna un vag zvon de cornuri militare, cîntînd retragerea şi amurgul.

La această observaţie ironică a colonelului, Naum se simţi răscolit de ceva care semăna cu durerea, de ceva care i se punea în cale şi putea să tulbure armonia unor hotărîri.

— Tată, îi zise el zîmbind şi luîndu-i mîna ; poţi să fii liniştit, căci de astă dată nu-i decît un avertisment. Poţi să te faci bine şi să trăieşti mai mult decît noi, — numai să voieşti.

— Aşa mi-a spus şi doctorul Rizescu. Şi el fumează ca şi mine. M-a sfătuit să mă lăs de tutun, — macar să fumez mai puţin. Insă eu cred că trebuie să întrerup brusc. Cu moderaţia nu pot face nimic : abstinenţa e mai uşoară ; cu toate că doctorul, probabil ca să mă mîngîie, m-a încredinţat că el nu-i capabil nici de una, nici de alta. Vra să zică ai venit să-i dai o veste mare. Mi-ai spus-o îndată, între primele cuvinte, — de şi ai pretins c-o laşi pe mai tîrziu, după ce mă cercetezi.

— Am spus eu asta, tată ?

— Ce să-mi spui ? Am înţeles că te-ai îmbolnăvit brusc la mănăstirea Neamţului, însă de o altă suferinţă. Frumoase locuri : am trăit şi eu odată pe acolo. Spune.

— Intăi trebuie să-ţi iei doctoria.

— S-o iau.

Se aşează bine în perine şi privi atent pe băiat cum îl serveşte. O vagă ironie îi ascuţi privirile şi-i încreţi faţa. După ce înghiţi calmantul, închise pleoapele şi rămase liniştit.

Naum se uită în juru-i ca şi cum băgase de samă o lipsă. Apoi, cu fruntea întoarsă spre un ungher al camerei, se duse către visul său. Avea în el ceva asemănător covorului din basmul oriental, care-l făcea să se mişte uşor în timp şi-n spaţiu.

Colonelul deschise ochii şi puse asupra lui aceeaşi privire.

— Băiete! şopti el c-o modulaţie monotonă de glas.

Naum rămase neclintit. După cîteva clipe, sunetul îi lovi înţelegerea. Tresări şi reveni spre tatăl său. Ii repetă precipitat, în cîteva cuvinte, de ce a venit. Se găsea într-un ceas potrivit, şi-ntr-o poziţie bună, — pe care trebuia să le folosească fără cea mai mică întîrziere.

— Mai ales, argumenta el, după cele dintăi informaţii sumare, — trebuie să adaog că e copila unui prietin al tău.

— Un prietin al meu? — Ciudin? — Poate. Socoţi că asta are vreo importanţă?

— Credeam, tată, că-ţi aduci aminte de el. E interesant prin maniile lui, adăogi Naum.

— La vîrsta aceea, cînd va fi fost, n-avea nici el manii, nici eu angină. Nu-l mai ţin minte. Interesante, dacă vrei să ştii, nu sînt nici alte ştiri pe care vrei să mi le serveşti. De pildă, vrei să spui că e frumoasă. Asta-i o copilărie. Spune cum o chiamă?

— Olimpia.

— Iată ceva precis. Mi-i destul. N-am a mă amesteca în această afacere, care te priveşte, cum foarte bine îmi dai a înţelege. Nu protesta, căci ai dreptate. Crezi că eu am făcut altfel? A, şopti el gînditor, vremea anilor tăi e teribilă! Aş vrea să mai trec prin acel foc şi prin acea cenuşă...

Într-o bună dispoziție, cuprinse pe băiat și-l sărută, regăsindu-se inconștient în el, ca-ntr-un Phönix.

După aceea îl îndepărtă, obosit:

— Acuma, băiete, du-te și-ți vezi de afaceri. Nistor avocatul știu că-i în oraș. Diamant cred că-ți va putea da o parte din bani. Să n-ai nici o îndoială. Astăzi isprăvești cu ei. Dacă mă fac bine și-mi încep concediul, natural că am să vin și eu la mănăstire, ori la Iași, ca să văd pe acel domn bizar care spui că a fost odată copil și a învățat cu mine în aceeași școală... Iți cauți și-ți iei toate actele cu tine, ca să nu mai porți o grijă; însă îmi închipui că n-au să meargă lucrurile chiar așa de repede, încît eu să rămîn în întîrziere.

— Pînă ce-ți începe concediul, vei fi cu totul bine... răspunse Naum, ferindu-se să deie un răspuns. Căci în privința grabei sau întîrzierilor el statornicise în sine, fără întoarcere, hotărîrea. Nu putea da timpului oamenilor mai mult decît i se cuvenea.

Ziua de luni, deci, se împlini întocmai așa cum văzuse el încă de pe drum, în căruța care-l ducea de la mănăstire la tîrg. Toate lucrurile care-l interesau, pornite mai demult de un impuls parțial, se mișcau în marginile unei orbite. El își apărea sie însuși ca un focar central, căzut deodată din nou între ele, și orientîndu-le energic spre sine.

Sara și-o petrecu jucînd șah cu colonelul. In pauze, îi înșiră impresii din drumul lui în munți, început prin Valea Bistriței, între piscuri și culmi de brădet, mai mult prietinești, lipsite de măreția sălbătăciilor deșerte. Numai Ceahlăul stă gol și solitar în peisagiul poetic. Și-n jurul lui dorm legende preistorice.

Tatăl său era un adversar puternic și-i cîștigă fără greutate cele trei partide, ceea ce păru a-i domoli și

mai mult suferința. Dar îndată după asta, ascultă distrat impresiile băiatului, scăpătînd din cînd în cînd pleoapele — și lăsîndu-se iarăși preocupat de otrava pe care o acumulase în el, an cu an, cu atîta plăcere și grijă.

Cînd ațipi în odaia cu lumină mică și fața i se zugrăvi în perini palidă și ca subt un fum, rămase una din ordonanțe ca să-l vegheze. Naum se retrase, pasiunea lui cerîndu-l singur și treaz în întuneric.

Marțea o petrecu în tulburare și hărțuieli. Era ziua actelor, și unii funcționari bătrîni aveau un obicei nesuferit, de a-l privi prea mult și prea lung peste ochelari. Și scriau c-o încetineală nemaipomenită în condici. Mai mult decît atît. Le venea unora ideea să se oprească la jumătatea unui cuvînt, interesîndu-se deodată despre cel mai mare eveniment al zilei. Naum află astfel despre o studentă americană în vîrstă de șaizeci și doi de ani.

Incă neștiind că astfel mor oamenii în orașele mici, la marginile lumii, privea în toate părțile împungător și cu dușmănie. Fără îndoială că, în schimb, nici el nu era primit cu bunăvoință. De și era băiatul colonelului și se ridicase oarecum dintr-o pulbere comună, pe care o simțea iar în nări și-ntre măsele, — dovedea că-i un străin inoportun și semeț. Nici ei nu știau nimic despre explorările și descoperirea lui. Așa încît, stînd numai o clipă laolaltă, rămaseră depărtați și neînțeleși și el se întoarse spre calea sa.

După ce-și strînse în chingi geamandanele, intră în odaia colonelului, gîfîind încă, și se așeză pe scaun la căpătăiul lui, ca și cum dorea să steie. Ca să vadă dacă are vreme pentru asta, își scoase ceasul și-l întrebă.

Tatăl său începu a rîde.

— Du-te, îi zise el. Aici, lîngă mine, n-ai ce face; mă însănătoşez şi fără tine.

— De ce, tată? Mai am vreme pînă la tren.

— Nu cred.

Spusese toate aceste cuvinte cu un aşa glas, regăsind în ochii fiului său umbre trecute, — încît nu fu surprins de lacrimile lui Naum.

Il mîngîie uşor pe umăr şi-l ţinu puţin îmbrăţişat. Apoi se despărţiră. Naum se revăzu liber, — aşa cum îi era dorinţa: liber de acest trecut, pe care-l părăsea fără remuşcare şi fără regrete.

XVII

«Răsară-o vijelie din margini de pămînt...»

Miercuri sara intră în mănăstire. Nu era prea tîrziu ca să nu întîlnească din loc în loc oameni, pe cărări, subt arbori, înainte de poarta ţarinei. De şi pricepea absurditatea gestului, se apleca necontenit în laturea trăsurii, să pătrundă prin întuneric şi să recunoască silueta Olimpiei. Trebuia să fie îmbrăcată în alb, — şi avea o mişcare ş-un pas care i se imprimaseră definitiv în conştiinţă. In trei zile dorinţile lui reveniseră ca nişte talazuri şi acuma îl copleşeau din nou. Era ritmul unei mări interioare, arzătoare şi fără astîmpăr.

Olimpia nu era nicăieri în lungul drumului, nici în piaţa slab luminată. Nu putea să fie desigur nici aici, căci nu putea ieşi singură. Dar îl aştepta, — căci şi dorul ei trebuia să fie treaz, ca şi al lui. Părinţii ei au

intrat în odăi şi s-au aşezat în paturi. Ea aşteaptă în cerdac, cu urechea atentă.

Işi sui geamandanele în pripă, pe scara cunoscută, ajutat de părintele arhondar. După aceea, nelăsînd să cadă între el şi gazdă nici un cuvînt, nici o privire, coborî în fugă, străbătu cu paşi mari piaţa şi intră în străduţă.

Casa era cu geamurile întunecate, — aşa cum trebuia. Totuşi, undeva în dos, ca-ntr-un adăpost, ferit, lucea un foc, ori o candelă a cărei răsfrîngere rămînea singuratică, părînd că nu arde nimănui. Naum nu băgă dintrodată în samă acest amănunt. Dădu drumul portiţei să cadă în clampă şi grăbi spre cerdac.

Nici o mişcare.

«Atunci nu m-aşteaptă, se gîndi el. A socotit că n-am putinţa să mă întorc aşa de curînd. Dovadă că nu mă cunoaşte. Eu totuşi am crezut în cuvîntul ei. Acuma ce pot face? Căci trebuie s-o văd imediat şi neapărat.»

Aducea în el, greu, tot viitorul cu toate posibilităţile de fericire. Totul o cerea în el pe Olimpia, cu putere mută şi oarbă, — pe cea vie, nu pe cea din halucinaţie.

Se sui în cerdac şi se opri lîngă locul ei. Se hotărî o clipă să bată încet la uşă. Dar nu bătu. Pe urmă aşteptă să se deschidă acea uşă — şi să-i apară dintrodată, cu braţele întinse, cu sînul uşor desfăcut: sînul acela asupra căruia făcea, în biserică, semne mărunte.

Se poate cumva să-l fi aşteptînd în locul acela pe care el nu-l mai ştia, unde s-au oprit şi-au stat singuri întăia oară, între flori şi sub cer? Dar pe-acolo au sunat clopotele cailor şi-a trecut trăsura. N-a văzut-o el, — trebuia să-l vadă ea.

Nu. Desigur că e tot în casă.

Atunci îi veni în minte lumina ferită, din umbra din fund a locului. Poate pătrundea dintr-o cămăruță de subt același acoperămînt; ori dintr-o clădire mai mică, deosebită mai la o parte. Voi să treacă acolo prin cerdac și găsi calea închisă de un părete. Se întoarse și coborî în ogradă.

Atunci privi, pentru întâia oară în acea sară, cerul. Era fără stele, amenințător și îmbulzit de nouri. Fîlfîia ș-un vîntișor răcoros dinspre Carul Mare, de deasupra muntelui Rusu. — Acuma e mai sigur că Olimpia e acasă și nu-i plecată nicăieri, — căci ea cunoaște aceste semne. In curînd acel vîntișor avea să crească și s-aducă ploaie.

Se grăbi spre lumina ferită. Lucea dincolo de-un nuc rotat, în chilia monahului, — așezată deosebit, în fundul ogrăzii.

Stătu la îndoială: n-avea ce căuta la călugăr. Nu-i rămînea decît să se întoarcă la arhondaric, s-aștepte ziua. Îi trebuia însă măcar o veste despre dînsa. Pe lîngă asta, la sunetul glasurilor, ea are să înțeleagă ce este, și, însfîrșit, are s-o vadă.

Era încă o încercare de a-i da de veste. Își grăbi pașii, nădăjduind și-n alte complicații: poate stîrnește un cîne din cotlonul lui, ori deșteaptă o slugă care doarme pe prispă.

Ograda și casa rămaseră tăcute. Trecu pe sub nuc, atingînd cu fruntea foile. Bătu în ușă de două ori, apoi așteptă, cu ochii la geam. Monahul mormăia și cînta înlăuntru. Auzind zgomotul, se oprise. Naum îl văzu rămînînd atent, fără să se clintească. Apoi întoarse capul și privi pieziș spre fereastră. Își făcu semnul crucii, mișcînd furișat brațul. Tînărul bătu în geam.

— Cine-i ?

— Deschide, te rog, cuvioase părinte ; vreau să te întreb ceva.

Călugărul veni spre uşă şi-o trase în laturi. Intrebă a doua oară c-o voce din cap, — parcă străină de el :

— Cine-i ?

— Eu sînt, părinte. Un musafir din mănăstire.

— A ! poate vii pentru casă...

— Care casă ? Mai ai una ?

— Nu, am numai pe asta.

— Tocmai ; am venit să te întreb despre chiriaşii cuvioşiei tale. Abia acum am sosit de pe drum, şi-i văd că dorm. Aveam a le spune ceva deosebit de important, care nu sufere întîrziere.

— Aveai treabă cu domnu Ciudin ? pentru vreo chestie de bani ?

— Da.

— Apoi nu-i aici ; a venit o telegramă şi-a trebuit să plece numaidecît.

— Ce telegramă ? cine-a plecat ?

— Domnu Ciudin.

— Asta se poate. Dar doamna Ciudin şi domnişoara ? Dumnealor se află bine ?

— Apoi domnu Ciudin a plecat luni. Iar marţi au primit şi ele altă telegramă. Atuncea au luat tot, au lepădat ce nu le trebuia, şi s-au dus. Acuma a rămas casa slobodă. Credeam că-ţi trebuieşte dumnitale, căci am fost lăsat răspuns la arhondaric.

— Părinte, gîndeşte-te bine la ce te întreb şi ce spui. Nu se poate !

Călugărul se dădu un pas înapoi, izbit de mînia fără noimă a străinului şi de glasul lui schimbat. Uşa căzu la locul ei. Naum o împinse şi intră înlăuntru.

— Nu se poate! răcni el holbat. Trebuie să fie la mijloc o nebunie ori o farsă.

Călugărul se retrăgea subt ameninţare, ca dinaintea unei iazme, căutînd îndărătu-i un cotlon.

Deodată văzu pe străin oprindu-se, răsucindu-se în loc şi izbindu-se în uşă. Voia s-o deschidă din lăuntru în afară şi se izbea într-însa. Apoi o trase spre el, o bătu de părete şi se năpusti cu capu-nainte, în umbră. Intră în cerdacul de dindos şi căzu asupra uşii de-acolo. Avea ceva cu uşile.

— E închisă, domnule, se tînguia monahul, venind după dînsul cu spaimă. O deschid eu, dacă poruncești; n-o strica!

Umbla în jur cu lampa, — ferind-o cu palma de suflarea vîntului.

— Unde-s? se întoarse cu străşnicie Naum.

— Cine, domnule? vai de zilele mele! Strici uşa şi mă costă o groază de parale.

— Unde-s? Răspunde!

— Nu-s, domnule, după cum ţi-am spus. Au plecat! Lasă-mă să deschid eu.

Dar uşa sărise lesne din clampă şi opritoarea căzuse în sală cu zgomot. La lucirea din urmă-i, Naum se încredinţă, după cîţiva paşi, că odăile nu mai erau locuite. Divanurile erau strînse, cu lăvicerele pe ele, perdelele lăsate, — şi peste toate un miros de flori veştede uitate în pahare.

Atunci strigă a treia oară spre călugăr, ca şi cum ar fi fost el vinovăţia — ori prăpastia în care căzuse ceea ce căuta. Glasul i se rupse, — dintrodată răguşit. Se prăvăli afară.

S-ar fi putut opri într-o clipă de cugetare. Ar fi putut urmări cercetările într-un cerc mai întins. Ar

fi putut presupune că i s-a lăsat un răspuns. S-ar fi putut întoarce pe urmele aceleia care pentru el, în acea clipă, nu mai era decît femeia, adulmecîndu-i urma, spre a o descoperi la capătul unui drum cotit, în lume şi-ntre oameni. Dar era lovit de furia elementară a cărnii, multă vreme conţinută, forţă oarbă din aceeaşi esenţă cu stihiile. Era deşert de orice gînd; îl umpluse o divinitate cumplită, care cerea o jertfă pasionată în acel ceas, fără nici o întîrziere.

Incă nu se dărîmase nimic asupra lui, dar asta trebuia să se întîmple neapărat dintr-o clipă în alta. Ori trebuia să i se desfacă fruntea, ca o schijă în explozie. Incercă încă o dată un răcnet, un sunet fără înţeles şi fără scop. Apoi, ca şi cum, într-o fracţiune de clipă, s-ar fi frînt şi desfăcut, se deşertă de toată mînia şi căzu slab în iarbă, c-un fel de scheunat ridicol.

Monahul — cu lampa stînsă de vînt — se retrăsese înfricoşat şi pusese zăvor la chilie. Intre viforul care venea din munte cu biciuiri de ploaie şi între răcnetele acelea şi acel scheunat era o legătură; căci cu adevărat, uneori, demonul are glas şi lătrat, în lucruri şi făpturi în acelaşi timp. Naum rămase singur, în abominaţia dezolării, încleştat de acea stranie putere pe care o înţelesese cu frică şi cutremur călugărul. Nu mai avea conştiinţa existenţei; totuşi instinctul, din profunzimile fiinţii, îşi făcea loc, apărîndu-l. Căci ploaia rece, amestecată cu grindină de ghiaţă, îl izbea. Se încovrigase ca un vierme, cu faţa în jos şi cu fruntea în pămînt. Şi-n poziţia aceea îl găsiră cu mult mai tîrziu monahii, chemaţi de părintele Evlampie, după ce spaima lui şi furtuna cerului trecuseră.

XVIII

Cum a dus Dumnezeu pe înecat înspre liman...

Toate acestea le vedea Natanail după ce se întorsese grabnic la Vovidenie, din drumul Pocrovului. Apucase pe-un pripor, după aceea pe o rîpă neumblată, — fără a mai privi îndărăt, umblînd printr-o ceaţă a sufletului. Acuma sta în chilia fără pat, cu candelă aprinsă subt icoane şi cu cartea deschisă pe masă. Era în picioare. Îşi lepădase în colţ, lîngă uşă, băţul şi-şi trecuse palmele peste fruntea umedă.

Atunci văzuse toate. Ca şi cum un glob de sticlă, plin c-un lichid de opal, ar fi pîlpîit, fulgerat. Într-acea clipă veniră toate, nu într-un cortegiu orînduit şi logic, ci împreună şi-n acelaşi timp, totuşi unele suind îndărăt, înălţîndu-se de la sfîrşit către început, printr-o asociaţie de imagini aproape suprapuse. De şi-i păreau că se rotesc, toate stătură în clipa aceea. Pălîră şi căzură, — lăsînd totuşi în el acea viaţă străină şi trecută, ca rezonanţele unor ecouri stînse.

Era patima lui din lumea cealaltă, de care-l despărţea negura morţii. Căci căzuse desăvîrşit în moarte, după noaptea aceea în care ceruse adăpost pămîntului, ca un vierme. Nu mai ştiuse nimic de el însuşi, — cîtă vreme? I-au spus mai tîrziu alţii, din altă lume şi alt veac. Căci el, din acea peşteră, se întorsese pe pămînt ca unul dintre tinerii de la Efes, — nemaicunoscînd pe nimeni, ascultînd altă limbă, privind altă cetate şi auzind pomenindu-se despre alt împărat. Cei ce l-au primit au văzut minunea şi-au dat laudă mare lui Dumnezeu.

I-au spus că a stat în celălalt tărîm optsprezece zile şi optsprezece nopţi. Cele douăsprezece ore duble

au fost însemnate de atîtea ori de un enorm painjen negru care umbla pe-un cadran fără formă, fără lumină şi coloare. Din arşiţa acelei stări îi rămăsese foarte vag amintirea lui.

Iar după ce se întorsese, stătuse bolnav o lună şi jumătate fără ca să aibă decît nedesluşit înţelegerea lucrurilor şi oamenilor care-l înconjurau.

Avea lîngă el, la căpătăi, pe Atanasie. Umbra lui subţire se mişca fără zgomot în preajmă-i, călcînd atent cu pantofi de pîslă. Îi punea mîna pe frunte, privind lung în ochii lui măriţi, plini încă de pîcla celor neştiute. Aşeza asupra lui ceva răcoritor. Îi lua un braţ slăbit ca o strună discordată şi-i ţinea mîna într-a lui.

Era ş-un ceas cînd îl hrănea c-o lingură mică de lemn, ca pe un prunc.

El tăcea. N-avea a spune nimic, căci de dincolo nimeni nu se întoarce cu veşti. Iar cele din viaţa lui de altădată se scufundaseră, ori rămăseseră pe alt ţărm. Aşa încît privea ca un copil la toate cîte i se întîmplau, deşteptîndu-se încet-încet.

Atanasie îi vorbea uneori. Abia tîrziu a început a înţelege ce-i spune. Totuşi tăcea — avînd în el încă o îndărătnicie, ca o drojdie necurată. Se întîmplase cu el ceva, îi lipsea ceva, i se luase ceva. Într-o zi, a treizecea a vieţii, îşi aduse aminte şi privi ascuţit înspre călugăr, întorcînd fruntea pe perină.

— Unde-i ?

Atanasie se apropie. Se uită la el cu uimire şi în acelaşi timp cu o bucurie pe care foarte rar o cunosc oamenii. Bolnavul primi în el acea bucurie şi acea prietinie pentru totdeauna.

— M-ai întrebat ceva ?

— Unde-i ?

Călugărul îi căută mîna şi-o cuprinse într-a lui. Se aplecă asupră-i şi-l întrebă cu blîndeţă :

— Despre cine vorbeşti ?

— Unde-i ? Am căutat-o şi n-am găsit-o.

— Vorbeşti despre tînăra care a plecat cu părinţii ei ? Ai fost găsit în faţa casei unde locuiseră.

— Da. Trebuia să-l aştepte.

Vorbea ca despre altcineva. Păru obosit un timp.

— Fii liniştit, îi zise Atanasie. Din cele ce au trecut nu se mai întoarce nimic. Nici umbra lucrurilor nu se mai întoarce. Într-adevăr, am aflat că s-a întîmplat ceva acelor străini care de mai multe veri găzduiau aici, în mănăstirea noastră. Era un boier, o doamnă, şi copila lor.

— Cum îi chema ?

— Nu ştiu. Mi s-a spus. Dar nu mai ţin minte.

— Nici eu nu-mi mai aduc aminte.

— Da, precum spun, căci acel boier a fost chemat la Iaşi pentru averea lui, de care era păgubit. Trebuia să-i vîndă tot şi nu-i mai rămînea nimic.

— Il chema Sever Ciudin.

— Aşa este... se opri Atanasie şi-i puse mîna pe frunte, mîngîindu-i-o.

— Dar Olimpia de ce a plecat ?

— A plecat după tatăl său. Stai cu linişte şi pace. După cum o chema o depeşă. Aşa a voit Dumnezeu să ajungă tîrziu, cu toate că a pornit cu mare grabă, — găsindu-l căzut şi mort de dambla.

— Pe cine ?

— Pe tatăl său.

Bolnavul ascultă cu destulă linişte. Apoi închise ochii.

— Dumnezeu a spus cuvîntul ş-a făcut semnul, grăi încet Atanasie, şi ca de un cutremur oamenii slabi au căzut sfărîmîndu-se.

Ochii bolnavului se deschiseră.

— Nu înțeleg ce spui.

— Ba totuși eu socot că vei înțelege, căci, pînă acuma, optsprezece zile ai fost căzut între morți; și de treizeci începi a te deștepta, ca să se adeverească încă o dată puterile cele nepătrunse.

— Vrei să spui că eram să mor?

— Eu te-am văzut mort.

— Poate era mai bine, șopti bolnavul, căci mi s-a întîmplat o nenorocire mare.

Atanasie îl privi iarăși uimit.

— De unde știi asta? Dacă n-ar fi vrut Dumnezeu să ai cunoașterea unor asemenea lucruri, nu s-ar fi putut să știi. Noi, aici, găsindu-ți hîrtiile, am scris la Tecuci ca să se cerceteze și să se deie de știre părinților dumnitale. Și abia după o lună am primit știrea nenorocirii aceleia, împlinindu-se și zilele părintelui dumnitale. Pe cînd dumneata, fiind între morți, te-ai întors.

Bolnavul rămase mut. In găvanurile lor adînci, ochii deschiși i se înecară în lacrimi. Ciudat i se pare acuma — că nu-l împungea nici o suferință.

Intr-un tîrziu, privi fără prietinie pe Atanasie și se întoarse cu fața către părete.

Trupu-i rămase slab încă zile multe. Iar în înțelegerea lui, de și întremată, rămînea încă ceva neîncheiat, o crăpătură pe unde pătrundea întuneric. Același lucru îl avea și-n ființă. Fusese desfăcut și risipit și-și mai căuta ceva pierdut. N-avea putere de mînie, de ură, de durere, de disperare. Era totuși mîngîiat de lumina vieții și vegeta într-o tihnă care nu venea de la ceva ce era în el, ci de la ceva ce nu era, — de la lipsa totală de suferință.

Îşi mai făcea loc în el o simţire de curiozitate pentru figura aceea mohorîtă şi ascetică din preajma lui, care avea totuşi faţa zîmbitoare. Costumul călugăriei e ceva convenţional, — încerca el să-şi explice, — şi acest om subţire şi slab ar putea fi îmbrăcat şi-n alb.

— Nu-i aşa, părinte? Cuviosia ta ai putea să fii îmbrăcat şi-n alb.

— Fără îndoială, domnule. Precum am fost, căci, în copilăria mea şi-n lumea mea, eu am fost ţăran.

— Ş-acuma eşti altul?

— Sînt altul. Şi de-aceea mi se potriveşte mai bine strai cernit. Căci m-am depărtat de lume ş-am venit în pustie. Am părăsit toate ale oamenilor ş-ale veacului, căci sînt zadarnice. Deoarece m-am văzut fără bucurie şi fără plăcere, uscat în mine pentru toate ale lor. Am venit către singurătate şi către Dumnezeu, umplîndu-mi lipsa.

— După cît înţeleg, ai avut o nevoie, — de şi unii vin aici cum s-ar duce la orice altă îndeletnicire.

Călugărul tăcu.

— Nu-i aşa, părinte?

— Nu ştiu. Legămîntul e numai între mine şi cel căruia m-am plecat. Vor fi fiind alţii cum spui. Eu nu-i cunosc şi ei vor da samă. Se vor înfăţişa la dreptul judeţ şi vor sta cutremurîndu-se, apoi vor trece către Demonul minciunii.

— Aş înţelege şi asta, părinte Atanasie.

— Ai să înţelegi, căci Dumnezeu te-a ales să fii al său. Trecînd prin moarte, ai rămas deşert ca o albie secătuită, în care are să intre curînd o apă nouă.

— Felul cum vorbeşti, părinte, mi se pare comic.

Atanasie fu mulţămit de acest cuvînt pe care nu-l înţelegea şi-l şi uită îndată. Iar bolnavul, mai tîr-

ziu, se feri să i-l mai amintească, — rămînînd totuşi convins că poezia aceasta de cuvinte era un dar ascuns al monahului.

Intr-o zi, Atanasie îi puse pe măsuţa de lîngă pat o însemnare. Era scrisă în grabă, cu creionul, pe un petec de hîrtie.

— Insemnarea aceasta e pentru dumneata. A lăsat-o, cînd a plecat, domnişoara aceea străină. Era în odaia unde ţi-ai suit boclucurile, însă n-ai văzut-o. Părintele arhondar zice că te-ai coborît furtunatic, ca şi cum te-ar fi chemat cineva. Intr-adevăr, erai chemat cu mare grabă — pentru ca să se plinească hotărîrile.

Tînărul privea pieziş foaia care fusese îndoită-n patru ş-acuma era desfăcută.

— Spune că se duce, lămuri Atanasie, — ceea ce ai văzut şi dumneata singur numaidecît. Iar însemnarea asta a rămas zadarnică. Şi stă aici ca un lucru fără trebuinţă. Pînă acuma am ţinut-o închisă, — acuma am adus-o, fiind a dumnitale.

Bolnavul o luă. Stătu puţin la îndoială, apoi, ridicînd ochii şi văzînd privirea dreaptă a lui Atanasie, avu o pornire de jignire şi de ruşine şi o rupse încet în bucăţi mărunte care se risipiră ca foiţi ofilite de flori. — «Totuşi ar fi trebuit să-i văd şi să-i cunosc scrisul», cugetă el cu îndoială, — ş-avu iarăşi o pornire neprietinoasă pentru monahul acela care vorbea ca un nebun, de şi avea o figură aşa de cuminte.

Din cînd în cînd venea să-l vadă şi să-l cerceteze un doctor nalt şi gras. Era om vesel, şi-l privea cu ochi mici şi negri ca păcura. Revărsîndu-şi pe piept bărbia şi fălcile, rîdea mulţămit, recunoscînd progresele întremării. Intr-o zi îi puse mîna pe obraz ca unui copil:

— Acuma ştii cum mă chiamă, colega ?

— Ştiu, domnule doctor.

— Cum ?

— Calalb.

— Foarte bine. Cum e adevărat că mă chiamă Calalb, aşa sînt de sigur că avem să facem în curînd amîndoi un chef în Tîrgu-Neamţ, la Tomovici.

— De asta mă îndoiesc, domnule doctor. De şi mă văd intrînd în convalescenţă, simţesc totuşi în mine ceva iremediabil stricat.

— Vorbe şi copilării. Parc-ai fi părintele Atanasie. Nu cumva ai de gînd să te faci călugăr ?

Tînărul crezu că trebuie să rîdă.

— Ascultă, îi zise doctorul. După ce-ţi faci convalescenţa, aici în cerdac, în faţa brazilor, pe o toamnă aşa de splendidă ca asta, te duci la Iaşi să găseşti ce-ai pierdut ; şi pe urmă ai să vii singur la mine să mă cauţi, ca să facem cheful. Poate să vii şi într-o tovărăşie, eu nu mă supăr. Să ştii că atuncea pregătesc eu anume vin, care stă în sticlele lui înfundate numai pentru mine. Şi-mi aduce păstrăvi un pădurar de la Pipirig, cu care sînt eu prieten încă din copilărie, căci eu-s muntean de la Pipirig : — de aceea m-am întors aici, ca să mor la locul meu. Noi nu putem trăi la cîmp.

— Cine ?

— Noi, muntenii. Noi numai la miroaznă de brad şi la apă rece. Bună e apa de aici, — însă eu beau mai mult vin.

— De şi eşti medic.

— Tocmai pentru că-s vraci, — cum ar spune părintele Atanasie. Căci nu sîntem stăpîni să facem ce voim, dragă Naum, şi fiecare îşi poartă osînda în sine.

— Adică, oftă bolnavul, suspinînd uşor şi zîmbind, sîntem pulbere sub suflarea marelui ziditor, cum ar spune acelaşi părinte al nostru, Atanasie.

— Aşa-i. Cîteodată el spune bine, crede-mă. Şi află că e un călugăr desăvîrşit, — trăind pentru duh.

Asta îl bucură pe Naum, de şi el n-avea prietinie pentru monah.

In începutul acela tihnit de octomvrie, toamna se făgăduia lungă şi plăcută. Umblau lin funigei, aninîndu-se în pieptenele cetinilor. Iar Atanasie ştia şi alt semn pentru întîrzierea vremii bune, pe care-l găsise scris pe scoarţele din lăuntru ale unei cărţi vechi. Căci — anume — coţofenele, adică ţărcile, nu se mişcaseră încă din toată lumea spre un loc al lor bine ştiut. Porneşte un vînt înaintea vremii rele de toamnă, şi ele, ridicîndu-se în slavă, plutesc pe el şi se duc aşa cîrduri, cîrduri dese, adunîndu-se în popas la un munte din Balcani carele se chiamă Paşova Planina. Acolo unde se opresc ele, bătînd fără încetare, creşte iarba Roxil, pe care n-o mînîncă nici un dobitoc, dar e bună de leac.

«Aceea ar fi foarte bună pentru mine... gîndea Naum, în scaunul lui. Căci leacurile acestea, care vin de departe şi mai ales din trecut, au în ele ceea ce lipseşte medicamentelor noastre. Mai întăi oamenii cred în ele, — al doilea le-au descoperit dobitoacele, precum se vede, înainte de venirea omului în lume.»

— Nu-i aşa, părinte Atanasie, că leacurile le-au descoperit dobitoacele înainte de venirea omului în lume?

— Cum e cu putinţă asta? rîse Atanasie. Şi om şi dobitoc şi leac au venit odată la hotărîrea lui Dumnezeu.

— Se poate înțelege și asta, gîndi Naum, căci pentru Dumnezeu nu sînt ceasuri și zile. Și oamenii au apreciat lucrările lui după proasta lor știință și înțelegere.

Cînd ridică ochii, văzu coțofenele, adică țărci, zburînd foarte sus pe deasupra brazilor, pe vîntul înălțimilor, spre Balcani, unde crește iarba Roxil. Atunci se hotărî să plece cît mai curînd la Iași, ca să nu-l apuce vremea rea în munte.

Veni un băitanaș palid, cu comanac și cu pletele retezate pînă în dreptul urechilor. Se opri în dreptul lui Atanasie și privi spre străinul întors din lumea morților; apoi iar se duse cu ochii negri la călugăr.

— Ce-i, frate Daniil?

— A venit un boier de departe; zice că vrea să-i spuie ceva...

— Cui? mie? întrebă cu mirare Naum, luminat mai mult decît încălzit de o presimțire.

Băitanașul făcu semn repede cu capul, de sus în jos.

Nistor, avocatul de la Bîrlad, suia scările în urma lui Daniil, subțire și uscat, încă vioi și tînăr, cu toți cei șaizeci de ani trecuți. Se arătă foarte bucuros că-și găsește clientul în stare bună. Îi scutură mîna moale.

Privirea lui Naum se întoarse într-o parte, obosită.

— Am auzit că ai fost grav bolnav, vorbi Nistor. Necontenit m-am gîndit la dumneata să vin să te văd, căci nu voiam să-ți scriu într-o chestie ca aceasta.

— Ce chestie?

— Îți explic îndată; e o chestie destul de delicată.

— Poți să vorbești și față de părintele Atanasie, șopti tînărul, plecînd fruntea.

Daniil încremenise mai la o parte, cu gura puțin întredeschisă de mirare și curiozitate. Monahul, agi-

tind spre el barba, îi făcu semn, să se scufunde în josul scării.

— Iată despre ce-i vorba, urmă avocatul, rostind precipitat vorbele. Părintele dumnitale, cum am înştiinţat aci, la sfînta mănăstire, căci te ştiam foarte grav bolnav şi nu puteam nici nu trebuia să-ţi scriu personal, a decedat încă în cursul lunii august. Era destul de întremat după plecarea dumnitale din Tecuci. S-a ridicat şi a ieşit în oraş. L-am văzut rîzînd şi bînd bere. Eram alături de el cînd mi-a spus vesel că aprinde ultima ţigară la cel dintăi pahar de bere.

— A început să fumeze iarăşi... şopti Naum, fără să ridice fruntea.

— Imediat, chiar din acea clipă. Şi-ndată după asta a avut încă un atac şi s-a sfîrşit grabnic. Noi ne miram cu toţii, căci îl văzusem atuncea, cu cîteva zile înainte, la berărie. Acuma chestia se prezintă puţintel cam încurcată.

— Care chestie ?

— Chestia averii rămase. Căci dumneata nu ştii, şi nici n-ai avut de unde şti, că tatăl dumnitale a lăsat un testament.

— Da. Ei, şi ?

— A lăsat un testament, nu însă în favoarea dumnitale. Îţi lasă ceva — însă restul trece în altă parte.

— După cît înţeleg, a făcut o donaţie unei instituţii. N-am nimic împotrivă. Mie îmi ajunge ceea ce mi-a rămas de la mama.

Avocatul clătină din cap, zîmbind nehotărît:

— N-a făcut nici o donaţie.

— Atunci cum ?

— Atunci a lăsat altcuiva. În casa dumneavoastră s-a şi aşezat o doamnă oarecare Vasiliu, care a stat lîngă el în timpul bolii. Dumneata n-ai văzut-o, cînd

ai trecut, așa de grăbit, pe la Tecuci. Dar se afla acolo. Colonelul întreținea relații cu dînsa de multă vreme. Sînt și doi copii nelegitimi. Insfîrșit, părerea mea este că testamentul se poate ataca.

Naum ridicase ochii, c-o uimire nespusă.

Apoi stătu privind țintă la avocat, — avînd însă înainte-i imaginea tatălui său care-l îmbrățișa rîzînd și-l lăsa să plece cu plăcere, socotindu-l pe jumătate despărțit de el, și aproape străin. Se desfăceau unul de altul; fiecare urmîndu-și osînda intimă, cum ar fi spus doctorul Calalb.

Își murmura, ca și cum ar fi fost singur, ultimul gînd.

— Cum spui dumneata? N-am înțeles bine.

— Nu spun nimica, iartă-mă, domnule Nistor. Mă gîndeam că viața noastră nu-i veselă...

— Intr-adevăr, încuviință fără convingere avocatul. Acuma ce părere ai? Să deschid acțiune?

— Nu cred că e nevoie; rămînem așa cum sîntem.

— Cum? lași unor străini casa unde te-ai născut și ai crescut? Eu n-aș face una ca asta, Doamne ferește!

— Nu te supăra, domnule Nistor, și lasă-mă să fac cum mă îndeamnă mîhnirea mea. In același timp, te rog să-mi faci un loc în trăsura dumnitale pînă la Pașcani.

— Mergi cu mine la Tecuci? tresări cu bucurie avocatul.

— Nu. Mă duc la Iași, să caut pe cineva.

Atanasie tăcuse tot timpul, cu pleoapele plecate, petrecîndu-și necontenit printre degetele mîinii drepte cîteva fire de barbă. Cînd auzi hotărîrea plecării, își înălță fruntea încrețită, privind fără mirare pe ucenicul său.

«Cel ce rînduieşte plecările rînduieşte şi întoarcerile», cugeta el. Era cu desăvîrşire încredinţat că, după orice fel de rătăciri şi dibuiri, acel suflet se va întoarce către pacea sa, ca într-un liman fără vifor. N-avea încă nici un semn, — dar semnele vor veni la vremea lor.

Cu mîna lui îi căută bagajele şi i le coborî. Aşteptă liniştit pe Naum să iasă de la stăreţie şi primi şi el salutarea plecării, cu fruntea înclinată şi c-o linişte desăvîrşită, ceea ce uimi întrucîtva pe călător.

«Oamenii se despart prea uşor unii de alţii», cugetă el iarăşi, şoptit.

Făcu drumul la Iaşi cu tulburare şi c-o neliniştе a imaginaţiei, căutînd să-şi înfăţişeze icoanele iubirii lui. Avea în el o răsfrîngere a imaginilor care se creaseră în el în celălalt drum, spre Tecuci, chinuindu-l cu cruzime pînă la zdrobire şi sînge. Acuma se adunau în el şi se asociau fără durerea şi bucuria deatunci. Resortul lor lăuntric slăbise.

De şi era încă ofilit de boală, găsi destulă putere să umble şi să caute adresa familiei Ciudin. Văduva Ciudin şi cu fiica sa nu mai erau în Iaşi. După lichidarea averii defunctului Ciudin, fuseseră nevoite să părăsească în ghiarele datornicilor casa cu tot ce se afla în ea — lăsînd să curgă în puhoi şi asta după moşii şi bani ; şi plecaseră în Oltenia. Se auzea, nehotărît, că domnişoara Olimpia s-a logodit. A avut, după cît se spunea, nişte aventuri pe la mănăstiri, cu toate acestea se zice c-ar fi găsit un logodnic, cine-o fi acela...

Aceste informaţii i le dădea o cuconiţă simpatică, albă şi moale în costumul ei de dimineaţă. Era veselă, amestecîndu-le şi punîndu-i-le oarecum dinainte. Ca vecină şi bună prietină a Olimpiei mai ales, avea

o părere de rău neprefăcută pentru asemenea plecare bruscă tocmai cine știe unde, la mama dracului...

Pomenind numele fantastic, cuconița zîmbi, — căci pentru ea nu mai era decît o vorbă. In singurătățile de unde venea el, acest sunet reprezenta însă o realitate înfricoșată. Amesteca această observație într-o prelungă și ostenitoare negură care-i pătrundea în suflet. Ce era de făcut? Nu mai era de făcut nimic. Trebuia să rămîie cu brațele atîrnînd în lungul trupului.

Avea nevoie de o împrospătare a energiei și pe urmă va vedea dacă trebuie să-și prelungească mai departe cercetările. După zvonurile pe care le auzise, și acest îndemn era lovit și supus uscăciunii.

In mîhnirea toamnei, amînînd mereu reluarea cursurilor, făcea plimbări lungi și încete, mai așteptînd ceva, o întîmplare minunată, ca cealaltă. Dar o minune vine totdeauna pură și neîngemănată și cere o singură condiție: să n-o aștepți. Cucoana Lucica Cornea îl mai văzu venind o dată și avu plăcerea și bucuria să-l informeze că, după cît se aude și după cît se știe...

— După cît se aude și după cît se știe, e mai mult decît sigur că Olimpia s-a logodit...

In ochii aceia simpatici, Naum păru că surprinde două scîntei maliționse; dar ce putea gîndi acea minte, în dosul acelor ochi, pe dînsul nu-l interesa. Și, afară de asta, se putea să nu fie nimic adevărat.

De mult paserile schimbătoare își făcuseră soborurile lor, hotărînd ploile și lapovițele toamnei. Naum se simți micșorat și slăbit și începu să tușească. Atunci profesorul său, doctorul Negură, îl sfătui să se întoarcă iarăși la brad și la liniște. — O asemenea convalescență primejdioasă nu trebuia întreruptă, —

declarase el, privindu-l peste ochelari. Du-te la mănăstirea Neamțu, și nu mai păcătui!

Bătrînul doctor rîdea, rostind dramatic ultimele cuvinte. Insă Naum era aproape încredințat că întoarcerea lui se găsea în rînduiala firească a împrejurărilor și fatalității sale.

Astfel, fără uimire, părintele Atanasie îl văzu venind și-i zîmbi luîndu-i mînile slabe și subțiri și strîngîndu-i-le într-ale sale.

Naum se duse să vadă pe stareț. După aceea se întoarse la chilia părintelui Atanasie. Și cîțiva monahi și frați veniră îndată să-l privească de departe, spre a se încredința că minunea Celui Prea Inalt e în curgerea împlinirii sale.

Cel dintăi lucru plăcut pentru oboseala bolnavului a fost pacea acelei blînde pustii și a singurătății de iarnă. Pe urmă, fără a-și da întru nimic sama, — armonizînd dărîmările lui interioare cu viața cea nouă, înțelese că lucrurile au o logică în sine, numai interpretarea lor diferă, de la om la om ori de la veac la veac. Explicațiile fenomenelor în aparență simple sau simbolice, pe care le găsea în juru-i în acea chinovie de primitivi, nu erau mai prejos decît explicațiile complicate ale oamenilor din cealaltă lume. In fond și unele și altele erau convenții. Incă esența explicațiilor arhaice era mai pură și mai poetică dacă încerca s-o descarce de atîtea forme, de atîta rutină și frazeologie bizară. Mai mult: formele și vorbele fiind indiferente, le-ar putea primi, ca să se închidă deplin într-o alinare de care avea tot mai multă nevoie, ca și cum și-ar fi simțit foarte aproape moartea, care încheie toate, — și nădejdile și renunțările.

Trăind astfel acolo, ascultînd viforul codrilor și clopotele, petrecu iarna, avînd plăcere mai ales pentru

sufletul fără minciună şi fără nedreptate al lui Atanasie.

Cînd veni primăvara, se simţi întremat şi tusa-i contenise.

Se afla, într-o zi, în cerdac şi se lăsa să-l bată soarele.

Părintele Atanasie veni domol şi se aşeză aproape de el, jos, pe treptele scării. Cînd îi vorbea, întorcea capul peste umăr şi-i luceau ochii c-un fel de bucurie ascunsă pe care o primea din lumină şi din lucruri.

— S-aud şuvoaiele în rîpile muntelui... zise el într-o vreme, stînd atent şi ascultînd. Vine şi miros de muguri, adăogi el. Astăzi ţi-i mai bine?

— Astăzi mi-i bine.

— Te-am cunoscut şi te-am văzut vesel. Să ştii, frate, că astă-noapte am dobîndit, de departe adusă, acea iarbă cu numele Roxil, care creşte pe-un munte unde se adună ţărcile toamna, din toate părţile lumii. Cunoscînd-o că-i de leac şi are să-ţi fie de folos, am căutat-o la sihaştri, pe la schituri, dar n-o mai aveau. Atuncea, ştiind că pleacă un monah al nostru în călătorie la locurile sfinte şi pe la mănăstiri în ţinuturi depărtate, l-am rugat pe dînsul să mi-o aducă. El s-a dus şi, întorcîndu-se astă-noapte, mi-a adus-o.

— A adus iarba Roxil? De unde?

— A adus-o de la un schit al Sfintei Fecioare, care se găseşte în nişte munţi Balcani, precum scrie în însemnarea pe care o cunoşti. Aşa încît el a plecat în ziua sfintei Paraschive, în octomvrie 14, luînd binecuvîntare de la părintele stareţ.

— Cum îl chiamă? tresări bolnavul, ca şi cum abia atunci îl pătrunsese uimirea.

— E un călugăr bun, cu numele Valerie, care în cealaltă viaţă a fost păstor de oi. Deci dobîndind el

binecuvîntare, a purces şi a umblat acolo unde l-am rugat eu. După aceea s-a dus la Prodromul Sfîntului Munte şi la alte schituri şi mănăstiri din singurătăţi. Şi luînd de pe unde a fost un frate, de neamul său bulgar, s-a întors cu bine, după ce a umblat o sută optzeci şi două de zile.

— Şi de ce a adus pe bulgar ?

— L-a adus. Căci şi acela e un monah care umblă precum a umblat el. Este între noi obicei ca să umblăm, spre a vedea pe alţi fraţi monahi cum petrec, ce lucruri şi obiceiuri sînt la ei, cu ce se hrănesc, ce fel de dobitoace au, ce icoane făcătoare de minuni se află în aşezările lor. Şi după ce vedem toate, luăm lemn de chiparis, rădăcini şi flori uscate, şi ne întoarcem la locurile noastre cu pace...

Călugărul tăcu, întorcînd puţin faţa, ca şi cum ar mai fi aşteptat o întrebare, stînd gata să răspundă. Insă bolnavul rămăsese tăcut. El de mai înainte aflase ceva nedesluşit de aceste călătorii misterioase, necunoscute oamenilor din lumea cealaltă. Acuma, dorind să vadă pe cel străin şi pe cel ce fusese cioban, neînţelegîndu-se între ei decît prin semne şi călătorind alături ca doi fraţi atîtea zile, săptămîni şi luni, — visa, mişcat, închipuindu-şi toate. Căci imaginaţia rămăsese în el încă nestricată.

Aceşti călători cerniţi apar foarte rar în tîrgurile celorlalţi oameni, — a europenilor, cum îi numea atunci, pentru întăia oară Naum. Neapropiindu-se decît cu mare sfială de trenuri, umblă mai mult pe jos sau cu vehicule primitive. Cînd ajung la ţărmul mării, intră în corăbii cu pînze. Trec fără supărare peste graniţi, găsesc primire în colibele oamenilor care se îndeletnicesc cu meşteşugul pămîntului şi-al vitelor şi, ferin-

du-se de îngrămădirile cetăților, străbat, pe căi grele, la mănăstirile din pustii. Umblă fără contenire sub mîna lui Dumnezeu, tot așa de încet ca și-acum douăzeci de sute de ani, își poartă ca melcii tot ce-i al lor în spate, trec mări și rîuri, codri și deșerturi și ajung unde le-a fost porunca.

In lumea aceasta, în care se născuse pentru a doua oară printr-o durere proprie, el mai avea însă încă multe de aflat, cum a început a vedea nu mult după aceea, începînd o adevărată ucenicie și învățătură nouă.

Căci lumea aceea primitivă rămăsese, în multe privinți, cu complicații pe care nu le mai cunosc și le-au uitat oamenii cetăților. El trebuia să cunoască și să învețe semne și sunete în legătură cu cîteva mii de noțiuni care erau despărțite de ceilalți și închise pentru ei. Numele plantelor și copacilor, al gîngăniilor, al zburătoarelor și fiarelor. Cu fețele lor schimbătoare, cu umbletul lor, cu modulațiile glasurilor, cu urmele pașilor, cu tot ce era al lor în amănunte, — toate trebuia să le știe cu mirare, apropiindu-se prin ele de minunile neistovite și veșnice. Un om al acestei lumi întîrziate n-are simplificările civilizației — cu unelte, aparate și mașini care au făcut pe cei ce le fabrică ori le întrebuințează să piardă legătura cu natura și misterul ei primordial. Primitivul trebuie să cunoască semnele vremii după vînturi ; și, după alte cunoștinți mai amănunțite, pe balaurii furtunilor, grindinilor și marilor prăpăstii de nouri. Ceasul îl învață după soare. N-au chibrituri, n-au busolă, deci trebuie să știe să producă singuri focul și să se orienteze. Și trebuie să poată să se hrănească, atunci cînd nevoia cere, cu rădăcini și poame sălbatice. Trebuie să știe a prinde peștii cu mîna și a găsi pe pămînt, sub cetini dese, ouăle găi-

nilor sălbatice. Vitele nu le jertfesc, căci îi ajută la muncă, şi arar se înfruptă din carnea unui junc rupt şi stricat de ghiara ursului. Ştiu să numere şi să socotească după alte sisteme; încheie carul, întocmesc pîrghia şi clădesc casa după învăţături care se regăsesc în fundurile Asiei, unde calcă piciorul acelor monahi pribegi; şi în staţiunile preistorice, unde se coboară nişte oameni miraţi şi cu ochelari mari, neştiind că foarte aproape continuă a trăi urmaşi asemănători cu cei din acele morminte. Aceştia de acum n-au găsit de cuviinţă încă să adopte oala de fier, ci urmează să-şi fiarbă hrana la vetre libere, în oale de lut, unii acceptînd numai arama şi bronzul. Dînd la o parte invenţiile lumii noua, care nu sînt esenţiale vieţii, nici nu-i aduc fericire, lui Naum i se părea că găseşte aici adevărata etapă a eliberării omului, cu o vastă scară de cunoştinţi şi descoperiri, acumulate în serii de milenii. De aceea aveau cunoştinţi mai multe şi mai sigure, noţiuni diverse pînă la mari şi tainice adîncimi. Eresurile şi înşelările lor erau cu mult mai puţine decît adevărurile, care erau nesfîrşite. Chiar demonii, farmecele şi miracolele nu erau o absurditate cum socotise el, fără replică posibilă, în cealaltă viaţă. Ci erau aspecte ale fenomenelor vieţii, care aveau alte semne, alte nume şi alte explicaţii decît în lumea din care ieşise el.

Astfel s-a produs începutul uceniciei lui, după care s-a absorbit şi s-a adîncit definitiv într-un esoterism propriu şi în renaşterea-i minunată. Căci era o adevărată minune pe care Dumnezeu o pregătise cu grijă, cum spunea Atanasie; aşa cum în alte zile şi veacuri făcuse şi pregătise alte minuni, fără ca oamenii cei mulţi să le vadă, ori, dacă le-au văzut, să le înţeleagă.

XIX

În liniştea pădurii, trăia şi-un biet lup.

«Erau ochii ei vicleni ; cred că nu m-am înşelat», îşi zicea Natanail, stînd în picioare în chilia lui.

Îi rămăsese, între toate, încredinţarea dintăi, că tovarăşa din acele zile aşa de depărtate nu-şi păstrase cuvîntul jurat. Ieşise ca din pămînt asupra lui, tulburîndu-l. O urmase pe o cărare arzătoare, rămăsese în urmă şi se cufundase în moarte. Ea se dusese înainte fără să-l privească, cotise pe alte căi, în lumea cealaltă ; nu mai era între el şi ea decît spuza impalpabilă a unui vis. Văzuse tulbure toate în globul de opal — ca şi cum se răsfrînseseră acolo imaginile îngropate în el, trezite de un semn. Imagini şi gesturi care erau numai umbra fumului unor imagini şi gesturi pulsînd de sînge şi cutremur : toate arseseră, lăsînd în el o urmă de venin, — foarte puţin, atît cît trebuia ca să dovedească realitatea trecutului. Altfel nimic din ce fusese el nu mai exista, căci era altul.

Plecîndu-se încet-încet unei discipline noui şi acceptînd pentru viaţă explicaţii care năşteau dintr-o nouă economie fizică, trecuse la toate concesiunile trebuitoare păcii definitive. Texte, rugăciuni şi ritualuri se aşezaseră ca o umbră protectoare peste zilele şi ceasurile lui. Pentru sufletul lui rănit, dezamăgit şi îmbătrînit înainte de vreme, radia din ele o poezie pătrunzătoare. Fusese însfîrşit surprins şi de fapte nouă, — căci, de cînd era duhovnic, mînile lui pipăiseră şi alinaseră suferinţi adevărate. Credinţa îi apăruse atunci, în prima clipă a realizării, ca cea mai

înfricoşată dintre toate minunile umanităţii, deasupra tuturor descoperirilor şi invenţiilor materiale. Căci cuvîntul său şi atingerea sa putuseră suprima durerea.

Prestigiul pe care-l avea învierea sa, cum îi spunea Atanasie, şi situaţia lui materială, care-i îngăduia să ocolească mărunţişurile meschine ale obştei, îl ţineau ridicat şi-n propriii săi ochi.

In tihna aceasta a misticismului său veneau acum să-l înţepe amintiri, — un soi de vietăţi stranii şi duşmane pe care el le credea înlăturate, însă care trăiau un fel de viaţă proprie. Erau amintirile evadate ale unor fapte care trecuseră prin acel trup şi-l zguduiseră atît, încît era să rămîie împrăştiat şi mort în pulberea pămîntului. Pentru el deci se ridicaseră ochii aceia şi-l priviseră de jos cu uimire ; cunoscîndu-l, — de şi se înşelau.

Olimpia nu ştia prin urmare nimic de soarta lui. Fără îndoială că are să-l caute. Poate ar fi fost mai bine să-şi urmeze drumul ei nainte ; — însă nu-l va urma şi se va opri, căci în acei ochi încă frumoşi, veniţi din lume în singurătate, lui i se păruse că a surprins ceea ce se chiamă curiozitate, adică demon al neliniştii. Fiind femeie, aceea care se chema şi pentru el Olimpia va veni aici, privind în juru-i fără scop şi fără rost şi părînd uimită.

Acea clipă o aştepta ca pe-o încercare pe care n-o merita. Va trebui să asculte întrebări şi să deie răspunsuri. Ce întrebări şi ce răspunsuri mai pot fi bune pentru el ?

Nu înţelegea de ce-ar trebui să aştepte acea clipă. Nesimţindu-se în stare să privească dîrz ori să facă un semn de înlăturare, — găsi că mai este o cale care l-ar scuti de sforţări şi tulburare.

— Paramoane! chemă el încet, înturnîndu-se spre uşă.

— Aici sînt, părinte, răspunse ucenicul, venind cu grabă la poruncă.

— Ascultă, Paramoane. Pregăteşte traista noastră cu mîncare. Ia pîne şi brînză de aceea pe care o mai avem de la Mănăilă Baciul, care ştiu că-ţi place ţie. Pune şi legume, după rînduială, şi cîteva pere coapte. Umple ulciorul cu apă. Ne ducem să începem cositul în poienile ce sînt în sama mea. Nu uita cuţea, ciocanul şi batca. Avînd deosebită grijă pentru mîncare, să nu cumva să uiţi coasele, Paramoane.

— Sărut mîna, părinte; n-am să uit nimic şi am să îndeplinesc toate, după cum îmi porunceşti, răspunse ucenicul.

— Şi să înfingi, Paramoane, un băţ în pămînt înaintea uşii, ca să vadă cei ce vor veni că nu sîntem acasă şi să se ducă ori să ne aştepte. Astăzi ar face mai bine să se ducă decît să ne aştepte. Am uitat să-ţi spun că trebuie să hrăneşti căţelul.

— Părinte Natanail, nu puteam să uit, pentru că a venit el singur să ceară. I-am dat, — ş-acuma doarme. Asta arată că şi cuviosia ta ar trebui să te hodineşti, căci astă-noapte pot zice că n-ai dormit...

— Dacă ţi-a fi somn, Paramoane, şi-i fi prea trudit, te-i culca subt o umbră de stejar, c-o pală de iarbă căpătăi. Acolo dormi mai bine decît aici. Nu uita, iarăşi, să duci şi pe Ţubichi să doarmă acolo.

— Merge el singur, părinte, căci ne simte cînd plecăm. Căţelul acesta e un şpion cum nu se mai află pe lume.

Natanail încercă să rîdă; dar se opri, căci îi apăruse în simţurile adormite imaginea de altădată a Olimpiei. Aceea însă nu mai era, — se stînsese. Voi

să şi-o înfăţişeze pe astălaltă, aşa cum îi fulgerase în acea dimineaţă. Nu putea să adune în imaginaţie decît ceva nedesluşit. Poate-ar trebui s-o aştepte; căci în forma aceasta nouă şi întrucîtva schimbată, asemănătoare totuşi celei vechi, trăise şi vibrase pasiunea tinereţii lui. «Zădărnicii, murmură el mişcat; lucruri trecute şi întoarse în aburul nefiinţii lor.»

Luîndu-şi toiegelul, păşi pragul, cu Paramon alăturea şi căţelul după dînşii. Avea pe faţă o lipsă de sînge, pe care ucenicul său i-o mai văzuse de cîteva ori, cînd suferea de piept, în unele toamne cu negură, — ş-o încreţitură de suferinţă şi mîhnire.

După ce ieşi pe portiţă, porni pe cărare la dreapta, înspre Pocrov.

— Nu mergem la poienile noastre, părinte?

— Se-nţelege, răspunse Natanail; ai dreptate; mă gîndeam la altele...

Ocoli cu hotărîre înspre stînga, scuturîndu-şi fruntea şi pletele subţiri, uşor încărunţite.

— Aşa-i, ai dreptate, noi ne ducem la poienile noastre. Ai luat coasele şi toate cîte ne trebuiesc? Aşa, — foarte bine.

— Am luat toate, îngînă Paramon, privind cu grijă spre stăpînul său.

Trecură îndată văIceaua, lăsînd în urmă bisericuţa Vovideniei, cu chiliile ei paşnice, — ca nişte pui împrejurul cloştei lor, cum obişnuia a zice poetic Paramon.

De astă dată observaţia nu trezi atenţia lui Natanail. Mergea domol, spre umbra pădurii — şi din urmă veni bătaia de toacă a ceasului 11. Sunară şi clopotele. Soarele lovea cu mare putere şi strălucire. Îşi şterse cu mînica umezeala de pe frunte. Apoi, a doua oară, trase dintr-un buzunar din lăuntru o na-

framă subțire cu horbotă. Era un dar al unei femei dintr-un sat din munte, care căzuse zdrobită în chilia lui, pentru mari suferinți, plecînd fruntea și cerînd alinare. Erau suferinți și chinuri de dragoste, — de și ea le învăluia și le ascundea. — Aceste muieri subțiri și cu ochi împungători ale muntenilor sînt dintr-o rasă nebună și pătimașă! — Își șterse fruntea cu naframa și răzbătu în cea dintăi poiană. După aceea merse prin umbra străpunsă de lumină.

Ajungînd în locul lui depărtat și ferit, se opri. Se uită la stejarii singuri; apoi păși mai departe, către cei doi mesteceni cunoscuți. Își lepădă subt ei haina de deasupra și rămase într-alta, mai sprintenă și mai scurtă. Își legă fruntea și părul cu naframa, lăsînd comanacul peste celelalte boclucuri. Primi de la Paramon coasa, ș-o ținu în stînga cu toporîștea în pămînt, ca să-și facă semnul crucii cu dreapta; apoi scuipă în palme — cum cerea același ritual mecanic — și începu să tragă prin iarbă cu lama curbă și scînteietoare. La fiecare fîșîit ritmic, florile felurite și spicele fine se cumpăneau și se culcau în stînga. Înfloriseră dimineața și mureau în soarele amiezii.

Din cînd în cînd se opreau, scoteau din țioc cutea umedă ș-o treceau repede peste ascuțișul oțelului, cu sunete subțiri care săgetau zvîcnit spre văi. Și iar porneau, legănîndu-se mlădios și pășind o dată scurt după fiecare mlădiere.

După ce culcară două brazde lungi și paralele, se întoarseră încet spre mesteceni, cu obrazurile aburite. Natanail se simțea mai ostenit decît în alte rînduri. Se lăsă lîngă ulciorul cu apă.

Paramon desfăcu lama lui din toporîște, înfipse batca în pămînt, se așeză și el alături pe-o coastă, rezemat în umărul stîng, și începu să bată ascuțișul

coasei cu ciocănaşul, stînd atent şi cu nasul neclintit asupra acestei lucrări.

Cînd isprăvi, ridică fruntea şi văzu pe stareţul său stînd neclintit cu faţa în sus, sub pletele luminoase ale celor doi copaci. Braţul drept îl avea aruncat în laturi, mîna stîngă îi era adusă peste piept, în dreptul inimii. Avea ochii închişi şi părea că doarme. Se sculă cu fereală, desfăcu ş-a doua coasă şi o ciocăni, în acelaşi ritm monoton de cîntec.

Cînd isprăvi, se întinse o pauză mai lungă de tăcere. Ca într-o subită tulburare, Natanail tresări şi deschise ochii.

«Nu dormea, îşi zise cu plăcere Paramon. Cine ştie ce vedea el, acolo unde noi nu putem vedea încă nimic.»

— Ce este, Paramoane? n-a venit încă nimeni să mă cheme?

— Nu, părinte Natanail, n-a venit nimeni.

Atunci Ţubichi se sculă din locul lui de lîngă tarhat, înălţă nările şi primi înştiinţare pe adierea vîntului. Lătră de cîteva ori fără mînie, întrebînd cine este.

Ochii negri şi mari ai ucenicului crescură şi mai mult. Zîmbi, întinzînd urechea, căci simţea glasuri, departe încă, pe cărare.

— Ba vine cineva! hotărî el, întorcîndu-se cu admiraţie spre monah.

Stareţul însă părea neliniştit, şi el nu înţelegea de ce. Se înălţase în picioare şi-şi căuta comanacul şi rasa. Se zăriră, printre stejarii rari, în altă poiană, haine albe. Atunci se linişti şi se aşeză la locul său.

— Sînt slujitori de la vite, lămuri Paramon.

Erau doi băitanaşi — desculţi şi cu pălării pleoştite ca nişte ciuperci în cap. In mîni purtau beţe grele

crestate şi înflorite cu cuţitul. Se opriră. Apoi, după ce recunoscură pe Natanail, veniră la el, se închinară şi-i sărutară mîna dreaptă pe rînd.

Călugărul tăcea, întîrziind să-i întrebe. Paramon le făcu semn să vorbească.

— Ne-a trimes un boier, vorbi unul din ei care părea mai mare.

Natanail întoarse fruntea.

— Ne-a dăruit cîte-o ţigară. Era un boier bătrîn şi bea şi el dintr-o ţigară. Ne-a dat s-aprindem. Ne-a întrebat dacă ştim unde-i cuviosia sa părintele. — Ştim. Coseşte cu fratele Paramon, într-o poiană. — Atunci duceţi-vă, zice boierul, şi spuneţi-i aşa că este un domn de la Bucureşti, care vrea să-i spuie ceva. Şi dacă poate, să se întoarcă după amiază acasă. Il poftesc să vie numaidecît — ş-am să trec după amiază pe la Vovidenie.

— Aşa a spus ?

— Da.

— Şi era singur ?

— Era singur. Ne-aşteaptă să ne întoarcem şi ne mai dă cîte-o ţigară. Da' cuviosia ta să nu crezi că noi am lăsat vitele de capul lor. Le-am lăsat în sama altor băieţi. Ş-acuma ne-ntoarcem îndată cu răspunsul.

— Bine, zise Natanail.

— Să ne-ntoarcem şi să spunem aşa : bine ?

— Da.

Băitanaşii se întoarseră, urmăriţi cu atenţie de botul căţelului. Natanail răsuflă prelung pe nări şi se lăsă iarăşi pe maldărul de iarbă.

Nu rămînea îndoială. Era un mesager din partea ei, — atacîndu-i liniştea. Poate va trebui s-o vadă, — însă teama care însoţea această idee rămînea într-însul statornică.

— Paramoane, zise el către ucenic, trebuie să începem iarăşi. Acuşi se face sară.

— Da, părinte. Pot începe şi eu singur, căci nu-s trudit şi-am dormit bine.

— Ba am să mai dau jos şi eu macar o brazdă.

După un ceas, gustară puţină brînză şi pîne neagră, stînd într-un genunchi, lîngă ulcior, sub mesteceni. Lui Paramon, pe lîngă zahar, îi plăcea mai ales ceapa, — şi ospătă din una, mare şi frumoasă, după ce-o zdrobi cu pumnul. Apoi părintele răspunzîndu-i că nu bea apă, — deşertă el singur o parte din ulcior.

— Paramoane, îi zise monahul zîmbind, tu toate le faci cu plăcere şi bucurie a simţurilor, ca şi ceilalţi oameni din lume.

Ucenicul se ruşină, punînd nasul în pămînt. După aceea îşi şterse îndesat gura cu palmele şi se ridică la treabă.

Intr-un tîrziu, Natanail se opri la capătul din vale al brazdei şi întorcîndu-se spre păduri şi spre soare, ceti ceasul trei. Era o arşiţă mare şi apăsătoare în văzduh — şi se iscase un nour de dincolo de asfinţit. Pînă ce urcă încet la deal, sub poiană, nourul crescu, — îl împinseră şi-l răsfirară în cer tunete depărtate. Indată începură de pe costişe să chiuie cositori, fugind pe cărări spre adăposturi, cu coasele înălţate în mîna dreaptă şi cu trăistile şi sumanele în stînga. De pe coasta depărtată de dincolo, peste şesul Nemţişorului, răspundeau alte chiote şi răcnete, şi oameni mici fugeau la deal.

Aceste semnale şi chemări domolindu-se, sosi cu mare repeziciune şi oblic ploaia din munte. Trecu sunînd peste păduri. O clipă luci soarele. Apoi veni altă ploaie mai deasă, întunecînd lumina. Stejarii stăteau

neclintiți, ca niște corturi verzi, în poiană, și-n frunzișul lor fîșîiau dulce picăturile.

Văzduhul se răcori. Ploaia se duse ca un fum spre cîmpii depărtate și cerul începu să se însenineze. Dar monahul și ucenicul său rămaseră încă o vreme în adăpostul lor, privind spre curcubeul care apăruse foarte aproape, în marginea pădurii.

«Trebuie întâi să soarbă toată apa de pe fînaț... se gîndea Paramon. Acum intrăm în iarbă ca-ntr-o baltă.»

Dintr-o poiană din lăuntrul pădurii veniră pînă la ei sunete înăbușite de tălănci. Natanail le ascultă un timp, socotindu-le depărtarea. Zise către ucenic:

— S-apropie oi de-a lui Mănăilă.

— Așa este, răspunse ucenicul, atent și el. Au suit de la cerbărie în poiană, la stîna cea veche; au venit spre noi și-acuma se depărtează iar.

Călugărul ascultă iar sunetele și picurările.

— Așa este, — încuviință el. Pînă ce se zvîntează iarba, eu zic, Paramoane, să intrăm în pădure, către ele, să dăm un răspuns lui Mănăilă, pentru cașul despre care am vorbit cu dînsul. — Poate-i pregătit și-l putem lua.

Paramon potrivi în crengi ciumpăvite, pe trunchiurile mestecenilor, boclucurile lor și coasele. Lăsîndu-le în sama copacilor, pătrunseră în pădure pe subt arcul curcubeului, care se stînse imediat după trecerea lor. Răzbătînd pe o cărare bine cunoscută, de și era de mult necercetată și pădurea o ascunsese cu îngrijire, — se apropiară de tălăncile oilor.

Le auzeau aproape. Mai trebuiau să coboare într-o rovină adîncă și să suie malul celălalt, foarte oblu, printre trunchiuri dărîmate și încurcături de crengi. Tocmai suiau, cățărîndu-se și făcîndu-și cu greu loc,

cînd tălăncile se zbătură cu spaimă în două răstimpuri apropiate. Un zăpăit furios de cîne izbucni îndată după aceea. Ş-un răcnet de om — gros şi prelung — cu mînie şi îndîrjire îndemna cînele, — părea că se apropie şi se depărtează, după mişcările încîlcite şi cotite de fugă printre brazi şi tufărişuri.

— E glasul lui Mănăilă, zise Paramon, lăsînd în urmă pe monah şi răzbind cel dintăi deasupra, pe mal.

Nu se vedea încă nimic, dar s-auzea cînele apropiindu-se. Şi glasul chiuia şi hăulea cu disperare.

— Să ştii, zise încet, cu aţîţare, Natanail, şi asculta foarte încordat, răsucindu-se şi privind prin desime, — să ştii c-a dat lupul în oile lui Mănăilă.

— Asta trebuie să fie, aprobă cu linişte Paramon ; alta nu-i !

În acelaşi timp, între ei, căţelul deodată se zbîrlise, mîrîind c-un glas străin pe care atunci întăia oară îl găsise în el şi-l întrebuinţa. Îi crescuseră pe şira spinării ţepi de arici. Se trăgea încet înapoi, însă nu cu frică, ci c-o mare mînie stăpînită.

— Lupul ! suflă deodată Paramon, înăbuşit, şi feri în laturi.

Şi el şi Natanail se aplecaseră căutînd între sfărîmăturile din jurul lor crengi groase, negre şi răsucite, — arme în aparenţă formidabile. Le ridicară deasupra capetelor, aşteptînd pe duşman.

Sălbătăciunea nu venea cu grabă ; căci aducea un cîrlan destul de greu şi de lînos. N-avusese vreme să-l zugrume şi-l tîrîia de grumaz, făcînd salturi scurte şi oprindu-se din cînd în cînd ca s-asculte. Venea drept spre rîpă, spre cărarea ştiută, care era ş-a lui. Simţind ceva într-acolo, se oprise o clipă, cumpănind o orientare nouă. Atuncea îl ajunse din urmă

Dîrlău, cînele lui Mănăilă. Lupul lepădă cîrlanul, îi dădu o lovitură scurtă de colţ sîngerîndu-l la gît şi lăsîndu-l încîlcit în spini, — şi făcu faţă. Dulăul îl izbi cu ragila. Dar dihania avea, în gura enormă şi roşie, cuţite agere. Ajungînd pe duşman cu ele, se scutură şi rămase cîteva momente liberă. Îi crescuse şi ei dintrodată coamă, care-o făcea mai naltă ; şi cînd se răsuci, cu ochii sîngeroşi, cercetînd cel mai bun loc de trecere, apăru ca o fantomă a umbrei, mînioasă, înfricoşată şi tristă în acelaşi timp.

Dintre călugăr şi ucenic, ţîşnise dintrodată, pe neaşteptate, şi Ţubichi. Era cu mult mai mic decît lupul, decît dulăul cel flocos şi decît cîrlanul, dar avea în el un avînt de explozie şi-un curaj eroic. Sări în coasta stîngă a lupului şi aproape în aceeaşi clipă fu în dreapta lui, şi iar săgetă în stînga, încolţind scurt, ferindu-se şi revenind ; pe cînd Dîrlău se izbea în aceeaşi vreme, răzbătu spre ei şi Mănăilă, cu baltagul. Paramon şi Natanail se mişcară şi dînşii.

Baciul lepădase de pe el toate pe cărare, şi glugă şi sarică şi căciulă. Mînicile cămăşii slinoase îi fugiseră spre umeri. Şi pregătea, gîfîind, baltagul în mînile-i mari, încordîndu-şi braţele.

— Nu-l lăsa, măi Dîrlău ! Ţine-l, măi ! strigă el gros şi răguşit.

Se poticni cu mirare. Vedea altă dihanie mică, care ţupăia şi lovea de pretutindeni, muşcînd scurt, lăsînd şi iar apucînd, cu mîrîituri izbucnite şi subţirele. Cînd zări mai încolo pe călugăr şi pe ucenicul său, înţelese, şi se minună în sinea lui mai mult decît de orice pe lumea asta. Dar n-avea vreme de pierdut, şi se năpusti cu străşnicie, potrivind bine şi la vreme lovitura cu baltagul.

Nu putea avea decît o singură clipă scurtă, cînd apărea în lumină, din rostogolirea înfricoşată cu dulăul, capul mare al dihăniei. Atuncea îl păli. Aşteptă iarăşi şi mai dădu o lovitură, mai îndesată şi mai sigură, căci fiara slăbise. Fălcile lui Dîrlău o fixară cu grumazul la pămînt şi baciul, opintindu-se a treia oară, îi zdrobi ţeasta. Atuncea se linişti şi Ţubichi şi rămase privind ţintă şi cu mînie spre duşmanul pe care credea că-l doborîse el. Cînd îl observă tresărind, se mai zvîrli o dată în el.

Lupul pieri între oameni şi cîni fără să deie nici un glas şi nici un sunet. Intră c-un fel de demnitate în liniştea morţii.

Natanail avea pentru întăia oară înaintea lui asemenea privelişte. Fu cutremurat ca de o durere pe care de mult n-o încercase. Il străbătea o simpatie pentru pasiunea şi îndîrjirea măreaţă a fiarei. Deodată căzuseră şi se stînseseră lîngă el.

Baciul deschisese cu cuţitul beregata cîrlanului; apoi îl luă de-un picior, tîrîindu-l mai departe în cărare. Zise spre călugăr:

— Ţi-aş da şi dumnitale, părinte Naftanail, un hartan; dar ştiu că nu mînînci carne.

— Mulţămesc, moş Mănăilă; eu veneam pentru caşul de care am vorbit: să-ţi aduc aminte.

— Acela este şi vine la vremea lui, părinte, să n-ai nici o grijă.

Dădu din cap, privind spre Ţubichi, ca la o minune a lumii.

— Părinte, eu aşa poznă n-am văzut de cînd maica m-a făcut... hotărî el. Eu n-aveam în aşa cotei nici o credinţă, şi văd că-i întocmai ca şpirtul care-mi place mie. Bre-bre-bre!

Işi clăti într-o parte capul şi se duse cu cîrlanul.

Natanail veni pînă la marginea rîpii, apoi se întoarse şi mai privi o dată spre lupul mort, ca şi cum rămăsese lîngă el ceva al său.

— Să mergem, Paramoane, zise el încet. Eu am uitat că-n după-amiaza asta mă aşteaptă acasă cel ce mi-a trimes răspuns.

XX

«Unde nu-i durere, nici întristare nici suspin...»

Paramon ocoli prin poiană, ca să vadă dacă mai are vreme şi putinţă să lucreze, rămînînd să aducă el toate boclucurile. Natanail se întoarse de-a dreptul la schit, purtînd ca pe o fiinţă neliniştea pe grumazi.

Căsuţa era singură, în lumina înclinată a soarelui, cu băţul înfipt înaintea scării cerdacului. Nu-l aştepta nimeni. — Trase din pămînt băţul şi-l rezemă de un stîlp, pe cînd urca pe gînduri treptele.

Ţubichi îi trecu printre picioare, vioi şi vesel. Coborîndu-şi spre el privirea, monahul îşi aduse aminte de crîncena şi muta pieire a fiarei, şi nemulţămirea aceasta, revenită iar, se amestecă cu mîhnirea lui intimă.

Ar fi dorit să găsească o urmă, ori o veste, — totuşi era mai bine aşa cum voise şi nădăjduise de la început. Oftînd prelung, cum avea de mult obişnuinţa în cugetele şi preocupările lui, se duse la cartea deschisă pe măsuţă. Dar painjenii slovelor nu i se arătară din întuneric decît mai tîrziu.

Incepu să cetească murmurat, — cînd scăpă soarele pe uşa deschisă. Nu mai era mult pînă la ceasul asfinţitului. Intorcîndu-se către dunga dreaptă de lu-

mină, o văzu deodată dispărînd, parcă ar fi trecut peste ea un nour. In prag i se arătă o figură străină.

Era Olimpia Mironeanu, cu fruntea goală şi părul acoperit numai pînă la creştet de un văl fumuriu, care i se grămădea încreţit pe umeri. Avea un zîmbet care semăna cu cel de demult. Şi în zîmbetul ei era amestecată şi teamă, căci poate se ştia şi se simţea încă vinovată. Cu stînga îşi ţinea vălul la piept. Cu dreapta se sprijini de uşor. Nu salută cu vorbe. Nu ştia cum ar fi putut saluta, cu ce cuvinte, cu ce nume. Îşi plecă numai fruntea şi şi-o ridică iar.

— Pot să intru ?

— Poftește, zise încet Natanail, răsucindu-se o clipă spre painjenii cărţii deschise.

Apoi o observă tot în picioare.

— Ar trebui să staţi, doamnă. Vă rog, aşezaţi-vă.

— Intr-adevăr, mă simt puţin cam obosită.

Se aşeză încet, ca pe un puf delicat, pe laiţa tare. Privi pieziş, cu îndoială şi cu aceeaşi sfială, spre monah. Întrebă :

— Cred că m-ai cunoscut.

Natanail făcu semn afirmativ cu capul.

— Încă de azi-dimineaţă ?

— Da.

— Am fost sigură de asta. Aşa că am rugat pe domnul Emil Lepădatu să cerceteze în mănăstire, ca să putem şti unde locuieşti. Am aflat îndată drumul, împreună cu destule informaţii, care m-au făcut imediat să nu mai am nici cea mai mică îndoială. Insă n-am găsit pe nimeni aici şi domnul Lepădatu a avut ideea să trimeată în pădure nişte copii de la vite. Noi am plecat fără să mai aşteptăm răspuns. Acuma m-am întors singură. Trebuia să vin. Simţeam că altfel nu se poate.

Vorbea pripit. El o asculta cu capul plecat, simţind în el amintirea unei ciudate şi vechi emoţiuni a aceluiaşi glas.

— Aşa-i că-ţi închipuiai c-am să vin?

— Desigur.

— Şi totuşi nu m-ai aşteptat.

El tăcu.

— După cît înţeleg, urmă ea, am rămas în ochii dumnitale vinovată că n-am stat aici la datoria mea, aşa cum cereau sentimentele mele de-atunci şi cuvîntul pe care-l dădusem. Desigur c-aş fi rămas; nimeni n-ar fi izbutit a mă convinge c-o clipă mai înainte că s-ar putea să nu rămîn şi să nu aştept. Dar după o clipă a sosit vestea pe care cred c-o ştii. Tata căzuse şi murise în mijlocul unei cooperative. Eram chemate. Nu puteam să las pe mama singură. Ne-am dus. — Ş-atunci — prin ce împrejurare nu înţeleg, — prin ce împrejurare s-a putut să nu găseşti cele cîteva cuvinte de explicaţie pe care le lăsasem pentru dumneata şi prin care te chemam imediat după mine? Căci îţi mărturisesc: în acel şuvoi care ne lua şi ne îneca, singura mea nădejde era c-ai să vii numaidecît să ne ajuţi, să ne salvezi. Te cunoscusem, în acele puţine zile ale tinereţii noastre, energic şi hotărît, şi te-am aşteptat.

El o privi uimit. Zîmbetul ei pierise, şi avea ochii mari întorşi şi fixaţi asupra trecutului.

— M-ai aşteptat?

— Da, urmă ea, desigur că te-am aşteptat. Ş-am rămas singură în nenorocirea mea, îndoindu-mă de tot ceea ce fusese şi se spusese între noi. Abia ne văzusem, eram prea tineri, şi ne despărţisem uşor. M-am simţit nedreptăţită...

Accentul glasului ei mărturisea mai mult decît atît.

Întorcîndu-se din ziua aceea de demult, văzu pe călugăr. Adăogi mai încet:

— Asta am vrut să știi...

— Mai era nevoie? rosti greu Natanail, privind înspre unghiul icoanelor.

— Crezi că nu era?

— Poate nu era nevoie. După cum vezi, m-am despărțit de toate ale veacului și-ale vieții.

La aceste vorbe care-i apărură neașteptate, mai ales prin desnădejdea lor calmă, doamna Mironeanu bătu de cîteva ori din pleoape și găsi cu greu aerul de care avea nevoie.

— Trebuie să înțeleg, reîncepu ea cu greutate, că din pricina aceea te găsesc aici? Este totuși ceva neînțeles, căci nimic din ce erai atunci prin temperament și cultură nu părea să te îndrumeze pe asemenea cale. Izolarea dumnitale e voită și necesară? Nu mai simțești nici o nevoie de lume? Lumea aceea era totuși a dumnitale. Și-acuma te-ai imobilizat în alta.

— Asta e mai greu într-adevăr de înțeles, zise pe gînduri Natanail, simțindu-se din ce în ce mai liber și mai liniștit. Viața aceasta să nu-ți închipui că-i mai puțin bună decît cealaltă. Neclintirea aceasta e numai înșelătoare, căci, ocolind orașele și oamenii, un monah străbate cîmpiile și munții, se duce pînă-n locuri sfinte și vechi, străbate la Eufrat și Nil — și vede Tebaida monahilor de mult adormiți... E o lume în trecut și-nlăuntru. Am făcut și eu această călătorie pe jos și m-am simțit mulțămit...

— Cît de ciudat vorbești... șopti ea cu teamă.

— Iar aici, între păduri şi-n munţi, urmă el, am ales ceea ce a trebuit sufletului, după acea înfrîngere şi moarte.

Ea-l privi cu lacrimi, şi-i văzu mînile cu unghii neîngrijite şi ghetele grele pline încă de pulberea drumurilor de care vorbea.

— Ai putut face asta din pricina mea? tresări ea, plîngînd.

Se lăsă asupra mînilor acelora, le cuprinse şi voi să-şi lipească buzele de ele. Monahul se feri uşor. Ea rămase în picioare, cu umerile zguduite de suspine.

— Iartă-mă, urmă ea, încercînd să se stăpînească. Am venit aici poate dintr-un simţimînt de curiozitate. Şi abia acuma înţeleg ce ruptură oribilă şi nepermisă s-a întîmplat în viaţa noastră. E aşa de tragic, încît pare comic, încît pare o farsă amuzantă...

El se trase un pas, văzîndu-i aprinderea pasionată. Era totuşi ea — de şi-i păruse că poate avea îndoială, în cea dintăi clipă a revederii. Era ea cu unele gesturi şi intonaţii şi cu toată gingăşia ei anumită — aşa cum i se arătase în fulgerarea-i brutală a trecutului, în care văzuse umbra imaginilor şi se prefirase prin el umbra sensaţiilor.

— O farsă amuzantă, repetă ea, vorbind cu batista şi ştergîndu-şi grabnic lacrimile. Căci n-am venit numai de curiozitate, — pentru care mă simt şi mai vinovată, şi mai osîndită. Am venit pentr-un fel de împăcare, a cărei nevoie o simţeam tot aşa de mult ca şi a curiozităţii. Pentru o prietinie care a rămas totuşi în mine, cu toată durerea şi dezamăgirea la care socoteam că aveam drept şi văd că nu aveam. Pentru ceva care a fost — aşa de tare şi de scump, numai o dată în viaţă. Pot să spun că în mine amin-

tirea acelor ceasuri e încă vie ş-am fost atunci fericită.

— Da... murmură el.

Cu buzele-i arse încerca să mai prindă o picătură dintr-un izvor pentru totdeauna secătuit.

— Numai pentru asta am venit, plîngea ea înăbuşit şi sfîşietor, aşezîndu-se iar în locul ei, pe laiţa bolnavilor, şi încovoindu-se asupra genunchilor. Credeam să găsesc totuşi ceva. Căci altfel, trebuie să-ţi mărturisesc, eu m-am împăcat cu viaţa mea. Pentru soţul meu am prietinie adevărată şi-l iubesc; am copii care sînt acuma totul pentru mine. Te-ntorci totuşi c-o simţire cu totul de altă natură în ţintirimul trecutului!

Rămase un timp încovoiată, cu coatele pe genunchi; apoi se linişti şi-şi şterse încet lacrimile. Natanail o privea adînc mişcat, cu inima împovărată, neînţelegînd însă în totul ascuţişul acelei sfîşieri.

— N-avem să ne mai vedem niciodată, suspină ea, privind departe. Plec chiar în astă sară.

— Cine ştie... murmură Natanail, întorcîndu-se spre cartea lui.

— Nu, niciodată... sfîrşi ea, c-un gust de otravă în gură. Niciodată!

Se ridică şi-şi potrivi vălul pe faţă.

— Trebuie să mă duc.

Sta la îndoială; voia să-i spuie cuvîntul de adio, care i se părea că trebuie să încheie revederea lor. Dar nu găsea forma, nici epitetul. Numele de altădată nu mai exista. Acestălalt era absurd pentru sentimentul ei. Se întoarse şi ieşi, ducînd povara trecutului.

La schit, în acea clipă, începu să cînte muzical toaca de vecernie.

XXI

Călătorie către cel din urmă ostrov.

După cîteva zile, ieromonahul Natanail, simţindu-se mai slăbit şi mai plin de întristare în îmbătrînirea-i timpurie, se hotărî, după sfatul lui Atanasie, să se abată pînă la schitul schivnicului Iosif, la Icoană, în muntele Rusu. Avea nevoie poate să se încredinţeze cuiva, să se elibereze printr-o spovedanie; înţelegea prea bine însă că acesta e un lucru foarte greu. În explicaţia lui erau amestecurile altei lumi şi mai ales o înţelegere personală, interpretare a veacului şi a ştiinţii, pe care misticismul său nu o putuse acoperi cu totul. Era încredinţat însă că va găsi împrospătare de energie, căci acolo trăia un om care izbutise să se izoleze şi mai mult, găsind tărie în sine şi-n credinţa care mişcă munţii.

Lăsă pe Paramon şi pe Ţubichi acasă, dorind să fie cu totul singur. Porni mai domol decît avea obiceiul. Simţea în piept, împungîndu-l iar, dureri cunoscute, pe care le socotise complect stînse. Paramon era mai îngrijat de faţa stăpînului său, pe care lucea ca un reflex de lună.

Ocoli mănăstirea cea mare pe sub pădure şi ieşi la locul care se chiamă Cerdac. Acolo se înalţă o clădire de piatră şi cărămidă, un fel de paraclis rotund, deschis din toate părţile, cu semnul crucii deasupra turnului. Pe bolta interioară sînt scrise zugrăveli curate şi bune, povestind întîmplarea care se află însemnată şi pe crucea de marmură din mijloc. Se vede sus şi se spune jos că anume, în vremea zaverei de la anul 1821, intrînd turcii în ţară la noi ca să zdro-

bească răscoala grecilor lui Ipsilant, au început a face multe răutăţi şi stricăciuni creştinilor şi sfintelor lăcaşuri. Atuncea monahii de la Neamţ, temîndu-se, au hotărît să ascundă şi să îngroape în pămînt icoana cea mare a Maicii Domnului, de şi asemenea imagine făcătoare de minuni purta în sine toată puterea şi toată biruinţa împotriva unor necredincioşi ca aceia. Omeneasca frică fiind mai presus decît înţelegerea, părinţii au pus deci pe Maica Domnului într-un car prost cu doi boi — şun muntean din partea locului a dus-o, împreună cu doi cuvioşi monahi, în muntele Rusu, şau îngropat-o acolo în nişte stînci, punînd semn. Trecînd furtuna şi neliniştile, soborul a hotărît să aducă iarăşi la locul său sfînta icoană şa trimes părinţi s-o dezgroape; iar după mare slujbă, apoi, au ieşit cu praporele şi-n odăjdii cu toţii înaintea sa, avînd în frunte pe Ilarie, arhimandrit şi stareţ. După cum se vede din zugrăveli, au adus de data aceasta pe Preacurata într-o căruţă c-un cal. Şi se mărturiseşte, pe crucea de marmură, că s-a întîmplat atunci o minune, — că icoana părea înegrită şi ştearsă; şi cînd a întîmpinat-o mulţimea cu cîntări de slavă, i s-au rumenit obrajii şi s-a făcut mai frumoasă decît era înainte, chiar în acel loc, la Cerdac.

Toate acestea sînt însemnate, scrise şi zugrăvite.

In stîncă, unde a fost îngropată Sfînta Fecioară, muntenii şi călugării au clădit deasemeni acoperiş de lemn şi draniţă şi nişte binecredincioşi creştini au aşezat altă icoană, întocmai ca cealaltă zugrăvită şi împodobită. Locul a rămas aşa multă vreme peşteră şi acoperemînt, avînd păzitor un shimonah, care dormea pe pămînt şi pe căpătăi de piatră şi se acoperea c-un postav mic. A trăit astfel ierni şi veri, cu prive-

ghere multă şi somn puţin, pînă ce i s-a arătat semn şi poruncă în vis. Atunci s-a sculat acel shimonah, şi, cu puterea şi credinţa lui, adunînd şi ajutoare de la lume, a înălţat peste peşteră bisericuţă de lemn, împodobind-o cu toate. Şi deasupra rîpii a ridicat pe piloţi, sub streşină de şindrilă, clopotniţă, în care a aşezat întăi, după mijloacele şi puterea lui, nişte clopoţele şi nişte zurgălăi. Iar mai apoi a putut agonisi clopote mari şi adevărate, care cîntă, cum cîntau şi cele mici, puterea lui Dumnezeu.

Inspre acel schit, urmînd un drum pe lîngă apa Nemţişorului, prin poieni, merse Natanail încet şi pe gînduri. Locurile nu erau prea singuratice. Răzbătea pînă departe ţipătul unui fierăstrău care spinteca trunchiurile de brazi. Treceau din cînd în cînd căruţe cu încărcături de lemne. Apoi, într-o vreme, cotind pe lîngă o cruce de piatră, dintrodată ajunse la un pripor, într-o rîpă umedă. Acolo era linişte şi nu se afla suiş decît pentru picior. Nu se mai auzeau nici tălăncile din luminişuri, nici fierăstrăul.

Urcă sus pe stîncă, într-o poieniţă grămădită din toate părţile de pădurea de brad. Sui trepte îngrădite şi se sprijini cu mîna de un parmaclîc şubred aşezat pe ţăruşi. Din rîpă se înălţa clopotniţa şi de la ea pînă la aşezarea schivnicului era aruncat pod. În dreapta, la marginea prăpăstiei, se arăta bisericuţa, cu pragul de sus al uşii la înălţimea nasului. Avea turnuleţ şi alcătuire după toată rînduiala ; şi, cu toate că nu era decît o clădire primitivă şi trecătoare de lemn, cuprindea în lăuntrul ei toate cărţile, icoanele, zugrăvelile, candelele, sfeşnicele şi stranele, fără de care nu se poate credinţă şi lege ; — numai toate erau mici, lucrate, cioplite şi aşezate aşa încît pă-

reau o rămăşiţă întîrziată din veacuri străvechi, de la începutul creştinismului.

Incăperea scundă era deschisă şi Maica Domnului sta singură sub candela aprinsă. Sta cu fruntea înclinată spre prunc, zîmbindu-i uşor lui şi florilor de clopoţei albaştri, aşezate în mănunchi pe rotila unui sfeşnic.

Natanail se opri în picioare acolo, întorcîndu-se cu sufletul ca într-un trecut şi ca într-o copilărie. Toate în juru-i erau mici şi simple.

Cînd ieşi, găsi chilia schivnicului luminată de soare, cu uşa deasemeni deschisă ; dar părintele Iosif nu era nici acolo. In fundul poienii însă, trei munteni stăteau aplecaţi asupra unor trunchiuri de brad, cioplindu-le cu topoarele. Dintr-acolo shimonahul îl văzu şi-i veni sîrguincios întru întîmpinare, aplecat din spate şi cu pletele albe atîrnînd. Era un om bătrîn, cu obrazul palid, dar sub marginea comanacului roşcat ochii îi străluceau plini de vioiciune şi prietinie. Purta opinci şi-o rasă mohorîtă. Era un vechi singuratic, — cu toate acestea părea a avea preocupările unui gospodar ţăran, cu destule griji şi năcazuri.

— Dumneata eşti, părinte Natanail ? Bine-ai venit la noi.

— Bine te-am găsit, părinte Iosife. Am intrat în biserică şi am văzut florile de la Sfînta Fecioară, pe urmă am ieşit să te caut.

— Apoi bine ai făcut. Acele flori le-a adus dis-de-dimineaţă o femeie tocmai din Bucovina, care a venit aici la noi, pentru rugăciune. Vin în fiecare zi şi barbaţi, dar mai ales vin femei, pentru durerile şi nacazurile lor, la Maica Domnului. Pentru asta îndur eu multă pizmă de la unii din vale ; dar Dumnezeu vede toate şi hotărăşte...

Natanail zîmbi, căci avea mai de demult cunoştinţă de acele ascuţişuri de nemulţămire ale monahilor Fecioarei celei adevărate.

— Ei ar spune, după cît aud, urmă schivnicul, că aici nu-i decît umbra şi locul — şi acolo, devale-i adevărul. Insă iată, credincioşii vin să vadă umbra şi locul.

— Părinte Iosife, ai dreptate.

— Ştiu că am dreptate, de-aceea eu spun şi mărturisesc Preacuratei toate, şi urmez a îmbrăca locul şi a împodobi biserioiţa. Iată, în vara asta, vreau să fac un beci, ca să am unde pune unele şi altele. Şi dacă mi-a ajuta Dumnezeu, doresc a alcătui un lucru şi mai mare : să întăresc ripa de sub biserică cu parcane, prăvălind acolo şi bătînd pămînt şi piatră, — ca să se poată umbla în Vinerea Mare de jur împrejur cu sfîntul aer. Iar acuma mi-au venit trei gospodari pe care nu i-am cunoscut de unde-s şi n-am ştiut cum îi chiamă şi, mărturisindu-se pentru ale lor, m-au rugat să le dau canon să lucreze ceva pentru această sihăstrie, — aşa cum au făcut şi alţii înaintea lor, la bisericuţă, la clopotniţă şi la toată gospodăria. Ş-apoi le-am dat să cioplească lemn şi să dureze încă o chilie — adică a treia, pentru adăpostul unor credincioşi, ori a unui bolnav, ori a unor rătăciţi...

Topoarele sunau în pădurea sonoră. Din cînd în cînd lucrătorii se opreau din cioplit, mutau cu silinţi mari catargurile, şi-şi înălţau capetele, ştergîndu-şi frunţile de sudoare.

— Is muncitori buni şi vrednici... zise părintele Iosif, privind către fundul poienii.

De la deal, de sub pădure, coborau, aducînd cofe cu apă, două femei îmbrobodite strîns pe sub fălci şi îmbrăcate în straiul larg si negru al monahiilor. De

departe se înclinară, fără a-şi conteni umbletul, şi dispărură.

Părintele Iosif clătină capu-nspre ele :

— Sînt două cuvioase suflete, de la un schit de maici de departe, care au venit aici, luîndu-şi canon, pe doi ani, muţenia.

Apoi, c-un zîmbet de mulţămire pe faţa lui spînatică şi palidă, shimonahul începu să explice iar lui Natanail, ca şi-n alte dăţi, cîţi ani a vegheat el la peşteră şi cum a început el, cu ajutorul Maicii Domnului, acea muncă grea a vieţii lui.

— Nu intri în chilie, părinte Natanail ? îndemnă el apoi, ca să guşti şi dumneata din bucatele mele ?

— Ba da, părinte Iosife, am să intru, ca să mă odihnesc puţin. De cîtva timp, mă simţesc, nu ştiu de ce, slăbit şi am în mine ca o pîclă.

— Oamenii sînt aplecaţi slăbăciunii şi durerii, părinte Natanail.

— Aşa este ; de aceea mă supun.

Schivnicul se opri şi-l privi, clipind din ochi.

— Asta nu se poate, nu ne supunem, ci ne rugăm. Căci şi slăbăciunea şi lenea trupului sînt tot ale Satanei. Intră aici, adăogi el apoi blînd, şi te aşează pe laiţă.

Natanail se aplecă la prag şi intră într-o încăpere îngustă, în care, subt icoane şi candelă, abia aveau unde se învîrti doi oameni. Pe o măsuţă joasă, cu trei picioare, în scăfiţe de lemn, cîţiva hribi fierţi, puţine păstăi de fasole, şi usturoi pisat. Ş-o pătrare de mămăligă, tăiată cu aţa.

— Poftește, zise schivnicul. Şi murmură încet rugăciunea mesei, făcînd semnul crucii, apoi se lăsă într-un genunchi, lîngă măsuţă. — Gustă şi dumneata, că este de unde, slavă Domnului !

Cu obrazul înveselit, cătă spre Natanail, — apoi deveni serios, ca în faţa unei îndeletniciri grave. Slujindu-se cu mîna, luă de cîteva ori din prînzul pregătit, mestecînd în tăcere şi privind pe ferestruică, pe cînd oaspetele său părea dus pe gînduri. Il cercetă de cîteva ori îngrijorat şi clătină din cap.

Se auziră afară paşi grăbiţi. Cineva se opri lîngă prispă.

— Aşteaptă puţin, pînă ce isprăvesc şi mă închin... zise dinlăuntru shimonahul.

— Cine-i ? întrebă Natanail, deschizînd ochii.

— Alt năcăjit... îl lămuri bătrînul cu glasul lui grăbit, rămas limpede şi neîngroşat, — alt năcăjit care vine întruna de două zile şi-mi cere deslegare şi canon, şi sfat. Văzînd că-i unul alungat de oameni şi izgonit pentru fapte rele, îl sfătuiesc să se ducă să se închine legii şi să se deie supus. El însă se teme.

— Trebuie să fie Pintilie... zise Natanail.

— Aşa-l chiamă. A fost şi asară ; acuma nu înţeleg de ce se întoarce iar. Intră, omule, şi spune ce-ai mai făcut.

Pintilie intră anevoie pe uşă, cu părul zbîrlit şi ochii înfricoşaţi. Observînd că mai este cineva, dădu înapoi. Dar recunoscînd pe monah, se linişti şi pătrunse în chilie cu fruntea plecată, cu şuviţe curgîndu-i în mustăţi şi pe nas. Era nebărbierit şi cu obrazul afumat, — cu straiele stropite de glod şi îmbîcsite de ţărînă.

— Ce este, bre ? De ce te-ai întors iar ? strigă la el shimonahul.

— D-apoi ce eram să fac, părinte schivnice ? Mă gîndeam că tot aicea aş putea găsi un adăpost ş-o pace, împlinind orice slujbă şi orice pedeapsă, cum

scrie în cărţile cuviosiei tale. Căci pe Onuţă l-au puşcat.

— Ce vorbeşti, bre ? Poate ai visat.

— Pe Onuţă l-au puşcat, repetă cu glas gros şi zugrumat Pintilie. Noi ne-am adunat la locul nostru, căutînd în scorbura ştiută caşul şi pînea. Dar nu le-am găsit. Văzînd primejdia, ne-am sculat. Am dat să suim în sus, printr-o rîpă. Atuncea jandarmii au prins să tragă după noi. Tovarăşul meu, părinte schivnice şi părinte Naftanail, numai atîta a apucat a zice : Gata ! S-a lăsat pe frunzare cu capul sub mîna dreaptă, ş-a început să deie dintr-un picior, parcă scurma... Atuncea m-am îngrozit mai tare, c-am rămas singur, şi m-am repezit cu capu-nainte către deal, şi, cătărîndu-mă pe unde nici capra nu poate răzbate, am scăpat, ş-am putut coborî în astălaltă parte. Am stat ascuns şi mi-au prăpădit urma. Dar ştiu c-au să mă descopere iar ş-au să mă puşte şi pe mine. De aceea cad aici iarăşi cu rugăminte, să mă primeşti şi să mă aperi...

In ochii lui tulburi, Natanail cunoscu deodată privirea lupului. Ş-avu iarăşi în el o tresărire de milă şi mîhnire.

— De ce n-asculţi, Pintilie, şi nu te supui oamenilor ? vorbi el încet.

— Care oameni, părinte Naftanail ? strigă rătăcit banditul. Eu ştiu atîta că ei m-alungă şi mă puşcă. Cum mă duc acolo, gata ! Ce să fac eu acuma ? unde să mă duc eu acuma ? Trimete-le dumneata un răvaş, părinte Naftanail, să mă ierte. De-acu, dac-am rămas fără Onuţă, eu mă lăs de toate, numai să mă ierte.

— Hai, hai, du-te şi fă cum îţi spun eu... vorbi shimonahul şi-i puse mîna pe umăr. Dacă-i vedea că nu poţi, întoarce-te şi roagă-te în genunchi la Maica

Domnului — ca să-ți deie ea putere să te supui. Am să mă rog și eu ș-am să cetesc, ca să ți se moaie inima și să nu rămîi așa de spăriet și de crîncen, ca o fiară...

— Cetește-mi acuma, părinte! mormăi cu sprînceana încruntată Pintilie.

Natanail se încovoie și ieși iar în lumina poienii, lăsînd pe hoț sub mîna și sub cartea schivnicului. Trecu încet prin așezarea aceea măruntă din preistorie, și se apropie de muntenii care-și făceau canonul. Își isprăviseră și ei prînzarea, din pită neagră și brînză în scoarță de brad. Băură apă dintr-un cofăel. Apoi, închinîndu-se și făcînd cruce, se aplecară, își luară iar topoarele și se adunară la tulpina unui brad vechi, ținînd sfat pentru moartea lui.

Era un brad bătrîn din marginea poienii, ciumpăvit pînă la vîrf. Se cățăraseră mai de demult alții cu barda pe cuiele lui, sus, și-i doborîseră cetina. In ajun, începuseră să-l curme de la rădăcină. Acuma voiau să-l isprăvească, și începură a bate în el cu topoarele dinspre partea pădurii. Sunau adîncuri pînă departe — și bradul se înfiora la fiecare bătaie.

Părintele schivnic ieși grăbit pe prispă, de deasupra omului său îngenunchiat, și făcu semn cu cartea spre munteni. Ei se opriră.

— Măi oameni buni, strigă shimonahul, băgați de samă cît tăiați din topor și cum puneți pe urmă fierăstrăul, — ca să nu cadă cumva bradul peste o chilie.

— Lasă, părinte schivnice, că știm noi acest meșteșug! răspunse unul din munteni. Vezi de alină pe ticălosul acela, că se prăpădește!

Ridicară iarăși topoarele și părintele intră în chilioară. Ținînd din nou sfat, puseră jos topoarele, adu-

seră fierăstrăul şi pregătiră penele. — Traseră cu oţelul zimţuit care fîşîia şi rîdea muşcînd în lemn. Apoi acelaşi glas strigă :

— Acuma ! trageţi mai repede. Dă cu nădejde în pana cea mare !

Bradul se clătină încet-încet, apoi se cumpăni mai tare şi căzu cu vuiet înăbuşit pe pămîntul neregulat al poienii. Se zgudui şi se rupse în trei. Muntenii se plecară asupra trunchiului şi-i numărară anii. Era mai vechi decît ei, decît pustnicul şi decît peştera. Căzuse omorît şi era bun de parcane la bisericuţa Maicii Domnului.

Natanail se aşeză în soare, pe un colţ de trunchi putred. Stăruiau în el mîhnirea şi neliniştea, — de-aceea se răsfrîngeau în toate cîte-l înconjurau, oameni şi lucruri. Nădăjduia însă, închizînd ochii, într-o pace şi-ntr-o binecuvîntare. Viitorul poate nu i le mai păstra ; înapoi nu se mai putea întoarce ; le simţea însă nedesluşit, din pămînt şi din miresmele pădurii, din moartea şi viaţa care se urmează şi se amestecă necontenit.

OLANDA

NOTE DE CĂLĂTORIE

1928

Domnului inginer Agripa Popescu, *din pricina căruia s-a întîmplat să apară această carte;*

Domnilor ingineri Marcel Popescu *şi* Emil Protopopescu, *buni şi plăcuţi tovarăşi de drum.*

I

INTRODUCERE

din care se vede că drumul la Amsterdam coteşte prin judeţul Alba din ţara romînească.

Drumul la Amsterdam şi-n Olanda trece şi prin judeţul Alba. Poate să treacă pe orişiunde, fără îndoială, căci toate drumurile duc la Amsterdam, însă, în dimineaţa aceea de april, cînd m-am văzut în gara Sebeş cu cîţiva plăcuţi tovarăşi de vînătoare, nici prin gînd nu-mi trecea că, în iunie, împrejurările au să mă poarte în Ţara Apelor. Era însă o legătură pe care o pricep foarte bine acuma. Nu se putea să văd Olanda înainte de a întreprinde această expediţie la cucoşi de munte.

Două lucruri într-adevăr doream de multă vreme în această viaţă. Să mă mai duc o dată la vînătoare de cucoşi sălbatici şi să vizitez Olanda. Una era legată de alta, de şi eu nu înţelegeam. E sigur că am dorit şi doresc şi altele, însă deocamdată e vorba de Olanda şi de tetrao urogallus, cum îi zic oamenii de ştiinţă, care nu l-au văzut decît împăiat.

Vremea era frumoasă, cît poate să fie într-o zi capricioasă de primăvară şi automobilele suiau în grabă un drum cotit şi îngust în lungul rîului Sebeş. Pădurea de fagi şi ulmi de pe costişe începea să scoată muguri fragezi şi apele fremătau la cascade, sfărmînd lumină

și argint lichid. Din cînd în cînd treceam prin sate cu acoperișuri de țiglă roșie, pe lîngă mori și pive. Ne petreceau cu ochii fete desculțe, care mînau c-o vărguță, în prund, boboci aurii. Munteni cu opinci și cu țundre ne salutau amical, de și aveau o înfățișare așa de primitivă și de sălbatică.

Din vreme în vreme, ne opream. Era la locuri rele, cu drumul rupt înspre prăpastia apei. Mașinile noastre păreau ceva străin și fragil în domnia aceasta a puhoaielor ș-a bolovanilor. Pe lîngă asta, cerul era neliniștit și schimbător. Din cînd în cînd se învăluia de nouri și scutura ploaie ; dar, cum întindeam și fixam capotele, apărea iar soarele cu lungi fulgerări ironice. La un loc de primejdie ne opream iar și ne descopeream. Atunci eram așteptați să plecăm — și îndată se înegura sus și ne biciuiau stropi reci.

Am hotărît să fim cuminți și neîncrezători și să lăsăm automobilele închise. Acesta era singurul mijloc ca să fie vreme frumoasă, — dar și singurul fel de călătorie în care nu puteam vedea decît foarte puțin. Indată ce-am ajuns între costișe de brădet, locurile au început să fie impunătoare și pustii. Intr-un loc, o stîncă se chiamă Nasu-Jidovului ; într-altă parte se ridică în înălțime masa aceluiași Jidov. Nu-i vorba de nici un crișmar și de nici un negustor, — ci de uriașii care au locuit acest pămînt înaintea potopului. Acești uriași, numiți jidovi, au rămas în amintirile și poveștile poporului, ș-am auzit despre ei și eu, în copilărie, în alte locuri, departe de-aici, tocmai de cealaltă parte a Carpaților, în valea Moldovei.

Apa care vine dintr-o coastă, de pe negre adîncuri, și se izbește în Sebeș cu convulsive și uriașe convoiuri de bolovani, se chiamă Pîrăul Dracului. Din ce în ce

drumu-i mai greu şi mai aspru şi peisagiul un apocalips încremenit.

Cînd ajungem la gura pîrăului Prigoana, pe albia căruia trebuie să străbatem în judeţul Hunedoara, — sîntem într-o ipostază descoperită. La una din opriri, am hotărît că trebuie să vedem ce-i în jurul nostru, — mai ales că soarele lucea de multă vreme îndărătnic, pe vechi păduri şi piscuri sure. Drumul pe aici e din ce în ce mai priporos şi undeva, la o cotitură, trebuie să dăm peste cai, cu care avem să ne sfîrşim ascensiunea pînă la casa de vînătoare.

Cum am rămas descoperiţi, se întunecă grabnic, — şi ne izbeşte întăi o ploiţă rece. Ne prefacem nepăsători şi stăruim să n-o băgăm în samă. Atunci începe a ne bate spic de zăpadă. Pe urmă începe a ninge uşor. Cînd ajungem în popasul unde ne aşteaptă caii, sîntem în plină iarnă. Suflă peste noi cîte-un spulber de viscol ; şi vuietul apei Prigoanei îl auzim şi-n brazii de sus. Cînd fîlfîirile spulberului se alină, rămîne o ninsoare grea, care se ţese încrucişat, ridicolă şi fără sens.

Mai ales graba acestei ierni de april, care ne-a căutat şi ne-a găsit în cotloanele munţilor, ne înveseleşte. Sîntem siguri că are să contenească într-un sfert de ceas, biruită de soare, ş-are să fugă toată în văi.

Dar pădurarii şi muntenii care ne aşteaptă cu caii şi-au întors cojoacele pe dos şi clatină din cap cu îndoială. — Nu se ştie. Poate să steie ; poate să ningă. Aici, în munte, încă n-a venit primăvara. — In locurile de unde aţi pornit dumneavoastră, zice unul, au prins a înflori merii ; aici însă poate să ningă şi să îngheţe, — aşa că nouă nu ne pare rău decît dinspre partea vînătorii.

Se înțelege că noi nu punem nici un temei pe aceste vorbe tot așa de lipsite de sens ca și ninsoarea, și întreprindem cu curaj ultima etapă a expediției, prin albia Prigoanei, printr-un infern de ninsoare, pînă la 1400 de metri înălțime, unde găsim așezarea vînătorească.

Aici, brădeturile stau sub poveri de omăt. Poiana e de un alb neprihănit, în care piciorul se cufundă pînă la glesnă. Și de deasupra cade necontenit scamă, țesîndu-se încrucișat și grăbit. Nu-i bine și plăcut în această pustie albă, — decît din pricina odăilor calde, cu sobe mari în care ard focuri năprasnice, și mai ales din pricina mesei întinse, pe care aburește ciorba de pasere. Am aflat aici că este pe lume ș-un rachiu de drojdie foarte tare, între 50 și 60 de grade, — numit trascău, — leac bun pentru trude neașteptate și ierni absurde. E cel mai bun rachiu din lume — însă numai acolo sus, cînd te duci la vînătoare de tetrao urogallus.

Tovarășii noștri, domnii doctori Cușuta, Dărămuș și Stoichiță și domnii ingineri Sasu și Ianoș nu privesc cu prea multă desnădejde iarna de-afară. Ne hotărîm și noi s-o privim cu liniște. Și după mai multe rînduri de mîncări și destule pocaluri de vin, ajungem s-o privim c-o indiferență totală. Ba sîntem hotărîți s-o și înfruntăm și să ieșim chiar în acea sară la pîndă.

După cum sînt sigur că trebuia să mă sui la Prigoana în april, pentru ca să mă pot duce în iunie la Amsterdam, tot așa sînt încredințat că iarna aceea care a căzut peste noi a fost în rînduiala lucrurilor. Fără ea nu ni s-ar fi părut viața așa de bună și vînătoarea n-ar fi avut tot hazul.

Iarna aceea, acolo sus, cădea peste alta. Căci, a doua zi dimineaţa, cînd ne-am urcat pe sub poală de pădure la 1500 de metri, prin întuneric, a trebuit să muncim din greu ca să străbatem zăpada adîncă rămasă din iarna veche. Fulguirea nouă contenise în timpul nopţii şi sta ca un pospai moale peste cea veche.

Iar în cea veche, — în locurile unde nu ne putea ţine deasupra, — intram pînă la coapsă şi pînă la şold. Scoteam un picior şi cufundam altul. Eram pic de apă cînd am ajuns la locul de pîndă, — şi cetinile scuturau făină îngheţată de nea, care ni se insinua între guler şi ceafă.

Pădurea se întindea prin întuneric către toate prăpăstiile şi ţancurile depărtărilor, într-o pustie neclintită şi rece, sub cerul cu stele palide. Eram numai noi singuri acolo, în locuri unde n-a sălăşluit niciodată omul ş-a fost totdeauna trecător ; ş-ascultam cu încordare şi cu atenţie să înceapă chemarea sălbăticiunii către care venisem. Imi auzeam numai inima bătînd şi sîngele îmi pulsa ca un ceasornic în ureche. M-am liniştit apoi stînd în neclintirea mea, ş-am aşteptat pînă la ziuă, fără să simţesc în mine decît tăcerea singurătăţii.

— Era de aşteptat asta, îmi explică domnul inginer Ianoş, unul din vînătorii vechi ai locurilor acestora, — căci zăpada asta iute şi îngheţul din vremea nopţii au influenţă şi asupra sălbăticiunilor. In aceste zile de april, cucoşii încep a ieşi la poienile lor înfierbîntaţi de dragoste — simţind primăvara din văi. Acuma s-au oprit, — dar, dacă bate azi soarele şi în noaptea care vine nu înghiaţă, ei îşi încep iar cîntecul şi chemarea.

A fost o altă rînduială. Căci, după asemenea înfrîngeri, biruința are într-adevăr preț. Ziua întreagă și noaptea următoare au curs streșinile. Și stelele încă luceau viu cînd am ieșit, pe alte cărări, în alte locuri necunoscute.

— In dimineața asta avem să-i auzim... îmi zise însoțitorul meu, pădurarul Loiz.

La început mi se părea că umblăm tot prin peșterile tăcerii. Numai pașii noștri sunau ușor pe cărări. Pădurea curgea afundă și fioroasă spre prăpăstii. Cotind prin omături vechi, Loiz mă purtă o vreme spre poieni anume știute de el. Deodată se opri atent și ridică un deget către nas.

Il întrebai șoptit :

— Auzi ceva ?

El își apropie gura de urechea mea și-mi suflă foarte încet, ca o adiere :

— Se aude.

Zîmbii. Nu s-auzea nimic. Loiz, tovarăș foarte simpatic de altfel, întrebuința o viclenie naivă.

— S-aude, îmi șopti el iar, vîrîndu-și nasul în urechea mea. Mergem spre el și ne oprim din cînd în cînd. Aveți să-l auziți și dumneavoastră.

Am mai mers un timp prin hățișuri fără cărare, pășind cu fereală, — așa cum vedeam că face tovarășul meu. Apoi ne-am oprit iar.

Am stat ș-am ascultat ; pînă ce, dintrodată, și pentru urechea mea s-a ales și s-a deosebit un sunet încă depărtat, ca o bătaie muzicală de strună.

Se stîngea un răstimp, — pe urmă iarăși apărea : cling-cling-cling !

Atunci am avut în mine, în piept și-n ochi, înfiorarea aceea fierbinte, pe care numai vînătorii o cunosc. Ridicai ochii spre cetini și văzui încă stele pe

cer — şi-n juru-mi o încremenire tumultuoasă de brădet bătrîn şi trunchiuri rostogolite în rovini şi rîpi, locuri foarte depărtate de lume şi foarte apropiate de începutul lucrurilor.

— Mergem spre el încet, îmi şopti Loiz în ureche, aşa cum am vorbit şi ştiţi şi dumneavoastră.

Am început această apropiere, — în care se cuprinde toată dibăcia, toată frumuseţa şi ciudăţenia vînătorii cucoşului de munte, căci lovitura de puşcă n-are nici o importanţă. Paserea-i mare cît un curcan şi stă pe-o ramură de brad sau jos, pe pajiştea ori omătul poienii. E o sălbătăciune aşa de simţitoare, însă, încît cel mai mic zgomot al duşmanilor ei o face să tacă şi să dispară. Dar cît cîntă, te poţi apropia. Atunci întinde gîtul, închizînd ochii şi astupîndu-şi urechile. Cît tresare chemarea ei, n-aude şi nu vede : cîteva clipe, cît sună cele cîteva bătăi de strună.

In aceste cîteva clipe, Loiz înainte şi eu după el, făceam doi sau trei paşi grăbiţi, pe urmă — cît urma tăcerea, deci atenţia tetrasului, rămîneam ca nişte stane de piatră.

Erau nişte paşi comici de dans, pe care pădurarul îi executa cu braţele ridicate, ca şi cum voia să-şi ia zborul. Palpita şi ţupăia, — şi se oprea. Aceeaşi mişcare comică o făceam şi eu — c-o seriozitate deplină ; căci codrul era solemn şi trist.

Loiz cunoştea poiana unde cîntă tetrasul. Mă ducea direct într-acolo — cu opriri şi salturi. Intr-un timp, ne oprirăm îndelung. Abia îndrăzneam să suflu, cu fruntea plecată şi urechea atentă. De şi mergeam către ea aşa de ferit, sălbătăciunea simţise ceva, un vreasc rupt, o piatră mişcată — şi stătu mult în locul ei, ascultînd. Credeam c-a plecat. Ii auzii însă din nou cîntecul de strună.

Acuma chemarea ei începea să fie mai distinctă. O auzeam altfel :

— Cs-ţing ! cs-ţing ! cs-ţing !

Pe urmă, cu apropierea, şi acest sunet deveni mai plin, — şi apărură şi alte modulaţii. Cum izbucnea, ne făceam saltul înainte.

Intr-un timp Loiz se feri la o parte şi întinse braţul, arătîndu-mi înainte. Din încremenirea în care mă oprisem, pe sub streşinile brazilor, deosebii întâi o poiană cu pajiştea ninsă. Şi-n marginea acelei poieni, destul de aproape, la o bătaie de puşcă, se mişca sălbăticiunea aceea care-şi cînta dragostea, chemînd găinile. Făcea din cînd în cînd salturi, parcă sărea asupra unui adversar. Işi rotea coada, desfăşurînd-o în evantaliu.

— Acestea-s figurile lui... îmi şopti Loiz, pe cînd tetrasul cînta.

Intunericul începea să pălească, totuşi în pădure stăpînea încă noaptea. Poiana era ceva mai luminată de albul omătului.

Cum priveam cu atenţie şi încîntat spectacolul rar pe care-l aveam înainte-mi, auzii şi strigătul unei găini, ca o trîmbiţă prelungă şi sonoră.

Cu bătăi mari de aripi sosi din pustie, cu pene aurii lucind, şi se cufundă într-un brad. Cucoşul o chemă amoros şi mai îndelung spre el, bătînd din clonţu-i de fildeş, sărind spre inamicul nevăzut şi rotindu-şi măreţ cele optsprezece pene ale cozii. Penaju-i întunecos, cu ape verzi-metalice, sticlea în lumina zăpezii.

Acolo, în acea poiană, ca şi în altele de pe munţii singurătăţii, în unele primăveri se adună mai mulţi din sălbaticii aceştia. In revărsarea zorilor, găinile

stau privind şi aşteptînd din cetini, iar ei, după multe bolboroseli, figuri şi provocări, calcă apăsat zăpada cu labele lor înpodobite cu pieptene de cetină şi-şi aruncă fulgere din ochii tiviţi cu roş de purpură. Săriturile lor atunci nu mai sînt jocuri ; — se bat pînă la sînge şi pînă la moarte, ca să se aleagă stăpînul poienii. In asemenea ceas vulpea şi omul îi pot prinde cu uşurinţă, căci pasiunea îi face surzi şi orbi cu desăvîrşire.

— Asta-i invalidul... îmi zise Loiz, după lovitura mea de puşcă, pufnind şi gîfîind vesel şi înfăţişîndu-mi paserea. Se repezise ca un hultan şi se rostogolise după ea pe zăpadă. — Vă rog, domnule, să primiţi felicitările mele, căci aţi lovit un cucoş pe care noi îl cunoaştem de ani de zile pentru isprăvile şi luptele lui... I-am văzut şi asară, aici, semnul piciorului ciumpăvit, ş-am ştiut că avem să-l găsim tot în acelaşi loc, în poiana unde era el stăpîn... Cu această labă, care s-a tămăduit după altă împuşcătură şi s-a prefăcut într-un fel de ciocan, a bătut în cap pe mulţi alţi potrivnici şi i-a rupt şi i-a sîngerat cu clonţul. Acuma i s-au isprăvit zilele şi dragostele.

Paserea sta la picioarele mele, cu aripile enorme desfăşurate pe omăt. Găinile zburaseră în fulgerările zorilor spre alte plaiuri ; iar eu nu mă simţeam nici mai bucuros, nici mai fericit decît în clipa cînd îl vedeam făcîndu-şi salturile şi figurile în domnia lui, aşa de rar tulburată de duşmanii din văi. Pădurea era mai puţin frumoasă fără el, şi primeam cu umilinţă felicitări pe care nu le meritam. Insă aşa hotărîse destinul, ca să mă pot după aceea duce în Olanda, unde niciodinioară, de cînd e lumea, n-a cîntat în primăvara amorurilor eterne marele tetrao urogallus.

II

Tot introducere sau cîte capete atîtea păreri.

Luna iunie număra mai puţin de patru zile cînd am pornit spre acel ţărm depărtat unde au stat cîndva numai pustia şi smîrcurile Mării Nordului.

Olanda e o ţară foarte depărtată de noi într-adevăr; pare însă, după cît aud, că e tot aşa de depărtată şi de cele mai aproape de dînsa, printr-o mulţime de fapte şi particularităţi. M-au pus în curent cu multe din aceste fapte şi particularităţi, pe de o parte, unele cărţi cetite; pe de alta, prietini şi cunoscuţi binevoitori, dintre care unii au fost în acea ţară a apelor, iar alţii n-au fost. Mulţi dintre cei care au fost mi-au spus lucruri puţine şi indiferente; mai mulţi dintre cei care n-au fost mi-au făcut declaraţiile cele mai impresionante.

Pornim repede, c-un Express-Orient, pe-o dimineaţă de mare lumină, cu soare covîrşitor. Colţurile de mahala orientală din marginea Bucureştilor, fără nimic pitoresc însă, şi satele scitice din lungul liniei ferate nu mă interesează; căci toate preocupările ceasurilor mele de-acum sînt roabe în chipul cel mai ruşinos unor peisagii vagi, pierdute în pîcla miezului nopţii.

Multe zile, înainte de această oră emoţionantă a plecării, toate din juru-mi şi toţi din preajmă-mi au avut o înfăţişare deosebită. Sfaturile şi convorbirile se concentrau asupra unui singur subiect. Nimic din ce publicau gazetele nu era de actualitate, nici campionatele de box, nici isprăvile regaliştilor francezi, nici expediţiile lui Terente regele bălţilor, nici şotiile lui Haralambie Niculiţă regele munţilor; toate dispă-

reau în fața unui tablou imaginar al Amsterdamului, un Amsterdam mirific de și cufundat în ceață.

Mă îndreptam undeva, spre cîmpii line, mai joase decît cumpăna mării. Deocamdată însă urcam în valea Prahovei, printre peisagii mărețe de munți, cum nu pot să fie multe pe lume. Munții lui Dumnezeu, ai soarelui, ai puhoaielor și-ai vijeliilor se zimțuiau și se înhorbotau pe un cer albastru de vară, pe cînd așezări cochete omenești răsăreau la toate cotiturile.

Intr-un loc, lîngă Sinaia, o moară primitivă macină cu hărnicie, frămîntînd în spetezele roții valuri spumoase. Morarul a scris cu păcură pe pereții morii lui, către partea lumii, deci a trenului, niște slove strîmbe care par a se amenința și-a se împunge unele pe altele:

La moara mea cine vine
Tot anul îi merge bine...

Intr-adevăr acest neam dovedește deseori că-i poet, — totuși autorul ar fi fost mai bine să nu se folosească de învățămîntul obligator și gratuit al Patriei, în acei munți așa de artistici.

Că sîntem poeți c-o ușurință nespusă, o dovedesc nu numai morarii și nu numai legiunile de tineri impresioniști care ne privesc cu mîndrie pe sub pălăriile lor geniale; a dovedit-o c-o zi înaintea plecării mele și Mihuț, băiatul meu cel mai mic, care n-are încă avantajul literar al abecedarului. Totuși atmosfera acestei țări unice, în care toate ale Domnului sînt frumoase și toate ale oamenilor nu, — a pus stăpînire și pe dînsul: auzind necontenit de capitala Olandei, a devenit poet, și, închinîndu-se înaintea celor mai mari cu gingășie, a declarat:

Bună ziua, tată,
Sărut mîna, mamă,
Rămîneți cu bine,
Că eu plec la Amsterdamă...

In acea clipă era încredințat că se duce. De altfel s-a întors îndată, ca să se joace cu mingea, cu praștia și cu Cezar, de meserie prepelicar și prietin.

Astăzi, cînd nu mă vede și știe c-am plecat unde a fost el, stă cugetînd și zîmbind la lucruri neștiute și nedesluşite; apoi încearcă să explice cînelui despre ce-i vorba. Pentru dînsul, Olanda e undeva peste gard, ori peste deal — într-un loc departe, de unde, în orice caz, te poți întoarce foarte repede. Cum el are — ca orice copil — covorul fermecat din basmul oriental, se poate mișca după voie și cu ușurință. Eu merg cu mult mai încet și greu: abia am ajuns la Predeal, între piscuri ninse.

Frămîntarea aceasta titanică și codrul de brad; țancurile de cremene pe care plutesc vulturi cu aripile în cruce și iarna aceea de vis peste aburul fierbinte și florile văilor; toate depărtările negurii albastre înspre Caraiman și Omul, înspre Peștera Ialomicioarei, înspre Negoi și Parîng și înspre Prigoana, unde găinile cucoșilor de munte scot pui, sub cetină neagră nestrăbătută de picior de om; spre Vrancea, spre Ceahlău, spre Căliman și Maramureș, spre Cheile Bicazului la sălașurile păstrăvilor și cerbilor; toată domnia feciorelnică și pură a zimbrilor de altădată ș-a castorilor, toate le părăsesc, ca să văd lucrurile trecătoare ale oamenilor. Acestea stau în veci; acelea sînt jucării minunate. Acestea sînt ale întunecoaselor stihii; acelea sînt ale fratelui meu slab și nemernic — așa de slab prin natura-i vremelnică, ș-așa

de tare prin stăruință și inteligență. Mă duc spre ele din simpatie, ca spre o iluzie ș-un vis, — și mă grăbesc, căci nu sînt decît un provizorat fragil, ca toate ale noastre omenești și nedurabile.

Las toate aceste zidiri ale creației dintăi, încă mărețe și nestricate; și subt ele o lume încă nestatornică și încă neintrată în definitivat, — cu toate clădite încă pe năsip și sub vijelie, cu toate ale prezentului oglindindu-se într-un miraj splendid al viitorului; așa de triste pentru cel care se duce în civilizația Occidentului și așa de grele de speranțe și vis pentru cel care se întoarce iarăși la dînsele.

Mă depărtez c-o simțire de întristare, avînd în lumina ochilor caleidoscopul mărunt al celor rămase. Îmi vine dindărăt, ca de la niște mari globuri de lumină difuză, prelungiri de ace de aur. Sensații de telepatie și sonorități radiofonice mă întovărășesc — toate, pentru ca să-mi apară mai deosebită și mai nouă țara în care voi intra și bolta de cer sub care mă voi opri.

Deocamdată însă

Toate-s vechi și nouă toate...

În gară la Brașov, văd scena balconului a nemuritorului Shakespeare.

O Julietă destul de mare și de îmbielșugată s-a suit pe o scară și șterge cu energie geamul unui vagon de clasa a treia. Romeo, în flenduri unsuroase și negru de fum, rîde la fereastră și-i șoptește vorbe eterne. În esența lor, sentimentul și situația sînt aceleași ca și în vechea Veronă medievală.

După ce am trecut graniţa, prin cîmpia ungurească şi prin Cehoslovacia încep să se arăte aşezări cu totul altfel decît ale Orientului nostru. Casele de-aproape îngrijite, uliţile drepte, grădinile curate şi inundate periodic cu pompe, — şi acele clădiri mari şi solide care au fost ridicate în alte veacuri, pe cînd în văile Dunării noastre cutreierau hoardele pustiului cu torţa într-o mînă şi cu fierul în alta. Astfel trecem în lungul grădinilor şi castelelor Dunării de sus şi ajungem la vechea şi melancolica Vienă. E un oraş foarte întins, cu înfăţişare încă de cochetărie. Imprejurimile-i sînt curate, prietinoase şi poetice. Toată natura — cu apa sinuoasă, cu ostroavele verzi, cu livezile văilor, — are un fel de romantism artificial, care şi-a pus pecetea şi asupra locuitorilor. Pe peronul gării, siluete de femei tinere, altfel îmbrăcate decît în alte părţi ale ţărilor germane. Rîd ; le sticlesc ochii şi dinţii. Tineri blonzi le fac saluturi cavalereşti cu genunchiul drept înclinat, aducînd pălăria într-un cerc larg întăi în jos, apoi de jos în sus. Cei care se despărţesc la peron îşi şterg ochii de lacrimi, dar rîd în acelaşi timp. In cerul foarte albastru arde un soare radios. Miroase a flori de salcîm. Adierile valsurilor nouă se răspîndesc odată cu parfumurile, urmînd în zădărnicia veşnică pe cele vechi ale lui Lanner şi Strauss, care au legănat iubirile bunicilor. Palatul împăraţilor de demult trece ca o vedenie, în singurătăţi de grădini imense, păstrînd în el umbrele şi tragediile altei lumi.

*

Grăbind mai departe, în regiuni de transiţie, spre înălţimile de unde vine Dunărea şi unde abia au în-

ceput a înflori merii, apoi mai înainte spre cîmpia germană, cumpănesc în mine şi aleg toate formulele care mi-au fost servite înaintea plecării de prietini şi cunoscuţi. Fiecare îşi avea felul său de a înţelege ţara, în care trebuia să mă duc şi să petrec o lună de zile; însă ştiu că lumea nu-i aşa cum este, ci cum putem noi s-o vedem. De cele mai de multe ori nu-i decît o răsfrîngere a stărilor noastre sufleteşti.

Voltaire cel dintăi a aruncat asupra Olandei un stigmat arzător. Insă era jignit şi nemulţămit de librarii şi editorii de-acolo, care, pe vremea aceea, aveau bunul obicei să contrafacă ediţiile scriitorilor celebri, fără să le servească drepturile de autor.

De aceea, plecînd, a salutat Olanda cu mîna-i uscată şi a rostit printre buzele lui subţiri şi otrăvite:

— Adieu, canaux, canards, canaille!

— Intr-adevăr, nu sîntem nobili, a replicat unul dintre acei editori briganzi. Nici domnul Voltaire nu are în vine sînge albastru şi cu toate acestea a scris opere nemuritoare pe care noi le răspîndim cu plăcere. De şi simpli burghezi, am făcut mai mult decît nobilii din alte părţi. Căci ei şi-au moştenit pămînturile lor de la Dumnezeu sau le-au furat, pe cînd noi am făcut singuri Olanda. Fiind aşa, — nu datorăm nimănui nimic. Nici lui Dumnezeu.

In general, totuşi, cei care au văzut ţara aceasta au pentru dînsa cuvinte bune.

Fiecare însă o vede aşa cum poate.

Iată ce mi-a declarat un profesor de istorie:

— Ai să vezi lucruri multe, care pe mine mă lasă indiferent. Ce pot să-ţi spun eu mai interesant decît că Olanda e o regiune în care găsindu-se ape cam multe, una din aceste ape se chiamă Issel. De pe ţăr-

murile acestui rîu a pornit vestita şi puternica naţiune a francilor salieni, care au întemeiat o ţară pe care o iubim şi c-o istorie aşa de celebră. Deci olandezii şi francezii sînt fraţi. De altminteri asupra olandezilor a stăpînit Ludovic Bonaparte, fratele lui Napoleon.

Nu m-am aşteptat, într-adevăr, la asemenea descoperire.

— Trebuie să te înştiinţez că e o ţară peste care a suflat în veacuri duhul sfinţeniei, m-a informat un cleric; căci în ea s-a născut, într-un loc care azi se chiamă Kempen, acel faimos episcop medieval pe care l-a chemat Toma din Kempis şi care a scris capodopera mistică numită *Imitaţia lui Isus Hristos*. A trăit într-o mănăstioară paşnică, lîngă Zwole, umilit şi mic, jertfindu-se singurătăţii şi tăcerii, — şi murmurul sufletului său fierbinte sună şi astăzi între oameni, sub cortul Domnului.

— Atuncea pot să adaug şi eu, a replicat profesorul, că la Nimègue a avut una din reşedinţile sale împăratul Carol cel Mare.

— Adevărat, s-a amestecat, ironic, al treilea sfătuitor al meu, om de ştiinţă; şi-a ales la Nimègue reşedinţa sa acel împărat mare, ca să întreprindă creştinarea necredincioşilor din acele ţinuturi. Ani şi ani i-a bătut şi i-a supus, botezîndu-i; ei s-au răsculat arzînd bisericile şi întorcîndu-se din nou către zeii lor cei vechi, căci erau nespus de conservatori şi tenaci; — atunci marele crai iar i-a tăiat, i-a spînzurat şi i-a botezat. Şi-aşa i-a osîndit la creştinism, amestecîndu-i cu sînge. Cei care au supravieţuit au oftat şi-au primit pedeapsa. Pentru toate acestea Carol cel Mare a devenit sfînt şi neamurile mlăştinilor i s-au

închinat, avînd groază de ei ca de un demon; pînă cè însfîrşit a venit o vreme cînd iar au lepădat legea lui şi s-au făcut reformaţi.

Eu pot să vă dau nume mai interesante decît ale acestui zugrumător. In Olanda, la vechea universitate din Hardewyk, şi-a susţinut teza de doctorat marele botanist Linné. La Haarlem, a trăit Laurenţiu Koster, inventatorul tiparului. La Amsterdam, ca lucrător la o diamanterie şi mucenic în această viaţă, s-a chinuit ş-a cugetat cîndva Spinoza. Pot să vă mai adaug pe Erasm şi pe Grotius.

— Imi daţi voie? interveni cu linişte cel mai de aproape prietin al meu. Toate aceste sînt nişte nume. Dacă nu sînt îndestulătoare ale dumneavoastră, hai s-adăugim pe un Rembrandt, un Hals ori un Vermeer. Ca pictor, am să-mi iau libertatea să vă semnalez un fapt mai semnificativ decît toate pentru starea de civilizaţie a poporului acestuia. Olanda, domnilor, este o ţară în care de mult s-a înfiinţat o societate pentru protecţia peisagiului...

— Hm! am făcut eu, cu oarecare nelinişte şi nedumerire.

— Vrei o altă definiţie atunci? m-a mîngîiat altul. Olanda e curtierul Europei Centrale.

— Dumnealui, a intervenit vărul meu generalul adjutant, priveşte chestia dintr-un punct de vedere al afacerilor; aşa cum şi ceilalţi domni au privit numai cîte o faţă a chestiei. Daţi-mi voie, ca om imparţial şi de lume, să vă spun că am călătorit în ţara reginei Vilhelmina şi am aflat-o interesantă. Am găsit însă că nu prea are distracţii.

Le-am mulţămit tuturor, cu emoţiune, pentru lămuririle pe care mi le dădeau şi am băut cîte un pahar

de vin. Nu înțeleg ce rost avea vinul, cu toate acestea l-am băut, dintr-un obicei puțin înțelept pe care-l au oamenii cînd se adună la un loc. Această plăcută otravă nu ne-a dat nici ea vreo deslegare.

Ş-acum, apropiindu-mă de hotarul țării rîvnite, scrutam în mine din nou toate aceste definiții hotărîtoare: în dosul lor nu vedeam nici ochii olandezilor, nici flegma lor faimoasă, nici peisagiul de grădini despre care alții, tot așa de bine intenționați, mă informaseră.

Ca să dau o soluție chestiei, trebuia s-o văd și eu, să-mi fac o părere și să dau o formulă. Iată un adevăr foarte simplu, la care încă nu mă gîndisem. Dar mă gîndeam la el acum, cu cît peisagiul german devenea mai uniform și cîmpia se întindea mai fără relief și mai tristă spre ceața Nordului. Un vînt rece și neprietinos venea dintr-acolo și nourii depărtării desigur că scuturau ploaie de brumă pe întinderi. Bănuiam înainte, pe țărmurile acelea joase, un fel de primăvară nehotărîtă ca-n zilele Dochiei la noi. In margini de sate observam meri abia înfloriți, și de bună-samă că florile splendide ale Sudului aici n-au ce căuta; se-mbolnăvesc curînd și mor.

Cu toate acestea știam că am, între cărțile pe care le luasem cu mine, un volumaș rar, cu îngrijire tipărit, acum două sute de ani, în teascurile de la Amsterdam. Il găsisem în biblioteca unui bătrîn boier ieșan și-l răsfoisem în fugă. L-am scos și i-am mai cetit o dată titlul: cam lung, însă spune tot ce trebuie să spuie, — chiar ceva mai mult decît trebuie.

LE JARDIN
DE HOLLANDE...

E tipărit în franțuzește.

Grădina Olandei

plantată & împodobită cu

Flori, fructe

şi plantaţii de portocali

în care se învaţă cum poţi ridica & cultiva tot soiul de flori dintre cele mai curioase; precum sînt LALEAUA şi GAROAFELE, ZAMBILA, ZARNACADEAUA, URECHEA URSULUI etc.

Şi cum poţi să le înmulţeşti, să produci altele nouă şi să le aperi în chip sigur şi îndămînatic de moarte etc.

Deasemeni un TRATAT exact & curios;

în care se vede cum trebuie să sameni, să răsădeşti, să faci roditori, şi să înmulţeşti tot soiul de POMI; tot aşa cum să-i tai bine şi cum să-i ţii întruna în stare de rodire.

La care s-a mai adaos

Noua GRĂDINĂ A HESPERIDELOR în Ţările-de-Jos sau cultura & folosul ALAMIILOR & PORTOCALILOR etc.

Totul după lungă experienţă, dat la lumină pentru interesul public.

Ediţie nouă, revăzută & adaosă cu aproape o treime de observaţii nouă.

Amsterdam

Fraţii Wetstein, 1721.

Iată o mărturie care nu se desminte, de şi-i aşa de veche. Vra să zică în mlaştini neprielnice şi sub cer de iarnă tîrzie, oamenii aceştia indărătnici creează flori şi cresc portocali. Şi fac asta de cîteva sute de ani.

Probabil că se distrează şi cu alte ciudăţenii, aşa încît vărul meu generalul adjutant n-are dreptate.

III

Mai multe fenomene obișnuite și unul neobișnuit.

5 iunie 1927. Am trecut dimineața, pe nesimțite, hotarul olandez într-o gară curată și liniștită, cu ghiveciuri de flori pretutindeni pe peron, cu funcționari calmi și corecți, umblînd domol ca și cum n-ar avea treburi importante de îndeplinit.

Peisagiul de mult e uniform și trist. In lungul liniei ferate au defilat rotitor căsuțe curate cu împrejmuiri de garduri vii, corect tunse. Marginea aceasta a Germaniei se confundă cu Olanda. Totuși este o deosebire. Cum am pornit iarăși cu trenul, femei rumene, cu îmbrăcăminte crohmolită, au început a șterge cu energie geamurile și a freca alămurile pe culuarul vagonului nostru. Iar soarele, care dincolo strălucea cu oarecare vioiciune, aicea deodată începe să se îmbrobodească cu nouri subțiri — și în curînd pornește o bură fină de ploaie. Se arată, spre Utrecht, cele dintăi canaluri tăiate în unghiuri drepte, cu bordură de iarbă bogată, verde și uniformă pînă la fața apelor calme.

Casele se-nșiră sămănate cu rînduială și necontenit. Nu văd sate, însă toată cîmpia e înflorită de colorile lor vii și de răzoarele grădinilor. Ici și colo grupe de vaci pătate negru și alb, greoaie și tihnite, pasc abia mișcîndu-se sau rumegă sub cernerea ploii. Unele din ele poartă o acoperitoare pe grumaz și pe spinare. Iată deci vaci cu pardesiu, ceea ce mi se pare una din cele mai plăcute și vesele surprize. Curînd ajungem și către imașurile acelea mai joase decît linia canalurilor și care se numesc polders. Au fost cîndva bălți și mlaștini. Oamenii au alungat din

ele apa, mînînd-o pe canaluri, şi le-au prefăcut în regiuni folositoare, unde se plimbă acum vacile îmbrăcate.

— Acesta-i caracterul obişnuit al ţării, îmi explică cineva : canaluri şi poldere. In locurile cu aluviuni fertile, aveţi să vedeţi grădini, livezi şi ogoare. In părţile neroditoare, păduri de pini maritimi, care însă au fost plantaţi tot de mîna omului. In alte locuri, aveţi să daţi peste turbiere : acestea sînt singurele mine cu singurul aur pe care-l extrage Olanda din subsolul său.

Sînt şi puţintele variaţii, căci la noi fiecare ţinut a rămas cu firea sa proprie, fixat într-un regionalism tare, cu obiceiuri nestricate şi cu caractere deosebite de limbă ; cu portul său, cu monumentele şi cu gloriile sale provinciale.

Inspre gura fluviilor, la sud, aveţi să daţi peste ţara insulelor. Acolo, în Zeeland, oamenii au luptat mai crunt decît oriunde cu apa mării şi şi-au alcătuit din glod bucăţile lor de ţară. Este mai ales, într-un loc, o insulă veche care se chiamă Nord-Boveland. Încă de acum o mie de ani îi construiseră năcăjiţii autohtoni diguri, şi-au trăit şi ei cum au putut în colţul lor de lume, sămănînd grîu, ori umblînd cu corăbiile, pînă în vremea marilor inundaţii de la 1530. Atunci ticăloasa şi slaba operă a omului a fost distrusă şi insula a fost înecată. Localnicii au plutit pe luntri şi pe sfărîmăturile locuinţilor lor şi s-au salvat. Tot ce-au avut clădit în veacuri, case, palate şi biserici s-au scufundat, ca-n istorisirile fantastice. Acolo însă nu era o poveste, căci se vedeau deasupra luciului săgeţile turnurilor. Astfel le-au privit de departe cei alungaţi din căminul lor şi le-au arătat copiilor, pînă ce nepoţii, după optzeci de ani, au luat

parte la cele dintâi lucrări de indiguire nouă, începînd iar bătălia cu apa. Vreme de trei sute de ani lupta a urmat cu îndărătnicie înfricoşată, şi astăzi urmaşii sînt iarăşi biruitori o clipă, stăpînind apele în hotare artificiale şi scoţînd la lumină complect vechea insulă, sub nivelul mării.

Aşa ţara aceasta a fost a oamenilor mici mai mult, a muncitorilor şi burghezilor. Deprinşi să lupte cu elementele, nu s-au supus nici domnilor, nici regilor. Au fost loviţi şi de oameni, însă s-au eliberat ca şi de ape.

Epocile aceste de invazie a oamenilor au fost poate mai rele şi mai grele. In vremea conţilor de Olanda ş-a feudalismului, seniorii aceia semeţi, îmbrăcaţi în fier, îşi făceau de cap, paradau şi se luptau ori aici în Friza ori în pămîntul sfînt ; iar mai adesea jefuiau pe plugarii paşnici şi pe negustori, ardeau pe eretici şi pe jidovi. Asta, pînă într-o vreme, cînd oamenii noştri, greoi şi îndelung răbdători, s-au sculat împotriva lor, ca şi împotriva apelor. Au început a-i bate ş-ai persecuta şi nu i-au lăsat în pace pînă ce nu i-au distrus cu desăvîrşire.

Numai într-un colţ, în Brabant, domnia nobililor a stăruit mai îndelung. Şi pentru acea provincie, olandezii au o legendă. Zice că odată diavolul cel mare, Lucifer, se plimba prin părţile acelea cu nasul în vînt. Mai ales prin Brabant îi plăcea lui să umble, deoarece ţara-i plină de mănăstiri şi de călugări. Fluierînd şi neavînd alta ce face, îşi umpluse buzunarele cu pietre. Umblînd încolo şi-ncoace, scotea cîte o piatră şi o arunca. Indată, piatra se prefăcea într-un castel. De atunci Brabantul a rămas cu atîtea castele la fiecare pas, pentru năcazul şi suferinţa poporului de rînd. La Aarle i s-au spart demonului buzunarele,

şi pietrele curgeau fără măsură, aşa încît aici în fiecare sat şi la fiecare colţ dai peste clădiri de aceste în care s-au sălăşluit lenea, semeţia şi lăcomia vremurilor de demult. De aceea, oamenii din Brabant au rămas mai în urmă şi mai săraci, au răbdat mai mult în veacuri, plecîndu-şi frunţile.

Dar aveţi s-auziţi şi altele. Mai ales aveţi să vedeţi; căci oamenii de-aici nu prea sînt cheltuitori la vorbă. Să nu vă miraţi de risipa mea, căci, deşi eu mă socotesc olandez, înaintaşii mei au venit aici din locuri unde se vorbeşte mult şi se lucrează puţin.

Altfel — ţara-i frumoasă şi curată. Trebuie să vă închipuiţi ce uimit a fost bunicul meu cînd a căzut aici din Galiţia. S-a spăriet aşa de tare de-atîta lustru şi-atîta vopsea, încît nu şi-a venit în fire pînă la moarte. Intr-adevăr, fie vorba între noi, aici e un fel de desfrîu de curăţenie. Ca şi bunicul meu, simţesc nevoia să mă duc din cînd în cînd la Amsterdam, într-un cartier în care mă pot desfăta cu cîte-un colţ de privelişte orientală. Acolo locuiesc ovreii. Vă sfătuiesc şi pe dumneavoastră să vă duceţi. Dacă nu pentru o nevoie firească, cel puţin pentru contrast.

Altfel, în alte privinţi, bunicul, ca şi tata, a fost prea mulţămit, căci aici legea e ceva înfricoşat, care a lovit totdeauna cu străşnicie în neorînduială şi în duşmanii tihnei.

Pentru a înţelege asta, de pildă, vă sfătuiesc să vă duceţi la Deventer, unde aveţi să vedeţi un monument dintre cele mai vechi, mai frumoase şi mai cochete: e cîntarul public, — locul dreptăţii şi al cinstei în negustorie. De un zid al acestui interesant edificiu, atîrnă o căldare imensă. In ea falsificatorii de bani erau fierţi de vii. Totul e făcut, în Olanda, trainic şi

cu rînduială. Obiceiul acestei supe a dispărut de mult, — căldarea încă se mai păstrează.

Fierbînd, înţepînd şi frigînd cu linişte şi îndărătnicie, olandezii aceştia flegmatici au realizat un respect al poruncilor sociale pe care în puţine ţări din lume îl veţi mai găsi. De aceea bunicu-meu nu s-a simţit rău aicea şi, încet-încet, a acceptat curăţenia lor exagerată.

Domnul Boker se exprima într-o franţuzească destul de corectă şi vioaie. Faţa lui, mai mult plină decît uscată, era rumână şi jovială. Trupu-i era mai mult gras decît slab, mînile şi picioarele mai mult scurte decît lungi, şi-n toată fiinţa lui roşcovană stăpîneau mai ales ochii mici, negri şi harnici. El stătea rezemat de o parte a unei ferestre a culuarului, — eu de cealaltă parte, ş-amîndoi priveam succesiunea iute şi monotonă a terenurilor joase, poldere şi grădini, case viu colorate, şi iarăşi grădini şi poldere. Din cînd în cînd, la o margine de canal, lîngă o punte cu poartă, se arăta o siluetă neclintită de fată, care ne privea cu ochi rotunzi şi cu mînile în şolduri, pe cînd la picioarele ei sticleau bidoanele, curate ca argintul. Vedeam şi oameni domoli, în straie mohorîte, aplecaţi adînc asupra răzoarelor de legume, ciocănindu-le de-aproape şi mărunt cu sapa cu coadă scurtă.

Bura de ploaie urma să cearnă necontenit.

— Stăruiesc să vă spun, începu iarăşi domnul Boker, că chiar la intrarea dumneavoastră în Olanda aţi dat peste un fenomen extrem de rar, în persoana celui ce vă vorbeşte şi nu doreşte decît să vă fie agreabil. Olandezii nu sînt oameni comunicativi : veţi putea călători cu dînşii ceasuri întregi şi n-are să le cadă de pe buze nici un cuvînt. Stau în locul lor cetind gazete tipărite mărunt, şi fumează grav. La drept

vorbind, asta-i ceva cu totul plictisitor. Şi admiţînd că eu nu sînt olandez, ceea ce e foarte adevărat, nu vă va fi rămas, faţă de autohtoni, decît să tăceţi ca şi dînşii şi să treceţi drept surdomuţi. Vă puteţi deci declara mulţămiţi de fenomenul meu, căci faceţi atîta provizie de vorbă, cît să vă ajungă în tot timpul şederii dumneavoastră aici.

După cît înţeleg, urmă vesel domnul Boker, dumneavoastră veniţi la Amsterdam pentru cumpărătură de tutunuri exotice. Într-adevăr, iată un lucru potrivit şi cuminte, căci nouă ne vin de dincolo de ecuator cele mai bune tutunuri de ţigări ; şi Amsterdam este fără îndoială cea mai mare bursă de tutunuri din lume. Oamenii de-aici se deprind a cunoaşte calitatea Zand-blatturilor din Sumatra din cea mai fragedă a lor vîrstă şi aveţi să vedeţi şi dumneavoastră copii, de nouă şi zece ani, umblînd cu mînile în buzunare pe stradă şi pufăind din ţigări enorme.

— Onorate domnule Boker, tot ceea ce spui dumneata este interesant ; şi profit de fenomenul care mi se înfăţişează ca să cer unele informaţii cu totul speciale. Unul din prietinii mei, pictor de mare talent, susţine că Olanda ar fi ţara ligilor ş-a asociaţiilor. Ce ştiţi dumneavoastră, mă rog, de liga pentru protecţia peisagiului ? În ţinuturile de unde vin eu este deasemeni o ligă faţă de peisagiu, însă cu îndeletniciri absolut contrare. M-ar mira ca oamenii să fie mai cuminţi în Olanda decît în Romînia.

— Liga pentru protecţia peisagiului ? întrebă domnul Boker vesel. Este. De ce să nu fie ş-o ligă pentru protecţia peisagiului ? Aicea sînt tot felul de ligi şi de asociaţii ; ş-un olandez este fericit numai pentru că face parte dintr-o ligă.

— Țara aceasta, domnule Boker, mi se pare că e renumită pentru multe alte lucruri, dar dintre toate mai ales pentru ceea ce spuneai că făcea uimirea bunicului dumnitale. Curățenia olandeză a intrat și-n preocupările literaturii europene.

— Da, așa este, răspunse domnul Boker fără entuziasm. Aveți să vedeți și dumneavoastră, ș-aveți să dați dreptate bunicului meu. Probabil că altfel nu se poate, căci aici nu sînt nici vulturii din Orient, nici ciorile și muștele, nici mai ales soarele, nici toți ceilalți agenți sanitari ai lui Dumnezeu, pe care alte țări îi au gratis. Aici omul a trebuit să-și facă singur antisepsia și, fiind stăruitor și încăpățînat, a mers cam departe. Asta o pot spune mai ales de unele sate și așezări din sud. Acolo oamenii au făcut, din simetrie și curățenie, ceva care ține mai mult de fantazie decît de realitate! Străzi croite în unghi drept cu echerul. Căsuțe cu dimensiuni egale și colorate exact la fel. Garduri vii tunse migălos cu foarfece, forfecuți și pieptene. Copaci care au aceeași vîrstă, aceeași formă și aceleași ramuri ciuntite și sărăcite. Străzile pretutindeni spălate cu sopon și lustruite cu ceară ca un parchet. Deodată apar în acest tablou bărbați cu pantaloni scurți și pălării rotunde cu bouri mici, cu paftalele de la cingătoare, cătărămile de la pantofi și bumbii de la ilic de argint. Și femei cu bluza strînsă pe trup și brațele goale, cu crinoline înfoiate și șaluri colorate, cu cască de aur peste coafură și zulufi lîngă ureche; — apar, fac gesturi, se mișcă și privesc cu ochi rotunzi și neclintiți ca ochii păpușilor.

Nu-i o linie deviată, nu-i o pată, nu-i un creț la haină altfel. Toate alămurile au aceeași strălucire și țiglele același roș egal. Aștepți ca oamenii să facă același gest și să întoarcă capetele în aceeași direc-

ție. Toate par făcute de un meșter neamț, într-un atelier de jucării la Nürnberg, — ș-un personagiu al lui Hoffmann le-a insuflat viață, o viață imperfectă tocmai din pricina geometrismului, regularității și perfecției ei.

— Ceea ce spui dumneata, domnule Boker, e nostim și interesant.

— Da, nostim și interesant într-adevăr, murmură domnul Boker cu liniște. Odată — trebuie să vă spun și asta — am fost la Middelburg, în insule, ca să văd cea mai frumoasă catedrală olandeză, o adevărată floare de piatră. Am văzut-o. E foarte frumoasă. În jurul ei, într-o zi de duminică, umblau zeelandezele cu costumul lor pitoresc în care le șade așa de bine. Și ele cunosc aceasta, știindu-se cele mai frumoase femei ale țării. Și bărbați detreabă, blînzi și prietinoși, îmbrăcați în negru — ca nobilii lui Filip II — căci aici au stat mult spaniolii — și asta se vede după fețele localnicilor. E o plăcere să petreci printre ei. Și ca toți olandezii, foarte conservatori și iubitori de ce-a fost. Turnului celui mare îi zic Ion-cel-lung: în el sună carilionul din șapte în șapte minute. Este însă altă turlă care-i ceva mai grăbită și după ce sună ea, celălalt parcă o mustră. Asta se-ntîmplă de sute de ani, ziua și noaptea, și turlei i-au pus porecla Babeta cea nebună. Nu se schimbă nimic, de și toate sînt așa de fragile și oamenii trec. S-ar părea că ceasurile spun ore zadarnic și că timpul stă pe loc, ceea ce mi se pare că în realitate e foarte adevărat.

Acuma iată, onorate domnule, ce mă gîndesc eu uneori. Mă gîndesc la ce spunea bunicul meu, care de altfel era încîntat de lumea de aici, deoarece cîștigase bune parale. El spunea că, înainte de-a muri, ar

fi vrut să se ducă să mai trăiască o vreme în acel Orient ticălos unde se născuse şi crescuse.

Acolo e mai mult neprevăzut şi mai mult Dumnezeu. Aici e mai mult om. Mă gîndesc la vorbele acestea şi socot c-avea dreptate. De aceea nu cred că trebuie să vă miraţi prea tare. Nimic din ce face omul nu-i minune adevărată şi vie...

IV

Insulă orientală în mijlocul unui oraş occidental.

Am intrat în Amsterdam într-o duminică — cu mişcarea pe canaluri şi străzi aproape complect oprită. Prăvăliile şi marile magazine stăteau închise şi-o lume pestriţă era pe uliţi la plimbare, către ceasul amiezii — o plimbare domoală şi fără scop, în aşteptarea izbucnirii soarelui. Pe canaluri, arar, treceau bărci şi mari ambarcaţii cu motor sau abur. In dosul gării impunătoare, înălţată în linii graţioase şi colori vii, se rînduiau coşurile şi catargurile vapoarelor, care fac curse regulate şi dese către insule, tîrguri şi sate. Către aceleaşi insule, tîrguri şi sate merg mai rapid şi cu zgomot mare blocurile electrice şi trenurile, cum şi camioane enorme şi pîntecoase, pline mai ales de americani şi englezi.

Oraşul a fost clădit în mlaştinele rîului Amstel — pe piloţi. Şi fiecare uliţă, cu greu cucerită asupra pămîntului nestatornic, e întovărăşită de un canal zidit în cărămidă şi ciment, întreţinut îngrijit şi strălucitor ca în prima zi — acum cîteva veacuri. Fiecare uliţă are această tovărăşie de apă — pînă în toate

fundurile şi cotloanele. Şi transporturile se fac mai ales pe canaluri: ambarcaţiile pătrund cu boturile pînă în deschiderile caturilor de jos ale magazinelor. In oraşul vechi, între străzi, printre clădirile înguste cu multe rînduri, se strecoară hudiţi întunecoase şi umede prin care nu pot trece decît pietoni.

Intreg caracterul acestei părţi a oraşului e dintre cele mai interesante şi prin colorile vii ale clădirilor. Ziduri vopsite cu olei — în tonuri felurite, aşa încît să n-aibă două faţade alăturate aceeaşi coloare; şi ramele ferestrelor şi uşile cu alte colori armonizate, mai deschise şi mai luminoase: un fel de zîmbet, un fel de veselie a tuturor acestor căminuri în care olandezii şi-au concentrat tot farmecul şi plăcerea vieţii.

Deasupra acestor case zugrăvite ca nişte decoruri de teatru, foarte înguste şi foarte înalte — unele au cinci metri faţadă şi cincisprezece înălţime — stau, ca nişte pălărioare neserioase, acoperişuri mici şi cochete. Clădite pe asemenea teren şi pe piloţi, — toate zidăriile, îmbinate cu lemn, sînt delicate şi uşoare. Înălţimea etajurilor mică. Camerele ca nişte chilioare. Scările de la un etaj la altul strîmte şi oable. Totu-i economie, strîmtoare, fragilitate — dar pentru asta oamenii au căutat să deie trăinicie prin îngrijire meticuloasă şi necontenită, făcînd vopseaua să rîdă din nou în fiecare an şi ţinînd în orizonturi necunoscute necurăţenia şi ghiara ruinei. Şi pentru că în acest Nord e aşa de multă negură şi aşa de puţin soare, ceea ce face pe oameni să steie acasă, — ferestrele sînt deschideri enorme, ţinînd samă de proporţii. Şi pe lîngă vopselăriile lor strălucite, mai au şi podoabe de alamă pe dinafară, perdele, horbote şi flori pe dinlăuntru.

Sub frontoanele înguste şi prelung înălţate, se cetesc ani vechi, din veacurile Renaşterii şi ale marii expansiuni olandeze.

*

Am poposit la un otel din preajma gării : *Victoria-Hotel,* o clădire mare şi luxoasă, în care se perindează necontenit străinii. Funcţionari, portari, cheîneri, copii de serviciu, cu haine negre sau uniforme şi şepci, ne primesc corect cu zîmbete stereotipe, vorbesc cu noi în limba în care poftim şi ne conduc pe scări tăcute, la camere liniştite şi curate, dînd spre canalul cel mare de pe Damrak. Acolo ne primesc cameriste rumene cu coafura subt o podoabă de horbotă şi cu hainele sub şorţuri albe strălucitoare, călcate şi drotate. Acestea nu ştiu decît limba lor, — dar fac risipă de zîmbete şi amabilităţi. De şi am căzut aici de-o clipă, — sîntem cei mai stimaţi prietini ai tuturor. Intr-adevăr, de ce ar fi oamenii neprietinoşi şi hursuzi, cînd e mai plăcut să fie altfel şi e şi-n interesul lor ?

Camera tihnită, în care am stat tot timpul, are o fereastră înaltă dînd spre marginile oraşului şi spre ceaţa unor orizonturi nedesluşite. Această fereastră e înarmată cu felurite încuietori, clempuşuri, căluşuri şi meşteşuguri, cu obloane, draperii grele şi perdele, — ca să poată sta deschisă spre lume, dar mai ales să te izoleze complect, într-un fel de chinovie personală, în care nu mai poate pătrunde nici un zgomot.

Lavoarul are tot ce-i trebuie, cu îmbielşugată apă rece ori fierbinte, — şi baia e la cîţiva paşi. Lămpile electrice îţi pot da iluzia soarelui, — dar te poţi mărgini şi la o simplă candelă discretă, care se aprinde ca în petale uşor colorate de flori, pe măsuţa de la căpătăi. Şi patul aşa de larg — cu perini, plapomă, chilote şi toate rafinamentele odihnei, încît am o sim-

fire de contrarietate. Sînt obişnuiţi cu adierea vîntului şi strălucirea cerului — şi aici oamenii se refugiază spre artificialitatea interiorurilor, lucrate şi amenajate cu nişte amănunte pe care nici nu le bănuiam. De pe sălile aşternute cu covoare, dinspre scări şi ascensoare, nu ajunge pînă la mine nici cel mai mic zgomot. Şi tot timpul cît am sălăşluit aici, pacea aceasta de apă joasă şi domoală n-a fost tulburată. Şi cei de-aici şi cei trecători fac tot ce trebuie ca tihna, reculegerea şi hodina să fie şi să rămîie stăpîne între zidurile celor şapte sau opt etaje. Aceeaşi discreţie şi linişte o găsesc zilnic în toate sălile şi saloanele de jos, în sala deosebită unde se ia dejunul de dimineaţă, în sala deosebită unde se prînzeşte. Trec, revin şi se încrucişează siluete numeroase, obrazuri albe şi colorate, — însă nimeni nu ridică glasul. Nimeni nu face un gest violent.

Un otel în Olanda e un templu al bunei-cuviinţi — în care oamenii învaţă să se tolereze. Un otel mai este un loc în care nimeni nu te-ntreabă nimic: nici cine eşti, nici de unde vii, nici ce treabă ai.

În două zile am învăţat că nu trebuie să-mi încui numaidecît uşa. Nu mi-am mai încuiat-o şi-am lăsat şi dulapurile deschise — şi bani pe masă. Experienţa a fost cu desăvîrşire în favoarea tuturor acestor domni prevenitori şi corecţi şi a cameristelor albe, zîmbitoare şi harnice.

Subt acest raport, cît de complicată este viaţa Orientului nostru — în care omul dezvoltă atîta geniu ca să înşele şi să răpească. E o întrecere de atac şi de apărare care merge pînă la complicaţii de dramă.

Aici omul, hotărîndu-se să deosebească ce-i al altuia de al său, dintrodată a pus viaţa socială pe alt plan, — ca şi cum totul s-ar petrece într-o altă planetă. Marca

aceasta a onestității intrată în sînge am observat-o nu numai aici, — ci pretutindeni. Furnizorii depun dimineața produsele lor în vase ori coșuri la ușile clienților. Le lasă acolo în tăcere și trec mai departe. Am văzut bidoane mari de lapte lăsate la cruce de drumuri și canaluri — stînd fără nici o pază, așteptînd să fie ridicate de cel care are dreptul. O geantă pierdută, o umbrelă rătăcită fac drumuri adesea încurcate ca să-și întîlnească iar stăpînul. O lume întreagă le dă concursul pentru asta. Insfîrșit oamenii pare că s-au ridicat la un instinct social.

Căldarea de la Deventer, furcile, pojarurile, cleștele și toate îngrozitoarele unelte din alte veacuri fac mărturie că aluatul omenesc a fost același și aici. Cu lucrarea lor neîntreruptă și nemilostivă, animalul a deviat însfîrșit de la natura lui primitivă înspre umanitate. Nu știu dacă în unele țări întîrziate se mai poate ajunge astăzi la același rezultat cu ajutorul blîndelor legi ale democrației. In Olanda democrația pare a însemna mai mult datorie, deoarece vine după crude suferinți ; dincolo înseamnă mai mult drept, — dreptul de a face fiecare ce-i place și cum îi place.

*

Prima stradă pe care o cercetăm e o cale îngustă și cotită, mare centru de prăvălii luxoase, — un fel de *Lipscani* al Amsterdamului. Aici, în ziua asta de duminică, e plimbarea poporului mărunt, ca într-o expoziție permanentă, într-o furnicare necontenită și popasuri leneșe pe dinaintea vitrinelor foarte încărcate. Sîntem în Kalverstraat — o uliță care, după nume, ar însemna calea viteilor, locul unde odinioară se făcea negoț de carne. Acuma pretutindeni strălucesc vitrine enorme, cu toate articolele de mode și de lux. Fasoa-

nele pariziene se etalează pe manechine moderne — şi înaintea lor staţionează bărbaţi şi femei din popor care le privesc cu curiozitate. Aceste dantelării şi aceste mătăsuri croite scurt nu le vor purta niciodată burghezele care le privesc placid. Îmbrăcămintea lor e modestă, simplă şi aş putea zice arhaică. Văd în stradă — ca o ironie sau o protestare — rochii care erau de bon-ton acum douăzeci de ani, şi pălării ca nişte panerase de flori care mi-au uimit copilăria. Uneori această pălărie stă aşezată ca ceva de prisos peste capa metalică străveche şi autohtonă. — S-ar părea că păpuşile acelea din vitrine petrec şi ele, zîmbind încremenit spre costumele feminine care se perindează — ca şi cum li s-ar oferi o priveliştе a modelor retrospective. Realizarea însăşi a acestor vitrine se proiectează mai mult în viitor — într-o epocă depărtată, cînd se va fi tocit deplin rezistenţa faţă de noutăţi şi conservatismul olandez.

Femei şi bărbaţi continuă să privească etalajele, fără nici un scop practic deocamdată. Mai ales femeile — în dosul zîmbetelor lor încremenite — par a nu dori ceea ce se asociază şi se confundă astăzi cu frumuseţa. Poate rîvnesc — însă nu arată. Se mulţămesc cu mediocritatea lor — cele mai multe cu forme îmbielşugate, lipsite de graţie, cu chipuri severe şi fără de frumuseţă. Pe obrazurile lor sănătoase, bătute de vîntul mării, nu văd pudră şi farduri. Din atitudinea şi gesturile lor lipseşte chiar umbra celei mai neînsemnate cochetării. Trăiesc concentrate în preocuparea imensă a unei gospodării meticuloase — care le îneacă toate ceasurile şi zilele vieţii ca un val cenuşiu.

— Sînt desigur şi alte specimene ale sexului frumos, observă unul dintre tovarăşii mei.

Sînt desigur, — căci în această Chină europeană a tradiției trăiesc și patricieni, care-și pot îngădui lux și lene. Insă și femeile acestor păstrători de rente și aur nu îndrăznesc să iasă decît foarte anevoie din formele rigide pe care le-au orînduit datinile. Religia lor aspră și viața închisă le țin încă la distanță de strălucitul Occident parizian. Paserea tainică și fantastică a visurilor lor îndrăznețe e nevoită să rămîie pururi domesticită și cu aripile tăiate.

*

Ieșind din acest ciudat furnicar — afluență uriașă în jurul unor prăvălii închise — dăm în alte uliți mai largi, întovărășite de canaluri și umbrite de plantații. Fiecare arbore, din lungul acestor ape domoale și din preajma acestor case bătrîne și totuși cochete, — a fost urmărit cu îngrijire și ocrotit în creșterea lui de cînd a fost plantat — în alt veac, — în vremea unui burgmaistru care nu mai este, pînă astăzi în vremea unui burgmaistru care nu va mai fi. Rînduri de oameni l-au privit cu plăcere, l-au mîngîiat ușurîndu-l de uscături și conducîndu-l, cu un cosor inteligent, pînă la splendoarea în care se găsește acum.

Trecem pe subt umbra lor cuminte, prin pustiul de duminică al Amsterdamului protestant. După sfatul domnului Boker, traversînd punți și ulicioare cu case înguste și nalte, ne ducem să vedem acea faimoasă insulă orientală, unde tatăl său obișnuia să se întoarcă ades, ca albina la stup.

Amsterdam are într-adevăr un ghetto, țărcuit între cîteva canaluri, — și, după rătăcirea noastră cotită, simțesc c-am intrat în el îndată ce-am trecut de casa lui Rembrandt. Marele pictor și-a avut cartierul în

preajma negustorilor de vechituri. Acele mătăsuri şi catifele abandonate pe care ei le etalau înainte-i cu degete cîrligate — el le-a fixat ades într-o strălucire de veşnicie pe trupuri mai reale decît copiile lor care au existat cîndva.

Intrăm în *Ioden-breet-straat* — adică uliţa mare ovreiască. E o uliţă destul de îngustă, — de şi serioşii negustori olandezi n-au făcut nici o ironie cînd i-au adaos calificativul *breet*. Pentru vremurile cînd a fost deschisă, uliţa aceasta în adevăr a fost largă. Şi faţă de pîrăiaşele străduţelor, gangurilor şi înfundăturilor din jur — pare fără nici o îndoială un fluviu.

A dat năvală aici, în *Ioden-breet-straat,* un popor pestriţ care se agită înfricoşat. In Amsterdamul celălalt, lumea doarme şi se odihneşte ; aici din contra. Am trecut din flegmatica şi rînduita Olandă într-un infern nebănuit. E un viermăt compact în umbra celor două rînduri de clădiri cu cinci şi şase etaje.

Magazii felurite, măcelării, cîrnăţării, cofetării, fructării, tutungerii, berării, toate sînt deschise şi cercetate. Toate însă nu fac un negoţ prea important, dacă ţinem samă de ce se petrece la marginea trotuarului. Aici stau, unul lîngă altul, cărucioarele negustorilor ambulanţi : fructe europene şi exotice, camelotă, vechituri, sticlării, peşte, fierării şi legume : se vinde orice cu mare fierbinţeală. Lumea se îmbulzeşte : negustorii strigă cu ochii holbaţi, cu obrazurile congestionate, într-o olandeză caracteristică. Bărbaţi, femei, copii se zbat în loc, oferă, cîntăresc, împachetează, primesc bani, dau rest, între gunoaie de hîrtie, de coji, de zdrenţe, ghete aruncate, ciorapi, bălţi suspecte. E o animaţie şi un asalt — ca şi cum toate ale lumii se isprăvesc azi şi mîni apare Mesia. Căci pretutindeni

aici sînt numai evrei. Sînt, în Amsterdam, peste 120.000, la o populaţie de 700.000. Şi cea mai mare parte stau îmbulziţi aici, în centrul acesta şi-n insula lor, — în nişte case de patru şi cinci veacuri, — cu etajurile ca nişte cutii suprapuse de jos pînă sus, unele şubrede şi-n cădere, altele aproape ruinate. Primăria va dărîma cartierul la toamnă ; a şi marcat clădirile supuse morţii. Ei totuşi stăruiesc aici pînă atunci, locuind unii peste alţii ca-n stupi, cîte-o familie şi cîte două în aceeaşi odăiţă strîmtă şi joasă, la care te sui pe o scară ca scările de la poduri ori găinării. Abia ai unde te învîrti, abia ai unde respira. Stau ca-n rafturi, săraci, năcăjiţi, însă stăruitori şi curajoşi.

Stăpînul odăiţii unde am intrat e negustor ambulant de legume şi peşte. Plăteşte şase sute de lei lunar pe cutia de chibrituri în care stau înghesuiţi ai lui. El răcneşte undeva cu disperare şi-şi serveşte febril clienţii. Nevasta lui, îmbrăcată curat, ne primeşte cu prietinie şi se bucură de oaspeţi.

— O ducem foarte greu şi sîntem foarte săraci, oftează ea zîmbind. Ce să facem ? Trebuie să trăim, şi facem ce putem.

Jos, sub ziduri, în curtea pietruită, ca pretutindeni în stradă, ca pretutindeni pe toate culuarele, la *Leul Roş,* la *Mîţa Neagră,* pe toate fundacurile şi pasajele, o groază de copii. Mulţi, parcă nu se mai isprăvesc ; vii şi vibranţi subt ochii mamelor şi-ntr-o îngrămădeală murdară de resturi din tot ce e posibil să se desfacă şi să se distrame, în miros de canal vechi şi de peşte nu tocmai proaspăt.

Ţipă, aleargă şi se ţes. Băieţi şi fetiţe de opt ani învaţă a juca dansuri moderne în mijlocul furnicarului. Peste capetele lor zboară mingile celor care au

gustul altor distracţii. Printre toţi îşi fac loc nu numai pietoni, biciclişti şi amatori de skäting — ci şi automobile din cînd în cînd. Mulţimea se desface, apoi se reface iarăşi, în aceeaşi animaţie, ca şi cum ar fi un singur organism compact — totuşi mobil şi fluid.

La ora opt sara, intru în templul cel mare al evreilor de rit spaniol. Ne-a condus acolo un lucrător de diamante care are un nume frumos : De la Rosa. De şi îl chiamă ca pe-un nobil portughez ori castillan, de şi privea cu stînjenire şi cu puţin dispreţ spre îmbulzeala din ghetto, totuşi e din aceeaşi seminţie tare.

Găsim o clădire largă şi naltă sprijinită pe numeroase coloane monumentale de piatră. «E cel mai mare templu al nostru din Europa», ne informează domnul De la Rosa.

Bănci simple de jur împrejurul estradei oficiului şi lumînări aprinse în candelabre. Cu toată măreţia coloanelor, călcăm jos pe podele neîngrijite de lemn, şi pe spătarele băncilor observăm nişte mici sfeşnice fixe de tablă proastă : ca şi cum arhitectul, cîndva, n-a isprăvit lucrarea ; şi credincioşii, observînd că improvizaţiile aduc acelaşi folos, au rămas aşa, economisind şi asupra artistului şi asupra lui Dumnezeu.

Slujba se desfăşură ca şi în şcolile evreilor orientali, căci avem de-a face aici cu spanioli ortodocşi. Un cantor-cetitor psalmodiază. Corul intonează din cînd în cînd, la unison, versetele regelui David. Cetitorul reia rugăciunea, şi uneori are o intonaţie tristă de melopee veche, care vine din milenii trecute ale suferinţilor, pribegiilor şi asprelor nădejdi ale lui Israel.

V

Priveliști și contraste.

6 iunie. La ora 6 dimineața, mă grăbesc să trag perdelele grele și să las să intre în tăcuta mea chilie soare și lumină. Deschid și ferestrele, dar mă învăluie o atmosferă mîhnită de ceață. O ploaie fină, umedă și rece, biciuită de vînt, se scutură peste canaluri.

E ziua a doua de sărbătoare și orașul stă cufundat încă în amorțire, cu magaziile și prăvăliile închise și mișcarea vieții micșorată.

Asară cerul era senin și vremea se vestea bună. Dimineața văd că începe trist și urît. La 7½ se arată soarele, ca să deie de veste că el este și știe că Olanda are nevoie de el; dar la 8 iar se ascunde și iar pornește bură de ploaie pe vînt. Ca-n zilele babelor, la noi, la începutul primăverii.

Cu toate acestea am auzit pe localnici vorbind cu entuziasm de vreme frumoasă și de ceruri splendide. Îi înțeleg foarte bine: sînt cu atît mai splendide, cu cît se văd mai rar. Și eu le-am văzut foarte puțin cît am stat aici. Și-n puținele zile cînd le-am văzut, le-am salutat cu lacrămi de recunoștință în suflet.

Aici vreme bună nu însamnă numaidecît vreme liniștită și însorită. Oamenii au învățat ca se deprinde cu mai puțin. De aceea, cu toate biciuirile negurii, văd, dis-de-dimineață, procesiuni după procesiuni de excursioniști trecînd spre gară.

Sînt excursioniști organizați, bineînțeles. Merg în rînduri regulate, în pas cadențat, și în fruntea coloanei sună o muzică de alămuri sau duruiesc în tact toboșarii. Un om mare, cu mustăți și cu barbă, duce

solemn înaintea lui, cu mîinile depărtate de trup, un prapor cu mărci şi inscripţii. Trec şi copii îmbrăcaţi în alb cu sacii cu provizii în spinare şi tambur-majorul darabanilor, blondin de cincisprezece ani, bate tactul cu buzduganul cu canafuri — se întoarce către tobe, se răsuceşte iar înainte, mîndru şi conştient de o misiune.

Trec şi foarte mulţi biciclişti: — mi se perindează pe dinainte cam o sută douăzeci într-un sfert de ceas. E şi raiul lor, într-adevăr, aici. N-au deal, nici vale şi pot circula în toată întinderea ţării pe drumuri spălate, pavate cu granit ori asfalt.

Ies să cercetez iarăşi oraşul, umblînd pe jos prin cartierele vechi şi trecînd şi-n cele nouă.

Tot ce se vede aici, cu atîta grijă clădit, a fost aşezat pe piloţi într-o mlaştină veche. Insulele asanate au rămas despărţite prin canaluri regulate, foarte numeroase, pe care circulă toate mărfurile negustorilor şi proviziile localnicilor. Peste cele aproape o sută de ostroave sînt aruncate vreo trei sute de poduri, toate pitoreşti şi graţioase, unele arcuite peste apa neclintită, altele mărginite de coloane.

In oraşul vechi, stradelele transversale, pentru pietoni şi biciclişti, au rămas întunecoase canaluri de umbră. Aici clădirile au acest caracter specific olandez: se înalţă foarte aproape unele de altele, cu linii care merg oblic deschizîndu-se la caturile de sus; aşa încît jos, între ele, este stradelă de trecere, însă sus acoperişurile aproape se ating. Ca să cîştige spaţiu în înălţime, linia aceasta oblică ades înaintează şi asupra străzii. Asemenea construcţii trebuie să fie nu numai uşoare, dar şi bine legate în ancore de fier. Odăile mici, scările înguste şi repezi: de aceea la fiecare fronton e fixat, în capătul unui

braţ înaintînd asupra uliţii, un cîrlig în care se aşează o macara: piane, mobile, baloturi se înalţă plutind în aer şi intră în încăperi pe ferestrele foarte largi.

După cum se vede — chiar pe uscat corăbierii întrebuinţează meşteşugurile lor obişnuite.

In oraşul nou, către sud, aerul şi lumina circulă mai îmbielşugat, străzile se întretaie mai largi şi clădirile au un aer mai europenesc, de şi arhitecţii au căutat să păstreze caracterele naţionale. Arhitecţii aceştia dau bătălii aici şi fac întrecere: şi problemele lor artistice, combinate cu cele higienice şi financiare şi cu confortul unic, au dobîndit soluţii uimitoare. Din acest punct de vedere, fiecare colţ de lume îşi are problema lui care e numai a lui — şi zadarnic ar încerca arhitecţii din alte ţări să transpuie cu entuziasm formula olandeză în alt peisagiu şi subt alt cer. Domnul Dimitrie Ionescu, arhitect diplomat, a propus unui prietin al meu, în Bucureşti, un plan de casă ca acestea de aici: epitetul pe care-l dădea el lucrării lui era *fain* şi *nou*. Niciodată un arhitect olandez, dacă-i artist, nu-mi închipui că ar avea ideea să construiască, sub soarele nostru, o asemenea clădire.

Moda însă e modă şi-n arhitectură; — aş putea să zic că e lipsă de inteligenţă, dacă nu s-ar supăra verişoarele şi nepoatele mele. Astă-iarnă, pe douăzeci şi două de grade de frig — adică pe un ger siberian — mi-au făcut o vizită în toaletă pariziană, după cît spuneau zîmbind albastru, cu rochiţe foarte economisite, ciorapi à-jour şi pantofi decoltaţi. Numai la gît purtau o blană de dihanie.

Marele palat regal — het paleis — din vechiul cartier a fost zidit în al şaptesprezecelea veac, de Iacob Van Campen. Ca să se poată înălţa un edificiu de

optzeci de metri lungime, şaizeci şi trei lărgime şi treizeci şi trei înălţime, au trebuit bătuţi la mare adîncime treisprezece mii de piloţi. Cel dintăi a fost înfipt la 20 ianuarie şi ultimul la 6 octomvrie; după aceea, zidari din acel veac au prins a mînui ciocanul, mistria şi piatra.

Privesc atent grupa de statui care decorează frontonul. Femei mari care simbolizează Europa, Asia, Africa şi America aduc daruri bogate şi mai ales mîncări oraşului Amsterdam, care le acceptă cu mîndrie stînd în jîlţ, — ca să se împlinească şi cuvîntul bătrînului poet Vondel: «Pămîntul întreg gravitează în jurul Amsterdamului».

In vremea cînd a strălucit întăi în pîcla Nordului acest monument, deasupra mlaştinei canalurilor, şi a început a-şi însemna vîrsta cu clopotele din turn, Huighens l-a numit a opta minune a lumii. Asta ar dovedi semeţia unor negustori bogaţi, dacă nu va fi fiind şi o simplă iluzie, — căci olandezii de la 1650 şi-au pus toată rîvna şi dragostea lor în această realizare şi au împodobit interiorurile nu numai cu lucruri scumpe, dar şi cu picturi şi decoraţii de adevărată valoare.

Cu această a opta minune se armonizează uriaşul muzeu din cartierul sudic, aşa de impunător în mijlocul grădinii şi pieţii largi şi aşa de minuţios şi artistic decorat. Aici se poate vedea pictura olandezilor şi flamanzilor — manifestare măreaţă, care izolează complect minunile şi continentele de piatră care aduc mîncare Amsterdamului.

In lungul vechilor canale, deasupra cărora îşi dormitează mîhnirea copaci bătrîni, visînd cer cu soare al unei patrii primitive, se înşiră casele patricienilor

de odinioară. De la ferestrele acestea cu ghiveciuri înflorite, marii armatori cu umeri largi și bărbi lungi priveau, la o anumită epocă a anului, corăbiile lor plecînd spre îndepărtate limanuri. După luni de zile le vedeau apoi întorcîndu-se cu porțelanurile și mătăsurile Chinei și Japoniei și cu aromatele Indiilor. Căpitanii cu obrazuri bronzate coborau pe cheiuri. Purtau haină de catifea, spadă la coapsă, lanț de aur la gît și pană de struț la beretă. Văzuseră leviatanul și sirenele, trecuseră prin furtuni și arșiți, și aduceau averi imense patronilor, care-i așteptaseră ticniți în căminurile lor somptuoase.

Pacea și liniștea acestor colțuri par a izvorî ca un abur din acel trecut îndepărtat și contrastează violent cu alte colțuri de viață înfrigurată.

Pe distanță scurtă, pasul mă duce din calmul singurătăților în tumultul pestriț al uliții ovreiești. Acolo, în vremea nopții, pompele și măturile purtate de brațe harnice au înlăturat și-au trecut în canaluri înfricoșatele și putredele resturi ale mulțimii. Acum, într-o zi nouă, străduința începe iar, ca să se puie la loc ce s-a curățit.

De-acolea trec iar printr-o regiune de tihnă și cad în circulația cea mai înghesuită din Amsterdam. Sînt pe Kalverstraat. Un agent polițienesc îmi face semn să merg pe anume trotuar — să curg în același sens cu alții. Nu înțeleg de ce eu voiesem să merg împotriva curentului. Oamenii se uitau la mine cu spaimă. Înțelegeau desigur că vin din cealaltă parte a pămîntului.

Dar tot aici, foarte aproape, pe o înfundătură care coteşte din Kalverstraat, dau peste un zid cu stemă arhaică. In dosul porților, clădirile unui orfelinat nu

se văd. Domneşte acolo, foarte îndepărtată de lume, o tăcere de chinovie ca o baltă moartă.

Şi de aici în altă cotitură, o mănăstire de călugăriţe păstrează — nu departe de frivolităţile vitrinelor — cucernicia şi atmosfera altor secole. Clopote turnate de meşteri de demult sună armonios orele şi lasă să cadă asupra colţului lor frînturi de cîntece care picurau şi-n vremea costumelor cu horbote ş-a armurilor, cînd cetatea negustorilor stătea sub braţul regilor catolici de la Escurial.

*

Am ascultat slujba religioasă la biserica romană zisă a lui Aron şi Moisi. Preoţii catolici au zidit-o în veacul trecut pe locul unei vechi sinagogi. Evenimentul l-au însemnat cu slove de aur pe frontispiciu :

QUAE FUIT A SAECLIS SUB SIGNO MOYSIS ET AARON
STAT SALVATORI RENOVATA ILLUSTRIOR AEDES.

Lume multă între pilaştri şi sub bolţile umplute de freamăt de orgă. Linişte, reculegere şi capete plecate asupra cărţilor de rugăciuni. Buchete nenumărate şi strălucite de flori albe pe estrada altarului. Mai ales crini mulţi. Şi copii în costume de aceeaşi coloare neprihănită, cu late gulere roşii, se mişcă în preajma celor trei clerici care slujesc. Sonerie argentină din vreme în vreme, tunet înăbuşit de orgă şi adiere de glasuri a unui cor discret.

E un serviciu impunător — şi lumea care-l ascultă stă aici toată pentru o mare nevoie de emoţie. Aud în preajma mea oftări şi zăresc ochi femeieşti sticlind de lacrimi.

Printre rîndurile de bănci circulă niște domni gravi în haine negre, care întind peste capetele plecate pungi fixate în vîrful unor prăjini lungi. Nu urmăresc dări obligatorii: prind o privire, un gest, și aruncă imediat undița cu care pescuiesc ofranda. Apoi trec, severi, la locurile lor, după ce depun instrumentele într-un colț de umbră.

Cercetez cu luare-aminte grupele costumate în colori vii: nu zăresc nici o mutrișoară radioasă de fată. Ceața, vîntul, ploaia și soarele puțin nu i-au împiedicat pe acești îndărătnici olandezi să scoată din solul lor ingrat cele mai minunate și bogate flori; femei frumoase însă le-a fost mai greu să creeze.

De altminteri chestia aceasta au socotit-o probabil totdeauna o zădărnicie și-o deșertăciune. Au pus preț pe cele spirituale mai mult decît pe cele trupești. Se poate ca asta să fie numai o vorbă, pentru a da o explicație. Vestitele pînze ale lui Jordaens, pe care le-am văzut în muzee, par a dovedi dimpotrivă o îndeletnicire cumplită pentru blăstămatul trup. Dar și-acestea sînt plăceri ale pîntecelui, — cărora, în latura amorului, li s-au putut asocia altele tot așa de puțin fine. Nici unele nici altele n-au nevoie de profiluri delicate.

Totuși faimoasele kermese nu sînt decît accidente și descărcări enorme de energie. In general, viața lor oamenii de-aici și-o umplu cu muncă. Pentru a avea femei frumoase trebuie o societate cu preocupări de lene. Marfa asta aici e aproape necunoscută.

In altă zi am intrat într-un templu protestant. Am găsit acolo mai puțin sentimentalism decît în biserica romană, de și în jurul pastorului se adunaseră credincioși de aceeași rasă. Reforma a creat o atmosferă mai potrivită sufletului acestuia de îndîrjire, revoltă,

luptă şi muncă neîntreruptă: toate figurile erau deosebit de serioase. Şi-ntre pereţii goi — fără o podoabă, fără o floare — predicatorul spunea ceva sumbru şi trist ca cerul fără soare, ca ceaţa Mării Nordului.

De veacuri, tuturor le trebuie soare şi lumină. Insă n-au. Şi-au plecat fruntea şi s-au adaptat pîclei.

*

In piaţa din jurul statuii lui Rembrandt, pe pajişti verzi, tunse scurt cu îngrijire, am văzut graur familiari, care ciuguleau larve, ca şi cum ar fi avut un serviciu poruncit. Mă lăsau să mă apropii de ei şi mă priveau fără frică cu ochişorii lor de mărgele. Sînt dintr-acelaşi neam de graur care vin primăvara în dumbrăvile de la noi. Dar la noi ţin pe om la distanţă, socotindu-l duşman. Iubesc singurătatea şi fluieră haiduceşte, misterios şi ca din mari depărtări. In vremea verii se ocupă de familie; apoi se arată iarăşi toamna în zboruri fumurii pe imaşuri, deasupra cîrdurilor de vite.

Aceştia de aici fac slujbă. Sînt graur olandezi.

In grădina zoologică, am vizitat, în cuştile şi parcurile lor, toate dihăniile continentelor, toate fiarele şi toate paserile, toate reptilele, şi, în acvarii, toţi peştii. Cetăţenii Amsterdamului sînt mîndri de colecţia aceasta a lor — una dintre cele mai complecte din lume. La alcătuirea ei au lucrat multe generaţii de marinari.

Multe specii de paseri de apă trăiesc în libertate: lebede, pelicani, gîşte şi neamurile fără număr ale raţei. Toate răţuştele cu pene felurit încondeiate, care trec pe la bălţile noastre în zbor de furtună în zorile

şi amurgurile primăverilor, aici au poposit ş-au devenit domestice. Zboară de la o baltă la alta, îşi pun penajul în rînduială cu pliscul, într-o rază de soare, primesc hrană din mîna femeilor şi copiilor şi se poate spune că nu mai au nimic din frumuseţa lor de vijelie şi fulger.

Cel mai vrednic de simpatie individ, din această vastă şi strict înregistrată colecţie a negustorilor de la Amstel, mi s-a părut zimbrul.

Un cap măreţ şi sever, cu tufă de păr între ochi, cu două cornuri de lună de o parte şi de alta a frunţii, aşa cum apare în anticele steme moldoveneşti. Enorm şi fioros, cu mult mai mare decît bizonul american, mai mare decît cel mai mare taur domestic selecţionat, se mişcă totuşi agil şi-şi scutură coama cu maiestate liniştită. Şi totuşi acest specimen impresionant nu-i desigur decît o fantomă întîrziată şi redusă a marelui bour liber din vechea pădure europeană.

În vremea sălbătăciei primitive, a codrilor neistoviţi, a izvoarelor care păreau fără moarte, ş-a poienilor cu păşuni tainice necălcate de picior de om de la începutul zidirii, zimbrii cei bătrîni au fost fără îndoială cu mult deasupra acestuia ca înfăţişare. Această fiară a spaimei ş-a singurătăţii s-a retras din veac în veac cu izvoarele şi cu pădurile, cu poezia şi frumuseţile Domnului, lăsînd ticăitului om pămîntul, cu podoabă tot mai puţină. Cei din urmă foşti stăpîni ai pustiei n-au pierit încă. Unul din puţinii rămaşi îl văd aici, la Amsterdam, privind sumbru şi plictisit copii cu păr de mătasă balaie şi gospodine severe. Are în înfăţişarea lui ceva tragic şi nu pare a dori decît moartea.

VI

Țara Apelor.

7 iunie. După două zile de sărbătoare, în dimineața asta, mașinăria negustorească a Amsterdamului s-a declanșat. Trebuie să întrebuințez acest cuvînt străin și special, pentru că numai el se potrivește. Intr-adevăr, ornicul vieții de aici, ajungînd la anume oră, a dat un semn neauzit și nevăzut — și toată uriașa complicație s-a pus din nou în mișcare. Vapoare și vaporașe strigă pe canaluri, poduri se desfac ca să le lase trecere, apoi se îmbină iar ca să dea drumul șuvoiului zăgăzuit al mișcării de stradă : pietoni, căruțe cu cai enormi, automobile, camioane și biciclete. Lucrătorii se încordează pe punți, lanțurile scrîșnesc. La toate încrucișările de străzi, în toate colțurile de ulicioare, șuvoi de lume se îndrumează domol — fiecare spre îndeletnicirea lui, fără să se înghesuiască, fără să se agite, fără să strige. Tramvaiele trec în fiecare clipă, supraîncărcate. Unele se deschid și se închid c-un simplu gest al manipulantului, — un grup suie, altul coboară. Conductor nu se vede. Călătorii introduc un ban în automatul de la intrare și primesc tichete. Vatmanul desigur supraveghează, dar iarăși desigur n-are nevoie să supravegheze ; pentru că și cel care intră în vehicul își face datoria ca și cum ar fi o prelungire exterioară a aceluiași automat. Nu se îmbulzește nimeni. Dacă nu-i loc, cel care s-a oprit mai tîrziu în fața stațiunii așteaptă alt vagon. Nu observ nici grabă, nu observ nici încetineală. Ci numai liniște și ordine.

Polițiștii care supraveghează circulația în piețe poartă, în brațul pe care-l mișcă solemn, greutatea

unei mari autorități. În curmezișul fiecărei străzi care iese în piață stă trasă cu grijă, din trotuar în trotuar, o linie de coloare roșie. Aici e oprirea. Cînd polițistul a făcut semnul, toate vehiculele din frunte s-au oprit pe marginea acelei linii, fără s-o depășească c-un deget. E un fel de disciplină gravă și neînduplecată — prezidată de un impasibil om cu uniformă și cu șapcă. Autoritatea iese în evidență — unanim acceptată. Aceeași ordine, în furnicarul Parisului, e supravegheată de agenți care păstrează un fel de discreție și ies rar în evidență. Aici ne aflăm într-o atmosferă de disciplină opresivă, caracteristică germanilor. Ordinea neînduplecată, lipsită totuși de brutalitate, mă mulțămește deplin — căci vin dintr-o lume unde autoritatea, vai, este încă anarhică.

Spre stațiunea blocurilor de trenuri electrice curge lume; spre gara cea mare o lume și mai întesată. În dosul ei se înșiră și cheiurile vapoarelor care fac curse locale. Tren electric, vapor ori tren obișnuit pleacă de două sau de trei ori pe ceas. Pierderea unui tren — element așa de pitoresc și de dramatic — aici nu poate să existe, căci îndată ce-a plecat un tren, altul îi ia locul ca să plece în aceeași direcție. Și prin galeriile din subsolul gării e o mișcare neostoită și teribilă — toată lumea însă merge în același sens. Iar sus, pe peroane, apar călătorii numai cu cîteva minute înaintea fiecărei plecări. Biletul e bun pentru orice tren și pentru orice oră. Ți-l vede cineva la intrarea în gang și-i face un semn. În tren nu ți-l mai cere nimeni. Și-l lași cuiva la scoborîre. E o rînduială care pare extrem de complicată — care totuși e foarte simplă; căci dacă ar fi complicată n-ar mai fi rînduială.

Toate uşile vagoanelor stau deschise — şi c-o minută înainte de plecare conductorii trec şi le închid. Îndată ce bătăile acestea scurte şi puternice au sunat, nimeni nu mai poate urca. Cetăţeni, care grăbeau cu bagaje ştergîndu-se de sudoare, se opresc deodată, se discordează şi-şi pun geamandanele jos. Trenul e lîngă ei, dar nu mai pot urca. Pleacă dintrodată fără de nici un scandal, şi ei aşteaptă să vie altul. Işi scot o ţigară de foi, o aprind ş-o fumează cu linişte. Mai bine era să nu se grăbească, pentru că tot la acelaşi rezultat ajungeau.

Pentru ca mişcarea aceasta a căilor ferate să se îndeplinească întocmai ca pulsaţia fără greş a unui organism viu, nu e îndestulătoare o linie dublată. Se adaogă pe traseu atîtea perechi de şine cîte trebuiesc. Şi trenurile nu întîrzie nici o secundă, nici nu furnizează gazetelor ştirile sălbatice ale deraierilor şi ciocnirilor.

E nevoie, îndată după asta, să adăugim că Olanda e o ţară care se îndeletniceşte aproape exclusiv cu agricultura şi creşterea vitelor. Nu trebuie să ieşi deci din agricultură şi păstorie ca să ieşi din primitivitate. Aceşti agricultori şi aceşti crescători de vite folosesc în chip firesc tot ceea ce născocesc şi produc artele industriale. Ară pămîntul cu tractoare şi întrebuinţează electricitate.

In toată îmbulzeala pestriţă a oraşului, deosebesc un enorm număr de trecători pe bicicletă. I-am văzut şi-n zi de sărbătoare, dar astăzi, cu mult mai numeroşi, se duc direct şi grabnic la ocupaţii serioase. Cuvîntul nu-i bun. Serioase sînt şi excursiile de duminică. Se duc la ocupaţii rentabile.

Aşa de multe biciclete se văd în Amsterdam, în anume ceasuri de mişcare intensă, încît localnicii au

găsit şi-n ele un mijloc de a se mîndri, ca şi cum s-ar fi produs a zecea minune a lumii, care minune, a zecēa, nu poate fi decît olandeză, ca şi a noua. Americanii, care se laudă cu zgomotul absurd şi cu circulaţia imposibilă din metropola lor, cînd au venit aici ar fi declarat că nu se simţesc în stare să traverseze străzile din pricina bicicliştilor. Aşa de tare s-au uimit şi s-au spăimîntat.

Minunea reală e însă că oamenii se apreciază între ei şi se adună ca biciclişti. Au alcătuit o ligă impunătoare, care are de scop mai ales excursiile. De şi patria lor e măsurată aşa de tare şi geometrizată, cu ape drepte şi numărate, cu copaci trecuţi în catastife ca şi vitele, de şi totul e inventariat de la casă pînă la cel din urmă fir de papură, bicicliştii din ligă şi-au propus ca scop al vieţii s-o descopere. Asociaţia a publicat cărţi şi ghiduri, a creat drumuşoarele cele mai bune din lume pentru vehiculul cu două roţi, a aşezat la toate răspîntiile indicatoare, şi, cum vine duminica, toţi pornesc cu grabă pretutindeni căutînd ceea ce nu pot găsi niciodată — căci totul e cunoscut.

Cu toate acestea caută şi văd necontenit şi iar văd, căci ţara aceasta e a lor într-o măsură mai mare decît alte ţări sînt ale altora. Două părţi din cinci au creat-o ei singuri din glod. Inaintea popoarelor europene, pe pămînturile pe care se află astăzi ele statornicite, au fost odinioară alte neamuri, — şi înaintea acestora altele. S-au perindat unde cresc uşor holde şi fructe pentru ei şi păşuni pentru vitele lor. — S-au zugrumat unele pe altele pentru stăpînirea pămîntului aceluia. Pe cînd înaintea olandezilor, aici, n-au stătut decît peştii şi dihăniile mării. Şi grîul pe care l-au scos din nomol l-au sămănat ş-a fost cel dintăi grîu aici. Şi pomii pe care i-au plantat, şi flo-

rile pe care le-au răsădit au fost cele dintâi flori şi cei dintâi pomi. Şi tot ceea ce se află pe acest pămînt e munca lor. Ca într-o gospodărie cu greu întocmită, omul în fiecare zi umblă, caută, cercetează şi se bucură de lucruri pe care le-a văzut de nenumărate ori.

Intr-adevăr Olanda aceasta e o ţară mică. Nu cred să aibă întinderea Olteniei. Cea mai mare lăţime de la mare la graniţa germană nu trece de 200 de km. Cea mai mare lungime de la miazănoapte către miazăzi nu întrece 300 de km. Mai puţin de 40.000 de km. pătraţi — cu tot cu bălţi şi canaluri. Insă prin ceea ce au lucrat aici rîndurile de generaţii în veacuri, prin bogăţiile materiale şi artistice pe care le-au acumulat, prin civilizaţia pe care o stăpînesc cei de azi, — ţara nu-mi face deloc impresia că-i mică. Dimpotrivă. Ceea ce verifică încă o dată adevăruri de mult demonstrate.

Cea dintâi mare bogăţie şi putere a acestui colţ de lume o fac apele, — adică ceea ce ar fi putut să-i facă ruina definitivă şi pieirea. Cele patru fluvii mari — Rinul, Meusa, Escautul şi Isselul — cară aici tot nomolul ţărilor mai înalte. Ar fi putut de mult şi deplin să covîrşească întinderea asta aşa de joasă, pînă la Marea, statornicind domnie de mlaştini, bălţi şi stuhuri — un fel de deltă a Dunării, foarte pitoresc şi poetic rai al dihăniilor.

Opera uriaşei stihii umede era începută, cînd s-au aşezat aici marinarii săraci şi îndîrjiţi — strămoşii paşnicilor locuitori de azi. Ei au oprit-o, începînd domesticirea apelor. E o domesticire însă care nu poate fi niciodată definitivă.

Omul a luptat veacuri ş-a muncit cu străşnicie. Ca să păstreze ce-a cîştigat, trebuie să steie treaz fără

hodină şi în viitor. Altfel, ca nişte apocaliptice animale viclene, apele ar ieşi din zăgazuri şi canaluri, alungînd pe oameni şi aşezînd iar în loc pustia tăcută cu ochi de spaimă.

Deviza leului olandez este : Voi păstra ! — Eu marca ţării o văd într-un muncitor cu lampa în mînă. Are şi el o deviză : Voi veghea pînă la istovirea timpului !

Pînă ce n-am văzut cu ochii această muncă, n-am putut deplin înţelege şi preţui mărimea operei. În afară de cele patru fluvii pomenite, un număr nesfîrşit de canaluri taie tot pămîntul, cîmpuri, sate şi oraşe, circulînd în toate sensurile. În mare parte grădinile de astăzi au fost scoase din mlaştini. Prin secarea bălţilor s-au creat polderele, acele păşuni şi fînaţuri care stau mai jos decît aria mării. Morile de vînt, aşa de pitoreşti şi aşa de numeroase în orice colţ al peisagiului olandez, acţionează pompe care deşartă în canaluri apa de prisos din aceste locuri joase.

Acum o sută şi mai bine de ani inginerii olandezi au declarat război lacului Haarlem, — mării Haarlem cum i se zicea. Au împresurat-o cu diguri şi au forţat-o să capituleze. Era numai sfîrşitul unor încordate relaţii, care începuseră în alt veac. Omul încercase în mai multe rînduri să trateze cu marea şi s-o potolească — fără rezultat însă, căci apa, ca şi femeia, e fără credinţă.

Trei mari pompe de secătuire au fost aşezate în trei puncte deosebite, la marginea acestor diguri. Vreme de doisprezece ani au lucrat zi şi noapte, aspirînd şi împingînd către marea cea mare o masă de apă de 18 milioane de metri cubi. După doisprezece ani pămînturile cucerite — 17 mii de hectare — au fost parcelate şi vîndute cu 8 milioane de florini olandezi, ceea ce face cam jumătate de miliard de lei în moneda noa-

stră de acum. Un hectar valora deci cam 28 de mii de lei — acum o sută de ani. Astăzi valoarea pămîntului s-a înzecit. — Cheltuiala acestei întreprinderi îndrăzneţe a fost de vreo 13 milioane de florini.

Pe locul secătuit s-au creat ferme, poldere şi mai ales grădini.

Grădini de flori. Vestitele flori de primăvară, gloria horticultorilor olandezi, zambilele şi lalelele. O glorie foarte bănoasă de altfel.

Astfel, în toată Olanda, fiecare întindere joasă, tăiată în lung şi în lat de canaluri liniare, are o istorie identică de lupte şi sforţări metodice şi necontenite pentru sporirea şi punerea în valoare a patrimoniului naţional.

Generaţia de astăzi a atacat o altă mare interioară: Zuiderzeea. Secarea ei a şi început, pe o scară cu mult mai vastă decît la Haarlem. Acolo se agită de mult furnici omeneşti şi sug pompe electrice. Peste douăzeci şi cinci ori treizeci de ani se va face pace. Iar în locurile unde s-au legănat de la începutul lucrurilor talazurile cenuşii pe care le-am contemplat, — va intra plugul şi va creşte grîu. In poldere vor paşte vacile greoaie. Şi mai sus de nivelul spicelor balane şi a vacilor pătate — pe canalurile cu apă domesticită, vor aluneca luntri şi vaporaşe către tîrgurile de desfacere, ca şi cum vor fi apărut pe lume corăbii cu picioare ori cu roate, mişcîndu-se printre ierburi şi grîne.

Pămîntul din nou cucerit va fi de 200 de mii de hectare, valorînd 40 de miliarde în moneda noastră de acum. Va fi a douăsprezecea provincie a Olandei. Soldaţii necunoscuţi vor fi făcut o cucerire mai eroică decît oricare.

Apele olandeze, închise şi stăpînite în zăgazuri şi canaluri, au un minister al lor, care creează după ne-

voi nouă şi întreţine tot ce există. Ele sînt principalul element al economiei naţionale şi principalul element de comunicaţie — faţă de care se desfăşură o grijă neadormită de fiecare ceas. Cu toate căile ferate cu abur şi electricitate, cu toate automobilele şi bicicletele timpului — drumurile de apă, pe care plutesc ambarcaţii suprapline, rămîn tot cele mai bune, mai căutate şi mai ieftine mijloace de comunicaţie. Şi mai olandeze aş putea zice: căci sînt în tradiţie, domoale şi fără larmă.

Dar canalurile şi zăgazurile mai au un stăpîn ş-un rost: apărarea ţării. Intr-un eventual război — pe care aceşti cuminţi şi civilizaţi muncitori nu-l prevăd decît defensiv — apa prizonieră devine un aliat formidabil. Eliberînd-o în anumite puncte şi inundînd numai de un lat de mînă o parte de ţară atacată, nici o armată duşmană nu se poate aventura pe un luciu monoton şi înşelător, care ascunde la fiecare pas canaluri şi lacuri artificiale. In vremuri de invazie, odinioară, olandezii au întrebuinţat acest mijloc catastrofal. Au rupt închisorile mării, ca să se apere împotriva oştirilor lui Ludovic XIV. — Astăzi operaţia s-ar putea face c-o rînduială ş-un dozaj ştiinţific, — fără cumplita jertfă de atunci.

Iată caracterul acestui Waterland — ţinut al apelor. In artificialitatea lui zace minunea monstruoasă a acestei civilizaţii unice. Lîngă furnalele Belgiei şi Germaniei, Olanda a rămas cu grădinile şi cu vacile ei. O ţară agricolă şi pastorală, însă, care e acoperită de reţele de drumuri de fier şi sîrme electrice. In cea din urmă fermă, la marginea unui polder, clipeşte sara un ou de soare. Şi tot ce a produs ştiinţa industrializată e pus în slujbă. De la maşinile de cosit ori de răscolit iarba, de la foarfecele electric de tuns oi, de

la mașina electrică de bucate, pînă la cel mai mic instrument care ușurează efortul — toate își găsesc aici întrebuințare și aplicație. Și paralel cu ocupațiile acestea, contrastul cere ca oamenii să fie și cei mai buni navigatori din lume și cei mai dibaci negustori.

Se înțelege de ce această țară mică e totuși o țară mare, avînd în stăpînirea ei Indiile Neerlandeze, insule vaste cu populație de peste 25 de milioane, care, în soarele ecuatorial, se naște, muncește și moare pentru buna-stare și bielșugul stăpînilor de aici.

Bicicliștii au dreptate să umble fără hodină și fără saț prin această gospodărie minuțioasă și pretutindeni înfrumusețată. Pămînt al părinților ! pot suspina ei cu satisfacție. — Ape cuminți !

La fiecare cotitură și la fiecare colț de drum — un restaurant cochet unde te poți opri. De aceea ploaia nu înspăimîntă aici pe nimenea. — Plouă și astăzi din jumătate în jumătate de ceas, — dar drumurile și înlăuntru și-nafara orașului sînt pline de bicicliști.

Cîteodată, în zilele excursiilor, ploaia e subțire ca o negură. Din cînd în cînd s-arată soarele — și pe urmă, către amiază, lumina lui izbutește să se statornicească, lucind pe ape ca pe plăci de argint.

Atunci, în colțuri ferite, sub sălcii și pe pajiștea verde ca buraticul, am văzut foarte adesea pe acești fugari pe două roate opriți și debarcați la marginea canalului, cu undița aruncată pe luciul apei neclintite.

I-am văzut și din automobil, și din tren, și nu o dată, ci de foarte multe ori. I-am urmărit cu ochii din zi în zi tot mai uimit și mai mirat, căci păreau incorporați peisagiului, contemplînd balta cu ochi neclintiți. Niciodată nu i-am surprins scoțînd un pește de la adînc, în vîrful undiții lor.

Deci se risipesc, am putea zice, pe roate zburătoare,

în toată ţara lor, ca să-i întregească şi să-i varieze peisagiile. Iar mai ales aceşti pescari cu undiţa, care nu prind nimic, sînt de un efect artistic dintre cele mai izbutite.

VII

Mozaic.

După un amurg prelung, se face sară la 10 ceasuri şi pretutindeni încep a clipi reclame luminoase. In Rembrandtsplein, într-un uşor povîrniş de stradă, baruri lîngă baruri. «Chez Gaston» pare a fi unul dintre cele mai «chic». Pretutindeni eleganţă — c-un uşor aer funebru. Oameni impunători, graşi, cu obrazurile proaspăt rase, în uniforme cu multe pete vii şi cu şapcă americană, aşteaptă la intrări, ca să facă onorurile cuvenite. Nu prea văd însă animaţie în acest Montmartre olandez. Aş putea zice că nu văd animaţie deloc. Aceste localuri de perdiţie sînt probabil mai mult pentru străini. Dintre localnici vor fi fiind puţini anticrişti care îndrăznesc să calce pragul acestor surogate de nebunie parisiană. Sînt şi de aceştia : vedem o probă îndată ce s-a făcut sară. Cîţiva tineri, care vor să pară grozavi şi cheflii, răcnesc şi gesticulează într-un automobil care nu fuge prea tare. Abia a înserat ; însă mai tîrziu nu mai umblă nimeni pe stradă şi nu pot fi văzuţi. Aşa că ei îşi fac acuma datoria, şi pe urmă, după ce se felicitează şi se admiră, se duc la culcare.

In Olanda n-au rost crîşmele, pentru că nimeni nu petrece în public. Acei dintre olandezi care au gustat, în altă lume şi subt alte latitudini, farmecul viţiului colectiv sau al nebuniei cu prietini pe care-i vezi întăia oară, — dacă vor să-şi mai aerisească sufletul, iau trenul şi-n cîteva ceasuri pot să chefuiască în altă ţară.

Un eveniment. După atîta nour, însfîrșit a apărut pe cer și reclama luminoasă a lunii. Lumea-i face ovații — în gînd firește, căci toți își păstrează calmul.

Se întorc excursioniști cîntînd. Au admirat în cursul zilei cîteva raze de soare fulgerînd în priveliști de canaluri, s-au încovoiat sub scuturături mărunte de ploaie, au aruncat undița și-au privit-o cum stă neclintită ceasuri, au rîs cu voia-bună a tinereții și s-au bucurat de găteala cochetă, totdeauna de duminică, a Olandei lor, — căci e numai a lor și nimeni nu mai poate avea așa ceva.

Patru polițiști au arestat și duc între ei cu grijă — ca pe ceva de preț — pe un năcăjit care a făcut o poznă la un cinematograf, pe Kalverstraat. Lume înțesată se mișcă cu mare uimire în jurul și-n urma convoiului.

La restaurantul Krasnapolski, — dancing.

Să vedem această revoluție: căci pînă acum cîțiva ani nu avea nimeni voie să danseze într-un local public în Amsterdam. S-a produs însă o mare mișcare democratică pentru libertate, și burgmaistrul a trebuit să cedeze cu foarte mare părere de rău. Ar fi cedat mai ușor probabil dacă avea ani mai puțini și dacă nu era olandez. A dat drumul jocurilor moderne în cîteva localuri. Unul din aceste localuri e Krasnapolski. Dar de și Olanda e blondă, observ aici mai mult lume brună. Se vede că Olanda nu-i dansatoare modernă, și onoarea aceasta l-o salvează tinere și tineri oacheși, care sînt destul de familiari și-n dancingurile bucureștene.

Totuși văd cînd și cînd olandezi: femei nalte care dansează cu bărbați mici. Poate nici aceștia nu sînt localnici. Vor fi fiind ruși pribegi, de care lumea-i plină.

*

In Amsterdam am mai întîlnit o minune: iaurtul.

Intr-un aşa-numit *lunch-room,* după ce am studiat cu luare-aminte lista de bucate, am găsit însemnat, nu fără plăcută surprindere, acest produs bucureştean şi oriental.

Ne consultăm rîzînd: Să vedem şi noi iaurtul de-aici.

Se-nţelege, nu poate să fie decît un iaurt ca toate iaurturile. Numai că ne este adus în nişte gărăfi largi la gură, împodobite cu etichete distinse. Chelnerul nu mai puţin distins, în haină de rigoare, aşează cu grijă aceste sticle pe masa strălucitoare şi îndată după asta se-ntoarce cu tacîmuri, între care văd adaosuri curioase. Intre altele o mică piuă de lemn, cu pilugul ei, — se-nţelege teribil de frecate şi de curate. Mai văd şi-o linguriţă, mai mică decît altele, cu coadă însă excepţional de lungă. Adaosurile nu s-au isprăvit. Chelnerul în frac ne prezintă, într-o farfurie anumită, nişte biscuiţi uşori şi fragili. Şi-ntr-un alt vas anumit, zahar pisat mărunt.

Ca să mînînc nişte simplu lapte acru, n-am nevoie de atîtea aparate şi adaosuri. Sînt curios să aflu la ce operaţii sînt necesare instrumentele de care-i plină masa şi rog pe domnul îmbrăcat în negru să oficieze.

Cu un zîmbet de îngăduinţă, primeşte.

Introduce c-un cleştişor pesmeţi în piua de lemn şi-i sfarmă cu pilugul. Adaogă c-o linguriţă zahar şi amestecă. Iar sfarmă, iar adaogă şi iar amestecă şi frămîntă. După aceea — cu linguriţa mărunţică însă cu coadă foarte lungă, scoate iaurtul din sticla lui şi sporeşte primul amestec. Bate bine cu pilugul — preţ de-o ţigară şi-un pahar de bere. După ce fumăm ţigara şi bem paharul de bere, domnul apreciază că opera e is-

prăvilă. Intrebuinţînd altă lingură, mi-o serveşte pe farfurie.

Am privit foarte atent şi-am aşteptat cu răbdare.

Aleg una din linguriţile neîntrebuinţate, pîndind cu coada ochiului să văd dacă n-am greşit cumva, iau puţin amestec şi gust.

Iaurt dulce.

Chelnerul aşteaptă, amabil, sentinţa.

— Foarte bun iaurt, zic eu.

Faţa lui zîmbeşte toată şi sprîncenele i se arcuiesc. Vede că sîntem străini, de aceea mai are de împlinit un ultim oficiu.

— Mijn heer, nu se spune iaurt, — ci iog-hurt!

— De ce?

El nu poate să spuie de ce: însă îi zice iog-hurt.

— A, nu, zîmbesc eu. Piuliţa, linguriţile, farfuriile şi celelalte vor fi fiind olandeze; însă laptele acesta acru e din ţările de unde venim noi. Şi-acolo se chiamă iaurt.

— Asta nu se poate, îmi întoarce cu tărie oficiantul. Secretul unui asemenea lapte e cu totul olandez şi numele lui nu poate să fie decît iog-hurt!

Discuţia mă amuzează. Au întors spre masa noastră capetele şi alţi clienţi ai localului. Vine şi patronul în ajutorul chelnerului. Toţi zîmbesc cu plăcere şi apreciază fără răutate ignoranţa noastră.

— La noi se mînîncă şi fără zahăr, şi mai ales fără biscuiţi... mai am eu imprudenţa să adaog.

Cum e posibil aşa ceva? Fără zahar şi mai ales fără biscuiţi? Iată într-adevăr ceva cu totul curios. Căci iog-hurtul (se zice iog-hurt, nu iaurt!), căci iog-hurtul se mînîncă numai cu zahăr şi cu biscuiţi. Rareori s-ar găsi cineva în această ţară să îndrăznească a-l consuma altfel.

— Hm! (şi se uită zîmbind unii la alţii) nu-i aşa că-i interesant? Trebuie să fie la mijloc o confuzie. În orice caz rămîne stabilit că se chiamă iog-hurt — şi se mînîncă cu biscuiţi.

*

7 iunie. Înainte de a mă culca, îmi revizuiesc, în amintire, şi alte evenimente ale zilei.

Am văzut astăzi, înainte de amiază, pe conducătorii firmei Harkema, curtieri în tutunuri, tabakmaakelar. Domnii Jiscot, Roselaar, Van Goethem sînt persoane cu deosebită greutate în comerţul de tutunuri al acestui mare centru comercial. Sînt numai mijlocitori, în chip legal aşezaţi între vînzători şi cumpărători. Importanţa categoriei lor comerciale e indiscutabilă, — deasupra producătorului şi deasupra amatorului. Organizarea pieţii tutunului atîrnă în chip deosebit de curtieri.

Domnii cu care ne întreţinem sînt persoane care ocupă în societatea capitalei locuri de întăiul rang. Asta nu-i împiedică să se îndeletnicească foarte serios şi amănunţit de tutunurile de Sumatra şi Java şi de alte felurite tutunuri, pe care le aduc în depozitele Olandei vapoare uriaşe. Lucrează în birourile lor la o corespondenţă întinsă cu toate ţările din lume şi au, în clădirea vastă unde ne primesc, pe lîngă birouri, săli speciale anume amenajate pentru cercetarea probelor de tutunuri, cu lumină difuză de sus. Agenţi ai regiei franceze şi italiene şi cumpărători americani lucrează, în birouri şi compartimente separate, la alegerea tutunurilor de care au nevoie, desfăcînd pachete, cercetînd mostre, gustînd ţigări pe care le vîră în gură cu mîna dreaptă, pe urmă comparîndu-le, c-un aer gînditor, cu altele pe care le pun în gură cu stînga. Altele

continuă să ardă în dispozitive speciale. Cu palma făcută evantaliu aduc fumul spre ei, aspirîndu-l, ca să-i aprecieze mireasma. Insfîrşit, în lumina difuză, judecă delicateţa colorii pînă la cele mai fine nuanţe. Căci consumatorii de ţigări de foi au pretenţii şi capricii în toată lumea. Unora le plac ţigările blonde, alţii le preferă brune, alţii verzii, — şi e vorba de nuanţe foarte bine categorisite, care, dacă nu sînt strict observate, ţigara nu mai are nici un preţ.

În tot acest meşteşug al alegerii, domnii care ne primesc au o pricepere fină cunoscută pînă la antipozi. Toată ambiţia lor este ca opera pe care o săvîrşesc să se distrugă precipitat şi fără urmă. Sînt oameni civilizaţi, cu educaţie subţire, vorbind, pe lîngă limba lor, alte trei ori patru limbi europene; metodici şi expeditivi, prevenitori şi amabili. Au văzut toate colţurile pămîntului ş-au trecut şi prin Romînia. Ne cunosc ţara ceva mai bine decît ne închipuim noi, — desigur dintr-un punct de vedere anumit, care-i interesează.

Domnii Roselaar, Jiscot şi Van Goethem se numesc G. Harkema, pentru că au cumpărat cîndva firma unui domn gras şi jovial cu acest nume. Totuşi, de şi sînt Harkema, domniile lor sînt alţii. Iar domnul cel gras şi jovial, de şi este în adevăr Harkema, nu este totuşi Harkema, pentru că Harkema ar fi domnii Van Goethem, Jiscot şi Roselaar, care totuşi nu sînt. Se poate prin urmare demonstra logic că Harkema nu există. Totuşi există, ceea ce e de mare mirare.

*

Traversînd punţile marilor grachturi cu ape liniştite, am ajuns la parcul Vondel — grădină publică închinată unui celebru poet tragic olandez. E o plantaţie

enormă, ținînd samă de economia de pămînt din această țară. In realitate, această «șosea» a Amsterdamului trebuie redusă la proporții destul de modeste. Dacă suprafața nu mă poate pune prea mult în uimire, desigur volumul acestui sol ciudat e menit să impresioneze ca a unsprezecea minune. O trăsură a trecut prin preajma mea și deodată am simțit violent cutremur. Banca pe care stau, pomii, pajiștea au oscilat. Sîntem deci pe o plavie mișcătoare deasupra apei. Și Joost van den Vondel, pe soclul său, e amenințat să asiste la o ultimă tragedie postumă a sa. E dureros că nu poate fi decît o cădere.

*

Ziua a fost dintre cele mai frumoase cu putință. Din jumătate în jumătate de ceas cerul mai făcea însă exerciții de ploaie, ca să nu uite. Aici poate să se anunțe vremea cît de frumoasă pe a doua zi. In ciuda savanților, a barometrelor, a cerului senin, poți pune rămășag că va ploua. Ai foarte multe șanse de cîștig.

Venind spre otel, ca să mă pregătesc pentru excursia după-amiezii, văd în toate părțile, pe frontispiciul chioșcurilor de ziare, orologii care înseamnă ora fără greș. E nevoie de dînsele tot din pricina lipsei soarelui.

Către ceasul 3 al după-amiezii ne îmbarcăm într-un vaporaș care ne duce pînă în apropiere, la orășelul Zaandam.

Aici găsim o statuie a lui Petru cel Mare al Rusiei, dăruită Zaandamului, în 1911, de Nicolae II. Nu departe de monument mai stă în picioare căsuța — două mici încăperi — unde marele țar a locuit, cînd s-a hotărît să vie în Olanda ca simplu lucrător teslar în slujba armatorului Kalf. Căsuța aceea acum e un mic

muzeu sărac. E căsuța amintirii, — și stăruiește încă, după ce palatele uriașe și toată monstruoasa lui împărăție au căzut în pulbere. Stăruiește între clădiri modeste și șubrede, de o curățenie de porțelan viu colorat, așezate pe tipsii verzi de pajiște.

O muzică de alămuri, cu muzicanți în uniformă corectă, sună pe la răspîntii valsuri ori uverturi de operă. Unul dintre artiști circulă prin mijlocul celor adunați, întinzînd șapca pentru un cent. Greierul acesta care vine la furnică nu se întoarce la ai săi fără grăunțe.

După ce au concertat într-un loc, se mută în altul. Se adună lumea și-acolo și-i ascultă. Văd printre muzicanți oameni gravi, cu ochelari și cu barbă. Sînt persoane onorabile, care fac artă cu plată.

În altă parte a orașului, alt artist: un cîntăreț din gură, pe care-l acompaniază un tovarăș cu armonica. În pălăria așezată jos în crucea răspîntiei, lumea lasă să cadă bani mărunței de aramă și de argint. Cei care au plătit se opresc un răstimp să asculte ariile plăcut baritonate. După această politeță, trec mai departe.

La întoarcere spre statuia țarului, deodată văd apărînd, în fața ochilor scandalizați ai mulțimii întîlnite care se plimbă, un cîne liber, fără zgardă, fără botniță, fără lanțug. E roșcat, cu coadă stufoasă subțiată, cu urechile înălțate. Pare un lupan tînăr. Bate laturile, se strecoară pe sub ziduri, traversează strada. Îi urmărește stăpînele, două femei tinere și urîte, care se întorc din cînd în cînd către el — mînioase și rușinate — și-l resping cu vorbe aspre și gesturi semnificative. Ridică brațele, bat din picioare, amenință din cap. Trecătorii ajută și ei la prigonire în același chip — ca și cum fiecare ar avea o afacere particulară cu horopsitul acela. El dispare o clipă îndărăt, cu botul în pămînt; apoi îndată apare iarăși.

Face croşeturi şi ocoluri şi din cînd în cînd se opreşte gîfîind, cu limba scoasă şi ţinîndu-se aproape de stăpînele lui, ca o fatalitate.

Îl fluier încet cînd s-apropie de mine şi-l chem cu blîndeţă:

— Ce este, măi căţelule? Toţi te-alungă pentru că n-ai pe tine semnele robiei şi pentru că legile şi rînduielile te urmăresc şi pe tine!

El se bucură o clipă de cuvinte, mişcă din coadă şi schiaună uşurel. Dar şi-aduce aminte că are o treabă grabnică: porneşte iar — oblic, viclean şi îndărătnic — după urîtele lui.

La o altă răspîntie, Polichinelle dă reprezentaţie copiilor mari şi mici, într-un cort înălţat în grabă. Ne oprim şi noi, rîdem şi ne veselim — şi înţelegem totul foarte bine, căci e un teatru expresiv de gesturi. Ş-aici, ca şi în ţara romînească, Vasilache e complect imoral. Pieseţa populară preaslăveşte viclenia; binele nu e răsplătit şi dreptatea nu triumfă — ceea ce, vai! nu se întîmplă numai în poveşti şi piese populare.

Insfîrşit, altă minune olandeză. Un mare şi elegant magazin de flori, cu vitrină enormă şi c-o uriaşă firmă aurită: *Floresco.*

De şi bucuros, mă simţesc cu totul nedumerit.

Ce caută numele celebru al unui ministru romîn pe o casă de flori olandeză?

Dezgustat de măririle acestei lumi, fostul ministru de justiţie a emigrat între bălţile olandeze, la Zaandam? Din cultivator de flori retorice, a ajuns florar cu adevărat? Îi trebuia şi mai multă apă?

Ne hotărîm să cerem informaţii. Intrăm destul de emoţionaţi în magazin.

Dintre porţelanuri colorate şi rafturi lăcuite, se desface o vînzătoare tînără şi blondă, care ne întîmpină

cu grație. Îndată ne încredințăm că nu vorbește nici o limbă străină.

Îi dăm a înțelege că voim să cerem informații asupra cuvîntului Floresco.

Chemat grabnic, vine la noi patronul — un bătrînel simpatic, cu trup subțire și ușor încovoiat și cu părul ca zăpada.

Și el nu rostește nici o vorbă străină. E olandez vechi. Dintr-o diplomă de florar, aninată de zid în ramă aurită, cunosc că-l chiamă Groote. După multe silinți ale noastre și bună-voință a lui, pare a pricepe lusfîrșit mirarea noastră.

A, da. S-au mai mirat de acest Floresco, acuma cîțiva ani, și alții. Mai ales niște doamne dintr-o țară depărtată.

Iată însă care este adevărul. Începe a ne explica rar, într-o olandeză pe care o simplifică pe cît poate ș-o întovărășește de gesturi, că Floresco nu e un ministru cum am crede noi, ci e o rudă cu un vocabul latinesc. Din Flora a ieșit Floresco printr-o întîmplare — datorită acelor minuni așa de frecvente în țara aceasta. Cît despre dînsul, el e olandez curat din părinți, moși și strămoși, n-a ieșit niciodată din colțul lui de lume și n-a auzit niciodată despre țara pe care i-o pomeniem.

Și noi care totuși, la urmă, rămăsesem măcar cu nădejdea că va fi ajuns pînă la Zaandam, dacă nu zvon despre țară, măcar faima unui mare politician. Toate sînt zădărnicie, deșertăciune și vînare de vînt!

Către ceasul 8, printre poldere, diguri, vapoare, furnale, căsuțe ca niște jucării și siluete fugare de bicicliști, ne întoarcem cu vaporașul la Amsterdam; iar norii mai stropesc puțintel, ca să nu-și uite obiceiul.

Muzica de alămuri, pe punte, cîntă melancolic un vals de demult: Valurile Dunării, de Ivanovici.

Barca pe valuri saltă uşor,
Inima-mi bate plină de-amor...

Cînd eram copil, auzeam aceste acorduri sentimentale într-un orăşel din fundul Moldovei. De-atunci au plutit pe vînturi şi-au ajuns însfîrşit aici, aducînd cu ele ceva din acea ţară însorită de unde venim — ceva de departe şi de demult, o adiere care pluteşte ca o pasere de vis spre zările drepte şi monotone, spre posomorîta mare nordică, de unde vin negurile şi ploile.

VIII

Ceremonie funebră. — Cîteva ore la muzee.

9 iunie. Am asistat astăzi la funeraliile generalului Van Heutsz, fost, acum cincisprezece ori douăzeci de ani, guvernator al Indiilor Olandeze. În faţa marelui palat regal, pe Dam, e o desfăşurare neobişnuită de forţă armată, adusă să încadreze parada. Trupe de infanterie europeană, — (destul de numeroase dacă ţinem samă că efectivul întreg în ţară nu trece de cinci ori şase mii de oameni. Pe străzi, în oficii, în cafenele şi restaurante aproape n-am văzut uniforme militare) ; infanterie colonială de indigeni din insule, mărunţi, cu uniforme kaki şi pălării de plută ; marinari destui, în straie albastre, şi vreo zece ori doisprezece călăreţi — alcătuiesc careul.

Fostul guvernator a răposat acum trei ani şi a fost înmormîntat la Montreux. Zilele acestea guvernul l-a adus în patrie. I-au clădit un catafalc în una din sălile

palatului. Şi toată lumea îl va petrece la cimitirul de est. Acolo îşi va isprăvi odihna într-un monument măreţ cu doi străjeri de stîncă albă la intrare.

Mortul se bucură — ca să zic aşa — de aceste onoruri ca unul care mai ales a comandat multă vreme armata de război din Sumatra, pentru supunerea indigenilor. A condus acum trei decenii campania de la Atjeh, — război lung şi sîngeros pentru a cîştiga teritorii nouă de negoţ. Căci harnicii şi civilizaţii negustori din acest hotar al mării au găsit acolo, în regiunea ecuatorială, dincolo de Indiile Engleze, mina cea mai bogată şi mai neistovită: mîna de lucru a malaezilor. Au rînduit deci ş-au gospodărit, între alte insule, şi marea Sumatră, teritoriu de zece ori mai întins decît Olanda, ş-au silit pe indigeni să lucreze. Indigenii însă nevoind să lucreze nici pentru ei, nici pentru străinii albi, căci zeii-idoli se îngrijesc de dînşii cu şi de paserile cerului, — armata civilizaţiei, condusă de generali iscusiţi şi ajutată de tunurile vaselor de război, a argumentat cu fier şi foc pînă ce nefericitele populaţii cu piele colorată au fost convinse, pentru propriul lor folos, dacă nu pentru fericirea lor. Ca un omagiu adus acestei operaţiuni teribile şi reprezentantului ei, au venit în Amsterdam, la sărbătoarea funebră, şi soldaţi cu pielea măslinie. Îi văd, uscaţi şi mărunţi, cu obrazurile triste, cu ochii neguroşi, visînd la soarele strălucit din depărtata patrie. Aiurită alei nepăsători, apar ca o inconştientă şi tîrzie mustrare.

Sună tobele şi pieliţele marinei.

Sicriul de plumb a fost scos afară şi purtat pe braţe pînă la afetul de tun. Se înşiră în urma lui demnitari, delegaţii feluriţe; îi onorează ultimul drum chiar prinţul consort.

E o ceremonie funebră ca oricare alta.

Pentru mine mai interesante sînt ordinea şi liniştea care domnesc pretutindeni, fără sforţare. Nici un individ, din imensa mulţime înţesată care asistă, nu trece cu un centimetru măcar de linia trotuarului. Prin piaţă, tramvaiele îşi urmează necontenit, din minută în minută, cursele lor. Nu se produc înghesuieli; nu s-aud răcnete; poliţişti nu se văd, — nici femei leşinate, nici copii striviţi. E o ceremonie impozantă totuşi, la care asistă tot Amsterdamul şi provincia, în toate străzile care răspund pe Dam şi la toate ferestrele tuturor etajelor tuturor caselor care privesc asupra pieţei regale. De asemenea lumea aşteaptă în toate străzile pe unde va trece convoiul, atîrnată struguri la toate etajele şi masată pe toate trotuarele.

Ordinea şi rigiditatea aceasta au în ele răceală dar au şi ceva măreţ, ca toate cîte sînt statornic şi tare aşezate pe tradiţie, datină şi seriozitate.

S-ar putea răspunde că altul e caracterul poporului nostru şi acest caracter are în el tumult balcanic şi oriental. Niciodată ceremoniile grave ale ţăranilor noştri nu mi-au apărut balcanice. Mai degrabă le găsesc armonizate cu ceremonia aceasta severă de pe Dam. Îmi explic: poporul cel mare e temeinic şi tare aşezat pe o tradiţie şi pe o rînduială a lui. Cealaltă ţară, a oraşelor, e nouă, factice şi balcanică. N-are seriozitate şi caracter.

Convoiul pleacă fără coroane, fără flori, fără simboluri, fără cor, fără preoţi. La înmormîntările olandeze nu se văd niciodată semnele acestea fastuoase şi teatrale. La catolici, preotul apare în odăjdiile lui numai în ţintirim. Încolo morţii sînt duşi la groapă fără discursuri, cîntece şi întîrzieri. Convoiul generalului urmează linia sinuoasă a străzilor, coloanele de

soldaţi se înşiră în linişte unele după altele ; publicul priveşte placid şi cuminte.

La toate evenimentele însemnate ale vieţii omului, la primele clipe ca şi după ultimele, la căsătorii şi la felurite aniversări, manifestaţiile aici nu se fac în public şi la lumină, — ci în cămin închis, în familia strînsă, cu prietinii cei mai de-aproape. Totdeauna aceste reuniuni solemne pun pe participanţi faţă în faţă cu gravitate şi cu haine negre călcate. Se firitisesc cu vorbe consacrate, îşi strîng mîna, se mişcă, revin după un ritual. Pe urmă se aşează la o masă îmbielşugată, unde stau îndelung, mînîncă teribil şi beau în aceeaşi măsură. Prin urmare şi la înmormîntări prietinii şi neamurile se adună, strîng mîna celor neconsolaţi, spun cuvinte potrivite şi ştiute, îşi iau nişte mutre mai mult grave decît triste şi se aşează la masa copioasă, care apare ca un fel de scop suprem. Toate marile satisfacţii, bucurii şi întristări, se încorporează într-un soi de entuziasm al stomahului.

Viaţa în aer liber n-are aici amploarea din climaturile meridionale. Cerul e posomorît, natura uniformă, vînt mult, negură şi ploaie : omul a fost silit să-şi creeze un cămin prietinesc. Deci interiorul are toată preocuparea olandezului : jîlţuri moi, foc bun, paturi largi, perne şi saltele de puf. Curăţenie şi confort — pentru că altfel, în casele strîmte ca nişte cutii, nu se poate trăi. Bucătăria devine partea cea mai originală, şi, la poporul de rînd, cea mai frumoasă şi mai împodobită a locuinţii. — Mîncarea, consecinţă firească şi ea a tuturor acestor împrejurări, înloculeşte tot ce e la noi soare, azur, munte şi cădere de apă. Bucuriile dumnezeieşti au devenit, în ţara negurilor, plăceri de un ordin ceva mai inferior, dar tot aşa de intense. Olandezii sînt renumiţi ca consuma-

tori şi bucătăria lor e dintre cele mai bogate şi mai interesante. Tot şirul de hors-d'oeuvres, supe, peşti, entrées, fripturi, prăjituri, compoturi, brînze, fructe etc. e servit pe feţe de masă orbitoare de albeaţă şi delicat împodobite, în farfurii fine şi cu tacîmuri de argint. Vorbesc de oamenii de mijloc, nu de cei bogaţi. Porţelanuri, faianţe, alămuri strălucitoare, oleiuri şi lacuri pe uşi şi ferestre, parchete ca oglinda — devin un compliment necesar. Astfel confortul şi hrana au atins aici locul cel dintăi — şi banchetul devine sinonim cu eveniment.

Deci şi întristata adunare care urmează sicriul generalului va isprăvi prin a se aduna la o masă. În marginea gropii nu vor concerta preoţi şi coruri, nu se vor legăna lumini, nu vor vibra sunete de clopot. Unul dintre cei de aproape îi va adresa cîteva vorbe de adio. Pe urmă îl vor încredinţa pămîntului şi se vor duce să mînînce cu tot ceremonialul necesar.

*

S-ar părea că e adevărată observaţia pe care a făcut-o cineva, care cunoaşte şi firea poporului nostru: olandezul poate n-are în grad deosebit puterea de generalizare şi sinteză, care la latini e caracteristică; aici omul e dispus să vadă mai mult amănunte şi nuanţe; de aceea e capabil să se concentreze îndelung asupra unei chestii unice şi să se specializeze. Iar din aptitudinea lui de a distinge în chip delicat nuanţele, rezultă acel simţ artistic ale cărui dovezi se pot vedea pretutindeni: în aranjamentul unui interior, în decorarea faţadei unei case, în priceperea de a forma o vitrină, de a preţui o antichitate ş-un tablou. Mai ales în ceea ce priveşte pictura, lumea cultivată de aici are

o judecată ades fără greș și-un gust sigur. Se pot găsi picturi de valoare în case modeste iar muzeele, așa de pline de juvaeruri de artă, sînt necontenit cercetate de o mulțime care vine, ca într-un templu, să-și desfăteze sufletul și ochii. Muzeele au aici un caracter quasi-religios și mistic.

In Amsterdam, firește, sînt cîteva muzee de importanță osebită, care cuprind capodopere. Dar nu numai capitala are acest privilegiu. Și nu numai Haga, orașul de reședință. Călătorul poate găsi galerii și muzee vrednice de admirat și în alte părți: la Haarlem, la Delft, la Utrecht, la Rotterdam și în felurite alte centre provinciale.

E o întrecere în Olanda în privința asta, ca și în altele. Fiecare oraș are de pildă o prăjitură faimoasă — cu rețeta secretă — pe care o consumă alte orașe, — el însuși preferînd prăjiturile secrete ale altora, ceea ce ajută foarte mult comerțul de prăjituri și practica medicală.

Muzeele însă — fiecare oraș le preferă pe ale sale și se laudă cu ele.

Rijks-Museum (Muzeul Statului) din Amsterdam, cu pînza așa de celebră a lui Rembrandt, *Rondul de noapte*, cuprinde aproape trei mii de alte opere însemnate de pictură din epoca de strălucire în Olanda a acestei arte. Muzeul Fodor, muzeul municipal, de și mai mici, nu sînt mai prejos în privința comorilor pe care le cuprind. Tot pe același plan stau muzeul Boymans din Rotterdam, muzeul lui Frans Hals din Haarlem, Mauritshuis din Haga — unde se poate vedea altă capodoperă a lui Rembrandt, *Lecția de anatomie*, lîngă pînzele fără pereche ale lui Vermeer. Apoi muzeul comunal tot din orașul de reședință și altele, în

oraşe şi orăşele. Pretutindeni rămăşiţile marei arte din vremurile de expansiune şi glorie au rămas şi se păstrează cu pietate: încă una din dovezile că această mică ţară e totuşi o ţară mare. Şi pretutindeni arta nouă pare un produs curent şi normal al ţării — fără a se abate prea mult spre mode şi exagerări.

Nu e nevoie să ai o pregătire specială cînd intri în asemenea locuri sacre. Şi am simţit că nici vreo prejudecată nu mă înrîureşte.

Intrînd în sălile lui Frans Hals, la Haarlem, după ce străbătusem mai mult c-o simţire de curiozitate alte galerii, m-am oprit instinctiv, ca şi cum luminile şi colorile m-ar fi strigat prelung. Aceeaşi chemare înfricoşată am avut-o şi cînd mi-au apărut brusc contrastele de lumină şi umbră ale lui Rembrandt la Haga şi Amsterdam, — ş-acea naturaleţă şi putere de viaţă care palpită încă în materia moartă, gradată şi nu anţată de ochi şi mîni care de mult s-au încorporat pămîntului, apei, azurului şi soarelui.

Cum m-au atins în inimă aceste spectacole măreţe ca şi natura, n-a mai rămas în mine nici umbra celei mai mici îndoieli. Elucubraţiile pictoriceşti ale generaţiei noastre, cubismul, futurismul şi expresionismul — ca şi tovarăşele în *ism* din literatură, — rămîn nişte jalnice şi ridicole rătăciri, cînd nu sînt o dovadă directă de lipsă de talent.

Pictorul trebuie să rîvnească a fi un concurent al lui Dumnezeu în febra creaţiei. Este o corespondenţă armonică între toată alcătuirea mea sufletească şi minunile vii şi etern schimbătoare care mi se arată. Cîteodată le surprind eu însumi în opera vie; cîteodată pictorul îmi face o surpriză amicală şi-n acelaşi timp extraordinară.

Artele ar fi avînd nevoie de pregătire specială ca să le putem înțelege?

Ar fi trecut — și-n muzică și-n literatură — vremea artei facile? și trebuie colaborarea inteligenții cultivate ca să pot gusta o poezie ori o simfonie?

Desigur că trebuie colaborarea inteligenții, dar în înțelesul că ea e prezentă totdeauna și una cu sufletul; nu are rol să deslege probleme. Arta — ca și lumina, ca și căldura, ca și parfumul unei flori, ca și savoarea unui fruct, ca și voluptatea unui val ori a unei clipe unice — trebuie să se incorporeze nemijlocit și imediat sufletului.

Raționamentul și filosofia vin după clipa de plăcere. Cînd se fac înainte — ca și în amor — sînt semne de neputință.

Ce poate fi între mine și dihăniile urîte și liniile absurde pe care unii au pretenția să le așeze, ca o creație nouă artificială, alături de creația armonioasă în care eu însumi mă găsesc cufundat ca o picătură în ocean?

Acuma nu mai presupun. Sînt sigur că avem de-a face cu cazuri de clinică în împrejurările cele mai rare și onorabile. Obișnuit, însă, răbdarea noastră și simplicitatea recidivistă sînt asaltate de șarlatani. Mai rămîne o categorie, care va beneficia de una din fericirile pe care le-a propovăduit Mîntuitorul.

Adevăr zic vouă: nu-l departe vremea cînd arta cea bună va găsi iarăși slujitori sinceri și naivi. Numai aceștia sînt capabili să se jertfească pentru ea și să moară săraci și geniali.

Criza aceasta a artei nu-i cea din urmă și omenirea a mai cunoscut-o și altădată. În muzeele Olandei am făcut o baie de lumină, care m-a curățit de toată lepra prezentului.

IX

Flori şi ferme.

10 iunie. Dimineaţa, la ora 8, cînd trecem pe Kalverstraat, se face toaleta magazinelor. Faţadele vopsite strălucitor, geamurile uriaşe, vitrinele cu manechine în picioare cuprinzînd jumătate de prăvălie, toate sînt supuse din bielşug inundaţiilor de apă, frecăturilor cu perii, cîrpe şi săpun. O operaţie de aşa importanţă a creat, firește, o breaslă nouă. Oameni sprinteni, îmbrăcaţi cu lungi bluze albe, trec încolo şi-ncoace, cu scări şi cu aparate anumite de spălat, curăţat şi frecat vitrinele. Pun scări, scot tacîmurile, dau drumul la apă, spală şi freacă energic la al patrulea etaj, la al treilea, la al doilea, la întăiul, la stradă : minuţios şi serios, ca şi cum de asta atîrnă soarta ţării.

In ce priveşte cochetăria curăţeniei, nu Amsterdamul este cel dintăi oraş din Olanda. Domnul Boker mă şi prevenise. Aici e o îmbulzeală prea mare şi viaţă amestecată de port. Intr-un oraş mai mic, într-un orăşel şi mai ales într-un sat, puritatea acestei însuşiri naţionale se vede în toată puterea. Intr-una din zilele trecute am observat lucruri minunate ca rînduială şi curăţenie la Zaandam. Ieri, după amiază, am văzut la Haarlem, oraş de 100 de mii de locuitori, cea mai neverosimilă strălucire, parcă întreg oraşul ar fi fost un salon, — grădinile pe parchete şi căsuţele pe tipsii. Marginile, pe străzile şi canalurile care duc spre ţărmul Mării Nordului la Zandvoort, au clădiri mărunte şi înguste în două şi trei etaje, despărţite prin gărduţuri vii migălos tunse, cu grădinuţe de flori ca table de şah, cu ferestre şi uşi lucind de cele mai proaspete colori, cu ţiglele aco-

perişurilor smălţuite: stau una lîngă alta ca-ntr-o expoziţie: care de care mai îngrijită şi mai împodobită ca un copil unic. Ba încă cele mai frumoase case par cele acoperite cu stuh — atent rotunjit, egal tuns ca un covor, lucrat de aproape, cu ochelari şi instrumente fine. Toate liniile acestor case, profilurile acoperişurilor, tăietura ferestrelor sînt tot ce poate fi mai deosebit de casele noastre din orăşele şi oraşe. Au ceva bizar, cam baroc şi secession, impresionist şi brutal colorat: e o reacţiune împotriva uniformităţii peisagiului şi a tristeţii cerului şi orizontului; marca de căpetenie însă a tuturor acestor aşezări este grija extremă, pînă la cel din urmă amănunt, pînă la cel din urmă centimetru.

Mă rog, ce fac oamenii aceştia de aici, stăpînii acestor jucării? Cu ce se vor fi îndeletnicind? Stau undeva, la pîndă, toată vremea — cu anume aparate şi scule. Cum a trecut o pasere, cum s-a arătat un gîndac, cum apare o miţă străină atingîndu-se de o tufă, cum bate vîntul deranjînd covorul aliniat al frunzelor, cum a sosit cumva din altă ţară un mic roi de pulbere, cum s-a produs cea mai uşoară descumpănire în toată rînduiala, — cel care stă la pîndă iese, ca să aşeze iar cum a fost: să taie cu foarfecele, să îndrepte cu cleştele, să înlăture cu peria, să spele cu acizi, să frece cu disperare metalul, să ridice şi să îngroape steaua pe care-a lăsat-o paserea să cadă din cer.

Sînt aşezări şi case de oameni simpli. Nu stă nimeni la pîndă, — căci toată lumea îşi vede de treburi, ca să-şi poată agonisi viaţa. Nu văd pe nimeni stînd degeaba, nu văd pe nimeni plimbîndu-se. Mă surprinde tocmai puţina mişcare. Atuncea tot ce se vede aici se realizează nu prin sforţări grele, ci printr-o

rînduială de fiecare clipă a tuturor. Muncă de furnică şi de albină.

Nu numai oraşul e în starea asta, ci şi cîmpul.

Am străbătut drumul de la Amsterdam pîn-aici c-un automobil. Puteam veni şi altfel, cu electricitate, cu abur, pedalînd, sau — ceea ce se vede foarte rar — chiar pe jos. Era tot aşa de lesne, de plăcut şi de aproape. Pe întinse arii, unde a fost odinioară marea de la Haarlem, pămîntul e lucrat pas cu pas, sub sticlă ori în aer liber. Răzoare paralele fug şi se întretaie din canal în canal. Pe aceste pămînturi scumpe, olandezii cultivă vestitele lor flori — cu aceeaşi pîndă, aliniare şi migăleală măiastră.

Aici e patria acelor lalele — pe care le-au realizat grădinari geniali. Acum trei sute cincizeci de ani un anume Clusius a adus din Orient ceapa acestei flori — şi-ndată s-a văzut că-n pămîntul Olandei îi merge mai bine ca oriunde aiurea. Atuncea — şi-au spus horticultorii localnici — dacă am izbutit să avem o floare care ne onorează în acest chip ospitalitatea, să-i dovedim şi noi că ştim s-o apreciem. Alte ţări au mii de flori. Noi să facem o mie din una.

Au început nesfîrşitele creaţii de forme şi colori nouă. Au făcut din lalea o minune şi-o nebunie. Au fixat varietăţi aşa de măreţe — încît în acele timpuri aşa de depărtate, cînd banul era de zeci de ori mai scump decît azi, — se plăteau cu aur greu. Cu aur greu în înţelesul că într-un talger al balanţei se pune o ceapă şi-n celălalt de o sută de ori greutatea ei în aur.

O ceapă de varietatea Semper Augustus costa zece mii de florini; din varietatea Vice-Rege, douăzeci şi cinci de mii (un milion jumătate în moneda noastră de-acum). La bursa din Haarlem se producea perio-

dic desfrîul lalelei. A trebuit să intervie guvernul, pentru ca să se curme speculaţiile ruinătoare.

O floare au avut — ş-aceea era adusă din altă parte. Au făcut dintr-însa, îngrămădind asupră-i o stăruinţă spăimîntătoare, ceea ce nici Dumnezeu n-a prevăzut în visurile lui de lene.

Furia varietăţilor lalelei s-a potolit însfîrşit, cînd în grădini au început să apară şi să fie la modă alte flori de primăvară: zambilele. O parte din febră s-a mutat asupra noutăţii. Laleaua a rămas cu destui credincioşi ai ei. Farmecul s-a rupt prin dezbinare, şi astfel oamenii de la Haarlem au devenit cuminţi.

Către Leyda mai ales, la începutul primăverii, din zare în zare, răzoarele de flori se repetă nesfîrşit. Miile lor de splendori aşteaptă un ceas de soare ca să trimeată reflexe de bucurie cerului de obicei neprietinos. In această vreme companiile căilor ferate organizează anume trenuri ieftine de plăcere, în zile de sărbători, şi lumea invadează provincia florilor într-un fel de delir, avînd conştiinţa că intră o clipă într-un vis repede trecător.

Sute şi mii de hectare îşi înşirau astfel dungile înflorite, pe cînd, în maşină, fugeam pe drumurile lucii, dublîndu-ne în oglinzile canalurilor. Dar aceste întinse, costisitoare şi amănunţite culturi, făcute cu artă şi ştiinţă, nu rămîn un lux ş-o îmbătare pentru simţuri, căci olandezii în primul rînd sînt oameni practici.

Catifelatele colori trecătoare se vînd. Zilnic plutesc vase încărcate spre oraşe şi porturi. Dar mai ales se vînd, pînă-n America şi alte ţinuturi ale lumii, cepele prozaice — depozitare de minuni. Exportul se ridică în fiecare an la zeci de mii de vagoane. Nu se poate spune că olandezii nu trăiesc cu flori.

Pămîntul grabnic liberat de cepele florilor primeşte seminţe şi răsaduri de legume. Urmează o cultură tot aşa de bănoasă în vremea verii. Din ea harnicii grădinari pot să-şi creeze economii. Aşa încît se hrănesc cu flori şi legumele le economisesc.

*

In drumul nostru, ne-am oprit ca să vizităm instalaţia unei ferme agricole. Pămînturile de cultură au fost de multe ori întăi poldere. Din buretele mlăştinos al păşunei, după ani de penibile operaţii, oamenii izbutesc însfîrşit să scoată ogoare — ridicînd noroiul la rangul de producător de grîu.

Găsim, în mijlocul unei grădiniţi mărginite cu gard viu, o vilă elegantă. Pe şoseluţă, către poartă, întru întîmpinarea noastră, vine un fermier tînăr încă, blond şi cu ochii albaştri, — în bluză de lucru şi cu saboţi de lemn în picioare. Mîna pe care ne-o întinde e bătătorită şi aspră. Ne primeşte zîmbind, c-o înfăţişare în aparenţă moale. Dă răspunsuri trăgănate, după ce se gîndeşte puţin.

Nu pare supărat, dar nici bucuros, că nişte oameni aşa de de departe vin să-i cerceteze gospodăria şi să-i aprecieze priceperea. Ştiu eu ? Poate se teme să nu-i spionăm vreun secret, să nu surprindem o practică pe care el o socoteşte numai a lui. Poate se teme de investigaţii ale fiscului. In orice caz, îl simţesc rezervat şi bănuitor, — pînă ce-şi face convingerea că în adevăr nu sîntem olandezi şi nu pricepem nimic din ce spune el. Avem nevoie de interpret — şi lui îi convine asta şi din pricină că-i rămine vreme să cugete mai îndelung, privind într-o parte.

Ne duce să ne arate grajdul, magaziile şi toate instalaţiile care se găsesc imediat lîngă locuinţă, subt

același acoperiș unic, foarte larg. Din camera lui, poate intra la vite și la unelte. Incuie porțile mari de dindos și toată gospodăria i-i închisă ca o cetate, între ziduri și subt acoperișul de țiglă.

Caii mari stau bine țesălați și periați în despărțiturile lor. Au robinet de apă la bot, canal de scurgere jos și fîn deasupra în pod. Inventarul complect de mașini și instrumente se înșiră numerotat, curățit și uns. Intr-un alt colț, o familie de porci, care vine îndată la mînile noastre întinse, cu prietinie și curiozitate. Cum apartamentul nu-i prea luminos, omul învîrtește într-un colț ș-aprinde un bec electric. Vaci n-are, — căci e fermier agricol, și crescătorul de vaci are altfel de pămînt și altă îndeletnicire. Pe cele douăzeci de hectare ale lui, acest gospodar cultivă grîu, orz și ovăs. Scoate o producție obișnuit de trei ori mai mare decît din pămîntul nostru cîntat de poeți și lăudat de bărbați de stat. E adevărat că muncește c-o disperare ș-o intensitate pe care un oriental n-o poate socoti decît vrednică de dispreț. Pe lîngă muncă adaogă și îngrășăminte chimice, neuitînd asolamentele și toate scorniturile și înlesnirile științei. Asta-i îngăduie — cu toată disperarea și intensitatea — să execute toate lucrările lui agricole așa fel încît să aibă răgaz și pentru musafiri, în afară de vremea de mîncare și de odihnă. Odihna-i lungă, și mîncarea nu-i frugală.

Acest om poate nu prea scînteie de inteligență, însă-i cuminte, ceea ce e cu mult mai bine. Se folosește de orice sfat al revistelor lui, al cultivatorilor mai vechi și mai bogați decît el și nu e în stare să facă o critică ageră a metodelor moderne și practice, apărînd o rutină poetică. El ascultă și se supune unei

discipline, pe cînd ţăranul de la Dunăre are multe obiecţii de făcut oamenilor şi lui Dumnezeu.

Intr-un rînd — acum douăzeci de ani — în faţa podului de la Boroaia, distrus de puhoiul Moldovei, vorbeam cu gospodarul Gheorghe Roşu şi încercam să-i dovedesc că un pod de beton armat e mai bun decît unul de lemn. Cînd se vor construi peste Moldova poduri de beton armat, năvălirile şi bătăile apei vor rămînea neputincioase. — Ascultă, Gheorghe Roşu, — adăugeam eu la obiecţiile lui vioaie, ştiinţa omului şi puterea omului au ajuns aşa de departe, încît ţin în loc şi apele mării. Iată, se vorbeşte şi-n cărţi că este o ţară numită Olanda, în care oamenii au ridicat zăgazuri oprind marea, şi au pămîntul ţării lor mai jos, subt iezătură şi sub linia mării. Dacă opreşte omul marea, crezi că nu e-n stare să stăpînească un rîu ca Moldova?

Gheorghe Roşu nu s-a gîndit prea mult ca să-mi răspundă:

— Apoi, domnule, după cît înţeleg eu, — de şi n-am văzut-o niciodată, marea e o apă care şede aşa, fără viaţă. Şi cînd ridică valuri, nu curge, — ci se zbate în loc, ca o pînză. Pe cînd Moldova e apă vie. Ea scurmă, bate şi rupe...

Podul de la Boroaia şi astăzi e tot de lemn şi-l strică apele crescute în fiecare an. Nu-i vinovat pentru asta Gheorghe Roşu — ci inteligenţa lui şi bunul simţ de care cu toţii ne bucurăm nespus şi pe care le au şi conducătorii lui Gheorghe Roşu. Insuşi acest gospodar simbolic îmi zîmbea cu isteţie judecînd zădărnicia olandeză şi progresele ştiinţifice, — şi sta nepăsător, cu mînile înfipte în chimir, lîngă ogoarele nearate, şi avea între umeri un suman vechi, cu multe găuri, ca să nu opuie rezistenţă vîntului şi să nu se

mai ostenească proprietarul lui să-l tragă pe mînici ori să-l ţie cu mîna. După ce-şi răsuci o ţigară într-o bucată de pănuşă de păpuşoi, în partea a doua a conversaţiei îmi dovedi şi mai uşor că ştiinţa de carte e o bătaie de cap fără nici un rost şi fără nici un folos. De aceea nici el n-a învăţat şi nici n-are de gînd să-şi deie copiii la şcoală.

Pe cînd fermierul acela olandez, intrat în curentul de civilizaţie, nu mai are nevoie de atîta cheltuială personală de agerime. El merge în disciplina obştei sale, într-un fel de mecanică socială, renunţînd să mai judece. El lucrează. După ce lucrează ziua, sara îşi înseamnă socotelile în registre şi închide banii în casa de fier. Caută în carnet, să vadă cum stau operaţiile lui cu băncile. Inainte de a se culca în patul cu aşternuturi ca zăpada, deschide Biblia familiei, legată în piele de viţel şi încătărămată cu argint. Ceteşte ceva absurd în aparenţă, în afară de legea vieţii lui obişnuite, ş-adoarme cugetînd într-un orizont îngust, zăbrelit de orînduieli şi datorii.

Umblînd şi cercetînd gospodăria, am observat şi doi copii ai familiei, între zece şi doisprezece ani. Un băiat ş-o fetiţă. Copila, mai mare, ne-a salutat cea dintăi, trecînd cuviincios pe dinaintea noastră. Erau îmbrăcaţi ca toţi copiii de orăşan, pe care-i văzusem în Amsterdam, — curat şi elegant. Copiii patricienilor poartă matasă şi catifea ; aceştia aveau pe ei pînză, — însă înfăţişarea era aceeaşi.

Au trecut în locuinţă. Cînd au deschis uşa, s-au auzit glasuri. Politicos, fermierul s-a rugat să-l scuzăm că nu ne poate arăta bucătăria, pe care doream s-o vedem, căci în acea încăpere doamna casei, ţăranca, avea chiar atunci o mică recepţie, şi dădea un ceai prietinelor sale.

X

Priveliști felurite, în realitate una și aceeași.

După cîmpia joasă cu podoabele ei de grădini și sate, am intrat între dune, către Zandvoort și Wyk-aan-zee. Marea încă nu se vede; s-aude numai, foarte slab și departe, după valurile încremenite ale năsipurilor fixate de o vegetație sărăcăcioasă.

Aici sînt singurele locuri unde se mai păstrează puțină sălbătăcie — ș-aceea îndeaproape supravegheată. Pe ondulațiile dunei apar și dispar capricios șiraguri și încrucișări de plante pe care nu le-a semănat vîntul întîmplării, ci acea mînă neostenită a olandezului, care se amestecă în toate ale Creatorului. Pini răsuciți de vînturi, foarte pitorești, alcătuiesc boschete tainice. Înălțimile acestea, de pe care se poate vedea, ca pe-un covor, toată țara spre răsărit și nemărginita mare către miezul nopții și apus, n-au decît zece ori cincisprezece metri. Fiind cele mai ridicate puncte ale regiunii, importanța lor e cel puțin cît a Alpilor, care sînt așa de pitici față de Himalaia. In sălbătăcia desișurilor din dune, pot intra și vînători, — plătind bineînțeles multe permisuri și angarale. Se pot totuși bucura aici măcar de o fărîmă a marii libertăți primitive; pot auzi țîhnitul copoiului și semnalele dihăniilor singurătății. Cîte-un lapin tresare brusc din năsip, ici-colo, și săgetează în zig-zag spre adăpostu-i îngropat: acolo se tupilează adînc și întinde urechea-i lungă, ascultînd și înțelegînd ca și vînătorul... Un zbor de potîrnichi a izbucnit ca un tunet, spărgînd desimea tufarilor și plutind pe deasupra pinilor spre soare, cu aripile ușor arcuite. Peste ele, și cu mult mai sus, un fazan și-a strălucit pena-

jul. Se înalţă şi se lasă să cadă spre pîcla mării. Din cînd în cînd sună bătaia armei. Apoi siluetele vînătorilor se depărtează şi dispar, — liniştea revine ca o apă invizibilă şi vîntul curge şi el fără încetare cu susur domol, aducînd — înăbuşit — zvonul etern al mării.

Ajunşi sus, — deodată zarea se desface, lăsînd să cadă în abis sfîrşitul: ape şi ceaţă pînă-n tainele de unde vine noaptea şi răsar stelele. Dintr-acolo valuri par a veni fără încetare, răsfrîngînd în tonalităţi cenuşii cerul ca bruma.

Zandvoort a rămas puţintel în urmă, sub vînt, — şi pînă către plajă înaintează oteluri şi instalaţii balneare lucind de noutate. In pustia aceasta imensă şi posomorîtă, par toate distonante şi lipsite de frumuseţă.

Armonia acestui peisagiu n-o pot alcătui decît ruini de piatră, ţărmuri prăpăstioase şi ambarcaţii arhaice pe care plutesc fantome mute din legende nordice. Aş putea zice că nu înţeleg ce caută aici oamenii care au venit de la un oraş oarecare cu trenul — şi stau fără rost în nişte scaune de mlajă, rotunzite şi acoperite în chip de nişă.

La Wyk-aan-zee dunele se îndesesc mai împodobite; şi plaja — mai izolată de stridenţa unor clădiri prea nouă — are ceva amical, de şi locul e mai singuratic. Fără îndoială că nu-i decît o simplă impresie de trecător. Olandezii, preferînd Zandvoort, îşi fac socoteli practice, nu poetice. Şi cea mai mare catastrofă ar fi să dispară instalaţii, oteluri şi restaurante şi să iasă din veacuri, la ţărm, nişte wikingi hirsuţi. Orăşenii placizi sînt departe de a imagina asemenea nebunii. Îşi fac siesta c-o carte în mînă, în scaunele lor; îşi supraveghează copiii care fac ex-

pediții în pulberea catifelată la trei pași de ei ; și din cînd în cînd, mutîndu-și privirile mai departe, descopăr undeva, pe linia orizontului, siluete mici de vapoare. De la un ceas al zilei a apărut și soarele și pune plăci de argint pe aria mării.

Pe drumuri lucii și cotite, pe sub frunzișuri de alei tunse, ajungem mai tîrziu în alte locuri, — și răzbim la Ijmuiden, unde se găsesc stăvilarele care închid și deschid bazinurile pentru vapoarele ce intră la Amsterdam, ori ies la mare. Capitala e legată cu Marea Nordului printr-un lung canal — și vapoarele uriașe trec printre culturi.

Ne oprim să vedem lucrările stăvilarelor și bazinurilor nouă, — în legătură cu creația ultimilor monștri plutitori. Ca să poată trece la Amsterdam transatlanticele acestea, olandezii deschid stăvilarele cele mai mari din lume. Așează zăvoare și scripeți uriași, grămădesc blocuri enorme de beton și aprind asupra acestui fluviu nou sori electrici.

Totu-i încă haos al creațiunii — cu săpături, schele, materiale, mașini pulsînd și ghirlănzi de oameni într-o răspîndire neregulată. Dar realizarea se simte sub străduința ciclopică și subt impulsul unui geniu impunător.

Aici, la intrarea mării, sînt pline de mișcare febrilă și îmbulzită toate căile : și cele de apă și cele de uscat.

Iată un pod de cale ferată, care dintrodată se mișcă și se desface în două bucăți, ca o poartă cu aripile în laturi. Se deschide ca să dea drumul unui vapor. Apoi se închide ca să poată trece peste el trenul, cu mare sunet. Toată operația — executată electric — a durat trei minute. Nu departe de-acolo, foarte bine întreținut ș-acela, alt pod pe care-l mișcă oameni cu brațele,

învîrtind lanţuri pe roţi. Şi ceva mai departe un pod umblător care ia de la un ţărm pietoni, biciclişti, căruţe, camioane, automobile şi transportă tot iarmarocul dincolo, — unde aşteaptă alt iarmaroc ca să fie luat şi transportat în astălaltă parte. Cele mai primitive mijloace ingenioase stau alături de cele mai moderne. În esenţă sînt acelaşi lucru şi aduc omenirii aceleaşi servicii. Ba invenţia unui scripet ori a unui car primitiv a însemnat mai mult pentru omenire decît electrificarea lor modernă. De aceea cele vechi şi cele nouă stau foarte bine alături aici, — oamenii se slujesc de amîndouă atît cît nu-i folositor să schimbe, — după cum pe canalurile lor umblă vapoare alături de vase din vremea potopului. Trecutul stă alături cu prezentul în bună rînduială. Căci esenţialul este buna rînduială, nu electricitatea: aceasta par a o spune toate contrastele împăcate ce ni se perindează pe dinainte.

Ne întoarcem către Amsterdam printre aşezările lineare, canaluri, rigole, punţi, şantiere, printre mori de vînt, trenuri, tramvaie. Între toate aceste artificii, din loc în loc, cîte un stîlp singuratic pe care l-a aşezat mîna omului, dar berzele şi-au clădit singure cuiburile pe micile platforme de sus.

Vedem în lungul canalurilor şi oameni care merg pe jos, slujindu-se de propriile lor picioare. Altfel cei mai mulţi trec pe biciclete. Maşina aceasta cu două roate nu-i bizarerie, nici lux. E un mijloc de a te mişca mai grabnic de la un loc la altul, — ceea ce încă nu vor să recunoască mulţi dintre cunoscuţii, neamurile şi urmaşii lui Gheorghe Roşu de la Boroaia, pentru care *licipeta* nu-i decît o drăcărie nemţească: stupesc după dînsa şi-şi fac cruce.

Tot ce văd în regiunea aceasta de muncă și mișcare intensă mă uimește și mă interesează nespus ; nici o clipă însă nu surprind în mine dorința să așez aici căminul liniștii mele.

Dorința aceasta, căreia deseori îi adresez întrebări, e un fel de măsurătoare a frumuseții locurilor pe unde trec. O coastă de dumbravă, malul unei ape, o poiană înaltă între brazi de unde se văd cețile depărtării, un cot al Nistrului, un prival al Dunării, o rapidă a Bistriței : aici ar fi frumos să m-așez ! Mă opresc puțin, construiesc în cîteva clipe un cămin și-o gospodărie și, plecînd mai departe, le las cu o părticică din suflet.

E curios că nicăieri, în această minunată Olandă, nu mi-am adresat asemenea invitație de oprire. Probabil pentru că sălașul meu, ca și strămoșii, îl doresc mai întâi în soare. Ș-al doilea, într-un peisagiu de contraste. De la puhoiul Tazlăului, cobor la limanul Nistrului și de la Ceahlău în Delta Dunării. După negura și înfricoșatul frig al iernii, primăvara noastră, așa de dorită, mă înfioară ca cea dintâi iubire a tinereții. Și după veri toride, toamna are mîngîierea unei delicate prietinii feminine. Schimbările surprinzătoare de priveliște, munții în ceață, apele tumultuoase, plaiurile și bărăganurile, Dunărea poetică și Marea teribilă, toate imprimă vieții o mișcare de dramă și clipele trec fără să samene una cu alta.

*

11 iunie. Cîteva ceasuri c-un automobil la Muiden, Naarden, Huizen, Laren, Baarn, la sud-est de Amsterdam, în apropierea Zuiderzeei.

La Huizen, sătișor de pescari, și-n canalul care-l leagă cu Zuiderzeea, în fața căsuțelor curate, stau în

pripon bărcile mari cu catarg, mirosind a catran, pline de plase felurite şi de toate sculele breslei.

E destul de curios cum pescarii olandezi au izbutit să impuie lumii întregi consumaţia unui peşte mic, foarte abundent în nord. Fiindcă scrumbia aceasta n-o pot vinde proaspătă şi nici alt peşte mai mare şi mai renumit n-au în apele lor, au descoperit un secret ca să vîndă butoaie de scrumbii sărate. Unele ţări (şi ţara noastră e dintre acelea) au peşte mult şi bun. Nu se prea ostenesc să-i sistematizeze consumaţia şi preferă scrumbiile olandeze. Flote de vase duceau odinioară butoaie în Italia şi se întorceau de-acolo cu marmură. Astfel olandezii au putut să-şi decoreze clădirile cu acest juvaer al calcarului, cumpărîndu-l cu scrumbii. Tot în acest chip cumpără de la noi grîul de care au nevoie. Ceea ce iarăşi nu se poate spune că nu-i frumos.

In soarele după-amiezii, bătrînii pescari, cu spetele aduse şi faţa arsă şi încadrată de blăniţă de barbă albă de la urechi pe sub bărbie, cu saboţi de lemn în picioare, se mişcă greoi pregătind şi rînduind lucrurile şi măistriile. Nepoţii blonzi îi privesc curioşi, vîrîndu-şi năsuşoarele între degetele negre ale bunicilor.

Din bărci, ca să-i scoată la ţărm, unii dintre moşnegi îşi iau nepoţeii în spate, trecîndu-i peste punţile înguste. E o linişte şi o pace ca-ntr-o mare depărtare a lumii, iar peisagiul, cu Zuiderzeea glodoasă pînă în fundul zării, e de o tristeţă nespusă. Un dig înaintează adînc în larg, pînă la un far mic. Peste pustia lui linie suflă un vînt rece. Cîţiva cai bătrini pasc iarbă săracă la malul bălţii. Un băiat cu obrazul lipsit de veselie scurmă în năsip c-o custură şi adună tufe de cîte trei fire dintr-o iarbă aspră — hrană pen-

tru niște vietăți ale gospodinei care l-a trimes aici. Încearcă să ne explice, în limba lui, care sînt acele vietăți, — dar nici șoferul olandez care ne întovărășește nu-l înțelege. Vîntul pare că a măturat tot printre casele singure, între dig și bărci. Urmează a sufla căutînd pe cineva și negăsind pe nimeni.

Plecăm pe-aceleași drumuri înguste întovărășite de canaluri, pe care le întîlnim fără greș pretutindeni. Numai din cînd în cînd ne oprim la podurile mișcătoare, care se desfac și lasă să treacă șiraguri de șlepuri încărcate la maximum, trase de un remorcher pitic, — dihanie bizară de apă, care suflă și scuipă fum rău-mirositor. Pe polderele joase e ora mulsului și fermierii îndeplinesc această operație chiar pe imaș, umblînd de la vacă la vacă, — pe cînd cariola, cu bidoanele mari strălucind, așteaptă mai la o parte, lîngă o punte peste un canal. Cînii înhămați la vehiculul cu două roți se odihnesc pe brînci, cu limbile scoase. In acest parcurs îmi apare tot mai statornicit un fapt: că-n Olanda satele sînt mai frumoase și mai curate decît orașele, — fără a fi întru nimic lipsite de progresele mașinismului și civilizației: șosea asfaltată, lumină electrică, tren și vapor, baie, spital și librărie, biserică și școală. Toate cîte vi le puteți închipui într-o capitală le puteți găsi ș-acolo. Și dacă cumva nu se găsesc — de pildă o universitate — depărtările nu sînt un obstacol, ci un mic prilej de petrecere. Iar un prilej de petrecere e un lucru scump și rar.

Intrăm într-o regiune de vile și dumbrăvi, de grădini și reședințe de vară, care se înșiră una după alta, rivalizînd în colori și cochetărie. Trecem pe subt arcade de copaci umbroși; apoi străbatem un tîrg compact, ca să ne eliberăm îndată și s-ajungem la o

moară de vînt care de departe ne face semn şi ne chiamă cu aripile. Astfel trecem fără să suim şi fără să coborîm printre operele omului şi mai departe găsim Appeldoorn. Reşedinţa de vară a reginei e aşezată într-o retragere dintre cele mai remarcabile, pe care necontenit vin s-o descopere biciclişti şi automobilişti, precum şi ceilalţi muritori mai înapoiaţi care întrebuinţează trenurile.

In împrejurimile castelului regal, spre Puten, se găseşte o pădure sălbatică, în poienile căreia adeseori se zăresc cerbi păscînd şi prin ale cărei hăţişuri trec cu repeziciune mistreţi. Toate — şi sălbătăcia pădurii, şi dihăniile, — au fost tare bine alcătuite şi întocmite de oameni pricepuţi. Drumuşoarele şi cărările dau la un loc care răsfrînge cerul cîteodată albastru şi policromia ţărmurilor. Nimic mai reuşit şi mai poetic. Oamenii rămîn zîmbitori şi fermecaţi, în lumina blîndelor asfinţituri de soare.

*

După cît înţeleg, sînt pe cale de a vedea înfăptuindu-se subt ochii mei a unsprezecea minune a lumii — record olandez: a treia zi de vreme fără ploaie, cu perspectiva de a vedea şi pe a patra. A patra e încă în negura îndoielii, ca toate ale lumii; dar dacă vom vedea-o şi pe asta, atunci se vor scrie pagini nemuritoare în cronicile gazetelor.

Vreme fără ploaie şi cu soare... Toţi mă încredinţează că aşa ceva s-a mai văzut şi încă destul de des. Totuşi eu sînt gata să mă pun rămăşag cu oricine că plouă.

Vreme fără ploaie şi cu soare: adică vreme frumoasă. Să-i zicem aşa, ca să facem plăcere prietinilor

de-aici. Nu putem ieşi de-acasă, însă, decît gros îmbrăcaţi. Un fel de vînt de noemvrie ne spulberă necontenit. Şi dac-aş avea blăniţa mea de la Iaşi, cu care mă duc la vînat, m-aş simţi cu mult mai liniştit.

— Vreme frumoasă! ne spun zîmbind cei cu care ne întîlnim.

— Frumoasă, răspund eu c-o înfiorare. Şi simţesc îndată nevoia să adaog că în ţară la mine, pe vremea asta, e o căldură de 30 ori 40 de grade. Ceea ce nu mă încălzeşte deloc. Omul e nevoit totuşi, uneorî, să se înşele şi cu asemenea satisfacţii.

Minunea de care vorbesc n-ar fi cea din urmă, pentru că, în unul din orăşelele-aquarelă prin care am trecut, ne-am întîlnit c-o călugăriţă pe bicicletă. Intăi am văzut o babă pedalînd şi pe urmă o călugăriţă în haina ei neagră, cu capa tivită alb. La babă mi-am făcut cruce, mai ales că trebuie să fi avut măcar nouăzeci de kilograme, ceea ce-i dădea dreptul la un sufix augmentativ; la călugăriţă, am scuipat în sîn, — cum ar fi făcut şi nevasta lui Gheorghe Roşu.

*

Undeva, la noi, în Maramureş, într-o regiune locuită de colonişti saşi, curge o apă limpede şi poetică, fărmînd în oglinzile ei cerul, munţii şi codrii. Acolo prinde Brătescu-Voineşti, în luna lui august, păstrăvi, cu undiţa.

Cînd a ajuns întăia oară pe acel ţărm fericit, a vrut să afle numele unei asemenea minuni a Domnului. Deci a întrebat pe un gospodar mare şi voinic, care trecea fumînd cu nespusă plăcere dintr-o pipă cu ciubuc lung şi încovoiat. Gospodarul sas şi-a întors ochii şi apa albastră s-a răsfrînt şi-n ei.

Era un om detreabă şi îndatoritor.

— Ce pofteşte domnul?

Domnul pofteşte să cunoască numele acestei ape, care-i foarte frumoasă.

— Numele acestei ape? Intr-adevăr e frumoasă.

— Da. Cum îi zice?

Gospodarul a mai tras un fum şi l-a pufăit în soare.

— Ii zice Wasser.

— Apă, desigur, înţeleg, replică Brătescu-Voineşti, aş vrea însă să-i ştiu numele.

— Ii zice Wasser, răspunde a doua oară, calm, gospodarul. Şi, salutînd politicos, se duce în treaba lui.

Aici, îndată ce am intrat în Olanda şi după aceea pe toate drumurile noastre, am observat din loc în loc o plantă mare cu floarea galbenă, ca un struguraş papilionaceu, presărată pe margini de cîmp, în năsipişuri, în garduri vii, printre pîlcuri brune de bruyère. E un arbust al acestor locuri şi eram curios să am o informaţie identică cu a prietinului meu. Am făcut cercetări. Descriam planta, indicam locurile unde am văzut-o. Nimeni nu-mi putea da vreo lămurire.

Astăzi însă mi s-a părut că am un noroc deosebit. In apropierea florilor, am găsit un ţăran care lucra cu sapa în grădinuţa lui dintre canaluri. I-am cerut explicaţie, i-am arătat struguraşii de flori subt ochii lui, în gardul viu.

A înţeles ce doresc.

— Voiţi să ştiţi cum se chiamă aceste flori?

— Da.

— Dat heet hollandishe bloemen!

Sînt flori olandeze!

Aferim!

Cu mult mai tîrziu am aflat numele lor (Brem) care nu importă, pentru că, la urma urmei, olandezul avea dreptate.

XI

Marken.

13 iunie. Ieri, în zi de duminică, am făcut o excursie clasică, pe care nu se poate să n-o întreprindă toţi străinii trecători prin Olanda, cu vaporul, pe canalul de Nord, la Broek-in-Watterland şi Monnikendam, apoi la Volendam, pe ţărmul Zuiderzeei şi la mica insulă Marken. Intoarcerea prin Zuiderzeea.

Intr-o asemenea expediţie, vizitatorii întrebuinţează aparatele lor fotografice ca pe nişte arme de vînătoare. De multă vreme aceste localităţi au faima curiozităţii. Animalele, obiectele şi casele se lasă cu uşurinţă vînate. Oamenii se arată spărioşi şi nu vor să stea în faţa obiectivului. După cît am înţeles, dintr-un motiv cu totul deosebit decît acel pe care-l au sătenii de la noi. Acolo înţeleg să aibă şi ei un cîştig de pe urma acestei operaţii. E un fel de vînat tranzacţional.

Vaporaşele care fac circuitul sînt pline de vînători, mai ales americani, care ameninţă toate colţurile orizontului. Indată ce se opresc undeva, încep şi investigaţii pentru a descoperi curiozităţile locale. Acestea abundă la fiecare pas — în nişte prăvălioare cu etalaje îngrijite, pline de cărţi postale ilustrate, scrumelniţi şi pipe în formă de saboţi, păpuşi în costumele locului, nasturi şi podoabe.

S-a creat îndată o mică industrie, ca să poată satisface pe străini şi ca să-i facă să lese şi ei ceva în schimbul plăcerii pe care o simt. Orice trebuie să se plătească. Şi toţi privesc, fotografiază, cumpără amintiri, scoţînd din loc în loc aceleaşi strigăte de mirare.

Un scriitor olandez vorbeşte despre zile de lumină şi colorare pe Zuiderzee. De cînd sînt aici, nu mi-a fost

dat să văd așa ceva. Am plecat pe o vreme de ploaie și vînt rece, printre instalațiile negre — painjeni urlași ai portului. Printre toate aceste clădiri, docuri, ateliere, elevatoare, — în lungul liniei canalului, taluzul se desemnează tras cu rigla spre orizont; cu iarba tunsă exact pînă la marginea apei.

Ici-colo șlepuri în ancore, pe care sînt instalate gospodărioare. Rufe atîrnate fîlfîie în vînt. Copii rîd cu ochii micșorați, salutîndu-ne. Un fox se amuzează privind, cu capul puțin aplecat într-o parte, trecerea vaporului nostru.

Oprim lîngă un bazin; așteptăm deschiderea stăvilarelor; trecem. În altă parte, podul mobil se ridică și ne lasă cale deschisă. În urma noastră drumul vehiculelor de uscat se încheie la loc, viermuind. Mișcare multă, însă puțin zgomot.

Ieșim între poldere și plutim pe deasupra lor. Jos, aceleași vaci pătate alb cu negru, păscînd bogata iarbă verde sau rumegînd pe pajiștea umedă. Din loc în loc fermele, cu locuința și instalațiile subt același acoperiș, cu platforma de gunoi alături și cu canalul verziu pînă în ogradă. La întretăieri de rigole morile de vînt cu cușmele lor de stuf, — pompe care țin în echilibru sistemul vascular al regiunii. Tot alte și alte locuri și lucruri, — necontenit însă aceleași.

La Broek-in-Watterland găsim un orășel la cărui curățenie extremă o admiră chiar olandezii. Cum se vede, ei umblă cu colinda, pe bicicletă ori vapor, ca să vadă lustrul ușilor și uliților.

Biserica cu turn gotic ar fi cea mai veche din Olanda, după cît ne informează călăuzul. Și spune lasta cu un ton așa de important, ca și cum lui în persoană s-ar datora faptul. A fost odinioară catolică. Reformații i-au dărîmat statuetele din nișele fațadei

şi au dat afară tablourile din interior. Au amenajat-o pentru cultul lor : bănci dispuse în faţa unei catedre, ca într-o sală de conferinţi.

In jurul uneia dintre coloane, o instalaţie de fire electrice şi cornete acustice pentru cei tari de ureche. Pe pupitre, cărţi vechi de rugăciuni. Sub bănci un fel de scăunaşe cu un dispozitiv curios de cutie, cuprinzînd străchinuţe în care, iarna, se pune mangal aprins. Damele flamande îşi razimă picioarele pe aceste mici sobe portative ; cu rochiile largi închid căldura şi ascultă grav predica pastorului funebru, care le ameninţă cu osîndă veşnică pe lumea cealaltă.

Ne abatem şi pe la o veche fermă în care se fabrică celebra brînză de Olanda. Casa de locuit, brînzăria, grajdul celor treizeci de vaci, ca şi-n alte părţi, sînt întrunite subt acelaşi acoperiş ţuguiat de olane.

Vacile nu locuiesc aici decît în vremea anotimpului rău. Stalurile lor, în lungul ferestrelor rînduite sus, acuma stau goale, năsipite curat, vopsite şi lustruite din nou. In lungul culuarului de circulaţie, înspre zidul locuinţii, poliţe cu ghiveciuri de flori. Aparatele vechi de fabricat brînza strălucesc din toate alămurile. Sînt înşirate numai de curiozitate, căci operaţiile astăzi se fac cu aparate moderne, mai rapid şi mai sistematic. Cazanul unde se închiagă laptele, formele ghiulelelor de brînză şi toate cîte ţin de acest meşteşug delicat le văd într-o altă încăpere, care a rămas tot cea rudimentară şi străveche, însă întreţinută minuţios, frecată şi lustruită în toate zilele vieţii, din generaţie în generaţie.

Bucătăria într-un colţ, tot aici. Cuprinde doi metri pătraţi. Două suporturi joase, pe care stau oale şi cratiţi, fierbînd cu electricitate.

Odăile de locuit strîmte şi pline de lucruri de mînă, de mobile lucitoare, alămuri, porţelanuri, argintării. Instalaţie de apă, cuvete de faianţă. Ca să cîştige loc şi să le fie cald iarna, oamenii dorm într-un fel de dulapuri amenajate în zid, în care se închid cu obloane. Strîmtoare curată şi rînduită de marinari — deprinşi să trăiască în cutioarele corăbioarelor lor.

Intre salonul vacilor şi brînzărie, am lăsat şiragul vizitatorilor perindîndu-se pe dinaintea unei mese, unde zîmbesc amabil femeile de gazdă; oferă cartoane ilustrate, pahare de lapte, bucăţele de brînză: şi primesc plata după un tarif fix, — asupra căruia desigur are un drept procentual şi călăuzul guraliv.

Trecem cu vaporul mai departe, în lungul canalului, petrecuţi de aceleaşi privelişti, pe care le împuşcă entuziasmaţi cei cu aparatele fotografice. Sîntem în ziua de odihnă a săptămînii, şi nenumăraţi oameni de toate vîrstele sărbătoresc pe Dumnezeu aruncînd o undiţă în baltă şi privind-o cu răbdare cîteva ceasuri. Pajiştea-i moale, ploaia suportabilă şi panerul cu provizii alături, lîngă bicicletă. Incă n-am izbutit să văd pe nimeni scoţînd un chitic în vîrful cîrligului.

*

In dimineaţa aceasta de duminică, în Amsterdam, în mai multe pieţe în lungul grachturilor, sub cernerea nourilor, am observat grupe de biciclişti care aşteptau pe alţi tovarăşi, cu care se înţeleseseră din ajun, ca să pornească în excursii proiectate. Erau toţi tineri, băieţi şi fete. In mantale de cauciuc, cu sacul în spate, erau hotărîţi să plece pe orice fel de vreme, bizuindu-se mai mult pe soarele vîrstei lor. Partidele acestea de plăcere ale tineretului m-au impresionat în chip plăcut. Au în ele bunăvoie şi dragoste de viaţă

și mai ales simplicitate. Tovărășia e prietinească și leală. Unele grupe dintre acestea le-am revăzut poposite la o margine de canal, la un restaurant ori la o cafenea, între două sate. Drumurile pe care au umblat sînt line ca și apa, popasurile curate și ieftine, — pretutindeni ca-ntr-o grădină. Cei care nu prind nici un pește visează privind totuși stăruitor pluta undiții. Apoi uită și-și ridică ochii după un zbor de pasere. Așteaptă o rază trecătoare de soare, care pune un fulger de lumină pe ape și-n suflete. Placizi ca peisagiul, simpli și serioși — în tinerii aceștia se prelungește forța care a rezistat asalturilor repetate ale mării ș-a transformat în grădini și cetăți mlaștini pustii.

Mai departe, la Monnikendam. Aceeași curățenie și profil al clădirilor de linii violent frînte. Liniște de veche cetate părăsită, sub clopotnița gotică, unde un ceas înegrit de vreme pare a însemna ore fără scop. Un polițist urît și bărbos, ca scoborît din altă planetă, se uită cu priviri opace și indiferente la invazia de vizitatori care risipește în tăcerea uliților ș-a canalurilor gălăgie de limbi străine. Insemnări de ani vechi din veacuri trecute pe frontoanele caselor. Instituții comunale și prăvălii care au stat deschise în același loc din tată în fiu din vremea conților de Olanda ș-a regilor spanioli.

Ne oprim ceva mai îndelung la Volendam.

Aici văd cele dintăi costume naționale olandeze. Bărbații cu vestă scurtă strînsă pe trup, cu agrafe și lanțuguri de argint la gît. Și, din același postav gros negru, pantalonii largi încrețiți des la centură, încheiați cu paftale mari rotunde, foarte ades lucrate din monede vechi. În cap șapcă mică cu cozoroc îngust. In picioare pantofi cu baretă. Femeie în costume viu

colorate, cu largă fustă încreţită şi pestelcă, ş-o foarte elegantă bonetă de horbotă crohmolită, în formă de cască, cu două aripioare răsfrînte în sus de o parte şi de alta a urechilor. Copiii poartă costumul celor în vîrstă, în miniatură. E ca un costum de carnaval sau de sărbătoare, pe care ei însă îl poartă în toate zilele. — Aici se milostiveşte Dumnezeu să pot vedea profiluri de fete frumoase.

Insfîrşit, trecem la trista insulă Marken. Un ostrov cu poldere joase, apărate în toate părţile de diguri.

Istoria acestui petec de pămînt de cîteva zeci de hectare e dintre cele mai dramatice.

In epoca imperiului roman, colţul acesta de lume era una cu continentul şi Zuiderzeea alcătuia un lac pe care îl chema Flevo. In al treisprezecelea veac, într-o noapte de deslănţuire a vijeliei, limba de pămînt joasă a fost ruptă şi marea, năzuind gigantică spre stele, a intrat în lac. Şaptezeci şi două de sate şi oraşe au fost înecate. A rămas numai un ostrov sărac, — acesta, — devenit proprietatea mănăstirii frisone Mariengaard, care clădise cîndva aici o biserică. Faţă cu loviriile necontenite ale piraţilor, călugării nu l-au putut ţine şi l-au vîndut, retrăgîndu-se pentru totdeauna. După ce au fost astfel abandonaţi Satanei, oamenii locului, pescari harnici, şi-au întemeiat gospodării prospere. Au venit piraţi din Kampen, de pe ţărmul Zuiderzeei, i-au prădat şi i-au pus la bir. După ce au răsuflat dinspre partea aceasta, năcăjiţii au fost izbiţi şi prădaţi de alţii. După oameni, a venit năvala apelor, pe la 1665, care a pustiit tot. După ce îndărătnicii localnici şi-au ridicat din nou aşezările, au avut de-a face cu pojaruri repetate, care au prefăcut de cîteva ori totul în cenuşă, şi apele au trecut ş-au spălat şi cenuşa. Cu îndărătnicie de stîncă oamenii aceştia au

stat în fața bătăii valului ș-apoi au înălțat iarăși clădirile lor de lemn înflorite cu roș și verde. Ca să stea mai bine, acuma le-au suit pe piloți, ca strămoșii din epoca colibelor lacustre. Biciuiți de vînturi, înmormîntați o parte din an în negura unor grozave ierni, își cuceresc cu durere și sînge orice îmbucătură de hrană, vînînd pește în bărcile lor primitive. Cînd, în unele ierni grele, apa Zuiderzeei se închide sub pod de ghiață și proviziile li se isprăvesc, își pun patinele și vin la Amsterdam ca să ceară ajutor. Uneori muncesc pe pămînt, în vremea asta cînd singurul lor izvor de viață s-a închis ; alteori cearcă să agonisească în chip liber, ca strămunii de-acum cincisprezece veacuri. Orășenii nu-i văd niciodată cu plăcere în preajma lor.

Se vădește aici, la Marken, cea dintăi treaptă spre civilizata Olandă de astăzi. Aici au rămas încă primitivii, cu sărăcia, îndărătnicia lor neagră și cu datinele și costumele străvechi.

Figurile lor au ceva sălbatic. Nici frumuseță, nici delicateță în trăsăturile aspre ale fețelor.

Călăuzul nostru rostește stîlcit cîteva vorbe franțuzești, — dar pentru limba franceză sînt puțini ascultători ; așa încît elocvența lui colorată se cheltuiește mai mult pentru germani și anglo-americani. In aceste idiome se complace, face spirite și glume, — și cei care-l ascultă rîd zgomotos, pe cînd autohtonii privesc liniștiți și severi ca marea.

— Iată doi copii, zice el, prinzînd doi copii de mînă și apropiindu-le capetele. Ei se lasă, observînd numai cu coada ochiului dacă bănuții obișnuiți sînt pregătiți în palma lui închisă. Iată doi copii — amîndoi îmbrăcați la fel, cu rochie, corsaj și bonetă. Par două fete. Cu toate acestea unul e băiat.

Într-adevăr e ceva prea interesant şi publicul se grămădeşte din ce în ce mai curios.

În costume mici feminine, ţipător colorate cu mult roş, cu rochiţe largi şi corsaj strîns, cu saboţi mari în picioare şi boneta lipită pe capete rotunde, amîndoi puii de om sînt identici, cu obrazurile roşcovane şi puţini pistrui şi ochii albaştri de negură.

— Cu toate acestea, unul e băiat, urmează a lămuri triumfător omul cu şapcă : şi anume, e băiat acel care are cusută o stea rotundă roşie în creştetul bonetei.

Tot asemenea semne, ca un fel de mărci, au şi femeile văduve, şi fetele. Pînă la vîrsta de şase ani, deci, băiatul umblă în costum de fetiţă. Urmează o perioadă de tranziţie, în care numai pînă la mijloc e costumat fată şi de la mijloc în jos are pantaloni largi ca toţi bărbaţii insulei ; şi-nsfîrşit, mai tîrziu, intră deplin în rîndul feciorilor.

— Foarte interesant ! foarte ciudat ! declară în mai multe limbi vizitatorii. Şi copiii, scăpaţi din mîna călăuzului, fiecare cu banul său, se grăbesc ca nişte pui sălbatici să fugă la mamele lor, împungînd cu capetele în şorţuri.

Femeile şi fetele se plimbă cu paşi cam bărbăteşti, în ziua aceasta fără lucru, în lungul cheiului îngust. Sînt mai numeroase decît bărbaţii şi costumele lor strigătoare sînt identice pretutindeni, ca şi pieptănătura. Tuturora le iese, de sub boneta cilindrică, un breton îngust, lucitor, răsfrînt în sus ; iar de o parte şi de alta a obrazului cîte o gîţă de păr cîrlionţat. Şi bătrînele încovoiate din şale umblă cu aceleaşi haine colorate şi cu aceiaşi cîrlionţi, ca şi fetele. E o uniformă care a venit neschimbată şi nebiruită din veacuri primitive. Tot aşa obiceiurile lor în faţa vieţii şi-a ele-

mentelor naturii, în toate împrejurările, de la naştere pînă la moarte, sînt inflexibil comandate de trecut.

Insula Marken, cu săraca ei aşezare, e o insulă a Zuiderzeei astăzi, — dar cu mult mai mult o insulă a unui trecut foarte depărtat. Din acel trecut ne vin toţi negustorii de la Amsterdam şi Rotterdam, toţi marinarii şi constructorii de canaluri şi diguri, toţi meşterii de mori de vînt şi de brînzeturi, toţi cultivatorii pricepuţi de grîne, legume şi flori, toţi cei care au contribuit la alcătuirea acestei ţări unice în Europa.

De-acolo vine îndărătnicia înverşunată şi instinctul de libertate, şi, în acelaşi timp, conservatismul aşa de caracteristic. In veacul de libertăţi şi democraţie în care ne aflăm, cu toate rînduielile Apusului care par identice ş-aici, — olandezii păstrează foarte bine distincte, în anumite raporturi şi împrejurări, diferenţieri fixe de castă, care vin din depărtarea adîncă a rasei. Funcţionarii înalţi ai statului, armata, negustorii cei mari care ţin în stăpînire economică Indiile Olandeze, clericii, meseriaşii, agricultorii, toţi, de sus pînă jos, se simt împrejmuiţi de cercuri invizibile.

Părăsim insula cu impresii felurite. Sîntem pe vapor numai străini. Olandezii adevăraţi nu privesc niciodată cu plăcere această curiozitate exotică, retragere de rubedenii sărace. Oglinda de la Marken ar dori-o căzută şi spartă, căci în ea văd o rămăşiţă din mizeria de odinioară. Pitorescul acestei mizerii nu poate avea pentru ei farmec. Ei ar dori ca Olanda lor să fie văzută în ce are nou şi definitiv, în biruinţa asupra mării duşmane şi elementelor ostile. Tot ce se numeşte astăzi Olanda e creaţia geniului lor şi se mîndresc din pri-

olna asta, cu drept cuvînt. Vizitele străinilor la Marken le privesc deci fără plăcere.

*

14 iunie. Astăzi e o zi cu soare şi faţadele caselor şi magazinelor, pe marginea canalurilor care oglindesc cer albastru, au o strălucire nouă şi neaşteptată. Siniliu, roş, alb şi brun, chenaruri de ferestre, lacuri la uşi, alămuri la ivăre: nu sînt două faţade alături care să aibă aceeaşi coloare. Apa începe să învie din liniştea-i moartă: nourii mişcători palpită în fund. Coroanele teilor şi ulmilor freamătă. Tremură ţîrîiri de lăstuni — mărgele curgînd în pahare sonore. E o veche revărsare de lumină din peisagiile marilor maeştri olandezi — aşa cum au rămas fixate pe pînzele muzeelor.

Pe canalurile principale e o deosebită mişcare. Trec ambarcaţii negre cu mărfuri — în pufnituri repezi de motor.

Clădiri de saci şi lăzi; între ele dormitează un marinar care nu vede nici cerul nici împrejurimile. Pare pătruns de linişte şi soare. Numai dihania lui de apă lucrează cu hărnicie.

In lungul unui chei umbros s-au oprit şlepuri încărcate cu flori. O subţire mireasmă se împrăştie asupra apelor stătute. Iar clădirile severe, închizînd interioruri în care s-au acumulat bogăţiile generaţiilor de negustori, se înalţă de o parte şi de alta a apei, dincolo de arbori, închise, tihnite şi moarte.

De unit par a fi încremenit într-un farmec, locuite numai de mobile, covoare, ţesături şi portrete cu haine şi pieptănături din alt secol. Pecetea care le-a rînduit această lege se arată ici-colo pe frontispicii: neagră,

cu flori complicate şi cifre arhaice: Anno 1655, — anno 1700. Van Meijgaard, Van Ouwerleen.

Au căzut şi oamenii şi anii în Stixul dintre arbori, — şi peste clădiri a crescut o altă apă transparentă şi nesimţită.

XII

Rotterdam şi Haga.

15 iunie. Un ceas şi jumătate cu trenul, de la Amsterdam la Rotterdam.

Domnul Boker e cu mine.

Ne-am revăzut cu oarecare emoţiune. Domnia sa mi-a strîns mîna şi m-a privit de aproape; apoi s-a grăbit să scoată, dintr-un buzunar al pardesiului, un fel de cutie de piele destul de mare şi de grea, din care, deschizînd-o, a tras cu grijă două ţigări de foi. Una mi-a prezentat-o mie, ceremonios. A aşteptat s-o cercetez, s-o laud, — şi, după ce a ascultat zîmbind cuvintele potrivite pe care le-am rostit, a dat la lumină din buzunăraşul din dreapta al vestei un forfecuţ special cu care a executat, în capătul cel subţire al ţigării, o operaţie rituală. Mi-a trecut şi mie instrumentul şi l-am întrebuinţat şi eu cu succes. După ce-a pus la locul său forfecuţul, a tras tot de-acolo o punguţă specială în care erau învălite chibrituri. Flacăra clipind între noi cu amiciţie, ne-am aprins amîndoi pe rînd havanele şi ne-am uitat unul la altul satisfăcuţi.

După ce ne-am uitat unul la altul satisfăcuţi, ne-am întors privirile spre geam şi, cu acelaşi sentiment, am început a urmări perindarea de vîrtej rotitor a peisagiului, în care reveneau aceiaşi pomi tunşi, aceleaşi

răzoare de flori, aceleaşi clădiri de sticlă pentru culturi forţate, aceleaşi garduri vii, aceleaşi case violent zugrăvite şi aceleaşi mori de vînt.

— Nu-i aşa că-i plăcut? îmi zise domnul Boker, privindu-mă pieziş, c-un zîmbet în colţul buzei.

— E plăcut desigur... răspund eu. Astăzi văd ceva nou. Văd printre răzoarele de flori, întinse cît bate ochiul spre orizont, vagonete care se mişcă pe şine. Încarcă recolta de cepe şi vin pînă la marginea unui canal, unde le descarcă în şlepuri.

— Mda, replică domnul Boker, asemenea instalaţii se văd la fiecare pas. Sînt practice şi uşoare. După ce s-a isprăvit aici, şinele se demontează şi se aşează în altă parte; ş-acolo este o altă serie de răzoare, ş-o altă serie de căsuţe de sticlă înşirate ca mărgelele pe o aţă pe care o ţine cineva bine întinsă cine ştie unde, departe. Şi vin alte şlepuri şi vaporaşe şi încarcă marfă. De pe un canal mic, trec în unul mare şi marfa se încarcă într-un vapor care străbate oceanul... Toate acestea sînt bune şi ştim să le facem. Dar ce zici de case, de mori, de vaci, de ferme, de sate şi oraşele? Curg fără întrerupere. Nu ţi se pare că le-ai mai văzut?

— Într-adevăr. Totuşi sînt altele.

— Ai dreptate! strigă domnul Boker.

Nu trebuie să uiţi că sînt altele. De şi le-ai văzut şi ieri şi alaltăieri, — sînt altele. Observă, te rog, că aici este ceva care nu era dincolo — unde ai văzut ceea ce vezi ş-aici. Iată o conductă enormă, care se întinde ca un monstruos şarpe negru pe un fel de reţea de poduri aeriene. Vine de la sud şi se duce la nord, — cine ştie unde, cotind către malul mării. In locul de unde porneşte s-au întreprins lucrări, se secătuiesc bălţi, se deşartă noroaie. Prin acel şarpe

negru propulsorii electrici împing glod. Vra să zică aici elementul principal al peisagiului, rupînd monotonia, e acest balaur. Dar peste un an ori zece, cînd a deşertat noroaiele şi şi-a împlinit misiunea, se desface şi pleacă, parcă l-ar fi chemat Dumnezeu la sine. Dar îl duc oamenii în altă parte, ori îl aruncă la fier vechi. Atunci e necesar să ai alte puncte de reper. Eu ţi le dau şi pe acele.

Iată, urmă stăruitor domnul Boker, atingîndu-mi braţul cu mîna-i liberă şi îndreptînd cu cealaltă ţigara spre una din vilele care fugeau pe dinainte-ne; iată vila aceasta cu roş, cu verde, cu alămuri şi smalţ. Iată gard viu. Iată şoseluţă. Iată peluză. Dar iată, în mijlocul peluzei, cîţiva arbuşti cu frunziş mărunt şi des. Priveşte-i bine.

— Văd, domnule Boker. Nu sînt arbuşti. Sînt nişte statuete groteşti. Cel puţin aşa par.

— Aşa par, aşa par... rîde cu mare plăcere domnul Boker. Nu sînt statuete. Statuetele sînt podoabe moarte. Acestea sînt vietăţi, iubite domnule. Sînt nişte arbuşti care au fost fasonaţi şi schilodiţi astfel cu foarfecele, în chip de pitici şi dihănii. In fiecare zi proprietarul lor le priveşte cu admiraţie; şi cum observă ceva la o mustaţă ori la o ureche, ori la un picior, o frunză ori un mugure care iese din linie, trage din buzunar foarfecele şi ţac! face rînduială. Vra să zică, iată alt punct de reper. Ce zici dumneata de arta asta?

— Nu spun nimic, răspund eu cu nevinovăţie. Nu-i artă; sînt nişte adevărate fiinţi vii...

— Intrucîtva, stimate domnule! oftează domnul Boker. Ar fi bine să fie chiar cu adevărat fiinţi vii. Piticii să ridice braţele şi dihăniile să caşte gura, şi,

de comun acord, să se miște și să se ducă să bată și să încolțească pe cei ce le-au creat. Ar fi bine! Nu?

— Ar fi bine! încuviințez eu, ca să-i fac plăcere.

— Hm! dumneata crezi că mă aprobi din complezență, stimate domnule. Te rog însă să-ți propui, de pildă, ca scop al vieții, o cercetare științifică, aici în Olanda. Să umbli dumneata și să cauți un loc, unde se găsește un arbore pe care nu-l știe nimeni. Acel arbore să fie provenit dintr-o sămînță pe care a adus-o vîntul întîmplării. Să fi ieșit singur la soare, din pămînt, un firișor, ca o minune neașteptată. Să fi crescut, să fi luptat pentru viață. Să se fi prefăcut într-un arbore adevărat, independent, — necatalogat și nefotografiat. Cînd vei fi găsit asta, să vii la mine, ca să alcătuim o societate. Cu așa descoperire s-ar putea cîștiga milioane. Eu însă sînt sigur că n-ai să găsești — și ai să te întorci la mine dorind, nu din complezență ci din toată inima, ca să învie acei pitici și acele dihănii...

Trenurile, în Olanda, merg foarte repede, și, la stații, nici mecanicii, nici conductorii nu schimbă glume și vești cu cumetrii și cunoscuții. Așa că, la un moment dat, una din grupele de case și de străzi, care mi se perindau pe dinainte neîncetat, a devenit Rotterdam.

— Iată un oraș, declară domnul Boker, cu care eu sînt în mai bune raporturi decît cu altele. Olandezii de viță veche, patricienii cu sînge albastru de la Amsterdam, trec pe-aici întorcînd capul și strîmbînd din nas. Aici e Sodoma și Gomora. Aici sînt uliți, în port, unde marinarii au îndrăzneala să scuipe jos. Fac și alte ticăloșii, pe lîngă asta care-i cea mai grozavă.

Eu însă mă împac cu Rotterdam; mai întăi din pricină că pe aici curg nişte ape vii care vin de pe continent. Şi Rinul şi Meusa au altă coloare decît canalurile, — freamătă şi pulsează c-un fel de tinereţă neobosită...

Intr-adevăr, cum intrarăm în străzile îmbulzite şi-n port, o activitate intensă ş-o însufleţire extraordinară începură a fierbe în juru-ne. Vuiete înfricoşate de la dărîmări enorme de fierării, ţipete de sirenă, scrîşniri crîncene de macarale, semnale de clopot, ş-o furnicare drăcească pe cheiuri, în magazii, în docuri. Negustori, hamali, marinari din toate porturile pămîntului, restaurante şi baruri pline stup. Şi pe lărgimea cenuşie a Meusei palpitînd în valuri scurte, mii de ambarcaţii uşoare fug în toate părţile purtînd hrană, în vreme ce şlepuri lungi germane coboară de pe Rin cu grîne. Vapoare uriaşe din America şi Indiile Olandeze staţionează în ancore. Vase de război înalţă siluete sprintene de coloarea nourilor — cu tunurile ameninţînd orizontul.

— Aici e viaţă, vezi dumneata? vorbeşte domnul Boker arătînd cu amîndouă braţele întinse în toate părţile. Aici e viaţă înviersunată, aşa cum îmi place mie... Şi mai ales aici sînt afaceri, stimate domnule; nişte afaceri cum nu-ţi poţi face dumneata idee. Dacă-ţi închipui că porumbul care se cultivă la dumneavoastră, în cîmpia Dunării, se vinde la Galaţi ori la Constanţa, te înşeli. La Galaţi şi la Constanţa se încarcă, — dar aici sună paralele vînzării lui. Aici vine grîu de la dumneavoastră, fasole şi ouă, pe lîngă petrol şi piei crude. Dumneavoastră trăiţi acolo în acea ţară frumoasă, de care văd că dumnitale ţi-i aşa de dor, şi habar n-aveţi că olandezii cumpără tot ceea ce poate produce o centimă de dobîndă şi de cîştig.

M-am mirat:

— Într-adevăr, fac asta olandezii? Eu i-am văzut ocupîndu-se cu liniște de florării și vite. Mai produc, pe lîngă brînzeturi, și tablouri. Dumneata îmi descoperi și altele.

Domnul Boker rîde.

— Au într-adevăr aceste ocupații și altele — destul de ingenioase. Dar cea mai principală și mai ingenioasă ocupație este cîștigul de bani. Cîștigă așa ceva și evreii, cîștigă și americanii; dar olandezii cîștigă și mai mult. Cîștigă cu nevinovăție și fără să pară. În țara romînească, de pildă, este petrol. Este și-n America. Este și-n Asia. Este și-n Indiile Olandeze. Iar aici în Olanda nu este. Aici însă vin banii: cea mai puternică societate petroliferă a lumii e olandeză. Această onorată societate are funcționari în toate părțile lumii. Are și la dumneavoastră, în Romînia. Toți pompează bani înspre Olanda. În meșteșugul acesta al pompelor, cum ai văzut, olandezii sînt foarte experți. Ca să se vadă, așa puțintel, cum merg treburile unei asemenea întreprinderi, — pot să-ți spun că domnul director general, un bărbat priceput care s-a ridicat în situația asta prin destoinicie, avînd la sărbători o aniversară acum cîțiva ani, a invitat la serbări și banchete personalul englez, — căci societatea e în tovărășie cu englezii; și transportul de la Londra la Rotterdam s-a făcut cu un vapor a cărui cheltuială a suportat-o domnul director general singur. A suportat deasemenea cheltuiala serbărilor și banchetelor care au avut un caracter împărătesc. După ce s-au isprăvit toate, domnul director general, tot din veniturile sale proprii, a cumpărat și-a dăruit unui muzeu o mică pînză a unui mare pictor, — Vermeer de la Haarlem. Pe această mică pînză, zugrăvită

de un pictor care n-a murit bogat, domnul director a plătit în guldeni o sumă care ar reprezenta cam vreo treizeci de milioane în moneda dumneavoastră. — Care sînt deci veniturile unui asemenea om ? Dar, mai ales, care sînt cîştigurile unei asemenea societăţi ? Banii, ca şi numerele, se acumulează incomensurabil.

Bine dispus şi prietinos, domnul Boker mi-a oferit a doua ţigară.

— Dacă ai vreme, domnul meu, am putea trece pe la nişte cunoscuţi ai mei. Ţigările acestea aşa de bune îmi amintesc că trebuie să-i vizităm... Vei vedea nişte amabili şi modeşti neguţători de tutunuri.

Aveam vreme, desigur, căci venisem aici şi pentru asta. L-am urmărit pe tovarăşul meu prin îmbulzeala unor uliţi înguste, simţind în nări ici miros de catran, dincolo de cînepă, în altă parte de peşte sărat. Sînt şi flori olandeze, — dar parfumul lor e izgonit de toate aceste emanaţii violente ale portului. S-au retras discrete, la ferestre de case vechi, în străzi unde mişcarea cea mare n-ajunge şi vuietul s-aude ca o larmă stînsă a depărtării.

Pătrundem în birouri elegante şi sîntem întîmpinaţi de oameni prevenitori şi politicoşi. Ni se oferă fotolti largi, ţigări şi cafea. Primim fotoliile şi cafeaua. In privinţa ţigărilor rămîn nepăsător, ceea ce bucură în chip deosebit pe tovarăşul meu. Domnii care ne primesc vorbesc uşor limba franceză. Se arată gata să-mi servească drept călăuză, ca să vizitez c-un vaporaş repede portul. C-un automobil am putea merge pînă la Haga şi Scheweningen. Sînt gata să facă tot ceea ce ar putea să servească şi să placă unui musafir.

Domnul Boker zîmbeşte. Arată că am fi foarte mulţămiţi deocamdată să vizităm magazia de tutunuri a firmei.

Neapărat. Asta se poate face într-o clipă. Mai ales că vizitatorul străin poate să fie şi un cumpărător.

Din birouri trecem într-un mare antrepozit cu multe etaje, în care sînt îngrămădite strîns şi des mii de baluri de tutun, aduse de peste mări în pîntece de vapoare. Laturile clădirii uriaşe dau în străzi înguste. Deschideri vaste stau căscate şi spre ele urcă din camioane, pe scripeţi, baloturi după baloturi, mînuite de oameni îndămînatici. In altă parte marfa coboară. In altele baloturile au fost spintecate şi experţii le cercetează conţinutul.

— Aici se găseşte îngrămădită o avere enormă... observ eu.

— Desigur, răspunde domnul Boker. Insă trebuie să te fac atent, stimate domnule, că acesta e numai unul din antrepozitele firmei.

— Cum ? Mai are vra să zică şi altele ?

— Desigur.

Şi-ndată se adresează domnilor care ne întovărăşesc. Schimbă două replici în limba olandeză şi mă informează numaidecît :

— Mai au şaizeci de depozite ca acesta.

Adaogă :

— Acelaşi lucru se poate vedea în ceea ce priveşte grîul, complectează domnul Boker. Acelaşi lucru se poate vedea în ceea ce priveşte petrolul. In realitate, toate aceste conţinuturi sînt bani — pe cînd pentru producători au fost grijă, secetă, greve şi toate celelalte.

Domnul Boker are dreptate: căci toate ale pămîntului atîrnă de Dumnezeu şi de stihii. Comerţul, ca şi numerele, e invenţie omenească. Divinităţile nu ştiu să numere; omul ştie. Iar cei care au inventat contabilitatea dublă au găsit în realitate secretul cel mare pentru care s-au trudit atîtea veacuri alhimiştii.

*

De la Rotterdam, am trecut la Haga. Oraşul acesta de reşedinţă a reginei, a parlamentului şi a miniştrilor olandezi şi străini are un caracter cu totul deosebit de al marelui port.

In limba olandeză numele lui este «gardul conţilor» — s'Gravenhage, — ceea ce înseamnă un loc de vînătoare al nobililor de odinioară. Acuma grafii nu mai vînează aici vulpi şi mistreţi. Mlaştinile şi pădurile de care pomeneşte Tacit în Analele lui, unde s-a înomolit o parte din armata lui Germanicus, atacată şi spîrcuită de războinicii lui Arminiu, şi-au schimbat faţa. Vedem un oraş care ţine mai mult de Europa în ceea ce priveşte stilul clădirilor, — în plus grădinile artistice. E un oraş liniştit, discret, cochet şi mai cu samă distins. Pe locul străvechilor războaie s-a înălţat un palat al păcii, unde stăpîneşte tăcerea multiplicată în toate sălile cu ferestre şi vitralii enorme. Toate popoarele pămîntului au contribuit cu podoabe lucrate în lemn, aur, marmoră şi colori. Este o sală în care China a depus vase uriaşe de porţelan şi Japonia panouri vaste pe care le-au migălit cu acul, în mătăsuri şi aur, două mii de lucrători în vreme de doi ani. Darurile acestea ale Asiei sînt cu mult mai presus decît tot ce se găseşte adus de celelalte continente: cuprind în ele greutatea unui adînc trecut pe

care noi îl cunoaştem tot aşa de puţin ca şi misterul ei sufletesc.

Rînduri de vizitatori trec după rînduri de vizitatori prin săli etichetate cu vorbele păcii şi prietiniei între popoare. Uşile nalte se închid la loc în urma lor, încet, — ca să nu trezească umbrele iluziilor care dorm în ele. Dorm în ele umbre de iluzii ori simple cuvinte. Şi vor mai dormi cine ştie cît, — pînă cînd va trece un făt-frumos al viitorului ca să deslege farmecul blăstămat, dînd viaţă zînelor încremenite şi moarte.

XIII

Cîteva reflexii şi aforisme ale domnului Boker.

Cu domnul Boker şi cu prietinul M. P., am vizitat nu numai plaja de la Scheweningen, nu numai un drum înflorit şi nu numai un colţ graţios cu căsuţe de expoziţie şi cu silueta morii de vînt în fund. Am umblat şi cătră nord şi cătră sud şi domnul Boker ne-a lăsat să ne debităm impresiile şi părerile, pentru ca la urmă să poată încheia domnia sa.

— Orice-aţi spune, stimaţii mei domni, oricîte vorbe de laudă, nimic nu-i nemeritat pentru asemenea ţară ; totuşi trebuie să adăogaţi un motto carnetului dumneavoastră de note. Olanda este o ţară de vizitat, nu de locuit.

Cu toate acestea toate păreau bune, liniştite şi frumoase. Aleile cele bătrîne, care duc de la Haga la marea etern mişcătoare, aveau arbori maiestoşi, cu nobleţă de veacuri. Pe subt ei circula o populaţie gravă, corect costumată la fel — de şi, după calitatea materialului, se vădeau categorii sociale. In colo, toţi se

duceau pe dreapta ; încoace, toţi veneau pe stînga. Nici un cerşetor la răspîntii ; nici un individ desculţ şi cu părul zbîrlit. Chiar şi sărmanul cîntăreţ din armonică, care şi-a lăsat pălăria în calea trecătorilor şi s-a retras mai la o parte risipind acorduri melodioase cu capul înclinat într-o parte şi urechea stîngă aplecată asupra instrumentului său, şi el se înfăţişează decent ca şi oricine dintre cei care se opresc o clipă, lăsînd să cadă o moneda în pălărie.

— Acest cîntăreţ cerşetor plăteşte comunei, pentru concertele lui în aer liber, o dare de cîteva sute de florini... zice domnul Boker. Cei care au cîştiguri mai mari plătesc mai mult. Aici, în Olanda, cetăţeanul plăteşte pînă la 30 şi 35 la sută din venitul său fiscului ; de aceea pentru olandez ţara-i mai puţin frumoasă decît pentru dumneavoastră. Se mîndreşte cu ea, însă ar dori dări mai puţine.

I-am comunicat domnului Boker un proverb romînesc : Obrazul subţire cu cheltuială se ţine.

— Aşa este, mi-a răspuns domnia sa încîntat şi luîndu-şi notă în carnet. Trebuie să transmit şi altora acest adevăr. După cum văd, poporul dumneavoastră e mai puţin bogat, — însă mai filosof. Aici ţăranul nu ştie proverbe, nici zicători. In Olanda nu există nici un fel de artă populară, nici muzică, nici danţuri. In schimb sînt şosele, şcoli, spitale şi toate înlesnirile civilizaţiei, din bielşug — fără ca asta să aducă omului fericire.

Automobilul în care ne aflam mergea foarte domol. O tablă, în marginea şoselei, ne indica o viteză cu totul scăzută. Mai era, pe lîngă asta, şi o altă însemnare, arătînd că sîntem în preajma unei şcoli primare.

— Iată un lucru cuminte, domnule Boker.

— Desigur, domnii mei. E adevărat că ar trebui să mergem domol, în asemenea maşini primejdioase, şi fără să avem la fiecare pas indicatoare. Insă omul nu-i totdeauna o fiinţă rezonabilă. De aceea administraţia aşează din loc în loc semne şi numere. Şi trebuie să mergem domol. Dacă cineva a uitat pentru moment să cetească, ori s-a gîndit la o prostie şi a apăsat acceleratorul, este undeva un poliţist care vede totdeauna şi-şi înseamnă, cu linişte, numărul maşinii dumnitale în carnet. In cîteva zile factorul îţi aduce o citaţie. Dumneata înţelegi despre ce-i vorba, treci pe la un advocat şi-l întrebi ce amendă se plăteşte pentru asemenea înfracţiune. El îţi spune. Dumneata te duci şi plăteşti amenda. Nici nu mai aştepţi să te înfăţişezi la judecător. Hotărîrea lui nu poate fi decît una : de ea nu poţi scăpa, cum nu vei scăpa de moarte. Aşa că, în Olanda, zadarnic sînt drumurile aşa de minunate şi automobilele aşa de bune...

O altă tablă, la altă cotitură, dădea învoire pentru douăzeci de kilometri pe oră. După ce trecurăm un pod peste un canal — şoferul, însfîrşit, putu cunoaşte o clipă de nebunie. Cadranul de viteză vibră cu vioiciune pînă la 50 şi 60 ; însă imediat căzu, căci apăruse altă poruncă scrisă.

— Mergi doi kilometri cu şaizeci de kilometri pe oră... rîse tovarăşul nostru.

Indată după asta aripile de fier ale unui pod se înălţară în aer. Calea era închisă. Automobile, motociclete şi biciclete, camioane, trăsuri şi pietoni stăteau în şirag lung, aşteptînd trecerea. Doi agenţi de poliţie se mişcau, corecţi şi severi.

— Ce s-a întîmplat ? ne întrebă cu grijă şi cu nelinişte domnul Boker.

Nu se întîmplase nimic. Agenţii controlau carnetele de conducători de maşini. Nu striga nimeni, nu protesta nimeni, nu era nimeni grăbit. Toţi îşi aşteptau rîndul, resemnaţi. Oamenii poliţiei, salutînd şi înclinîndu-se, cereau îndreptările. Aripile podului se lăsară. Cei controlaţi treceau ; ceilalţi aşteptau.

Un eveniment : a fost găsit un domn, măreţ şi solemn, care nu e în bună rînduială faţă de reprezentanţii autorităţii.

— E pierdut ! murmură domnul Boker, cu nespusă compătimire.

Trecem fără greutate, salutaţi, şi tovarăşul nostru răsuflă în voie.

— Ce oameni politicoşi ! exclam eu, cu recunoştinţă.

— Da ! oftează domnul Boker ; sînt politicoşi şi teribili. Un om poate uita, poate greşi. Pentru ei nu există nici greşală, nici uitare.

— Nici tranzacţie ? întreb eu, privindu-l pieziş.

— Nici tranzacţie, şi viaţa-i grea fără acest substantiv. In ţara asta gramatica-i foarte precisă.

Mai avem şi alte năcazuri, stimaţii mei domni, suspină domnul Boker, căci Olanda nu-i numai peisagiu de aquarelă. Avem unele năcazuri mai mici, altele mai mari. Intre cele mari — apărute mai ales după războiul Europei, — noi cunoaştem acum o boală care se chiamă comunism. De şi nu sîntem o ţară de mare industrie — şi, pe lîngă comerţ, ne ocupăm cu agricultura şi vitele, cu toate acestea, între lucrătorii din porturi şi între acei care n-au ce pierde, s-a iscat molima asta. Avem comunişti, — sau, cum le ziceţi dumneavoastră, bolşevici. Acesta este, dacă voiţi, cel mai mare năcaz dintre toate, pentru că avem înaintea noastră şi a zilei de mîni o poartă de umbră. Şi-n dosul acestei porţi de umbră, o ameninţare.

— Cred că exagerezi, stimate domnule Boker, îi răspund eu zîmbind. Mai sînt şi alte ţări în situaţia dumneavoastră, în care apar comunişti fără justificare. Cei ce n-au nimic de pierdut, cum spui dumneata, au început să se mişte. Şi-atunci acei care au totul de pierdut, şi deţin şi puterea de stat, au luat oarecare măsuri simple, arestînd, închizînd cluburi, suspendînd gazete etc.

— Se poate asta? întreabă cu nevinovăţie domnul Boker. Se pot aplica împotriva lor tocmai propriile lor procedee? Ce fericită ţară sînteţi, dacă se poate la dumneavoastră aşa ceva... Vă mărturisesc sincer că vă invidiez. Aici nu se poate, din pricina legilor. Fiecare-i liber să aibă păreri şi să se agite. Nu putem face nimic. Legea noastră-i înfricoşată.

Imi părea foarte rău de mîhnirea domnului Boker şi nu ştiam cum să-l mîngîi. Totuşi i-a trecut destul de repede, cînd s-a arătat la orizont marea, — «protector et hostis», cum îi zic olandezii.

— In faţa ei trebuie să lepădăm supărările, zise tovarăşul nostru. E adevărat că trebuie să lepădăm şi bucuriile. Nu credeţi oare că acel fermier de la marginea acelui canal şi-a cheltuit zadarnic energia ca să-şi construiască o crescătorie aşa de sistematică de raţe? Atitea compartimente cîte zile are a trăi răţuşca subt îngrijirea lui. Mîncare, apă, tout-à-l'égout, lumină electrică, — toate le are şi raţa, cum le are şi omul. Şi cînd împlineşte şase săptămîni, un brici îi crestează beregata şi-un camion o transportă la piaţă... Intrucît diferă soarta noastră de-a raţelor? Şi la urma urmelor şi marea care se vede are să rupă zăgazurile şi-are să ne-amestece cu nomolul.

— Fii liniştit, domnule Boker, căci pînă atunci mai este.

— Știu ; pînă atunci mai este și ne putem plimba cu automobilul ; iar la restaurantul unde ne oprim, mîncăm o friptură provenită din această uzină de rațe. Isprăvim cu brînză de Gouda și cu căpșune enorme cultivate în seră. Cît ni se face digestia, ne legănăm iarăși în automobil, ca să mai vedem un colț de ținut. Putem vedea ceva în genul grădinilor de la Aalsmeer. Sînt grădini la marginea apei și vîntul aduce din cînd în cînd proprietarului de aici un ostrov mic plutitor, pe care el îl ancorează și-l fixează la proprietatea lui. Se bucură că i s-a sporit proprietatea și cultivă pe el flori. Pînă ce, într-o noapte, alt vînt îl deposedează și plaurul se duce în altă parte, altui fericit. De multe ori se duce c-un adaos din proprietatea celui ce se bucurase zadarnic...

Putem trece pe la Enkhuizen, să vedem vestitele case cu acoperișuri de stuh, împresurate de grădinile colorate — ansamblu necesar pentru un decor zîmbitor în acea tristă fantazie a naturii, care se numește Zuiderzeea.

Putem să ne oprim la marile instalații de radiotelegrafie care ne leagă de Indiile din cealaltă parte a pămîntului. Putem vedea șantierele uriașe unde se construiesc năvi îndrăznețe. Le vom vedea ; însă, în definitiv, toate sînt zădărnicie, pentru că marea stă la pîndă în marginea abisului.

Astăzi numai la Amsterdam avem nouăsprezece stoomvaartmaatschappijen, de care depind cincizeci și cinci de linii de navigație. Societăți puternice, care par a stăpîni mările, — dar nu pun asupra lor, în realitate, decît o ușoară pînză de painjen. Cînd va veni ziua aceea, — se va vedea că totul n-a fost decît iluzie.

— Ce este, stimate domnule Boker ? Nu cumva ţi-i foame ?

— Nu, domnii mei. Insă văd că ceea ce am socotit noi bun şi tare se întoarce împotriva noastră. Ne-am întemeiat pe lege — şi legea apără aici pe acei care la dumneavoastră, după cît înţeleg, nu sînt apăraţi. V-am mărturisit că vă invidiez. Indată după aceea, cugetînd mai mult în mine, am înţeles că ridicarea noroadelor ne va aduce pieirea. Dacă vine şi asupra Olandei, ne întoarcem iarăşi de unde am pornit, adică la Marken.

Cred că nu trebuie să rîdeţi. Atunci oraşele olandeze — aceste frumoase cărţi ilustrate în care se văd strămoşii — vor fi în fundul oceanului.

— Ideile nouă şi răsturnările sociale te înfricoşează, domnule Boker.

— Desigur că mă înfricoşează. Dar, însfîrşit, pînă atuncea mai este. Dumneavoastră ce ziceţi ?

— Mai este, domnule Boker. Fii sigur că nimic nu se poate îndeplini dacă nu-i în firea lucrurilor.

Domnul Boker rîse.

— Vra să zică, toate ale civilizaţiei sînt în firea lucrurilor ? Nu, domnilor ; să ştiţi că numai eclesiastul a avut dreptate şi toate sînt deşertăciune şi vînare de vînt. Astăzi însă, şi chiar în acest ceas, ni se poate întîmpla un lucru real şi plăcut de care trebuie să ţinem samă şi asupra căruia nu-i nevoie să filosofăm. Avem un restaurant renumit prin bucătăria lui, la malul acelei mări ostile şi eterne, stăpînitoare a orizontului. Toate artificiile civilizaţiei ne vor sta la dispoziţie. Servicii de porţelan, tacîmuri de argint, pahare de cristal, vinuri franceze bine răcite, ape minerale aduse de departe, un homard fript pe grătar, felurite mărunţişuri variate şi picante, o supă fină de

legume, mîncări și fripturi cu sosuri savante, fructe și brînzeturi, înghețată și licoare... Ați avut dreptate, stimații mei domni, că mi-i foame. În curînd lumea are să mi se pară ceva mai bună, de și viitorul nu va fi mai sigur.

*

În Olanda viața nu-i ușoară, cum arăta și domnul Boker; și nu-i nici ieftină. S-ar putea spune chiar că-i cea mai scumpă din Europa. O masă îmbielșugată și complicată se plătește deci în proporție. Căci se plătește nu numai ceea ce consumi, ci și haina neagră și zîmbetele chelnerilor, și sfaturile pivnicerului, și intervenția grabnică a acelui omușor cu haină strîmtă care se numește piccolo; se plătește argintăria, și pînzeturile, și decorația princiară a sălii, și gravitatea oberului, și șoselele pe care ai venit, și poliția care privegheză în dublu exemplar, pe motociclete, în lungul tuturor acelor căi lucii.

Cînd am revenit la lume și sub soare, tovarășul nostru zîmbea și era dispus să dormiteze un sfert de ceas în legănările automobilului.

— Trebuie să profităm de soare, zise el. Asta-i marfa cea mai de preț aici, — nici nu se poate plăti cu bani. Dacă s-ar putea plăti cu florini, atunci vă încredințez că am avea soare foarte mult. Uitați-vă cum strălucesc toate și se pun în altă valoare. Mai cu samă verdele acesta din poldere și din lungul canalurilor. Orice-ați spune dumneavoastră, domnilor, Olanda e o țară frumoasă, în care se mînîncă bine.

— Cine contestă asta, stimate domnule Boker?

— Dacă nu contestă nimeni, cu atît mai bine. Lăsăm să ne ducă mașina lin, fără deal, fără vale, printre grădini și ape, pînă-ntr-alt loc tot așa de fru-

mos. Acolo nu se aude murmurul mării, în schimb cîntă paseri străine. Zic paseri străine pentru că, probabil, îşi fac menajul şi curăţenia peste graniţă, care-i foarte aproape ; şi vin aici aşa, ca să viziteze, să petreacă şi să-şi exprime plăcerea printr-un concert. In locul unde ajungem, la B.***, găsim un foarte bun prietin al meu, pe care l-am vestit telefonic de ora la care, probabil, ajungem dinaintea uşii lui. Cînd se opreşte automobilul, ne iese înainte o slujnică rumână şi îmbrăcată ca-ntr-un tablou celebru şi pofteşte pe mijnheeren în vestitul interior olandez fără pereche pe lume.

Domnul Boker se opri c-un zîmbet vag, închise uşurel ochii, şi deveni îndată o jucărie bizară în legănările maşinii. Am fi petrecut nespus observîndu-l, dacă nu ne-ar fi interesat mai mult priveliştile drumului şi dacă nu ne-am fi cufundat foarte grabnic şi noi în deliciile unei scurte aţipeli.

Maşina se opri ; domnul Boker avu spre noi o privire sigură, la care răspunserăm şi noi tot aşa de treaz, ca şi cum n-am fi avut de păstrat între noi o taină. Slujnica din tabloul flamand apăru zîmbind.

Intrarăm într-un salonaş plin ca o cutie. Covoare, horbote, pernuţe, draperii, broderii şi tablouri, — şi-o mulţime de bibelouri pe măsuţe şi de păpuşi prin colţuri. Sub crinolina unei păpuşi stau chei. Sub pălăria alteia chibrituri. In pîntecele unui căţel un mic serviciu pentru unghii. Toate păstrează un secret, pe care-l presupun, fără să-l violez, — căci atuncea nu mai este secret. Şi flori în vase de porţelan : flori vii lîngă lumina ferestrelor, şi flori moarte risipite printre păpuşi.

Ne întîmpină stăpînul casei, cu puţine cuvinte. Ne conduce la fotolii comode, în jurul unei mese rotunde.

Ne pofteşte pe fiecare la locul nostru. Se aşează şi el în locul său. Şi păstrează pentru doamna casei, pipăindu-l şi mişcîndu-l puţin din loc, scaunul cel mai larg.

Cu toate acestea stăpîna locului n-are proporţiile lui. E o femeie mijlocie, corect îmbrăcată pînă la gît, pumni şi glesne, rumănă fără fard şi cu ochii ca Marea Nordului. Ne primeşte ca pe nişte străini, curioasă mai mult decît amabilă, şi-şi ia locul. Dinaintea ei, pe masă, stau, între ceşti, felurite aparate complicate de argint. In unele se fierbe cafeaua, în altele laptele ; în celelalte se păstrează fierbinţi la o mică flacără de lumînare. Insfîrşit altele vor fi avînd întrebuinţări tot aşa de importante, însă e nevoie de ele mai rar ; or serviciul lor, pe lîngă al celorlalte, e serviciul sinonimelor în limbă. Fiind un lux, erau mînuite cu delicateţă. Unele serveau o clipită şi-şi reluau liniştea.

Doamna se informă puţin despre ţara de unde veneam. Apoi păru mai interesată de impresiile noastre asupra Olandei. Era sigură că nu putem fi decît entuziasmaţi, de aceea zîmbea de mai nainte vorbelor noastre.

— Soţul meu şi cu mine ne bucurăm, zise ea, că ne-aţi făcut plăcerea să vă opriţi la noi pentru a lua o ceaşcă de cafea.

— Bucuria şi plăcerea sînt de partea noastră, am replicat eu.

Eu şi tovarăşul meu M. P. zîmbeam. Amfitrionii însă erau serioşi, ca să nu se dea cuvintelor lor alt înţeles decît acel pe care-l aveau : simplă politeţă.

Incepîndu-şi operaţiile complicate şi mînuind ceşti, linguriţi, cleşte, căniţe şi toate celelalte, doamna de

gazdă avu bunătatea să ne întrebe pe fiecare cum obişnuim să bem cafeaua.

— O preferaţi cu lapte ori fără lapte? Fără zahar ori cu zahar?

Trebuia să am o preferinţă. Am mărturisit că obişnuiesc cafeaua fără lapte şi cu zahar. — In realitate, mie îmi place cafeaua turcească.

Tovarăşul meu M. P. avu alt capriciu:

— Eu o prefer cu puţin lapte, zise el, şi cu ceva mai mult zahar.

— Soţul meu o bea cu lapte, fără zahar... mărturisi doamna.

Soţul aprobă această descoperire a unui secret domestic.

Am povestit doamnei că am vizitat insula Marken. I-am admirat, fără rezervă, perini, chilimuri şi horbote. Accentul nostru liric păru a o tulbura ş-a o nelinişti.

— Pardon, zise ea roşind uşor, trebuie să vă declar că n-am o memorie tocmai credincioasă. Am uitat cum mi-aţi spus că preferaţi cafeaua.

— Fără lapte şi cu puţin zahar, am răspuns eu, zîmbind fără nici un rost.

— Eu cu puţin lapte şi cu ceva mai mult zahar, a adăogat prietinul meu.

Doamna a urmat să oficieze, ascultînd mai mult decît întrebînd. A îndepărtat cartea învălită într-o scoarţă mobilă artistică, bănuind că poate am avea intenţia s-o deschidem. A fost jenată că-i lăudam broderia la care lucra ş-a îndepărtat-o discret şi pe aceea.

Apoi ne-a servit cafeaua. Mie mi-a servit-o cu lapte şi fără zahar, aşa cum obişnuieşte soţul său. M-am uitat îndată la ceilalţi ş-am înţeles că se produsese o

mică răsturnare în distribuţie, ş-am fost mai zîmbitor şi mai fericit decît oricînd.

Totuşi, m-am gîndit eu mai pe urmă, această neînsemnată greşală s-ar fi putut să fie o maliţie subţire.

— Poate, mi-a răspuns domnul Boker ; dar eu nu cred... Oamenii de aici sînt foarte serioşi. Ar fi trebuit, simplu, să arătaţi greşala.

— Crezi, domnule Boker ? Asta n-aş fi făcut-o pentru nimic în lume ; cum n-au făcut-o nici alţii.

— Poate ai dreptate, a suspinat domnul Boker. În privinţa femeilor, nu poţi fi sigur niciodată. Interiorul era cu desăvîrşire olandez, însă femeile desigur n-au naţionalitate.

XIV

Licitaţie la Frascatti. — Fermă de vaci.

In Amsterdam, bursa de tutunuri Frascatti este un loc foarte cercetat la anume epoci şi negustorii de aici o privesc cu aceeaşi mîndrie cu care privesc marele palat de pe Dam, de şi clădirea aceea, cu nume străin de local de petrecere, nu poate face cinste nici unui arhitect olandez. Frascatti e o improvizaţie şubredă ; cu toate acestea bursa de tutunuri din Amsterdam e cea mai importantă din lume. Aici se negociază tutunurile pentru ţigări de foi, provenite din insulele de dincolo de ecuator.

După ce marile vapoare au sosit la Amsterdam şi Rotterdam cu recoltă nouă din ostroavele fierbinţi şi le-au descărcat în depozite, se trimet la Frascatti probe. Baloturile, îngrijit confecţionate, în greutate de 60 ori 70 de kilograme, poartă pe dînsele mărci, con-

tramărci şi semne, care arată locul de origine, societatea exploatatoare, terenul de cultură, recolta, — ş-apoi calitatea foilor, coloarea lor, starea de fermentaţie şi celelalte, — aşa încît un cunoscător al acestor hieroglife, după o singură aruncătură de ochi, îţi spune cam cu ce marfă ai de-a face şi dacă poţi găsi ceea ce doreşti. — Fără îndoială că oricînd poţi găsi ceea ce doreşti, căci producătorii şi negustorii au în vedere toate gusturile, toate modele şi toate preţurile. De aceea au pus în administrarea acestei bogăţii, ca-n toate, o grijă desăvîrşită şi o lealitate care a ajuns să se impuie pe piaţa mondială ca o caracteristică a neguţătoriei olandeze.

Se poate ceti pe un asemenea balot şi indicaţia de foi rupte, ori pătate, ori atinse de mucegai, ori prea tare fermentate.

Incepînd dintr-o luni, balurile de probă din fiecare partidă de mărfuri au fost aduse şi expuse în bursă. In această zi întăia, negustorii şi curtierii au luat contact, schimbînd vederi şi făcînd o revistă sumară. In ziua a doua, marţi, au procedat la o cercetare mai amănunţită. Au deschis baloturile. După aceea au început a discuta ş-a comenta marfa şi preţurile. Aşa, aceste preliminarii ţin patru zile. Insfîrşit vineri la ora 10 fix, începe licitaţia. E un spectacol destul de interesant, care înlocuieşte lipsa de dramă şi de operă în această epocă a anului.

Sala are înfăţişarea unui teatru fără scenă, cu parter lipsit de scaune şi cu două rînduri de loji. Aceste loji, cu numele posesorilor indicate în litere mari pe frontispiciu, sînt construcţii uşoare de lemn. La măsuţele aranjate în fiecare, pe scaune simple, negustorii din marile centre stau într-un fel de sfaturi perma-

nente. Primesc ştiri şi dau ordine. Comişii şi oamenii lor de încredere circulă pretutindeni prin culuare şi foyere. Circulaţia aceasta este în desăvîrşit contrast cu gravitatea patronilor : se face într-un tempo violent de dans modern, cu toate fiorîturile, cu salturi şi acrobaţii pe scări şi c-o zvoană amestecată de răcnete, interpelări, discuţii furibunde însoţite de gesturi şi ochi holbaţi.

Toţi, şi cei de sus şi cei de jos, consultă cartea specială a licitaţiei — publicată adhoc subt îngrijirea asociaţiei curtierilor. Mărfurile se găsesc înregistrate acolo, cu toate amănuntele marcate pe baloturi şi cu alte amănunte care au mai fost găsite necesare. Fiecare cetitor care o deschide şi-şi vîră nasul între foile ei, cerîndu-i sfat, de multe ori adaogă şi el un semn misterios c-un creion ori c-un stylo. Astfel fiecare exemplar devine o operă unică, un document preţios, care poate furniza mai tîrziu orice ştire cu privire la situaţia oricărei partide şi oricărei specialităţi de tutun, pînă la un bal. Cine a cumpărat, cui s-a revîndut, cu ce deosebiri de preţuri etc.

Curtierii de aici — am mai spus — sînt o categorie de oameni de o importanţă deosebită. Instituiţi legal şi avînd depus un jurămînt, deci deţinînd un fel de magistratură comercială, ei sînt orînduitorii mişcării negoţului. Dreptul lor de curtaj — 2 % atît de la cumpărător cît şi de la vînzător, — e un număr neînsemnat. Afacerile se succed însă aşa de numeroase, — încît această mică cifră atinge multiplicări tainice. Că sînt o categorie puternică şi prosperă dovedeşte chiar cartea aceea ingenioasă şi necesară pe care o văd în toate mînile. E un volum elegant şi mărunt tipărit, pe hîrtie velină, cu scoarţe flexibile. Se adaogă la

alte volume tipărite la epoci anumite, alcătuind bibliotecă în rafturile birourilor.

In limba olandeză curtierului i se zice «maakelar». Se găseşte şi-n limba noastră un cuvînt asemănător: mecler. Distanţa de la unul la altul e ca de la ţară la ţară. Mecler e sinonimul misitului. In Olanda, maakelar e o personalitate folositoare şi corectă. La noi, meclerul e altceva. E un om inventiv şi aprig. Mai întăi, în fiecare zi trebuie să elaboreze un plan genial ca să cîştige o pîne. Poartă umbrelă şi are picioare neobosite. Mai neobosită decît picioarele i-i limba. Şi datoria lui — între glume şi snoave — este, cu această limbă neobosită, să te facă pe dumneata să cumperi o capră rîioasă drept o vacă cu lapte. Ca să-şi poată dobîndi cîştigul — luptă viclean şi-mpotriva cumpărătorului şi-mpotriva vînzătorului. E adevărat, însă, că la dreapta lui stă deseori un vînzător care vrea să pîcîlească şi la stînga un cumpărător care, cu ardoare, nu rîvneşte altceva.

A fost altădată ş-aici acelaşi lucru — pînă ce necesitatea de fier a cuminţit pe oameni. A rămas ceva din violenţa de mişcări şi de glasuri numai în trepăduşii cei mărunţi care umplu sălile de jos, pe cînd, în loji, oamenii mari şi gravi îşi păstrează tot calmul şi toată demnitatea. Toţi, şi cei de sus şi cei de jos, fumează ţigări mari de foi; ş-un fum gros se înalţă adunîndu-se în nouri plutitori către geamurile mate instalate în acoperiş, prin care pătrunde o lumină difuză.

Ora 10 precis.

Toată lumea ştie că se petrece ceva important.

Reprezentanţii societăţii din Indii *Delimaatschappij* au închis pentru cîteva clipe uşa biroului lor, într-o

altă parte a clădirii. Prin deschizătura anume amenajată în acea uşă, amatorii au lăsat să cadă ofertele lor. Delimaatschappij se pleacă, le ridică şi le deschide.

Dar îndată ce ofertele au căzut, ofertanţii, pe culuare, şi-au denunţat preţurile. Şi pe cînd Delimaatschappij deliberează două minute — în una din aceste minute numele ofertantului celui mai mare s-a şi vestit din comis în comis. O îmbulzeală bruscă porneşte pe-un anumit culuar, cătră o anumită lojă. Acolo tronează cei asupra cărora se va adjudeca peste a doua minută lotul. E un fel de întrecere în galop furios. Cu tropote şi zvoană amestecată, cei care urmăresc anume categorii din lotul ce se va adjudeca se precipită să se instaleze cît mai bine în uşa şi-n preajma lojei strîmte, ca să poată la rîndul lor oferta — de data aceasta cu glas răcnit şi repezit ; căci toate tranzacţiile care urmează să se mai facă cu primul lot al lui Delimaatschappij trebuie să se isprăvească într-un sfert de oră.

Un sunet de gong.

Mişcarea şi rumoarea s-au rupt — tălăzuindu-se.

In tăcerea trecătoare care s-a statornicit, comisarul anunţă, de la o tribună de sus, numele casei asupra căreia s-a adjudecat prima partidă. Aşa este, — într-acolo fugeau toţi. Valul şi vuietul se rostogolesc iar. Au ajuns, au împresurat loja. Au intrat înlăuntru, s-au înghesuit cap lîngă cap, în două etaje — unii jos, alţii pe scaune. Trei s-au înţepenit în cadrul uşii, congestionaţi. Din urmă năvălitorii cearcă să-i forţeze şi-i găsesc tari : atunci o parte se abat pe deasupra, peste capete ; ş-o parte pe dedesupt printre picioare. Alţii escaladează pereţii lojei şi se înalţă ca pe zapla-

zuri, în echilibruri nestatornice. Toţi au cartea licitaţiei ş-un creion într-o mînă. Toţi se holbează; toţi strigă furioşi. Nu strigă zadarnic. Oferă preţuri.

Cei pe care nu-i interesează primul lot se primblă grav, fumînd, prin parter, — ca şi cum ar fi pe malul unui canal dintre cele mai paşnice şi mai pitoreşti.

Din îmbulzeala lojei cu pricina deodată se desprinde unul. Altul îşi face loc din profunzime, lucrînd energic cu capul şi cu umerii; izbucneşte ca din praştie. Şi unul şi altul se precipită cu disperare spre patroni. Fac croşeturi pe după pilaştri, îi găsesc. Ii îmbrăţişează ca şi cum ar cere ajutor. Schimbă trei cuvinte la ureche. Se desfac ca sub bici — se întorc galopînd, se izbesc în grămadă, se înşurubează pe dedesupt ori înoată pe deasupra şi strigă alt preţ, — în vreme ce alţii izbucnesc iar îndărăt ca să facă acelaşi lucru.

Insfîrşit, mişcarea se domoleşte. Aranjamente şi preţuri s-au făcut. Sfertul de ceas a trecut.

10 şi un sfert. Uşa altei societăţi transoceanice s-a închis acolo sus într-o aripă a Bursei. Cei care stătenu la pîndă au aruncat ofertele. Imediat alt şuvoi de mulţime se canalizează pe un culuar, urcă pe scară şi se abate către o lojă din rîndul de sus.

A sunat iarăşi gongul. S-a anunţat adjudecatarul. Zbaterea furioasă a pornit din nou, în acelaşi nour de fum, care pluteşte spre geamurile mate ale acoperişului.

Alt sfert de ceas, — altă partidă. Alt act, cu puţine variaţii.

Piesa se joacă astfel — absurdă şi dementă în aparenţă — pînă la ora 1. Nebunia ei contrastează bizar cu caracterul calm şi calculat al negustătorului olandez. S-au încheiat în aceste cîteva sferturi de oră

afaceri cam de o jumătate de miliard în moneda noastră.

In acalmia care urmează, norul de fum sporește și comișii, gîfîind, se șterg cu batistele mototol de sudoarea ce le rîurează pe fețe, și zîmbesc, mulțămiți că și-au făcut datoria.

Producerea mărfii pentru care au luptat ei a fost primul act al piesei, care se anunța ca o sumbră tragedie. Acolo, în insulele fierbinți, oameni goi și colorați au lucrat-o ș-au încărcat-o, gemînd, pentru pămînturi străine.

Negociarea ei în bursa Frascatti s-a făcut c-o însuflețire dramatică — în care s-au amestecat accente de comedie, mai mult din punctul nostru de vedere, — căci actorii au fost extrem de serioși.

Incheierea numai nu va fi la înălțime, căci munca aceasta, prețuită cinci sute de milioane, are în definitiv un destin ridicol.

*

20 iunie. Am vizitat o fermă de vaci la jumătate de ceas de capitală, cu automobilul. Drumul ne duce fără întrerupere printre așezări și sate. Ca pretutindeni în cea mai mare parte a Olandei, țara e complect lucrată și ocupată de oameni.

Găsim o casă cochetă, în mijlocul unei grădiniți, în care stăpînesc cîteva tufe liliachii bogat înflorite de rododendroni. Dispoziția întregii gospodării — subt același acoperămînt cu locuința — este aceeași ca a fermierului cultivator pe care l-am vizitat acum cîteva zile. Cît am umblat, n-am văzut pe nimeni încercînd invenții și noutăți în acest domeniu. Toți fac la fel, economisind munca și mintea.

Pămîntul celuilalt era propriu agriculturii. Pămîntul de-aici este însă un polder, care produce iarbă bogată, — parte păşune pentru vaci, parte fînaţ. Iarba creşte îmbielşugată şi deasă. Stă ca o perie în imaş; zace în pologuri grele şi grase în fînaţ. E cosită cu maşini; împrăştiată, întoarsă şi greblată tot cu maşini. E înmagazinată parte într-un mare siloz, parte subt acoperămîntul nalt şi vast al remizei.

Toată întinderea de patruzeci de hectare, tăiată de canaluri în parcele înguste, e întrebuinţată numai pentru întreţinerea celor cincizeci de vaci de lapte. Mijlocia lor de producţie este cam douăzeci de litruri. Insă, cum se ştie, se găsesc destul de des aici vaci care dau pînă la patruzeci de litruri: sînt un fel de şipote sub care fermierul vine să se instaleze cu doniţa, — o umple, o deşartă, şi iar o umple ş-o deşartă.

Vitele acestea în două colori — alb şi negru ori roş cu negru — se mişcă domol, blînde şi bine ţinute. Toată vremea cît păşunea este vie stau acolo pe loc la iarbă ziua şi noaptea, pe vreme bună şi pe vreme rea. Trec pe rînd dintr-o parcelă în alta, se întorc iarăşi cînd iarba a otăvit şi transformă, ca nişte maşini docile, pajiştea grasă în lapte. Trec peste punţi durate deasupra canalurilor înguste. Rămîn cuminţi în parcela holarilă. Bariera de peste punte s-a închis. Peste rigola de apă nu păşesc.

— De ce nu treci peste rigola de apă? întreb eu.

— Ştiu că este *verboden* şi nu trec... răspunde fermierul, serios.

Mă aşteptam la acest răspuns. Din generaţie în generaţie, cu vremea, au deprins şi vitele această educaţie. Ştiu că este oprit să treacă peste canal. Trec dincolo numai cînd se deschide bariera. Ştiu, dease-

menea, la ceasul mulsului, care este datoria lor — şi vin singure la locul unde s-a instalat fermierul cu ajutoarele lui şi cu bidoanele.

Au stat cîndva paznici, cu bețe tari, în preajma lor. Acuma ar fi îndestulător să li se puie placarde, dacă ar şti să cetească. Insă n-au nevoie nici de placarde, — cum se vede că au nevoie oamenii, pretutindeni.

In toate părţile găseşti indicaţii : pe-aici se poate trece ; pe-aici nu se poate trece ; pe-aici intrarea ; apucă la dreapta. — In prima zi, cînd m-am prezentat la baie, am cetit la toate cotiturile asemenea indicaţii reglementare. Nu-i voie să cînţi şi să joci în bazinul de înotat ; cînd ieşi, trebuie să treci prin anume cale cotită ; după ce-ai închis uşa şi te socoţi eliberat de-atîtea avertismente, ultimul îţi apare : bagă de samă dacă n-ai uitat ceva !

Viaţa îmi apărea uneori cam dificilă în mijlocul atîtor opreliști. Lumea însă le-a acceptat definitiv. E destul să fie scris undeva simplu : oprit, — şi capriciul personal dispare. Mă îndoiesc chiar dacă se poate să existe vreun capriciu.

In alte ţări, unde încă există această formă de libertate, autoritatea simte nevoia să întărească vorba c-un adverb, c-o exclamaţie ori c-o ameninţare :

STRICT OPRIT A LIPI AFIŞE.

Sau ceva mai aspru :

ESTE CU DESĂVIRŞIRE OPRIT A MURDARI LOCUL.

Se poate ceti uneori o propoziţie şi mai nostimă :

MURDARIA OPRITĂ SUB PEDEAPSA DE BĂTAIE !

Cînd este «cu desăvîrşire» oprit sau teribil de oprit, înseamnă că cei mai mulţi găsesc o plăcere deosebită să facă tocmai ceea ce nu trebuie. Un cetăţean, lovit subit de ideea de a căuta un loc retras, se uită

în juru-i să vadă pe care zid se află scrise opriri şi ameninţări. Oblicînd într-acolo, pe lîngă alte impresii, simte în el, gata să izbucnească, ş-o declaraţie de război.

Aici oamenii au renunţat la asemenea forme de eroism şi au deprins şi pe animale să fie cuminţi şi ascultătoare.

Stau de vorbă cu gospodarul despre ferma lui. Într-o sufragerie largă şi luminoasă, gospodina ne-a pus dinainte ceaiuri cu lapte şi prăjituri, — şi vorbim prin interpret.

Pentru polderul lui, el socoteşte două vaci la hectar. Ţinînd samă de calitatea şi bogăţia ierbii, de timpul îndelung de păşune şi de celelalte adaosuri de hrană, e explicabilă în Olanda crearea acestei rase celebre de vaci cu lapte.

Valoarea terenului pe care se află instalat egaleazâ pe aceea a terenurilor de cultură : cam 200.000 de lei hectarul în moneda noastră. Fermierul actual a fost proprietar pînă anul trecut. In urma unor afaceri nenorocoase, care l-au făcut să piardă sume într-o întreprindere industrială, a vîndut ferma. A rămas pe ea simplu arendaş, plătind proprietarului o redevenţă de 4 % asupra valorii proprietăţii. Ceea ce ar veni cam 320.000 lei în moneda noastră, la o evaluare de circa 8 milioane. Capitalistul a făcut un simplu plasament al banilor săi. Fermierul a rămas mai departe pe moşioara lui. Noţiunea de proprietate are o semnificaţie deosebită, — dezbrăcată cu totul de consideraţiile sentimentale. Eşti proprietar de casă ori teren, — sau te transformi în chiriaş, după cum găseşti că-i mai convenabil în urma unor socoteli pe hîrtie. Simţul de proprietate, ca şi vocea sîngelui, a rămas în trecut şi-n poeziile lirice.

Din ce văd în gospodărie şi-n instalaţia, aş putea zice luxoasă, a locuinţii, înţeleg că acest ţăran are venituri însemnate şi trăieşte bine. E un fermier mijlociu, cum sînt destui în Olanda. Mai numeroase sînt fermele de 15 şi 20 de hectare. În general agricultorii şi economii de vite au atît pămînt cît să le poată îngădui o viaţă îmbielşugată şi onorabilă. Cine nu poate face asta face altceva, ori se duce în altă parte de lume.

Ţăranii aceştia pe care-i dorim la noi şi-i vedem daţi pildă în conferinţele de economie rurală, nu-i vom avea însă, desigur, niciodată, cu loturi de cinci hectare. I-am avut pe ai noştri robi pe-un pogon. Îi vom avea fermieri respectabili, cu inventar agricol complect, cu acareturi bune, cu vite de rasă, cu condici şi casă de bani, cu odăi mobilate, ceasornice şi maşini de cusut, cînd, selectîndu-se cu vremea, vor stăpîni treizeci şi patruzeci de hectare. Şi nu-i destul nici asta ; vor trebui să aibă şosele bune, căi ferate în preajmă, oraşe populate în apropiere, credite agricole la îndămînă, asociaţii de producţie şi vînzare serios organizate, şi instrucţie complect răspîndită pînă în cele din urmă colţuri, pînă unde astăzi trăiesc dacii de pe columna lui Traian. Mai trebuie însfîrşit ca acei ţărani să fie armonizaţi c-o întreagă stare de lucruri, alta — de sus pînă jos.

De altminteri, în ceea ce priveşte întinderea terenului, locuinţa şi inventarul, nu e nevoie să ne ducem tocmai în Olanda, pentru a găsi pilde. Coloniile prospere săseşti şi şvăbeşti, în graniţele noastre, au cam aceeaşi înfăţişare. Şi ele pornesc de la o proprietate mijlocie şi de la o ocrotire pentru întemeierea gospodăriei şi inventarului.

— Dar ceilalţi ce fac ? mă întreabă şoptit cineva care ceteşte peste umărul meu aceste rînduri. Asemenea proprietăţi nu pot ajunge tuturor.

— Mai întăi, răspund eu, problema nu trebuie pusă aşa. Avem în primul rînd nevoie de o naţie conştientă în locul noroadelor tulburi. Ceilalţi vor urma legea necesităţii. Vor crea deocamdată o nouă ţară, canalizînd rîurile, dînd culturii terenurile inundabile, mlaştinile şi deltele. — Dar eu nu spun să facem asta în cincisprezece zile ; dacă s-ar fi putut, s-ar fi făcut şi pînă acum.

Eu spun că se va face aşa fără voia noastră, cînd va veni timpul. Bine ar fi să-i ieşim puţin întru întîmpinare.

E ora mulsului al doilea, — patru ceasuri. Fete ori flăcăi — ajutoare cu plată ale stăpînului — trec de la vacă la vacă cu scăunaşele lor mărunte şi mulg în doniţi de metal. Umplu bidoane uriaşe, care îndată vor fi transportate cu luntrea din canal îngust în canaluri mari, apoi pe Amstel, pînă la furnicarul cel mare al capitalei. Pe urmă va veni sara, tîrziu şi încet. O ceaţă uşoară se va împînzi pe întinderea dreaptă, printre buchetele de arbori. Morile de vînt vor avea contururi tot mai nedesluşite, pînă ce se vor confunda cu noaptea. Şi electricitatea va tresări pretutindeni, egal şi continuu în tot cuprinsul ţării. Nicăieri nu-i singurătate şi sălbătăcie. Stăpînirea naturii libere a fost izgonită de mult. Fermierul se va sui la odihnă lîngă consoarta lui, în patul de nuc lustruit, pe saltele moi şi perine de puf, — iar argaţii şi argatele vor trece la culcuşurile lor în odăile de sus, unde am văzut crivaturi bune, aşternuturi albe, fotolii lîngă ferestrele cu flori şi stampe pe pereţi.

XV

Despre oameni.

25 iunie. Intr-o sară, am intrat la cel mai elegant local din Amsterdam: varieteul Tushinski. O muzică foarte bună începe a cînta de la ora opt jumătate ori nouă, şi îndată după aceea se trag perdelele scenei şi publicul consumator se poate distra cu numere senzaţionale dintre cele mai alese. O dansatoare în stil ultra modern, — un diseur neamţ sprinten, simpatic şi spiritual, — doi gimnaşti care schiţează dansuri groteşti, şi alte numere selecte şi, probabil, pe gustul publicului.

Acuma, îndeosebi în oraşele mari, nimeni nu poate vedea în asemenea localuri decît exhibiţiile unei mode internaţionale. Astăzi sînt la modă dansul expresionist şi muzica de jazz: acestea se pot vedea şi auzi la Bucureşti ca şi la Amsterdam. Deosebire e în atmosferă şi temperatură.

Ar fi trebuit să asistăm, în ţara aceasta, la o kermesă.

Domnul Boker a rîs cu melancolie cînd i-am rostit acest cuvînt.

— Iată un lucru rar astăzi în Olanda, ne-a spus domnia sa. De şi s-ar părea că vă dau această informaţie c-un oarecare accent de tristeţă, trebuie să vă declar că, în fond, n-am nici un regret pentru această celebră petrecere populară. De fapt, era o beţie greoaie şi brutală: era erupţia atavică şi furioasă a marinarilor de odinioară, într-o societate care acceptase o disciplină. Partea civilizată şi instruită a poporului a stat totdeauna în rezervă ca în marginea unui

şuvoi furibund. Astăzi, cum vedeţi, petrecem elegant şi cuviincios.

Nu ştiu dacă domnul Boker era sincer. Priveam fără entuziasm sala de la Tushinski, împodobită cu lumini multicolore.

Frontispiciul scenei şi pereţii ard în linii sinuoase de becuri, închipuind dihănii şi gîngănii: fluturi, broaşte, crocodili, painjeni. Mobilier luxos şi desemnat îndrăzneţ. Chelneri în impecabilă haină neagră. Consumaţiile se servesc în tacîmuri şi vase de argint. Totul pare făcut aşa ca cei care vor intra să se simtă dispuşi şi veseli.

Se strînge destul de devreme lume multă, dar nu văd pe nimeni dispus şi vesel. Expresiile bizare din tablourile pictorilor de kermese au rămas înmormîntate în veacuri duse. Chelnerii se strecoară tăcuţi şi corecţi de la masă la masă în haina lor neagră; servesc prompt şi fără greş, primesc ordine şoptite. Se beau cafele negre; doamnele gustă din vîrful buzelor îngheţate ori fructe. Rar, steaua rubinie a unei licori străluceşte într-o cupă de cristal.

Ne aflăm într-un fel de templu al liniştii şi al discreţiei.

Numai orchestra e mai ascuţită şi face zgomot; şi muzicanţii, executînd un jazz, îl ritmează cu capul şi cu umerele, într-o atitare factice, care lasă perfect indiferenţi pe cei de faţă. Artiştii primesc o răsplată zgîrcită de aplauze mărunte, care contenesc într-o clipă.

Ciudat local de noapte şi de petrecere. După ora zece, lumea începe să plece. La miezul nopţii localul se închide. O atmosferă rece şi ploioasă se întinde ş-asupra liniilor sinuoase de lumini, închipuind dihănii, ş-asupra muzicii, ş-asupra artiştilor. Toţi sînt cu-

viincioşi ca acasă la ei: nimănui nu pare a-i trece prin minte să destupe o sticlă de şampanie, ca să nu pară deşănţat şi distonant. Nimeni nu strigă, nimeni nu rîde, nimeni nu nebuneşte. Par bătrîni şi gravi: au destulă minte care priveghează la poarta inimii.

Totuşi cei care pot crede că morţii au murit deplin şi desăvîrşit se înşeală. Tushinski poate să nu fie decît mască, modă şi minciună. Cu toate acestea e un aspect al disciplinei sociale, al stăpînirii ş-al reflexiei.

Amsterdamul e un oraş în care burgmaistrul cu greu a dat voie, abia acum cîţiva ani, să se danseze în localurile publice. Lumea voia să petreacă şi autoritatea a cedat. Acum, însfîrşit, în cîteva localuri a apărut acest obicei al popoarelor nebune şi neserioase. Cîteodată mulţimii de rînd i se îngăduia şi aici să se deslănţuie. In mulţimea de rînd se amestecau poate şi obraze subţiri, căci nu stătea nimeni faţă, cu pană şi cu catastif. Dar acestea erau prostii, şi conducătorii au luptat totdeauna împotriva lor. Aşa încît danţul rămîne nevrednic de un popor cuminte şi disciplinat. Chiar dîndu-se îngăduinţă acum unora să sară în ritm mai mult ori mai puţin muzical, să ne închipuim că se tolerează un exerciţiu gimnastic; dar la $12^1/_2$ toată lumea să se ducă la culcare!

Oraşul tace. Clopotele orologiilor bat şi trimet în lungul canalurilor lucii sunete spre poarta eternităţii. In casele vechi şi severe, între mobile de demult, tablouri de preţ şi antichităţi delicate, în paturile largi cu chilote de puf, oamenii dorm cu scufe şi halaturi, ca şi cum numai asta ar face de un veac.

*

In aceste interioruri bogate şi confortabile cum nici un popor de pe lume nu le are, olandezii şi-au concentrat toate plăcerile lor reale. Plăcerile lor reale şi adevărate înfloresc în viaţa strînsă de familie. Kermesa nu era decît o nebunie colectivă accidentală, din faţa căreia patricienii şi-au întors nasurile subţiri. In afară de asta numai petrecerile de iarnă ale patinajului i-au asociat, de sus pînă jos, într-o delirantă sărbătoare naţională.

«Cum înghiaţă canalurile, mă informează domnul Boker, într-o zi frumoasă şi albă, ca şi cum ar fi căzut un semn din cer, toată lumea Olandei iese din case. Negustorul îşi închide prăvălia, bancherul îşi închide comtuarul, şcolile — de la cele de copii pînă la universitate — îşi suspendă cursurile, oficiile publice pun obloane şi placarde — şi toţi, viermuind, intră cu patinele pe oglinda lucie a gheţurilor. Oameni cărunţi şi fetiţe cu năsuşoare roze : ce-aţi văzut că fac în vremea verii cu bicicletele, îndeplinesc cu mai mult entuziasm pe patine. Trec în convoiuri de la fermă la fermă şi de la oraş la oraş... E un spectacol dintre cele mai încîntătoare...»

Dar ghiaţa se topeşte. Sclipirea ei argintie dispare şi din priviri. Oamenii se întorc în căminurile lor. Aici se simt mai bine, — îndelung şi statornic. Aici e refugiul, — ca pentru toţi cei dinaintea lor, de generaţii. In acest cuib familiar, străinul foarte rar şi extrem de greu pătrunde.

•

Omul acesta de nord, în vinele căruia pare a curge apă din canalurile lui, e mai înainte de toate serios şi chibzuit. Străinului îi pare la început chiar aspru

şi neprimitor. Nu-i simţitor la nici un fel de glumă, şi vorba de spirit cade cu aripile grele şi ude în apropierea lui.

E un om detreabă şi cinstit însă. Pe cuvîntul lui poţi zidi biserică. Probabil că n-a ajuns la asta cu uşurinţă. Legile represive ale Nordului au fost fioroase. Rezultatul e însă dintre cele mai fericite; şi-a făcut mai ales posibile aici libertăţi ca nicăieri aiurea.

Olandezii cei vechi au fost marinari îndrăzneţi care au cutreierat lumea. Au fost şi harnici negustori, avînd de a face cu toate popoarele pămîntului şi venind în atingere cu civilizaţii. Ridicaţi şi ei grabnic la prosperitate şi la cultură înfloritoare, al cărei apogeu a fost acum două veacuri, s-au statornicit într-o formă de viaţă definitivă.

Şi astăzi se dovedesc a fi cei mai neîntrecuţi neguţători şi oameni de afaceri. Liniştea şi seriozitatea lor, trăgăneala voită, figura nepătrunsă, căminul închis sînt arme. In lupta de fineţă şi dibăcie, cel entuziast şi pasionat se descopere. Olandezul şi-a supus imaginaţia şi inima inteligenţii; de aici superioritatea lui în valută forte.

Totuşi e un om politicos şi prevenitor. Nu spune însă fleacuri agreabile, ca să-ţi fie plăcut. Dacă n-are a spune nimic bun, tace. Dacă-ţi mărturiseşte prietinie, să-l crezi fără şovăire. Dacă te-a primit în casa lui, înseamnă că te stimează.

*

Acest cetăţean civilizat şi cumpănit iubeşte libertatea şi în acelaşi timp nu ţine să se acomodeze cu egalitatea.

Pentru libertate a luptat veacuri. A purtat armele împotriva multor regi şi sîngele i s-a amestecat cu

apa țării. Nicăieri nu cred că se simte omul mai liber și mai nesupărat decît aici. Însă lumea lui a fost alcătuită pe temei de rînduială și disciplină. Fiecare la locul său, cu ale sale. Cu toată democrația, un patrician n-are să stea alături, la masă ori la o festivitate publică, c-un țăran ori cu un meseriaș. Orice categorie socială stă în îngrădirile ei bine statornicite. Poți ieși din una și trece în alta, prin bani, inteligență și cultură ; dar fiecare stă în rînduială la locul pe care și l-a creat.

Formalismul merge așa de departe încît titulaturile, pe copertele scrisorilor, se păstrează cu scumpete ca o religie.

Nu se poate pune numele și adresa cuiva pe plic fără adaosul obligator. Unui nobil : hoog geboren ori hoog velgeboren. Un om din marea finanță este wel edelgeboren. Un simplu burghez liber profesionist : wel edel heer, prea nobil domn. Pastorul : wel eerwaarde en zeer geleerde, adică prea onorabil și foarte învățat. Un profesor, — numai : hoog geleerde. Un funcționar de minister este un domn prea nobil și sever : wel edel gestrenge heer. Deputatul din parlamentul de la Haga este prea înalt, prea nobil și plin de considerație. Insfîrșit fermierul nostru agricultor ori fermierul de vaci este, simplu, stimabilul cutare.

— Vă spun eu, zîmbea domnul Boker, că e adevărat ce se spune despre noi că sîntem chinezii Europei. Eu nu pot spune «doamnă» decît unei femei din burghezia noastră. Femeii din popor, gospodină respectabilă de altfel, sînt obligat să-i spun «domnișoară». «Domnule» — vă spun dumneavoastră și altora de sama mea ; dar lucrătorului îi spun pe nume : Iohan. El nu este domn. Dacă i-aș spune «domnule», s-ar supăra, socotind că-mi bat joc de el. — Zîmbiți ?

Voiţi să-mi spuneţi că sîntem într-o ţară de formalişti ? Nu-i adevărat. Sîntem într-o ţară de bună rînduială.

De pildă, dacă dumneata doreşti să vii la mine la ţară, unde am o vilă frumoasă şi confortabilă... Eu te poftesc şi dumneata vii. Dacă nu te poftesc, nu vii. Iar cînd te poftesc, — te rog să-mi faci plăcere să fii oaspetele meu, să zicem, de sîmbătă la ora 6 după amiază, pînă luni la ora 9 dimineaţă... Dumneata nu vii mai devreme şi nici nu întîrzii peste ceasul hotărît.

Puteţi să vedeţi în fiecare zi — urmează zîmbind domnul Boker — în faţa unei case pe o stradă principală, cît de rînduit se petrec afacerile menajului. Uşa este închisă totdeauna cu cheia. Vine cineva ? — Sună. Servitoarea coboară şi deschide. Deci vine furnizorul de pîne şi sună (căci femeile noastre nu se duc la piaţă ; toate proviziile vin acasă). Servitoarea coboară, deschide, întinde anume coş lungăreţ pentru pîne, închide şi se retrage. Peste cîteva clipe sună cel cu legumele. Servitoarea vine, deschide, întinde coşul cel rotund de legume, — închide şi se retrage. Nu mult după aceea vine cel cu fructele. Servitoarea aduce coşul de fructe. Insfîrşit mai vine unul. Acela aduce cartofi curăţiţi gata. Servitoarea iese c-o tabla de lemn, vopsită verde, şi primeşte cartofii curăţiţi. Asemenea provizie de cartofi curăţiţi gata nu se poate primi decît pe o tabla de lemn lăcuită cu verde. Intoarce cheia şi se retrage. — Dar iată a mai sunat cineva. E cel care vine să ieie cenuşa. Servitoarea vine, deschide, dă cenuşa, încuie uşa şi se retrage. Iar sună. Acuma a fost factorul. Iar sună, acuma au venit doi domni îmbrăcaţi în haină neagră de rigoare, care au depus nişte bilete de faire-part pentru moartea unui cunoscut oarecare. Asemenea bilete nu vin

cu poşta. Este o instituţie anume care are grijă de ele. — Iarăşi sună cineva. Cere doamnei un moment de întrevedere un domn reprezentant al unei societăţi filantropice şi religioase. Fără să se ostenească, servitoarea întoarce cheia şi în urma acestuia. Căci un interior olandez trebuie să fie totdeauna strict închis şi discret.

Şi totuşi oamenii aceştia, care păstrează distanţele cu formule anacronice, nu stau la îndoială să se alieze, în Indiile de dincolo de ecuator, cu femeile colorate. Copiii lor cafenii sînt acceptaţi fără jenă de familiile de aici, primesc educaţie îngrijită şi stau alături de albi fără osebire şi fără stînjenire.

*

Dar îngrădirile sociale sînt marcate şi altfel. Un om de anume categorie socială şi cu anume venit nu poate locui decît în anume cartier, în Amsterdam. Dacă şi-ar alege locuinţa în altă parte decît unde i se cuvine, înseamnă că se declasează şi n-ar găsi de pildă servitoare care să catadicsească să se coboare la el. Căci numai în anume cartiere oamenii îşi permit luxul servitorilor. — Şi totuşi şcolile aşa de numeroase — adevărată risipă! — şi aşa de bine întreţinute şi înzestrate, nu fac nici o deosebire între copii. Şi aceşti copii de toate categoriile nu se deosebesc unii de alţii ca îngrijire şi îmbrăcăminte. După cum, de altminteri, cel din urmă ţăran ori meseriaş are în locuinţa lui tot confortul de care dispune şi patricianul. Totul e mai ieftin şi mai simplu, dar are tot ce-i trebuie.

*

Şi totuşi un om nu stă nici o clipă la îndoială să părăsească un cartier mai scump şi să se coboare în altul mai ieftin, dacă mijloacele de viaţă i s-au modificat. A pierdut la bursă, ori într-o afacere. Nu mai poate dispune decît de un venit pe jumătate cît cel de mai nainte. — Îşi vinde mobilele, părăseşte casa. Îşi cumpără mobilă mai ieftină, caută un apartament mai modest. Soţia se dispensează de servitoare; soţul îşi părăseşte o parte din tabieturi. Nimeni nu-i poate ţine de rău pentru asta. Nimic dezonorant nu li s-a întîmplat. Ei înşişi nu se simt scăzuţi şi nemulţămiţi, pentru că suprema cumineţenie este să nu ceri împrejurărilor şi vieţii mai mult decît pot să-ţi deie.

Pentru aceste motive oamenii nu pun în viaţa de toate zilele disperarea americanilor. Pentru ei «times is money» al englezilor nu e un precept serios. Toţi caută să-şi organizeze temeinic traiul şi-apoi trăiesc tihniţi în scoica lor. Scopul nu este să cîştige bani, ci să trăiască mulţămitor. Scopul este nu să rîvneşti imposibilul, ci să te statorniceşti între realităţi. Boala bovarysmului e destul de rară între aceşti oameni cuminţi.

Un domn îşi vinde casa şi îşi ia un apartament cu chirie, pentru că acest aranjament i-a economisit 1%. Altul părăseşte o funcţie şi deschide o prăvălie: nu pentru că are aptitudini de negustor, nici pentru că vrea să facă avere; ci pentru că banii pe care-i are agonisiţi pot să-i procure, pe această cale, 6% în loc de 4%. Deci deschide o prăvălie şi vinde mărfuri cu preţ fix. Tot restul lui este să fie prevenitor, să te servească amabil şi să-ţi facă un pachet frumos, ca să te mai duci la dînsul. Ştie ce are de cîştigat şi-i lipseşte cu desăvîrşire intenţia de a da faliment.

— Aşa sîntem noi, zice domnul Boker. Adică aşa sînt olandezii... Aici nici orele de masă nu sînt ca în restul Europei. Nu ne grăbim peste măsură la treburile noastre. Ne începem munca la $9^1/_2$. La nouă dejunăm, cu cafea cu lapte şi adaosuri de ouă, unt, brînză şi fructe. Lucrăm fără întrerupere pînă la 5, şi la 6 cinăm. Americanii au alte metode de muncă. Ei sînt încă copii. E adevărat că adună averi mari: pentru dînşii asemenea averi sînt scop; pentru noi nu sînt decît un mijloc.

XVI

Este cu desăvîrşire oprită traducerea acestui capitol în orice limbă europeană.

De cînd au început a se ivi zori în Europa septentrională, prin cîte a trebuit să treacă poporul acesta, ca să ajungă unde este! Prin întunericul cîtor suferinţi crude, prin spinii cîtor dezamăgiri ascuţite... Ţara era o pustie de păduri şi mlaştini, rai spăimîntător al dihăniilor. Era mormînt viu şi umed al balaurilor şi zmeilor din străfunde epoci geologice, a căror amintire ştearsă o păstrează basmele popoarelor... În acest loc de amurg apocaliptic, a apărut deodată un popor hirsut, — bătut, alungat şi înfricoşat de ginţi mai numeroase. S-a aşezat în durere şi ticăloşie, împrietinindu-se încet-încet cu marea şi cu celelalte stihii şi luptînd în acelaşi timp necontenit cu ele. Ş-a găsit în propria lui suferinţă izvorul prosperităţii — urmînd un calvar lung şi cotit de zeci de secole.

Civilizaţia olandezilor a ieşit din disciplina durerii.

Astăzi umblu cu uimire şi mirare prin grădina lor. Mai mult decît au realizat ei aici, nu poate realiza minte omenească şi braţ omenesc în dezvoltarea de

astăzi a speciei. O! admir fără îndoială Olanda. Nu pentru frumusețea ei, care-i mică și artificială, — ci pentru seriozitate și civilizație, pentru cultura și noblețea ei artistică, pentru munca fără odihnă — pusă cu atîta curaj în fața lui Dumnezeu ș-a elementelor ostile.

Alte neamuri s-au supus urgiilor, au plecat fruntea în furtună așteptînd înseninările și cîntîndu-și jalea; — aceștia au scos de subt unda amară a oceanului o țară ș-o păstrează luptînd cu îndîrjire, fără perspectivă de odihnă pînă la sfîrșit.

*

O admir și mă pregătesc de plecare. Căci, la Carpați și la Dunăre, natura e în toată splendoarea ei primitivă, de o înfricoșată frumusețe, pe care artiștii Nordului au visat-o numai ș-au încercat s-o fixeze în colori. Lumina din peisagiile artiștilor flamanzi nu se găsește aici. E la sud. Într-acolo mă orientează fiecare celulă a ființii mele: spre codrii de brad, spre munții poetici, spre apele viforoase, spre peșterile tainice ale zînelor, spre valea Dunării, spre misterioasa Deltă, spre limanul Nistrului, de unde într-o parte curge aria Mării pînă la streșina cerului și de alta se prevăd, într-o ceață a unor profunde depărtări, munții încă nestricați de mașinism și civilizație.

Acolo-i tot ce-a murit din mine și din cei dinaintea mea. Mă voi amesteca și eu, ca și ei, frunzelor căzute, căci, fiecare neam avîndu-și pecetea și blăstămul, mă simt și eu, ca și alții, înrădăcinat ca un arbore din acele păduri care încă durează.

Unele neamuri sînt nestatornice ca năsipurile. Altele se înfrățesc cu marea. Destinul neamului în care mă aflu are o traiectorie proprie. Misterul lui, zăcînd

latent în tot ceea ce iubesc acolo unde mă întorc, se pregătește de demult și de departe.

De aceea mă pregătesc cu bucurie să mă întorc spre codri, munți și ape, — într-o țară încă aproape de barbarie și primitivitate.

*

O frază lirică nu rămîne totuși decît o frază lirică. Pentru că, obișnuit, nu trăiesc în singurătăți poetice, ci în societate. Și rînduirile sociale ca și rînduiala civilizației, în părțile acestea puțin poetice ale Apusului, sînt așa de sus, raportate la noi, — încît mai aproape sîntem de regii barbari ai strămoșilor celor vechi tracii, decît de zborul lui Lindbergh. Ne mîngîiem unii — puțini — că trăim în timpul nostru; e destul însă să privim în juru-ne și să vedem, — ca să ne apară realitatea, cu ignoranță, incurie, sălbătăcie și sărăcie într-o splendidă țară cu bogății naturale.

Unii dintre cei puțini avem în minte o imagine, fericită și paradisiacă a Romîniei viitoare. O țară ca o grădină. O visăm și-i cumpănim realizarea în toate planurile noastre. Căutăm soluțiile care ne-ar putea îndruma într-acolo.

Nu știu dacă mai poate fi o îndoială. Elementul culturii este principala forță care ne va îndruma spre limanul nostru. Cultura va ameliora omul, va ridica valorile sufletești și va forma o colectivitate mai harnică, mai conștientă și deci mai puternică.

Cum vom ajunge din punct de vedere practic, la soluțiile cele mai bune pentru a avea realizări fericite în toate domeniile?

Iată o taină a viitorului.

Soluţiile geometrice, statistice şi cărturăreşti în genere, ne pun în faţă exemple de la alte popoare : cooperaţia în Danemarca, maşinismul uman în America, forţa mixtă a culturii multiple şi a industriei în Franţa. Dar tocmai varietatea soluţiilor, oglindite în stări de lucruri diferite, după popoarele la care ne raportăm, dovedeşte că nu putem de mai nainte categorisi, într-o formulă şi într-o cutiuţă cu etichetă, Romînia. Ne vom dezvolta potrivit sufletului şi aptitudinilor noastre. Vom găsi calea cea mai bună punînd în valoare forţa noastră etnică într-un chip original. Vom fi Romînia, — Romînia viitoare, — aşa cum Olanda este Olanda şi Franţa este Franţa.

Primind tot ce-i patrimoniu comun de civilizaţie, va înflori cîndva într-o cultură proprie şi ţara spre care mă întorc.

*

Mă întorc cu plăcere. Şi zîmbesc, — căci îmi apar deodată fiinţi şi locuri dragi. Apoi, călătorind cu mult mai repede decît cu trenul, văd tristeţa satelor risipite în cîmpii şi văi de ape, — evocînd milenii neguroase. Deasupra lor încă nu pluteşte Dumnezeul inimii ş-al spiritului. Şi-n păduri bat topoare neinteligente ; — şi apele sînt puhoaie distrugătoare ori bălţi pestilenţiale ; şi bobul aruncat de un vînt preistoric aşteaptă de la un bătrîn cu barbă albă, de deasupra norilor, ploaie şi roadă. Iar în tîrguri au fost tocmiţi, curăţitori şi agenţi sanitari, corbii şi ciorile pustiului. Şi oameni în haină europeană vorbesc despre toate lucrurile din lumea asta, plănuind, rînduind, dezbătînd, legiferînd, — după aceea ospătează şi se culcă, zîmbind fericiţi. Toţi vorbesc ; — pe cînd aici în Olanda toţi tac, ca să s-audă zvonul etern al mării.

Ocolesc tîrgurile şi corbii şi-mi caut prietinii, poposiţi într-o margine de dumbravă. Stau luminaţi de soarele oblic, în singurătate, cu puştile alături. Zîmbesc privind zarea şi ascultînd freamătul pămîntului, al ierburilor ş-al frunzarelor. Căci ei intră în împărăţia asta, în ţara de dincolo de negură, ca să respire alt aer decît în cetăţile unde oamenii vorbesc zadarnic. Vin nu atît pentru a urmări dihănii cu păr şi pene, — cît ca să se apropie de strămoşi. Mă aşez lîngă ei, şi vorbim domol despre lucruri trecute şi frumoase. Apoi rămînem cu feţele spre cerul albastru, tăcînd, visînd şi cugetînd nehotărît la viitor. Căci abisul nu ne stă în preajmă, toate sînt încă bune şi fericite în juru-ne, şi putem vorbi în van şi visa, — ceea ce n-au putut face niciodată, nici într-o clipă a veacurilor lor, aceşti năcăjiţi şi nefericiţi olandezi.

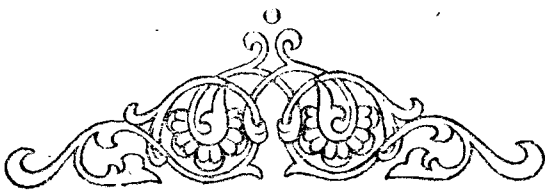

IMPARATIA APELOR

1928

PESCUITUL CU UNDIȚA

Ce este pescuitul cu undița ?

Intrebarea-i precisă ; răspunsul însă nu poate fi la fel.

Atîrnă. La noi, pescuitul cu undița pare în general a fi îndeletnicirea țiganilor ș-a derbedeilor. Foarte rar mi s-a întîmplat să văd un gospodar bătrîn pe malul bălții, și fără îndoială era vorba de-un om sărac, fără copii și rude, fără vite și treburi. Intre locuitorii orașelor, cazurile sînt și mai extraordinare. La București cunosc pe Brătescu-Voinești și pe d. Istrati, care se duc destul de des la lacul Snagov, ca s-arunce undița din barcă, în tovărășia lui Neculai Pescarul. Acest Neculai Pescarul de la Snagov știe să farmece șerpi, lucru despre care poate vom vorbi altă dată. La Iași cunosc doi pensionari căpitani în retragere, moș Haret și moș Pilescu. Se duc la Jijia ori la Prut și sînt niște profesori eminenți în această artă. Vor mai fi fiind și alții, dar nu-i știu eu. In orice caz, sînt extrem de puțini ; îi poți număra pe degetele mînilor.

Își închipuie cineva, la noi, pe oamenii serioși și harnici, care fac afaceri de negoț ori de bancă, du-

cîndu-se la gară cu niște nuiele pe umăr, ca să ieie trenul la Ungheni ? Nu mi-i pot închipui cu pușca, cu atît mai vîrtos cu undița. Unul singur e capabil : Moscu Iacoby, tovarăș al nostru de vînătoare. Dar excepția aceasta, după o absurdă axiomă, confirmă regula.

Dar vă puteți imagina cu vergi și felurite halaturi pescărești pe bărbații gravi care ocupă slujbe însemnate ? pe doctori, pe ingineri ? dar pe oamenii minunați care fac politică și se aleg în parlament ori sînt șefi de club ?

Am spus. Indeletnicirea undiții este surprinzător de depreciată. — Ce ? ești fecior de țigan ? apostrofează o mamă onorabilă pe odrasla ei, care are veleități să se ducă la baltă cu moș Vasile vezeteul.

Un neamț ori un ungur — pripășiți pe la noi — se pot îmbrăca ciudat și pot purta instrumentele breslei. Sînt priviți cu zîmbete de îngăduință. La urma urmei îs niște venetici, — și răspunderea lor e mai mică, pentru că ei nu cunosc obiceiurile și onoarea pămîntului.

Concluzia logică deci este că societatea noastră dă dovadă de gravitate și de seriozitate. În același timp înțelege să nu-și piardă vremea cu zădărnicii. Ceea ce ar însemna că trăiește în domeniul faptelor. Foarte frumos și foarte bine. Avem încă o deducție care ne dă dreptul să ne mîndrim că sîntem romîni.

Mai ales că alte neamuri, în deosebi cele din Apus, au aplecare spre îndeletnicirea aceasta, din care au făcut un sport. Moda, de data aceasta, e într-o neînțeleasă întîrziere. *Rayonul de pêche à la ligne,* care s-a deschis în București la magazinul *Socecu,* nu prea are clientelă. Vînzătorul ne-a mărturisit că i-au ve-

nit numai niște țigănuși ca să cumpere cîteva cîrlige. Au cumpărat duzini două și au luat cu ei nouă, fără să plătească.

Cu tot rangul de sport însă, nici în Franța, de pildă, amatorul nu se bucură de o deosebită considerație. La francuji pescuitul e întrucîtva confundat cu pensie și imbecilitate.

Dacă privim lucrurile din alt punct de vedere, un pescar cu undița, mai ales la frații noștri apuseni, înseamnă un domn greoi, cu pălărie mare de paie, care poartă cu el o mulțime de vergi de undiță și scoate dintr-o geantă umflată fel de fel de cîrlige și aparate care de care mai perfecționate. Le înșiră lîngă el, le potrivește, — așează în ace o nadă pregătită c-o grijă și c-o artă de farmacie; le aruncă în apă și începe să privească plutele. Le privește mult și cu răbdare. Din cînd în cînd schimbă nada. În liniștea și tăcerea peisagiului, din cînd în cînd își aruncă privirile spre un vecin din dreapta ori din stînga, care operează întocmai ca el. Parcă s-ar vedea pe sine însuși într-o oglindă. Își aprinde o țigară, o fumează. După un timp, în chip mecanic, aprinde alta. Vremea trece, chitiții mănîncă nada, și omul dă dovadă de o răbdare de sfînt.

Deci pescarul cu undița ar fi un domn care vine la baltă cu foarte multe unelte, ca să nu prindă nici un pește. E un mucenic al răbdării. Citeodată primește și cununa muceniciei. Mai ales cînd are o nevastă mai tînără și un văr, care-l întovărășesc în expediție. Și doamna și vărul se plictisesc ușor de undiți, le lasă în sama și privigherea maistrului, care-i foarte mulțămit pentru că va putea prinde mai mulți pești, — și se duc să se plimbe puțin în luncă.

Iată deci cam ce-ar fi pescuitul cu undiţa, judecat fie de oamenii noştri serioşi, fie de cei veseli şi spirituali de pe malurile Senei.

Aceşti oameni serioşi şi acei oameni spirituali înţeleg să-şi petreacă cu mult mai inteligent ceasurile libere. Fiecare dintre noi are nevoie de o recreaţie. Unii se recrează chiar foarte mult. O parte din aceste ceasuri de recreaţie unii le întrebuinţează ca să se plimbe pe Calea Victoriei ori pe strada Lăpuşneanu, într-o atmosferă de fier şi de piatră înfierbîntată. Privesc, zîmbesc, salută şi aspiră emanaţiile cetăţii. După aceea o samă intră la o cafenea, ori la o cofetărie, între ziduri pe care sînt zugrăviţi copaci şi paseri încremenite-n zbor. Alţii pătrund la club şi încep plictisiţi o partidă de table ori de şah.

Se apropie de mesele de joc, privesc ori pontează. Se bucură că au uşurat portmoneul vecinilor ori se umplu de venin că şi l-au deşertat pe-al lor. Şi c-o inimă necontenit strunită de emoţie, stau pe scaune, ceasuri, cu cafele mari dinainte, cu ţigara în gură, într-un nour de tutun. Nourul acela e simbolic şi pare o aburire a inteligenţelor şi sufletelor osîndite la pedeapsa acestui infern.

In vremea aceasta eu şi cu moş Pilescu ne îmbarcăm, cu undiţile şi cu gentele, într-un tren care ne duce pînă la Prut. Acolo zăpuşala lui iulie a scăzut deodată şi-n sălciile bătrîne pretutindeni cîntă gangurii.

Salută pe bătrînul meu tovarăş, pe care-l cunosc din generaţie în generaţie de zeci de ani. S-aude şi mierla, şi pupăza, — şi huruitul tainic al turturelelor. Şi-ntre maluri bătrîne curge Prutul cenuşiu, pe lîngă aceleaşi îngrămădiri de bolovani, pe subt acelaşi pod vechi de fier, printre aceleaşi zăvoaie. Cu toate aces-

tea, pentru pescar, unda înşelătoare a căpătat în ascuns, în albie, simţitoare prefaceri. — Anul trecut, sub lunca de la malul celălalt era o dolie, care acuma a rămas pe uscat, observă tovarăşul meu c-un glas plin de păreri de rău. Dar ne-au mai rămas locuri bune sub plopi, — şi la o cotitură pe care-o cunosc...

— Crezi că vom prinde ceva ? întreb eu, cu prefăcută sfială.

— Dă, cucoane, ce să-ţi spun ? Aista-i vînat. Se poate să nu cadă. Şi iarăşi se poate să ai o bucurie aşa de mare, cum nici nu te-aşteptai. Mie mi s-a întîmplat, în zilele mele, să prind nişte somni şi nişte crapi, de m-am mirat după aceea că i-a putut ţinea sfoara undiţii !

Pescarul e şi el un vînător, mai ales în ceea ce priveşte istorisirile. Ascult deci cu plăcere nişte minunate isprăvi din trecute vremi, pe care mi le istoriseşte cu tact şi cu blîndeţă bătrînul meu tovarăş. Şi iluzia adormită deodată se deşteaptă, — ca şi cum ar fi sunat un viers misterios. Din cerul tulbure din fundul Prutului trebuie să vie şi pentru undiţa mea un peşte fantastic care să întindă brusc şi cu putere struna.

In aşteptarea aceasta a unei minuni stă tot farmecul pescuitului, ca şi al vînatului. Peşti mai mici, somotei şi mrenuţe, cad destul de obişnuit în cîrlig. Insă pescarul aşteaptă să i se zbată inima cînd a dat semn peştele cel mare de-un kilogram, ori de două, care bate unda cu coada, se repede în adîncuri, luptă cu putere în elementul lui şi isprăveşte prin a se supune, urmînd obosit spre mal firul subţire şi întins.

Şi farmecul nu e numai în aşteptarea unei minuni, — căci orice peşte mai mărişor, în amintire, ia proporţii deosebite. Farmecul e în despărţirea desăvîrşită

de lume şi în repaosul complect în care intri. Grijile, preocupările, supărările şi durerile adorm. Te-ai apropiat de natura eternă, care te-a luat în stăpînirea ei şi te ocroteşte ca o mamă. Ceru-i curat, soarele strălucit şi salcia sub care stau, prietinoasă. Un cuc întîrziat cîntă pe celălalt ţărm, într-un plop. Săgetează rîndunele pe deasupra luciului. Libelule smălţuite scînteiază şi imaginea lor le întovărăşeşte pe oglinda apei.

Deodată a apărut aproape, pe o rămurică, la marginea apei, pescărelul colorat, căruia franţujii îi zic *martin pêcheur*. Stă neclintit, aşteptînd ca şi noi. Penele lui azurii, şi violete, şi negre, au luciri scumpe. Coada i-i scurtă şi neglijată, însă pliscul lung, tare şi îngrijit fasonat. Şi atitudinea gînditoare, gravă şi netrebnică, ca şi a noastră.

A tresărit, fulgerînd în apa Prutului. S-a scufundat şi-a apărut, harnic şi iute, c-un chitic în plisc. S-aşează iar pe creangă o clipă, — şi peştişorul vibrează argintiu. Un ţipăt scurt şi subţirel. A dispărut într-un salt, — spre cuibul ascuns undeva în tainiţile liniştii.

— Trage! îmi zice moş Pilescu. Dumneata te uiţi după pescărel, şi pluta ţi s-a cufundat.

Trag fără grabă, cum m-au învăţat bătrînii, şi-aduc la faţa apei un mihalţ. — Intăia oară prind asemenea peşte şi încerc o plăcere pe care oamenii serioşi n-o vor înţelege niciodată.

De altminteri aceste pagini nici nu sînt scrise pentru dînşii.

DESPRE INSTRUMENTE ŞI DESPRE NOROCUL PESCARILOR

Un pescar începător cată să ştie cum se alcătuieşte o undiţă, ş-am văzut pe moş Pilescu oficiind magistral în această privinţă. — Mai intai — te convinge domnia sa — intri în stăpînirea unei vergi de bambu, din trei ori patru bucăţi din ce în ce mai subţiri, care se îmbină. E bine să ai şi două, şi trei serii din asemenea bucăţi. Nu strică. Dimpotrivă, dacă ai mai multe undiţi, poţi prinde mai mult peşte. Cu o condiţie: să ai, la asemenea vergi, nişte sfori potrivite şi extrem de tari, încît, încurcînd un somn de cinci şi chiar de zece kilograme, să ai mulţămirea a-l putea scoate la mal. Asemenea sfori foarte tari, dintr-un material necunoscut nouă, însă familiar unor fabricanţi din adînci străinătăţi, se găsesc pe lei pe colo, căci cu bani se găseşte orice. Să bagi de samă însă să le prepari c-un fel de uleiuri fierte şi c-un fel de ceară a căror reţetă este scrisă într-un carneţel, — căci altfel apa ţi le deterlorează şi ţi le putrezeşte. După ce ai pregătite asemenea vergi şi asemenea sfori — se mai iveşte o problemă: cîrligele, undiţile propriu-zise.

Trebuie să fie făurite din oțelul cel mai fin și mai rezistent. Agere, să străpungă un fir de păpădie adus de vînt. Combinate cu strune de Florența, la urma urmei și cu strune ordinare din păr alb de coadă de cal, aceste cîrlige, aninate la sforile care nu se rup și la vergile mlădioase de bambu, dau instrumentul perfecționat cu care poate porni la baltă un pescar ce se respectă.

Mai ai nevoie și de alte lucruri.

Îți trebuie o geantă de piele, ori de pînză groasă, în care să așezi cutia cu cîrlige, dispozitivele elegante de lemn de tei, pe care ți-ai depănat sforile cu plute după lungime și grosime ; unealta de căutat adîncimea apei și inelul cu care poți scoate cîrligele aninate de ierburi ori rădăcini, în fundul apei. E bine să mai ai o altă geantă, în care să-ți iei ceva mîncare, puțintel rachiu bun și tutunul. Mai ales tutunul și scăpărătorile. Să-nu uiți un briceag, pentru orice împrejurare ; ș-o ploscă pentru apă.

Ești gata echipat, dacă n-ai lăsat acasă cutia pentru rîme, sprijinitorile vergilor și scăunașul. Nu uita să iai ș-o pelerină mare de ploaie. Unii duc cu ei ș-un cortel pentru soare. Moș Pilescu preferă să aibă acolo, sub mal, o mașinuță sistematică de făcut cafea, — invenție a lui. Foarte bună invenție. Și cu atît mai prețioasă cu cît nu există decît într-un exemplar unic.

— Asta se chiamă, cucoane, să fii pescar, sfîrșește bătrînul meu tovarăș. Te duci și te-așezi colo, la Jijia ori la Prut, și dacă n-a fi bine, să nu-mi spui mie pe nume !

Învățăceii din vremea nouă ascultă cu respect și admirație asemenea prelegeri. Sînt persoane care ocupă locuri însemnate în societate ; au hotărît totuși

să treacă peste prejudecăţi şi minciuni convenţionale şi să intre în breasla noastră. In vremea verii ş-a vacanţei e mai bine cu noi, în singurătăţi, decît la oraş. Deci au scris pe la fabrici şi pe la magazine mari, au adunat tot ce le trebuie şi sînt gata de expediţie.

— Moş Pilescu, i-am vorbit eu într-un rînd, pe cînd stăteam singuri pe malul Prutului, la bolovanii de la cot, sub sălcii; partea cea mai importantă s-a făcut. Iată-i pe boierii noştri echipaţi. Acuma a rămas lucrul cel mai greu: să prindă cîte-un chitic, ca să se poată socoti fericiţi. Nu mă întrerupe, moş Pilescu, căci ştiu ce vrei să spui. Că pescuitul e un vînat şi pescarului i se poate întîmpla, ca şi vînătorului, să se întoarcă acasă cu torba goală. Ştiu asta. Şi mai ştiu ceva: că pescuitul e o plăcută şi fericită indeletnicire chiar cînd nu prinzi nimic. Cu toate acestea, moş Pilescu, eu am cunoscut, în zilele mele, ceasuri de pescar adevărat, cînd trăgeam din baltă peşti mulţi şi-i puneam într-un săculeţ primitiv. In echipamentul pescarului modern dumneata ai uitat să adaugi reţeaua în care se pune peştele prins, — ca şi cum aşa ceva ar fi de prisos. Atuncea însă, săculeţul era lucrul cel mai de căpetenie. Îmi puneam în buzunar o bucăţică de pîne uscată. Tutun aveam foarte puţin şi de calitatea cea mai inferioară. Iar toate instrumentele pe care le-ai pomenit dumneata, e-o aşa de potrivită rînduială, erau în noapte şi-n necunoscut. Habar n-aveam de dînsele. Căutam de undeva o vargă de alun ori o trestie groasă din baltă. Desfăceam de pe un mosor de-acasă o bucată lungă de aţă de cînepă. Şi dintr-un ac mai mărişor, pe care-l înfierbîntam la o lumînare, îmi îndoiam un cîrlig dintre cele mai agere. Cu aceste prea puţine şi primitive scule, mă lăsam într-un suflet devale către iazurile cele mari ale Şomuzului, şi ru-

meneala zorilor încă nu înflorea cerul răsăritului cînd eu eram la locurile cele bune, aşteptînd să pot zări pluta pe luciu. Făceam plute dintr-o bucăţică de strujan şi rîmele le căutam pe loc, scociorînd c-un cuţit de zece bani pămîntul gras. Şi prindeam frumoase ochene cu pana roşie, plătici şi costrăşi. Am prins şi crapi. Şi pe urmă, cu mari jertfe, am izbutit să-mi înjgheb o undiţă pentru ştiucă. — Punînd cele trecute lîngă cele de faţă, moş Pilescu, eu am ajuns să statornicesc o lege în îndeletnicirea asta a noastră. Peştele nu trage la pescarul cu undiţă scumpă şi bagaje multe.

— Să fie asta adevărat?

— Adevărat, moş Pilescu, căci am scos legea asta din experienţă şi suferinţă. In vremea aceea, cînd mă ardea soarele şi setea şi stăteam flămînd de dimineaţă pînă-n sară pe baltă, peştii veneau fără greş la cîrligul meu făcut dintr-un ac îndoit. Răbdam pînă ce se lăsa amurgul pe luciu ; şi, cînd nu mai vedeam nimic, mă înduram să mă scol de la locul meu şi să mă duc pînă la moară. Acolo de multe ori făceam, în ceaunul morarului, o mămăliguţă din făină proaspătă şi frigeam pe cărbuni de găteje o parte din vînatul meu. In zilele noastre, cu vergi de bambu, cu strună de Florenţa, cu sfori de matasă chineză şi cu cîrlige englezeşti, căci cele germane zici că nu-s aşa de bune, — abia din ceas în ceas aducem la mal cîte-un somotei. S-au stricat toate, moş Pilescu, şi-n vremea de demult era mai bine.

— Asta-i adevărat... oftă fără voie bătrînul meu tovarăş.

— Vremea aceea era a tinereţii, moş Pilescu. Pescarii aveau cîteodată norocul să vadă pe împăratul peştilor. Şi cei care-l vedeau şi-l priveau cu respect

se puteau socoti între fericiţii acestei lumi. La undiţile lor veneau ca la o poruncă peştii iazului, — şi, sara, abia puteau aburca de jos în spinare trăistile pline.

— Uitasem... îngînă tovarăşul meu. Am auzit şi eu odinioară de peştele de aur.

— Aşa-i că-ţi aduci aminte? Era în vremea cînd te duceai la baltă cu o vargă de alun şi c-o undiţă de ac ori de cui.

— Da, da, aşa este; pe-atunci erau zile mai fericite.

— Se-nţelege, pentru că erai de şaisprezece ani şi aveai credinţă. Noi ne-am prefăcut. Au rămas însă la bălţi pescari cu vergi şi sfori proaste, care cred ş-acum în împăratul peştilor. Noi nu-l mai putem vedea. Ei îl văd. La vîrsta aceea bunăoară, cred că l-am văzut şi eu.

Stăteam într-un cotlon singuratic, foarte departe de lume, în tovărăşia unui om trist, bărbos şi sărac. Sălciile şi trestiile ne înconjurau. Doi sori luceau alături: unul deasupra noastră, altul în balta limpede. Aşteptam neclintiţi lîngă adîncul iazului, fără să vorbim. Din cînd în cînd omul cel trist şi sărac scăpăra şi-şi aprindea o ţigară. Din cînd în cînd întorcea capul ca să privească o lişiţă, care ieşise din păpuriş, ori un bîtlan încremenit în fundul cotlonului, subt arcul unei răchiţi. Plutele tresăreau uneori. Trăgeam cîte o ochiană care se zbătea scînteind prin ploaia de soare. Încet-încet apa încreţită se alina, pînă ce-mi vedeam propria imagine la picioarele mele privindu-mă atent. Într-un timp tresării. Pe lîngă imaginea mea, printre smocurile fine ale plantelor de apă, la adînc, apăru un peşte mare cu mişcări line. Îl ajungea soarele în lim-

pezimea de la fund şi-i luceau solzii ca nişte zale. Era un crap bătrîn, venit la mal din bulboanele cele afunde ale iazului.

Auzii lîngă mine ca o pufuitură de uimire şi de spaimă. Ridicai privirile. Bărbosul se holba cu mare tulburare spre fund. Şoptii :

— Ce este ?

El îmi făcu semn de tăcere c-o mînă şi plecă mai adînc fruntea. Intorsei şi eu iarăşi privirile. Crapul cel bătrîn dispăruse.

— Ai văzut ? bîlbîi bărbosul.

— Ce s-a-ntîmplat ? De ce gîfîi ? îl întrebai eu, mirat.

Imi veni un răspuns abia îngînat :

— De mult aştept să-l văd şi eu, domnişorule.

— Ce să vezi ?

— Cum ce să văd ? Dumneata n-ai băgat de samă ? Poate a fost împăratul. Ii străluceau solzii. Dacă-s de aur, atunci e împăratul peştilor. Despre el ştiu şi povestesc bătrînii. Vorbeşte ca omul şi nu trebuie să-l prinzi niciodată. Dacă l-ai atins, eşti în primejdie de moarte. Te duci în fundul bălţii ; nimeni nu-ţi mai ştie de urmă, şi te mînîncă gîngăniile peste care are el stăpînire. Dar dacă te uiţi la el cu sfială şi meneşti în gînd un descîntec, — atunci nu se-ntîmplă niciodată să vii la baltă fără a te întoarce cu dobîndă mare.

— Ce descîntec ?

— Este un descîntec. Unii oameni bătrîni îl ştiu. Eu socot c-a fost el... şopti pe gînduri bătrînul, aţintind adîncul tainic al bălţii. Fiecare iaz îşi are împăratul lui. Şi toate pîraiele. Sînt împăraţi ai peştilor şi la Bistriţa, şi la Moldova, şi la Siret. Dar oamenii cei răi şi fără de credinţă nu-i pot vedea niciodată...

Aşa încît, îmi sîîrşii eu povestirea către moş Pilescu, precum se dovedeşte, toate instrumentele aduse din străinătăţi nu folosesc la nimic. Ca să fii pescar cu noroc, îţi ajunge o vargă de alun, un ac încîrligat la lumînare ş-o bucată de aţă de in, — dacă ai văzut peştele cel minunat de aur. Dacă nu l-ai văzut, trebuie să ai măcar credinţă într-însul.

EXPERIENȚE

Mulți poate ar fi dispuși să creadă că, în notele acestea ale mele despre pescuit, vreau să mă ocup de natură și să fac poezie. Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m-am gîndit la asta. Nu năzuiesc decît să împărtășesc și altora puținele mele cunoștințe în acest meșteșug, — fie vorba-ntre noi, nu prea folositor. Intr-adevăr, am tratat pe-ntelesul chestia uneltelor; am lămurit întrucîtva înțelesul substantivului pescar; și, înainte de a intra între neamurile de pești, de la cei nobili din șuvoaiele munților, pînă la cei de rînd din bălți, am cugetat că n-ar fi rău să spun ceva despre locurile pe unde mi-am făcut ucenicia; pe unde mi s-a întîmplat să rătăcesc cu undița în mînă.

Numai întîmplarea, îmi închipui, a făcut ca aceste colțuri de lume să aibă o înfățișare deosebită și ciudată. Nu țin să le cînt; nici să le slăvesc. Insă țin să se știe că am avut întîmplări vrednice de mirare, nu numai la celebra Nadă a Florilor, între oameni sălbatici, ci și-n alte părți.

Am intrat cu ciobaca în stuh şi-n ochiuri largi de apă, la Iazul Călugărului şi mi-am zvîrlit undiţile între nuferi şi crini de apă.

Era într-un asfinţit de soare, după ploaie, şi balta lucea aprinsă de un foc lăuntric. Cum stam privind fără gînduri, fără dorinţi, liniştit şi ferice ca tufa de papură de la botul luntrii, deodată bag de samă că pluta unei undiţi se scufundă brusc. Cu inima înfiorată, am prins în mînă varga lungă de trestie. Am simţit vibrarea puternică a firului de aţă răsucită şi am înţeles că vine de la adînc ceva mare şi neaşteptat. Intr-o clipă, la faţa lină a bălţii, a apărut crapul. Solzii mari, ruginii, au sclipit în soarele oblic. Am avut putinţa să-l privesc o secundă, sau o fracţiune de secundă. C-o bătaie enormă a cozii, a sfărîmat balta din faţa mea, s-a întors la fund, lăsîndu-mă c-o jumătate de vargă între degete. Imi lua un ac foarte bine întocmit şi o aţă cu măiestrie răsucită. Imi lua mai ales o iluzie de o clipă. Imi lăsa însă o aprigă dorinţă şi o nădejde de revedere.

Asta dovedeşte că pescarii, cînd scapă un peşte mare, rămîn cu nădejdea de-a prinde altul şi mai mare. Dacă n-ar fi realităţile acestea, pescuitul ar fi o îndeletnicire comună şi netrebnică. Dacă crapul despre care vorbesc nu mi-ar fi rupt undiţa, n-aş avea prilej să constat că era enorm. Avînd norocul să-l pot trage în clobucă, aş fi putut constata că trage o litră sau o oca. Aşa, după ce a dus măreţ, între rădăcinile lianelor, undiţa mea, pot să vă asigur că nici un pescar nu s-a învrednicit să prindă un exemplar mai mare decît al meu. Căci e al meu, măcar că l-am scăpat. Adică pentru că l-am scăpat. Insfîrşit, subtilităţile acestea alcătuiesc mare parte din farmecul meşteşugului nostru.

Altă dată, mă aflam la malul Moldovei şi eram foarte prost înarmat. Sfoara mi-o răsucisem din nişte tort de cînepă pe care-l descoperisem într-un fund de pod afumat, la bunicii mei la ţară. Acul îl îndoisem ca vai de lume, frigîndu-mă la degete. N-avusesem nici chibrit, nici lumînare. La ţară, pe malul Moldovei, focul se-mprumută de la vecini. Iar eu fusesem nevoit să-mi făuresc acul meu c-o bucată de cărbune, tras deoparte, din focul de sub şură. Varga mi-o tăiasem, c-un cuţitaş cu jumătate de lamă, dintr-o răchită. O vargă cam strîmbă şi nu tocmai îndămînoasă. Pluta mi-o scosesem dintr-un vîrf de strujan. Cu asemenea undiţă, pe care-ar fi privit-o cu dispreţ cei care îşi aduc scule din străinătate, eu mă hotărîsem să încerc unda verzie şi ageră a Moldovei.

Imi trebuia o nadă. Am cercat a scurma pămîntul cu jumătatea mea de briceag şi am tras la lumină cîteva rîme ticăloase. Le-am pus în ac, le-am lăsat să se scufunde. Peştii de şuvoi le dispreţuiau. Incă nu ştiam pe vremea aceea că, dacă rîma poate fi nadă domolului peşte de baltă, care scurmă în nomol la rădăcina stuhului şi-n mal între viţele sălciilor, apoi cleanului şi scobaiului zadarnic le-o înfăţişam. Peştii de şuvoi, care clipeau ici şi colo ca ingliţi de argint, urmăresc muştele luncilor şi prundurilor şi larvele lor din năsipul ţărmului. Pentru gurile lor lacome jucau pe sforul undei mii de libelule graţioase ca nişte linioare de un albastru electric, cu aripioare nevăzute; pentru cleni şi mrene îşi tremurau zborul, pe raza apei şi a soarelui, fluturei de cele mai gingaşe colori în chipul cel mai delicat punctate.

Văzîndu-mi neizbînda, am lăsat umedului pămînt rîmele şi mi-am căutat altă nadă, în soare. Printre scai voiniceşti şi ierburi sălbatice, pe prunduri, am

urmărit cosaşi, un fel de lăcuste mărunte cu salturi lungi. Mă repezeam asupra lor şi-i făceam prizonieri sub cupele palmelor. Apoi cu greutate şi cu multă stăruinţă, izbuteam să-i scot la lumină, stăpînindu-i strîns între două degete. După destule închinăciuni în genunchi şi-n coate, m-am întors asudat la apă şi la undiţa mea primitivă şi mi-am încercat iar norocul.

Cît mă chinuisem cu rîmele, cîştigasem o primă învăţătură. In apele de munte, peştii văd ca printr-un geam limpede şi nu puteau suferi lîngă mal umbra mea cu luciri fugare, din dolia lină unde-i descoperisem. Deci acuma, cu cosaşii ologi într-o cutioară, m-am aşezat aşa fel încît peştii — o frumuseţă de peşti, o mulţime de peşti, — să rămîie liniştiţi în limpezime, sub malul înalt. Evoluau domol, se încrucişau fără a se atinge. Stînd pe brînci, deasupra, îmi scosesem numai fruntea, ca să-i pot supraveghea.

Înţepai în ac cel dintăi cosaş, de la coadă spre cap, şi zvîrlii c-o mişcare uşoară nada pe faţa doliei.

Cum căzu prada aceea bogată şi dorită, peştii lunecară spre ea. Din cîteva lovituri o scoaseră din ac. M-aşteptam să trag un clean; trăsei undiţa goală.

Bucuros c-am găsit o hrană plăcută, m-am grăbit să arunc al doilea cosaş, pe care săgeţile doliei l-au fulgerat şi l-au răpit ca şi pe cel dintăi. Am înţeles că peştii lovesc nada în coadă şi-am înţepat al treilea cosaş, prin cap. Şi îndată, după aceea, am adus pe mal, lîngă mine, primul clean din Moldova.

Din această din urmă întîmplare, se poate vedea că odesceori pescarul de astăzi se află în situaţia celor dintăi pescari de odinioară. Ca şi cel dintăi pescar de altădată, eram fericit de viclenia mea şi aruncam în dolie cosaş după cosaş, trăgînd pe mal clenii unul după altul.

Ca şi pe vremea celui dintăi pescar, Moldova fremăta strălucită în asfinţitul de soare; scruntarele şi prundurile erau singuratice şi pustii; munţii spre soare se învăluiau în pîclă viorie; şi din cînd în cînd, trecea pe deasupră-mi paserea albă care poartă numele nostru. Se oprea uneori fluturînd uşurel din aripi, apoi cădea pe luciu şi se înălţa iar în lumină cu peştele în plisc.

Imaginea mea şi a paserii se reflectau în Moldova şi-n adîncul trecut.

ÎNVĂŢĂMINTE

Alphonse Karr, romancier şi gazetar în Franţa de la 1840, avea narav să zvîrlă şi el undiţa în felurite ape. Şi scria şi el despre acest meşteşug multe lucruri, vorbind puţin despre peşti şi mult despre altele. Cred că nu făcea rău. Mai ales, intrînd în împărăţia noastră, îi plăcea să enunţe aforisme. Unele erau în chestie; cele mai multe aveau legătură cu peştii cît şi cu Han-Tatar.

De pildă:

«Numai exilaţii au patrie.»

«Să n-ai vecini dacă vrei să trăieşti în pace cu ei.»

«Cea mai bună hrană pentru om e aceea care-i place.»

Lucruri surprinzătoare, precum se vede. Ca şi cum, vorbind despre peştele din Siret ori din Prut, am spune şi noi, de pildă: Nu este alt mijloc să fie bine în Basarabia, decît să nu mai fie rău.

Totuşi Alphonse Karr îşi aducea aminte şi de vieţuitoarele apelor, vorbind cu gravitate şi ascunzîndu-şi în barbă zîmbetul. Lui i se datoreşte adevărul că pes-

cuitul ar fi o plăcere chiar dacă n-ar exista peşte pe lume.

Invăţăminte am tras şi noi destule din mînuirea undiţii. Poate mai multe învăţăminte decît peşti. Ca şi magistrul nostru, nu putem rezista dorinţii şi plăcerii de a le împărtăşi atît mafiei pescăreşti, cît şi profanilor:

La malul apelor am aflat că, pentru a prinde peşte, este nevoie mai mult de peşte decît de undiţă;

Că instrumentul cel mai rău, de multe ori e cel mai bun;

Că cei cu scule perfecţionate şi haine de sport se întorc întotdeauna cu peşte acasă, — însă îl cumpără de la un golan desculţ, care l-a prins în chipul cel mai neruşinat c-o undiţă ridicolă.

PEȘTE DE MOLDOVA

Un austru răsunător bate fără întrerupere, de cum a căzut amurgul. Austru de toamnă cu modulații neașteptate. Curge și zbucnește din nesfîrșite depărtări, din peșteri tainice și de pe ape în veșnică mișcare. Țipetele lui par cînd tînguiri umane, cînd scheunările unor fiare fantastice pe care omul încă nu le-a cunoscut. Din cînd în cînd am impresia că trec paseri străine prin cerul negru, spre singurătățile de la pol. Din copilărie vîntul acesta de zbucium, oftări și plîngeri m-a ținut — nopțile — treaz, cu ochii halucinați spre depărtări ori spre trecut. Pareții de întuneric din juru-mi dispăreau și vedenii populau marginile zării. Ori o amintire, ca un reflex din altă viață, se contura înainte-mi cu nedeslușite forme de vis. Basmele cele ușor șoptite de bătrînii mei dragi care de mult au murit, îngînările de cîntece de mult uitate se trezeau și tremurau în mine. Un tablou șters, o adiere de bucium, o lacrimă ș-un gest al mamei — fantomă de mult trecută dincolo de orizont, toate tremurau, trezite de mișcarea melodică a acestui prietin neliniștitor din nopțile copilăriei. Și iată din

nou, în amurgul cenuşiu şi-ntr-o noapte pe care n-o cunosc, austrul cel de demult, trezind sufletul copilului şi umbrele neodihnite.

Stau singur sub lampa liniştită, în odaia mea, ş-ascult. Cîntă zările, chiuie duhuri chinuite în unghere le acoperişului şi-n cotloanele negre ale hornurilor. Se scutură cu înfiorare livada şi, prin brazi, trec şuiete de puhoaie. Şi dintrodată clipeşte un colţ al trecutului — undeva, — pe malul Moldovei, c-o căsuţă liniştită lîng-o prisacă, c-un şopron acoperit cu şovar, unde un bătrîn cu tesla în mînă lucrează, la cobîlă, minunate şi meşteşugite roţi de lemn. Printr-un văzduh posomorît s-alungă nouri spulberaţi şi rupţi de furtună şi eu mă grămădesc fericit într-un ungher, subt o tohoarcă miţoasă de berbec. — Era un colţ fericit al lumii; furtuna trebuia să treacă, în soare urma să iasă roind albinele, şi-n pacea satului avea să cînte o pupăză într-un nuc bătrîn şi să bată tesla bunicului la cobîlă ritmul unei vieţi ticnite.

Nu înţeleg legătura dintre vînt şi această imagine pe care n-o bănuiam în mine. Totuşi ascult şi văd şi confuzia între simţuri e deplină.

Acum ştiu despre ce-i vorba şi recunosc în mine sensaţia fericită pe care am încercat-o totdeauna la malul acestei ape de munte şi-n peisagiul ei aşa de caracteristic, pe prunduri şi-n dumbrăvi.

Munţii erau aproape, subt uşoară pîclă, şi aerul avea o limpezime de izvor. Pe şesul larg, între buchete de sălcii, înfloreau fînaţurile şi sfîrîiau cosaşii neostoit, sub vibrarea luminii fierbinţi. Treceau pe sus din cînd în cînd dumbrăvenci şi turturele, — şi grupuri mici de raţe sălbatice totdeauna grăbite, vîslind ca-ntr-o furtună a înălţimilor.

Se făcuse pace şi ieşisem din tohoarcă. Tesla bătrînului scînteia într-o lumină umedă.

— Acum putem lăsa roata singură, îmi zise el zîmbindu-mi. N-are să fugă, căci se uită casa la dînsa. Şi noi luăm crîsnicul şi cît ai zice *Tatăl nostru,* sîntem la baltă.

— Ia! s-aude pupăza! observai eu, ridicînd un deget lîngă frunte.

— Da-da, încuviinţă bătrînul, ne dă de ştire că vîntoasa a trecut munţii şi lumea a intrat în rînduiala ei. Aşa că putem merge.

Bătrînul coborî crîsnicul de pe şopron, luă cofăielul cel vechi şi ieşirăm amîndoi pe poartă. Şi îndată dădurăm în prunduri, printre tufe de laptele-cînelui. Apucarăm cărarea printre fînaţuri, pe la fîntîna lui Cozma, şi ieşirăm la huceagul cel mare. Acolo era un vad vechi. Am trecut prin vad — bătrînul, eu, crîsnicul şi cofăielul. Singur bătrînul simţea puterea apei care-i bătea în glesne. Eu, crîsnicul şi cofăielul eram pe umerii şi-n braţele lui şi ne bucuram de soare şi de mireasma de cimbrişor care ne venea din partea cealaltă a bălţii. Acolo, în partea cealaltă, printre desişuri mărunte şi întortochiate de sălcii, bătrînul ştia cotloane de gîrle vechi şi albii părăsite. Apa verde şi lină dormea, cu umbra tufişurilor în fund. Şi la apropierea noastră zburau becaţine şi perechi de răţuşte crihance.

Mai departe erau imaşuri şi sate, spre munte. Le ştiam, însă nu le mai vedeam. Umblam numai pe sub cer, în locuri singuratice. Şi la malul gîrlelor şi bălţilor vedeam cerul celălalt, dincolo, în fund, în lumea unde se coboară cîteodată Făt-Frumos.

La balta lui Iftode, trecurăm pe lîngă brazde de iarbă cosită în ajun. Brazda din margine, bogată şi

plină, cotea în lungul bălții chiar lîngă apă. Bătrînul se opri minunîndu-se.

Dincoace de brazdă, în iarba tunsă, stă întinsă și țapănă o știucă lungă de-un cot. Sărise din apă peste brazdă și nu se mai putuse întoarce îndărăt. Măcar că era cea mai mare știucă din balta lui Iftode, pierise. Ar fi fost bine să mă fi nimerit eu la vreme, fără bunic, s-o ajut să treacă iar în domnia ei și ea să-mi lepede la mal un solzișor și să-mi spuie din plisc vorbele care se spun în poveste.

— Acuma-i prea tîrziu, bunicule, ce putem face cu dînsa ?

— Nu mai putem face nimica, răspunse nepăsător bătrînul, împingînd-o cu piciorul la o parte.

Peștele mort știam că nu-i bun de mîncat. Peștele-i bun numai prins viu de mîna omului. Pe lîngă asta știuca aceea nici nu era un pește ca toți peștii. Am lăsat-o lîngă apă, unde o împinsese piciorul bunicului. Fără îndoială că în urma noastră a căscat botul de trei ori și i-au venit în ajutor toți peștii mărunți din stăpînirea ei. Știam că n-am s-o mai găsesc la întoarcere ; și n-am găsit-o : dovadă că era ceea ce am socotit eu.

Bunicul făcuse o faptă bună, eram și eu părtaș la ea și răsplata trebuia să ne vie neapărat.

— Din balta lui Iftode, îmi zise bătrînul, se trage spre gîrlele Moldovei un cot nu tocmai adînc. Acolo, între tufe, am eu ascuns un val de mlajă. Cu valul acela și cu crîsnicul întru în apă și nădăjduiesc să facem bună ispravă. Tu-mi dai ajutor și porți cofăielul.

Pe sub sălcii vechi, într-o apă curgătoare nu tocmai adîncă și cu prundiș la fund, pe lîngă maluri în care ondulau fire subțiri de rădăcini, bunicul intră cu crîsnicul lui și cu valul de mlajă. Mergea în curgerea apei

tulburînd-o cu valul, şi scotea din cînd în cînd în lumină reţeaua în care se zbăteau şi săltau peştişori argintii. Eu mă aţineam cu cofăielul, — şi nu prea eram mirat de norocul nostru, pentru că înţelegeam cărui fapt se datoreşte.

Intr-un timp ne oprirăm şi bunicul cumpăni şi petrecu printre degete vînatul, descîntîndu-l şi dîndu-mi învăţăminte.

— Se găsesc, băieţelule, în cotul acesta, — îmi spunea el, — felurite feluri de peşti, fiecare cu gustul şi cu bunătatea lui. Tu învaţă a le cunoaşte înfăţişarea şi le deprinde numele. Iată, se găsesc aicea boişteni, zvîrlugi şi porcuşori, din care se poate face un borş, din carele şi împăratul mînîncă pînă ce nu mai poate şi trebuie să-şi sloboadă cătărămile chimirului. Dincoace sînt cleni şi scobai. Iaca ş-o mreană frumoasă. Pe aceştia are să-i frigă baba noastră în unt proaspăt. Şi se cere la ei mămăliguţă. Şi pentru unul ca mine, un vinişor din Ţara-de-jos care sfîrîie în pahar. Tu, băieţelule, încă nu poţi înţelege bine toate acestea, căci eşti la vîrsta cînd peştele ţi se pare că are gust puţin şi oase multe. Ai să pricepi ceva mai tîrziu că alţii sînt peştii din bălţi, întunecaţi la chip şi moi la aripi, şi alţii sînt peştii din apa Moldovei şi a Bistriţei, luminoşi şi iuţi ca argintul viu. Chiar şi ştiucile Moldovei sînt altfel decît cele din bălţi. Acestea fulgeră ca şi apa întru care se nasc. Ai să mai cunoşti, în aceste ape de sub munte, şi alţi peşti care se îngreţoşează şi mor în iazurile şi mocirlele de la cîmp. Aici apa-i curată şi verde ca şi cerul şi solzii peştilor sînt scrişi cu soare. Iar din ceea ce ai tu în cofăiel, după ce va face bătrîna borşu-împăratului şi friptura în unt proaspăt, — are să mai rămîie chitici destui, pe care-am să-i aburesc cu sare ş-am să-i usuc în cup-

tor. Asta îţi place ţie mai ales şi de pe asta am cunoscut eu că ai să fii în viaţa ta pescar.

— Intr-adevăr, bunicule, am răspuns eu, acuma mi-am adus aminte care-i lucrul cel mai bun pe lume.

— De-aceea ai să-ţi aduci aminte de mine cînd vei pescui în gîrla asta şi eu n-oi mai fi în valea vieţii. Privind apa şi nourii, adă-ţi aminte de această zi, în care Dumnezeu zîmbeşte şi-şi mîngîie barba. Cronţăind peştişori uscaţi, cugetă la bătrînul tău, care te-a învăţat cu dragoste lucruri bune şi frumoase.

Astfel mi-a vorbit bătrînul meu şi eu am uitat cum se uită toate. Şi mă miram de ce-mi plac peştii într-un anume chip pregătiţi. Acuma însă, din pricina austrului acestuia de toamnă, n-am să mă mai mir. Dovadă că învăţăturile bătrînilor întîrzie cînd vine vremea.

TOVARĂȘI DE PESCUIT

Cînd am început a auzi despre isprăvile pescarilor cu undița în preajma iazurilor celor mari ale Șomuzului, eram copil prost și neștiutor. Nu cunoșteam decît lucruri din cărți și unele jocuri ale vîrstei. Oamenii, cu rînduielile lor, de generații multe înaintea mea se depărtaseră de natură și de îndeletnicirile primitive. Plugari, păstori sau orășeni — în ochii nici unuia nu se mai oglindeau rîul și pădurea veacurilor dintăi. Dar instinctul vieții neguroase de la începutul anilor, cînd fiii pămîntului descopereau arme de apărare și de atac, căpcăni și adăposturi, trăia ascuns în mine și în mulți. Ceea ce visau cei de la început, cînd ochii lor inteligenți luceau în vîlvătaia primelor focuri, s-a păstrat latent în straturile organizației noastre. O povestire, o priveliște împlinește în noi funcția unei sonde: instinctul străvechi și nebănuit tresare și țîșnește cu putere nebiruită. Pasiunea vînatului și a pescuitului ne vine de departe și de demult — așa de departe și așa de demult încît, cugetînd, simt un aspru fior. Vine dintr-o epocă obscură și eroică, cînd tot ce au astăzi oamenii era numai o intenție în ochii, în mintea și-n

braţul primilor luptători. Cele din urmă fiare enorme şi stupide îşi depuneau scheletele în mlaştini şi codri nepătrunşi. Altele, vioaie şi sprintene, se înmulţeau şi aţineau calea omului în văile apelor nouă. Munţi şi păduri, şuvoaie şi lacuri, neatinse şi virgine, luceau tînăr şi curat şi începeau a trăi pentru că intrau în conştiinţa celor dintăi fiinţi care cugetau, se bucurau şi sufereau puternic. De-acolo mi-a venit fiorul fără moarte. L-am simţit fără să-mi dau sama, în faţa naturii primitive, avînd în mînă o armă. L-am simţit aruncînd pentru întăia oară o undiţă în apa Şomuzului.

Eram încă un copil ; şi, neavînd dascăl din cel dintăi ceas, ca la carte, trebuia să încerc multe experienţe pe socoteala şi pe pielea mea. Pînă ce am găsit şi învăţători. Căci în lumea pescarilor, ca şi în a vînătorilor, oamenii se disting prin anume sentimente, care se întîlnesc destul de rar în lumea astălaltă, nouă.

Am învăţat cum se alcătuieşte o undiţă primitivă şi cum se îndoaie un cîrlig dintr-un ac, şi am prins cei dintăi chitici, într-un loc celebru printre copiii de la Fălticeni : la opust. Cuvîntul acesta opust însemnează stăvilar — şi era locul de trecere a apelor din iazul Botoşanilor în iazul din Ţarna Mare. Inainte de iazul Botoşanilor, era alt iaz, care se chema al Călugărului. După cel din Ţarna Mare un ghiol natural, al Şoldăneştilor. După aceasta, alte zăgazuri şi alt iaz — al Ciorsacilor. Un şir de luciuri şi de stufării — ţinut neatîrnat al paserilor de apă, al peştilor şi racilor, al vidrelor şi vulpilor. Şi al pescarilor, către tagma cărora m-am simţit cu entuziasm atras după cea dintăi izbîndă.

Acolo, la opust, se făcea ucenicia, pentru că era locul cel mai apropiat de tîrg. Insă nu era locul cel mai bun.

— Aici prinzi zece ori douăzeci de ocheniţe... îmi zise cu dispreţ un băitanaş care mă privea de cîtva timp din marginea drumului iezăturii.

Intorsei privirile spre dînsul. Era desculţ şi cu pantalonii suflecaţi pînă la genunchi. Măsura aceasta era întrucîtva de neînţeles şi zadarnică, căci restul hainei era mai mult flenduri şi borte. Deasupra pantalonilor purta o cămaşă cam în aceeaşi stare, şi poate, pentru aceleaşi motive, cu mînicile suflecate pînă la coate. Afară de îmbrăcămintea aceasta sumară, se vede că nu mai simţea nevoie de nimic: nici de surtuc, nici de pălărie. Un păr ars de soare, des, aspru şi ţăpos, îi făcea umbră frunţii şi ochilor. Ochii aceia mititei şi verzi mă priveau ţintă şi îndrăzneţ de deasupra unui nas pălit în sus. Gura cu dinţi mărunţi şi puternici zîmbea fără răutate, împresurată de-un uşor puf balan pe care nu-l atinsese încă briciul.

— Ce-ai spus? — l-am întrebat eu cu nepăsare.

Ii auzisem foarte bine vorbele, dar voiam să păstrez între mine şi el distanţa cuvenită.

— Aici prinzi zece ori douăzeci de ocheniţe... reîncepu el rîzînd. Şi-şi îngroşă glasul, ca să-şi dea importanţă. Eu nici nu zvîrl undiţa aici. Eu, cînd am de prins peşte, mă duc tocma la Iazu Călugărului, ori într-un loc şi mai bun, la Nada Florilor.

Numele din urmă m-a izbit armonios şi plăcut. M-am prefăcut iar că nu-l aud. Şi băitanaşul cel desculţ şi cu capul gol mi l-a mai rostit o dată.

— Nada Florilor? zic eu. Frumos nume.

Asta lui îi era indiferent. Nu-şi dădu nici o părere.

— E departe de-aici ?

— Cam departe, în balta Şoldăneştilor. Trebuie să ocoleşti pe după moară, prin Ţarna Mare, şi mergi aşa pe-o carare, pe lîngă stuh, pînă-ntr-un loc. Din locul acela trebuie să treci prin apă, şi să te sui pe-o *plagie*. Ş-apoi de-acolo, de pe plagie, zvîrli undiţile la adînc şi prinzi ochene mari cu pana roşie, şi plătici ; ori costrăşi şi lini. Poţi da şi undiţă de ştiucă, şi prinzi o ştiucă ia aşa, cît mîna. Eu am prins acolo, săptămîna trecută, patru crapi de cîte-o ocă. I-am vîndut lui cuconu Panainte.

— Care cuconu Panainte ?

— Este unu cuconu Panainte, căruia-i duc eu peşte. Îi duc şi raci, şi scoici. Racii îi prind cu mîna, prin coşcove. Scoicile tot aşa. Mă duc înot pînă la locurile lor, mă cufund şi le scot din mîl.

— Vra să zică, vinzi peştele şi racii ?

— Se-nţelege, — ca să cumpăr *tiutiun*. Eu fără ţigară, la peşte, nu pot. Dar duc ş-acasă mămucăi, — peşte şi parale...

— Vra să zică, acolo prinzi mult peşte ?

— Mult, ca să ne hrănim eu şi mămuca, — că ea-i văduvă, nu mai are barbat, — şi ca să duc şi lui cuconu Panainte.

— Ş-acuma vii de la Nada Florilor ?

— Ihî !

— Ş-ai prins ?

— Am prins.

Credeam că l-am pus în încurcătură şi-mi contenii întrebările. El, înţelegînd fără supărare îndoiala mea, se aplecă la rădăcina de răchită lîngă care sta şi ridică în lumină un săculeţ ud, greu şi plin. Îl desfăcu, scociorî în el şi sticli ochilor mei uimiţi un crăpuştean încă viu.

— Mai am şi alţii, zise el zîmbind. Am şi nişte plătici, care-i plac tare lui cuconu Panainte fripte pe cărbuni şi cu salamură de usturoi. Ş-apoi trimete de-i aduce două gărăfi de vin vechi de la Vadana.

— Atuncea unde ţi-s undiţile ? vorbii eu aţîţat, cercînd să-i pun altă piedică.

El rînji, puţintel batjocoritor.

— Undiţile mele îs ascunse în stuh, măi băiete, într-un loc unde nu le poate găsi nici paserea măiastră.

Eu eram încălţat şi cu pălărie, şi el îmi zisese *măi băiete.* Imi întorsei nasul spre baltă. Insă sus, pe mal, îndărătul meu, sta unul care cunoştea tainele iazurilor şi ştia drumul la un cotlon pe care mi-l închipuiam minunat numai după nume: Nada Florilor.

— Nada Florilor !

— Aşa-i zice ! grăi flăcăuaşul, din spatele meu, rîzînd ca un Mephisto (care n-a trecut încă pe la croitor).

Imi întorsei iar spre el privirile, fără supărare.

— Dacă nu-i departe, m-aş duce şi eu acolo, într-o zi.

— Bine; hai cînd vrei. Dar trebuie să te scoli dimineaţă tare, cînd se-ngînă ziua cu noaptea. Şi să fii pe mal acolo, cînd se luminează. Eu vin, — trecem pe plagie ş-apoi acolo te-nvăţ eu meşteşugul pescăresc. S-aduci ş-un pac de tutun — şi hîrtie de ţigară. Amnar şi iască am eu.

Dintrodată, cu aprindere, m-am simţit tovarăşul flăcăuaşului aceluia încă fără nume, care ieşea din stuh şi din sălbătăcie. M-am socotit mai mic decît el şi gata să-l ascult şi să-i fiu ucenic, pentru că ştia drumul singurătăţilor, la ostroave pe care le chema frumos, ca şi cum sunau în depărtarea lor din clopote de argint.

INTRARE ÎN OSTROV

Eram în preajma unui mare eveniment: pescuit la Nada Florilor, în locuri tainice, pe care puţini oameni de pe pămînt le cunosc. Trebuia să mă ducă acolo un flăcăuaş fără nume încă şi cu puţine straie pe el; totuşi, din punctul de vedere care mă interesa atunci, îl învidiam cu respect. Mi-am pregătit cu deosebită grijă cîrlige nouă, mi-am aşezat în cerdac, la îndămînă, vergi mai lungi şi mai tari, şi n-am uitat tutunul şi hîrtia de ţigară — vamă pentru trecerea mea în altă zodie a vieţii. M-am întins tulburat pe culcuşul meu, lîngă vergile de alun. Am încercat pînă într-un tîrziu să adorm, însă simţeam în pleoape ăcele stelelor. Răsucindu-mă necontenit, ca pe grătar, de la o vreme am intrat în acea stare care nu-i nici somn, nici trezie. E o febră specială, pe care o cunosc unii vînători şi pescari. Mă vedeam în locuri necălcate de picior omenesc — poate locurile pe care le-au văzut întăi strămoşii la începutul migraţiilor — şi între ape line, stufuri şi cer, se îmbulzeau spre undiţile mele peşti mari, de specii necunoscute. Tovarăşul meu, flăcăuaşul cu părul zbîrlit, îşi lepădase pe

plavie puţinele straie nefolositoare şi rîdea c-o gură enormă ori de cîte ori trăgeam din adîncuri un peşte monstruos, care mă privea blînd şi fix c-un ochi rotund de sticlă colorată. Nu mă miram de goliciunea lui, căci şi eu eram ca el, — şi parcă nu-mi aduceam aminte să fi purtat vreodată straiele oamenilor din meschine veacuri tîrzii.

Am deschis ochii dintrodată şi-am văzut un sfert de lună în cerul negru, peste livezi pustii în care susura vîntul. Am stat puţintel tulburat şi nedumerit — pînă ce am străbătut timpurile şi m-am regăsit. Atunci am tras un chibrit, şi, la luminiţa lui, am privit ceasornicul: lăbuţele de gînganie arătau ora două jumătate. Era timpul pe care-l hotărîsem expediţiei mele. Am tras grabnic pe mine hainele, abia mi-am stropit ochii cu apă de la fîntînă şi mi-am aşezat febril sculele pe umăr, cu teama că voi rămîne cel din urmă. Intr-un tîrziu mi-am auzit paşii sunînd pe drumul singuratic şi gol.

In răsărit se zidise o culme de nouri negri. Simţeam în urechi şi bîzîitul adierii subţiri. Mi se strîngea inima — ca şi cum vîntul şi ploaia ar fi fost iremediabile catastrofe. Nădăjduind fierbinte într-o ocrotire cerească, intrai pe drumul iezăturii. Şi încă pe întuneric, sub stelele reci, cotii pe după moara cu roţile oprite şi vuietul cufundat în apă, — ş-apucai pe cărarea de care-mi vorbise protectorul meu, pe lîngă păretele nalt al stufului.

Ajunsei în locuri necunoscute, pe care le bănuiam că sînt locurile mele.

Poate-i tîrziu, poate pescarii adevăraţi au trecut la ascunzişurile lor, pe plăvii, în singurătăţi, la Nada Florilor, ş-aşteaptă cea dintăi lucire de zori ca s-arunce undiţile. Trecui mai departe, în lungul trestiilor,

cu urechea atentă. Întunericul păru deodată în juru-mi ceață străvezie. Vedeam cărări în stuh; dădui de-un luciu larg, încreţit de boarea zorilor. Privii în sus: stelele se stînseseră. Un ţipăt răguşit de bîtlan sparse tăcerea. Ca şi cum ar fi fost un semn — firul luciului stătu şi balta rămase calmă şi neagră. Muntele din răsărit se cufundase pe tărîmul celălalt. Fără îndoială — mă gîndeam — am trecut dincolo de ostroavele pescarilor. Ziua se apropie şi rămîn singur pe maluri. Trebuie să mă întorc îndărăt, la cărările pe care le lăsasem.

Nimic din minunile ce se petrec în faptul zorilor nu mă mai interesa. Făcui calea îndărăt — pînă la o trecătoare în trestii pe care o socotii, fără nici o îndoială, a mea. Auzeam şoapte şi fluierări uşoare. Acuma ştiu că erau raţele cele mici sălbatice, care fulgerau la linia stuhului, spre înălţimi. In mine însă, sunetele lor aduceau altă înţelegere. Şi mă hotărîi brusc să intru în cărarea de papură, spre plavie, unde pescarii vorbeau desfăşurîndu-şi undiţile şi pregătind năzile.

M-am descălţat repede; mi-am suflecat pînă la genunchi pantalonii. Socoteala mea era că mă voi muia pînă la glesne. Cu ghetele într-o mînă şi cu uneltele pescăreşti în alta, am păşit în cărarea de apă. Cînd am făcut al doilea pas, balta mi s-a suit pînă la genunchi. — Insfîrşit, fie! — o acceptai şi pînă la genunchi. Pînă la marginea plăviei, mai aveam de străbătut cinci ori şase paşi. Poate mai mult: apa la mal, însă, nu se poate să fie adîncă. Curajul deseori e alcătuit din asemenea raţionamente. După alţi doi paşi, apa îmi puse un brîu rece sub vintre şi-n jurul şalelor. Nu-i nimic; au trecut alţii, trebuie să trec şi eu. Dacă mi s-au udat straiele de la genunchi pînă la

brîu, poate să se moaie şi restul. Intr-o clipă într-adevăr s-a muiat şi restul. Şi cînd am simţit apa sub bărbie — am înţeles fragilitatea judecăţii omeneşti. Intr-un sfert de secundă instinctul a făcut cu mult mai mult şi cu mult mai bine. M-am trezit pe mal, fulgerînd cu coada ochiului spre locul primejdiei; biruitor, însă într-o jalnică stare, cu straiele şiroind şi lipite de trup.

— Ce este? tresări deodată un glas lîngă mine.

Mă întorsei. Pe rumeneala zorilor se proiecta silueta protectorului meu, — desculţ şi cu capul gol şi zbîrlit.

— Nu-i nimic, răspunsei eu cu linişte eroică; am vrut să trec la plavie.

— Care plagie?

— La Nada Florilor.

— Care Nada Florilor? Aici nu-i Nada Florilor Aici ai intrat ca să te îneci. Acuma trebuie să te dezbraci; — stoarcem straiele; — pe urmă te-ncalţi şi-ţi pui pălăria în cap şi mergem unde se cuvine, ca să nu întîrziem. Mai este o bucată bună de drum.

Aş fi vrut să mai am o deşteptare fericită în cerdac, la lumina lunii. Imi pipăii ceasornicul şi-l trăsei din buzunăraşul lui: se înecase. Fără a mă opri mult asupra acestei jertfe nouă, lepădai de pe mine tot ce era ud; şi pe cînd tovarăşul meu, ţinînd straiele de-un capăt, îmi ajuta să răsucesc şi să le uşurez de apă, îl întrebai cum îl chiamă. De ce l-am întrebat chiar în împrejurarea aceea, nu înţeleg.

— Mă chiamă Culai, îmi răspunse el simplu, fără să se mire. Acu, hai să mergem.

— Pe mine mă chiamă Dumitraşcu, îi mărturisii eu, c-o simţire de recunoştinţă.

El mă privi. Eram în pielea goală, încălţat şi cu pălăria în cap. Îşi scuturâ părul, ca şi cum ar fi văzut o minune. Şi porni înainte, rîzînd. Poate-şi făcea socoteală că aveam din îmbrăcăminte tocmai ceea ce-i lipsea lui, — părţi cu totul de prisos, fără îndoială. Îmi ducea straiele şi undiţile. Eu îl urmăream repegior. Aşezîndu-mi ceasornicul cu lănţuşorul pe după gît ca o amuletă, îi vorbii lui Culai :

— N-am uitat tutunul.

— Bun, răspunse el, fără a întoarce capul. Îl uscăm la soare, odată cu straiele. Numai îmi pare rău de prostia pe care ai făcut-o. Dacă te duceai la fund, nu ştia nimeni şi te mîncau peştii.

Atunci, cu lumina acestei înţelegeri, îmi bătu în ochi şi cea dintăi strălucire a zorilor şi tăcui înfricoşat. Trecurăm pe lîngă luciul neclintit şi urmarăm drumul înainte, pe lîngă alte perdele de trestii, pe sub pasajul de dimineaţă al raţelor. Se deşteptaseră, pe pămătufurile înalte, şi privighetorile de baltă cu fluierături şi larmă. Cînd ne oprirăm, lumina alunga aburi pe cărări lungi de stuh.

— Aici avem noi o trecătoare, îmi zise Culai, tovarăşul meu. Ca să nu scăpătăm în mîl, tragem, dintr-un loc ştiut de mine, o scîndură bună şi groasă, pe care am furat-o de la Froim Bercovici ; ş-o punem punte peste papură. Aşa trecem pe-un colţişor de coşcovă. Şi de-acolo, iar pe pod, trecem la ostrovul cel bun, unde am ascunse undiţile mele. Acolo uscăm tutunul, bem ţigări şi prindem peşte.

Am făcut întocmai cum a spus el. Şi de pe coşcovă pe coşcovă, printre lintiţă şi nuferi, am trecut pe ostrov, în faţa unei bălţi adînci şi limpezi. Eram departe şi-n singurătăţi, — şi zorile se înflăcărau, numai pentru noi, în răsărit. Departe, pe luciu, se scăl-

dau raţe. Nu s-au tulburat din jocul lor. Pe deasupră-ne treceau pescăruşi alburii — şi, întorcînd capul, ne priveau numai c-un ochi.

Ne căutam loc prin papură şi sălcii mărunte, la malul luciului, pe insula plutitoare, cînd deodată o parte din desişuri şi buruieni se mişcară. Se prefăcură în înfăţişare omenească şi se întoarseră spre mine. Văzui întâi două chipuri de bărbaţi, — unul spînatic şi uscat, altul bărbos şi cărunt. Şi de mai la o parte înălţă fruntea îmbrobodită o femeie. In prima clipă n-avui conştiinţa stării în care mă înfăţişam. Sexul frumos al ostrovului avea însă tufe de păr în jurul buzelor ş-o voce deosebit de groasă. Nu rîdea de mine. Intrebă cu seriozitate şi cu grijă :

— Dar ce s-o tîmplat, măi Culai ?

— Nu s-o tîmplat nimica, răspunse tovarăşul meu. L-am găsit lîngă Groapa Mînzului. Era să se înece acolo.

Bărbaţii mormăiră ceva şi-şi întoarseră nasurile spre baltă. Apoi cel bărbos se aplecă grabnic şi trase undiţa. Aduse la faţa apei, în lumină, o plătică argintie. M-am simţit înfiorat şi fericit şi păşii cu îndrăzneală spre mal, la locul meu. Femeia mă privea serioasă şi liniştită, ca şi cum îmbrăcămintea mea era ceva cu totul obişnuit, la Nada Florilor.

Aşa mi-am făcut intrarea în ostrov, mi-am aruncat undiţile în balta adîncă, şi m-am cinchit atent lîngă ele, ca strămoşul cel de demult, care nu era mai îmbrăcat decît mine.

PIERDE-VARĂ

Cît stau în baltă, lîngă tovarăşii mei, sînt fericit ca salcia ori ca papura, şi pare că nu mă gîndesc la nimic, dar ştiu că intră în mine, nesimţit, tot ce sună şi tot ce se vede — ca soarele care lucrează în mîzga pămîntului şi în ape. Mă grămădisem deci cu genunchii la gură, într-o poziţie potrivită, ca să-mi pot supraveghea plutele celor trei undiţi. Stam neclintit şi aţintit, concentrat în ochi. Ca şi mine, în stînga mea, aproape, şedea şi lelea Ileana. Dincolo de ea moş Hau şi moş Spînu: păreau momîi de lemn. Din cînd în cînd numai, tresăreau şi se puneau în mişcare. La dreapta mea, Culai — după ce-mi rostise numele către cei trei, în complecta lor indiferenţă, ca şi cum ar fi fost vorba de dealuri ori de văi, — se îndeletnicise o vreme cu straiele mele întinzîndu-le mai la o parte, pe coşcană.

— Coşcană, răspunse Culai, la nedumerirea din ochii mei, — se chiamă stuhul ars ori tăiat la faţa bălţii, ori pe plagie. In coşcană trebuie să umbli şi să calci cu băgare de samă, ca-ntre cuţite. Moş Hau, cel cu barba căruntă, să ştii că poate face din gură ca toate lighioile bălţii. Moş Spînu-i mai mult mut:

spune numa o vorbă într-o zi. Da' lelea Ileana grăiește și pentru dînsul. Iar în partea cealaltă de baltă, unde se văd ostroavele cele mari, cu răchiți, au clocit, în iastă primăvară, patru părechi de gîște sălbatice și ies cu patru cîrduri de boboci de se întrunesc pe luciu, după cum poți vedea. Acolo, în răchiți, își fac cuib turturele și cîntă cucu.

Isprăvindu-și treaba cu straiele, își conteni și vorba despre lucruri și oameni amestecat. Și trăgînd dintr-un cotlon, din stuh, cinci vergi de undiță, le desfășură le puse nada și le zvîrli pe rînd în apă, tăcut, grăbit, atent, — și încremeni și el lăsat pe vine, ca un idol cu umbra răsturnată în baltă.

Bobocii, în urma gîștelor bătrîne, evoluau grațios în partea cealaltă a luciului, spre rațe, prin cele dintăi fulgerări ale răsăritului. Bărbosul cel cărunt, moș Hau, se mișcă iar, trase îndelung sfoara vibrînd și aduse în lumină altă plătică, mult mai mare decît cea dintăi. Spînu și Culai întoarseră ușor nasurile spre partea lui. In mine respectul pentru bărbos crescu.

Cînd îmi întorsei ochii la treburile mele, inima îmi zbucni în piept. Pluta undiții cu rîmă plecase și se ducea la fund. Mă zvîrlii năprasnic spre vargă, o trăsei mai repede decît ar fi trebuit; și, cînd cumpănii între palme cel mai mare costrăș ce-mi fusese dat a vedea pînă-n acea clipă, închisei ochii și mulțămii fără cuvinte unui Dumnezeu real cu barbă albă.

— Acuma, mă gîndeam eu, se poate spune că sînt pescar. Pot să fumez, la nevoie, și-o țigară. Și pot privi cu dispreț la cei care prind chitici mărunți la iezătură, în marginea tîrgului.

In cel dintăi ceas după răsăritul soarelui, am avut impresia că ne-am așezat acolo, la marginea plăviei, pentru o întrecere. Peștele trăgea necontenit la cîr-

ligo şi adunam în săculeţe ochene, plătici şi costrăşi. Moş Ilau scoase, cu undiţa cea mare, şi-o ştiucă de-o jumătate de ocă. Indată după aceea îl auzii mormăind triumfător: Iaca şi crăpuşteanu! — Crăpuşteanul lui nu era mai mare decît palma, — ştiam însă că-l vînat rar şi preţuit.

Mă aflam deci în adevăr în locuri încîntate. Aşteptam împlinirea icoanelor din vis. In încordarea şi atenţia mea timpul n-avea noimă şi fiinţă. Abia tîrziu băgai de samă neclintirea plutelor mele. Soarele se ridicase şi bătea cu putere. Tovarăşul meu Culai îşi părăsi locul, trecu la hainele mele întinse şi-mi adusé cămaşa.

— Trage pe tine cămaşa, mă sfătui el, ca să nu ţi se coşască la noapte spatele. Soarele păleşte cam tare azi şi se poate să ploaie...

Mă uitai la el neîncrezător. El însă nu glumea. Niel nu era disperat, ca mine.

— Dacă ploua, ce facem?

— Nu facem nimica. Stăm aici. Uneori, pe ploaie, trage peştele mai tare decît pe vreme bună. Iar dacă ne răzbeşte, avem o leacă de colibă de stuh, la marginea plăgiei.

Imi întorsei ochii spre locul pe care mi-l arăta, cu braţul întins. Văzui un fel de covru de sălbatici. Mi se păru totuşi bun, căci eram departe de oameni şi de vremurile noui.

— E bine şi-acolo, mărturisii eu.

— Se-nţelege că-i bine... hotărî cu tărie Culai. Acolo ţinem noi şi ceaunaşul de mămăligă.

Viaţa şi soarta mea păreau pecetluite — căci în ostrov se cunoştea focul şi cele dintăi unelte. De haine, după cît înţelegeam, nu era nevoie absolută —

însă foamea o simţeam chiar în clipa aceea muşcîndu-mă cu tărie.

— Trebuie să mai îngăduim puţintel... mă lămuri tovarăşul meu, rîzînd.

Deci mă înţelesese — şi mă simţii ruşinat. Mă întorsei spre baltă şi spre undiţi. Gîştele şi raţele intraseră în desime. Pe luciu se stîrnise deodată o pînză de creţi mărunţi de coloarea oţelului. La marginea plăviei, însă, limpezimea îmi apărea tot neclintită, — şi văzui aproape de mine, spre cotloanele de dedesubt, înotînd o broască ţestoasă. In urma ei apărură gîngănii ovale, încrestate cu tiviluri şi bizare zugrăveli de purpură. Suiau din adînc şi coborau în adînc pe scăriţe invizibile. Treceau şi grupe mari de peşti mărunţi ca nişte ace. Şi deodată percepui în juru-mi zvoana neîntreruptă a stufurilor populate de neamurile paserilor de baltă. Treceau în preajma mea pitulici mici cît alunele, cu picioruşe de aţe de painjen. Bîtlănaşi cît pumnul fîlfîiau de la un tufiş de papură la un ostrovel. Şi la adîncuri tresăreau din cînd în cînd, în clocot de stropi, peştii cei bătrîni...

— Aceia-s temelia bălţii... îmi zise zîmbind din stînga mea sexul frumos al coloniei. De-acu soarele-i sus şi peştele nu mai trage la undiţă.

In ostroavele cele mari de dincolo, se auzi cucul cîntînd de cîteva ori. La modulaţiile depărtate răspunseră altele foarte aproape de mine. Sexul frumos rîdea clipind din ochi. Cîntase moş Hau de lîngă dînsa şi cucul cel adevărat îşi porni iar chemarea ca un ecou, departe.

Bătrînii se ridicară de la locurile lor şi-şi întinseră prelung braţele înlături, deştepenindu-şi oasele. Moş Spînu tăcea, grav ca peisagiul. Moş Hau hurui ca o turturică; apoi fluieră tremurat şi cîrciit ca privi-

gheţarile bălţii. Trecînd pe lîngă lelea Ileana, care se vaieta, — zbucni într-un lătrat scurt şi fioros de cîine clobănesc.

— Ptiu! bată-te pustia! totdeauna mă sparii dumneata aşa.

Calul se desfăta la acest spectacol, rîzînd cu toţi dinţii. Moş Hau se apropie de mine demn, însă cu ochii foarte buni şi foarte blajini. Se uită de-aproape la cocorniculaninat de gîtul meu. Dădu din cap şi rămase îndelung o ţigară din tutunul adus de mine, pe care i-l întinsese flăcăuaşul. După ce mă cercetă de cîteva ori, înălţînd cînd şi cînd fruntea şi pleoapele, năbădui în scăpărători şi aprinse. Nu-mi făcu nici un fel de întrebare asupra genealogiei şi nobleţei mele, asupra îndeletnicirilor mele sociale. Ştia numai cum mă chiamă şi mă vedea aproape gol, c-un fel de iconiţă la gît. Îi era destul şi vedeam că mă primeşte în tovărăşia lui. Din parte-mi şi eu eram deosebit de mulţumit de această cinste. În chip foarte vag înţelesesem că, în societatea cu care aveam şi eu legături, moş Hau era fanaragiu, ori străjer într-o mahala. Poate moş Spînu era străjer şi celălalt fanaragiu. N-am vrut să mă interesez de aproape de chestia asta, — pentru că eu nu voiam să-i înţeleg şi să-i respect decît în ipostaza de pescari. Îl văzusem mai cu samă pe moş Hau mînuind cu eleganţă varga undiţii. Tot ritualul pe care-l îndeplinea el pe malul bălţii era aşa de potrivit cu locul, încît nu mi-l puteam închipui în altă parte.

Era un meşter — şi pe ostrovul nostru, unde nu pătrunsese încă rîia socială, oamenii nu se puteau diferenţia decît după vrednicie. Mă socotii cu umilinţă cel mai mic între toţi şi acceptai, recunoscător, invitaţia pe care sexul frumos mi-o adresă.

— Acu lasă mata undiţa şi hai cu noi mai la umbră. Facem o leacă de foc şi ne punem inima la cale. Pricepeam că inimă înseamnă stomah. Deprindeam destul de lesne dialectul ostrovului.

Pe cînd aprindea focul în preajma colibei, lelea Ileana făcea felurite reflexii.

— Azi peştele s-o lenit mai devreme decît altă dată. Ieri soarele s-o uitat înapoi de după nouri şi cucoşul o venit în prag ş-o cîntat de trei ori. Am înţeles că astăzi are să se schimbe vremea.

— Asta numaidecît, mormăi moş Hau.

Eu întorsei privirea cu admiraţie spre Culai, căci şi el fusese proroc. Fără să pară deloc mîndru de aptitudinile lui, îşi îndeplinea cu hărnicie partea lui de slujbă la acel ceas al zilei. Curăţise ceaunaşul de coajă şi-l aducea plin cu apă din baltă. Aflai deci că-n ostrov nu-i nevoie de fîntînă. Culai îmi risipi şi ultima nedumerire.

— Dacă ţi-i sete, îmi zise el, vîră o trestie în baltă şi bea apă rece de la adînc.

Stînd în jurul focului pe maldăre de stuh, observam că nici ceilalţi doi pescari nu erau mai îmbrăcaţi decît mine şi decît tovarăşul meu. Aveau pe ei ceva care se putea numi suman, pe lîngă cămăşi şi nădragi suflecaţi; vîntul şi apa însă puteau trece cu uşurinţă prin spărturile lor. Ţinînd samă că pe lîngă ceasornicul meu aninat de gît, podoabă zadarnică, eu însumi n-aveam pe mine decît un costum cu totul sumar, din care lipsea esenţialul, — descoperii cu plăcere că-n breasla noastră n-are ce căuta luxul. Mă simţeam foarte bine aşa cum eram şi tovarăşii mei erau tovarăşi buni.

Ceaunul sta aninat în cracana cu trei picioare şi-l băteau vîlvătăile stuhului. C-o custură alcătuită din-

tr-o frîntură de coasă, lelea Ileana curăţi cîţiva peşti, dintre cei care i se păruseră ei mai vrednici pentru un ospăţ pescăresc. Ii presără din bielşug cu sare şi-i potrivi în ţăpuşă. Atunci am învăţat cum se găteşte cea mai bună friptură de peşte. Intăi trebuie să ţii ţăpuşa destul de departe de bătaia flacărilor, ca să prindă carnea o uşoară pojghiţă. Subt această pojghiţă, pe urmă, peştele se coace în voie şi-n zama lui, apropiindu-l treptat-treptat de pojar.

Mămăliga a fost minunată şi peştele împărătesc, — cel dintîi foame preistorică. Am învăţat a mînca cu mînile. Pe urmă ne-am întins pe spate, în umbră, aşteptînd cu nepăsare ploaia. Numai lelea Ileana mai rămase o vreme singură, descîntînd ciovelele şi stupind focul, făcînd semne şi închinîndu-se cînd spre soare, cînd spre balta misterioasă.

PLOAIE, LA NADA FLORILOR

Soarele a pălit cam tare, îmi zise Culai, peştele a fost destul de spuzit de sare, aşa încît îmi închipui că ţi-i sete.

— Nu mi-i tocmai sete, răspunsei eu.

Imi era sete: mi se uscase limba în gură; însă îmi făceam socoteală că trebuie să mai rabd. Apa din jurul ostrovului era plină de gîngănii mari şi mărunte, pe care le vedeam cu ochii; şi de altele şi mai mărunte pentru care, ca să le deosebesc, aş fi avut nevoie de instrumentele din laboratorul gimnaziului nostru. Era mai bine poate să nu fi ajuns la cunoştinţa acelor instrumente. Viaţa ar fi fost mai simplă şi apa mai acceptabilă.

Culai mă privi dintr-o parte, rînjind.

— Am văzut că nu ţi-a plăcut apa nici din ţavă de trestie. Nu ţi-i sete?

— Nu.

— Bine, atuncea uită-te cum scoatem noi apă de la adînc, mai bună decît la cofetărie. Noi avem o cişmea pe care tîrgoveţii n-o ştiu. Ş-o pivniţă mai bună decît la voi acasă. Vezi ulciorul ista pe care-l scot de sub plagie, dintr-un ascunziş ştiut numai de mine?

După ce l-ai văzut, bagă de samă că are o frînghioară și-un bolovan cu care-l cobor tocmai la fundul fundului, în prăpastia bălții; căci aicea, la Nada Florilor, este adîncime mare, unde forfotesc izvoare. Ș-acest ulcior — uită-te bine — are un dop — ca s-ajungă la fund, gol. Și pentru acest dop am sfoară tare de undiță: ca să trag și să scot dopul cînd ulciorul ajunge la fund. Atunci intră în ulcior apa cea rece — pe care noi o bem cu mare plăcere. Dar cui nu i-i sete, n-are decît să nu beie.

Lelea Ileana rîdea într-un dinte. Moș Hau și moș Spînu, tolăniți pe maldăre de stuf, mă priveau pieziș. Rîdeau și ei desigur, dar în sine, — căci pe obrazurile lor obosite și întristate de bătrîneță nu observam nici o crispație de rîs. Pe cînd Culai, pe măsură ce-mi dădea explicațiile, lăsa domol la fund ulciorul cu frînghioara, trăgea sfoara ca să-l destupe, îl lăsa să se umple de apa rece a fundului și-l trăgea cu luare-aminte la lumină.

— Eu zic să guști — așa, de-o probă... îmi zise el cu generozitate, prezentîndu-mi ulciorul cu amîndouă brațele întinse — ca pe un obiect sfînt.

Apă rece de fîntînă adîncă.

— Poți să beai tot, îmi șopti Culai. Mai este; și mai scot o dată și pentru noi.

Am depărtat ulciorul de la gură ș-am răsuflat prelung, ca după un început de asfixie. Bună apă, rece apă, — ca pentru o sete sărată ca a mea și ca pentru o arșiță ca aceea care ne apăsa. După ce beau toți — mai pun pe Culai să mai scoată o dată ulciorul de la fund.

Ce fel de instrument ciudat și complicat au inventat oamenii aceștia sălbatici din baltă și de pe ostrov, ca să găsească și să scoată apă rece! Eu socoteam că

instrumentele ingenioase se găsesc numai în laboratorul școlii. Văd că se găsesc și la Nada Florilor.

— Mai bei o gură ? mă întrebă Culai.

— Mai pe urmă.

— Așa-i că-i bună ?

— Bună.

— Așa. Învață-te a vorbi cu dreptate, măi băiete. Acuma scoală și să mergem să punem undeva, sub stuh, straiele. S-au uscat, dar n-ai nevoie să te îmbraci cu ele. Acuși plouă.

Intr-adevăr, în arșița neclintită a după-amiezii, sporea zăpușeala. Din miazăzi creșteau nouri, dezvoltîndu-se spre înălțimea cerului. Un vîntișor iute fîlfîi în pămătufurile trestiilor ; — trecu. Baltă și stufării rămaseră iar neclintite. Soarele se stînse, balta se întunecă și se zimțui de crețuri fine. In umbra care căzuse deodată peste strălucirea zilei, se întinse o liniște mare. Și se auzi în depărtare sunînd ploaia, sau vîntul, sau un șuvoi de apă...

Era ploaia. Venea în potriva noastră ca un painjeniș. In curînd sticli în mărgele oblice. Trestiile tresăriră frămîntîndu-se. Balta scăpără de bulbuci. Și pînza de stropi ne învălui brusc — apoi rămase curgînd asupra noastră, călduță și totuși răcoritoare.

Sexul frumos al insulei se trăsese sub coliba de stuh. La dreapta, moș Hau, la stînga, moș Spînu. Tustrei stăteau pe brînci și dormitau cu ochii grei de somn. Eu, lîngă Culai, primeam ploaia care-mi șiroia de pe păr în ochi și pe obraz. Nu simțeam nici o nevoie să mă apăr. Dimpotrivă, aveam un fel de bucurie și desfătare, ca întreaga împrejurime. Sălcii, liane, papură și trestii sticleau de un rîs real, pe care-l simțeam și-n mine. Și stînd cinchit la marginea ostrovului, văzui deodată și balta foind formidabil sub

lucru. Toate lighioanele ei de la adîncuri suiau în zigzaguri spre acele de fulgere ale ploii. Erau mii de crustacee de toate mărimile, neclasate încă de naturaliști, de colorile și de desenurile cele mai surprinzătoare. Erau pești care treceau în șiraguri — grămădiri de linioare abia văzute; — alții avînd formă și punctul enorm al ochiului în mica lor transparență; alții mai mărișori, puzderie care evolua ou instinctul primejdiei, fugind de umbra monstruoasă o costrășilor, ori de gurile de balaur ale știucilor. Insfîrșit pești formați deplin — mari cît palma, alții mai mari, — ochene cu ochii cercuiți roș, lini aurii, carași cu reflexe de argint vechi, crapi bătrîni cu solzii ruginiți. Scoici deschise, melci de apă, lipitori și șerpi, — întreaga faună, fără număr, fiica mîlului primordial, se frămînta într-o monstruoasă bucurie, într-o neagră și inconștientă bucurie, sub tremurul ploii călduțe. Era bucuria vieții și a morții și a transformării necontenite. Căci toate nu ieșeau pentru că ar fi fost flămînde. Viața are totdeauna nevoie de hrană. Dar ieșeau într-un spasm misterios — chemate fiecare de bogăția imensă a materiei, găsind hrană pentru organele lor nesățioase și oferindu-se ca hrană altor guri și altor stomahuri. Era absurditatea aparentă — născută din infinitul neclintit; — era un moment pasager al transformărilor, care punea, înaintea ochilor mei uimiți, pe urmașii pitici ai unor gigantice dihănii din mîlurile terțiare, fantazii imense și căzute ale pămîntului primitiv.

Toate cele de acum au fost odinioară gigantice. În toate s-a păstrat sămînța dintăi, ca o amintire; așa cum noi, cei din urmă într-o epocă domoală, avem în noi știință tulbure despre animale enorme și oameni uriași. Au fost desigur oameni mari și fantas-

tici, — din care se trag rudimentele din coliba de stuh. Şi moş Hau, şi moş Spînu au toată înfăţişarea unor foşti uriaşi, pe vremea balaurilor.

Cîndva, în vremea poveştilor, şi mătuşa Ileana va fi fost frumoasă. Pe-atunci se băteau munţii în capete şi scuipau foc, şi-n preajma lor păzeau trecerea dihănii apocaliptice.

Această impresie a rămas bine pecetluită în mine şi s-a confirmat prin unele cunoştinţi de mai tîrziu — cunoştinţi, vai, zadarnice şi mici: unitatea în faţa incomensurabilului. Între liane, gasteropode, crustacee şi vertebrate, se strecura, cu virgule şi curbe bizare, ţiparul. Culai îl cunoştea şi-l preţuia, şi cerca să prindă unele specimene mari şi frumoase în glodul negru din marginea coşcovei.

— Nimic nu-i mai bun, bre, pe lumea asta decît racii şi decît chişcarii, îmi declară el. Chişcarul mai ales e bun să-l freci cu sare şi să-l zvîrli de viu pe cărbuni. Atuncea îşi capătă el dulceaţa lui.

Aceşti ţipari, care plăceau aşa de tare lui Culai fripţi de vii pe cărbuni, erau poate mosafirii cei mai bizari de la Nada Florilor. Bizari şi de departe. Căci, după o rînduială a nomolurilor din vremea de demult a dihăniilor celor mari— ţiparii şi astăzi, cînd le vine vremea reproducerii, se duc, ca şi strămoşii lor uriaşi, în întunericul cel străfund al oceanului Atlantic, la o mie cinci sute de metri adîncime. Cînd le vine vremea poruncită, dintr-un anumit ceas care bate în eternitate, toţi ţiparii de o anumită vîrstă pornesc pe tot pămîntul, în cursul apelor. Se lasă pe pîraie, străpung iezăturile, coboară pe rîuri, de pe rîuri în fluvii şi din fluvii în mare, — pînă la adîncimea neagră unde strămoşii îşi amestecau semînţele şi laptii. Acolo porneşte principiul lor de viaţă şi nasc din ouă nişte animale

mici cît unghia şi sticloase, care îşi trăiesc în sărătura mării vîrsta prefacerii. După ce devin ţipari, intră în fluvii şi apoi pe rîuri şi pîraie, se duc la locurile lor de hrană. Ii caută Culai în marginea coşcovei şi mătuşa Ileana în mîlul gros al unui pîrău pe jumătate uscat de arşiţa verii. Ii priveam şi eu, între mii de alte vietăţi al căror secret nu-l cunoşteam şi mi-a rămas şi astăzi taină, — şi le urmăream evoluţiile subt umbra apei uşor aburită de sfîrşitul ploii.

Soarele apăru iar — şi spre miazănoapte ploaia fugea ca o fumegare a pămîntului şi-a bălţii.

Lelea Ileana, zîna altor epoci, adormise între cei doi uriaşi, sub coliba primitivă.

ÎNDELETNICIRILE INSULARILOR MEI

Ehe, măi băiete, răspunse Culai la o întrebare a mea, viața noastră nu-i ușoară, dacă vrei să știi tu.

Mie, dimpotrivă, viața acelui mic trib, de pe ostrovul de la Nada Florilor, îmi apăruse ușoară și fericită. Eram gata să fac supunere și jurămînt legii lui: căci îmi plăcea și soarele pe baltă, și stuhurile cu sălbătăciile lor, unde cîntă cucul și alte neamuri de paseri, și apa cu toate ale ei și mai ales cu peștii — din care mîncasem o friptură așa de bună.

— Cam sărată, măi Culai, dar tare bună. Ce-i mai lesne, măi Culai, aici, la ostrov, decît să tragi cu undița un pește din baltă și să-l frigi?

— Intr-adevăr, nu-i greu, răspunse Neculai, numai trebuie să știi să-l prinzi. După ce-l prinzi, trebuie să faci foc și să-l frigi. Tu crezi că-i ușor să faci foc?

— Fac foc cu chibrituri.

— Hm! Ești un prost. Cîte paseri zboară, tu socoți că toate se mînîncă. Mai întăi chibriturile nu ți le dă nimene degeaba. Și noi n-avem de cheltuit parale pe chibrituri. De chibrituri se servesc numai tîrgoveții. Ș-afară de asta, vreau să te văd eu cum strici o cutie

de chibrituri pe vînt şi pe umezeală. Asta, la noi, nu se poate...

Culai scuipă cu dispreţ în baltă. Eram nedumerit.

— Atuncea cum? Cu amnar şi cu iască?

— Asta-i, — dar caută tu iască ş-o fierbe, ş-o potriveşte. Şi găseşte în fundul apelor o cremene care are într-însa scîntei. Şi înjgheabă-ţi ş-un amnar din criţă moale. Pentru asta trebuie pricepere, bre, şi meşteşug. Apoi, după aceea, altă pricepere şi alt meşteşug ca să clădeşti surcele, ori stuh uscat. Punînd iască, trebuie să ştii o vorbă şi să potriveşti suflarea, ca să iasă flacără. Mătuşa Ileana ştie pentru asta ş-un descîntec. Vra să zică, trebuie să ai şi un ceaun, ca să poţi fierbe o mămăligă. Ca să faci mămăliga, trebuie să ai făină. Iar făina trebuie s-o cerni. Dar înainte de a avea făină, măi băiete, trebuie să ai păpuşoi ş-o moară ca să-i macini. Iar mai întăi şi mai întăi de toate, trebuie să ai o bucată de loc să sameni grăunţe de păpuşoi, să iasă păpuşoiul şi să crească, să-l prăşeşti, să-l culegi, să-l usuci şi să-l baţi. Nu mai spun că trebuie o cujbă pentru ceaun, dacă n-ai pirostrii...

Intr-adevăr, asta-i mai greu, am răspuns eu gînditor. Voi cum faceţi?

Dac-ai trăi cu noi, ai învăţa ş-ai vedea, răspunse rîzînd Culai. Iar dac-ar fi numai asta, n-ar fi nimica. Trebule să mai ştii şi altele...

In clipa aceea, dinspre coliba de stuh, auzii mormăirile moşnegilor. Moş Hau ridicase capu-i bărbos şi măcăi de două ori ca o raţă sălbatică spăriată.

— Piiu! ucigă-te crucea! strigă înfricoşată lelea Ileana, stupind spre el.

— Hm! mormăi moş Hau, — Culai are dreptate, domnişorule, căci, după cum spune la legea noastră a pescarilor cu undiţa,

Vara trece ca o pîne,
Vine iarna ca un cîne...

Ce facem noi cînd înghiaţă balta, ş-aici, la vatra noastră din vremea verii, pe ostrov, se suie lupii, fac cîslă şi urlă? Atuncea noi, domnişorule, n-avem ce căuta aicea, căci apa-i închisă sub ghiaţă ca sub stîncă; şi trebuie să ne cîştigăm cu amar viaţa între ceilalţi oameni.

De şi moş Hau rîdea, — eu simţeam în glasul lui o dezolare rece şi profundă ca adîncimea din preajma noastră.

— Atuncea ce faceţi? am întrebat eu cu naivitate.

— Atuncea începe robia noastră, domnişorule, răspunse lelea Ileana, pînă ce se întoarce iar soarele de primavară şi prinde iar a cînta cucul. Iarna, intrăm în slujba oamenilor şi mîncăm pîne uscată — gîndindu-ne cu lacrimi la peştele de mai înainte, fript aici în ţăpuşă, la foc de stuh. Eu, să ierţi mata, pe lîngă meşteşugul acesta pe care-l fac cu bucurie şi cu plăcere, mai am ştiinţa multor doftorii şi descîntece. In bordeiul meu de-acasă, am strînse buruieni de leac. Şi de la mama, care acuma-i pe ceea lume, am învăţat cum să fierb acele buruieni şi ce vorbe să spun ca să fie celor bolnavi cu folos. Pe lîngă asta ştiu rînduiala lehuzelor ş-a copiilor celor mărunţei. Ştiu să-i scald cu stroh de fîn, să-i trag şi să-i ung cu undelemn descîntat, ştiu vorbele care chiamă pentru ei somnul de la casele unde ard lumini, sara; ştiu să-i apăr de spaime şi de duhuri. Ştiu de asemenea — pentru cei care au nevoie — să fac de dragoste şi de scîrbă şi altele, pe care bărbaţii nu se cade să le cunoască. Toate acestea le fac — şi stau pe lîngă foc, aşteptînd să vie sfîntu Soare de mărţişor.

După cum vezi mata, viaţa noastră nu-i viaţă uşoară. Asemenea o duce greu şi năcăjitul acesta care măcăieşte ca raţa, ori cîntă ca un cuc, fără grijă. El aici, pe ostrov, uită de vremea cînd îi suflă vîntul de iarnă în spărturile sumanului. Atuncea intră şi el ca o cîrtiţă prin unele case şi slujeşte. Taie lemne, ori cară apă. Aprinde fînarele primăriei. Cîteodată, în ierni cînd are cojoc, face de strajă în uliţa Pietrarilor, aproape de bordeiul meu. Mai intră la mine şi se încălzeşte la vatră. Ş-apoi vorbim amîndoi de ce-a fost, aşteptînd vara şi moartea. Dar alţii nici atîta nu pot face: cum e moş Spînu care, cum dă îngheţu, intră undeva într-o ghizunie şi-şi suge labele, ca ursu.

Tustrei bătrînii mă priveau fix, cu ochii lor trişti.

— Atuncea cum faceţi? întreb eu. Spunea mai înainte Neculai de păpuşoi, de praşilă, de măcinat şi de făină...

— Avem noi un secret al nostru, rînji Culai.

— Avem mai multe secreturi, adăogi moş Hau, şi unele le-a învăţat şi moşneagul ista, care-i mai păcătos. Aşa, cum s-aşează ghiaţă tare pe iaz şi încep a tăia oamenii produfuri, ca să nu se înăduşe peştele dedesubt, — noi batem din bucăţi de alamă, cu ciocanul, nişte măistrii în chip de peştişori cu coada întoarsă ca o undiţă. Cu asemenea năluci venim la produfuri, unde păleşte soarele, le dăm drumu-n apă cu sfară şi le tragem repede şi le purtăm cu meşteşug, ştiind feriţi, pînă ce se nimereşte de se repede ştiuca şi o-nnină. Cîteodată avem noroc, cîteodată stăm cu nasurile plecate degeaba, ca asupra unei fîntîni pustii. Îngheţăm şi ne facem vineţi ca porumbrica. Răbdăm şi tremurăm şi ne gîndim aşa că-i sfîntă vara, — iar în vremea iernii e vai de viaţa noastră pescărească şi blăstămăm ceasul acela cînd am născut pe lume. Nu-

mai iaca se-mblînzește faur și încep a se bate știucile la margini dezghețate de iaz. Atuncea începem a răsufla. Apoi îndată după aceea înverzește malul și papura și ghiața din baltă a fumegat în nouri, parcă nici n-ar fi fost. Am făcut pentru asemenea treabă ostii. Le-am meșterit mai mult eu; că Spînu nu se pricepe. Le potrivesc cu trei crengi, cu limbile bine întoarse și ascuțite. Le așez în mîner ușor și sprinten — și căutăm locul crapilor, unde fac ei sobor de dragoste; căci atuncea-s surzi și chiori, ca și oamenii. Pe lîngă dragoste, îi mai lenevește și soarele, și noi ne tragem pe după păpurișuri și-i lovim cu ostiile... Mai avem și alte științi; cît despre păpușoi și făină, dacă vrei să știi, află că noi, pescarii, de și ne pricepem, nu prea avem plăcere să sămănăm și să prășim. Totuși peștele fript nu-l putem mînca fără mămăliguță din fruntea făinii.

— Atuncea cum faceți?

— Păpușoiul, domnișorule, am învățat a-l fura de pe ogoare, căci nevoia te învață toate, și-l măcinăm la moară, dînd morarului dreptul său. Fără dreptate și fără cinste, nu se poate trăi pe lumea asta, — căci dincolo, după moarte, este judecător și cîntar...

Eu rămăsei gînditor, pătruns de acest mare adevăr, și tovarășii mei tăcură, în blîndețea lină a după-amiezii. Lacul aburea leneș, cu larma închisă în cotloanele-i nenumărate. Paserile și dihăniile lui dormitau la umbră, așteptînd painjenișurile oblice ale asfințitului.

— Acu-i vremea să trec la coșcova de dincolo, zise Culai, să caut niște scoici. După ce mă întorc, azvîrlim iar undițile.

Fără să aștepte nici un îndemn, cu mișcări simple, dădu drumul de pe el straielor sumare care mai mult îl dezgoleau decît îl acopereau, și lunecă fără zgomot în apă, lîngă plavie, ca un animal în elementu-i obiș-

nuit. Trase după el un săcuşor de pînză şi, înotînd în picioare, şi-l trecu pe după gît. Se lăsă pe-o coastă, cu mişcări agile. Cînd ajunse la optzeci de paşi, lîngă coşcova din faţă, se răsturnă brusc cu fruntea înainte şi o clipă i se zări pe luciu furca picioarelor. Apăru cu scoici în mîni şi-n gură ; şi le strecură în traista de la gît, şi iar se cufundă. Îl priveam uimit cum se mişcă fără silinţă, cumpănindu-se cu mlădieri sigure, fără zgomot şi pufnituri. Îl privea ca şi mine un bîtlănaş cînepiu de pe tava verde a unei frunze de nufăr. Nu-i strica nimic din liniştea lui posomorîtă şi din peisagiul familiar. Trecu ca pe deasupra unui tovarăş ş-un pescăruş vînăt, într-un zbor pieziş, observîndu-l numai c-un ochi. Culai îşi săvîrşi neîntrerupt operaţia de cufundător şi se întoarse la ostrov cu aceleaşi ondulări uşoare de dihanie aquatică.

— Suta asta de scoici, vorbi el, depunînd săculeţul la adăpost şi acoperindu-şi o parte din goliciune, suta asta de scoici o duc lui cuconu Panainte. Am eu cu dînsul un *condract.*

Îi mărturisii că eu nu mă simţeam în stare să încerc asemenea pescuit, de şi puteam să mă ţin deasupra apei.

— Ai să înveţi şi tu, n-ai grijă, hotărî el. Mergi cu mine şi te muştruluiesc eu. Dacă ştii a înota cît de cît, te învăţ să te cufunzi ca vidra. Dar eu ţi-oi spune alta. Adă mîni lui moş Hau o gărăfioară de rachiu de cel tare, pe lîngă tutun — tutunu-i deosebit, — şi te învaţă el un lucru mai bun şi mai frumos decît toate. — Moşule, se-ntoarse el către bătrînul Hau ; — eu zic să-l înveţi a prinde raci.

— Să-l învăţăm, primi moş Hau. Şi îndată cîrcîi de bucurie ca o privighetoare de baltă.

— Cîrcîie numai cît aude de rachiu, observă lelea Ileana ; dar cînd a avea garafa în mînă, se ia la întrecere cu toată balta. Altfel, de învăţat, te învaţă, că meşter ca el nu-i nimeni la asemenea treabă.

Eu întreb bucuros, — şi cu un aer de cunoscător în acelaşi timp :

— Cum îi prinzi, moş Hau? Cu răcila ori cu mîna?

— Cu mîna-i prinde Neculai, îmi întoarse cuvînt bătrînul. Iar cu *ostromenturi* de care vorbeşti, umblă mai ales boierii. Dar eu, cu zece vărguţi de răchită şi cu ce mai trebuie pe lîngă ele, te învăţ un meşteşug să te duci cu el şi la Pariz, să te fudulesti.

Cunoştinţile mele pescăreşti aveau perspective din ce în ce mai întinse. Confirmai din nou tranzacţia ; şi, trăgînd pe mine straiele uscate, începui să am imagini fericite din partida mea de a doua zi, la raci.

Rînduiala mea este să dorm acasă. Asta îmi aduce o uşoară contrarietate. Trebuia să mă scol ş-a doua zi iarăşi foarte devreme şi-mi adusei aminte, cu strîngere de inimă, că ceasornicul meu se înecase. Îl purtasem ca pe-un fetiş atîrnat cu lanţugul la gît, şi părea să aibă acum altă menire decît măsura timpului.

Îl trăsei pe după urechi, ca să-l aşez, netrebnic, la locul lui, în buzunar. Observ că şi-a reluat ţăcănitul. Soarele verii îl înviase. Îl ascult cu bucurie.

— Umblă! declar eu vesel.

Bătrînul întoarce spre mine ochi miraţi, în barba-i hirsută.

— Ce umblă?

— Ceasul meu.

Atunci moş Hau veni cu nasul pînă la mîna mea, mirosi în treacăt mica maşinărie de metal, alătură că-

tră ea urechea, — trase într-o parte capul, îl încordă, cu sprîncenele încruntate, şi pufni.

— Ptiu, drace! Ce-i asta? Am văzut eu de multe ori ceasornice la boieri. M-am uitat la ele de departe, dar n-am ştiut că-s vii. Cum ştiu ele să arate vremea? Şi ce pot ele să ştie mai bine decît mine, care mă uit la lună şi la stele şi cunosc cît este pînă la răsăritul şi la asfinţitul soarelui? Asta-i o drăcărie nemţască, de care eu n-am nici o nevoie. Hm!

Lătră de două ori cu mirare şi rămase uitîndu-se ţintă la ceasornicul pe care-l ţineam încă în mînă.

Culai se prăpădea de rîs. Iar moş Spînu era grav şi mut şi nu înţelegea nimic.

Ţinîndu-mi cu credinţă angajamentul, m-am înfăţişat a doua zi, înainte de răsăritul soarelui, cu cele de cuviinţă; şi moş Hau m-a învăţat cum se prind racii cu undiţile şi cu meredeul. De la el am deprins acest meşteşug cu care şi astăzi mă laud.

PESCUITUL RACILOR ŞI ALTELE

Meşteşuguri de prins racii vor fi fiind multe. Naţiile civilizate au divulgat unele, în publicaţii enciclopedice ori de specialitate. Desenatori, care nu s-au ostenit niciodată pînă la baltă, le-au explicat în linii schematice.

Astfel, am aflat, — mai tîrziu, — despre pescuitul numit «à la balance». Laşi să cadă în apă un volocel afund, larg cît o strachină, în care fixezi o greutate ş-o nadă. Plasa aceasta e atîrnată de o sfoară. O salţi lin ca pe o cumpănă, atunci cînd bănuieşti că racul, adică lăcomia, s-a adunat la ospăţul cu care-l înşeli.

In bălţile Dunării pescarii aşează bucăţile de carne în capetele despicate ale unor vergi. Le cearcă din cînd în cînd; le scot cu fereală pînă la faţa apei, şi apucă repede racul cu mîna. Avem de-a face deci cu mijloace foarte vechi, ca şi cel mai simplu, pe care l-au practicat cei dintăi oameni: — aşa cum l-am văzut operînd pe Culai. Intri în apă şi dibuieşti cu mîna prin găurile coşcovei, ca şi cum ar umbla rac după rac. Trebuie să rabzi crestături de foarfece, şi să-ţi sugi degetele sîngerate după ce zvîrli stacojul în

traistă, c-o binecuvîntare nu tocmai creştinească. Racii îi mai prinzi şi cu volocul, împreună cu peştii băltii, — dar atuncea ei nu constituie decît un adaos întîmplător. Tot un fel de balanţă primitivă e şi ceaunul lăsat la mîl şi scos din cînd în cînd la luciu.

Intre toate meşteşugurile, unul, al lui moş Hau, necunoscut enciclopediilor şi naţiilor civilizate, rămîne pentru mine cel mai iscusit şi mai vrednic de luat în consideraţie. Iată-l, cu toate complicaţiile, fineţele şi, mai ales, adaosurile lui.

— Mi-ai adus mata tutunul? zice bătrînul, în revărsatul zilei, înainte de răsăritul soarelui, cînd pîcla stă încă pe apă, ca un abur de lapte. Dacă l-ai adus, e bine, şi să m-aştepţi să fac o ţigară. Mata nu-i nevoie să faci, căci racii îi prinzi şi fără asta. Acu, după ce-am tras un fum bun şi mi-am încălzit nasul şi barba, bagă de samă că desfăşur şi întind frumos pe plavie cinci aţe de undiţă, legate de nişte trestioare subţiri. In capătul slobod al aţelor, înod bucăţi de carne. Asta-i carne pe care casapii n-o mai pot vinde, — căci, învechindu-se, muşteriii lor n-o mai cumpără. Insă mata trebuie să cunoşti că racilor le place carne cu miros. Macar că n-au nas, ei o adulmecă şi vin cu mare bucurie la dînsa. Nu este, domnişorule, altă dihanie pe lume, în văzduh, în apă şi-n pămînt, care să tragă, să ierţi mata, la hoit, cu mai mare hărnicie, decît racul. De aceea, cînd s-a înecat Gheorghiţă Pricop aici, acu trei ani, nu l-au mai putut găsi pescarii nici cu cîngile, nici cu voloacele, căci l-au mîncat racii, de n-a mai rămas din el nici cît un fir de mac.

Acu, după ce zvîrlim în apă bucăţile de carne, stăm puţin, pînă ce dihăniile dau de ele şi le pipăie cu mustăţile. Pînă atuncea, pregătim meredeul. După cît vezi,

acest meşteşug e o cupă de sîrmă împletită, întărită în capătul unui băţ. Cu dînsul scoatem racii...

Ia aminte. Cum au dat de carne, o apucă în cleşte şi prind a se trage îndărăt spre cotlon. Aţa dă semn : se întinde şi tremură. Pui mîna pe vargă şi tragi cătinel. Racul se ţine de bucata de carne şi suie în sus ca o umbră. La faţa apei îşi dă drumul. Dar mai înainte de a-şi da el drumu, eu i-am şi pus pe dedesubt cupa meredeului şi l-am prins. Il aduc la mine, îl apuc uşor cu două degete şi-l zvîrl în traistă. Gata ! Să ştii că toate pieirile sînt numai din lăcomie.

Acuma stai şi fii cu luare-aminte, ca să prinzi pe al doilea. Unde vezi că cearcă — trage şi pune meredeul. Eu îmi mai fac o ţigară şi pe urmă îmi arunc undiţile la peşte. Dumnitale, domnişorule, îţi plac racii ?

— Îmi plac, moş Hau.

— Cum îţi plac ?

— Imi place să-i mînînc, dar nu ştiu cum să-i pregătesc, moş Hau.

— Ei, atuncea să te învăţ eu care-i cea mai bună mîncare de raci, domnişorule. Un pescar cată să ştie şi asta. — După ce-i speli bine în trei ape...

— Cum ? In trei ape numaidecît ?

— Numaidecît în trei ape. După ce-i speli bine în trei ape, îi pui la foc în oală, de vii — după cum li-i socoteala lor. Dar mai nainte de a-i spăla şi de a-i pune în oală, să nu uiţi că trebuie să-i jugăneşti. Adică le rupi aripioara din mijloc din coadă şi tragi cu ea şi mătişorul care-l au ei în pîntece. Intr-acel mătişor se află veninul şi necurăţenia lor. Aşa că după ce i-ai zvîrlit în oală, pui peste ei numai un păhărel de vin amestecat cu apă ; să nu pui mai mult, asta-i lege ; adaogă sare, usturoi şi ale legumuri ; şi-i laşi să fiarbă înăduşit pînă ce se fac stacojii. In vreme cît fierb,

curăți mai multe căciulii de usturoi, pisezi căței într-o scăfiță — și faci un mujdei ca acela. Ai știut a-i prinde, ai știut a-i fierbe, ai știut a pisa usturoiul ș-a-l adăoga cu zamă de-a lor sărată; apoi acuma îți mai rămîne cel mai prima și mai întăi: să mai poți face o mămăligă bună. Asemenea mămăligă, domnișorule, cată să fie bine fiartă și mult mestecată și scoaptă. Mămăligile boierești sînt, după cît știu, pripite și moi; pe cînd mămăliga asta trebuie să fie ca a noastră, a oamenilor de rînd, destul de tare, ca să nu se lățească pe fund. Mămăliguța aceasta vîrtoasă dă mare ajutor la o bunătate ca asta. Am aflat, domnișorule, de la unii și de la alții, că boierii sucesc și prefac în fel și chipuri racii și le pun ouă și undelemnuri și alte multe; ș-apoi îi împung cu niște furcuțe și-i culeg cu niște linguriți și niște cuțitașe ș-aduc cîte-o fărîmă la vîrful buzelor. Să știi mata că aceea nu-i mîncare de raci. Cu așa doftorii poți amesteca și surcele — și-i tot una. Așa încît celor pe care ai să-i prinzi să nu le faci petrecere boierească, ci să te porți cu ei cinstit și să-i ospătezi precum te-am învățat: de cînd e lumea și pămîntul, asta le-a fost datina lor. Se mînîncă cu mujdei și cu mămăligă țărănească. Altfel nu poate fi.

După învățătura aceasta, moș Hau fluieră subțirel, răspunzînd unei paseri din stuh; și trase cel din urmă fum de țigară frigîndu-și buzele și stupind capătul aprins în baltă; și-și desfășură undițile de pește. Culai, lelea Ileana și moș Spînu stăteau pe vine, ca niște idoli neclintiți în cuibarele lor de papură, — cu imaginile răsturnate în baltă. Și trupurile lor și imaginile tot așa de nedeslușite și estompate în aburul dimineții.

Cînd am tras din baltă cel dintăi rac, am ţipat de bucurie — însă fără glas, în lăuntrul meu. Şi ca şi cum mi-ar fi răspuns, o săgeată de lumină, cea dintăi, scăpără pe luciu dinspre răsărit. Indată, am simţit în braţul drept greutatea celui de-al doilea rac şi l-am văzut suind spre mine ca umbra unei labe fantastice. Cu totul concentrat şi absorbit ca-ntr-o pasiune fără fund şi fără frîu, n-am mai dat lumii înconjurătoare nimic din simţirile mele ; pînă ce abia într-un tîrziu, cu ochi tulburi şi obosiţi, am văzut iar lumea şi, în lumea aceea strîmtă, pe tovarăşii mei.

Bătea soarele de vară cu putere şi stuhurile, neclintite şi solemne, aşteptau în singurătate sfîrşitul lucrurilor. Peste neclintirea aceea a singurătăţii ş-a pustiei, curgea, odată cu lumina, un zvon compact şi masiv, al tuturor paserilor şi gîngăniilor cuprinsului. Lumină şi zvon păreau una, strîns împletite. Lumina nu-mi jignise vederea, zvonul nu-mi tulburase auzul. Toate erau încorporate singurătăţii, — şi tovarăşii mei pescari urmau să pară idoli ai liniştii.

Imi destind braţele şi picioarele. Cumpănesc traista cu raci. Trebuie să fi prins cincizeci ori şaizeci. Mă declar în mine însumi mulţămit şi fericit, ca şi cum viaţa n-ar avea să-mi dea altă satisfacţie şi s-ar mărgini numai la cercul ostrovului şi la acea oră strălucită şi vibrantă.

Cîte ceasuri să fie ?

Imi duc mîna la buzunăraşul din stînga pieptului. Nu simţesc nimic sub degete. Pipăi precipitat. Ceasornicul lipseşte. Cu toate acestea, după cît mi-amintesc, l-am luat de-acasă. L-am privit cînd am plecat, la ceasurile două şi jumătate. Să-l fi lăsat pe măsuţa de lîngă pat ?

Se poate. Cu toate acestea, ştiu că l-am luat.

L-am pierdut venind spre baltă? ori trecînd la ostrov? Ciudat! Însă n-am vreme multă de dat reflexiilor de felul acesta, străine de îndeletnicirea mea principală. Aţele undiţilor mele tremură iar. Şi-mi aplec nasul spre vergi, trăgîndu-le cu luare-aminte şi cu delicateţă.

Cînd m-am întors în lumea celorlalţi oameni părăsindu-mi prietinii, ş-am intrat în casa acelora care, probabil, erau părinţii mei, a apărut iar în mine, ca un ţînţar supărător, chestia ceasornicului. Era un obiect care, pentru anume lume meschină, reprezenta o valoare mai mare decît săculeţul de raci. Se pare chiar că aveam a răspunde de pierderea lui. L-am căutat pe măsuţa de lîngă pat, ca să mă înfăţişez cu el ochilor severi ai tatei. Ştiam însă că n-am să-l găsesc; şi într-adevăr nu l-am găsit.

Desigur l-am pierdut pe drum, ori trecînd pe ostrov. Nu înţelegeam totuşi cum s-ar fi putut să-l pierd. Insă altă soluţie nu puteam da problemei. Ca să am cea mai mică bănuială faţă de tovarăşii mei de pescuit, era peste putinţă. Idolii nu se desfăcuseră nici o clipă din cuibarele lor. Iar profesorul meu moş Hau nu putea să fie decît un profesor respectabil.

Chiar dacă în fundul înţelegerii mele pătrundea o rază de bănuială, foarte fină şi firavă, o lăsam să treacă grabnic. Moş Hau nu putea avea decît drepturi faţă de un discipol. Afară de asta, orice investigaţie a mea pe această singură cale deschisă putea ridica o barieră între mine şi acel loc întru toate fericit, care se chema Nada Florilor.

Cînd, deci, după o zi de vînt şi ploaie, am revăzut pe prietinii mei în ostrov, la locurile noastre, am avut grija să uit cu desăvîrşire pierderea ceasornicului. N-am întrebat pe nimeni nimic. M-am uitat, neglijent

şi mai mult de formă, primprejurul locului unde prinsesem racii după metoda fără greş a bătrînului, şi m-am grăbit să-mi desfăşur şi să-mi arunc undiţile.

— Au fost buni racii? mă întrebă moş Hau, primindu-şi tutunul.

— Foarte buni, moş Hau.

— Cu mujdei şi cu mămăligă mai mult vîrtoasă decît moale?

— Intocmai, moş Hau. Şi acasă la noi, mama e de părere că racii aşa sînt mai buni decît oricum altfel.

— Iaca asta-i bun, rîse moş Hau, privindu-mă cu plăcere. Acuma, după ce ţi-ai aşezat iar undiţile şi eu mi-am făcut ţigara, să te întreb ceva, domnişorule.

— Intreabă-mă, moş Hau.

El tăcu o clipă, privindu-mă pieziş şi pufăind grăbit.

— Uite ce-i, domnişorule. Hm! Aş vrea să ştiu dacă ceasornicele mor ca şi vietăţile.

N-am răspuns. Mi s-a ridicat sîngele în obraz. Am înţeles ceva, — şi-mi era ruşine pentru prietinul şi profesorul meu. El însă se întorsese către mine şi zîmbea. Voia să afle răspuns la întrebare, — aşa, o întrebare despre ceasornice.

Culai, din locul lui, întoarse capu-i zbîrlit, rîzînd c-o gură pînă la urechi. Parcă trase de resorturi, se suciră şi capetele lelei Ileana şi moş Spînu.

— Ascultă, moş Hau, zise Culai. Dă-i-l; şi dacă l-a cunoaşte de stăpîn, ai să vezi că-ndată se bucură şi prinde a ţăcăni.

— Ce spui tu, bre Culai? mormăi moşneagul.

— Nu te cunoaşte, moş Hau, asta-i, urmă Culai. S-a rătăcit el la dumneata, dar lui în suman nu-i place. Iaca, a stat şi nu vrea să mai meargă.

— Oare, bre omule?

— Așa-i, cum îți spun eu.

Moș Hau rămăsese cu gura căscată de mirare. Apoi, convins, scoase din sîn ceasornicul meu și mi-l întinse. Se pregăti, curios, să vadă ce-are să se întîmple.

Așteptă să-l mîngîi, să-l întorc și să-l potrivesc și veni să-și plece urechea, ca să-l asculte, cum pulsează viu și vesel. Mormăi cu mirare.

— Hm! așa-i; te-a cunoscut, ș-acuma a înviat. Bre-bre! toate cîte sînt pe lume le-am știut, dar una ca asta acuma am aflat-o!

Cum a trecut «drăcăria» din buzunarul meu în sînul lui, asta a rămas altă taină pe care n-am mai vrut s-o urmăresc și s-o desleg niciodată. Zîmbetul nevinovat al bătrînului voia însă să-mi dovedească o analogie între mica mea mașinărie și vietățile mărunte care obișnuiesc a trece de la om la om. Ca să urmez a avea drept de popas și parte de învățătură pe ostrov, a rămas de sine înțeles că ceasornicul meu e și el o dihanie ca altele, — care uneori emigrează și alteori se preface moartă.

NOTĂ

De și din acel ceas toată afacerea a rămas moartă și căzută în apa jazului și nu ne-am mai apropiat de ea nici direct nici prin aluzii, nu pot să n-o reiau, pentru a nu lăsa să plutească o bănuială nedreaptă asupra unui meșter pe care l-am stimat. Dacă s-ar fi produs — ca să zicem așa — un delict calificat, ceasornicul meu n-ar mai fi apărut. În complicata-i inteligență primitivă, moș Hau desigur n-avusese decît o mare curiozitate și mai ales dorința să cumpănească

în palma lui, grav şi singur, acea minune a unor veacuri cu mult mai tîrzii decît el. Moartea ceasornicului îl înfricoşase puţin şi-l făcuse să ţie sfat cu lelea Ileana şi Culai. Restituirea o făcuse cu atît mai bucuros cu cît trebuia să fie urmată de ţăcănitul cel minunat. Uimirea lui mulţămită, cînd îşi pleca nasul şi urechea, n-are altă explicaţie. De aceea astăzi trebuie să rectific impresia neplăcută pe care am avut-o în primul moment pe ostrov. Astfel, şi tovărăşia acelui loc fericit rămîne nepătată. Ceea ce nu împiedica pe coloniştii ostrovului, între care mă găseam şi eu, să mînînce mămăligă bine fiartă, din păpuşoi care nu erau ai lor. Cugetînd serios, nici asta nu schimbă nimic: dovedeşte numai că comunismul datează de-atunci, dacă n-o fi datînd mai de demult.

ȘTIUCA

Într-o dimineață, pe ostrovul nostru, s-a întîmplat ceva cu totul deosebit.

Soarele se ridicase din ceață și ziua părea a se vesti frumoasă. Trecuseră rațe și bîtlani pe deasupra noastră și stuhurile sunau de larma paserilor mărunte. Curînd, însă, pe luciul lin, alergă un fior abia văzut. Larma conteni. Moș Hau, în preajma mea, pufăi și făcu înăbușit, numai din gîtlej :

— Hm !

Înălță barba-i zbîrlită și nasu-i rumăn, mirosind spre depărtări.

— Ce este, moș Hau ?

El clătină din cap. Știa el bine ce are să fie.

Apa se încreți în vălurele scurte.

— Domnișorule, mormăi bătrînul, făcînd semn cu capul spre această schimbare la față, mie nu-mi place cînd văd asemenea jimbătură a apei.

— Am spus eu de-asară că-i în cumpănă vremea, se amestecă lelea Ileana. Cînd asfințea, soarele se uita înapoi de după nour. Asta însemnă supărare și vînt.

Nu-mi aduceam aminte de atare profeție a mătușei Ileana. Tăcînd, o acceptarăm totuși, ca să nu pricinuim jignire sexului nostru slab ori ca să nu mai prăpădim vremea degeaba cu răspunsul.

— Astăzi nu cred să facem mare ispravă, urmă femeia.

Era însă unul pe ostrov, care-și avea părerea proprie. Rînjind, Culai găsi de cuviință să se împotrivească.

— Asta nu se poate ști, mătușă Ileană, observă el. Afară de asta, eu, asară, nu te-am auzit grăind. Ai tăcut, ai băut tutun și n-ai spus nimica. Iar soarele a asfințit în senin.

— Măi plodule! se răsti la el sexul slab, tu să nu înfrunți lumea cu vorba, căci ești un prost și nu știi nimica. Tu să taci, s-asculți și să înveți de la cei mai mari. Ce n-am spus eu?

— N-ai spus nimica, mătușă Ileană.

— I-auzi-l cum îndrugă, bată-l pustia! Nu ți-i rușine să ieși înainte și să casti pliscul? Am spus — precum se știe și precum este. Pe lîngă acel semn, am avut și altele, — care se cunosc de cînd lumea și pămîntul. Las' că astă-noapte nu mi-a plăcut cum mieuna mîța și cum n-avea nici un astîmpăr; dar și cucoșul a cîntat fără de nici o socoteală, amestecînd rînduiala ceasurilor, parc-ar fi fost nebun ori prost, ca și tine. Apoi, cînd am pipăit sarea, pe întuneric, am găsit-o jilavă. Toate acestea arată ceea ce are să se vadă.

— Ce arată, mătușă Ileană? Are să bată vîntul: asta nu-i greu de înțeles.

— Mare lucru înțelegi. Arată, măi băiete, că se schimbă vremea. Dacă n-a ploua, mare lucru! Dacă nu plouă azi, plouă mîni numaidecît. Am spus că

mare spor nu facem în dimineaţa asta. Iaca, se ridică şi nouri către soare. Apoi mă gîndesc că-i şi vremea. Desară se pişcă lumina lunii.

Culai urma să-şi ţie obrazul întins şi încreţit, dar rîsu-i scăzuse. Îşi plecă nasul spre plutele undiţilor şi înghiţi în sec, impresionat şi convins.

Într-adevăr, după revărsare de zori calmă şi strălucită, vîntul şi nourii veneau peste noi ca o nenorocire. Căci lumea şi viaţa şi fenomenele naturii n-aveau rost decît în funcţie de ostrov şi pescuit. Cîmpiile şi holdele se prăjeau în arşiţă, mahalaua plugarilor ieşise, cîteva zile mai nainte, cu icoanele, spre izvoare, cerînd prin rugăciunile preoţilor ploaie; buraticii înălţau în toate după-amiezile, în sălcii, cor de orăcăiri disperate cerînd acelaşi lucru; noi însă aveam nevoie de vreme bună şi de baltă calmă, ca să putem arunca undiţile cu folos.

— Iaca asta nu-i bine, mormăi iar moş Hau.

Strălucirea dimineţii se stinsese şi apa se înfiora tot mai prelung. Lumina colţului nostru de lume se schimbase. Stuhurile, cumpănindu-se, se agitau şoptind. Şi pentru ele, ca şi pentru lelea Ileana, scăderea lunii prevestea cumpănă: balauri, la marginea pămîntului, începeau să sufle spre ţărmurile noastre nouri.

Numai moş Spînu, ca totdeauna, se arătă nepăsător către toate. Părea a nu înţelege dezbaterea noastră şi şoaptele împrejurimii. Cunoştinţile lui despre tainele vieţii şi-a lumii erau cu totul mărginite. Cu mişcări precipitate, c-un fel de lăcomie şi disperare, trase de la adînc o ochiană, — era cea dintăi ochiană a lui în dimineaţa aceea, — se grămădi asupra ei scoţînd-o din ac, şi, trăgînd către el undiţa de ştiucă,

o înfipse în cîrlige mari şi o aruncă într-un ochi al lui, mai la dos, între tufe de papură.

— Ihî ! îngînă mătuşa Ileana, privindu-l cu coada ochiului, — ai să prinzi tu ştiucă pe-aşa vreme...

Spînu îşi potrivi la îndămînă prăjina groasă a undiţii şi întoarse spre femeie nasu-i ascuţit.

— Ai să prinzi ştiuca ! strigă ea, schimonosindu-şi spre el obrazul.

El tăcu.

— Dacă prinzi tu azi ştiucă, apoi eu mă fac iar frumoasă cum am fost altădată şi mă mărit a patra oară !

Spînu tăcu. Apoi tresări ca împuns de un bold. Se zvîrli din tot trupul într-o parte şi cuprinse prăjina undiţii de ştiucă cu mînile-i negre şi uscate. Rămase un răstimp încordat ca un arc, pîndind.

Ca şi cum s-ar fi ivit în orizontul nostru strîmt diavolul ori Dumnezeu cutremurînd, nevăzut, ostrovul, — toţi ceilalţi ne aruncarăm ochii, cu tot ce era în noi patimă, spre tufele de papură. Pluta mare pornise printre flori de nufăr alb. Făcu o curbă, se cufundă, se întoarse pe luciu, apoi iar porni grabnic între două ape. Priveam cu patimă, cu nădejde şi invidie în acelaşi timp. Eram sigur, după hotărîrea oracolului nostru femenin, că nu se poate prinde ceva de samă pe asemenea vreme ; eram sigur, pe de altă parte, că cinstea de a scoate o ştiucă de la adînc nu se cuvine celui mai nemernic dintre toţi ; cînd, încordîndu-se c-o putere pe care nu i-o bănuiam, Spînu, după ce smunci uşor struna, începu să se lupte cu puiul de balaur al adîncurilor. Săltată de subt unde, ştiuca dăduse o lovitură enormă la faţa apei. Înmlădiase o coadă lungă, apoi arătase o gură uriaşă şi-o spinare de un negru fumuriu.

Se acăţase; şi-n clipa cînd aveam conştiinţa că acest cîştig de loterie — o ştiucă — era partea lui Spînu, mădăjduiam cu ardoare că nu va fi decît o ştiucă oarecare, o ştiucă mică, ca să fim şi noi ceilalţi cu inima neînveninată. Dar nu era o ştiucă neînsemnată. Era un monstru care se zbătea între papură şi nuferi. Spînu zbucnise în picioare şi, bizuit în prăjină şi-n strună, trăsese lîngă el pe ostrov minunea, apoi se aruncase cu pieptul asupra ei.

Însfîrşit o ţinea strîns. Se ridică gîfîind; dădu spre noi un strigăt fără înţeles; ne arătă o faţă extraordinar contorsionată, şi se cufundă iar spre ştiucă.

Din cîteva salturi eram cu toţii în jurul lui, cu bucurie şi cu părere de rău. Era un exemplar rar şi foarte frumos. Avea cel puţin şase kilograme. Încă se zbătea între mădularele încîlcite ale sărmanului pescar, cu zvîcniri şi ondulări de şarpe.

— Zdravănă ştiucă! zise, cu nepăsare prefăcută, Culai.

— Mh! icni, cu buzele strînse şi c-o privire aprigă, lelea Ileana.

— Ehe! grăi moş Hau, să fi văzut aceea pe care am prins-o eu acu cinci ani, a doua zi de Sîntilie. Aceea ştiucă! Era cel puţin de două ori cît asta!

— Mh! făcu iarăşi, cu obidă, lelea Ileana.

După ceea ce aveam eu în suflet, o înţelegeam. Cine ştie ce se mai poate întîmpla. Poate, după ce-i scoate Spînu cîrligul, — dintrodată se zbate şi, printr-o silinţă supremă, scapă iar în elementul ei. Cine ştie! poate-i o ştiucă fermecată, ori împărăteasa ştiucilor. Ai crezut c-o prinzi, — şi pe urmă vezi că nu mai ai în mînă nimic.

Dar nu; era bine prinsă. Spînu o ţinea zdravăn. Cu luare-aminte şi cu încordare, o vîrî în traistă. Apoi,

fără să mai aştepte şi fără de nici un cuvînt, îşi strînse toate sculele, le rîndui, le legă şi le aşeză în ascunzătoare la locul lor obişnuit. Se ridică şi-şi trecu traista pe după gît.

— Te duci? întrebă moş Hau.

El făcu semn cu capul: da!

— Bine, du-te.

Spînu-l privi cu zîmbet palid şi-i făcu din cap semn de îndemnare.

— Să merg şi eu?

Spînu, mut: da!

— Bine, iaca merg. Fără mine, nu iei tu de la jidovi paralele cîte se cuvin pentru o ştiucă ca asta. Eu, pe-a mea, atuncea, am luat unsprezece franci.

— Nu mai cred eu asta! bombăni, posomorîtă, lelea Ileana. Iaca-i vezi? aşa fac totdeauna, urmă ea după ce plecă, grabnic, şi moş Hau; totdeauna, cînd au prins un crap, ori o ştiucă, ori nişte lini frumoşi, totdeauna purced ca acuma, înhamaţi; ş-apoi, după ce-şi numără paralele vîrîndu-şi nasurile în palmă, n-au hodină pînă ce nu le beau pînă la un ban. Să-i ieie dracu! Nu este pe lumea asta jivină mai ticăloasă decît barbatul!

Intreb mirat:

— Cum, mătuşă Ileană, Spînu-i beţiv?

— Da' nu-i beţiv, vai de capul lui ticălos. Îşi vede de treabă cu lunile, şi-i om acătării, cît n-are parale. Da' de-acuma iar ajunge la apa Siretului.

Apoi ca să înţelegi, domnişorule, trebuie să-ţi spun mai multe despre asemenea om nemernic, urmă femeia după întreruperile mele nedumerite. Mai întăi şi mai întăi, domnişorule, trebuie să ştii că Spînu ista nu-i de-o naţie cu noi. A prins el azi asemenea

ştiucă frumoasă, care nu-i de nasul lui, şi cum n-a prins el de cînd îi, dar e-un venetic pe care noi l-am învăţat să zvîrlă undiţa...

— Ce are a face asta, mătuşă Ileană ?

— Cum ce are a face ? Ba să ştii mata că are. Pe el l-a făcut mă-sa, cine-a fi fost, tocmai la Ţarigrad, într-un sat care se chiamă Anadolchioi.

— Atuncea-i grec.

— Aşa zice, c-ar fi fiind grec. Şi el se laudă că-i de neam bun şi a crescut cu dadacă.

— Eu nu l-am auzit spunînd nimic, mătuşă Ileană.

— He, spune el, nu te teme, cînd bea două pahare de rachiu. Atuncea să vezi cum prinde mutu limbă, bată-l Dumnezeu să-l bată, că aşa noroc se cuvenea mai degrabă altora. Ş-apoi fiind el dintr-o ţară depărtată, tocma de la Ţarigrad, a rămas singur pe lume. Neamurile şi părinţii i-au omorît turcii ; casele le-au ars ; averile li s-au risipit, şi el a ajuns să umble prin lume, fără căpătăi. Da' de prins peşte a prins acolo, la Marea, trăgînd la năvoade. Ş-a umblat el lume amară. Ş-a trecut ape multe. Ş-apoi la care apă ajungea, se oprea şi zvîrlea undiţa. Insă pîn-acuma n-a prins asemenea peşte. — Acu într-un rînd, iaca ajunge şi-n ţara Moldovei. Aici se chiamă că se pripăşesc toate liftele şi toate naţiile. Şi s-a pripăşit şi el. Şi de vreo zece ani vine cu noi la Nada Florilor. Cîte-a pătimit el, umblînd prin lume, cine ştie, — căci îl vezi uscat ca o coarnă şi deşert de putere. Trăieşte şi se hodineşte aici între noi. Acu a prins ştiuca. Aşa-i totdeauna : norocu-i pe nevolnici.

Nu-i vorbă, i s-a mai întîmplat şi altă dată asta, reflectă clătinînd din cap sexul frumos ; ş-atuncea a făcut ce-are să facă ş-acuma. Se duce şi bea rachiu

cu Hau. Apoi, după ce i se suie aburul rachiului la cap, — odată își aduce aminte de Țarigrad și prinde a plînge. După ce plînge, îi vine o tărie; se scoală și răcnește că de-acu el se întoarce la locul lui, la Țarigrad, în sat la Anadolchioi, ca să taie pe turci. Și pe loc pornește la Țarigrad în sat la Anadolchioi, și merge și merge — pînă ce-ajunge la apa Siretului. Acolo stă și nu mai poate trece — și gata! Nu mai are nici o para în sîn. Se-ntoarce aici și tace — și mai așteaptă vreo doi-trei ani, să prindă iar o știucă...

Vorbind, lelea Ileana își pregătise cu hărnicie, din nou, undița ei cea mare. Însă niciodată nu se prind două știuci într-o zi. Asta-i lege. Cu toate acestea, nădăjduia să prindă.

Pe cînd era cu luare-aminte la știuca nădăjduită împotriva legii, undițile cele mai de la adînc, cu grăunțe de păpușoi fiert, dădură semn din plutele lor de strujeni. Cu grabă și agerime, mătușa Ileana le mînui și aduse unul după altul, pe ostrov, doi lini frumoși și mari, de care ne-am minunat nespus, noi cei trei rămași.

— Azi e ziua linilor mai ales, hotărî bucuroasă mătușa Ileana. Știuca-i numa una; dar liniii îi prinzi unul după altul. Pe lîngă asta, precum am spus, stă și vîntul, și iese și soarele...

Într-adevăr, nourii trecuseră odată cu aburirile de vînt. Îi descîntase poate mătușa Ileana; ori va fi fost pricină știuca cea grozavă, trasă din fundurile nepătrunse ale bălții. În ceasul acela și eu și Culai, și lelea Ileana păream a trăi în această atmosferă și-n această credință nehotărîtă. Ca subt un farmec ș-un descîntec, linii dădură foarte mulți la undiță în ziua aceea.

Am cuvînt să cred c-a fost ceva extraordinar şi pentru alte motive. Societatea civilizată, reprezentată prin părinţii mei şi prin instituţiile de tortură care se numesc şcoli, m-a răpit brusc ostrovului şi locului fermecat care se chema Nada Florilor. Acolo, între prietinii mei, nu m-am putut întoarce multă vreme. Şi pe unde am mai umblat ş-am zvîrlit undiţa, la alte maluri de ape, n-am mai văzut ştiucă şi lini ca atunci.

Moş Spînu a rămas dus spre Ţarigrad, cu moş Hau. Ceilalţi s-au cufundat poate în baltă. Ostrovul de odinioară, peste ani, nu l-am mai regăsit. Cîntă cucul în nişte singurătăţi de ape vechi, dar nu-i mai răspunde nimeni.

VICLENIE

Într-un rînd, la Comana, în cerdacul larg, cuconu Costache Lăbuşcă, prietinul meu într-ale pescuitului, a răsucit şi a fumat o ţigară ; şi-n tot timpul cît a împlinit aceste importante operaţii, mi-a împărtăşit cu modestie o serie de argumente filologice dintre cele mai curioase.

Cuconu Costache îşi cînta, ca să zic aşa, filologia — ca paserea viersul. Studii, după cît înţelesesem, făcuse extrem de puţine. In amintirile sale literare, cel mai principal rol îl juca un oarecare «popa Atanasie de la Vovidenie». Şi-ntăia oară cînd rostisem cuvîntul filologie şi-l decretasem filolog, mă privise cu oarecare frică şi bănuială, ca şi cum i-aş fi descoperit o infirmitate, ori l-aş fi categorisit c-o poreclă. Pe urmă, pricepînd despre ce-i vorba, se veselise ; şi mi-a făcut o declaraţie energică : — Să mă ferească Dumnezeu, cucoane, de aşa slujbă !

Imi mărturisi imediat un păcat. Am intrat, cu acel prilej, în domeniile pitoreşti ale acestei ştiinţi, explorate cu multă sîrguinţă de onorabili concetăţeni ai noştri.

Cînd a aflat însă cuconu Costache că persoane cu mustăţi şi cu barbă se îndeletnicesc cu aşa vorbe ruşinoase şi cu mucegaiuri lepădate de limbă, şi-a făcut cruce: — Apoi, cucoane, să mă ierţi mata, mi-a zis dumnealui, da' eu n-oi putea să pasc într-asemenea suhat!

Cu toate acestea cuconu Costache Lăbuşcă era filolog, în virtutea aceleiaşi misterioase legi după care ceilalţi, care se cred, nu sînt.

Iată în ce chip, vorbind, bătrînul meu prietin desfăşura operaţiile ţigării.

Deschidea, pe-o măsuţă încrustată cu sidef, o cutie de tutun de cel mai bun, adevărat de Machedonia. Căci trebuie să se ştie că sînt şi tutunuri care poartă numai numele de Machedonia, însă nu sînt de Machedonia. Tutunul lui cuconu Costache Lăbuşcă însă era adevărat de Machedonia. Trei degete ale mînii sale drepte, cu unghiile uşor afumate, intrau cu delicateţă în păturile fine şi plăcut mirositoare ale ierbii. Prindeau exact cît trebuia, nici mai mult, nici mai puţin, şi-l aduceau într-un salt agil pe foiţă. Într-aceeaşi clipă, celelalte degete lungi şi subţiri, şi de la dreapta şi de la stînga, veneau într-ajutor ca nişte fiinţi inteligente care grăbesc cu plăcere la o lucrare obştească. Şi-ntorceau foaia, răsucind-o scurt şi uşor, aşa ca ţigara să iasă frumos rotunzită, nici vîrtoasă nici prea moale. Două degete de la mîna dreaptă s-alegeau iarăşi, rupînd cu preciziune marginea foiţei într-o şuşăniţă egală. Şi mîna stîngă înălţa cu fereală ţigara înspre tufărişul bătut de toamnă al bărbii şi mustăţilor. Fulgerător şi aproape nevăzut, vîrful limbii umezea marginea foiţei. Lipită în aceeaşi clipă, opera de artă se odihnea pe măsuţa înflorită cu sidef, şi, ca şi cuconu Costache, îi acordam şi eu o privire de

atentă admirație. După asta își făcea apariția, dintr-un buzunar și dintr-o cutiuță, o țigaretă lungă și groasă de chilimbar, care-și avea o poveste a ei cu multe peripeții. Dintr-un alt buzunar și dintr-o altă cutiuță, degetele gazdei mele alegeau un fulg de scamă. C-un lemnuș păstrat în aceeași cutiuță, scama era atent așezată și potrivită în țeava țigaretei. Ș-abia după asta își lua locul, cu mîngîieri și precauții, țigara. Aici cuconu Costache suspina, și, răsturnîndu-se domol în jîlț, scociora într-al treilea buzunar și scotea la lumină o brichetă cu măiestrie alcătuită, de un neamț al domniei sale, dintr-o medalie comemorativă. De o parte era reliefat Cuza-Vodă, de cealaltă Mihail Kogălniceanu. După ce fulgera ș-aprindea benzina și trecea scurt prin flacără vîrful țigării, — o stîngea, o înșuruba și mi-o întindea, s-o admir.

Cînd se împrăștia în juru-ne cel dintăi nouraș de fum al tutunului de Machedonia, bătrînul meu prietin și pescar catadicsea să-și arunce ochii spre cafeaua cu caimac, în ceșcuța albă de porțelan, pe coltul măsuței. O gusta, îi mai adăuga puțintel rom dintr-o gărăfioară bulbucată de cristal, și se împrăștia în juru-ne al doilea nour de fum.

In tot răstimpul acestor îndelung-desmierdate operații, cuconu Costache Lăbușcă spunea ceva. Îmi vorbea despre o întîmplare a zilei, ori o istorie de demult. Alteori cînta filosofie și filologie.

— Eu te-oi ruga pe mata, cucoane Mihăiță, îmi zise domnia sa în acea zi, să bagi de samă la un obicei pe care-l am eu și de care nu m-oi depărta în ruptul capului, ca un adevărat pescar cu undița ce mă aflu. Dac-ai însemnat mata, sînt niște vorbe în

ziua de azi care au alt înţeles în cărţile vechi şi-n catastifurile pe care le-am moştenit de la părintele meu. Ca şi mine, mata zici calic năcăjitului care stă la colţul uliţii şi-ţi întinde mîna, cerînd de pomană. Dar calic, în acea vreme veche a cărţilor părintelui meu, era cel căruia îi zici mata astăzi invalid ori estropiat. Tot aşa, poate ştii mata că mişel, — vorbă ce lăsăm să cadă asupra celui pe care-l dispreţuim pentru suflet şi fapte josnice — în vechime se spunea celor care astăzi au nume de calici şi cerşetori. Am un catastif unde se vorbeşte despre breasla mişeilor din tîrgu Ieşilor. Şi mai este un cuvînt, care acuma nu-i de ocară. Viclenie. În vremea cea veche, viclenie însemna trădare şi viclean însemna trădător. Aşa că eu voiam să-ţi spun matale, cucoane Mihăiţă, că eu n-oi putea să fiu viclean către breasla noastră a pescarilor cu undiţa. Şi pe mine n-ai să mă vezi niciodată mata vînînd peştele cu alte mijloace, cu fierul sau cu reţelele, pentru cîştigare de bani. Eu mă duc vara la Pruteţul care se vede de aici între zăvoaiele din vale, intru în barcă şi umblu printre buchetele de sălcii în ascunzimile bălţii, căutînd cel mai prielnic loc; ş-acolo îmi zvîrl undiţile, mai mult pentru o plăcere ş-o petrecere. Şi peştele pe care-l prind, l-am cîştigat printr-o vrednicie ş-o agerime a ochiului ş-a braţului meu. Toate celelalte meşteşuguri, şi mai ales năvoadele, care trag sodom de peşte din bălţi umplînd harabale cu patru boi, eu le socotesc meşteşuguri şi robii, pentru cîştigare de arginţi. Pe cînd undituł e o petrecere cum ar fi un cîntec al paserilor — ori o poezie a lui Vasile Alecsandri. Asta mi-i părerea, — chiar dacă mata ai spune altfel.

— Cum socoți domnia ta că eu aș putea fi de altă părere, stimate cucoane Costache? — i-am răspuns eu. Dac-aș fi de altă părere, n-aș fi vrednic de o breaslă așa de nobilă cum e a noastră.

— Drept și bun cuvînt, începu iar bătrînul meu prietin. Am vrut să lămuresc față de mata, cucoane Mihăiță, acest lucru, pentru că vii dintr-un tîrg. Și-n tîrguri s-au ivit în vremea din urmă mișei, în înțelesul de astăzi al vorbei, care zvîrl în ape boambe explozibile — detunînd și sfărîmînd peștele. Poate-și închipuie asemenea indivizi că asta poate fi o plăcere și că s-ar putea numi pescari. Pentru viclenia lor, să mă ierți mata, eu i-aș supune la pedeapsa instrumentelor lor, ca să rămîie calici în înțelesul vechi al cuvîntului.

— Sînt silit să-ți dau și de data asta dreptate, cucoane Costache, — am convenit eu cu toată buna-credință. Și m-am ridicat de la locul meu, căutîndu-mi pușca și torba. Căci fiind o zi strălucită de început de aprilie, venisem la Comana să caut rațe și gîște în bălțile revărsate.

— Pricop te-așteaptă în ogradă, cucoane Mihăiță, îmi zise cu veselie gazda, după ce înghiți cea din urmă picătură de cafea. Poți să ai toată nădejdea într-însul. Pricop acesta e pescarul meu de credință. Cunoaște balta în toate cotloanele ei și te-a duce lin cu ciobaca prin locurile cele mai ferite și pe unde-a fi mai bine. Îi place și lui să tragă cu pușca, așa că știe ce pofțești și ce dorești. Și-i cinstit și blajin. Iaca, și la un om ca acesta, batîr că-i un țaran prost, n-ai să găsești viclenie. Și el tot numai undița o aruncă, — și de alte meșteșuguri i-i silă, ca și cum ar face o faptă urîtă.

Cînd am coborît scara curții, m-a întîmpinat jos Pricop, cu vîsla și cu ghionderul în stînga, și s-a ploconit înaintea mea cu smerenie. Pe urmă s-a îndreptat din șale și m-a privit cu bunătate. Era un sătean nalt și uscat, cu obrazul spînatic și încrețit, cu ochii alburii și rotunzi. Purta cojoc și căciulă, măcar că vremea era caldă.

— Sărutăm dreapta, cucoane, îmi zise el cu blîndețe și subțire; poftiți devale; am pregătit ciobaca și vă duc eu la niște locuri foarte bune.

L-am urmat pînă la malul Prutețului și ne-am îmbarcat. Apoi am plutit pe ape sure, care acopereau imașurile moșiei. Înaintam lin, într-o lumină vie, sub cer albastru, spre desișuri de sălcii. Întrebam din cînd în cînd cîte ceva pe Pricop și el îmi răspundea cu grabă și cu supunere.

— Te duci des, vara, la pescuit cu boierul, bade Pricop?

— Sărutăm dreapta; cum nu? Ne ducem destul de des.

— Și pescuiți cu undița?

— Cu undița, sărutăm dreapta. Asta-i plăcerea lui cucoanu Costache. Zice el așa — spunem și noi ca dumnealui, și trăim cu bine și cu dreptate subt aripa dumnisale.

Cînd ne-am apropiat de bălțile cele mari, am intrat în lumina gălbie a sălciilor nou-înfrunzite, și s-au ridicat în cer cele dintîi cîrduri de rațe. Pricop a început a strecura ciobaca cu atenție și încordare, întîi prin dosul scorburilor bătrîne, apoi pe după perdele de stuh și mă ducea pe cărări înguste, nesimțit către oshturi tainice de apă. Am recunoscut pînă către amiază bălțile și am găsit multe soiuri de rațe. Am împușcat cîteva exemplare rare, cu penajuri minunate, pe

care numai echinocțiul de primăvară le abate în popas, pe apele noastre, din drumul lor spre mările hiperboreene. Mă simțeam cu deosebire mulțămit de călăuzul meu și-i treceam din cînd în cînd țigări bune. Îi întinsei de două ori și plosca cu rachiu de drojdie. A doua oară i-o lăsai pînă la cea din urmă picătură.

Mai ales după această împrejurare Pricop își simți valoarea lui deosebită în ochii boierilor și începu să vorbească cu mai multă încredere. Îmi istorisi niște întîmplări de demult la Balta Caprei și la Gîrla lui Iță, pe urmă își aduse aminte de-o ispravă a boierului, cînd a prins cu undița, în Prutețul cel vechi, un somn de nouă ocă.

Întoarse spre mine obrazul, c-o expresie de mare admirație:

— De fiecare ocă a somnului, mi-a dăruit cîte-o garafă de rachiu. Atunci m-am îmbătat grozav.

— Vra să zică te-mpaci cu cuconu Costache?

— Cum nu? Slavă Domnului! Mă-mpac tare bine.

— Și el nu te sufere să intri în baltă cu alte scule decît undițile?

— Sărutăm dreapta, cucoane, ce să spun? Văd că mata ești un boier bun și n-ar trebui să-mi încarc sufletul c-un neadevăr. Așa spune boierul nostru — așa trebuie să facem. Zice el așa, trebuie să fie sfînt, din vorba lui să nu ieșim. Poruncește dumnealui numai cu undița, — noi ce putem face?

— Vra să zică, bade Pricop, mai cercați pește și cu alte măistrii.

— Noi? se miră omul meu, răsfrîngîndu-și buzele. Să ferească Dumnezeu. Unde se află una ca asta? Cum să ieșim noi din vorba boierului nostru?

— Bine, cred, bade Pricop; așa-i cum spui dumneata. Dar dacă n-ar mai așeza omul în niște bălți ca acestea ba niște vîrșe, ba niște coșuri, ba niște cotețe; dacă n-ar mai cerca cu voloacele și cu năvoadele, apoi așa de tare s-ar înmulți peștii c-ar ieși pe uscat să mînince pe oamenii de prin sate!

— Curat! strigă badea Pricop înveselindu-se. Asta zicem și noi.

— Așa că mai puneți și alte măistrii... sugerai eu.

— Nu se poate, cucoane, sărutăm dreapta; că se supără boierul nostru... declară badea Pricop — și mă privi cu îndoială, pieziș.

Făceam un ocol ca să ieșim iarăși la mal de Pruteț, către curtea boierească. După un șirag de sălcii, pe lîngă un grind lung, dădurăm deodată în ape joase, către o gîrlă îngustă, care aducea apele nouă din Prut și din Pruteț în bălți. Cu oarecare greutate badea Pricop răzbi în canalul acesta, împingînd prelung și cu tărie în ghionder. Apoi deodată trase prăjina, își smulse din cap căciula, și-o lepădă la picioare și se plecă holbat asupra apei.

Scoase ș-un strigăt nou și necunoscut, o exclamație pe care o auzeam întăia oară în viață, un fel de chiot înăbușit de sălbătăciune. Apoi deodată întoarse spre mine un obraz nou, extraordinar, înflorit de bucurie.

— Ce este, bade Pricop?

— Cucoane, șopti el, ridică-te de la locul dumnitale, vină lîngă mine și te uită în gîrlă. Ca să vezi o minune a bălților.

Mă săltai grăbit din locul meu. Cu ochii iarăși întorși la fața gîrlei, el îmi făcu semn de domolire cu mîna, întinsă îndărăt, agitînd degetele.

Nu mai era nevoie să mă apropii de el. Mi se descoperea și mie deodată priveliștea care-l uimise. Prin

gîrla joasă, bloc compact, curgeau crapi. Veneau de la Prut şi intrau în bălţi. Era un şirag neîntrerupt, spinare lîngă spinare, cam de aceeaşi mărime — cît braţul: din vîrful degetelor pînă la cot. Gîrla lucea sombră de solzii lor. Fără grabă, fără spaimă, subt ochii noştri, se îmbulzeau ca pe o poartă fatală, într-o presiune enormă. Ştiam că nimic nu-i poate întoarce din destinul lor. Nici răcnet, nici lovitură de explozie. Trebuiau să treacă neapărat în limanul unei linişti, în bălţi calde şi calme, ca să depuie sămînţa altei generaţii de miliarde.

— Poznă, cucoane, îmi şopti cu cutremur badea Pricop, desmeticindu-se parcă dintrodată. A prins a intra crapu-n bălţi mai devreme decît în alţi ani şi noi nici n-am băgat de samă. Trebuie numaidecît să dăm de ştire la curte.

— Da' de ce să dai de ştire, bade Pricop ?

— Apoi, cucoane, sărutăm dreapta, acu nu-i ceas nici de şagă, nici de vorbă. Adevărat că boierul nostru are poronca lui, la care noi ne plecăm cu mare supunere. Da' cînd vine o întîmplare ca asta, trebuie să-i dăm de ştire. Căci noi bălţile noastre nu le putem închide. Iar crapul, după ce intră în asemenea chip şi-şi lasă icrele, — se trage înapoi către Prut. Dacă l-am închide cu garduri, l-am avea aici, şi, cînd vine vremea pescuitului, l-am pescui cu negustorii care-l caută şi-l plătesc. Aşa, dacă se duce, l-am prăpădit. Trebuie să ne folosim macar de vremea cînd intră, ca să venim cu meşteşugurile pe care le avem, să dobîndim după cît noroc avem şi după cît vra Dumnezeu.

Am tăcut văzîndu-l aşa de aţîţat şi aşa de grăbit. M-a poftit să ies pe grind. A tras ciobaca pe iarbă nouă şi a împins-o suflînd şi gîfîind pînă-ntr-altă parte liberă a apelor. Ne-am îmbarcat iar, — şi a început a

vîsli c-un fel de disperare. Din cînd în cînd se oprea ca să răsufle şi lăsa ciobaca să plutească lin prin lumina şi liniştea primăverii, pe apele crescute. Atunci îi întindeam o ţigară.

— Cucoane, îmi zise el într-o vreme, cu curaj, peştele are multe socoteli şi trebuie să i le cunoşti pe toate. Să nu te superi dumneata şi să nu mă pîrăşti boierului, dar eu am să spun drept, precum este. La sfîrşitul iernii — cum a fost bunăoară acu patru ori cinci săptămîni, cînd începe a creşte puhoaiele, eu îmi încarc puşca cu ploaie de prepeliţi şi mă dau la marginea gheţei, unde vine să se bată ştiuca. Trag un foc, două — e adevărat că nimenea nu ştie; şi-mi umplu traista cu ştiuci. Cîteodată se nimeresc unele mari — de parcă-s nişte pui de balaur cînd se-ntorc în apă cu pîntecele-n sus. De bucurie nici nu bag de samă că-mi înghiaţă măduva în fluierele picioarelor. Căci la asemenea vînat, trebuie să intru în apă pînă la genunchi şi să aştept neclintit. Într-altă vreme, cînd îi acoperită balta cu ghiaţă, avem alt meşteşug cu mult mai uşor, dacă nu vi-i dumneavoastră cu supărare. Pun în traistă o bărdiţă şi mă primblu pe la coada unei bălţi, unde-i apa mică. Ghiaţa-i de două ori trei degete şi-i limpede ca o steclă. Prin aşa geam văd crapul. Stă pe jumătate amorţit deasupra mîlului. Scot bărdiţa şi pălesc în ghiaţă, drept în locul unde-şi ţine el capul. După ce l-am ameţit astfel deplin, tai ghiaţa, îl scot şi-l pun în traistă şi trec mai departe. Apoi, cucoane, mai este o vreme cînd hălăduim noi bine pe malul bălţii: mai tîrziu, cînd îi bătaia crapilor şi-i pîndim la mal, între tufe de papură, cu ostia ori cu grebla.

După alt răstimp de vîslire, îi întinsei iarăşi o ţigară la care avea dreptul. Şi-l întrebai prietineşte:

— Ei, şi acuma, ce ai de gînd să faci?

— Acuma mă duc să dau de veste lui cuconu Costache, ca să-şi ieie dumnealui măsurile. Trebuie să-ţi spun matale că boieru nostru are un fel de oboroace desfundate la amîndouă capetele, foarte bine întocmite şi foarte potrivite. Apoi luăm noi cîţiva oameni oboroacele acelea şi venim aicea. Punem oborocul unde umblă ori trece peştele. Ştim, cu trupul, să apărăm ca să nu sară; şi ce-am prins pe dedesubt scoatem pe deasupra. Dar acuma, dacă apucăm bine trecerea asta care-am văzut-o amîndoi, apoi putem lua cu căuşul din baltă şi turna în ciobacă. Iar acuma, cucoane, sărutăm dreapta, dac-ajungi la curte, se chiamă că n-ai văzut şi nu ştii nimica, ca să nu cumva să se mînie boierul pe mine.

Am ajuns curînd la curte şi cuconu Costache Lăbuşcă m-a întîmpinat cu mare prietinie, mirîndu-se de raţele mele de la mări depărtate; pe urmă, aşteptînd să fim poftiţi în sufragerie, s-a pus să-şi răsucească o ţigară din tutunul cel adevărat de Machedonia. Atunci a apărut la colţul cerdacului nasul lui badea Pricop. Abia a şoptit chemarea către boier, şi cuconu Costache a înţeles numaidecît că trebuie să fie ceva, cînd i-a văzut obrazul încreţit într-un fel de mască tainică. A lăsat ţigara nerăsucită, a păşit pînă la pescar şi s-a dat cu el după colţul casei.

Două minute după aceea, porunci înăbuşite au prins a fulgera. Curtea s-a deşteptat ca dintr-o somnolenţă şi slujitorii se repezeau încoace şi-ncolo, parcă ar fi fost împunşi cu strămurările. În cerdac, către mine, bătrînul meu prietin într-ale pescăriei s-a întors c-un obraz aţîţat, cu ochi înflăcăraţi.

— Cucoane Mihăiţă, îmi zise el venind la mine cu paşi mari şi cuprinzîndu-mi mîna; să nu te superi mata; dar eu tare-am să te rog pe mata, să fii mata

așa de bun să ții numai mata companie cucoanei Zoe. Eu am treabă numaidecît într-un loc, și nu se poate să lipsesc nici să întîrzii macar cît aș fuma o țigară.

Văzîndu-mă că zîmbesc, s-a pălit cu palma peste frunte.

— Cucoane Mihăiță, a strigat domnia sa apucîndu-mă de după cap și sărutîndu-mă pe amîndoi obrajii, eu ți-oi spune matale ceva. Cucoana Zoe are să fie așa de amabilă să ne ierte pe amîndoi că lipsim de la masă. Are să ne trimeată acolo, la baltă, un paner plin cu bunătăți de-a dumneaei și cu cîteva sticle de vin înfundat. Noi trebuie să mergem numaidecît; am poruncit lui Pricop să-și ia trei tovarăși, — ș-ai să vezi o pescuire pe care eu am făcut-o numai de două ori în viața mea pînă acuma. Numai repede, repede, — căci niciodată ceasul acesta nu samănă cu cel ce vine. Iar dacă rîzi, cucoane Mihăiță, eu ți-oi spune matale că înțeleg de ce rîzi mata. Să rămîie așa între noi un secret, ca să fim mai buni prietini, și să urmăm a spune tuturor celor din breaslă că nu sîntem, nici n-am fost vicleni și slujim cu statornicie numai undiții. Așa am fost eu credincios într-o viață de om cucoanei Zoe, și cît despre aceea ne aflăm fericiți la cărunțețele noastre.

— Bine, cucoane Costache, am consimțit eu, să fie cum spui domnia ta și-ți mulțămesc pentru prietinia cu care mă onorezi. Acuma cred că n-ai să protestezi că n-ai fi filolog adevărat, cînd interpretezi cuvintele cu o subtilitate care face cinste ambelor bresle.

Bătrînul îmi strînse mîna.

— Cucoane Mihăiță, îmi zise el cu patos; eu ți-oi spune drept că acu mă lepăd cu totul de ceilalți — și rămîn numai pescar, alăturea cu mata. Să știi mata,

cucoane Mihăiță, că o plăcere ca a noastră, a vînătorilor ș-a pescarilor, n-o pot avea alți muritori. Și, ca și în dragoste, avem plăcere și mai mare tăinuind cîte ceva și mințind puțintel.

După aceste vorbe, ne-am grăbit cătră ciobăci, — ca să apucăm încă în toiul ei intrarea măreață a crapilor din apele neliniștite în limanuri.

DESPRE CRAPI

Acum vreo doi ani — exact, 26 fevruarie 1924 — primesc de la prietinul meu într-ale pescuitului, cuconu Costache Lăbuşcă, epistola următoare, pe care am plăcerea să v-o împărtăşesc şi domniilor voastre întocmai, adăogîndu-i numai punctele şi virgulele de care se află cu totul lipsită. Din salutarea de la început numai, am redus două semne de exclamaţie.

Salutare,

prea stimate şi iubite cucoane Mihăiţă!

Prin acest om al meu, pescar cunoscut de domnia ta în împrejurări plăcute din trecuta primăvară, îţi trimet, rugîndu-te să-l ospătezi sănătos, acest crap de cinci ocă, pe care noi l-am prins în Pruteţul lui Cernea cu meşteşug de ieteri la produfurl, rugîndu-te, mult stimate şi prea iubite, nu ne da ultării, pe mine şi pe cucoana Zoe, care dumneaei mai ales a avut ideea să te poftesc viitoarea duminică la noi la ţară, ca să ne mai pui în cunoştinţă de ce se mai petrece prin lume şi mai ales ca să fii de faţă la o împrejurare frumoasă, pe care dumneaei m-a rugat să nu ţi-o spun, dar, să ştii domnia ta că este în legătură cu darul lui Dumnezeu ş-a apelor pe care am cinstea să ţi-l fac prin acest om al meu, pescarul cunoscut de domnia ta. Deci dar, prea iubite şi prea stimate, noi te aşteptăm cu toată plăcerea şi toată dragostea;

iar cucoana Zoe vrea să-ţi facă şi alte surprize de-ale domniei sale, de care totdeauna te-ai bucurat cu acea parte a fiinţii care-i făcută şi pentru vorbire; eu însă îi spun că mai multă bucurie vei avea cu împrejurarea cealaltă, care nu se poate vedea oricînd şi oriunde, iar de către popoarele civilizate a Europei socot că nici nu se cunoaşte; aşa că te aşteptăm neapărat şi te poftim să nu care cumva să lipseşti şi să ne dai de sminteală, aducîndu-ne, te roagă cucoana Zoe, şi una sută dramuri capere de la lipovenii noştri de la care tîrguim noi totdeauna cînd venim la Iaşi.

Al domniei tale plecată slugă şi întru toate îndatorat,

Costache Lăbuşcă.

Comana, 26 fevruarie 1924.

Am stat multă vreme cufundat în cetirea şi deslegarea acestei opere a lui cuconu Costache, scrisă cu peniţa lui cea lungă de aramă. Incet-încet, mi s-a desluşit totul înainte. Am văzut în închipuire casa cu cerdac, pe costişă, la marginea satului. L-am văzut şi pe prietinul meu fumînd din ţigareta-i lungă de chilimbar o ţigară de tutun de cel bun de Machedonia şi stînd de vorbă, într-un nour albăstriu de fum, cu cucoana Zoe, mititică şi căruntă, privind fin prin ochelarii rotunzi. Au pus la cale două lucruri: — unul privitor la vreo pescuire minunată în bălţile Prutului şi altul în legătură cu talentele culinare, celebre în tot ţinutul, ale cucoanei Zoe. Asta trebuie să fie — cugetam eu — şi nu puteam refuza o asemenea poftire. La Comana mă duceam totdeauna cu plăcere.

Am lăsat scrisoarea pe masă, dinaintea mea, şi am ridicat ochii spre omul care-o adusese.

— Dumneata eşti, bade Pricop? Imi pare bine că ne vedem iarăşi. Eram cît pe ce să nu te cunosc. Ce-ai făcut de te-ai schimbat? Ţi-ai cumpărat cojoc nou?

— Mi-am cumpărat cojoc nou, îmi răspunse bătrînul pescar zîmbind ; dar nu-i numai asta, cucoane Mihăiță. Am fost la bărbier și mi-am ras barba, iar mai ales m-am tuns. Căci ne-nsurăm.

— Cum ?

— Să nu fie cu supărare, ne-nsurăm, cucoane Mihăiță. Așa că femeia asta de-al doilea-i mai tînără decît mine, și trebuie să mai lepădăm și noi stuhăria asta. Iar cuconu Costache vă trimete multă sănătate și vă așteaptă duminică. Nu te-ai arătat mata la noi de multișor.

— Bine, bade Pricop. Îi duci lui cuconu Costache răspuns că duminică sînt acolo, la Comana. Dar ai putea să-mi spui despre ce fel de pescuit e vorba ?

— Ce pescuit, cucoane Mihăiță ?

— Vorbește cuconu Costache în scrisoare despre un fel de pescuit în bălțile Prutului.

— Nu știu despre ce pescuit poate ca să fie vorba, cucoane Mihăiță.

— Cum se poate să nu știi ? Nu se face nici un fel de pregătire ? Ori ți-a poruncit cuconu Costache să nu spui nimica ?

— Cuconu Costache, răspunse pescarul privind înspre un colț al odăii, mi-a pomenit numai pentru un crap, pe care l-am lăsat la bucătărie. L-am cîntărit eu singur și trage cinci ocă. Iar despre altceva nu știu nimica, sărutăm dreapta, cucoane Mihăiță !

Am înțeles că orice stăruință e de prisos, și că omul boieresc e destul de viclean, ca să rămîie în unele privinți tot așa de comunicativ ca și darul pe care-l adusese. Am pecetluit convorbirea cu el, trecîndu-i tainic o hîrtie a Băncii Naționale, căreia știam că el îi zice «bumașcă» — și l-am lăsat să se

întoarcă la boieri, la țară, cu bun răspuns și vorbe potrivite.

Iar duminică, pe-o vreme destul de moale fără să fie însă dezgheț, m-am înfățișat la curtea de la Comana. O săniuță mă luase de la gară și mă purtase repede, în sunet de zurgălăi, pe-un drum îngust, alb și luciu, în care bătea soarele oblic de iarnă. Cum au dat semn cînii, prietinul meu cuconu Costache a și ieșit în cerdacul larg și m-a primit cu brațele deschise. Luîndu-mă de mînă m-a vîrît în odăi, într-o căldură de cuptor și-ntr-o plăcută mireasmă de coji de mere; și după ce m-a ajutat să-mi scot blănița, cuprinzîndu-mi iarăși degetele, m-a înfățișat ca pe-un lucru rar și de preț cucoanei Zoe, care se arătase grăbită și zîmbitoare de undeva, dinspre cămări și cuhnii.

— A! trebuie să știi mata, musiu Mihăiță, că ne-ai făcut o deosebită plăcere venind astăzi aici, în sălbătăcia noastră de la țară.

— Plăcerea-i de partea mea, dragă cucoană Zoe, am răspuns eu.

— Ba să mă ierți mata, musiu Mihăiță. Cînd avem cinstea să primim un musafir așa de distins!

— Ce se potrivește, cucoană Zoe, am zis eu cu modestie, urmînd a întrebuința aceleași vechi formule de politeță, care știam că sînt cu deosebire agreabile subțirelei și delicatei mele gazde. Niciodată, dragă cucoană Zoe, niciodată și nicăieri nu mă simt mai bine ca subt acoperișul casei matale. Și n-am uitat una sută dramuri capere — pe care le-ai poruncit mata. Iar din îndemnul meu, am îndrăznit a-ți aduce o carte nouă de bucate, nu ca să-ți folosească, dragă cucoană Zoe, ci ca s-o răsfoim după masă și să rîdem de puțina și ridicola știință a doam-

nelor de la Bucureşti, care îndrăznesc să tipărească asemenea uvraje.

Cucoana Zoe a rîs cu plăcere, făcîndu-şi mai mititei ochii, îndărătul lentilelor rotunde, şi a primit în vîrful degetelor cartea pe care i-o înfăţişam c-un gest larg şi teatral, de sus în jos. Apoi ne-a făcut cunoscut că are afaceri importante în laboratoriile domniei sale şi s-a retras. In toată vremea cît durase recepţia şi avusese loc acest schimb de politeţi, cuconu Costache se îndeletnicise cu răsucirea unei ţigări. O şi aşezase în ţigaretă şi o aprinsese cu bricheta lui, pe care nu uită să mi-o întindă ca s-o admir.

— Acuma, cucoane Mihăiţă, zise el aţîţat, bea-ţi repede ceaiul şi să mergem, că ne aşteaptă oamenii.

— Care oameni?

— Oamenii mei, stimate şi iubite cucoane Mihăiţă.

— Unde?

— Cum unde? La baltă, iubite cucoane Mihăiţă. Mi se pare că ţi-am făcut matale cunoscut, în epistola mea, că pe ziua de astăzi ţi-am pregătit, mai ales îndemnat de cucoana Zoe, o priveliştе pe care nu socot s-o vadă ades oamenii de rînd; iar ieşenii dumneavoastră n-o văd niciodată, — de asta sînt sigur.

— Scrisoarea domniei tale am cetit-o cu multă luare-aminte, cucoane Costache, am replicat eu, mărturisesc însă că n-am putut deslega bucuria ce m-aşteaptă.

— Cu atît mai bine. Ai să vezi acolo, în balta lui Cernea, unde avem încredinţarea că s-a grămădit mult crap în iarna asta. Dacă ai isprăvit, putem merge. Trebuie să ştii mata, iubite cucoane Mihăiţă,

urmă prietinul meu, pe cînd luam loc amîndoi în sania cu oplene, că uneori şi un pescar credincios undiţii, cum sînt eu, poate înclina spre alte meşteşuguri pescăreşti — mai ales spre acelea care pe de o parte sînt rare, iar pe de alta cer foarte multă măiestrie...

Eu am tuşit, ca să nu răspund, şi cuconu Costache a socotit de cuviinţă să mai adaoge unele consideraţii:

— Poate vrei să spui mata, iubite şi stimate cucoane Mihăiţă, că m-ai văzut şi-n alte împrejurări abătîndu-mă de la poruncile undiţii. Iţi voi răspunde: da, aşa este. M-am abătut şi altă dată, — am făptuit ceea ce se chiamă viclenie, faţă de un nobil meşteşug ca al nostru. Dar, stimate cucoane Mihăiţă, după cum numai păcătuind omul are prilej să se pocăiască, — asemenea şi eu, abătîndu-mă prea arare de la linia mea cea dreaptă, mă pot încredinţa că numai undiţa este nobilă. Asemenea şi acuma: vei vedea un lucru deosebit de dibaci; nu-i vom acorda însă nici într-un caz rang de nobleţă. Iarăşi însă este de observat, stimate cucoane Mihăiţă, că această nobleţă a undiţii este soră cu sărăcia şi cu inutilitatea, ca orice nobleţă; pe cînd dibăcia este folositoare şi rodnică. Şi nevoiţi sîntem să ne coborîm pe pămînt, deoarece sîntem oameni cu slăbăciuni.

Am răspuns:

— Cucoane Costache, să fii încredinţat că te preţuiesc în toate ipostazele domniei tale de pescar, după cum te preţuiesc şi cînd faci filologie. Dacă n-ar fi aşa, nu m-aş găsi lîngă dumneata în această zi de iarnă.

Asemenea cuvinte au plăcut mai mult decît orice prietinului meu într-ale pescăriei şi-ndată, punînd calul murg în pas, şi-a răsucit altă ţigară.

— Trebuie să ştii, iubite cucoane Mihăiţă, a urmat el iarăşi a-mi vorbi, că, dintre toţi peştii, eu mai ales pe crap îl urmăresc. Eu mai ales pentru crap am o deosebită atenţie. Dacă-l luăm din punctul de vedere al cucoanei Zoe, de pildă, — apoi poţi rămîne bine încredinţat că nu se află în apele noastre alt peşte mai bogat şi mai savuros. Crapului, iubite şi stimate cucoane Mihăiţă, nu-i trebuie maioneze şi alte sosuri, pe care le poţi mînca şi cu iască ori cu surcele; — crapul ţi se înfăţişează, cucoane Mihăiţă, cu cinste şi cu dreptate. Iţi face cucoana Zoe, să zicem, un borş de crap; şi-ţi oferă, să zicem, matale capul. Partea aceasta a altor peşti o zvîrli ca netrebnică, pe cînd capul de crap are să-ţi procure cea mai mare plăcere prin delicateţa lui, dacă ştii să-l desfaci, dacă ştii să-l mînînci şi dacă eşti în stare să-l apreciezi ca amator de bucăţi alese. Este împrejurarea, cucoane Mihăiţă, să întrebuinţezi o zicătoare a prostimii: că-ţi lasă gura apă, cînd vezi aşa ceva şi cunoşti ce te-aşteaptă. Apoi îţi voi vorbi, prietine, despre crap la protap, renumit în bălţi. Pot să-ţi mai spun ceva şi despre o mîncărică cu ceapă albă: dulceaţa şi bunătatea ei sînt mai presus de orice critică. Înşfirşit crapul fript într-o tingire de aramă, pe varză şi-ntre tomate, într-un cuptor bine înfierbîntat: eu, stimate cucoane Mihăiţă, am făcut o dată şi o poezie mîncării acestia, într-un aşa măsură am fost de entuziasmat. Cît despre icrele de crap, eu le pun deasupra celor de ştiucă, chiar şi a celor negre, dacă vrei mata să mă crezi, numaicît asemenea salată trebuie cu rînduială făcută, după altă vorbă înţeleaptă: adică să toarne undelemnul un chior, să picure alămîia un zgîrcit şi să le bată un nebun! Şi încă altele aş

putea să-ţi spun dintr-acest punct de vedere al cucoanei Zoe, — dar n-avem vreme. Aducînd în discuţie altă parte a materiei, îţi pot spune, iubite cucoane Mihăiţă, că nu este alt peşte care să aibă mai ciudate şi mai deosebite naravuri. Cînd îl vezi intrînd turme în gîrle, cum l-ai văzut în primăvara trecută, ai putea cu drept cuvînt să-l socoţi stupid. Tot asemenea cînd ies ţaranii în vremea bătăii lui, să-l prindă cu ostii, greble şi alte instrumente primitive de la începutul veacurilor. La undiţă însă nu este alt peşte mai viclean. Iar cînd îl închizi în bălţi, el singur dintre toţi peştii caută să scape rîmînd pe dedesubt ori făcînd salturi mari în aer ca să sară pe deasupra gardurilor. Insfîrşit, ce să-ţi mai spun? Se întîmplă uneori de seacă bălţile, de ajunge omul să le răscolească cu plugul şi să samene în mîlul lor. Alţi peşti pier. Crapul se afundă în mîl, apoi mai jos, în mîzga pămîntului. Şi fierul plugului îl scoate deacolo, ca pe un vierme al ţărînei. Ţi-aş mai spune şi altele, stimate şi iubite cucoane Mihăiţă; poate le cunoşti şi dumneata, căci eşti ca şi mine pescar, dar ajungem. Şi nu-mi închipui că eşti supărat mai ascultînd o dată de la mine ceea ce şi dumneata ştii...

Fără îndoială nu puteam să fiu supărat, mai ales că tot ce spunea prietinul meu într-ale pescăriei era plăcut, cald şi convingător. Pe lîngă asta ziua era strălucită şi lină şi omătul, în fuga săniei, de o curăţenie ş-o albeaţă orbitoare. In singurătatea cîmpiei, între bălţi îngheţate şi zăvoaie cafenii, întîlneam ici-colo, în lungul pîrtiei, pîlcuri de ciulini în jurul cărora fluturau stigleţii viu coloraţi, galben şi roşu. Sub ciugulirile lor harnice omătul era presărat de semincioare fine. Cîteodată, înspre această bogă-

ţie, luneca un şoricel, lăsînd urme mărunţele violete. Abia-l zăream şi dispărea în grabă.

Deodată, la o cotitură, apăru înaintea noastră balta îngheţată. Pe luciul verziu ca cerul, pîlpîia un soare rece sfărîmat în solzi. Douăzeci ori douăzeci şi cinci de oameni aşteptau în tăcere, înşiraţi lîngă mal. Pe o zonă întinsă şi curată, care răspundea adîncului celui mare al bălţii, fuseseră din vreme săpate produfuri. Linia acestor săpături în ghiaţă descria o mare elipsă din ghiol către mal.

— Aha! am strigat eu cu plăcută uimire, înţeleg, cucoane Costache, despre ce-i vorba. Voiţi să trageţi cu năvodul pe sub ghiaţă.

— Într-adevăr, aşa-i planul acestei zile... îmi răspunse prietinul meu şi sări din sanie.

Îl urmai şi eu între oameni, înveselit şi înfierbîntat de ceea ce se pregătea.

În strălucirea zilei şi-n liniştea singurătăţii, în neclintirea pustiei albe, pescarii cei vechi ai satului, avînd pe Pricop vataman, se puseră în mişcare. Şi din clipa aceea avui simţuri numai pentru operaţia lor bizară. Cuconu Costache se mişca grav între ei, ca un general amuţit de un farmec, într-o regiune fantastică.

Oamenii cufundaseră năvodul, strîns grămadă în falduri, într-o spărtură a gheţii în capătul cel adînc al elipsei. Legînd capetele aripilor, le mînară de o parte şi de alta pe linia produfurilor: vergile în care erau fixate aceste aripi lunecau pe sub ghiaţă, apăreau succesiv la produfuri, şi erau mînate de oameni meşteri înainte din produf în produf. Aşa, prin două părţi, pe sub ghiaţă, aripile năvodului înaintau spre cestălalt capăt al elipsei, către mal. Ajunse aici

în altă spărtură a gheții, oamenii traseră la lumină capetele aripilor și le încrucișară. Apoi, înhămîndu-se în două șiraguri, începură a trage năvodul ca să aducă matița la lumină.

Eram cufundat în contemplarea acestei ingenioase pescuiri, pe care nu mi-o putusem închipui înainte de a o vedea. Ascultam îndemnul oamenilor, domol ca un cîntec, trăgînd de căpestre și aducînd lin, către copca cea mare de la mal, taina adîncului. Deodată apărură marginile matiței cu cele dintăi fulgerări argintii. Și-n curînd zbucni în soare frămîntarea enormă a crapilor. Erau de felurite mărimi, fremătau și foșgăiau viermuind. Matița lunecă pe ghiață plină burduf, și pescarii se grămădiră cu ciorpacele, cîrligele și coșurile.

— Asta am dorit eu să vezi, stimate și iubite cucoane Mihăiță, îmi zise cu prefăcută modestie gazda mea. Socot că ești mulțămit. Poți vedea nu numai ciortani cît palma, ci crapi adevărați cu solzii ruginiți. Insă trebuie să știi totuși, stimate prietine, că, văzînd acest lucru pe care l-au scornit bătrînii noștri în vremea cea de demult, noi n-am făcut nimica dacă nu ne-om grăbi să ne-ntoarcem la curte.

După atîta vreme de ședere și de așteptare, acolo avem să găsim alt lucru nu numai vrednic de luare-aminte dar și foarte folositor. Toate cîte ți le-am spus eu pe drum despre bucătăria crapului, toate ai să le găsești alcătuite de mînile cucoanei Zoe. Ș-ai să te încredințezi că Dumnezeu singur a orînduit ca în asemenea bălți să se găsească asemenea crapi și nu prea departe să fie și cucoana Zoe, care să știe ce întrebuințare să le dea. Iar în cele din urmă ne-a

lăsat și pe noi, ca să ne învrednicim a gusta din toate — dînd laudă unde se cuvine.

Cu asemenea vorbe, și cu două sănii pline de crapi, ne-am întors la curte. Iar acolo am găsit a doua minune, față de care orice pană, oricît de măiastră, trebuie să se recunoască nevrednică.

SINGURĂTĂȚI

Cînd am ajuns la curte, amurgea și frigul era simțitor. Mă simțeam trudit și flămînd. Cuconu Costache Lăbușcă se apropie de mine frecîndu-și mînile. Apoi mă bătu prietinește pe umăr.

— Cucoane Mihăiță, îmi zise el, am să te rog să bagi mata de samă că cel mai de căpetenie lucru, după o zi ca asta pe care am petrecut-o noi, este o odaie bine încălzită ș-un divan moale. Și-ndată după asta un păhăruț de ceva tare ș-o masă potrivită.

— Toate acestea sînt bune mai ales cu prietini, cucoane Costache... i-am răspuns eu.

— Da, așa este; aici ai spus o vorbă mare, stimate și iubite cucoane Mihăiță. La vîrsta mea mai ales, fără prietini, viața n-ar prețui decît prea puțin. Așa că astăzi, dragă cucoane Mihăiță, eu sînt și mai favorizat de soartă decît în alte zile și trebuie să fac semn pe-o piatră albă, cum spuneau cei vechi. Pe lîngă domnia ta, iubite și stimate, eu mai am un prietin, care vine din cînd în cînd și mă cercetează, și i-am trimes răspuns să vie și-n astă-sară. E vecin cu mine, bun proprietar de moșie: locuiește aproape, în Valea Largă. Toate treburile și daraverile dintre noi le fa-

cem fără poliți, chitanțe și înscrisuri. Noi am rămas încă de moda veche. Ai să-l cunoști, iubite cucoane Mihăiță, ș-are să-ți placă, macar că are unele ciudățenii, ca un om care trăiește singur, cu gîndurile lui. Să-i spui dintrodată «cucoane Vasilică». Lui nu-i plac prezentări și forme. Il chiamă cuconu Vasilică Neculcea.

Vorbind așa, am suit sus, în cerdac. In antret, ne-a întîmpinat cucoana Zoe, mititică și vie, cu ochelarii rotunzi scînteind. Și după ce ne-am lepădat șoșonii și blănile și s-a deschis o ușă, am primit în nări un miros plăcut de coji uscate de mere. Era mirodenia pe care o cunoșteam de mult, din casa noastră bătrînească, pe cînd trăia mama. Am cuprins mîna mică a cucoanei Zoe ș-am sărutat-o fără nici o lămurire. Am simțit pe buze aspreala ușoară a mînilor de gospodină — și iluzia a fost așa de puternică, încît am ridicat repede fruntea. Cucoana Zoe îmi zîmbea cu melancolie, parcă din trecut.

— Cucoane Costache, m-am întors eu către amfitrion, al să recunoști și dumneata că mirosul de coji uscate de mere se potrivește mai mult decît orice cu căldura unei odăi. Intr-adevăr, putem să spunem că ni se moale toate clolănelele, așa-i de bine într-această odăiță.

Un bătrîn mititel și sprinten s-a ridicat de pe un scaun și mi a dat replica fără nici o ceremonie :

— Cucoane Mihăiță, mie îmi plac vorbele matale.

— Cucoane Vasilică, asta mă bucură, i-am răspuns și eu ; și l-am strîns mîna.

— Ați făcut bună ispravă ? s-a întors el către tovarășul meu.

— Mulțămim lui Dumnezeu, am făcut ceva. Am dat

poruncă să-ţi trimeată şi matale douăzeci-treizeci de ocă. Poţi să pui să-l facă marinat ori să-l sărezi.

— Bine, vedem noi, cucoane Costache, şi te rog ţine dumneata socoteală.

Musafirul gazdelor mele avea, cu toată vîrsta şi cu toată statura-i măruntă, o înfăţişare de vigoare şi sănătate. Ţinea capul dîrz şi privea vioi. Avea deasupra frunţii păr bogat, cărunt, cam neorînduit şi zbîrlit. Obrazul ras cu îngrijire, mustăcioara scurtată şi rotunjită cu foarfecele. Straie cenuşii de şiac. Botfori cam nalţi în călcăie. La gît un guler îngust, ş-o cravată plastron de moda veche.

Cucoana Zoe apăru purtînd o tăblăluţă cu trei păhărele ş-o gărăfioară rotundă plină c-un lichid negruroşcat. Aşeză tăblăluţa pe masă, ridică dopul sticlei, şi turnă delicat trei aţe subţiri de licoare.

Am gustat, mi-am lins buzele; am întins păhărelul în zare, spre lumina lămpii, observîndu-i coloarea de rubin sombru.

— Ce zici? mă îndemnă cuconu Costache.

— Nu pot să spun alta, decît că asemenea vutcă n-am băut încă pînă astăzi... am răspuns eu.

La aceste vorbe ale mele, cuconu Vasilică gustă şi el numai o picătură.

— Secretul e al lui cuconu Vasilică, îmi zise gazda mea. El mi l-a încredinţat acu douăzeci şi ceva de ani. Eu l-am uitat, poate l-a uitat şi el; dar cucoana Zoe ţine minte.

— Ce-i de ţinut minte şi ce-i de uitat, prietinilor? întrebă serios cuconu Vasilică. Eu v-am propus să îndulciţi cu cireşe otrava pe care-o scoateţi din tescovină şi drojdie. Bunătatea şi sucul fructelor vine de la soare şi de la Dumnezeu şi nu poate să facă decît bine. De

aceea mă vedeți gustînd, lucru pe care nu l-aș face cu rachiurile dumnealor de la tîrg.

— Cît zahar și cîte cireșe puneți la litru? am întrebat eu cu naivitate.

— Cireșe cîte vrei, îmi răspunse grav cuconu Vasilică. Culege-le din copac și umple balercuța. Zahar nu pune deloc, dacă vrei să faci lucru bun și folositor, căci zaharu-i o doctorie meșteșugită.

Cucoana Zoe și cuconu Costache mă priviră zîmbind ca două portrete. Cuconu Vasilică își zbîrli părul cărunt cu degetele mîinii stîngi spre dreapta și cu degetele mîinii drepte spre stînga.

— Eu, cucoane, îmi zise el cu blîndețe și cu profundă convingere, am ideile mele în privința vieții, a mîncării și-a băuturii. Eu zic așa că trebuie să ne-apropiem mai degrabă de sălbătăcie decît de civilizație, ca să fim într-adevăr sănătoși. Sosurile și combinațiile sînt civilizație și spițerie, prin urmare eu le resping. Și-atuncea eu înțeleg ca temeiul mîncării mele să fie mere, pere și harbuji de la 15 august la 15 septemvrie. După asta încep să mîninc struguri. Cînd s-a stîns verdeața grădinii, mînînc fasole și cartofe, pe care le-am strîns din vreme. Vitele, care sînt prietine cu omul, eu nu le omor ca să le mînînc. Mă pot folosi de laptele lor, din care scot smîntînă și unt și mi-i deajuns. Și-aștept legumele verzî de primavară dintre care eu prețuiesc mai ales urzicile și stevia. Urmînd așa, cu pîne neagră din grîu măcinat la moară de apă, și necunoscînd nici medicamente, nici zahar, — eu m-am simțit totdeauna bine. Iar dintre vietăți am primit a mînca numai pește.

— Vra să zică, mînînci carne de pește?

— Trebuie să mărturisesc că mînînc. Ce să fac? Am socotit eu așa în mintea mea că pot să mînînc

peşte — şi mînînc. Iar de fumat nu fumez; de băut nu beau decît cînd sînt cu prietini ca dumneavoastră. Umblu pe jos, mă scald sub roata morii pînă ce dă bruma. Nu port mănuşi; nu sufăr galoşi nici doftori.

După enunţarea acestui program de viaţă, cuconu Vasilică îşi vîrî mînile în buzunările surtucului şi începu să se plimbe pe dinaintea noastră semeţ şi pieptos.

— Vă rog să poftiţi la masă, ne vesti cu glas dulce cucoana Zoe.

Am trecut în sufragerie, unde sticleau tacîmuri, iar faţa de masă şi şervetele aveau albeaţa omătului.

— Cucoane Vasilică, zic eu rîzînd; în sălbătăcie, faţa de masă-i podul palmei ori iarba pămîntului; cuţitul — dinţii; şi furculiţa — cele cinci degete. Mărturiseşte că, după o zi de frig, după căldura odăii şi după păhărelul de vutcă, nu-i nimic mai plăcut decît curăţenia şi albeaţa aceasta.

— Mărturisesc cu dragă inimă, îmi răspunse cuconu Vasilică. Nu mă socoti mata potrivnic nici acestor lucruri, nici prietiniei. Astfel şi mie, ca şi dumneavoastră, au să-mi pară bunătăţile cucoanei Zoe şi mai bune. La sfîrşitul mesei să-mi dai voie însă să mînînc merele cu tot cu coajă.

Ne-am aşezat în jurul mesei şi o minune, pe care o aşteptam s-o cunoaştem, se produse. Cucoana Zoe avusese fineţa şi şiretlicul să se aprovizioneze din vreme cu peşte de la produfuri, cu toate acestea nu eram sigur că crapul care fumega în castroane şi farfurii lungi nu venea direct de la săniile cu care sosisem noi c-un sfert de ceas mai înainte.

Am avut înaintea mea, în farfuria de porţelan, întăi un borş. Nu pot să explic de ce era aşa de bun şi cum era făcut.

— Stimate şi iubite cucoane Mihăiţă, îmi zise cu glas blînd cuconu Costache, te rog foarte mult să asculţi sfatul pe care ţi-l dau şi să înmoi mata numai de cîteva ori în farfuria matale acest ardeiaş de Calena, mărunt cît unghia degetului celui mic. Pe cît îl de mititel, pe-atîta-i de iute. Aşa pe cît de aprig şi de drăcos îi şi prietinul nostru cuconu Vasilică. Şi-i şi tot aşa de bun şi de plăcut.

Rîzînd, cuconu Vasilică primi şi el un ardeiaş de Calena, mic şi frumos ca o podoabă de mărgean. Şi borşul cucoanei Zoe dobîndi un gust nemaipomenit.

— Acuma, iubite cucoane Mihăiţă, urmă tot moale cuconu Costache, avem să vedem cum poţi mata să te îndeletniceşti cu capul de crap, cum ştii să-i alegi, os cu os şi bucăţică cu bucăţică, părţile cele mai bune. Intru aceasta şi eu şi cuconu Vasilică sîntem meşteri din tinereţele noastre.

— Eu mă cred dator, se amestecă bătrînul Neculcea, să lămuresc lui cuconu Mihăiţă, de oe, cruţînd alte vietăţi din jurul nostru, eu totuşi m-am hotărît să rămîn mîncător de peşte. Aş putea să răspund: pentru că-mi place; însă eu am obicei să judec şi să despic lucrurile. Aşa cred eu că unde m-am născut la apa Moldovei ş-am trăit la baltă şi-ntre pescari — de aceea a rămas acest narav în mine.

— Insă dumnealui, observă cuconu Costache, nu iubeşte a prinde peştele nici cu undiţa nici cu alte măiestrii.

— Aşa este, încuviinţă bătrînelul. Eu, din junie, am învăţat a prinde peştele cu mîna, ca sălbaticii. Mă vîr în ape line pe sub maluri adînci şi caut peştele la cotloane. Ori mă cufund în bulboane şi-l găsesc în locurile lui cele mai liniştite. Dumneavoastră aveţi plăcere să-l scoateţi cu meşteşuguri. Eu îl caut,

liniştit ca o umbră, cu degete blînde. Şi găsindu-l între rădăcini ori între bolovani, îl pipăi uşor, ca şi cum l-ar atinge viţe purtate de apă, şi merg cu degetele în lungul spinării pînă la urechi, — ş-atunci îl apuc strîns şi ies cu el afară. Aşa am prins crap în Pruteţele dumneavoastră. Aşa am prins cleni şi scobai în Moldova, şi păstrăvi în bulboane reci pe Bistriţă.

Cu degete îndemînatice, desfăcea capul crapului şi alegea bucăţile bune, fără grabă şi fără lăcomie. Îl priveam cu plăcere, ca şi gazdele mele.

Închinarăm un pahar de vin, în cupe de cristal cu picioruş. Mi s-a părut şi vinul în afară de orice comparaţie. Cuconu Vasilică îl sorbi într-un fir subţire, cu ochii pe jumătate închişi.

— Ai să vezi mata, cucoane Mihăiţă, mi se adresă el cu o veselie abia simţită, că mîncărica de peşte cu ceapă, cum ştie numai cucoana Zoe s-o facă, are să ţi se pară şi mai bună după acest păhărel; iar al doilea pahar, după mîncărică, are să fie ceva nemaiauzit. Apoi, cînd va veni friptura — nici n-am să te întreb, căcî dumneata singur ai să vorbeşti. Friptură tot de peşte, şi tot cum ştie s-o facă cucoana Zoe. Poate să ne deie, pe lîngă crap, şi nişte pîrjoale de clean, — se poate. Ai să vezi şi ai să te minunezi; şi de azi înainte te rog să fii de principiul meu: cînd ospătezi peşte, să nu amesteci alte mîncări, fie legume, fie carne, fie lăptării, — după rînduiala mea, pe care a adoptat-o cucoana Zoe.

— Într-adevăr, am găsit bună şi cuminte asemenea rînduială... încuviinţă cucoana Zoe.

M-am declarat cu bună-credinţă şi eu partizan al acestui principiu. Şi mi-am înoit asigurările şi jurămintele după al doilea fel de mîncare, şi după al

frellea; şi am băut mai multe cupe cu picioruş, din-tr un vin care-şi sporea necontenit savoarea. Asta, într adevăr, mi s-a părut îndeosebi neexplicabil. După fiecare sorbitură, priveam atent picioruşul de cristal, şi l aşezam dinaintea mea. Mă uitam în juru-mi prin-tr un abur luminos. Cînd întorceam ochii, cupa era iarăşi plină. Şi atunci iar îmi plăcea s-o apuc de picioruş şi s-o ridic.

M-am simţit într-un tîrziu într-o stare cu totul specială. Mai întăi aveam o vie prietinie pentru cuconu Vasilică. Apoi deodată, fără să înţeleg prea bine de ce, am mărturisit cucoanei Zoe o mare singurătate şi jale a vieţii mele, datorită situaţiei de orfan. Mi-i puţintel ruşine să mărturisesc că sînt un bărbat de cincizeci de ani, — cu toate acestea, în sara aceea, m am tînguit cucoanei Zoe că sînt orfan; şi această nenorocire, în asemenea prietinească împrejurare, a devenit deodată o stare plăcută şi aproape fericită. Am sărutat de două ori mîna puţintel aspră a cucoanei Zoe şi i-am simţit protecţia. Îndată, din simpatie cred, s-a declarat orfan şi cuconu Vasilică Neculcea. Apoi, împingînd cupa înaintea sa, a făcut semn lui cuconu Costache, cu palma întoarsă, că nu mai bea şi ochii i s-au umbrit.

- Într-adevăr, cucoane Mihăiţă, sînt orfan, a zis el încet. Căci sînt singur. Soţia m-a părăsit de mulţi ani, şi băieţii au căzut în război în aceeaşi lună cu ai cucoanei Zoe şi prietinului Costache. Şi de aceea ne vedem din cînd în cînd şi schimbăm cîteva cuvinte, închinînd un păhărel de vin. Iar dumneata, cucoane, pot să zic, ai venit la noi aici, în singurătăţi, ca să vezi cum se petrec şi mor nişte oameni...

După aceste ciudate vorbe, urmă tăcere. Iar cucoana Zoe se ridică grăbită şi ieşi. În curînd se în-

toarse, aducînd dumneaei singură cafelele. Ne găsi tot tăcuți.

— Costache, zise ea către soțul ei, zîmbind. Stînd singură azi și priveghind mîncările, și pregătind masa și odăile, a venit din anii de demult ca o umbră, împresurîndu-mă; în aburul ei, mi-am adus aminte de o întîmplare pe care o uitasem.

— Ce întîmplare? întrebă blînd cuconu Costache. Stimate și prea iubite cucoane Mihăiță, n-ai să te superi mata dacă te-oi ruga să mai bei cu mine un păhărel de vin. După aceea, am să mă pun să-mi răsucesc țigara, pentru cafeaua care ni s-a adus. Eu l-aș ruga și pe prietinul Vasilică să nu mă refuze, — pentru cei care n-au să mai fie niciodată cu noi. Și după ce ciocnim și bem, să vedem de ce întîmplare vrea să ne vorbească cucoana Zoe?

— E o întîmplare veche, cucoane Costache, vorbi încet cucoana Zoe. Poate să fie de-atunci patruzeci de ani. Așa cred, că sînt patruzeci de ani. Și eu trăiam atunci la Păstrăveni, lîngă Moldova, unde m-ai văzut și m-ai cunoscut întăi. Îți aduci aminte?

Cuconu Costache tăcu.

— Și fiind eu acolo, la curtea părinților mei, într-o vară, la Sfîntu-Ilie, s-a sculat Vartolomei pescarul și a purces devale, la baltă, ca să prindă pește cu poclăul, după porunca tătuței. Și m-am suit și eu într-un docar, cu soră-mea Marghioliță, care și-a petrecut aici douăzeci de ani din viață; și ne-am dus să vedem cum vin pe Moldova pescarii în luntrile lor, purtînd cu cîte-o mînă vîslele și cu cealaltă cufundînd și înălțînd rețeaua poclăului în sforul apei. Îi urmăream în lungul malului în docar — și mai ales la șuvoaie îmi plăcea să văd cum îi repede apa; odată

înălțau mănunchiurile plasei și mrenele scînteiau ar-gintiu în lumină...

Cuconu Costache aproba vag din cap. Cucoana Zoe continuă, ca și cum ar fi urmărit un vis:

— Sara, după aceea, Vartolomei ne-a poftit în luntrea cea mare adusă de la curte, ca să vedem întâia oară cum se pescuiește, noaptea, cu fachia și cu ostia.

— Da, am văzut de multe ori asemenea pescuit, încuviință mai vioi cuconu Costache Lăbușcă.

— Ș-am umblat pe baltă în locuri line, printre lunci, și Vartolomei ardea fachia de rășină la botul luntrii. Și vedea din cînd în cînd umbra peștilor în lumina luciului. Atunci ridica ostia și lovea. A fost o noapte frumoasă, pe care eu n-am uitat-o. Dumneata, cucoane Costache, de și erai cu mine în luntre atunci, și-mi făceai curte în acei ani ai tinereții, văd c-ai uitat...

— Nu, n-am uitat, zise grăbit cuconu Costache, isprăvindu-și de răsucit țigara.

Însă vedeam că uitase; și cucoana Zoe își plecă fruntea. Atunci se țintuiră asupră-mi ochii inteligenți și triști ai lui cuconu Vasilică și mă simții, fără rezervă, frate al bătrînilor acelora care, între manii, mese și preocupări mărunte, se petreceau și mureau în colțul lor de lume.

VRĂJITORUL DE ȘERPI

Vara trecută și-n cealaltă vară, am intrat de multe ori, c-un bun prietin, pe lacul Snagov, și ne-am împlinit o parte din destinul nostru, cu undița în mînă, în liniștea unor ceasuri de aur. Mi-ar trebui mai multă perspectivă în timp, ca să-mi lămuresc unele impresii și fapte uimitoare, de aceea acum n-aș putea spune decît puține lucruri. Imi închipui însă că peste douăzeci de ani — în 1947 — într-o sară de iarnă, între obrazuri prietinești, sub lumina lămpii liniștite, într-o odaie a poveștilor ș-a amintirilor, mi-aș lămuri mai curat întîmplările acelor veri.

— Într-o vreme, destul de demult, am fost la pescuit pe Snagov, aș începe eu zîmbind, privind în juru-mi prin ochelari rotunzi. De an nu-mi aduc aminte tocmai bine, dar asta n-are mare importanță. Eram c-un bun tovarăș — și asta are importanță mare — bun tovarăș și slăvit pescar, cu care mă mai văd ș-acuma din cînd în cînd.

— Cine-i ? întreabă o mutrișoară de fetiță balaie și vaporoasă, a cărei existență e încă în misteriosul viitor.

— E Brătescu-Voinești, răspund eu.

— Cel din bibliotecă?

— Da. Și-acela cu care mi-am dat cuvînt de întîlnire la vară, ca să ne ducem în Maramureș, să mai aruncăm o dată undițile în apa Vișăului.

În vara aceea, urmez eu, stînd într-o zi alături pe scaune, la o ședință a Academiei, vorbeam de lucruri indiferente. Cînd, prietinul meu devine atent și-și întoarce într-un chip anumit spre mine ochii punctați cu lumină și umbriți de sprîncene stufoase.

— Trebuie să mergem la Snagov duminică, îmi zice el.

Și-ndată după aceste cuvinte se ridică, să facă o scurtă comunicare intimă. Trebuie să știți că Brătescu n-a cîntărit niciodată mai mult de 63 de kilograme, n-a avut dureri de cap și n-a cunoscut osteneala. Mărunt și brun și totdeauna viu, a fost unul dintre cei mai cunoscuți tovarăși în breasla noastră a vînătorilor. Dar într-ale pescuitului, cu mila lui Dumnezeu, a stat între cer și ape ca cel mai neîntrecut meșter.

Eram curios să aud ce vrea să spuie; ce chestii academice și cărturărești îl preocupă. Cînd deodată — nu cu puțină surprindere și nu cu puțină plăcere — înțeleg că aduce între gravii nemuritori ceva care era mai mult o umilită îndeletnicire a noastră: ceva despre pescuit și despre apa Snagovului.

Academia ridică fruntea cu uimire și zîmbește. Snagovul e un lac din preajma Bucureștilor, dar de la Academie pînă la el e o depărtare incomensurabilă — plină la stele. Pescar și pescuit sînt noțiuni care se pot concepe, — dar sînt mai mult afaceri de dicționar. Întîi că onoratul nostru coleg vrea să aducă lacul Snagovului de față și să spuie o poveste.

Ciudat, — însă adevărat.

Brătescu-Voinești nu-i numai cel mai mare pescar. E și un povestitor cu voce moale și insinuantă cum puțini am cunoscut în șaizeci de ani de viață.

— Cum? mata ai șaizeci de ani? întreabă mutrișoara cea balaie. Locuiești, ca și Brătescu, în rafturile bibliotecii, și socoteam că aveți mai mult.

— Iartă-ne, drăguță, că avem numai atîta, răspund eu.

Mutrișoara mă iartă și eu urmez a povesti despre ciudata dar adevărata comunicare academică a prietinului meu. — Domnilor colegi, a început el. — Trebuie să adaog că nu mă pot apropia nici pe departe de povestirea lui colorată, gesticulată și mimată. Domnilor colegi, am fost la lacul Snagovului într-o zi, la pescuit, și-acolo mi s-a întîmplat să văd un fapt curios, pe care țin să vi-l raportez fără nici o explicație și fără nici un comentar. Am întîlnit acolo pe un om simplu și în aparență neînsemnat, pe care-l chiamă Nicolae Pescaru. Acel om umblă cu mine la pescuit, conducînd luntrea, în tovărășia altui pescar din partea locului, mai tînăr, cu numele Cercu. Plutim, ne oprim din loc în loc, în marginea stufurilor, în marginea pădurii, și aruncăm undițile. Mergem pînă către mănăstirea cea veche a Snagovului pe care îmi place s-o privesc mai mult în fundul apei, ca-ntr-o oglindă a trecutului. După aceea ocolim către Dobroteşti și tragem la celălalt mal, poposind într-o căsuță curată, la Raluca lui Gheorghe Nucuță. Snagovul acesta este o baltă străveche, cu adîncimi mari, cu funduri de piatră, cu limpezimea unei ape de munte. Imi închipui că este un lac de natură vulcanică, format de izvoare interioare. De aceea satele din preajmă trebuie să fie așezate acolo din vechime adîncă și lo-

culturi vor fi fiind de baştină preistorică. Sînt oameni blînzi şi cuminţi, ai căror ochi samănă cu umbra apei. Terminologia lor pescărească cuprinde vocabule proprii, care s-au format odată cu nuferii cei de demult. Apa aceea e un domeniu familiar al lor: o cunosc în toate cotloanele. Nu numai o cunosc dar o şi interpretează, — pentru că din veci s-a amestecat în existenţa lor intimă.

Deci umblînd pe luciu în luntre, cu Neculai Pescaru şi cu Cercu, iată ce lucru impresionant am văzut. Prin lumina apei liniştite, apăru la o oarecare depărtare un punct mişcător care, înaintînd, lăsa două dîre în urmă formînd laturile unui unghi. Era un şarpe de apă, — dintr-o specie extrem de numeroasă în lacul Snagovului. Şerpii aceştia înoată cu capul ridicat la faţa apei şi înaintează într-un fel de zvîcnire necontenită, care scrie pe luciu unghiul tremurător; iar trupul, subt apă, se întinde şi se destinde într-o spirală neagră, metalică.

Priveam de departe.

— Mă nene Nicolae, zice deodată Cercu lîngă noi, spune farmecul şarpelui, să vadă şi boierul.

— Ce să văd, Cercule? întreb.

- Să vedeţi cum îl farmecă.

- Pe cine-l farmecă?

- Pe şarpe.

- Să văd, mă întorc eu nedumerit spre Nicolae Pescaru.

- Ce să vedeţi, boierule? vorbeşte cu lene şi indiferenţă Nicolae. Nu-i cine ştie ce lucru şi-l poate face oricine, dacă ştie cum şi dacă crede.

Să vedem, Nicolae.

Pescarul se întoarce atunci spre unghiul care vibra pe luciu. Faţa lui a dobîndit o uşoară schimbare: a

devenit atentă şi încordată — s-a învechit şi s-a îndepărtat în timp. Fixează unghiul mişcător. Buzele lui precipită un descîntec. Mi l-am notat mai tîrziu. Iată-l :

Subt o piatră mare-nvoaltă,
Şade-un bou negru urnit,
Din bărbie dînd
Din limbi scăpărînd.
Măi Cernate, blestemate !
Blestema-te-ar Dumnezeu
Să-ţi curgă veninul tău,
Ca untura slinului.
Trei nuiele de alun împletite,
Gura şarpelui împietrită.
Herendeu,
Berendeu,
Grozăvior, stăi pe loc !

Şopotul acesta s-a repetat, s-a repetat. Punctul mişcător s-a oprit. Ne-am apropiat cu luntrea. Domnilor colegi, urmează prietinul meu zîmbind cu nevinovăţie, cînd am ajuns, am văzut şarpele plutind la faţa bălţii ca o simplă spirală moartă.

Neculai s-a aplecat către el pe marginea luntrii şi i-a întins mîna. L-a îndemnat încet, dar cu hotărîre : — Vin-aici !

Şarpele s-a mişcat lin, i s-a suit pe mînă. Pescarul l-a cuprins, l-a dus la frunte, în jurul gîtului, — aşa cum fac — după cît am auzit — fermecătorii din India. Apoi i-a dat drumul în hotarul lui şi i-a şoptit grăbit deslegarea :

Şarpe !
Să fii viteaz,
Să umbli precum ai umblat,
Să muşti precum ai muşcat.
Să treci văi adînci,
Ape reci.
Du-te !

Şarpele s-a mişcat lin, a plecat. Unghiul mişcător a născut iar pe luciu ; s-a dus ca un fior înspre nuferi şi trestii.

Omul stătea iar la locul său, umilit şi simplu, cu indiferenţă şi fără nici o mîndrie faţă de ceea ce făcuse.

Am tăcut un timp. Apoi l-am întrebat :

— Cine te-a învăţat lucrul acesta, Nicolae ?

— M-a învăţat un unchiaş bătrîn de la noi, Dumitrache Ţulea. Iar el îl ştie de la alţi unchiaşi de demult. Dacă-i spui astfel vorbele cu credinţă, şarpele te ascultă. Trebuie să mai ştii că-i păcat mare să nu-i desfaci farmecul. Trebuie să-l trimeţi iarăşi la locul lui, în sălaşul pe care i l-a dat Dumnezeu.

Din vorbă, din privire, din convingerea rămasă în el de la uncheşii străvechi din veacuri, îl înţelegeam pe Neculai, fără să am însă explicaţia lucrului în sine. Vă relatez, domnilor colegi, faptul în toată simplicitatea lui şi mai ales în tot adevărul, şi nu trag nici o concluzie.

Prietinul meu ascundea însă, în originala lui comunicare, o uşoară perfidie. Mi-am dat samă de asta îndată ce-am privit spre grupul colegilor noştri din secţia ştiinţifică. Aveau o înfăţişare dintre cele mai interesante. Rîdeau — ca de-o glumă. Nu rîdeau însă în toată libertatea, ci cu stînjenire, cu teamă că li se poate cere o explicaţie. Ca să nu recunoască faptul era greu, căci puteau fi invitaţi să-l verifice, şi-atunci explicaţia nu mai putea fi înlăturată. Insfîrşit rîdeau totuşi ca de ceva nostim, fără să privească unul la altul.

Îi pricepeam. Oamenii de ştiinţă nu vor să recunoască minunile. Nici nu-i nevoie să le recunoască,

pentru că ele nu există decît efemer. Sînt nişte zîne menite să devie femei îndată ce le-am cunoscut.

Cu plăcerea pe care mi-a făcut-o această comunicare şi veselia reţinută a savanţilor noştri colegi, am plecat cu prietinul Brătescu-Voineşti la Snagov în duminica următoare.

Am intrat în baltă în marginea întunecoasă de pădure, între nuferi şi liane, plutind către mănăstirea veche răsturnată în oglinda neagră ca-n veacuri. Nicolae Pescaru şi Cercu trăgeau la opăcini şi erau nişte oameni ca toţi oamenii, de şi ştiau să facă minuni, după un secret şi un ritual al strămoşilor lor. Ne-am desfăşurat undiţile de bambu — şi ei priveau cu atenţie mai ales nălucile, adică peştii artificiali, care pentru întăia oară coborau sub luciul Snagovului, ca să înşele generaţiile nouă de peşti. Miliardele lor trecute n-au cunoscut decît instrumentele primitive ale autohtonilor. — Pe-ale noastre ochii lor desigur le priveau ca şi ai lui Neculai ş-ai lui Cercu.

Pe urmă, către amiază, la ceasul cînd trebuia să ne îndreptăm spre popas şi masă la Raluca lui Gheorghe Nucuţă, lăsară vîslele să atîrne şi, îndreptîndu-şi feţele spre ţărmul Dobroteştilor, dădură glas şi veste spre depărtare. Dar nu strigau. Lăsau cuvintele să lunece pe apă — cu voce normală şi joasă :

— Mă Cotoi, dă de ştire la Gheorghe Nucuţă că vin boierii.

Cuvintele se duceau pe luciu ca nişte fiinţi vii. Căci în practica lor seculară, prietinii noştri de-acolo amestecau fenomenele naturale şi minunile, armonizîndu-se cu cerul, cu adîncimile bălţii, cu lianele şi vietăţile, — toate ale vremii neclintite şi ale lui Dumnezeu.

UN ALIAT

Zvîrlind undiţa în baltă, un pescar adevărat se găseşte în fericita situaţie de a nu se gîndi la nimic. Cerul, oglindit în luciul calm, produce reverii inutile, căci, ca şi nemărginirea, e deşert de sugestii practice.

Sînt însă destui pescari — cum se va vedea — care nu privesc cerul. Ochiul lor, în aparenţă stupid, fixează numai pluta undiţii, aşteptînd degetul nevăzut al norocului, care loveşte uşor, prevestind vînatul. Cîrcîitul privighetorii de baltă pentru ei n-are rost şi nu răspunde unei muzici interioare. De la floare la gînganie, tot ce tresare pe undă e mort ori neexistent. Costrăşul, pe care-l aduce undiţa la mal într-o curbă graţioasă, n-are priviri de mărgăritare moarte; ci e o bucată de hrană în legătură directă cu aparatul lor digestiv. Asemenea pescari cu undiţa, pe care noi cei adevăraţi îi renegăm, pot gîndi în situaţia în care se află; pot gîndi chiar cu energie, la lucruri mari, ceea ce e cu totul grav.

Iată ce s-a întîmplat într-o zi din luna lui iulie, într-un cotlon ferit, sub sălcii, pe malul bălţii de la Uricani.

Erau acolo trei oameni care zvîrliseră undiţile, aşteptînd să tresară pluta. Cum se ştie însă, plutele dau semn foarte rar şi de multe ori pescarii cu undiţa mîncăm peşte cumpărat din piaţă.

Domnu Costică Stoichici, mahalagiu din Păcurari, cel dintăi se umplu de nerăbdare. Se uită la tovarăşii lui, care cloceau neclintiţi pe locurile lor, şi începu a rîde.

— Cu asemenea meserie nu ne îmbogăţim, fraţilor. zise el cu veselie.

— Adevărat, domnule Costică, răspunseră tovarăşii.

Tovarăşii erau Ion Chirilă, fost în alte vremuri vardist, şi Mihalache Cojocaru, fost cîndva frînar. Amîndoi erau oameni care aveau împotriva vieţii foarte multe pricini de nemulţămire şi priveau lumea pieziş sub pălăriile pleoştite, prin găurile cărora pătrundea păr zbîrlit.

— Aşa-i cu meşteşugurile de zi... adăogi Ion Chirilă.

Domnu Stoichici, vag negustor de zarzavat, scoase tabacherea de tablă, o deschise, şi tovarăşii lui se apropiară, părăsind vergile.

Işi răsuciră cîte o ţigară. Fumînd, priveau peste stuhuri fără să vadă nimic. Un bîtlan trecu pe deasupra lor şi pluti în zbor spre coada bălţii, căutînd hrană în chip cinstit, după legea lui.

Costică Stoichici rîdea cu gura lui ştirbă, în barba-i ţăpoasă, nebărbierită de multă vreme şi dădu dovadă de cugetare îndelungă în faţa bălţii ş-a undiţii. Aninînd ca-ntr-un cîrlig reflexia lui Chirilă, îi dovedi uşor că îndeletnicirile lor de noapte, la care erau tovarăşi, nici ele nu-i duseseră la rezultate strălucite.

Gîndind şi cugetînd, fraţilor, argumenta el, văd că ne părăduim vremea în zadar. Mare ispravă nu facem şi timpurile sînt foarte grele.

— Adevărat, oftară Chirilă şi Mihalache.

— La ce rezultat am ajuns cu cele cîteva gîşte pe care le-am luat de la Mendel Aronovici? Am dezbrăcat căruţa unui ticălos birjar de roate şi le-am vîndut. Ei şi? Am găsit paltoane şi rochii la inginerul care s-a dus să petreacă la băi cu cucoana lui. Am avut noroc să le şi putem schimba. Ei şi? Am mai făcut şi altele, precum ştiţi, căutînd să agonisim şi noi. Astfel însă n-ajungem la mare lucru. Intr-o zi pune mîna pe noi comisarul — şi gata. Omul, dacă riscă, încaltea să ştie pentru ce.

Era o observaţie foarte adevărată, la care cugetaseră desigur şi ceilalţi, căci îşi dădură complect aprobarea şi mai răsuciră cîte o ţigară.

— Aşa este şi altfel nu poate fi, întări Chirilă. Ne ţinem de prostii. Trebuie să facem ceva mai de samă.

— Trebuie să lucrăm altfel, mormăi şi Cojocaru.

— Căci altfel nu se poate, fraţilor, urmă oratorul. Ascultaţi ce vă spun eu. Numai proştii umblă după peştişori mărunţi. Noi trebuie să prindem un peşte mare. Eu urechi am şi aud; am ochi şi văd; carte am învăţat şi cetesc gazetele în fiecare zi. Eu înţeleg că în lumea asta numai cine-i deştept şi îndrăzneţ se înfige şi înaintează. Cel prost rămîne pe loc cu chistea lui.

Ca şi noi, domnule Costică.

Ai spus bine: ca şi noi, frate Chirilă. Aşa că, după toate cîte-am cugetat stînd şi neprinzînd nimica, am văzut că noi nu se cade să rămînem aşa şi se cuvine să lucrăm ceva mai de samă.

— Așa este.

— Vezi? E un lucru la mintea orișicui. Ceteşte gazete ca mine. Domnu ministru e ministru și, umblînd cu mierea, își linge degetele. Domnu colonel strînge ceva pentru sufletelul lui. Domnu deputat și el cunoaște că trebuie să agoniseşti ca să ai. Ce mai la deal la vale? Toți se învîrt și-și fac afacerile. Cine nu se învîrte și nu-și face afacerile rămîne sărac și prost. Pot zice că rămîne de rîs. M-am gîndit eu așa: pînă cînd? Războiul l-am făcut, s-am văzut moartea cu ochii; toate drepturile le avem și nimeni nu ni le dă. Toți au și noi n-avem. Toți dau lovituri, ca să se ridice și să aibă. Va să dăm și noi una.

— Să dăm și noi una... aprobă tovarășii încet, ca să n-audă balta.

Astfel acești pescari, pe care breasla îi reneagă, au ajuns întăi la crîșma lui Mendel Aronovici ș-apoi la un plan dintre cele mai ciudate. Un plan ciudat și îndrăzneț, o adevărată lovitură, care nu se vede și nu se dă în fiecare zi.

Amănuntele operației lor le-am ascultat la Curtea cu Juri. Costică Stoichici nu mai era. Fugise, nebărbierit și zdrențuros, pe alte plaiuri. În fața instituției burgheze, care de obicei doarme și n-ascultă, stăteau numai Ion Chirilă și Mihalache Cojocaru, privind pieziș sub părul zbîrlit care le dădea în ochi. Lîngă ei mai era un părtaș la faptă: unul Ștefan Georgescu, lucrător cizmar, individ slab, cu obraz palid și cu ochii spăriați.

— Tu ce-ai căutat la fapta acestora?

— N-am căutat nimic, domnule președinte. Eu n-am știut nimic, domnule președinte. Era într-o du-

mîncă și m-am luat și eu cu dumnealor pînă la crîșma lui domnu Mendel Aronovici. Acolo am băut cam mult coniac. Mi-au dat dumnealor să beau. Și m-au luat cu dumnealor. Atîta știu. Încolo nu mai știu nimic, domnule președinte.

— Cum nu știi nimic? Nu ți-au spus că au plănuit să mergeți la Bîrnova în pădure, unde calea ferată face o curbă și vine în pantă?

— Nu, domnule președinte.

— Nu ți-au spus că trebuie să demontați acolo buloanele de la o șină, să faceți să deraieze trenul de București? Deraiază trenul, se prăvălesc și se sfarmă vagoanele, — și-n învălmășeala și groaza aceea, dînd ajutor răniților și transportînd morții, vă îmbogățiți ușor.

— Nu știu nimic, domnule președinte. Eram beat.

— Nu-i așa, Ion Chirilă? Ați pus la cale, cu Costică Stoichici, deraierea trenului de București, noaptea. Trenul expres are pasageri cu parale și vă îmbogățiți cu puțină muncă.

— Trăiți, domnule președinte, eu n-am știut de asta. Poate planul să-l fi avut domnu Stoichici; dar nouă nu ne-a spus nimica.

— Cum nu v-a spus nimica? Ați dus unelte pentru desfăcut buloanele.

— Eu sînt străin de asta, să trăiți, domnule președinte, uneltele le-a procurat Cojocaru; el a fost funcționar la C.F.R. și a știut de unde să le aducă și ce să facă cu ele.

Auzi, Cojocaru? Ce ai de spus?

Eu n-am de spus nimica, domnule președinte. Eu am adus sculele după vorba lui domnu Stoichici,

dar să nu mai ajung să ies din sala onor Curții cu Juri, dacă am știut pentru ce trebuiesc.

— Șina însă ați desfăcut-o?

— Desfăcut.

— Ei, — și nu v-ați întrebat de ce vă pune Stoichici să desfaceți șina?

Prevenții tac.

— Răspundeți. Nu v-ați întrebat?

— Nu ne-am întrebat, domnule președinte.

— Nici tu nu te-ai întrebat, Georgescu?

— Nu, domnule președinte. Eu eram beat, domnule președinte.

Asta era. Stoichici știa toate și ei nu știau nimic. Au o privire vicleană și fugară pe sub părul zbîrlit, și par că se miră în sinea lor cum de n-a izbutit o lovitură ca aceea — să se poată procopsi și ei așa cum se procopsește toată lumea. Au lucrat la deplasarea șinei, pînă ce au auzit bătaia depărtată a expresului sunînd pe calea de fier. S-au retras în tufe — așteptînd norocul, — ca la Uricani, cînd zvîrleau undița. Au văzut trenul sosind viforos cu ochi de foc; au auzit un detunet grozav și-au strîns pleoapele, încredințați că li se prăbușește norocul la picioare. S-a prăbușit mașina, s-au răsturnat două vagoane, — nu s-a întîmplat nimic. O adevărată nenorocire.

— Nu s-a întîmplat nimic, asta a fost concluzia lui Stoichici, după ce s-au coborît în fugă spre Iași.

Același cuvînt îl repetă, cu oarecare îndoială și Ion Chirilă.

Stoichici, om cărturar, a cetit a doua zi gazeta și a văzut că într-adevăr, «din fericire», nu sînt decît cîțiva răniți și mecanicul opărit. «Vra să zică — a întrebat el așa într-o doară pe un cunoscut, la crîșma domnului Mendel, dacă nu s-a întîmplat nimic, atun-

cea cei care au săvîrşit fapta, la o întîmplare, dacă de pildă ar fi descoperiţi, ar putea să scape...

Acel cunoscut a fost trădătorul care s-a dus şi-a denunţat.

— Vrea să zică, voi nu ştiţi nimica.

— Nu ştim, domnule preşedinte.

— Şi părerea voastră este, ca şi a lui Stoichici, că nu s-a întîmplat nimic?

Ei tac, cu privirile absente, şi par a-şi asculta glasul conştiinţii. Într-adevăr, nu toţi oamenii au noroc pe lumea asta!

— Dacă n-aţi ştiut nimic, urmează magistratul, şi nu s-a întîmplat nimic, cum se face că, în timpul arestului vostru, aţi mărturisit tovarăşilor de închisoare totul şi aţi şi primit sentinţa lor?

Ei tac.

Nevasta lui Ion Chirilă, ascultată ca martoră, făcuse o depoziţie bizară. Soţul ei fusese judecat de tribunalul improvizat al deţinuţilor şi condamnat. Cînd s-a dus să-l vadă, Chirilă i-a spus cu amărăciune dură: — Poţi să-ţi cauţi alt barbat, muiere, că eu am lu buzunar sentinţa de condamnare.

— Cine te-a judecat şi ţi-a dat sentinţa de condamnare?

— Domnu Ilie Vasiliu.

La aceste vorbe, onorata Curte cu Juri a zîmbit cu mirare. Cum se va vedea îndată, nu trebuia însă să zîmbească. Căci dintrodată, cu introducerea martorului Ilie Vasiliu, domiciliat în arestul preventiv, dezbaterile au luat o înfăţişare extraordinară.

— Cum te chiamă?

— Ilie Vasiliu.

— Ce meserie ai?

— Sînt spărgător, domnule preşedinte; îmi fac pedeapsa, a răspuns fără emoţiune martorul.

Onorata Curte cu Juri zîmbeşte iarăşi.

— Spune cum s-a întîmplat.

— S-a întîmplat, domnule preşedinte, că, venind indivizii aceştia printre noi, după obicei, i-am întrebat cum şi ce. Şi rugîndu-ne să-i judecăm, am format curtea şi i-am judecat. I-am întrebat, i-am cercetat, şi am dat sentinţa care li se cuvenea.

Onorata Curte priveşte cu interes ironic pe domnul Ilie Vasiliu. Mărturisesc că eu nu-l priveam cu ironie şi-l aşteptasem cu nerăbdare. Sta înaintea noastră un om înalt, voinic şi tînăr, cu mustaţa îngrijit răsucită, cu privirea energică. Ne salutase demn. Se exprima îngrijit, echilibrat şi hotărît. Părea cunoscător al oamenilor şi al legilor. Mai ales părea stăpîn pe timp şi spaţiu, ca un personagiu sortit unui mare destin. Din privirea, care nu se poate descrie, aruncată indivizilor pe care-i osîndise, l-am înţeles şi am început a-l preţui. In lupta cu societatea, el se afla într-o înfrîngere pe care, probabil, o socotea trecătoare. Avea vreme înainte-i şi nădăjduia să-şi ia locul cuvenit. Căci inteligenţa este de esenţă superioară. Poate în credinţa aceasta sta singura lui slăbăciune.

— Dacă onorata Curte doreşte să ştie părerea mea, urmează el cu siguranţă şi simplicitate, pot s-o spun cu plăcere. Intre aceşti trei indivizi care aşteaptă verdictul domnilor juraţi, se află unul a cărui vină este mai mică şi care s-ar putea bucura de circumstanţe atenuante. E vorba de băiatul ăsta ticălos şi palid, Ştefan Georgescu. Ceilalţi doi sînt complect vinovaţi, de şi au avut căpitenie pe acel Costică Stoi-

chei, cu mult mai infam decît dînşii. A fugit şi e liber — opinează zîmbind domnul Vasiliu, — dar, cum se ştie, numărul răufăcătorilor în libertate e mai mare decît al celor închişi. Din tot ce i-am făcut să mărturisească pe aceştia doi, am conchis că vinovăţia lor e deplină. Le-am comunicat ş-atunci părerea mea şi le-o spun ş-acum, că fapta lor merită spînzurătoarea. Păcat că această pedeapsă nu mai figurează în codul penal. — S-ar părea ciudat ce spun, urmează domnul Vasiliu după o mică întrerupere a domnului preşedinte; însă ştiu bine că între ceea ce fac eu şi ceea ce au făcut ei e o deosebire esenţială. Sînt capabil, domnule preşedinte şi domnilor, să săvîrşesc unele acte neplăcute societăţii, — însă ce au făptuit aceşti imbecili n-aş fi în stare a săvîrşi niciodată. Mai bine moartea! Căci toate au o margine. Şi altfel, am ajunge să ne mîncăm unii pe alţii. E deosebire ca între prostie şi inteligenţă, domnule preşedinte şi domnilor juraţi!

Domnul Vasiliu a rostit în termeni proprii cuvîntul *imbecili* şi peroraţia lui a fost încheiată cu sentiment adevărat. A avut în acelaşi timp o privire de infinit dispreţ spre animalele zbîrlite, cu ochi piezişi, care se grămădiseră sub zid, între baionete.

— Asta-i tot din pricina războiului, credeţi-mă, a sfîrşit grav ciudatul martor. Lumea de azi e alta, domnule preşedinte.

Vremea noastră de altădată s-a dus.

A urmat un răstimp de tăcere, în care noi juraţii ne-am privit fără să mai zîmbim. Căci domnul Vasiliu, ridicînd dezbaterea pînă la punctul culminant dramatic, înfăţişa moda veche ş-o societate care se prăbuşeşte. Ca şi onorata comisie, n-avea înţelege-

rea durerii ş-a milei pentru nenorociţii dintre sentinele. Era un aliat al nostru, ş-un om al trecutului. O clipă l-am privit sentimental şi cu respect. Desigur că e dintre pescarii care nu cugetă în faţa undiţii.

S-a retras către apartamentele sale şi juraţii, prin verdictul lor, i-au confirmat hotărîrea.

TOACA

Cricopol fusese căpitan de cazaci. Făcuse cîndva războiul din Manciuria. Străbătuse în mai multe rînduri Turkestanul. Poposise sub sălciile rîului Amur. Rătăcise în revărsările lui Obi. Stătuse cîţiva ani colonist în una din cele mai încîntătoare şi mai măreţe regiuni ale Siberiei, subt un cer splendid, între păduri fecioare, ape viforoase şi munţi care zimţuiau orizontul. Înaintase pînă la Orientul Extrem şi venise iar pînă la Nistru şi la Bugeac: locul naşterii lui. Şi intrase şi-n bălţile Dunării — fără gîndul să-şi încheie aici cariera de rătăcitor.

Aici l-am cunoscut şi eu şi ne-am împrietinit, la o margine de ostrov, sub sălcii care erau tot aşa de pletoase ca şi cele de la Amur. Revărsările Deltei, în preajma noastră, oglindeau singurătăţi încremenite; şi hulubi sălbatici încoronau scorburi arse de trăsnet. Lumea era departe, nesfîrşit de departe, — căci nu i se vedeau nici feţele schimbătoare, nu i se auzeau nici zvonurile. Şi din cer pînă-n fundul bălţilor erau stăpîne stihiile primitive, într-o împărăţie fantastică a gîngăniilor nomolului şi putreziciunii plăviilor, a dihăniilor din lunci şi stuhuri, a noroa-

delor infinite de peşti sub calmul apelor. O suprafaţă calmă şi înşelătoare: subt iluzia liniştii neclintite, vibra o viaţă complicată, înviersunată şi viforoasă.

Era în ostrovul Lipan, unde cîntă întăi cucul, primăvara. Cîntă, priveşte singurătăţile şi pe urmă intră în lumea oamenilor. Tot asemenea acolo poposesc întăi gîştele, cînd trec din bălţile Africei spre Pol. Se arată, îndată după ele, lopătarii. Şi numai acolo, într-un cotlon ascuns, numai acolo în toată Delta îşi face sălaş, ca să scoată un rînd de pui, o familie de flamingi trandafirii. Acolo era atunci şi locul de adunare a stîrcilor albi ca omătul, care se chiamă egrete, din pricina flamurii subţiri a moţului lor.

Pentru aceştia se statornicise Cricopol în schivnicia de la Lipan. Vîna tot felul de paseri, pe care ştia să le prepare pentru muzee germane şi engleze. Prepara şi unele din animalele bălţii, mai ales vidre şi nurci. Dar cîştigul de căpetenie, după cît mărturisea singur, erau egretele. Erau foarte trebuitoare pe atunci penele acelea mătăsoase şi strălucite, femeilor elegante din Apus. Cricopol era furnizorul lor şi ele îl iubeau fără să-l cunoască.

Prietinul acesta al meu era un om care se păstrase destul de bine. Rezista singurătăţii, miasmelor bălţii şi ţînţarilor, cu ajutorul unui elixir — a cărui compoziţie de altfel nu o ţinea secretă. Nu o ţinea secretă şi nici n-o rezerva numai pentru sine. Generozitatea prietiniei lui mi-o împărtăşise şi mie din primele ceasuri ale legăturii noastre.

Zîmbind în barba-i hirsută, se ridicase cît era de nalt şi păşise rar, cu cizmele-i enorme de iuft, spre coliba de stuh, căutînd, sub piei de berbece de Bu-

cura, între scule de vînat şi pescuit, o sticlă de culoarea apei din baltă.

- Asta-i doctoria mea... îmi zise el, cu vocea-i de bas. Te sfătuiesc să guşti din ea. E bine, pentru că în curînd soarele asfinţeşte — şi-ndată apar din trestii şi păduri de sălcii fantaziile negurii. Sînt reci şi tăcute. Numai astfel le pot încălzi şi le pot simţi şoaptele.

Stăteam la îndoială. El umplu un păhărel de sticlă groasă.

— Asfinţeşte soarele... urmă el. Roiurile de ţînţari se ridică dintrodată, şi trebuie să ne apărăm. Bea elixirul meu ca să-ţi înfierbînţi sîngele. Îndată după aceea aprindem foc de trestii. Numai aceste două flăcări sînt aliaţii omului în pustia bălţilor. Altfel sîntem ameninţaţi a ne încorpora mîlului şi puterilor lui.

Am băut lichidul incolor din păhărelul verde. Ca sub suflare de vifor de foc, respiraţia mi s-a oprit. Am întins mîinile în laturi, apoi le-am abătut pe piept, sub gîtlej. Cu ochii holbaţi, am simţit o clipă moartea. Pe urmă am venit cu spaimă la viaţă. Cricopol rînjea. Avea o cicatrice lungă în obrazul drept, care-i prelungea gura într-o parte şi-i făcea rîsul strîmb.

— Ce-i asta ? am întrebat eu, îngrozit.

— Asta este ceva foarte bun şi folositor... îmi răspunse tovarăşul meu. E rachiu de 90 de grade, bătut cu piper pisat, apoi limpezit la soare şi filtrat prin ierburi subţiri de baltă...

Bău senin şi el din acelaşi păhărel. Îl mai umplu o dată — mi-l oferi şi aşteptă să mă dau îndărăt cu frică — şi-l deşertă şi-a doua oară. Mormăi cu mulţămire. Se duse să-şi puie în ascunzătoarea ei sticla. Apoi, întorcîndu-se lîngă mine, bătu în cremene cu

amnarul, aprinse iască şi dădu foc celui dintăi maldăr de stuh.

— Crezi că e nevoie de asemenea elixir ? l-am întrebat eu, stăpînit de uimire.

— Cred că e nevoie... îmi răspunse grav Cricopol. E bun pentru ţînţari şi mai ales pentru că n-am alt tovarăş decît imaginea mea din baltă.

Mă privi un timp cu ochii măriţi şi plini de umbră. Amurgul pusese deodată în jurul nostru un peisagiu fantastic — subt otrava miasmelor. Pasajul de raţe pornise pe sub cer, deasupra noastră, în zvîcnituri de vijelie. Toată natura însă, sub zborurile acestea, părea încremenită şi moartă. Totuşi simţeam că în cotloanele bălţii au apărut fantasme : un stîrc funebru, ori o lebădă de vis.

— Cred că e nevoie... zise iar Cricopol cu voce moale şi gravă. E bun mai ales pentru că sînt singur. Cînd sînt numai eu, adică aproape totdeauna, beau ş-al treilea pahar... Totuşi aud ş-atuncea. Ai să mă întrebi ce-aud. Nu te uita la mine cu îndoială, căci vorbesc şi cuget foarte limpede. Am să-ţi spun îndată ce-aud.

Eu am venit aici de la începutul primăverii, ca să-mi încep vînătorile şi industriile mele. Asta îmi aduce un cîştig destul de bun. Sînt foarte mulţămit. Mai mulţămit decît în Turkestan, unde am vînat tigrul cel cu blană, pentru care se plătesc preţuri excepţional de ridicate; mai mulţămit decît pe Amur, unde am fost bolnav de friguri putrede. Eram să mor. În balta Dunării soarele nu mă bate în creştet ca un ciocan de foc şi natura are ceva delicat şi prietinesc. Şi cum ţi-am spus, cucul vine şi-mi cîntă întăi mie. Asta mi-aduce aminte de copilărie şi de mama care era moldovancă, într-un sat lîngă apa Nistrului. Am lăsat

decît pustietăţile oamenilor galbeni ş-am venit la Dunare, aproape de mormîntul mamei. Şi din pricina asta cred c-am venit.

De mulţămit aş fi mai mulţămit aici decît oriunde. Însă mi s-a întîmplat un lucru neînţeles. Pe altul poate l-ar face să plece. Eu însă stau pe loc, căci vreau să i descopăr taina. Imi beau doctoria mea, fac foc, aştept ş-ascult, şi vreau să înţeleg ceea ce alţi oameni n-aud şi aud numai eu.

Ascultă. Indată ce trece ziua Sfîntului Ilie, gîştele îşi învaţă bobocii la zbor şi pleacă la mările de la miazănoapte. Tot atunci încep să zboare şi flamingii. Şi atunci zboară sara, pe deasupra focului meu, şi alte paseri ale singurătăţii, pe care nu le cunosc. Sînt desigur şi alte vietăţi care ies din închisoarea stuhului şi stau în marginea cercului de umbră, privindu-mă. Eu nu le ştiu. Dar ele stau şi mă privesc cu ochi neclintiţi.

Indată după Sfîntu-Ilie, sara, încep s-aud lucrul de care-ţi vorbesc. Intăia oară, anul trecut, stăteam tot ca şi acuma la foc, însă fără nimeni lîngă mine. Rateie se alinaseră în poieni de ape, începîndu-şi zborul. S-a făcut linişte. Nu bătea vîntul şi cerul era fumuriu.

Din stufuri au ieşit două lebede. Nu le vedeam ; le auzeam numai şoptind. A trecut apoi prin marginea ostrovului un animal : l-am auzit pufnind. Era poate un mistreţ, ori un lup, ori o vidră...

Insfîrşit am rămas singur, ori mi s-a părut că sînt singur. Era numai iluzia mea obişnuită, în cercul îngust al focului ; căci niciodată aici nu poţi fi absolut singur. Stai între ochii neclintiţi ai pustiei.

Cum stam în tăcerea serii, cu urechea atentă ca totdeauna şi cu privirea aproape adormită întoarsă

înlăuntrul meu, deodată am auzit, între bălți și stuhuri, un sunet.

Nu era țipăt de dihanie; era un sunet uscat, totuși sonor. Părea depărtat, de și îl înțelegeam că-i foarte aproape; ș-am tresărit. Era ceva cu totul deosebit de ce putea să se audă aici. E un fel de bătaie de toacă a tăcerii. Bate de cîteva ori și se oprește. Aștept; căci sînt sigur că trebuie s-o mai aud. Inima îmi ciocănește în piept întocmai ca și toaca aceea a solitudinei. Apoi inima stă; îmi țin răsuflarea; ș-aud mai curat ciocanul bătînd — și sunetul fuge pe deasupra apelor și cotește printre trestii.

Stă iarăși. Toate dihăniile, cu ochii neclintiți, din umbră, așteaptă și ele. Stau și eu întocmai ca ele ș-aștept. Și iarăși începe.

Cînd l-am auzit a treia oară, și, după altă pauză, ș-a patra oară, m-am înfricoșat într-adevăr. Totuși m-am hotărît să cercetez a doua zi împrejurimile la lumina soarelui. Aici numai dihăniile și balta pot da glas și sunet. Altă pricină nu-i cu putință să fie, decît dacă a intrat omul, care singur poate produce sunete neobișnuite.

Deci a doua zi am cercetat balta și stuhurile. Am pătruns pe canaluri, cu lotca, atît cît se putea. Am călcat ostrovul pînă în desișurile cele nestrăbătute. Am trecut și pe ostroavele vecine. Nicăieri nu era urmă de om. Nimeni dintre oameni nu putea pătrunde în acest cotlon al bălții, fără să știu eu. Eram deci numai eu, cu sălbătăciunile, cu peștii, cu stufurile și cu sălciile.

M-am așezat, în sara următoare, la foc. Și-n locul unde stai dumneata acuma, stătea neliniștea. Indată ce au trecut rațele pe sus — și s-au strecurat în ghiolul de aproape lebedele, — am ațintit urechea. Și iar

am auzit. Am auzit toaca singurătății mele. A sunat așa pînă la un anume ceas, pe care eu îl cunosc după Carul Mare. Cînd oiștea Carului Mare s-a întors în anume chip, în luna lui iulie, — zvonul de toacă a tăcut. Și astfel am ascultat în fiecare sară douăzeci de zile. Au fost seri senine și fără vînt, — și eu am stat ca omul dintăi, ascultînd, — și priveam Carul Mare, așteptînd ceasul să fiu deslegat de-o taină și de-o spaimă.

Am stat zile, cugetînd și căutînd deslegări.

Auzisem de la unii cercetători ai locurilor fără oameni că undeva, prin Sahara, li se întîmplă, la popasuri de sară, s-audă în tăcere un sunet grăbit de darabană — picur fantastic de sunete fără noimă în deșerturi, într-o tăcere înaltă și largă pînă la constelații.

Învățații albi ar fi dînd o explicație acestui fenomen, punîndu-l în legătură cu deosebirea de temperatură a păturilor de aer și cu o amplificare a undelor sonore. Pentru ochi, în puterea căldurii, se formează mirajul ; pentru urechi, în răcoarea nopții tropicale, căderea firelor de năsip se amplifică pînă ce devine, în mari depărtări, acel sunet de darabană.

Intr-adevăr și arabii spun că aceste sunete prevestesc de multe ori simunul ; dar ei zîmbesc la explicațiile europenilor. Zîmbesc, pentru că fenomenele misterioase n-au numaidecît nevoie de explicație, cum credem noi. E destul să le constați, să le recunoști și să te pleci în fața forței marelui necunoscut.

Nefiind nici eu mai înțelept decît tovarășii mei albi, am avut numaidecît, după primele cercetări, nevoie absolută să-mi explic și să aflu. E zgomotul amplificat al trestiilor ? Delta zăcea moartă, fără nici o adiere de vînt. Bat din plisc paseri necunoscute, sălășluite

în stuhuri fără ştirea mea? Se poate. Le-am căutat multă vreme: şi azi, şi mîni, în toate zilele. Aceia credeau în fire de năsip; eu credeam în paseri sosite de dincolo de acele năsipuri, de la Victoria Nianza, ori de la Dahomei.

Acuma închipuieşte-ţi cît le-am căutat fără să le găsesc. Noaptea le visam, dîndu-le formă şi coloare, şi ziua mă aşteptam să-mi răsară dintr-un desiş de plavie. Astfel totdeauna ne făurim iluzii în care credem cu putere. Am crezut şi eu în paserile mele, care n-au existat niciodată. Şi cînd m-am convins că nu există în adevăr, am rămas iarăşi dezarmat, — căutînd alte explicaţii şi negăsindu-le.

Atuncea am înţeles puterea doctoriei mele, care pentru alţi oameni poate fi otravă: pentru mine era putinţa să mă eliberez. La al treilea pahar, neliniştea cu ochi de sticlă se ridica şi se înşuruba în fumul focului meu de trestii.

Vînătorul tăcu, se mişcă din locul lui şi zvîrli în pojar un nou maldăr de stuf.

Aşteptam, nedumerit.

— Ştiu ce vrei să mă întrebi, îmi zise Cricopol, rînjind cu cicatricea lui.

— Intr-adevăr, am răspuns fără să vreau; aş dori să ştiu dacă zgomotul acela neînţeles a contenit atunci definitiv.

— Eu cred, îmi răspunse tovarăşul meu, că anul acesta, din pricina lui mi-am început campania în acelaşi loc, unde mă găsesc acuma. Exact la aceeaşi vreme, îndată după Sfîntu-Ilie, a început să bată iarăşi toaca în locul necunoscut. A bătut douăzeci de zile şi-apoi a tăcut.

De data aceasta, a fost necesar să construiesc alte

ipoteze. Istoria cu paserile acuma mi se părea ridicolă. Nu rezista nici celor mai simple obiecţii.

Dacă, în Sahara, imaginaţia albilor a pus fenomenul în legătură cu năsipurile, atunci eu, aici, nu pot să-l pun decît în legătură cu apa, elementul dominant. Dar cum poate apa produce un sunet de toacă? Ce sunet, mărunt la origînă, ce sunet de picur ori cădere de baraj poate să se transforme în bătaie de toacă a bisericii din satul nostru?

Mă crezi că a trebuit să abandonez explicaţia prin analogie şi să mă întreb dacă nu cumva aud toaca bisericii unui sat? Cel mai apropiat sat era foarte departe. Totuşi păturile de aer puteau aduce sunetul pînă în apele înfierbîntate ale Deltei, — ş-aici pluteşte ca pe o sticlă pînă la mine, cotind pe cărări de trestii.

Nu-ţi mai spun că am făcut prostia să ies dintre ape şi să caut obîrşia fenomenului pe uscat. Cel mai apropiat sat cu biserică era la optzeci şi cinci de kilometri. Şi biserica acelui sat nu întrebuinţa toacă. De mult nici în satul meu, nici în celelalte sate ale Bugeacului nu mai bătea toaca în turle, ca pe vremea turcilor. Intorcîndu-mă la Lipan, îmi venea să rîd de mine însumi. Dacă ar fi fost cu putinţă să ajungă pînă la mine sunetul uscatului, atuncea trebuia neapărat s-aud clopotele. Oricît de atent am fost după aceea, n-am auzit nimic care s-ar fi putut asemăna cu zvonul de clopot. Tăcerea are un sfîrîit ş-un susur al ei: pentru că nu există tăcere adevărată, cum nu există singurătate deplină. Gîngăniile pămîntului sună necontenit — şi cînd mă încordam şi-mi ascuţeam urechea, nu le-auzeam decît pe ele. Clopotele sunau poate în lumea lor, după zidul orizontului. La mine nu ajungea decît susurul tăcerii — şi, la ceasul hotărît, acel sunet de toacă, rămas neexplicabil.

Acuma presupun că poate m-am dus între oameni ca să-mi înoiesc provizia de alcool. Şi asta e încă o dovadă că nu trăim în realităţi.

Astfel am ascultat toaca, temîndu-mă de ziua care vine. Dar nu mi s-a întîmplat nimic şi cred că nu e în legătură cu viaţa şi cu moartea mea. Totuşi am în mine o neliniştе cînd o aud. Stau ca paserile şi ca dihăniile, cu urechea aţintită şi cu ochii mari... Eu însă am un leac pe care ele nu-l au. Aştept anul viitor s-o aud a treia oară. Trebuie să vin numaidecît s-o aud.

Cricopol mă privi cu tristeţă.

— Dumneata nu mai bei un păhărel, nu-i aşa ? Eu trebuie să mai beau unul. Beau şi cuget că cercul rătăcirilor mele s-a încheiat aici.

O ÎNTÎMPLARE CIUDATĂ

1929

O ÎNTIMPLARE CIUDATĂ

Domnul Anastasie Riţu, cunoscut controlor fiscal în oraşul nostru, renumit pentru blîndeţă şi bunătate, era în una din stările lui deosebite, pe care i le cunoşteau din cînd în cînd numai prietinii de-aproape. Am putea zice puţini prietini, de şi domnul Anastasie Riţu era amabil şi zîmbitor cu toată lumea. Insă punea preţ mare pe prietinie, socotind-o ca un lucru rar şi scump, — de aceea puţini intrau în intimitatea sufletului său.

In sara aceea era într-o stare deosebită. Nu trecuseră decît cîteva ceasuri de cînd un judecător blond, în robă neagră, rostise cu voce plăcută hotărîrea de divorţ între el şi nobila sa consoartă, Amalia, născută Ştefănescu. Aşa-i zicea el: nobilă. Nu-i dăruise nici un copil, ceea ce era un bine şi o mîngîiere. Acuma, însfîrşit, era liber. Ea se putea duce cătră destinul ei punîndu-şi roş pe buze şi făcînd paşi de jazz la ora cinci. El, după cîteva pahare de vin bun, mergea singur spre casă prin întunericul nopţii de vară, un întuneric umed sub boltă de nouri.

Fluiera uşor, nasului său ascuţit, o frîntură de cîntec, — ceva necunoscut şi de demult. Primise acele

accente plăcute în ureche cîndva ; le păstrase în subconştient ; şi, fără voia lui, acuma tresăreau ca o floare a unei sensaţii trecute. Din cînd în cînd îi venea să se oprească, să făptuiască ceva nostim, în desăvîrşită contradicţie cu situaţia lui socială şi gravitatea vîrstei lui. De pildă să sune la o intrare, să aştepte să se lumineze antretul, să salute o figură de cameristă curăţică şi să întrebe dacă nu stă acolo domnul Oreste Papamihalopol, — care nu stă nicăieri, căci nu există. La răspunsul negativ, să se retragă cu mirare şi nedumerit.

— Nu-i aici numărul 64 ?

— Ba da !

— Hm ! Atuncea cum se face ?

Lăsînd nedesiegat misterul, poate trece mai departe, imaginînd altceva, în aceeaşi ordine de idei. In lungul străzii, sub teii rotaţi, sînt din loc în loc bănci. A fost o foarte bună idee a municipalităţii. Lume trece puţină, căci e o oră destul de tîrzie. Vardiştii simţesc şi ei fluxul anotimpului şi urmează cărările cotite ale amorului, adulmecînd mai ales miros de fripturi grase, spre bucătării discrete. El ar putea deci purta una din aceste bănci în mijlocul străzii, aşezînd-o acolo în curmeziş, — ca să se oprească înaintea ei, cu mare uimire dar şi cu mulţămire, un cal bătrîn şi trist al unui birjar de noapte. Muşterii, clienţi de cinematograf, întind capetele în laturile trăsurii, pe urmă coboară, exclamă şi pun întrebări băncii. Ea însă nu le poate da nici un răspuns.

Domnul Anastasie Riţu zîmbeşte şi simte o deosebită plăcere la aceste gînduri. In starea în care se află, fantazia creează, în controlorul ordonat şi serios, o personalitate nouă, agitată, tînără şi jovială.

Teii împrăştie mireasmă puternică de flori. Dintr-odată din cerul scund încep să curgă halice de ploaie lină şi călduţă. Domnul Riţu se opreşte subt o streşină deasă de frunziş şi, în tăcere, ascultă murmurul misterios al picăturilor : sînt şoapte vii care-i intră în suflet. Le ascultă atent.

O umbră nedesluşită a apărut brusc în cealaltă parte a străzii, pe celălalt trotuar. N-a auzit nici un sunet de paşi. Deodată s-a arătat şi s-a oprit. Desigur aşteaptă pe cineva. A fluierat subţire, de două ori cîte două fluierături scurte, ca nişte semnale de telegraf.

Domnul Anastasie Riţu simte că trebuie să-i răspundă.

Un fel de zîmbet al întregii lui fiinţi naşte în el. Şi ideea că trebuie să răspundă se ascute, ca un unghi de lumină şi plăcere. Asta poate s-aducă unele complicaţii — în nici un caz însă nu poate s-aducă complicaţii dramatice. Nimic din ce-i în el şi din ce-i în afară din el nu-i preludiu de dramă.

Răspunde şi el deci de două ori două fluierături scurte. Şi aşteaptă. Se simte aşa foarte bine şi dispus, şi gata de orice.

Umbra s-a pus în mişcare ; a traversat strada. Intră sub tei. Unda de ploaie a contenit.

O voce şoptită întreabă :

— Dumneata eşti, şefule ?

— Eu, răspunde controlorul.

— Atuncea îmi dai voie să mă recomand : după actele pe care le am la mine, eu sînt Ştefan Drăguţ, şofer, 25 de ani, născut în Brăila.

— Eşti brăilean ? întrebă la întîmplare şi fără rost domnul Riţu.

— Aş !

— Atuncea îmi pare bine, zice domnul Anastasie Rițu.

— Intăi am crezut că am sosit prea devreme la întîlnire, urmează glasul volubil și simpatic; dar pe urmă am observat că ești la țanc. Dau semn, răspunzi. Bun, zic; aici e tocmai locul de care mi-a vorbit patronul...

— Care patron?

— Iordăchescu: așa-i zic eu, și asta-i face plăcere.

— A, da, așa este... constată controlorul.

— Prin urmare, reia Drăguț, mă uit și văd pe stînga casa cu turn. Parc-ar fi o biserică, unde trebuie să mă duc să mă spovedesc și să mă împărtășesc. Iar în dreapta un tei mare, rotat. Acolo trebuie să fie omul meu. Așa-i ordinul. Mă uit, dau semnul: mare lucru punctualitatea. Numai după asta, îndată văd cu cine am de-a face...

Domnul Rițu aprobă în totul acest punct de vedere.

— Cea dintăi datorie, declară el, a unui om onest este o strictă punctualitate. De aceea și eu mă bucur că ai venit la vreme.

— Apoi eu sînt băiat de cuvînt. Iordăchescu mă cunoaște de cinci ani și am avut de multe ori ocazie să lucrăm împreună.

Domnul Anastasie a doua oară simte nevoia să ridice mîna spre masca acelui Iordăchescu, care stă între el și tînărul tovarăș pe care i l-a dat întîmplarea. Vede însă că nu trebuie și nu-i nevoie. E pregătit să aprobe colaborarea lui Drăguț în orice condiții. Puțin mister nu strică în orice aventură.

— Vra să zică, ai mai lucrat cu Iordăchescu... constată el satisfăcut.

— Desigur, îi întoarce cuvînt șoferul; nu numai o dată; ai să-l întrebi și are să-ți spuie el singur

dacă a fost ori nu mulţămit de mine. A văzut cu cine are de-a face şi acuma, cînd mă vede, — parcă vede pe tată-su şi pe mă-sa. La amiază, era la gară cînd a sosit trenul. Eu voiam să trec la Bîrlad, ca să-mi pierd urma şi să mai schimb şi locul. Cînd m-a văzut, m-a şi scoborît numaidecît. Stai, zice, aici la noi, măcar douăzeci şi patru de ore. Avem ceva de lucru. Se pot dobîndi ceva bişţari, fără risc. Şi atuncea mă pune el în curent. Are două locuri de vizitat. El se duce într-o parte. Pe mine mă pune sub mîna unui meşter bun, de la care am ce învăţa. Este, zice, neica Panfil. E boier şi gentilom. El ştie locul şi împrejurările. Fii cuminte şi faceţi amîndoi treabă bună.

Domnul Riţu începu a rîde:

- Aşa ţi-a spus?

- Aşa. Are dreptate. Măcar că-i întuneric, pipăi şi văd că am de-a face cu un barosan. Pardesiu, baston şi gambetă. Ce facem?

Mergem, răspunde domnul Anastasie. *Times is money.*

- Asta pe ce limbă-i?

- Pe englezeşte.

- Vezi dumneata? Tocmai ce spun eu de multe ori lui Vasiliu. Bine e să ştii franţuzeşte şi englezeşte. Barem un pic. Ai altă înfăţişare.

Sigur. Dumneata ce lucrezi obişnuit?

A! îmi zici «dumneata»... Mulţămesc. Sînt operator de buzunare, adică pungaş, cum zic fraierii. Însă, precum vezi, încerc şi altfel de lovituri. Dar cuminte şi curat. Meşteşugul este să nu te stropeşti. Asta spunea Iordăchescu de dumneata. Zice: Aferim meşter: operează cu mînuşi şi galoşi şi numai în vîrful degetelor. Cum facem? apucăm încolo, ori încolo? Strada Ştefan cel Mare.

— Atuncea la deal.

— Strada Ştefan cel Mare, numărul 22. Am scris numele cetăţeanului pe o carte de vizită, dar îl ţin minte ş-aşa.

— Ştiu, anunţă grav domnul Anastasie : acolo stă Riţu, controlor financiar.

Şi dintrodată se bucură foarte mult că întreprinde asupra casei sale proprii ş-asupra persoanei sale — cealaltă, gravă şi oficială, — o operaţie neaşteptată şi interesantă. Neaşteptată, însă în armonie cu starea lui specială din acea sară.

A intrat într-un fel de fantazie de cinematograf, şi, de şi clipa în care se aventurează este oarecum la antipodul îndeletnicirilor lui obişnuite, o acceptă fără de nici un fel de rezervă : ca şi cum ar mai bea un pahar după cele pe care le-a mai băut. E bun ş-acesta, căci e creator de iluzie şi uitare.

— Foarte exact, reia el, parcă ar fi consultat un carnet interior : Anastasie Riţu, controlor financiar, om foarte detreabă, locuieşte în strada Ştefan cel Mare, numărul 22. Îl cunosc şi-l apreciez. Însă asta nu mă-mpiedică să-mi fac datoria şi împotriva lui — dîndu-i şi eu o lovitură. Trebuie să ştii că individul e în serie...

— Adevărat ? rîde, amuzat, şoferul. Dar ce i se întîmplă ? Are proces şi afaceri — în care sînt amestecaţi avocaţi ? Aceştia ne fac teribilă concurenţă...

— Nu tocmai.

— Atuncea vor să-l omoare doctorii şi el e de abanos.

— Nu. A divorţat !

— Aşa ? Nimic mai plăcut. Dacă l-aş întîlni, i-aş strînge mîna... Iată lucrul cel mai bun pe care-l poate face un soţ... Şi eu, nene, am divorţat de două ori...

— Da ? închipuie-ţi ! Şi eu !

— A, atuncea se potriveşte de minune. Felicitările mele.

— Mulţămesc. Poţi să-mi strîngi şi mîna. Prin urmare, lovim pe controlorul Riţu. Mergem pe partea aceasta, la deal. A doua stradă, la dreapta, a şaptea casă. Grilaj de fier, poartă încuiată. Nu-i nimeni acasă. Servitoarea are liber. Riţu chiar astăzi a obţinut hotărîrea de divorţ cu nevastă-sa. Aşa că lipseşte pînă mai tîrziu.

— Bea un pahar cu prietinii.

— Bea el mai multe, însă singur. E bucuros ; cu toate acestea-i melancolic.

— L-ai văzut poate ?

— Cum nu ? la Azuga. Oricum — după opt ani de căsnicie, să te despărţeşti aşa...

— Se-nţelege. Nu-i uşor. Dar dacă nu trăiau bine, ce puteau face ?

— Nu puteau face nimic. Frumoasă femeie, însă se credea născută contesă. De aceea ea s-a dus la miazăzi şi el se duce la miazănoapte. Căsnicia asta, bre Drăguţ, putea să dea alte rezultate. Ascultă-mă pe mine : putea să dea alte rezulte. Riţu-i om bun, nu-i meschin, nu-i violent. A fost crescut într-o atmosferă de familie boierească... Bătrînul Riţu a fost boier. Şi măcar că a sărăcit, după obiceiul boierilor, a rămas nobil pînă la sfîrşitul vieţii lui. Deasemeni şi mama lui Riţu : cocoana Eleonora. E adevărat că dorinţa lor era să-l facă ori ministru, ori măcar profesor de universitate. Dar soarta a voit altfel.

— Mi se pare c-ajungem, nene... observă în şoaptă Drăguţ.

— Unde ? A, da, am ajuns.

— Aici e ?

— Da. Aici ar fi putut să fie fericită ; însă el e fire paşnică, după moda celor vechi, a bătrînilor care au murit ; iar dînsa fată a veacului. Drăguţ, ştii tu ce înseamnă asta ?...

— Ştiu, nene Pamfil, — adică aşa cum ne place nouă. Vin, lăutari, danţ : viaţă veselă, nene Pamfil. Viaţă veselă şi muiere vopsită. Vopsită şi nebună, nene Pamfil. Căci mîni pierim şi paşte un măgar pe mormîntul nostru ! Acuma ce facem, nene Pamfil ? Intrăm ?

— Intrăm.

— Cum facem ? Sărim pe deasupra ?

— Nu-i nevoie ; am eu cheie.

— După cît văd, eşti meşter vechi. Te salut cu respect. Eşti poate şi hagiu ?

— Sînt.

— De cîte ori ai fost la Ierusalim ?

— De două ori.

— Ai stat mult ? puţin ?

— O dată o lună, a doua oară patru. Aşa. Inchidem la loc, ca să nu fie pricină de mirare. Lucrăm repede, căci omul îşi isprăveşte vinul şi se întoarce acasă. Nu trebuie să ne găsească. Oricum, e dezagreabil.

— E dezagreabil, răspunse ca un ecou tovarăşul. Îi plăcea cuvîntul, pe care-l rostea pentru întăia oară.

Pătrunseră lesne în vestibul. Ştefan Drăguţ privea cu admiraţie la un asemenea remarcabil învăţător, care se mişca cu siguranţă, punea cîrlig ori cheie unde trebuia, păşea fără şovăire şi fără teamă. Il văzu cu oarecare nedumerire scoţîndu-şi pardesiul şi aninîndu-l în cuier, cu bastonul şi gambeta. Intrebuinţa o lanternă electrică de buzunar, — fulgera un

ungher, ori altul ; dar era așa de sigur pe fiecare gest și pas, încît tînărul își simți inima bătînd în chip neobișnuit.

— Nene Pamfil, zise Ștefan Drăguț ; dumneata ai putea lua premiul întăi. Umbli așa, te învîrtești... e ceva de speriat !

— Sînt la mine acasă... răspunse grav domnul Rițu. Să intrăm aici și să facem o mică inspecție. Biroul. Din birou trei uși dau în alte trei încăperi. Să batem pe rînd în toate...

— Cum să batem, nene Pamfile ?

— Să batem, Drăguț, de ce să nu batem ? Așa-i politicos. Dac-ar fi cineva să ne iasă înainte, salutăm și spunem ce dorim. Dar nu-i nimeni, de asta să n-ai grijă. Aici, pe cît se vede, e iatacul. Aici a trăit odată o fericire, băiete. Da' a fost scurtă, ca toate cele omenești. Dincoace-i salonașul. Aici s-adună oameni, vorbesc fleacuri și beau ceai.

— Nostim ești, nene Pamfil ; ca un filosof !

— Să știi, băiete, că sînt.

— Ești tare, nene Pamfil ! dumneata ne-ai făcut marț pe toți. Noi pe lîngă dumneata sîntem niște boboci !

Domnul Rițu privi rîzînd ciudat pe tovarășul său.

— Ai dreptate, Drăguț. Fără să mă laud, în chestia încasărilor ș-a execuțiilor, mă pricep destul de bine. Să trecem mai departe. Aici e sufrageria. Ce putem găsi în sufragerie ? Ești poate amator de ceva ?

— Nu mi-i foame, nene Pamfil, observă cu respect Drăguț.

— Ce putem atunci găsi, în salonaș ? Ai nevoie de portretul stăpînului casei ? Pe al doamnei nu-l găsești. Și l-a luat. Ca și cum un portret poate înfățișa

ceva. Interesant e ce rămîne în sufletul nostru. Ceea ce a fost ea atuncea, cîndva, în ziua aceea de primăvară, nu mai este, — a trecut cu lumina şi mireasma florilor. Dac-ar fi aici portretul ei, aş aprinde becul ş-ai vedea că n-a fost femeie urîtă. Mai ales ochii — şi sprîncenele foarte fine... Are ea un fel de a privi într-o parte. Dar acuma ochii aceia sînt vii pentru alţi oameni şi pentru alte lucruri...

Domnul Riţu se oprise visător în mijlocul camerei.

— Nene Pamfil!

— Ce este?

— Nene Pamfil, să nu te superi, dar eu stau şi mă gîndesc că dumneata cunoşti prea bine casa aceasta şi parcă ţi-ar fi plăcut şi-ai fi cunoscut de-aproape pe cocoana care zici c-a stat aici.

— Se poate, Drăguţ. După asemenea observaţie se vede că nu eşti băiat prost.

— Fie, nene Pamfile, — nici despre dînsa nu pot spune c-a greşit: căci şi printre noi sînt unii născuţi nobili.

— Aşa este, Drăguţ. Dar trebuie să ne aducem aminte că noi n-am venit aici pentru o operaţie de vorbe. Trebuie să isprăvim. Ce zici? Să intrăm în iatac? Cred că de haine şi cămăşi n-ai nevoie. Te văd destul de curat îmbrăcat.

La lumina intermitentă a lămpii de buzunar, Drăguţ arunca priviri tot mai uimite spre soţul său. Avea a face într-adevăr cu un gagiu cum încă nu întîlnise. Admiraţia este omenească şi sinceră în orice manifestare de viaţă.

— Ce zici, Drăguţ, ai nevoie? Te sfătuiesc să renunţi. E imprudent.

— Aşa este, mărturisi Drăguţ, tot mai impresionat de vocabularul tovarăşului său.

— Atuncea să nu ne pierdem timpul. Rămîne să inspectăm, foarte iute şi foarte amănunţit, acest birou. Individul care-l locuieşte e controlor financiar. Se ştie că la dînsul toate sînt în rînduială. La dînsul, rînduiala e un fel de manie, cum e la unele femei lustrul şi curăţenia. Îşi rînduieşte toate cu grijă, le mîngîie, cu degetele şi cu ochii — e ceva nemaipomenit. Deci ne vom îndrepta atenţia asupra biroului. Şi dintrodată vom vedea tot ce voim să aflăm. Casă de bani n-are. Să deschidem biroul. Eşti în stare să-l deschizi?

— Să vedem. Să-i punem pîrghie.

— Nu. Să cercăm cu o cheie. Învaţă, băiete, a face meşteşugul cu delicateţă. Mîne să nu se cunoască trecerea ta pe aici, cum nu se cunoaşte trecerea aceleia pe care a iubit-o. Acuma n-o mai iubeşte, deci nu mai există. Uite, Drăguţ, aşa se deschide un birou. Trebuie să ai cheia care i se potriveşte.

— Nene Pamfil, pe cît văd, dumneata îţi baţi joc de curcan şi de sticleţi...

Riţu nu cunoştea aceste porecle poliţieneşti. Reflectă îndelung, pînă ce ajunse, prin raţionamente subtile, să înţeleagă că e vorba de prefectul de poliţie şi de agenţi. Se întoarse dispreţuitor:

— Lasă vorbele, băiete. Fii aici atent. Să împungem toate colţurile săltarelor cu becul. Aici, hîrtii de afaceri. Contracte, acte, facturi etc. Dincoace scrisori de dragoste. Sînt ale lui cătră ea. Desigur că are să le ardă. Tu ce zici?

— Să le ardă, nene Pamfile. Ce mai poate face cu ele? Sînt poliţe de faliment.

Domnul Riţu oftează:

— Aşa-i. Ai spus o vorbă mare. Are să le ardă: — sînt poliţe de faliment pe care cel ce le-a iscălit nu le

mai onorează... Dincoace, văd borderourile bonurilor. Nu prea avem noroc, Drăguț, — căci individul își are banii puși la împrumutul național. Bonurile sînt depuse la bancă. Are obicei rău pentru noi, să nu ție banii în casă. Totuși ceva se găsește. Sînt nouă hîrtii de cîte cinci sute: le ține într-un loc pe care-l crede secret. Pentru oameni ageri ca noi, însă, nimic din toate ale acestui domn nu-i secret. Mă joc cu toate ale lui și rîd de secretele pe care socoate că le are. Pentru oameni ca noi nimic nu poate fi secret...

— Pentru oameni ca dumneata, nene Pamfil.

— Ești modest, Drăguț, — prin urmare ai s-ajungi departe.

— Se poate, nene Pamfil, căci la noi totul e pe merit.

— Asta-i. Profanii n-au ajuns încă la dreptatea în sine și la prețuirea meritului. Iată singurele bancnote pe care le are omul năcăjit la care am intrat. Ce zici? să le luăm?

— Să le luăm, nene Pamfil.

— Ne mulțămim cu atîta?

— Ne mulțămim, nene Pamfil.

— Ești băiat înțelept, Drăguț. Ține banii. Nouă hîrtii de cîte cinci sute. N-am nevoie de chitanță.

— E bune și astea, nene Pamfil. Trei cearșafuri ți le dau dumnitale. Șase le iau cu mine. Trei mie, trei lui Iordăchescu. Trebuie să lucrăm totdeauna cu cinste și cu dreptate.

— Mulțămesc, Drăguț. Ești băiat bun. Acuma să ne aprindem cîte o țigară și să ieșim. Închidem frumos toate la loc. Îmi iau gambeta, bastonul și pardesiul. Am mai fi putut sta, dar nu face. Datoria noastră este să executăm prompt. Totuși se poate ca individul să nu vie așa de curînd acasă. Are sfat c-o bucurie și

c-o întristare. A băut cîteva pahare şi are să mai beie. Pe urmă umblă aşa prin oraş şi se gîndeşte să facă nişte drăcii şi nişte prostii...

— Asta din pricina divorţului, nene Pamfil?

— Hm. Poate. Tu crezi că nu?

— Ba eu cred cum socoteşti dumneata. Omul de obicei e prost, nene Pamfil. Parcă nu-i poate face cu ochiul o gagică la fiecare colţ de stradă? Lac să fie, nene Pamfil, că broaşte se găsesc. Dacă zici că-i un om amabil şi detreabă...

— Detreabă, Drăguţ, de asta să nu te îndoieşti...

— Dacă-i amabil şi detreabă, nene Pamfil, am putea să-i dăm un sfat bun...

— Considerînd, adaose Riţu, că am luat plata înainte, acest sfat chiar i-l datorăm. Intrăm într-o tutungerie şi scriem o cartă postală. Stimate domnule! Lac să fie... cum spui tu. Şi iscălim.

— Cu nume false, nene Pamfil.

— Eu iscălesc Anastasie Riţu.

— Asta-i mai cu haz! Dumneata, nene Pamfil, toate ştii să le faci altfel. Imi pare regret că trebuie să ne despărţim, cum e rînduiala. Tovărăşia dumneatale mi-a făcut o mare plăcere, — şi m-a învăţat multe pe care nu le-am ştiut. Bag în cap şi mă închin pînă la pămînt. Ştiinţa înainte de toate! Ne vedem mîne dimineaţă acasă la Iordăchescu, nu-i aşa?

— Da... răspunse domnu Anastasie, şi-i atinse mîna.

După cîteva clipe se regăsi singur în întuneric, zîmbind.

Ascultă o vreme paşii tovarăşului său. Cu cît se depărtau, cu atît mai neexplicabil i se părea jumătatea de ceas din care ieşise. Diavolul Asmodeu îl furase, ispitindu-i caracterul onorabil. Il purtase într-o

mică aventură, care-i plăcuse ca o mîncare pipărată în anume momente de dispoziţie de chef.

Cînd paşii se amestecară cu depărtarea şi tăcerea, începu iar să ploaie în şoapte misterioase. Se adăposti subt un tei înflorit. Un vardist trecu pe lîngă el cu paşi grei. Îl recunoscu şi-l salută cu respect.

După ce bura de ploaie trecu iar, ieşi de subt adăpost şi, mirîndu-se foarte mult de sine însuşi, simţi nevoie de prietini necunoscuţi şi de un local de petrecere, deschis la o oră tîrzie. Atunci înţelese că în realitate era copleşit de o amară mîhnire. Nu din pricina despărţirii, ci din pricina risipii totale a unei jumătăţi de viaţă. Avea nevoie de oameni, de feţe amicale. Deci se hotărî să intre în casa goală şi singură. Ştia că nici n-are să observe că au fost hoţi în căminul lui, cum nu se observa trecerea altei fiinţi, pe care n-o regreta. Poate nu fuseseră nici hoţii, poate nu fusese nici ea.

Totuşi hoţii fuseseră. De asta m-a încredinţat prietinul meu Anastasie Riţu asară, la un pahar de vin.

GHIȘEUL DE LA ADMINISTRAȚIA FINANCIARĂ

Ascultă, îmi zise tovarășul meu, la al treilea pahar; ascultă și inventează un instrument care să poată măsura exasperarea omenească. Eu sînt un om liniștit, care trăiesc la o parte, din munca brațelor și inteligenții mele, fără să pricinuiesc nimănui nici un rău. Politică nu fac: numai pentru asta ai putea să mă saluți ca pe un binefăcător. Dările către stat le plătesc la epoci fixe — și am avut iluzia să cred pînă astăzi că și statul, în schimb, îmi datorește ceva. Port respect maiestății sale regelui și legilor; n-am avut în viața mea nici un proces și niciodată suveranul n-a unat la toți de față și viitori sănătate cu privire la persoana mea. După cum vezi, sînt o specie rară și aș fi meritat altă soartă. Ascultă însă ce mi se întîmplă.

Am o patimă veche: sînt vînător. Practic această nobilă îndeletnicire încă din tinerețele mele, — din vremea cînd nu-ți trebuia, ca să fii vînător, decît o pușcă și dragostea pentru hoinăreală. Nimenea n-avea a te întreba cine ești, de ce porți pușcă și ce cauți pe coclauri. A fost vîrsta de aur a vînătoriei în țara asta. Prepeliții și potîrnichile, iepurii și vulpile hălăduiau

în pîrloage și crînguri ; în bălți foiau rațe fără număr ; noi vînătorii ne știam pe nume și ne număram pe degetele mînilor ; umblam pe teritorii fără hotar și ce puteam aduce în torbele noastre era ca o picătură pe care am fi răpit-o mării. Așa vremuri eroice și minunate am apucat eu. Pe urmă au venit asupra lumii și asupra țării noastre războaie și alte blăstămății ; mi-au pierit copii și prietini și m-am bolnăvit de scîrbă și inimă rea. Am zăcut un an, trei luni și optsprezece zile în casa mea din Sărărie și, ridicîndu-mă din patul suferinților mele, începeam a înțelege că sînt un singuratic într-o lume nouă. M-am uitat palid și întristat în jurul meu și m-am hotărît să-mi liniștesc inima făcînd o călătorie la Sfîntul Munte și la Sfîntul Mormînt. Doi ani am trăit cu aghioriții, contemplînd cerul Arhipelagului. Patru ani am rătăcit după aceea în locurile sfințite de Mîntuitor, între Ierusalim, Nazaret și Tiberiada. Am văzut Betleemul și Sionul, Iordanul și Muntele Măslinilor ; și cu sfinți părinți de la mănăstirile Palestinei, am vorbit frumoase lucruri privitoare la sufletul omului și la viața noastră aici pe pămînt.

Astfel inima mi s-a alinat și trupul mi s-a înzdrăvenit din nou. Și cetind lîngă ruinile trecutului epistole de la puținii prietini care-mi mai rămăseseră aici, m-a cuprins dintrodată aprig dor de patrie. Intr-o bună zi am pornit la Beirut și, îmbarcîndu-mă pe un vapor grecesc, am plutit cu bine și cu pace întăi în Mediterana, pe urmă pe Marmara și în Marea Neagră. Am sărutat pămîntul țării la Galați și oamenii de acolo s-au uitat la mine ca la o dihanie. Polițiștii și vama m-au cercetat cu de-amănuntul. Polițiștilor nu le venea a crede că sînt un om pașnic și neprimejdios, vameșii nu înțelegeau cum pot veni dintr-o țară străină fără să am ceva ascuns în geamandanele mele.

I-am privit lung şi i-am înţeles. Le-am făcut un semn ascuns cu cîte o bancnotă şi ei mi-au zîmbit ca unei vechi cunoştinţi. Am vîrît bancnotele îndărăt în portofoliu — şi frăţia noastră masonică s-a tulburat pe loc. Nu datoresc nimănui nimic şi nu m-am făcut niciodată cu nimic vinovat nimănui. Prin urmare înţelegeam că am anume drepturi, la care cu nici un chip nu voiam să renunţ. N-am renunţat, firește, căci sînt un om cam îndărătnic ; îţi mărturisesc însă că am avut nişte năcazuri la care nu mă aşteptam. Am devenit dintrodată un om primejdios siguranţei statului şi o bănuială s-a iscat, că în bagajele mele s-ar fi găsind tăinuite anume lucruri în legătură cu anume primejdii.

Se înţelege că am trecut peste toate. Am pus la locul lor poliţia şi fiscul — dar după ce am făcut apel energic la reprezentantul onoratului ministru de interne. Am înţeles din asta îndată că, din ce era, iubita noastră ţară s-a stricat mai tare. In vremurile cele bune bacşişurile le dădeam noi de bună-voie. Acuma văd că se pretind cu revolverul în mînă.

Apoi, în tren, am stat de vorbă cu cetăţeni oneşti, care m-au pus în curent şi mai bine cu stările nouă de lucruri. — Bacşişul pretutindeni, — asta-i lege nouă, mă încredinţează ei. Şi încă ceva : Invîrteala. Acest cuvînt, pe care nu vreau să-l rostesc a doua oară, este lozinca unei mafii. O mafie aproape făţişă, care luptă să-şi însuşească bunurile noastre ş-ale statului.

Cu durere, am luat cuvîntul regretînd vremurile de altădată ; şi tovarăşii mei de vagon au zîmbit, încredinţîndu-mă că lumea a intrat într-o zodie nouă şi altfel nu se poate. La urma urmei cine nu înţelege aceste vremuri, cu morala lor specială, e un prost.

Nu le înțeleg — și totuși nu sînt prost. De asta sînt sigur, cum sînt sigur că beau acest al șaptelea pahar de vin. I-am lăsat să vorbească, i-am lăsat să elaboreze și felurite măsuri și legi, cum e obiceiul pămîntului ; — și nu găseam mîhnirii mele alt leac decît gîndul că am să-mi încep iar viața mea de vînător. Sărutasem cu dragoste pămîntul la sosire. Numai îmi mirosea ușor a mocirlă. Trebuia să stau mai mult la aer curat.

Dacă n-aș fi un bun cunoscător al istoriei și mizeriei omenești, m-aș fi putut socoti nenorocit chiar din acel ceas. Am văzut, am auzit ș-am înțeles destule și-n ceasurile următoare — și cu toate acestea cumpăna nu mi s-a stricat. Imi plăcea chiar să visez, c-un zîmbet, la primăvara nouă a acestui pămînt care mi-i așa de drag, cînd peste putregaiul spinilor vor crește holde. — Holde biruitoare, ai zice dumneata care ești poet ; mie însă mi-i rușine de adjective.

Am crezut ș-am nădăjduit pînă azi, cînd s-a produs o catastrofă. O picătură care face să se reverse paharul cred că nu poate avea alt nume.

Iată faptele și judecă-le.

Mi-am scos puștile din fundul dulapului lor și le-am cercetat. Le-am găsit în bună stare și m-am bucurat, se-nțelege. Imi sosiseră și cînii de la moșie. M-au recunoscut veseli ș-au sărit în juru-mi lătrînd cu glasurile pe care le cunoșteam. Cu inimă împăcată, mi-am făcut socoteala zilei următoare și am ales un ceas potrivit ca să-l consacru celei mai importante afaceri : permisul de vînat.

Am trimes cînii la țară ; am așezat puștile la locul lor. Apoi m-am răsturnat într-un jîlț ș-am aprins o țigară adusă din Orient. In fumul ei albăstriu am în-

ceput a urmări nelămurite isprăvi cinegetice — care erau bucuria şi taina primăverii pe care o aşteptam.

A doua zi îmi pun şoşonii şi blana şi ies, la ceasurile zece, ca să-mi scot permisul. Să fiu în rînduială din vreme, să nu mai am nici o grijă cînd or veni gîştele şi raţele, odată cu revărsările de ape din martie.

Ies şi stau puţin pe gînduri că s-au schimbat legile şi rînduielile breslei vînătoreşti. Să-ntreb pe cineva, — ca să nu umblu cotind. Am eu un prietin talian, bun vînător şi el, cu care am ieşit de multe ori la cîmp şi la baltă în vremurile cele bune. Mi-l scoate Dumnezeu în cale ; şi-l opresc.

— Prietine, îi zic, spune-mi, te rog, două vorbe despre permisul de vînătoare.

— A, cucoane Vichentie, îmi răspunde el, mata eşti lume nouă şi nu ştii năcazurile noastre.

— Ce năcazuri, talianule ? îl întreb eu, nedumerit, privindu-l într-o parte.

— Năcazurile noastre, signore, întăreşte el rîzînd.

Şi-ncepe, iubite amice, să-mi înşire o halima. Mă scărpinam, cînd la urechea dreaptă, cînd la urechea stîngă şi l-am ascultat jumătate de ceas. L-am pus după aceea să-mi mai spună o dată cum şi ce să fac. Nu puteam înţelege în ruptul capului. Am însemnat într-o condicuţă. Pe de rost n-aş putea să-ţi spun nici acuma.

Să vezi. Trebuie întăi să faci o hîrtie la comisar, arătînd ce arme ai, şi cerînd învoirea ca să le poţi avea. După aceea mai trebuie o cerere ca să ai o învoire deosebită să porţi armele pe care le ai. Ca să-ţi deie asemenea învoiri, trebuieşte să faci o altă cerere, ca să ţi se deie un certificat de bună purtare. Nu-i destul : mai trebuie cîte-o cerere la toate judecătoriile de pace şi la tribunal, ca să-ţi deie alte cer-

tificate cum că n-ai fost niciodată condamnat pentru lucruri urîte, nu știu ce fel de lucruri. După cum vezi, o mulțime de cereri. Nici nu le mai număr.

Vra să zică, cereri ca să pot avea arme și să pot purta arme.

Acuma ce fac pentru permisul de vînătoare? căci asta-i altă căciulă.

Ca să am permis de vînătoare, trebuie să plătesc la administrația financiară întâi și întâi niște taxe. Taxe pentru a avea o armă, pentru a purta o armă; taxe pentru cîni; însfîrșit, taxa pentru permisul de vînat. Unele din aceste taxe merg jumătate la Ministerul de Finanțe ori de Interne, jumătate la cel de Domenii; prin urmare, pentru fiecare din aceste taxe cată să faci două cereri, ca să ți se elibereze cîte două recipise. Fac două cereri pentru cîni, două pentru arme, două pentru permis. Nu pot să le mai știu numărul. După toate acestea tot mai rămîne ceva: cerere la prefectură, ca să-ți elibereze permisele: permis de armă, de cîne, de vînat etc.

N-aș putea să nu mă opresc aici, ca să te rog să-mi îngădui să-mi umplu iar paharul. M-am umplut de amărăciune umblînd după atîtea certificate și scriind un număr așa de important de cereri. Săptămîna pe care am consacrat-o acestor certificate și cereri a fost, cred, cea mai grea a vieții mele.

Luptînd cu stăruință și cu îndărătnicie și avînd și sprijin de la prietini și cunoscuți, am isprăvit bine cu certificatele. Ș-a venit și ziua cînd mă puteam înfățișa la onorata administrație financiară ca să plătesc toate taxele, orice fel de taxe, numai să ajung la liman.

Acuma nu mai eram încrezător. M-am înfățișat timid; și aveam dreptate.

Totuşi, înainte de a intra, îmi făceam iluzia că o instituţie care mînuieşte bani trebuie să fie organizată cel puţin ca o bancă particulară. In tîrgul ista al Ieşilor avem atîtea bănci şi aproape în toate te simţeşti ca-n nişte saloane confortabile. Cînd intru, amicul meu, în instituţia statului — într-o odaie urîtă şi colbăită, ce socoţi domnia ta că găsesc ? Găsesc două despărţituri de scînduri şi două ghişeuri tăiate cu fierăstrăul. Inlăuntru probabil slujbaşi, pe care nu i-am putut vedea ; căci toată lumea din tîrg, care are afaceri cu o aşa de importantă instituţie de stat şi are de adus bani, era îngrămădită acolo. Eu ştiu cîţi vor fi fost ? Erau foarte mulţi. Şi toţi, negustori, cucoane, tineri, bătrîni, voiau să ajungă cu capul la ghişeul acela tăiat în scîndură. Nu puteau ajunge şi se căţărau unii peste alţii, întinzînd măcar gîturile. Stăteau aşa cioatcă, aşteptînd probabil să le vie rîndul ori poate nădăjduind într-o minune.

Am stat ş-am privit un ceas acest spectacol fenomenal. Din cînd în cînd din strugurele de oameni încleştaţi, unul îşi făcea loc pe dedesubt, luptînd cu umerii şi cu braţele, şi ieşea zbîrlit, asudat, cu pălăria boţită în stînga şi cu nişte hîrtii ferfeniţite în dreapta. Avea privirea rătăcită ş-un zîmbet stupid. Mă privea fără să mă vadă. Pe urmă nimerea la uşă şi se ducea în lumea lui. Dar pe aceeaşi uşă intrau alte fiinţi c-o hîrtie neboţită în mîna dreaptă şi c-o pălărie în bună stare în mîna stîngă. Priveau un timp cu îndoială îmbulzeala, apoi, ca atrase de ceva fatal, cădeau în grupul compact şi începeau a înota pe deasupra cu hîrtia şi cu pălăria, lungind gîturile. Slujbaşul misterios, pe care nu-l vedeam, era ameninţat dintr-o clipă în alta să vadă căzîndu-i la picioare unul după altul capetele nenorociţilor.

Așa ceva nu se poate vedea în multe locuri pe planetă. Eram fascinat și rîdeam probabil cu durere. Ș-un gînd, în armonie cu ce aveam în față, născu brusc în mine ca un fulger. Să îndeplinesc și eu ceva tot așa de nepomenit și de fantastic: să scot revolverul și să mă sinucid acolo.

Am plecat șovăind spre ușă. Am pîndit încă pe unul pînă ce-a răzbit gîfîind și holbat, boțit și schilod dintre picioarele celorlalți, — ș-am ieșit odată cu dînsul. — Îl întrebai rînjind:

— Ai isprăvit?

— Da, dar mai am și mîni, îmi răspunse el.

Rîdea; probabil că nebunise.

L-am întrebat iar:

— Dar mie cînd îmi vine rîndul?

El mă privi într-o parte și grăbi deodată pasul.

Acuma am venit la dumneata să cer un sfat. La gîndul care m-a fulgerat atunci, am renunțat. Pe de altă parte văd că niciodată, dar absolut niciodată, n-am să pot să plătesc taxele: taxă pentru posed-armă, taxă pentru port-armă, taxă pentru prepelicari, taxă pentru copoi, taxă pentru vînat. Nu înțeleg prin ce gimnastică, prin ce convenții și contracte, prin ce renunțări, prin ce jertfe aș putea să-ntind gîtul la ghișeu, înotînd peste trupuri, pentru ca pe urmă să ies prin regiunile inferioare. Sînt în țara asta probleme mari și grave, știu, — cu toate acestea eu văd că zilele care-mi mai rămîn de trăit am să le consacru chestiei ghișeului. Odată ș-odată poate tot am să găsesc o soluție. — Vivat!

PRIMĂVARĂ NOUĂ

Am auzit ast' noapte austrul vestind echinocțiul apropiat ș-am rămas treaz în pat, cu ochii deschiși ațintiți în întuneric. De cîțiva ani acum, în ceasurile de insomnie, vin la căpătăiul meu aceiași triști musafiri.

Cînd va fi fost — îi întrebam, fără cuvinte — cînd va fi fost pe acest pămînt epoca fericită a poeților? De mult parcă, într-o vreme nedesluşită, primăvara avea obiceiul să vie pe țărmurile noastre sfioasă, rumăn-zîmbitoare ca o fecioară. Inegurările şi supărările ei erau mai mult un pretext trecător, ca să ni se pară apoi cerul ei albastru mai adînc şi lumina soarelui mai strălucită. Stihuri naive cîntau brațele ei încărcate de flori şi carul în care sosea ea triumfătoare, trasă de zefiri uşori. In drumul ei cîmpiile tresăreau de un fior prelung şi se dezvălea viața holdelor şi hrana lumii. Sub cerul de pace se grăbeau s-o slăvească şi zburătoarele întoarse din călătorie; însfîrşit şi cerul şi pămîntul preschimbau sărutări

Prin raze aurite şi vesele cîntări...

Fără îndoială că şi primăverile, ca toate ale lumii, au fost şi în acea perioadă a pămîntului, în armonie cu sufletele oamenilor. Primăvara noastră — a generaţiei care am trecut pe sub furcile caudine — e cu totul alta. Cerul ei e tulbure şi rece numai din pricina anilor, a umbrei de subt ochi şi-a părului cărunt. Zările se-mbracă în munţi de nouri. Fulgerele trecătoare de lumină şi albastru sînt năprasnic bătute de vifor de zăpadă. Un cocostîrc singuratic, sub cerul tulbure, pare o solie a depărtărilor în timp, nu în spaţiu, — aşa încît apariţia lui e mai mult fantomatică. Fluturii cei dintăi nu mai joacă într-o rază de soare ca nişte flacări vesele, ci par o nemernică ironie a clipei şi un joc al morţii. Pe sumbre întinderi robii vieţii au ieşit să sfîşie pămîntul cu uneltele lor bizare. Ingheboşaţi şi umiliţi se apleacă pe cormanele plugurilor; cu ochii alburii ca şi cerul scrutează depărtările şi încearcă a-l ceti ca pe o zodie, nădăjduind a smulge îndărătnicei brazde încă un dram de hrană înaintea ceasului din urmă.

Sufletele noastre — îmi murmură umbrele de la căpătăi — nu mai sînt în stare să răsfrîngă razele soarelui. Nu mai au aur, — ci tină. Şi nu mai pot asculta şi înţelege imnul învierii; pentru că în mii de zile şi nopţi au ascultat pe-al morţii. Căci dincolo de zări fumegarea tunului a stat pînă-n cer ca o perdea de doliu cenuşiu, şi pe fronturi de mii de kilometri oamenii au viermuit şi s-au ucis ca-ntr-o epilepsie apocaliptică.

In vechile sălaşuri ale omenirii, natura, buna noastră mamă, ar vrea să ne facă a crede că nimic nu s-a schimbat. Căci piţigoiul ţîrîie iarăşi pe un vîrf de smicea şi livada înmugureşte la fel într-un colţ de

fermă. Berzele s-ar fi întors iarăşi la cuibul vechi, pe creasta casei. Gîştele ies la păscut colţ de iarbă, înşirate în urma gînsacului, cu ciocurile întoarse în aceeaşi parte. Gunoaiele vechi fumegă. Gospodinele scot cloştile, urmate de ghemuleţe mişcătoare de puf, la o rază zgîrcită de soare. Gospodarul normand ori polon, ori moldovan se mişcă greoi înspre capătul ogorului. Cîrtiţile au ridicat muşuroaie în lucernă ca în toţi anii ; o pitulice zboară în apropierea lui şi-l priveşte cu ochii primăverilor romantice, — dar el n-o mai observă ; un popîndoc cenuşiu se strecoară în locuinţa-i subterană şi-o clipă înalţă capul spre om. Omul l-a zărit şi-l urăşte, căci i-a furat grăunţe pe care le-a coborît în mica-i magazie de la întuneric. Ciocîrlia cîntă vislind spre cer ; şi curînd se vor trezi şi privighetorile, în nopţi calde, aţîţînd amorurile acestui anotimp. Toate par a se dezvăli la fel — vechi taine, vechi înşelări.

Toate vor fi fiind ca totdeauna armonioase în sine şi fatale ; dar sufletele noastre sînt altele. Sufletele noastre s-au otrăvit şi s-au ofilit. Am credinţa că generaţia noastră trebuie să moară şi apoi să nască din pietre alţi oameni, cu care Dumnezeu să încheie alt pact şi altă alianţă.

Căci noi nu mai credem şi nu mai putem rîde. Căci pe treptele de lumină ale ciocîrliei s-au înălţat fumurile acre ale exploziilor ; şi un urlet spăimîntător, urletul miilor de maşini ale morţii, a covîrşit cîntarea firavă a privighetorii. Ş-a izbit în vălmăşag de omor oameni zi şi noapte ; şi fără să ostenească atîta vreme Cain a zugrumat ş-a sîngerat pe fratele său Abel.

În fiertura toamnei, în viforul iernii, în putreda umezeală a ploilor şi a ninsorilor, omul n-a încetat

de a suferi şi a ucide. Atîţia ani — descompuşi într-atîtea înveninate ore, — oamenii generaţiei noastre au devenit stupizi din inconştienţă ori din laşitate. Ş-atît cei care au suferit pe cîmpurile de omor, cît şi cei care au suferit la căminuri boala, foamea, teroarea, siluirea, pîngărirea, toţi ciţi am fost aşa de nefericiţi ş-aşa de întorşi îndărăt spre caverne, toţi n-am mai avut puterea să ne întoarcem iar obrazurile spre răsărit şi spre căile către care eram porniţi. Ci am continuat drumul îndărăt spre animalitate. Cu toate automobilele şi aeroplanele, telegrafia fără fir şi radiofonia, cu tot progresul ştiinţific şi mecanic al ultimului secol, noi mergem înapoi. Căci sufletul nostru a primit o lovitură din care nu se mai poate ridica şi regăsi.

Totuşi vorbim de aparenţe şi înşelări, încerc eu a replica ascultînd modulaţiile austrului. Poate am îmbătrînit, deci poate ne-am schimbat numai noi. Furtuna a fost furtună şi viaţa merge înainte, iar primăverile continuă a fi primăveri. Dar, primăverile continuă a fi primăveri, — fără însă a fi niciodată aceleaşi. Şi omul în fond e acelaşi ; societăţile însă nu. Şi chiar omul fiind în fond acelaşi, se îmbunătăţeşte şi se afinează ; şi obştiile omeneşti pot împlini lucruri însemnate. Toate minunatele scornituri care privesc confortul modern sînt opera unor vremuri de pace. Iar lucrarea imediată a războiului se vădeşte în alt domeniu, mult mai interesant şi mai delicat. Fără îndoială că-ţi este vie în amintire acea proaspătă imagine a unui sfat de femei tinere între care desigur se găseau şi fete, — care au invadat odăiţa unui magazin de aperitive ş-au început, rîzînd şi vorbind, să consume alcool şi ţigări groase. Spectacolul mi se pare puţin estetic şi inteligent pentru bărbaţi ; cu atît

mai vîrtos pentru femei, chiar cînd li se pare că îndeplinesc operă de feminism combativ şi se aşează prin aceasta în rînd cu mustăcioşii. Rîzînd, fumînd şi bînd rachiu, aceste doamne şi domnişoare dintr-o lume pusă la adăpost de nevoi aveau şi cîţiva domni tineri între ele, cărora le vorbeau cu ochii destul de elocvent — nepotrivit însă pentru un loc unde se află şi altă lume. Nu că nu aveau drept să vorbească elocvent, dar asemenea raporturi privesc numai două persoane şi legea lor este discreţia, de la începutul primei omeniri conştiente. Dar jocul ochilor nu părea îndestulător. Aceste doamne tinere şi fete aveau o haină aşa de scurtă încît erau aparente şi rotunjimile de deasupra genunchiului, mai ales cînd se aşezau pe scaun picior peste picior. N-aş vrea să par altfel de dihanie decît aceea care sînt şi nu ţin să protestez împotriva unor atari spectacole în numele vreunei morale vătămate; voi mărturisi însă curat că m-aş simţi umilit să văd în asemenea situaţie pe soţia şi pe fetele mele.

Spun asta nu pentru că sînt burghez şi conservator; nu pentru că sînt partizan al moralei, delicateţei şi decenţei creştine, dar pentru că această atmosferă de demi-mondene nu-i firească. Ea-i ecoul unei crize, a unei disperări, cum ar spune vecinul meu domnul Popescu, a unei exasperări a vremurilor de dezastru, a sfîrşiturilor de lume, a bîntuirilor morţii. Femeia e un termometru mai sensibil decît bărbatul şi de aceea o vedem aproape goală, uneori ridicolă, dansînd în baluri acele dansuri care — cum spunea răposatul Petre Carp — pe vremea lui se dansau numai într-o strictă intimitate.

O nu, nu mă-nşel. Progresul priveşte mai ales inteligenţa şi sufletul. Şi toată lupta de mii de ani a omu-

lui în înțelesul cel bun — a fost să comprime animalitatea și s-o ție prizonieră. În marile catastrofe bestia scapă.

Așa încît avem motive temeinice să fim triști. Trebuie să murim — ca să se ridice altă lume, căreia să-i zîmbească iarăși primăverile de odinioară.

EROII

Spunea cu drept cuvînt Maeterlink, nu cu mulţi ani în urmă, că una din cele mai mari surprinderi ale războiului celui mare a fost eroismul neaşteptat pe care l-a dovedit omul în acea funebră catastrofă.

Eram deprinşi, încă din şcoli, să admirăm curajul şi eroismul oamenilor de odinioară, despre care istoria vorbea cu laude stereotipe. Profesorii ne înfăţişau antichitatea războinică ca pe ceva vrednic de mirare, ca o pildă pe care azi nimene n-ar putea s-o urmeze, nici n-ar îndrăzni s-o cugete. Maraton, Salamina, retragerea celor zece mii, războaiele lui Alexandru Macedon, războaiele punice cît ne-au fost cîntate în orele de clasă, şi cît le-am ascultat cu gîndul dus, cu ochii urmărind meandrele pe care le făcea în zbor o capricioasă muscă pe deasupra capetelor tunse ale colegilor noştri! Nu mai vorbesc despre intrarea bruscă a cavalerilor evului mediu în imaginaţia noastră. Aceste arătări cu pinteni mari şi zale grele, oameni «sans peur ni reproche», — care se băteau în toate cotloanele Europei pentru femeie şi dreptate, aceşti paladini ai onoarei stîrneau tot entuziasmul ti-

nereţii noastre, şi fantazia fierbinte de la optsprezece ani ne ducea în zbor fulgerător îndărăt, în secolul ogivelor gotice.

Acolo poposeam ca într-un Canaan al romantismului şi trăiam clipe înfiorate, înconjuraţi de umbrele eroilor de legendă.

Anii încet-încet au trecut şi pulberea de aur prin care vedeam trecutul s-a depus. Am început a privi oamenii mai cu linişte şi a judeca faptele lor mai cu răceală. Şi totuşi, de şi limpeziţi, eroii antichităţii rămîneau pe soclurile lor. In consideraţiile noastre nouă, îi socoteam drept nişte fiinţi mai aproape de primitivitate, crescute armonic şi liber în mijlocul naturii. Erau oşteni antrenaţi pentru lupte grele corp la corp. Eroismul lor era simplu şi organic, — un eroism pe care lumea subţiată a veacului nostru, după lung răstimp de pace, e cu neputinţă să-l mai poată da.

Iată că ne-am înşelat. Ca şi în alte împrejurări, n-am pătruns pînă în adîncurile cele mai afunde ale bietului suflet omenesc.

Oamenii de odinioară erau mai tari, mai aspri, cu mai puţine nevoi fizice şi sufleteşti, mai deprinşi cu moartea şi cu suferinţa, cu epidemiile şi războaiele. Se pare că fratele nostru modern are alcătuirea mai complicată. Pe lîngă asta, confortul pe care i l-a adus străduinţa veacurilor este în hotărîtă antiteză c-o viaţă de greutăţi şi lipsuri, întoarsă la primitivitate şi sălbătăcie. Ştiinţa a împuţinat şi suferinţa. Generaţii de oameni pot trece astăzi prin viaţă ocolind rînjetul morţii năprasnice. Un tîrgovăţ al veacului XX sîntem deprinşi a-l vedea mîncînd fin, dormind tihnit, deplasîndu-se cu maşini rapide.

Soldatul de odinioară era un profesionist. Cel de azi un cetăţean, un burghez, care-şi părăseşte cafeaua

cu lapte şi somiera, ca să intre în vizunii, lăsînd să-i crească barba şi înghiţind mîncări pe care le-ar lăsa, acasă la el, prietinului său cînele.

Raiterul de altădată bea bere, se bătea cu tovarăşii lui şi se umplea de sînge pentr-o vorbă ori o privire neplăcută ; prăda, incendia şi viola. Domnu Petrescu sau Herr Schwartz sau monsieur Lebeau şi-au lăsat catedra ori ghişeul unde n-au cunoscut alt oficiu decît al zîmbetului ş-al vorbei amabile.

Altădată oştile erau două trupe, care se căutau pe o bucată de pămînt ; se întîlneau şi se izbeau ; şi hotărau în cîteva ceasuri soarta unei provincii. Acuma am văzut încleştîndu-se milioane de fiinţi, pe fronturi uriaşe. Ş-aceste milioane, îngropate în vizunii şi-n întuneric, nu întrebuinţează armele simple care, în ceasul învălmăşelii, doborau cîteva sute de fiinţi. Acuma mintea neliniştită şi iscoditoare a ajuns să aibă la îndămînă puterile necunoscutului ş-ale morţii. Demonii misterioşi, înlănţuiţi în linişte şi somn în sînul pămîntului, au fost urmăriţi şi descoperiţi : chimiştii au dat armatelor moderne explozibile formidabile. Ca şi-n poveştile vechi, curiozitatea, deschizînd uşa oprită, deslănţuie nenorocirea. Demonii aceia, atacaţi în pacea lor eternă şi scoşi la lumină, îmbracă forme nouă şi-şi răzbună înfricoşat împotriva tulburătorilor.

Au apărut deci pe fronturile enorme ale războaielor de azi maşini mari de distrugere, care par a lucra singure ca animalele deşanţate din epoca secundară. Tunuri şi tancuri se profilează în zări. Iar în văzduh s-au înălţat paserile fantastice a căror amintire ne-au lăsat-o în basme generaţiile de demult. Şi mările de asemenea s-au umplut de monştri distrugători.

Așa încît, subt această lumină nouă și-n această perspectivă, războaiele de odinioară, fie ele și de șapte și de treizeci de ani — ne apar mici și puerile. Astăzi, bietul om se simte plutind pe un ocean al morții subt un cer opac. S-ascunde în măruntaiele pămîntului și demonii cu răsuflări otrăvite îl descopăr și-acolo. Zi și noapte, săptămîni, luni și ani, fără răgaz, fără armistiții, fără «cartiere de iarnă», nădăjduind cu groază salvarea și așteptînd cu groază moartea...

Cum au putut oamenii de azi îndura toate acestea, e greu de înțeles. Legea marțială nu explică nici măcar în parte această îndîrjire, acest oțel mai rezistent decît oțelul tuturor uzinelor. Grindina de schijă, valurile de foc, izbirile maselor și, mai presus decît acestea, panicile care fac din suflet o gînganie de cîrpă... De ce nu s-au salvat deplin îndărăt? De ce nu s-au salvat înainte? De ce nu s-au suprimat singuri ca să nu mai sufere? De ce, mulțimea înfricoșată și teribilă a rezistat suferinții și oroarei pînă la sfîrșit!

Nu. Profesionistul de odinioară, care făcea războiul apărîndu-și, în primul loc, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locu-i, în lumina admirației și-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care știe că se jertfește; care ar vrea să trăiască, căci socotește viața ca singurul bun pe pămînt și totuși se jertfește, pentru o iluzie, pentru un ideal sau — și mai grozav — fără scop.

Trebuie ridicat în lumina admirației și-a nedumeririi. Dar jertfa apare cu atît mai mult vrednică de admirație și nedumerire, cu cît chiar înainte de a se împlini întâia decadă de la consumarea cataclismului, emoția și amintirea au zburat din țintirimele de la hotare, din văile apelor și de pe crestele munților. Ca niște cocoare nedeslușite s-au micșorat în zări și-au

intrat în împărăţia umbrelor pe care nu le mai chiamă nimeni îndărăt.

Eroism şi jertfă fără răsplata pietăţii. Cei salvaţi şi generaţia nouă rîd şi danţează, ca şi cum ar aştepta un apocalips absurd al minciunii. Contrastul acesta pune generaţia războiului şi mai sus, acolo unde numai eroismul zădărniciei are drept să sălăşluiască. Prietini, să ieşim la aer curat, către ţintirimele părăsite, peste care are să înverzească iarăşi iarba nevinovată!

CETIND PAMFLETE VECHI

În sara aceasta de 13 ianuarie, scot iarăşi din rafturile bibliotecii, pentru cîteva ceasuri plăcute, volumaşul de pamflete al lui Paul-Louis Courier. Paul-Louis Courier, podgorean, cum îşi spunea el singur. Paginile acestui artist rar sînt juvaere fin cizelate. Au agerime de stilet. Scînteie de spirit. Sună ca o muzică în conciziunea lor clasică, în rotunzimea lor de porţelan. Şi au în acelaşi timp ceva cu totul distinct în marea literatură franceză prin înfăţişarea lor proaspătă, naivă şi rurală. Este în ele ceva al poporului de la ţară, nu al Parisului ; al podgoriilor, al livezilor ş-al lanurilor, al aerului curat şi sănătos în care şi-a trăit viaţa acest mare meşter al frazei.

Prin cultură, Courier ţine de veacul XVIII şi de clasicism. Dragostea lui pentru antichitatea elină a fost nesfîrşită. Soldat al Republicii ş-apoi al lui Napoleon, n-are nimic din instinctele de aventură şi din dorurile de glorie ale contimporanilor săi. Necontenit e solicitat şi chinuit de preocupările lui literare, pînă ce însfîrşit se eliberează şi se statorniceşte în Touraine, la ţară, între vii, ogoare şi păduri. Acolo ispră-

veşte şi desăvîrşeşte dragostea vieţii sale — traducerea delicatei povestiri pastorale greceşti *Daphnis şi Chloe*. Din acea epocă, 1814, îşi vede foarte strîns şi de aproape de gospodărie şi de afaceri. Era şi-n această manifestare a vieţii lui un om drept, aspru şi neînduplecat.

Epoca restaurării Burbonilor face din el un pamfletar. După ce asistase la teroarea roşie a marei revoluţii, la orgia de penaje, fanfare şi sînge a imperiului, — e izbit de reacţiunea restaurării. De şi a aprobat revoluţia care a eliberat pe muncitorul pămîntului de vechea servitute ş-a făcut din el un om, a închis ochii cu oroare în faţa exceselor. De şi a fost ofiţer în epoca aceea viforoasă, nu numai că n-a înţeles războaiele, dar le-a dispreţuit. In meşteşugul strategilor nu crede — şi socoate soarta armelor în mîna oarbei întîmplări. Ochiul lui nu păstrează din campanii decît dezordinile, sălbătăciile, josniciile şi ridicolele. Sceptic şi sever, nu vede în juru-i serios decît munca regeneratoare şi justiţia. Vechile privilegii ale claselor suprapuse, desfrînate şi leneşe, au fost doborîte. Muncitorul ţăran şi-a ridicat fruntea în lumină şi în braţul lui stă puterea şi viitorul patriei. A trecut revoluţia ; a trecut nebunia napoleoniană ; a venit vremea unei ere de pace, înfrăţire şi muncă rodnică. Iată însă că se întorc în ţara nouă stafiile veacului trecut. Iată Ludovic pribeagul — care a cerşit mila curţilor străine şi a mers în coada armatelor aliate împotriva ţării sale. Iată-l bucurîndu-se odată cu cazacii ţarului şi cu ulanii lui Blücher, călcînd odată cu ei brazda franceză şi aducînd după dînsul rămăşiţile nobilimii altui veac. Sînt duşmanii timpurilor nouă ; duşmanii plugarului ; sînt curtezanii lacomi şi imo-

rali, hămesiţii care vin să se satur, înfrînţii care şi-au lins douăzeci de ani rănile şi n-au uitat. Pentru ei vremea a stat, ori se poate întoarce înapoi. Poporul e o turmă care nu-i bună decît de exploatat. Bugetul statului e un hoit asupra căruia se azvîrl ca fiare flămînde. Libertăţile cîştigate, — minciună. Parlamentul, — ficţiune. Libertatea presei, — cuvînt gol. Cei care îndrăznesc să ridice glasul, ori să scrie lucruri neplăcute, merg la munca silnică. Burbonii făceau un *pendant* monstruos al revoluţiei, — îngropînd dreptatea şi omenia cu sînge rece, ridicînd spionajul şi delaţiunea la rangul de dogme de stat.

Era un proces social dintre cele mai tragice. Un popor întreg stînjenit în expansiunea lui creatoare. O ţară întreagă în mîna cîtorva familii cu blazon şi apetituri. Cinismul funebru al oaselor sfinte, al celor care socot că au drepturi imprescriptibile pentru că nu muncesc şi nu sufăr şi s-au născut în leagăn aurit.

Impotriva acestei invazii nedemne şi anacronice izbucneşte Paul-Louis Courier. Simţimîntul independenţii ş-al libertăţii se exasperează în el. Firea lui semeaţă şi dură, inteligenţa rece ca o lamă concentrează în pagini de artă desăvîrşită un venin fluid şi paralizant. Courier n-are invectiva tare; nu izbeşte cu sunet şi larmă. Înţepătura pe care o face e mortală, însă e ascunsă sub zîmbete şi duhul blîndeţii. Vorbeşte limpede, liniştit şi-n pilde, ca un ţăran. Ideea însă e teribilă. Iată unul din celebrele sale pamflete: *Simplu discurs al lui Paul-Louis Courier, podgorean din Chavonière, către membrii consiliului comunal din Véretz, departamentul Indrei şi Loarei, cu prilejul unei subscripţii propuse de către Excelenţa Sa Ministrul de Interne pentru cumpărarea Castelului Chambord.*

E vorba de o propunere care s-a făcut de cătră — să le zicem pe nume — lichelele timpului, ca să cumpere un castel prinţului moştenitor, încă în scutece. Paul-Louis Courier, adresîndu-se gospodarilor din consiliul comunei sale, caută să le demonstreze că o atare donaţie ar fi o proastă afacere şi pentru castel şi pentru prinţ şi pentru ţăranii plugari din preajma castelului. Cum dovedeşte Courier acest lucru şi ce îndrăzneli înalţă zîmbind, nu-i ou putinţă să explici, căci paginile lui trebuiesc cetite. Mai întăi, ca şi paginile lui Creangă al nostru de pildă, sînt aproape intraductibile. Şi chiar dacă s-ar putea traduce, ar trebui date în întregime.

— Curtezanii, zice el într-un loc, iubesc pe prinţ pentru ceea ce el le dă ; noi îl iubim pentru ceea ce ne lasă. Ca să domnească, unui prinţ nu-i trebuiesc castele ; îi trebuie dragostea noastră. — Stăpîne, zice curtezanul, poporul acesta e al tău cu tot ce are ; fă cu el tot ce vrei. Stăpîne, totul este al tău, în limba curtezanilor înseamnă totul este al nostru, căci curtenii dau tot prinţului, aşa cum dau preoţii tot lui Dumnezeu... — A cerşi nu-i ruşine la curte : asta-i viaţa curtezanilor.

— Aici, la Chambord, zice el în altă parte, Ludovic, modelul regilor, trăia *avec la femme Montespan, avec la fille la Vallière,* şi cu toate femeile şi fetele pe care avea plăcerea şi gustul să le ia soţilor şi părinţilor. Aşa erau vremurile şi legea, — şi se împărtăşea în toate zilele... Pe uşa asta sara îi intra ţiitoarea şi dimineaţa popa, la spovedanie.

— Închipuiţi-vă ce este curtea... este... Nu sînt aici nici femei nici copii. Atunci ascultaţi...

— Să ştiţi că nu se află în Franţa nici o familie

nobilă — rasă nobilă şi obîrşie veche — care să nu-şi datorească femeilor mărirea. Înţelegeţi.

— În scurt, — după cum pentru noi, proştii, n-a fost, nu este şi n-are să fie decît un singur mijloc de îmbogăţire, munca ; tot aşa pentru nobili nu-i decît tot unul singur... prostituţia, — dacă-i vorba, oameni buni, să-i spunem pe nume.

Am ales anume cîteva din pasagiile cele mai virulente. Totuşi nu aici sînt loviturile cele mai tari. Curtenii şi clica din jurul tronului au răspuns cum era firesc, trimeţînd pe autor la închisoare. E foarte ciudat şi instructiv în acelaşi timp, faptul că pretutindeni şi-n veacuri deosebite păturile suprapuse şi îmbuibate sînt aceleaşi şi se poartă la fel. N-au naţionalitate, ci numai privilegii ; confundă bunul plac cu justiţia, şi cred că-şi ascund ruşinile şi faptele rele închizînd gura adevărului.

Adevăruri crude. Nu-i destul să le spui. Trebuie să le spui frumos şi teribil. Dacă puterea covîrşitoare a artei se dovedeşte mai desăvîrşit în ceva, — apoi se dovedeşte mai ales în pamflet. Materia e trecătoare, adeseori fapt de-o zi ori de-o oră. Cele mai deseori obiectul pamfletului are nume propriu. Unghiul sub care e privit faptul ori persoana e adeseori diformat de pasiune. Uneori paginile sînt curate calomnii. Un singur lucru salvează totul de prăpastia clipei : arta. De aceea Courier mă poate desfăta în sara aceasta cu lucruri care de mult au trecut şi cu lucruri în care, desigur, pasiunea a diformat adevărul.

Lîngă satira căruntă şi gravă, pamfletul e un jongleur tînăr şi fără de ruşine, — agitînd în faţa îngîmfării şi prostiei adevăruri, îndrăzneli şi obrăznicii. Indignare bruscă şi ghimpoasă, exasperare nemărgi-

nită, răutate elocventă, otravă nediluată, — toate sînt fum şi neputinţă dacă nu sînt puse în mişcare de minunea aceea care se chiamă talent.

Iată o spadă lucie şi dură : tresare, şuieră, se preface în viperă, muşcă. Mulţimile obijduite şi ticăloase au nevoie de asemenea mîngîieri şi miracole.

ISTORIOARĂ DE CRĂCIUN

Mi-am adus aminte de o istorie, îmi zice cuconu Vichentie. Mi se pare c-o povestește Anton Cehov.

E vorba de un medic: o inteligență mediocră, un om cu apetituri moderate, înclinat spre leneșe visări și divagații nebuloase. Un tip reprezentativ din vechea Rusie, un tip pe care l-am întîlnit și eu în tîrgul nostru, la un colț de uliță. Vorbe, vorbe și lene; stomah și inerție; voință de plumb căzută în picioare paralizate. Medicul acesta ajunge conducător al unui spital undeva, la hotarul imenselor stepe, într-un cotlon pustiu la cîteva sute de verste depărtare de drumul de fier. După ce respiră un timp viața orășelului, cele din urmă vibrări ale tinereții sufletului său se stîng. Dormitează sub plictiseală cenușie și bolnavă. Lipsa lui de energie, repulsiunea pentru acțiune, nihilismul moral care este tara congenitală, am putea spune, a intelectualității rusești — îl fac să lunece tot mai mult și să cadă în balta neagră fără cer și fără lumină. În spitalul lui gem, în mizerie fizică și morală, nenorociți pentru care el are o lucire de milă, dar față de care el nu găsește niciodată mijloc de ușurare și tămă-

duire. Nu reacţionează nici împotriva îmbătrînitei rutine de nepăsare, nici împotriva intendenţilor hrăpăreţi şi hoţi, nici împotriva bestialităţii gardienilor. La ce bun curajul civic ? la ce bună revolta ? la ce bune măsurile ? — Sfîrşitul nu va fi unul şi acelaşi ? Nu vom ajunge cu toţii, şi buni şi răi, tot unde ni-i scris, la acelaşi mormînt rece ? Prostie să te zbaţi, să strigi şi să te mişti, cînd cea mai simplă filosofie îţi dovedeşte înţelepciunea vechiului şi tristului eclesiast.

Deci mînîncă îmbielşugat, prea bine, discută cît pofteşte, punînd lumea la cale teoretic şi principial, se îngraşă şi îmbătrîneşte alături de nefericirile semenilor săi. Cînd iată, deodată, o crudă ironie a întîmplării îl aruncă, bolnav şi maniac, în sala triştilor nebuni cu care ades discutase despre deşertăciunea deşertăciunilor. Abia acum deschide ochii plini de groază asupra ticăloşiei vieţii lui trecute. Intendentul îi fură mîncarea, gardianul îl loveşte, — înfricoşata cameră murdară cu nr. 6, pe lîngă care atîta vreme trecuse zîmbind filosofic, îi apare într-o mormîntală răsfrîngere de amurg, — tragic răspuns al durerii omeneşti la toate divagaţiile lui de om comod şi nepăsător.

Asta-i istoria. Acuma rămîne să mă întrebi de ce ţi-am spus-o.

Nu socot că erupţia vulcanică a vecinilor a prefăcut, brusc şi dramatic, sufletul acestui tip. Nu socot nici că energicele neamuri apusene, călite şi cuminţite prin vechi dureri, au putut corecta ceva din această inerţie, — de şi războiul a amestecat o clipă formidabil neamurile.

Uraganul a trecut şi ne-am regăsit. In marginea stepei bănuiesc că trăieşte acelaşi medic şi-n tîrgul nostru, la răscrucea uliţei, îi întîlnesc din cînd în cînd

fratele geamăn. Căci în afară de mari deosebiri aparente, eu văd tainice şi fatale înrudiri cu slavii în subsolul sufletesc al intelectualilor noştri.

In privinţa acestui fatalism sau a acestui nihilism eu împart lumea europeană în două. Apusenii au făcut greaua ucenicie a durerii în veacuri negre ale trecutului. Au luptat cu elementele vrăjmaşe, cu crimele evului mediu, cu valurile înveninate ale puhoaielor barbare; s-au străduit să păstreze şi să valorifice un patrimoniu de cultură; şi după aspre frămîntări, în care fiecare generaţie a plătit îmbielşugat tribut de sînge, — oameni noi s-au ridicat din durere.

Pentru aceştia viaţa a început a avea un preţ deosebit. A devenit chiar o datorie. Fiecare a înţeles că trebuie să se sforţeze pentru un mai bine al viitorimei. Fiecare îşi depune, în cercul lui de activitate, părticica de muncă pentru ca binele acumulat — ca şi lamura strînsă de albine în faguri — să îndulcească neistovitele suferinţi din valea durerii.

Pe cînd noi răsăritenii am fost popoare nouă, nevinovate şi fericite. Peste viaţa noastră pastorală, ca peste un plai înflorit, s-a revărsat puhoiul neamurilor Asiei. Am luptat cu vrednicie, dar nu pînă la sfîrşit. Am plecat capetele; ne-au cuprins undele. După frămîntarea talazurilor s-a făcut linişte. Nomolul s-a lăsat la fund, apele s-au retras. Pe cîmpii ierburile şi florile au prins iar a creşte. Şi păstorul şi-a scos turmele, plugarul şi-a pus în brazdă plugul, cîntînd melancolic jalea trecutului, uitînd însă şi iertînd şi privind iarăşi c-o inimă uşoară în juru-i la frumoasa lume a lui Dumnezeu.

Dar în nomol au rămas multe seminţe de narcotice asiatice. Acelea vor fi fiind mai rodnice în hotarul stepelor. Totuşi eu l-am auzit vorbind pe omul meu

de la răspîntia uliţilor şi te pot încredinţa că în sufletul lui aud o muzică pe care şi celălalt mi-a cîntat-o, cu variaţii ceva mai originale.

Doctorul meu de la răspîntie, intelectual curat, priveşte c-un zîmbet amar la toate turpitudinile omeneşti din juru-ne: la mişelie şi laşitate, la hoţie şi nerușinare; distinge în iarmarocul vieţii politice umbrele păpuşilor vane, fără conştiinţă şi suflet; ştie a distinge ce-i putred ş-a judeca ce-i nedrept; mai mult decît atît: are soluţii pentru toate relele şi leacuri pentru toate ranele, — cu toate acestea, după ce-mi arată, îmi dovedeşte şi-mi explică toate, se duce să-şi beie liniştit aperitivul şi pe urmă ia o birjă ca să ajungă mai repede acasă. Indurînd cicăleala femeii pentru întîrziere, îşi freacă mînile şi aşteaptă cu nerăbdare şi lăcomie tocana puţintel pipărată şi sărmăluţele cu smîntînă. Bea vin vechi din via unui bun prietin. Gustă îndelung desertul şi toarnă rom mult în cafea. Şi trebuie să aţipească măcar cinci minute într-un fotoliu, cu gazeta pe genunchi... Adoarme c-un zîmbet fin, cugetînd la toată zădărnicia vorbelor pe care mi le-a debitat.

M-am mai întîlnit şi mai înainte cu el. Mi-a vorbit din nou, rîzînd sceptic, despre sărbătoarea Naşterii Mîntuitorului. A o mie nouă sute douăzecişicincea aniversare. Altă zădărnicie, altă glumă, altă petrecere a îmbuibaţilor, pe cînd în jurul nostru geme încă atîta nenorocire şi plîng orfanii şi văduva eroului necunoscut, pentru care toţi au băut şampanie şi pe care toţi l-au uitat!

Intr-adevăr lucru de mare mirare este aceasta pentru mine. Socoteam lumea altădată mai ales proastă. Acuma văd că-i mai ales rea. Aici am văzut că doctorul are dreptate şi, răspunzîndu-i, m-am tulburat şi

eu mai mult decît trebuia, cum rar mi se-ntîmplă. Drept să-ţi spun, ar trebui luate măsuri de oarecare îndreptare ca cel puţin altă dată, în alţi ani, să putem petrece cu inimă bună sărbătorile acestea pe care le-au cinstit părinţii şi strămoşii noştri. Ce este de făcut ţi-aş putea spune uşor. Se găsesc măsuri lesnicioase şi practice; eu le văd foarte limpede, numai domnii care cîrmuiesc nu sînt în stare să le vadă, pentru că ei au alte preocupări şi alte interese. Eu nu vorbesc lucruri zadarnice, ca doctorul, ori ca personagiul lui Cehov: e un lucru prea serios ca să vorbesc zădărnicii. Te încredinţez că se poate face lucru mare. Am să-ţi lămuresc toate altă dată, acuma n-am vreme, — trebuie să cumpăr bunătăţile de Crăciun. Lăsînd gluma la o parte, te încunoştiinţez că şi mie îmi plac în chip deosebit sărmăluţele. La mine se fac după o reţetă proprie, — pe care ţi-o pot da şi dumnitale. Sarmalele, maioneza şi pateul de iepure sînt specialitatea mea. Să bem ţuica asta, care nu-i bună ca a mea, şi să ne despărţim cu părere dă rău. La revedere şi anul nou cu bine.

SCRISOARE LUI BRĂTESCU-VOINEȘTI

Prea iubite și prea stimate,

Scrisoarea domniei tale dintâi, cu privire la politică și la celebritate, m-a pus pe gînduri și multă vreme, precum vezi, n-am știut ce să-ți răspund.

Așa trebuie să fie. Nu mi-am dat sama bine eu singur, dar domnia ta ai lămurit întunecimi prăpăstioase asupra cărora încep să privesc înfricoșat.

Vai, nu mai am liniște. Nu înțeleg cum simpaticul meu coleg, D. R. Ioanițescu, poate să zîmbească cu seninătate. Nu știu dacă-ți aduci aminte: într-o zi, la Băile Eforiei, unde ai avut a suferi un nou botez — ca să zic așa — din partea lui Nicolae, d. Ioanițescu ne-a privit mefistofelic în umilința noastră și-a făcut observația că sîntem geloși de toată solicitudinea de care e împresurat. Ar fi putut să fie mai puțin malițios. Din acea zi sînt și nemîngîiat.

Nu face politică cine vrea. Și mai ales popularitatea nu vine la un semn cu degetul. Mă conving de asta în fiecare zi tot mai mult. Cu toată rîvna și gelozia mea, mă tem că n-am să pot ajunge la rezultate apreciabile.

Mai întâi, fiind deputat majoritar, nu pot ține discursuri interesante, nici nu pot interpela. Gazetele nu pot aduce deci nici o activitate a mea la cunoștința poporului. Cum aș putea rivaliza prin urmare cu simpaticul nostru adversar?

Sînt silit să vegetez în umbră, s-ascult șoaptele din culuare și ultimele anecdote. Asta nu-mi poate aduce nici glorie, nici recunoștință.

Dar chiar și în această latură sînt nevoit să sufăr. Discursurile briliante din incintă sînt viermi care îmi rod somnul; cel puțin aș avea succese de culise!

Mărturisesc numai pentru dumneata: n-am nici succese de culise.

In ultimele schimburi de săgeți între reprezentanții Națiunii la Cameră și la Senat, tot cel pe care-l invidiem a avut cuvîntul.

Trebuie să-ți vorbesc numaidecît de aceste importante treburi, necunoscute marelui public.

Intr-o zi a apărut o glumă la bufetul Camerei, relatînd ceva pe sama colegilor noștri de la Senat. Era o glumă tînără, însă decent costumată.

Doi senatori, destul de înaintați în vîrstă și-n reumatism, se întîlnesc la ora 3 pe Calea Victoriei. Amîndoi sînt — dacă e îngăduit să spun — cam tari de ureche.

— Te duci la Senat? întreabă unul cu voce tristă și tremurătoare.

— Nu! răspunde cu aceeași tristețe celălalt. Mă duc la Senat.

— Așa? Eu socoteam că te duci la Senat.

Nu se știe cine a lansat această răutate nevinovată. Senatul însă a dat o replică, din care se vede pe cine bănuiește. Am dreptul iarăși să fiu gelos, căci nu mă bănuiește pe mine.

Replica este o altă anecdotă, care ar putea purta un titlu al lui Balzac: *Une ténébreuse affaire.*

Domnul Eliodor Georgescu, profesor la un liceu din Capitală, pune la ora de latină o întrebare elevului Ionescu Ioan. Elevul Ionescu Ioan e şeful echipei de foot-ball.

— Ascultă, Ionescu Ioan, să-mi spui cine a luat Troia?

Ionescu Ioan tace. Profesorul repetă întrebarea, nerăbdător.

— N-auzi, Ionescu Ioan? Răspunde. Cine a luat Troia?

Ionescu Ioan roşeşte ca în faţa unei bănuieli şi ezită:

— Nu pot pentru ca să ştiu, domnule profesor. N-am luat-o eu!

Profesorul nu s-a supărat. A pufnit cu veselie şi a măsurat cu privirea pe Ionescu Ioan din cap pînă în picioare. Clopotul de ieşire a sunat. Şi-a luat catalogul şi a plecat rîzînd, grăbit spre domiciliu — căci avea oră de dancing într-o casă onorabilă. S-a îmbrăcat fredonînd, şi-a pus o floare la butonieră şi s-a dus la petrecere ca un om tînăr din ziua de azi.

La doamna Niculescu, lume multă, un ceai pe care nu-l bea, şi-un gramofon care cîntă cu putere bucăţi de jazz. Tînărul profesor se aşează comunicativ între două doamne simpatice, una brună şi alta blondă. Le adresează cîte un compliment, apoi se grăbeşte să le spuie nostimada cu elevul Ionescu Ioan.

La primele cuvinte, bruna e chemată de doamna de gazdă, ca să-i comunice o chestie extrem de importantă.

— Iată ce mi s-a întîmplat cu un elev astăzi, zise tînărul profesor către doamna blondă. Şi-i istoriseşte

afacerea cu Troia. «Nu pot pentru ca să știu, domnule profesor. N-am luat-o eu.»

Profesorul rîde. Rîde și doamna blondă — și observă, puțintel nedumerită, arătînd dinții frumoși.

— ...Insă o luase el, nu-i așa ?

Profesorul devine și mai vesel, și trece spre doamna brună, care tocmai se întorcea. Și-i comunică și el, cu aceeași bună dispoziție, replica elevului Ionescu Ioan și observația doamnei blonde.

— Înțeleg, conchide cu glas muzical doamna brună ; n-o luase el !

Tînărul profesor o privește încîntat și din ce în ce mai vesel. A petrecut în sara aceea admirabil.

A doua zi, în cancelarie, spune colegilor toată istoria. Ce-a spus Ionescu Ioan, ce-a observat doamna blondă și ce-a adăogit doamna brună.

Rîd unii mai mult, alții mai puțin. Maistrul de gimnastică e din firea lui curios. Intreabă mirat :

— Și nu s-a descoperit încă cine a luat-o, nenișorule ?

La ora 11, tînărul profesor Eliodor Georgescu se duce la Băile Eforiei. Acolo găsește pe unul dintre deputații din opoziție, și-i spune lui, cu tot hazul, toată afacerea.

— Apoi desigur, răspunde cu vehemență parlamentară deputatul, subt un asemenea regim nu e posibil să se mai găsească nimic. Această afacere pune guvernul într-o situație penibilă. La urma urmei e un scandal, care ne poate face de rîs în străinătate !

Se-nțelege că răzbunarea aceasta a Senatului și-a greșit adresa. Simpaticul deputat D. R. Ioanițescu nu-i vinovat nici de gluma dintăi, nici de cea de a doua. Aceasta totuși — va conveni și domnia sa — ar putea într-adevăr forma obiectul unei interpelări.

Nu mă îndoiesc, iubite şi stimate, că şi dumneata eşti de aceeaşi opiniune.

Insă m-am luat cu ziua tîrgului, cum ar fi spus bunicul, ş-am uitat. Nu despre asta voiam să-ţi vorbesc.

Trage două linii încrucişate peste rîndurile de mai sus. Să ne oprim la scrisoarea pe care ai adresat-o unui prietin necunoscut, într-un colţ depărtat al Franţei. Un pescar pasionat, ca şi dumneata, şi, dacă vrei, ca şi mine. Cartea lui, atît de plină de frumuseţile naturii, te-a fermecat într-atît, încît, tămăduindu-ţi suferinţa trecătoare, te-a dus cu ea subt alte orizonturi, unde nu-i parlament şi nu se spun anecdote ieftine, unde, sub cerul albastru al lui Dumnezeu, cîntă izvoarele veşnic limpezi şi sclipesc prundişurile colorate. Pădurile costişelor înalţă făclii sumbre şi solemne şi pajura pluteşte sub soare în apele văzduhului. In cercul mişcător de dedesubt săgetează păstrăvi punctaţi cu rubine şi, într-o clipă din veşnicie, omul trecător, cu undiţa lui de bambu, se simte fericit şi nemuritor.

Ai dorit ca acel prietin, care a evocat aceste imagini, să părăsească, în vara care s-apropie, peisagiile lui familiare şi să se apropie de noi ca să-l cunoaştem şi să-i zîmbim ca unui frate de care ne leagă vechi alcătuiri ancestrale. Pescarii, ca şi ceilalţi vînători, au fără îndoială strămoşi comuni. Undiţa şi păstrăvii, şi singurătăţile de la noi ne-ar fi legat în scurtă vreme ş-am fi simţit bucuria de a ne regăsi, slujind aceleiaşi naturi şi aceluiaşi Dumnezeu. Lepădînd tot ce-au pus între noi veacurile şi civilizaţiile, am fi fost oameni simpli, mulţămiţi cu aerul, cu lumina şi cu simplicitatea primitivă.

L-am fi dus, cum spui, pe acel necunoscut prietin, care ţi-a încîntat ceasurile de suferinţă cu cartea lui de pescuit, înspre apa Vişăului din sălbaticul Mara-

mureş. Ar fi călcat, în tovărăşia noastră, moşia vechiului voievod vînător de zimbri şi pescuitor de păstrăvi. S-ar fi înţeles fără cuvinte cu autohtonii. Paserile pustiei i-ar fi adresat aceleaşi chemări, ca şi-n locul lui de naştere. Mugetul unui căprior din sihlă i-ar fi adus aceeaşi zbatere de inimă şi aceeaşi privire aţintită, ca şi cum ar fi sunat în el chemarea veacurilor de demult.

Am fi trecut apoi Prislopul, într-un decor de feerie cum puţine sînt pe pămîntul acesta care începe să devie aşa de mic, ş-am fi intrat pe Neagra Şarului şi pe Bistriţa. Acolo ar fi recunoscut strigătele plutaşilor ş-ar fi iubit, ca şi noi, pe aceşti oameni simpli ai naturii nealterate. Ar fi gustat lipani afumaţi la popas de sară ş-ar fi înţeles poveştile misterioase din vremuri necunoscute, rostite domol la vilvătăile focului de cetină.

Ne-am fi dus cu el şi mai la vale, la cheile Bicazului, unde se ridică în cer pînă la o mie de metri pereţi de stîncă de granit, ş-ar fi ascultat tăcerea în mari singurătăţi, unde nu îndrăzneşte să zboare nici paserea măiastră. Ar fi trecut pe lîngă guri de umbră care par deschideri către tărîmul celălalt, pe unde dintru începutul zidirii n-a pătruns niciodată pasul omului. Am fi suit pe Ceahlău, la Panaghia, ş-am fi contemplat de sus ţara părinţilor noştri. Ar fi curs peste noi vînturi din necunoscut şi prietinia noastră reînoită s-ar fi înţeles fără cuvinte.

Am fi trecut apa Trotuşului ş-am fi urmat a rătăci plaiuri după plaiuri, pînă la peştera Ialomicioarei şi apa Oltului. Şi ne-am fi înţeles să ne revedem la anul în munţii Apuseni şi-n întunecatul şi vechiul Bihor. Apoi ne-am fi coborît pe Dunăre către Mare.

Ne-am fi oprit fără îndoială şi-n Deltă. Acolo natura e încă în perioada de prefacere multiplă, ca în zodia creaţiei, cu plăviile mişcătoare, cu nesfîrşite neamuri de gîngănii, peşti, paseri şi animale şi cu oameni care păstrează încă în ochii lor negura trecutului. Ieşind pe această poartă a naturii primitive, am fi încheiat cel dintăi ciclu al rătăcirilor noastre şi prietinul regăsit ne-ar fi privit zîmbind cu uimire ş-ar fi fost tot aşa de fericit ca şi noi.

O clipă.

Desigur, o clipă, căci atîta e destul pe acest pămînt care nu este al nostru, ci al veşniciei.

Cînd scrisoarea dumnitale a ajuns în Franţa şi s-a oprit cu vorbele ei bune şi frăţeşti la poarta acestui prietin, a găsit numai fumul unui nume. Colonelul Bastien îşi împlinise viaţa şi cu puţine ceasuri înainte fusese iarăşi încredinţat pămîntului de cătră ai săi. Pămîntului pe care îl arde soarele şi-l bat vînturile, care hrăneşte pădurile cu sălbătăciunile şi apele cu peştii.

N-am fost întristat cînd m-a ajuns vestea acestei morţi ciudate. Eram singur cu tovarăşa vieţii mele, într-o grădină din preajma Iaşilor, într-un amurg de început de primăvară şi-mi închipuiam cum se întoarce din Franţa, nedesfăcută şi inertă, scrisoarea adresată mortului. In vîrful unui ulm al grădinii, în liniştea sfîrşitului zilei, sosise în clipa aceea un graur. A dat drumul unui fluierat uşurel şi dintrodată ne-a făcut atenţi.

L-am privit.

Era vesel şi biruitor. Sosea cu primăvara.

A stat o vreme neclintit pe ramura-i subţire. Apoi a început a chema cu tonuri şi accente felurite o pereche pe care instinctul triumfal o cerea. Gemea şi

cîrîia gingaş, ca-n surdină, ţîrîia şi bătea ca o privighetoare, apoi înmlădia o desmierdare melodioasă, tremurîndu-şi aripile desfăcute şi vibrînd cu tot trupul într-un dans uşurel şi delicat.

Rămînea neclintit, aşteptînd. Apoi iarăşi lăsa să alunece pe adierea înserării un şuier stîns, ca din tr-o mare depărtare, un şuier omenesc şi comic. Şi repertoriu-i amestecat pornea iarăşi. Graurul acela singuratic era un fel de actoraş simpatic al paserilor ş-al primăverii, interpret al vieţii ş-al iubirii, în hotarul nopţii ş-al misterioasei nesiguranţe.

Cu necunoscutul nostru prietin ne vom regăsi poate într-o mireasmă de sulcină ori în mugetul unui căprior, într-un alt anotimp, cînd un alt graur comic îşi va debita repertoriul pe-un alt ulm dintr-o altă dumbravă.

Şi eu şi tovarăşa mea ne-am retras tulburaţi şi tăcuţi, gîndindu-ne la scrisoarea dumnitale.

Fii sănătos.

Al domniei tale prietin,

Mihail Sadoveanu

INCIDENT DRAMATIC

Ca să poată avea loc faptul principal al povestirii noastre, cetitorul trebuie să admită că, în sala de teatru despre care e vorba, printr-o întîmplare sau printr-un capriciu, cuşca sufleurului a fost aşezată aşa încît cortina să se lase între ea şi public. De altminteri în chestii de convenţii şi de compromisuri, ne aflăm pe un teren foarte larg cînd e vorba de teatru. Totuşi aici nu e o convenţie, e vorba de o întîmplare adevărată care s-a petrecut acum patru ori cinci ani într-un teatru din Capitală. I-aş putea spune chiar numele, însă în privinţa asta vreau să păstrez o rezervă pentru a spori, dacă se poate, curiozitatea.

Directorul de scenă al acelui teatru, prietin cu mine, — de aceea nu vreau să-i spun numele, ca să nu-i fac reclamă, — organizase, în folosul Societăţii pentru profilaxia tuberculozei, un spectacol cu program destul de variat. Intre altele, un conferenţiar trebuia să demonstreze blajinului public că descoperirea unui ser împotriva teribilei maladii este o imposibilitate, deci Societatea are tot dreptul la o îndelungă existenţă, la punga particularilor şi bugetului

statului. In ultimul moment însă, onorata soţie a distinsului conferenţiar, membră în comitetul serbării, s-a simţit jignită de un cuvînt misterios pe care o doamnă îl şoptise la urechea alteia: soţul, printr-un bileţel, suprimă conferinţa, cu cel mai mare regret, însă cu hotărîre nestrămutată. Prietinul meu, directorul de scenă, fu foarte alarmat; însă una din cele două doamne izbuti să-l liniştească asigurîndu-l că, în locul conferinţei, se va putea introduce, fără năcaz şi protestări, un număr cu mult mai interesant. Domnia sa lămuri anume că e vorba de un tînăr amator din *high-life,* care ar putea rosti, cu foarte mult talent, versuri. E un tînăr cu mari dispoziţii şi cu mare viitor, fără îndoială, dar cam dificil şi timid. Doamna însă adaogă zîmbind că-şi ia domnia sa sarcina să-l convingă. Prietinul meu, directorul de scenă, primi; numele tînărului însă iarăşi îl trecem sub tăcere, pentru că, dacă l-am divulga, s-ar cunoaşte îndată şi numele doamnei, care nu i-i nici soţie, nici soră.

Trecem repede la sara de spectacol. Lume foarte multă: *o plenadă,* cum se spune în termeni de teatru. Intr-o lojă de avanscenă, foarte emoţionată, mînuind nervoasă eventaliul, doamna al cărei nume nu vreau să se ştie, cu soţul său. Soneriile zbîrnîie, se dau semnalele regulamentare; — directorul de scenă, în frac corect, îşi face apariţia pe după cortină, lîngă pilastrul din stînga, şi explică publicului penibila împrejurare a conferinţei care nu poate avea loc din «împrejurări neprevăzute». Lumea primi indiferent vestea. Cîţiva studenţi din balcoane îşi permiseră chiar să rîdă. Dar — adăogi prietinul meu — o împrejurare fericită face să putem avea plăcerea de a asculta versuri rostite de un tînăr amator din înalta societate. O parte din public primi vestea cu aceeaşi indi-

ferenţă, — alţi oameni neciopliţi, la auzul numelui distinsului amator, au găsit iarăşi cu cale să rîdă, ceea ce făcu pe doamna din avanscenă să-şi agite mai nervoasă evantaliul.

Cortina se ridică pe un decor de salon *empire*. Pe uşa din fund intră tînărul amator în haină de rigoare, zvelt, ras, pieptănat lins cu cărare la mijloc, foarte palid. Înainte de a începe, tuşeşte, lucru inadmisibil pentru oamenii de teatru, — şi-şi aruncă ochii la cuşca sufleurului, lucru îngăduit întrucîtva, însă tragic în împrejurarea de faţă. Eu cunoşteam pricina. Tînărul amator era fără îndoială prea talentat, însă pregătise o poemă de Albert Samain, ceea ce prietinul meu nu găsise tocmai potrivit şi îi sugerase să consulte pe domnul Nottara de la Teatrul Naţional în privinţa unor versuri din literatura autohtonă. Deci simpaticul amator anunţă cu o voce caldă, cam şovăielnică, *Vara la ţară*.

După ce mărturisi publicului înţesat din sală că locuinţa sa de vară e la ţară, şi că ar voi să moară acolo,

> Ca un fluture pe-o floare,
> Beat de soare,
> De profum şi de amor,

artistul, cu un zîmbet de beatitudine, trecu la alte declaraţii, care încîntau cu deosebire pe doamna din avanscenă. Publicul totuşi nu părea chiar aşa de doritor să asculte enumerîndu-se preferinţele rurale ale distinsului amator.

Dar iată că drama se precipită. Tînărul are o clipă de oprire la cîntecul ciocîrliei, însă în loc să se uite spre cerurile albastre, îşi întoarce ochii spre mizerabila cuşcă a sufleurului. O ezitare, o încercare de

reluare, — pe doamna din avanscenă n-am mai văzut-o. La urma urmei nici nu mă mai interesa asta, căci în sală, ca un val, sporea murmurul de şoapte şi de rîsete.

Dezastru.

Dezastrul e cu atît mai complect cu cît simpaticul tînăr şi-a pierdut cumpătul şi nu mai ştie ce să facă. Pare că mai are încă o nădejde la sufleur şi aruncă înspre cuşcă priviri disperate. Din culise aud glasul prietinului meu: cortina! cortina! Amatorul e hotărît să se retragă, simte însă şi el nevoie de protecţia acelei perdele care închide iluziile şi mizeriile scenei. Nu mai are vreme să dea înapoi, căci s-a întîmplat un fapt nou şi brusc. Sufleurul a zbucnit în cuşca lui, cu părul vîlvoi. E cu spatele la public, e în stare de ebrietate, ori de demenţă, — a avut impresia că s-a lăsat cortina? In sală s-a produs deodată o linişte de nedumerire, o clipă, — ca şi cum s-ar fi crezut că e o scenă anume montată, o supriză dramatică. Dintre cei care au luat parte la acest spectacol, mulţi vor fi crezînd şi astăzi că au avut de-a face cu o mică farsă, foarte natural şi minunat jucată.

Sufleurul se înfăţişa ca mulţi din meseria lui. Era un om ca de patruzeci de ani, cu ochelari mari cu ramă neagră, zbîrlit şi zăpăcit.

— Iartă-mă, domnule, a început el a vorbi rugător, parcă ar fi debitat un rol; iartă-mă că nu te-am ajutat, dar n-am făcut asta cu intenţie, zău nu! Nu pot şti ce-am făcut cu textul. Cînd am intrat în cuşcă îl aveam, ş-acuma nu mai ştiu unde este. Unde-i?

Interpelat astfel, tînărul se retrage ca în faţa unei iazme, privind disperat spre public. Din atitudinea lui, omul ieşit din cuşcă înţelege ceva, se întoarce,

vede cu groază balaurul cu sute de capete agitate şi rînjind, şi ca-n orice nebunie, ia hotărîrea cea mai neaşteptată. Incepe a rîde, ceea ce mă face din nou să admit presupunerea că nu era treaz.

— De-acu gata! s-a făcut! strigă el cu aeru-i rătăcit. La urma urmei las' să ştie toată lumea! Mă vedeţi că rîd, dar să ştiţi că vorbesc cu disperare. Asta mi s-a întîmplat numai din pricina ei! Numai din pricina ei, domnilor şi doamnelor! De-acum viaţa mea nu mai face nici un ban, pot să mă sinucid. Prin urmare pot să-mi vărs şi eu odată focul, — să spun ce mai am de spus. De douăzeci de ani, domnilor, viaţa mea publică, ca să zic aşa, mi-o petrec în cuşcă! Eu sînt, domnilor, la teatru, alfa şi omega! Fără mine nu se poate. Aţi văzut şi dumneavoastră. Ai văzut şi dumneata, — se întoarse el o clipă, cu răutate, spre tînărul amator; — aşa-i că dacă n-am mai întors şurubul, nu merge? Nu mai merge maşinăria, şi gata! Pot ei, onorat public, să fie împăraţi şi eroi, regi şi semizei, să-şi dea ifose grozave, să se uite crunt unul la altul, — dacă eu, de ici, din cuşca mea, nu le dau replica, — gata! Toţi trăiesc cu baloane de oxigen, şi doctoria-i la mine. Iar eu stau în subsol, stau în cuşca mea ca o bestie ciudată, cu ochelarii lîngă flacăra becului, şi urmăresc cu vîrful nasului liniile manuscriptului, şi c-o voce falşă şi ireală suflu, suflu spre ei tirade zguduitoare ori spirituale, — şi-n mine arde şi trăieşte toată piesa, pe care le-o împart lor în bucăţi. Stau ca nişte lei flămînzi, — şi înghit din zbor frînturile ce le-arunc. Şi cu toate acestea în cuşcă stau eu. Iar ei în lumină şi aplauze.

Ce face? urmă el cu ton mai ridicat şi revoltat; să lase cortina? De ce să lase cortina? Să n-o lase, că fac scandal! La urma urmei, nu fac şi eu teatru? Şi

Nefericitul vroia să sară peste rampă. Atunci s-a produs mare rumoare în sală şi s-a lăsat şi cortina. Este drept că această apărare putea să intervie şi mai curînd. Nu înţeleg nici eu de ce a întîrziat atît de mult.

E adevărat că nici omul din cuşcă n-a vorbit atît de mult, de şi a spus cam aceleaşi lucruri, — a trebuit însă să dezvoltăm dramaticeşte tirada lui, pentru că literatura îşi are şi ea socotelile ei. La urma urmei, de şi întîmplarea e perfect adevărată, — în ea se cuprind necontestate elemente de fantazie şi de dramă. După trecere de cîţiva ani, am chiar impresia că prietinul meu, directorul de scenă, n-a fost victimă, ci ne-a jucat o mică farsă de proprie compoziţie.

PE MARGINEA UNUI ANUAR

al gimnaziului din Fălticeni

Număr pe degete, — nu-mi vine a crede. Înşir cîteva cifre pe hîrtie, — rămîn înfricoşat. Da: sînt treizeci de ani de cînd am intrat cu sfiiciune, ca într-o biserică, în cuprinsul gimnaziului «Alecu Donici». Treizeci de ani! — Parc-a fost ieri? O, nu. De toamna aceea mă desparte o prăpastie în care au căzut amărăciuni şi năzuinţi, visuri şi deşertăciuni: o tinereţă întreagă. Prăpastia anilor morţi. Puţin, şi vom cădea şi noi în ea. Şuvoiul negru ne va cufunda în marea umbră.

Şi totuşi — a fost ieri. Eram mititel, cu capul cam mare, tuns «cazon». Domnu Cracalescu, la care stăteam în gazdă, fost vagmistru, acum subcomisar, nici nu-şi putea închipui un «ghimnazist» fără disciplină militară. Tuns, sfios şi plin de un respect nemărginit, am intrat în gălăgia clasei întăia. Pe-atunci gimnaziul, gata să se mute în localul nou, îşi începea anul într-o clădire meschină unde-i instalată astăzi poliţia oraşului. Totuşi ş-acolo şcoala îmi apărea impunătoare.

In gălăgia clasei, mi-au atras mai ales luarea-aminte nişte băieţi mari şi voinici, foarte îndrăzneţi,

cărora nu le păsa de nimic pe lumea asta. Domnul director era pur şi simplu «Lovinescu», profesorul de ştiinţi era «Bîrjovanu», cel de franceză «Stino». Aceste nume erau zvîrlite cu înfruntare şi cu puţin dispreţ. Erau numele unor duşmani, cu care tinerii aceia remarcabili se pregăteau să se bată.

Mai întăi de toate, după cîte arătau ei, profesorii în chestie erau nişte oameni de nimic, care i-au lăsat pe nedrept repetenţi. Oina ca dinşii n-o juca nimeni; erau voinici şi se puteau bate cu oricine; de la clăcile din Oprişeni şi Folticenii Vechi nu lipseau niciodată; se duceau la iaz la scăldat şi la prins peşte; «haiduceau» prin huciul lui Cocîrţă, — şi poftim! Stino şi Bîrjovanu îi lasă...

Mă făceau să bag de samă că teza o dăduseră foarte bună. Ştiau ei să copieze — încît nici dracul nu-i putea prinde! Şi cu toate acestea Bîrjovanu «cela» şi cu Stino puneau temei numai pe oral. Mai cu samă Stino voia să-i audă vorbind numaidecît franţuzeşte! Dar nu aşa o vorbă-două, ci franţuzeşte ca apa. Al dracului Stino!

Bojinca Ion, cel mai negru şi mai mînios dintre repetenţi, îmi dovedi pe loc întinsă cunoştinţă a limbii lui Corneille. Aşezîndu-se în faţa mea, numără pe nerăsuflate pînă la zece: *En — dio — troa...* Apoi îmi declamă alfabetul, de rămăsei cu gura căscată.

— Nu se zice *u*, ca în limba noastră, observă el, — se zice *iu!*

Intrînd şi mai adînc în tainele domnului Stino, mă întrebă serios:

— *Lundi, mardi?*

Şi tot el răspunse grav:

— *J'ai, tu as, il a; vendredi, samedi, dimanche!*

Toate acestea într-o rostire foarte personală, — încît am simțit nevoia să întreb :

— Asta-i franțuzește ?

— Sigur.

Tăcui și rămăsei încredințat că am de-a face cu oarecare invective la adresa lui «Stino». Văzîndu-mă docil și uimit, oamenii aceia amenințători mă luară între ei și făcură tot ce le sta prin puțință ca admirația mea pentru dînșii să ajungă nemărginită. Insfîrșit, vedeam că la gimnaziu nu-i ca la școala primară. Aici băieții bat război cu profesorii. Bojinca Ion mă și încredință că de mult are de gînd să-i tragă o bătaie lui Stino, dac-a mai umbla cu fleacuri și cu persecuții.

Ora întăia, liberă. Gălăgie, răcnete, bătăi, amenințări.

Ora a doua, vine Stino !

Așteptam cu inima bătînd. Ce are să se întîmple ?

Tovarășii mei stăteau demni la locurile lor. Parcă erau niște boieri ! La apel, Bojinca răcni franțuzește : *«Ici !»*, apoi mă privi cu coada ochiului. Începîndu-și lecția, profesorul se adresă dintrodată celor tineri, nădăjduind că vor fi sîrguitori și vor învăța ; nu vor face «ca oarecare indivizi netrebnici»...

Intorsei cu teamă capul spre Bojinca și spre neguroasa lui bandă. N-auzeau. Se uitau spre fereastră.

Domnu Stino adresă lui Bojinca o întrebare în franțuzește. Spre uimirea mea, Bojinca începu a mîrîi neînțeles.

— *Ignorant que vous êtes !* îl apostrofă domnu Stino.

Bojinca se tupilă în bancă și nu sări la bătaie.

Admirația mea, puțintel cam știrbită, începu a se întregi iar, cînd banda repetenților începu a-mi vorbi

la ieşirea din clas despre isprăvile ei la baltă şi-n dumbrăvile Oprişenilor.

Şomuzul, zăgăzuit, făcea atunci întinse iazuri, pline de sălbătăciuni şi de peşte; iazul Călugărului, iazul de la Morişcă, iazul Şoldăneşti, iazul Ciorsaci. Erau împărăţii fermecate pentru orice pierde-vară. Iar dumbrăvile Oprişenilor erau sălaşurile haiduceşti! În fiecare duminică mulţi băieţi de la gimnaziu se strîngeau pe costişele şi gropurile cu alunişuri şi plopi, — şi Bojinca cu ai lui şi cu cei mai mari din alte clase se alcătuiau în bandă, avînd drept arme cuţite de lemn şi-un pistol celebru; — iar cei mărunţi, în poteră numeroasă, îi urmăreau cu îndîrjire şi sufereau toate înfrîngerile pe care le povestea neuitatul N. D. Popescu în al său *Iancu Jianu, căpitan de haiduci...*

Dumbrăvile şi iazurile mă chemau în tainicile lor împărăţii. Pe cînd Bojinca îmi vorbea de ele, uitam de clipa lui de slăbăciune în faţa lui domnu Stino. Iar el simţindu-şi prestigiul reîntregit, — mă păstra în preajma lui, cu dragoste şi recunoştinţă. E adevărat că şi «Lovinescu» şi «Bîrjovanu» şi «Ciolac», în urma lui Stino, au urmat să lovească şi să surpe piedestalul lui Bojinca Ion. Eu totuşi îi mai păstram o fărîmă de credinţă, din pricină că era haiduc şi-avea pistol.

La sfîrşitul trimestrului întîi, după ce ni se dădură notele, banda se strînse într-un colţ de clas, ameninţătoare, comentînd cu gălăgie pe 3 şi 4 la franceză, la «matematici» şi la ştiinţi. Bojinca Ion, socotindu-mă şi pe mine fidel tovarăş de suferinţă obştească, deplin căzut în bandă, mă întrebă rîzînd:

— Da' ţie la cîte nu-ţi dă «media»?

Mie îmi «dădea» la toate. Mai ales domnu Stino nu mă persecuta. Din contra.

Nici acuma nu pot uita privirea de uimire şi dezamăgire a lui Bojinca Ion. Indată află toată banda despre acest eveniment. Ş-o uşoară răceală, ca o negură, se aşeză între noi.

Dar cum urmam a păstra iazurilor şi luncilor nefăţarnică şi nestricată credinţă, banda, după o vreme de şovăire, hotărî să mă înainteze haiduc. Şi astfel s-a întîmplat că întăia oară în huciul lui Cocîrţă a fost haiduc care să aibă media la domnu Stino. Pe urmă au mai fost şi alţii, — asta a adus însă căderea deplină a lui Bojinca Ion. Din măreţia celui dintăi ceas, n-a mai rămas, vai, nimica.

BUCOLICĂ

Găsesc niște însemnări vechi, care-mi amintesc de fuga mea din București, — sînt destul de mulți ani de atunci. După ce-am poposit undeva, într-un fund al țării, avui într-o zi de vară plăcerea să fiu cercetat în sihăstria mea de un amic. Intrebuințez vorba asta pentru că prietin mi se pare că are alt înțeles. Amic era o vorbă bucureșteană. Era un confrate care știa multe și scria destul de frumos. Pentru asta îl invidiam sincer. Cîteva lucruri însă nu le știa, ori le știa nedeslușit — și simțeam eu atunci o mîndrie legitimă.

Amicul meu era orășan, crescut între ziduri. Toată viața și-o petrecuse în pustia omenească a Capitalei. Șoseaua și parcul Otetelișanu îi fuseseră cîmpia, dealul și pădurea, adică natura cu toate încîntările ei.

Musafirul meu se uita de pildă nedumerit la sumbrul stejar, cu ale cărui frunze crestate și lucii ar fi trebuit să-l încunune dreptele judecăți literare. Nu cunoștea nici plopul cu frunza veșnic fremătînd, nici mesteacănul cu mlădiile-i crenguțe fine. Pe urmă, după cuvîntul meu, a recunoscut și alte specii și și-a

adus aminte de unele interesante considerații cetite în cărți asupra unor asemenea copaci. Se socotea în același timp fericit că în al treizecișitreilea an al vieții lui putea să vadă de-aproape ceea ce poeții vremurilor și popoarelor au cîntat cu suflete mișcate; ceea ce chiar el însuși slăvise în versuri destul de prețuite. — Am uitat să mai spun că confratele meu făcea parte dintr-o familie, de altfel vrednică, ale cărei generații se îndeletniciseră mai mult cu cercetarea nuanțelor aurului, decît cu deosebirea jocurilor de colori, în natura veșnic înoită.

Surprinderea cea mai agreabilă a amicului meu au fost însă albinele. Indată și-a adus aminte că numele harnicelor gospodine în entomologie e *apis melifica*. A rămas privind curios la un stup lăturalnic. Urmărea grămădirea de la urdiniș, zborul de glonte al insectelor care plecau și sosirea sigură a adunătoarelor, — căderea lor lină cu încărcăturile grele de păstură. In lumina de deasupra prisăcii se țeseau mii și mii de gîngănii de acestea aripate. Suna în livadă un zuzuit monoton și adînc, dulce și liniștit, cîntecul muncii care neîntrerupt adună fir lîngă fir, picătură lîngă picătură, pentru generațiile viitoare.

Ne-am așezat în scaune de trestie.

— Republicele acestea ale albinelor sînt nespus de interesante, îmi zice zîmbind plăcut amicul meu; și oamenii nu prea cunosc literatura chestiei. Trăiește undeva, în furnicarul Parisului, un bătrîn cu sufletul subțire și pană foarte ascuțită...

— E vorba poate de Anatole France? am însinuat eu cu umilință.

— Da. Ș-acest bătrîn cu suflet subțire și cu pană foarte ascuțită a văzut în organizația ideală a albine-

lor ţinta către care tinde biata rasă umană. Femeile, din ce în ce mai numeroase în societatea supracivilizată, se diferenţiază în lucrătoare şi femele. Bărbaţii, adică reproducătorii, îndeplinesc un oficiu strict comandat după nevoile comunităţii. Şi totul se petrece uniform şi cenuşiu într-un comunism viitor; — arta şi zburdăciunile de azi vor fi fost visuri ale trecutului, care n-au ce căuta într-o maşină feroce. Legea de fier a muncii şi nimic altceva. Vedenie uimitoare, — din fericire un simplu vis de poet, de şi albinele dovedesc că aşa ceva este foarte cu putinţă...

Ascultam pe tovarăşul meu şi-i admiram volubilitatea, pe cînd *apis melifica* cînta în jurul nostru.

— Cercetîndu-se viaţa blîndelor himenoptere s-au descoperit şi alte lucruri interesante... urmă el.

— Îmi închipui că vrei să vorbeşti de cartea lui Maeterlinck... sugerai eu.

— Da; şi mai ales de acea descoperire minunată care se numeşte în entomologie *partenogeneza*. Regina unei colonii are facultatea de a depune ouă chiar dac-a rămas fecioară. Nu nasc din ele însă decît bărbaţi. Fecundîndu-se, deci, primeşte principiul feminin. Ce să-ţi mai spun despre acea minune care pentru albine e ceva obişnuit: putinţa de a crea o matcă dintr-un ou de lucrătoare, aplicîndu-i un tratament deosebit şi oferindu-i o hrană specială? Cînd vor ajunge oamenii să hotărască sexele în maternitate?

— Într-adevăr, cînd vor ajunge? întrebai eu cu oarecare tristeţă.

— Toate aceste lucruri, urmă amicul meu, pe care le-au scris oamenii inteligenţi, îmi procură o nouă plăcere acum, cînd văd albinele agitîndu-se în jurul

meu ca o pleavă de aur... S-au scris în toate timpurile despre aceste insecte lucruri foarte frumoase...

Oaspetele meu se delectă cu amintirea cîtorva anecdote şi-mi recită versuri armonioase într-o limbă străină. Eu îl urmăream din ce în ce mai puţin, căci ticăloase şi umilite amintiri îmi fîlfîiau din trecut spre clipa acelei zile. Noi băieţii care am cunoscut cîmpia şi sălbătăciile, abia deschisesem ochii înţelegerii în viaţă şi ştiam să deosebim mirosul frunzei de calapăr de mirosul frunzei de mintă. Ştiam ce-i floarea de răsură şi de măcieş. Gustasem ghinda şi jirul. Auzisem boncăluind şi văzusem zburînd cu coarnele în pămînt buhaiul popei. Trecusem pe lîngă cirezile care sună alene din tălăngi pe imaşuri. Fusesem la secere cu fete care cîntă melancolic în arşiţa verii. Fusesem la făcut fîn cu flăcăii arşi de soare. Şi într-o poiană la margine de pădure, ori într-o vălcea care din vechi zile se chiamă Prisaca, am cercetat pe un uncheş al nostru între ştiubeiele lui. Umbla domol, cu mănunchiuri de mătăciune ori cu cîrpe fumegînde, făcea gesturi line şi mormăia ca un adevărat vrăjitor.

Albinele şi viaţa lor s-au amestecat îndată cu noi şi viaţa noastră. La opt ani îmi aduceam aminte că am săvîrşit una din marile isprăvi ale copilăriei: m-am suit într-un măr ş-am prins un roi. Şi uncheşul acela, pe care toţi cei ca mine l-au cunoscut, m-a privit cu nişte ochi mititei şi blînzi şi mi-a mîngîiat părul zbîrlit cu mîna lui osoasă. Din cîrpa-i aprinsă a rupt o bucăţică pe care mi-a întins-o şi mi-a spus cu voie bună:

— Ei, amu, nepoate, hai să te cinstesc c-o bucată de fagure.

Am intrat între mătcile vechi. A afumat un stup; l-a

întors cu gura-n sus şi, cu custura cîrligată, a scos un fagure mărginaş, plin de miere balaie ca aurul. Albinele umblau roi în jurul nostru, şi pe doaga ştiubeiului bîzîiau cu putere rînduite în şiruri strînse.

— Vezi tu? zicea bătrînul; ele simţesc c-a intrat mînă străină în casa lor. Fumul le domoleşte; altfel ar sări asupra noastră cu sulițele.

Pentru roiul acela prins, unchesul m-a împărtăşit şi c-o altă miere, din vechea lui învăţătură într-ale prisăcăriei. Îmi părea că-i aud încă glasul. La urechi însă îmi sunau versurile armonioase pe care oaspetele meu le recita într-o limbă străină.

Ridicai fruntea şi-l ascultai cu răbdare. Cînd isprăvi, entuziasmul încă-i era la un diapazon înalt. Şi urmarăm a vorbi despre prisăcărie, în umbra merilor, lăsînd clipele să curgă fără scop în clepsidra veşniciei.

— Fără îndoială că asta-i cea mai frumoasă şi mai nobilă îndeletnicire! declară prietinul meu.

Eram însă încredinţat că se înşală, ca orice neofit grabnic.

Sculîndu-se din scaun, păşi între stupi şi se plecă, extrem de interesat, asupra unui urdiniş, unde se iscase îmbulzeală. O viespe uriaşă, dungată castaniu şi galben — tigrul albinelor — se năpustise spre portiţa cu dulce miros de miere şi ceară. Înşfăcase-n cîngi o lucrătoare; iar paznicele intrării săriseră asupră-i. Apucaseră pe uriaş de picioare şi de aripi; se îmbulziseră şi se făcuseră ghem în juru-i.

Zîmbind cu uimire, tovarăşul meu întinse un deget şi atinse ghemul. Dar deodată îşi smunci mîna îndărăt c-un ţipăt de durere. Întoarse spre mine un obraz contractat de arsura fulgerătoare.

— *«Il faut les prendre par le bon bout...»* îl mîngîiai eu, citîndu-i pe Maeterlinck.

Amicul meu părea însă pur şi simplu indignat şi părăsi prisaca destul de repede. Amurgul de vară nu mai avea nici un farmec şi zmeura i-a părut amară.

Ceea ce dovedeşte că natura e capriţioasă şi numai cărţile sînt prietini docili.

TRÎNTORI

Ziua de iulie e neclintită, leneşă, fără nici o aburire de vînt, copleşită de soare. Am întîrziat în prisacă, unde, încă de dimineaţă, s-a deşteptat zuzuitul lin al albinelor. Şiruri neîntrerupte se duc şi vin, plutind pe rîurile limpezi ale văzduhului. Pe dealuri şi-n vălcele le aşteaptă florile cu sînurile deschise, cu potirele pline de lamură dulce. Un prietin într-ale prisăcăriei mă cercetează între ştiubeie. Trecea la tîrg şi s-a gîndit să intre să vadă ce mai facem: ce facem eu şi albinele adică. — Facem bine, căci e cald şi-i soare, iar prisaca e plină de mireasmă de miere şi ceară.

Domnu Pintilie se arată bucuros că ne găseşte bine şi îmi spune asta cu vorbe alese, căci domnia sa e vechi învăţător pensionar, cetitor de cărţi şi iubitor de poezie. Şi îmi dă veşti şi despre prisaca domniei sale din lunca Brădăţelului. Foarte mă bucur şi eu. Şi urmăm a vorbi cu glasuri moi pînă ce musafirul meu bagă de samă că în căldura amiezii au început a se arăta, la urdinişuri, trîntorii. Apar mari şi greoi; par dintr-alt neam decît harnicele lucrătoare. Îmbătaţi de lumină, îşi fac vînt în azur şi se lasă duşi

ca-ntr-o baie caldă. In prisacă a pornit zvonul lor adînc şi grav.

— Au ieşit la plimbare netrebnicii... observă domnu Pintilie.

Intr-adevăr, fac larmă mare şi treabă deloc. Se rotesc fără scop, se înalţă, se coboară, intră în ştiubeie şi ies iar. Mulţi îşi fac, pentru un ceas, pat pe catifeaua unei flori şi dormitează fără grijă pînă ce un fir de răcoare îi deşteaptă. Se freacă atunci somnoroşi la ochii cu patruzeci de mii de faţete, îşi iau iar zborul zgomotos şi cad la pragul căsuţei făcîndu-şi loc mojiceşte, grămădindu-şi grelele trupuri printre lucrătoare, ghiontind în dreapta şi-n stînga. Dau buzna la faguri: acolo ştiu că-i lucru bun şi dulce. Iar lucrătoarele îşi urmează munca lor spornică fără hodină, fără răsplată.

Domnu Pintilie se arată mare duşman al acestor voinici locuitori de ştiubeie.

— Mai întăi şi mai întăi, zice domnia sa, numele îi arată ce sînt şi ce fac. Nu fac nimic; ocupă loc degeaba: încurcă pe cele ce muncesc şi mînîncă cu grozavă lăcomie din strînsura altora — pînă ce, însfîrşit, după bună şi dreaptă chibzuinţă, stăpînele îi dau afară şi-i măcelăresc fără milă. Trîntoru-i boier — după o zicală cunoscută:

Cum se culcă adoarme;
Cum se scoală, cum i-i foame;
Cum mînîncă, cum se culcă...

— După cît înţeleg eu, domnule Pintilie, dumneata trebuie să baţi cu ei război mare.

— Grozav! căci nu pot să-i sufăr. Adică ce război? îi omor fără cruţare, şi gata!

— Nu înţeleg prea bine supărarea dumnitale, domnule Pintilie... observ eu rîzînd.

— Cum n-o înțelegi, cucoane? Cine nu lucrează într-o societate întemeiată pe muncă să piară.

— Cam aspru, cam crud, domnule Pintilie. Or fi aducînd și ei folos.

— Cine?

— Trîntorii, iubite domnule Pintilie, căci joacă la nunți mari.

— Hm! acesta-i folosul dumnitale? zîmbi cu îngăduință prietinul meu. Am cetit și eu cărțile și poeziile la care faci aluzie. Joacă într-adevăr la o nuntă regească. Și dintr-un întreg cortegiu de atîtea mii de nuntași voinici și lacomi, o tînără regină alege unul cu care, o clipă, face călătoria iubirii în cerul de deasupra prisăcii. Mirele piere în clipa aceea și matca se întoarce la datoria ei în cuib, cuminte și ascultătoare, ca să depuie ouă pînă la moarte. Apoi pentru un singur mire, atîtea mii de nuntași, nu ți se pare cam mult? Să zic trei, să zic cinci, să zic zece, ca să fie de unde alege. Dar ceilalți ce caută — leneși și beți, umblînd de colo-colo?

Domnu Pintilie se uită la mine cu indignare.

— Dumneata îi protejezi, îmi zice el arătîndu-mi degetul arătător al mîinii drepte.

— Eu, domnule Pintilie? ferească Dumnezeu!

— Ba da, îi protejezi. Dumneata nu faci ca mine. Dumneata nu-i prinzi în căpcăni. Dumneata nu pui gratie ca să le oprești intrarea în stup, după ce au ieșit la plimbare. Dumneata nu străpungi cu cuțitul cuiburile lor din faguri. Moarte trîntorilor, domnule! moarte! Căci nu fac nimic și ne mînîncă mierea. Știm și noi cîte ceva.

Convenii cu oaspetele meu că știe și mai mult; însă, cu blîndeță, îi atrăsei luarea-aminte că ceea ce numește el mierea noastră, în realitate e mierea albine-

lor. Ne-am deprins a confunda dreptul cu folosul nostru. Acesta-i un vechi obicei al oamenilor.

— Așa încît, iubite domnule Pintilie, eu le dau pace.

— Cui? trîntorilor? strigă scandalizat musafirul meu. Oricîtă filosofie ai face, asta n-o înțeleg.

— Le dau pace, urmai eu cu o liniște teatrală, pentru că sînt om.

— Hm!

— Pentru că sînt om și nu sînt albină. Dacă albinele, după legea lor firească, socot că au nevoie de atîția trîntori, de ce m-aș amesteca eu? Treaba lor. Știu ele mai bine decît noi ce trebuie să facă.

Domnu Pintilie mă privi țintă și aprig.

— Cum se poate? Știu ele mai bine? Se vede, domnu meu, că n-ai urmărit de-aproape ultimele cercetări ale prisăcarilor străini, care fac știință nu filosofie. Din aceste cercetări, ai vedea că o mie de căței de trîntor ocupă loc cît o mie cinci sute de pui de lucrătoare. Una la mînă. Al doilea, că o mie cinci sute de trîntori mînîncă pe zi cam cincizeci de grame de miere. Fă socoteala cîți trîntori pot ieși pe vară într-un stup — și cîtă miere pot mînca. Nu se poate să-i lăsăm așa să-și facă de cap.

— Orice-ai zice, iubite domnule Pintilie, replicai eu rîzînd, asta-i treaba albinelor, nu e a noastră. De stupul dumnitale n-au nevoie, căci pot găsi locuință fără chirie într-o scorbură de copac. Dacă-i vorba pe cărți și pe cercetări de oameni învățați, apoi să-mi dea voie să deschid și eu acest stup gol — să scot și eu niște cărți și niște reviste din care poți vedea socoteala făcută — că anume într-o vară se petrec cincisprezece mii de trîntori printr-un știubei; și dacă un trîntor mînîncă unsprezece grame de miere pe vară,

apoi cei cincisprezece mii ar urma să mînînce o dată şaizeci şi opt de kilograme de miere. Insă, iubite domnule Pintilie, noi facem socoteli — şi albinele miere. Socotelile noastre nu însamnă mai mult decît ce fac trîntorii. Noi facem socoteli şi albinele gospodărie. Numai ele ştiu cum hrănesc şi cu cît hrănesc podoaba aceasta bărbătească a coloniilor lor, — căci trîntorii nu mînîncă singuri : mor de foame pe fagurii plini...

Domnul Pintilie stătu puţintel pe gînduri.

— Poate ai dreptate... zise el.

Un trîntor, bîzîind zgomotos, se roti în jurul lui şi i se puse pe umărul stîng. Prisăcarul îl prinse şi-l strivi între două degete.

Am început a rîde.

— Domnule Pintilie, am urmat eu, cel ce-a întemeiat viaţa albinelor a avut o înţelegere şi o logică mai mare decît a noastră. Hărnicia fără răsplată a lucrătoarelor, frumuseţa şi lenea hărăzite trîntorilor, toate ş-or fi avînd rostul lor. Femeile oamenilor sînt gingaşe, frumoase şi chiar harnice din pricina bărbaţilor. Pentru ei se împodobesc şi-şi îngrijesc frumuseţa. Să mă ferească Dumnezeu să intru în vreo insulă necunoscută în care nu trăiesc decît femei. Şi lucrătoarele stupilor sînt un soi de femei — şi în stupii cu trîntori e multă vioiciune şi hărnicie. Frumuseţa albinelor e hărnicia. Pe cînd în stupii cu trîntori stîrpiţi de om se observă nelinişte şi grijă. Cît curge miere din flori, cît ţine bucuria luminii şi a căldurii, cît fiece vieţuitoare pare pătrunsă de fiorul de dragoste din întreaga fire, — harnicele şi sterpele lucrătoare cresc trîntori mulţi, ca-ntr-o nădejde nelămurită a unei deşteptări, ori ca într-o amintire a vremurilor cînd se bucurau şi ele de dragoste, înaintea

diviziunii muncii ş-a comunismului. Pe urmă, după ce trece vremea şi grija toamnei se apropie, harnicele sterpe, încă o dată înşelate, îşi scot acele înveninate şi pornesc prigoană fără milă şi fără cruţare. Şi trîntorii cu vremea şi cu nunţile lor, iubite domnule Pintilie. Iar discuţiile ca totdeauna fără nici un rezultat, căci dumneata zîmbeşti şi rămîi cu a dumnitale, iar eu, nefiind albină, nu pot să te conving c-o împunsătură de ac...

Domnul Pintilie nu zise nimic. Cu grijă întinse arătătorul şi zdrobi la urdinişul de lîngă el pe alt trîntor, care ieşea din ştiubei spre lumină, la sărbătoarea iubirii.

De unde se vede că oamenilor le place mai mult mierea decît judecata.

P.S. — Cucoanele şi învăţaţii sînt rugaţi să nu cetească această cronică : e prea ştiinţifică pentru cucoane, iar pentru învăţaţi prea dulce.

DESPRE LĂUTARI

Astăzi am cetit o cărţulie puţin în vază şi puţin cunoscută, ieşită la iveală nu de multă vreme. Se chiamă *Lăutarii noştri* şi autorul ei este C. Bobulescu, — dacă nu mă înşel un preot ieşan care trăieşte acuma la Bucureşti. Cuprinde această monografie, de altfel cu totul nepretenţioasă, multe lucruri neegale şi amestecate ; simţi totuşi în ea destul de des un suflet cald şi-o dragoste curată pentru lucruri şi oameni care au fost şi care mîni nu vor mai fi. Nu cred că autorul regretă stări de lucruri de odinioară ; nici nu deplînge prefacerile veacului. Găseşte însă în trecut destul interes şi coloare şi are bucuria unui dezgropător de antichităţi. Interesantă e cercetarea istorică chiar dacă ar privi lucruri străine ; e mai interesantă cînd desmormînteză lucruri ale noastre. Un civilizat şi-un modern ar putea uşor strîmba din nas. Eu mă unesc cu părintele Bobulescu ca să pun într-o lumină de simpatie horopsita şi neagra breaslă a muzicanţilor noştri.

Mi se pare că în *Lăutarii noştri* se confundă arta curat instrumentală, care, în trecut, este a ţiganilor, cu poezia populară care este a pămîntenilor noştri,

plugari și păstori. Cîntecele bătrînești sunau pe coastele munților noștri pe cînd lăutarii cei negri erau încă pe drumurile Răsăritului. Baladele noastre și astăzi, ca și-n trecut, se aud curate mai ales din gura ciobanilor bătrîni. Tot așa cîntecele haiducești. Lăutarii le reproduc, însă nu le-au creat niciodată. Nu tot același lucru l-aș putea spune despre cîntecele de lume și de beție. Pe acestea lăutarii le-au produs și le produc necontenit și fără trudă: unele sînt destul de interesante, pline de un patos special; altele sînt umflate de trivialitate. Orașul oriental și necivilizat, mahalaua, este pămîntul unde înflorește asemenea buruiană bogată. Cîntecele de lume ale țăranilor noștri sînt mult mai delicate din punct de vedere literar și mai artistice, — chiar cînd raportul valorii muzicale este altul.

De la

Arde-ar rochița pe tine
Cum arde inima-n mine...

și

Bobocel de la fereastră,
Lasă-mă să intru-n casă...

pînă la

Cine bate noaptea
La fereastra mea?
Eu sînt, dragă Mărioară
Nu te speria;
Ah, aprinde lampa
Să-ți văz fața ta,
Fața ta cea albă
Plină de amor...

e o întreagă scară, destul de nuanțată. Se vede că lăutarii și-au acordat talentul după gustul acelei categorii sociale, care, la noi, n-a reprezentat niciodată

neamul statornic. Mahalaua a fost totdeauna schimbătoare. Asupra ei s-a proiectat totdeauna umbra clasei suprapuse. Ş-aceasta, la rîndul ei, a primit reflexele altei lumi: a vorbit pe vîrful limbii cu grecii altădată, iar astăzi vrea să fie pariziană. Mahalaua are gusturile elitei, cu întîrziere numai de cîteva decenii.

Nu pot, dragă Costicuţă,
Gustul să ţi-l fac,
Că e tata-acasă
Şi-i puţin cam beat...

răspunde domnişoara din cîntecul de mai sus. Şi conversaţia totuşi e destul de cuviincioasă. Avem de-a face cu o producţie lăutărească dinainte de război. Astăzi cîntecele acestea nu sînt numai baroce. Mai au pe lîngă asta pehlivănii şi murdării care-ţi zbîrlesc părul din cap. Uliţa de dindos de odinioară e frecventată acuma nu numai de bătrînii osteniţi şi cu buzele unsuroase.

Cîntecele de lume ale poporului au cu totul altă înfăţişare. Sînt ca acele fete zvelte şi albe de la munte, care trec pe cărări de cimbrişor, la marginea drumului, strînse-n catrinţe, şi cu cosiţa împodobită cu hurmuz simplu şi cu floare roşie. Ridică o clipă ochii, dau bună-ziua cuviincios şi trec repede pe sub cetină, pînă ce se amestecă cu peisagiul nemuritor.

Zis-a badea c-a veni,
Luna cînd a răsări...

ori

De ţi-ai face patu-afară,
Eu m-aş face vînt de vară
Ş-aş veni la tine-ndată
Să te văd cum stai culcată
Cu faţa către părete,
Cu gura arzînd de sete...

Din această familie fac parte şi vechile cîntece bătrîneşti, pe care le-am auzit recitate la o stînă, în munte, de un baci, în tovărăşia modulaţiilor cavalului, — ori la o margine de drum, în iarmaroc, de un cimpoiaş bătrîn căzut din locuri depărtate. Un asemenea bard autohton, am întîlnit şi-n fundul Ardealului, acum cîţiva ani. Eram în Deva, într-o zi de tîrg; şi la o încrucişare de uliţi, am fost oprit de o îmbulzeală de norod. Mulţimea deasă şi tăcută asculta pe-un orb bătrîn, care sta jos, în pulbere, c-o armonică pe genunchi, din care scotea din cînd în cînd cîteva acorduri minore. Şi spunea cu jale, cu privirea alburie şi fixă, *balada blăstămului.* Părinţii blastămă şi blestemele se împlinesc tragic. Îmi aduc aminte numai de încheierea bătrînului, cînd şi-a tras deoparte armonica oftînd:

Ascultaţi, fraţilor, şi învăţaţi
Că niciodată nu trebuie să blăstămaţi.

Oamenii din juru-mi erau serioşi şi gravi şi miluiau pe orb. Era un spectacol din alte vremi. Îndată ce intri însă în anume regiune din ţara aceasta, te cufunzi în trecut, şi înţelegi de ce autohtonii însamnă altceva şi au alte drepturi, ca şi natura; de ce unghiul sub care ţi se înfăţişează e de cele mai multe ori original şi unic.

Cînd auzi versuri ca acestea, dintr-o variantă a baladei Codreanului:

...Tragănă, se leagănă
Mustăcioara galbănă...
Ridică-te negur-ăi,
De pe culme, de pe văi,
De pe pana stuhului,
De pe coama murgului,
Să se vadă soarele
Luminînd ponoarele...

înțelegi de ce sînt ale băștinașilor, și nu ale meșterilor țigani.

Cu toate acestea nimeni nu poate tăgădui negrilor lăutari darul cel mare și dumnezeiesc, care se leagă de melodie. In cutiile de rezonanță, pe care le mînuiesc cu atîta delicateță, tremură sufletul lor așa de variat și de pasionat. In asta fără îndoială pun o artă de care neamul nostru e departe. Geniul muzical al rasei era așa de vădit și de firesc în judecata părinților noștri, încît, după rînduielile vechi domnești din trecut, se specifică anume că, pe lîngă suflet, stăpînul robului țigan putea cere preț pentru orice fel de meșteșug, afară de lăutărie. Țigan, cu alte cuvinte, însemna și talent muzical.

Talentul acesta fără pereche nu se simte desigur în cîntecele la modă de astăzi, cum nu se simțea ieri în valsurile internaționale. Pe lăutar trebuie să-l asculți executînd cîntecele lui. Vorbesc de lăutarii cei mulți și proști, de care sînt pline satele și tîrgurile, care cîntă ridicol romanțe sentimentale, căscînd fălci fioroase, și care macină un tango ori un shimmy, de-ți vine să iei cîmpii.

Am cunoscut pe unii dintre aceștia. Intr-un rînd, în Folticeni, la un arminden am avut buna inspirație să poruncesc lui Costache a Lupoaei să conțenească.

— Costache! nu-mi mai cînta valțuri, dacă vrei să te cinstesc. Taci și du-te!

— Ce dorești să-ți cînt, cucoane? a protestat el cu disperare.

— Cîntă altceva. Cîntă cîntece pe care le știi tu din vremea veche.

Țiganul s-a supus, mirîndu-se puțin de asemenea gust boieresc. A încercat una, a încercat alta, — pînă ce-a dat în cîntecele populare de danț. Ș-am avut

parte în ziua aceea, sub meri înfloriți, de una dintre cele mai interesante audiții muzicale. De și nu sînt muzicant, am simțit în ce exprima Costache a Lupoaei artă din veacuri, plină de ascuțime și originalitate. Cu ani mai tîrziu, ascultînd melodii de Grieg, mi s-au trezit în suflet ecouri ale acelei zile albe, ș-am stimat mai mult pe bătrînul și măruntul muzicant, cu arta lui necunoscută. Costache a Lupoaei mi-a cîntat și balade vechi și cîntece hoțești și a învățat drumul casei mele. Și a murit minunîndu-se de asemenea gust și fantazie la un boier din vremea de azi.

Fără îndoială că în academiile anonime de muzică, unde țigănușii subțiri, cu ochi negri, învață tainele cîntării, apar din vreme în vreme genii care ar putea să pună în uimire pe un mare artist mondial, cum s-a întîmplat cu Barbu Scripcarul, cînd s-a întîlnit cu Liszt, în 1874, la Iași, în casa lui Alecu Balș. — Pe Barbu atunci însă îl asculta Liszt. Ș-ar trebui un Liszt să-și plece urechea, ca s-audă sunînd în adîncurile mării noastre melodiile acelea pentru care atîtea urechi sînt surde.

Situația este la fel și pentru literatură și pentru toate manifestările originale și unice ale acestui popor. Căci trăim încă într-o țară necunoscută.

INTERMEZZO LIRIC

Viaţa începe să fie ceva mai bună şi lumea mai puţin rea, din pricină că astă-noapte au înflorit caişii.

A bătut vînt cald şi zgomotos de la miazăzi, a adus nouri de pe Mediterana ; tunetul a sunat proaspăt şi copilăros — şi primăvara iat-o lîngă noi. Ne priveşte pasionat şi-i simţim răsuflarea de mireasmă fierbinte. Am ieşit deci în soarele orbitor, să mă bucur cu paserile, cu dihăniile şi cu gîzele pămîntului. Aş zburda şi eu desigur, dacă nu mi-aş aduce aminte că sînt om, adică fiinţă tristă, care rîde numai din cînd în cînd, — pe cînd ceilalţi fraţi ai noştri sînt prelungiri ale rîsului solar.

Pe platoul de la Copou şi-n pădurice au ieşit recruţii la instrucţie. Aceştia sînt altă categorie a speciei omeneşti, care nu se pot bucura de libertate şi lumină. Gîngăniile cele roşii, vacile Domnului, sînt mai armonizate cu natura şi mai fericite ; recruţii însă au pe sergenţi şi pe caporali — şi cîntecele lor comandate nu mă pot înşela.

Recruţii clăpăugi ai lui Demostene Botez cîntă cu sîrguinţă şi cu falşă convingere, — apoi execută mî-

nuiri de armă, întoarceri şi marşuri. Ce înseamnă asta cînd ciocîrlia se înalţă pe scări de aur la Dumnezeu ? — la Dumnezeu cel bătrîn şi bun, cu barbă albă, cel din trecut şi din copilărie, din plaiurile munţilor şi văile Moldovei ? Acel patriarh al copilăriei ş-al veacurilor i-a învăţat pe flăcăuaşii în straie albe să cînte ca şi ciocîrlia şi să se bucure ca şi gîngăniile. Aici, însă, sergenţii cu gîturi ţapene şi apostrofe energice îi învaţă altceva, — ca şi cum ar întoarce brusc un şurub ş-ar declanşa o maşină.

Îi priveam pe gînduri şi-i ascultam fără să deslușesc ce spun.

Orăşenii pedeştri ori în trăsuri treceau înspre Breazu. Alţii se întorceau spre tîrg. Arare întorceau un ochi distrat spre furnicarul acela ordonat. Cîţiva se opriră numai cînd instructorii prinseră a face, cum zicea Tony Bacalbaşa, incursii violente şi simultane în calendar şi-n familiile recruţilor, mai ales în linia ascendentă feminină. Atuncea şi eu mă trezii, şi, din ce în ce mai atent, ajunsei să înţeleg că flăcăii aceia de la ţară, cu ochii buni şi blînzi, erau capabili de o mare ticăloşie, cînd instructorii întorceau şurubul.

Melodiile pe care le răcneau erau o invenţie ciudată care datează de la război încoace. Maiştrii instructori, în stare să se socoată şi maiştri cîntăreţi, au pus pe ritmul sacadat şi energic al pasului militar orice fel de frază muzicală de romanţă, vals ori canţonetă. Pînă acum nici un patriot n-a dovedit că poporul nostru are dispoziţii muzicale extraordinare. Bieţii flăcăi strigau şi ei cît puteau de tare, — şi acest talent era din cele mai remarcabile. După primele izbituri mă obişnuii cu această necesitate militară, cum te obişnuieşti cu scîrţîitul carului ori ţipătul fierăstrăului. Iată însă că în-

cepeam a deosebi cuvinte şi viersuri, şi luarea-aminte mi se trezi cu desăvîrşire.

Părinţii noştri au crezut serios în afirmaţia lui Alecsandri că romînul e născut poet. Cu oarecare corective, că un popă, un soldat şi un romîn sînt trei noţiuni deosebite — n-aş avea de ce să nu primesc şi eu acea faimoasă constatare a bardului de la Mircești. Mă gîndesc mai ales la acea minunată baladă a *Mioriţei*, aşa de delicată şi de fină, aşa de poetică şi de emoţionantă, stînd desigur mai presus, în genul ei, decît orice altă producţie similară a altui popor. Patetica-i melodie de mărgărintare căzînd într-o cupă de cristal îmi umple sufletul ca de o înflorire, de cîte ori adie în mine.

Intorsei curios urechea, să cunosc ce versuri au găsit instructorii pentru ciudatele lor marşuri. Spre asfinţit se desfăşura un peisagiu auriu, ca-n vechiul cîntec bătrînesc — dar copiii Mioriţei îi trimeteau cu indiferenţă insulte.

Afirmau cu energie:

Nu e viaţă mai plăcută
Decît cea de militar,
Asta ştie orişicare,
Lucrul este clar.

Un lucru într-adevăr clar. Mă întorsei spre pădurice, spre cer, spre gîze. Spre uniforme nepotrivite, spre capele absurde, spre ochi fără expresii. Cît e de clar, ştiu recruţii ca şi gîzele.

Mai enunţau şi alte adevăruri, într-un ritm plin de mînie:

Ş-am zis verde, verde lată,
Sînt o tinerică fată,
Nu voi viaţa, voi să mor
Căci voi să tratez amor.

Hm! Sergenții instructori au băgat de samă că ascult producțiile corale ale trupei și-și iau o înfățișare mai importantă și mai biruitoare.

Ciobanii cei liberi din pustie, bunicii lor, au improvizat această succesiune de dulci și bizare asonanțe, care căzu deodată în mine din cer și din trecut:

Frunză verde firul ierbii,
Mă suii în dealul Cernii
Unde cîntă puiul mierlii,
La Lina cu ochii negri —
M-a mîncat, mînca-o-ar viermii.

Iar ei comandau flăcăilor din satele lor cîntece scrise, — cu melodii nouă, căci pe cele vechi le disprețuiesc. Moda și progresul sînt forțe irezistibile.

Ascult altă strofă, după ce un sergent falnic a dat o altă comandă și-a fluierat ascuțit:

Căci dacă la domnișoare
Nu le sînt pe pla-ha-hac,
Voi să afle orișicare
C-oi să mor burlac.

Vor fi băgat de samă domnii instructori nedumerire ori displăcere pe obrazul ascultătorului? Se poate, căci, c-un zîmbet viclean, se hotărăsc să-i servească lucruri mai nostime. Altă comandă, alt fluier scurt:

La o școală de patrulă
Toți avem o aventură.

E o aventură din repertoriul revistelor bucureștene. Flăcăii *Mioriței* cîntă domnului sergent versuri pe care nu vor trebui să le audă nevestele și copilele lor. Dar poate, cine știe, le vor auzi. Căci se creează pentru urechile poporului și alte producții artistice în armonie cu vremea, cu gramofonul, cu lăutarii boierilor.

Iată un cîntec nou popular, pe care l-a surprins prietinul nostru Topîrceanu :

Săraca fată săracă,
Toată vara paşte-o vacă ;
Cînd vine primăvara
Fata fată, — vaca ba !

Asta — ca şi marşurile cu cuvinte ale domnilor instructori — e rudă cu jazzul în manifestările-i subartistice, cu rochiile mai mult decît scurte, cu catrenele care odinioară se cîntau numai pe uliţa mică, cu toată francheţa impudică a vremii.

Nu vom putea opri nimic fără îndoială, — cugetam eu cu mîhnire ; şi ieşii iar în soare. Fatalităţile se vor îndeplini, — pînă ce, în chip firesc, va veni reacţiunea. Nu vom mai apuca acea nouă primăvară a sufletului. E o mîngîiere însă să ne convingem că totuşi va înflori cîndva pe mormintele noastre.

LITERATURA FUNEBRĂ

Am vizitat într-un rînd, demult, cimitirele Bucureştilor. Era în după-amiezi line şi triste de toamnă, — vedeam printre morminte vizitatori rari, cu feţe liniştite, ici-colo cîte-o candelă lîngă flori care începeau a se ofili; în cele mai multe părţi răzoare părăsite şi uitate, invadate de ierburi sălbatice; şi peste toate, peste linişte şi tăcere, peste tufişuri palide, pulberea de aur a soarelui. Umblam încet, c-un simţimînt nedesluşit în toată fiinţa, ceva care veghea atent, ascultînd accente fără sunet în timpul neclintit. Apoi deodată urechea percepea cu surprindere bătaia monotonă a clopotului din paraclis. Şi în cetatea liniştii intră un convoi de oameni, cu insignii şi instrumente ciudate, cu cîntări trăgănate, aşa cum le modulau şi-acuma zece mii de ani oamenii în Asiria şi-n Egipet. Oamenii care-au murit. Vor muri şi aceştia care cîntă. Voi muri şi eu: şi simt în mine ca o lovitură scurtă de ornic care se opreşte. Vor muri şi toţi aceştia care plîng, şi cei care vorbesc nepăsători, cu mutre convenţionale.

Vor pune în pămînt pe unul care s-a născut acum patruzeci ori cincizeci de ani pentru acest scop. Cu

toate acestea nimene dintre toți cei care se îmbulzesc în jurul gropii nu înțelege înfricoșata semnificație. Văd înainte-mi obrazuri placide, mulțămite că trăiesc clipa prezentă. Vor mînca, vor bea, vor continua celelalte funcții organice. Cu toate acestea omul e o ființă care cugetă. A născocit ș-a descurcat cele mai surprinzătoare lucruri. Umblă pe mări, începe a zbura. Mai mult: a născocit odinioară focul. Și mai mult: a inventat vorbirea articulată și scrierea... Și cu toate acestea are atitudinea cea mai stupidă în fața morții. Atitudinea plantei sălbatice, ori a grilajului de care mă sprijin.

Stupidă, căci are fericirea să nu înțeleagă că e o clepsidră de năsip care se golește. In ochii oamenilor vii nu se reflectează veșnicia ochiului mort, din umbra gropii. Il salută, și ei nu vor să înțeleagă tragica gravitate a clipei.

Dacă omul ar înțelege, ar fi mai puțin stupid cînd observă că i-au mai rămas trei fire de năsip care trebuie să cadă din clepsidră. Cînd i se deschid canaturile negre, se umilește, se zbate ca un vierme, invoacă un Dumnezeu cu barbă albă; murind, mai nădăjduiește că el, totuși, ar putea să fie etern, privilegiat al întregii specii și centru al universului. Tot așa de puțin inteligent plînge, o clipă, cînd cade unul dintre cei pe care-i iubește.

Sînt în cimitirul Pătrunjel și cetesc epitafuri, — ascultînd melodia melancolică a clopotului morților. Intr-adevăr bucureștenii, ca și alți oameni de altminteri, nici într-o altă împrejurare nu pot ilustra mai crud această ultimă reflecție.

Că au pus țintirimului un nume ridicol, n-ar fi nimic. Căci cetesc un epitaf, și încă unul. Slove aurite, pe marmură. Versuri plătite poate și acceptate cu la-

crimi. Iar dacă au fost compuse de cei care au plîns, — lucrul îmi apare şi mai fantastic. Asemenea divertismente literare nu pot fi inventate nici de cei mai baroci umorişti.

Iată inscripţii textuale:

Ca şi tine, trecător,
Am dorit să vieţuiesc
Şi de tînăr, ca să mor
N-aş fi vrut, mărturisesc.
Imi lăsai mamă iubită,
Rude, veri şi dragi amici
Şi cruda moarte ne-ndoită
Mă conduse pîn-aici.
O, tu, Doamne milostive,
Pentru ce m-ai mai creat,
Cînd apoi, fără motive,
In pămînt iar m-ai băgat?

Ortografia şi punctuaţia acestei interpelări ne aparţin nouă.

Alături, un mormînt ceva mai bogat, împodobit cu flori. Intr-o cutie cu geam, o cunună veştezită şi-o fotografie care înfăţişează pe o fetiţă, cu ochii plini de rîs. A murit năprasnic; cu inimile frînte, părinţii au vărsat lacrimi adevărate. Mormîntului etern i-au adăogit însă versuri pe care, şi mai de neînţeles, le-au atribuit moartei, — copilei care rîde la mine:

M-am născut pe-această lume
In fevruarie douăzeci şi unu a lunii,
Anul una mie opt sute optzeci şi opt,
Dar am părăsit-o grabnic de tot.
Fire sănătoasă, veselă, iubită de lume şi părinţi
De ceasul fatal eram urmărită cu paşi iuţi.
Căci a 4-a zi din luna mai 1908
Plecînd d-acasă voioasă de tot,
La şcoală mă duceam pentru învăţătură,
Ca pe această lume să am cultură.

Dar la un moment în drumul meu
Am fost izbită de un camion greu.
Cu picerele caii m-a călcat reu de tot
Şi două roate au trecut pe al meu corp.
Astfel că nu apucai altă dimineaţă
Şi în dureri grele s-a stins a mea viaţă.

E vorba poate de oameni simpli şi fără cultură, îmi zic eu, privind în juru-mi bine dispus. În cazul acesta însă am datoria să mă întristez. Trec mai departe şi adaog în carnet, lîngă aceste strofe versificate printr-o intuiţie genială după moda nouă, alte versuri şi cugetări de pe mormintele unor oameni care nu par să fi trăit nici între simpli, nici între lipsiţii de cultură, şi care în viaţă, după cum arată epigrafele, au stat urcaţi pe cele mai înalte «trepte sociale».

Într-adevăr, e greu omului să fie inteligent în faţa morţii şi-a veşniciei.

Ar trebui să tacă.

Insă scrie şi vorbeşte. Iată convoiul din urmă, bogat şi cu mulţi preoţi, îşi isprăveşte ritualul, — şi deodată suspinele şi plîngerile contenesc, căci cineva a ţistuit: Pst! vorbeşte nenea Ionescu. Şi nenea Ionescu, după cît văd, tată al tînărului mort pe care l-au adus aici, se înalţă, priveşte sever şi cu nasul roş în juru-i, şi începe un discurs cu gesturi şi patos. Într-un timp se adresează copilului său mort, agitîndu-şi braţul drept: «Visurile tale! aspiraţiile tale! ah, idealurile tale! munca ta!» Şi aşa mai departe!

Poate a trecut dincolo de durere, îmi zic eu iarăşi, zîmbind. Pe urmă îmi iau şi eu o mutră de circumstanţă ca toţi cei din apropierea mea şi încep să mă uit la cer şi la copaci, gîndindu-mă la afacerile mele curente.

RADIOFONIE

Asară, la un ceas destul de tirziu, ne-am adunat cîţiva intelectuali la profesorul şi prietinul nostru Ionel Simionescu, avînd între noi şi pe Brătescu-Voineşti, care, de şi oaspe de departe, e socotit tot ieşan, în înţelesul cel bun şi nobil al cuvîntului. Ne-am adunat ca să ascultăm un *haut-parleur,* un instrument ultramodern de radiofonie, instalat într-o frumoasă odaie naţională, conservatoare, veche şi patriarhală — amintind vremurile bunicelor noastre, a crinolinelor, a droştelor, cu *rezoare* de Viena şi cu patru cai înaintaşi, a surugiilor şi slujitorilor în costume albaneze, a lenei şi taclalelor orientale, a muzicei lui Barbu şi a celor dintăi valsuri revoluţionare. Contrastul între decor şi instrumentul acela simplu şi straniu a pus în mine cea dintăi împunsătură de ac ager : un fel de nedumerire. Domnul locotenent Zapan, specialist în asemenea drăcării, a întors puţină vreme spre noi masca lui de zîmbet şi tăcere, atît cît i-a trebuit să ne răspundă la salutări ; apoi a pipăit lădiţa misterioasă căutîndu-i anume inele, butoni şi încheieturi. Dintrodată, în cornetul mort, vopsit şi lăcuit, perce-

purăm o voce vie. O voce care suspina melodios şi dulce romanţa regelui din Thule. O cînta, în aceleaşi clipe, o soprană, în actul al doilea din Faust, la opera din Viena. Şi noi o auzeam la Iaşi, în Sărărie, — într-un decor din vremea cînd nu erau încă inventate nici drumurile de fier.

Această a doua impresie, lovitura acelui glas care venea de la o mie de kilometri, prietinos, cald şi apropiat, a fost mai prelungă, mai stăruitoare şi mai adîncă decît întăiia.

Trebuie să mărturisesc că eram nou, la cea dintăi audiţie. N-aş putea să lămuresc pentru ce n-am avut curiozitatea să mă îngrămădesc în primele momente la cele dintăi demonstraţii radiofonice. Ştiam ştiinţificeşte despre ce-i vorba şi aveam convingerea că trebuie să aştept perfecţionarea aparatelor. Ce poate să fie mai mult — îmi spuneam — decît un telefon fără sîrmă, tulburat necontenit de undele parazitare ale atmosferei? Să fim deci răbdători şi s-aşteptăm ultimul cuvînt, care nu poate să întîrzie.

In clipa însă cînd pentru prima oară fenomenul s-a produs, judecăţile anterioare au căzut ca fluturii de hîrtie. Nu mi-am mai spus şi nu mi-am mai explicat nimic. Cu toate amestecurile paraziţilor, am rămas atent numai asupra chemării care mi se adresa. Armonia şi simfonia moale a orchestrei s-au izolat în urechea mea şi simultan a lucit în mine conştiinţa minunii. Veneau la sufletul meu un glas de departe — glas viu şi palpitant, şi instrumente însufleţite de oameni vii. Nu-i maşinăria gramofonului, nu sînt umbrele cinematografului, — ci e vibrarea vieţii, e contact direct cu omul, fratele meu din depărtare.

Deci e suprimat spaţiul. Dar aceasta e numai o formulă de fizică, patru cuvinte indiferente puse unul

după altul. Eu auzeam versurile lui Goethe, muzica lui Gounod, ş-o voce caldă şi vibrantă de femeie. Că nu este spaţiu decît pentru neştiinţa şi mărginirea noastră, pare evident. Că şi timpul va fi fiind o convenţie, iarăşi se poate. Că poate noi înşine de la începutul părinţilor celor de demult şi pînă la cel din urmă din viitorul convenţional nu sîntem decît o undă ori un fior din marele tot — iarăşi de ce nu s-ar putea? O, nu ştim nimic, să lăsăm toate aceste propoziţii vane. Nu sînt decît cuvinte, deci convenţii. Lucrul de căpetenie era că auzeam Faust la opera din Viena. — Şi asta-i numai o mică, o foarte mică parte din ce se poate auzi, remarcă cineva. Desigur. S-ar putea auzi tot ce-i sunet. Şi dacă undele acestea trec în spaţii infinite,— atuncea ce auzim noi acum sună în veşnicie; nu se stinge niciodată. Nu se vor stinge nici glasurile noastre. Şi nici imaginile noastre; curînd vom avea lîngă aparatul radiofonic şi aparatul care să ne înfăţişeze imaginile şi mişcarea. Lucrul e realizat în laborator. Mîni îl vom avea înaintea noastră în această odaie. Şi imaginile, ca şi sunetele, sînt tot nemuritoare în raport cu infinitul în timp şi-n spaţiu. Atuncea ce-i muritor din noi? Simţirea pe care o încerc ascultînd glasul depărtării? Ceea ce numim suflet? Asta să fie trecător — cînd celelalte sînt eterne?

Nu cugetam şi nu simţeam numai asta.

Mă gîndeam la părinţii mei care n-au cunoscut radiofonia. La bunicii mei care n-au cunoscut aeroplanul. La alţii mai de demult care n-au cunoscut aburul. Şi la alţii, pe scara timpului nostru omenesc, care au fost săraci şi proşti, pînă la cei dintăi din peşteri, care nu ştiau secretul focului.

Unul în veacuri a descoperit flacăra vie, minune şi Dumnezeu. Altul a descoperit pîrghia; altul puterea

aburului. Alţii au zburat. Alţii surprind tainele fenomenelor electrice. In faţa noastră, în viitor, sînt de descoperit alte mistere — care acum sînt pentru noi noapte şi stîncă. Noi sîntem străini şi departe de ele, — dar ele există.

Ascultam ultimele accente ale melodiei, în freamătul orchestrei ; n-aveam în faţa mea nici imaginile definite ale actorilor, nici scena, nici convenţionalul multiplu al teatrului, nici publicul. Muzica mă purta îndărăt, în legendă, spre un Faust şi o Margaretă a trecutului, reali de şi sînt fantazie, mai plini de simpatie şi de umanitate. Aceia cu demonul sufletului lor erau adevărul în virtutea aceleiaşi puteri pe care o avea cutia comandată de locotenentul Zapan, în virtutea aceluiaşi mister şi-a aceleiaşi logice.

Acestea erau numai gîndurile şi sentimentele primare pe care le puteam deslui oarecum la suprafaţă în mine. Subt ele erau însă rădăcini nenumărate, nedesluşite şi obscure, pe care le percepeam ca pe-o lumină dincolo de pîclă, ca pe-o chemare pe care n-o aud urechile. Imi notam cu grijă în memorie şi data acestei stări fără pereche ; 8 martie 1926, — ca şi cum aceste alte trei cuvinte ar avea vreun scop, o normă ori o legătură cu imensul proteu care ne prezinta numai una din formele-i infinite.

P.S. — Viena

Eram într-o sară în biblioteca mea, aşteptînd ceasul cînd încep să vorbească şi să cînte aparatele radiofonice. Aveam lîngă mine pe tovarăşa mea, cu care mi-am început şi-mi isprăvesc viaţa. Se întîmplase să fim singuri ; tinereţa turbulentă a casei era dusă pe cîteva ceasuri în alte locuri. Eram singuri şi arare în-

trerupeam tăcerea care ne împresura. În jurul nostru, în rafturi, stăteau cărțile, prietinile tinereții noastre și tăceau și ele, grele de amintiri și de pasiuni.

Radiofonul era nervos.

Aparatul acesta mă surprinde nu numai prin minunea pe care-o săvîrșește, călăuzind vocea fraților mei, oamenii de departe, pînă în chinovia liniștii noastre. Mă surprinde prin felul cum se poartă, divers și variabil ca o ființă, cîteodată tulburat și neîmpăcat, altă dată blînd și docil. Imi pare rău că numele nu i-i feminin. I s-ar potrivi mai bine cu caracterul. Căci are caracter și personalitate. O mașină, realizată milimetric, funcționează cu matematică precizie. Un radiofon este un individ care nu poate sămăna niciodată cu altul. Poate fi dezordonat și vițios, rău și recalcitrant, cu elanuri entuziaste și viclenii neașteptate, ca un om.

Citeodată mi-i frică de el, să nu facă vreo poznă, ori vreo farsă. Eu știu? Are ceva în el neliniștitor și nesigur. In orice caz — în misterul din care a ieșit am impresia că există, încă nedezvăluită de om, ființa lui adevărată, întrucîtva identică cu a noastră, independentă, personală și nemuritoare. Deocamdată n-am putut capta decît copia ei imperfectă și rudimentară.

Intr-o noapte de asemenea neliniște fiul meu, trecînd printre el și cadru, a apucat înainte unul din cele două fire de legătură și l-a rupt brusc. Pe loc radiofonul a prins a se văita, cu modulații de durere. Intocmai ca un om izbit și rănit. Am avut o clipă de teroare. Indată după aceea am rîs; pe urmă însă am rămas gînditor și mîhnit, ca și cum mă chemase cineva din lumea pe care n-o cunoșteam.

Așa, în sara aceea, încă nu izbutisem să dobîndesc o audiție limpede pînă către ora 11. Din cînd în cînd

prindeam fragmente de operetă ori de orchestră, de la Roma, de la Brün, de la Praga. Dar probabil că erau în depărtări, sub cer, nouri, — şi la faţa pămîntului furtună : tremurul şi vibrările lor se repercutau din vreme în vreme în trompa vorbitorului.

Deodată, punînd iar în mişcare condensatorul variabil, ne-a împresurat un final limpede de orchestră. A tăcut şi s-a anunţat, în nemţeşte, o pauză de cinci minute. Am rămas în aşteptare. Ceasornicul arăta ora 11 şi un sfert ; şi se vedea desluşit, după pulsaţia lui regulată aş putea zice, că aparatul devenise liniştit şi bine dispus.

Nu ştiu de ce, am avut impresia că acel final delicat, care sunase numai cîteva clipe, ne fusese transmis la Viena. In chip firesc, aşteptînd istovirea pauzei, am început, eu şi tovarăşa mea, a vorbi cu glasuri scăzute despre capitala marei împărăţii prăbuşite. Intre multe locuri de pe pămînt, pe care am dorit să le văd cu ochii şi n-am putut, din pricina împrejurărilor ş-a războaielor, a fost ş-această poetică şi blîndă Viena a artiştilor. Am avut cunoscuţi şi prietini care-şi petrecuseră tinereţa acolo şi veniseră să-şi isprăvească viaţa în Moldova noastră ; doctori şi ingineri, oameni subţiri, totdeauna cu zîmbetul în privire şi c-un vers de Horaţiu pe buze. Ne făcuseră aşa de simpatice tablouri ale Vienei imperiale — încît izbutiseră să treacă şi-n noi ceva din entuziasmul şi dragostea primăverilor lor de altădată. Ne vorbiseră de canalul Dunării şi de Kahlenberg, de Prater, de Ring şi de Hofburg, de Sfîntul Ştefan şi biblioteca Albertină, de biserica Augustinilor unde se păstrează, în urne negre, inimile membrilor familiei imperiale ; de universitatea aşa de celebră, întemeiată acum şase sute de ani ; despre cele douăzeci de mii de incunabile ale marei biblioteci im-

periale, despre galeriile de tablouri şi colecţiile de gravuri; despre trecutul aşa de măreţ şi de bogat şi despre tragediile familiei imperiale. Mai cu samă moartea năprasnică a arhiducelui Rudolf şi a copilei aceleia nebune şi pasionate, Maria Weczera, despre care se mai putea vorbi cu supoziţii nesfîrşite după zeci de ani, era un subiect predilect pentru cucoanele acestor doctori şi ingineri. Iubirea aceea aşa de scurtă şi aşa de tragică între două valsuri, la balurile curţii, aducea încă lacrimi în ochii căruntelor vieneze exilate într-un tîrg din Moldova.

Viaţă bogată şi somptuoasă de mare împărăţie, fixată în catolicism, în rînduieli sacre şi-n privilegii. Popoare ascultătoare, bine administrate şi bine fiscalizate. Nobili fără naţionalitate, cu nume nemţeşti, ungureşti, italieneşti ori franceze, care se bucurau de moşii mari şi averi fabuloase şi asigurau copiilor lor încă din leagăn ranguri şi demnităţi. Oameni fericiţi în bogăţie, ori mulţămiţi în mediocritate, bucurîndu-se de primăveri extraordinare, de femei splendide şi destul de miloase şi visînd, în perspectiva frumoasei şi albastrei Dunări, în acordurile unui vals al bătrînilor şi genialilor compozitori cu nasul rumân.

Aveam impresia, din povestirile şi spusele acestor vienezi exilaţi, că Viena e un oraş fin şi artistic, foarte deosebit de alte oraşe germane. Felul de a se îmbrăca al femeilor, înflorit şi vaporos; felul de a vorbi, muzical şi moale, — toate erau unice şi neimitabile.

D-apoi istoria aşa de bogată, de la cei dintăi arhiduci Habsburgi, pînă la cei din urmă mari împăraţi creştini care au bătut atîtea războaie cu turcii... Europa se sfîrşea la graniţa Impărăţiei, şi Viena înfăţişa civilizaţia Orientului continental. Roluri istorice, ambiţii nemăsurate, nedreptăţi seculare, împăraţi şi

nobili de drept divin, toate trebuiau să cadă ca frunzele toamnei, — cu toate zîmbetele, cu toate valsurile şi cu toate primăverile romantice.

A căzut cu sunet mare o împărăţie veche şi Viena a trăit ani de panică şi de foame, de crîncenă lipsă sălbatică şi crîncenă pînă la dezonoare. S-au sfărîmat şi-au pierit măririle omeneşti — pînă ce împlinindu-se ciclul fatal, oamenii iar încep a zîmbi şi primăverile iar încep să fie radioase.

Despre acestea vorbeam în tăcerea odăii, regretînd că ceea ce trebuia să vedem noi începe să fie al trecutului.

Atunci, dintrodată, vorbitorul tresări şi dădu un semn. Şi-un glas de departe rosti desluşit: *Radio-Wien.* Şi anunţă celebrul şi vechiul vals al lui Strauss: *An die schöne blaue Donau.* Tot ce era în noi, din povestirile prietinilor noştri vienezi, tresări, luînd formă şi coloare. O orchestră tot aşa de bună ca şi cele din trecutul împărătesc, cu largi şi fine acorduri, începu să verse împrejurul nostru armonie. Armonie, amintiri, tinereţă şi romantism. Cei care de mult au murit au auzit acest vals ca şi noi, şi şi-au legănat iubirea de la optsprezece ani în ritmul lui. Sună din nou, ca din dumbrăvile Dunării vieneze, în odăiţa noastră tăcută de la Iaşi, între raclele divine ale prietinilor morţi. Radiofonul îşi avea ceasul lui de bună-stare şi de fericire şi ne transmitea clar şi delicat muzica depărtării. Plini de sugestiile trecutului ş-a amintirii, înţelegeam că de fapt auzim ceea ce nu putusem vedea niciodată. Aveam tot o cunoaştere cu unul din simţuri, cunoaştere directă şi imediată, egală cu cealaltă. De aceea impresia a fost aşa de profundă şi rămîne neştearsă, ca o mare melancolie personală.

MONUMENT LUI EMINESCU

În însemnările despre Suedia ale unui călător, A. Vandal, am cetit cîteva lucruri deosebit de interesante, de care îmi aduc aminte cu plăcere acum. Vorbind despre Stockholm, frumosul şi minunatul oraş al Nordului, Vandal descrie marea serbare naţională de la 26 iunie în parcul imens numit Djurgarden.

Capitala ţării lui Carol XII e o cetate plină de monumente vechi, palate şi biserici, şi e aşezată pe insule acolo unde lacul Moelar se uneşte cu Marea Baltică, între ape calme şi între grădini neîntrerupte şi parcuri tăiate în bătrînele păduri de brad care urmează ca o horbotă sumbră sinuozităţile ţărmului. Perspectivele variază la fiecare pas sub cerul unei veri grăbite. Flotele de bărci se înşiră lin pe străzi şi bulevarde de apă. Orizonturi pline de ceaţa baladelor şi poveştilor ; cascade de flori la cotituri de ape, revărsîndu-se în cerul de dedesubt, turnurile ascuţite ale bisericilor de odinioară, cupolele palatelor cenuşii, — tot ce-nconjoară pe călătorul străin şi tot ce i se arată fugar ochilor pare desprins dintr-o feerie uimitoare.

Poporul suedez, pe care noi aşa de puţin îl cunoaştem, a ajuns de mult la o înaltă conştiinţă culturală. Noi într-acolo nu putem privi decît de departe şi de jos. Pentru constatări de acestea nu trebuie să ne mîhnim, căci adevărurile nu fac decît bine ; şi numai îngîmfarea, sprijinită de deşertăciune şi minciună, este primejdioasă ca o boală de moarte. Pe acel ţărm fericit şi civilizat, în nesfîrşitul parc de la Djurgarden, se desfăşoară marea serbare naţională de la 26 iunie. Lume multă şi însufleţită, în haine de sărbătoare, se scoboară din bărci pretutindeni. Oameni bogaţi, burghezi modeşti, meseriaşi, plugari se amestecă. Şi femei multe, în pitoresc costum naţional, aduc braţe de buchete de flori. Unele sînt frumoase şi toate rîd, fericite că mai pot lua parte într-un an al tinereţii lor la cea mai mare serbare a poporului. La ospătăriile, teatrele şi circurile improvizate pe ţărm, lumea se îmbulzeşte, călăuzindu-şi copiii. Un entuziasm neînfrînat şi zgomotos, naiv şi tînăr înalţă mulţimea aceea. Şi serbarea cea mare începe cu ovaţii şi cîntări, flamuri şi risipă de flori. Iar străinul rătăcit acolo, împresurat şi încălzit de o prietinie obştească, de o înflorire de bunătate, de o sărbătoare în care nu se amestecă nimic oficial şi poruncit, — află cu surprindere că tot ce e-n juru-i se face întru cinstirea memoriei unui poet — care a trăit acum un secol. Acest cîntăreţ a desfătat sufletul poporului său, — cîntînd bucurii şi mîhniri, aspiraţii şi doruri. Ca orice poet mare, a adus lumină şi mîngîiere în această lume unde este multă durere şi multă ticăloşie. Ca orice poet mare — a rămas prietin bun şi statornic al bietului suflet omenesc. Strofele lui se recitează şi se cîntă pretutindeni în Suedia. Şi o dată pe an, în grădinile dintre ape şi ostroave, în jurul imaginii de marmură

a lui Bellman, poporul se adună şi petrece cu poetul iubit pînă tîrziu, în lumina misterioasă a amurgului boreal. Uneori vin şi suveranii ca să-şi aducă omagiile lor cîntăreţului care a lăsat în urma lui strofe frumoase şi datornici urîţi. Iar lucrul cel mai vrednic de luare-aminte în toate acestea este că poporul acesta, care are un trecut impunător şi numără regi măreţi, — nu are decît această singură sărbătoare naţională, sărbătoarea unui poet.

Pare o poveste şi totuşi e adevărat.

Mă grăbesc să adaog că-n schimb sînt ţări unde lucrurile se petrec cu totul altfel cînd e vorba de poeţii care le onorează. Din cînd în cînd trenul mă aduce, din locuri destul de depărtate şi liniştite, într-un oraş zgomotos şi înfrigurat. Acest oraş îl cunosc destul de bine şi mi-e destul de drag. În anii tinereţelor şi ai prieteniilor am trăit în el, am visat ş-am nădăjduit. A fost în vremea altei generaţii şi e destul de mult de atunci. E mult, mai ales pentru că prietinii cu care am trăit, am visat ş-am nădăjduit atunci, astăzi nu mai sînt. Anii poate nu mă împovărează prea mult, însă am rămas aproape singur din generaţia mea. Prietinii de care vorbesc au onorat neamul nostru ş-au lucrat la înobilarea limbii pe care o vorbim: pot să aduc însă aci trista mărturie că toţi au murit săraci şi nenorociţi. Imi place să revăd Bucureştii, cu marginile lui pitoreşti, şi cu acele neasemănat de frumoase aureole de amurg spre Cotroceni, — străbătînd însă străzile şi bulevardele cartierelor europene, nicăieri nu mă întîmpină imaginea unui poet. Recunoştinţa generaţiilor care au creat Romînia a mers către oamenii de acţiune şi numai către ei. Şi totuşi îndrăznesc a crede că scriitorii noştri, năcăjiţi şi ui-

ţaţi, au pus temeliile cele tari ale statornicirii noastre între hotarele neamului ş-ale stăruinţii în veacurile viitoare. Îndrăznesc a crede că aceste expresii nobile ale sufletului colectivităţii noastre singure au lucrat ş-au vorbit în afară de interese de clasă, în afară de interese personale, în afară de mizeria zilei. Şi totuşi capitala ţării n-a cinstit nici pe unul într-o marmură artistică. Nici chiar într-una neartistică, ca celelalte.

Pare neverosimil şi totuşi e adevărat.

S-ar părea că lucrurile trebuie să se petreacă altfel şi pentru alte motive. Biruitorii vieţii, cei mari, care se bucură de pînea lumii şi sarea pămîntului, îşi găsesc preţul zbuciumului lor în chiar existenţa aceasta concretă, scurtă şi foarte preţioasă. Cîrmuitorii mulţimilor n-au cunoscut niciodată frigul şi foamea, datornicii şi spitalul. O răsplată după toate acestea, o iluzie de răsplată pentru un cărturar sărac ar fi un act de politică socială. Şi în zilele-i de tristeţă şi negură poetul ar putea zîmbi, ca un copil, imaginii lui din viitor. Bellman, în viaţa-i meschină, a putut avea această iluzie vicleană. Marele Eminescu însă a suferit crîncen robia vieţii şi a murit înţelegînd că generaţia care îl urmează îl va pricepe puţin, cît şi contimporanii.

Un scriitor într-o ţară de cultură are şi alte mîngîieri. Eminescu al nostru a avut conştiinţa mizeriei şi meschinăriei prelungite pînă la nesfîrşit. E uşor de înţeles că o minte ca a lui şi-a dat deplin şi tragic sama de aceasta. Un cercetător înţelegător al începuturilor noastre de civilizaţie venind aici cu altă conştiinţă şi cu altă judecată despre îndeletnicirile nobile ale oamenilor, cred că n-ar putea nici într-un chip

înţelege felul cum îşi cinsteşte acest popor pe cel mai ales şi mai mare fiu al său.

Ar crede că e o mistificare, — şi totuşi e adevărat.

E vorba însă să pomenim o asemenea stare de lucruri ca pe ceva al trecutului ? E vorba să ni se bucure în curînd ochii în faţa unei imagini a lui Eminescu ? Se-nţelege că nu poate fi vorba de o răsplată a poetului, ci de un semn al vremii. Generaţia nouă afirmă o conştiinţă culturală, cinstind însfîrşit pe un poet ? Asta — într-un oraş unde pînă acuma numai cei puternici ai lumii şi-au ridicat monumente, dintre care, într-un viitor nu prea depărtat, multe nu vor fi decît simple semne de întrebare.

Poate. Ţin să trag luarea-aminte asupra faptului că acei care şi-au luat sarcina aceasta pioasă sînt scriitori în cea mai mare parte. Rămîne de văzut dacă mulţimea aceea, pentru care a pătimit şi s-a jertfit Eminescu, înţelege să-şi însuşească înfăptuirea operei ca o datorie. Pentru noi cei puţini, de mult poetul stă încununat în lumină, măreţ şi simbolic sub luceafăr nemuritor. Pentru noi Eminescu e prietinul ceasului de singurătate. Rostim un vers fermecat — şi el nu întîrzie să apară, în umbră şi tăcere. Fără silinţă vine lîngă noi cînd îl chemăm, şi înţelegem că n-a murit cu adevărat şi va trăi cît versurile lui vor suna în inimile generaţiilor şi cît cei care-l vor iubi îl vor evoca şi-l vor chema lîngă ei. Mă întreb numai dacă familia aceasta a umbrei lui e destul de numeroasă şi destul de bogată ca să-i înalţe imagine solidă ca unui zeu.

Cînd lucrul se va înfăptui şi dacă se va înfăptui — vom înţelege în adevăr că am intrat în alt veac şi-n altă dezvoltare istorică.

Mulţi nu vor crede, — şi va fi totuşi adevărat.

P. S. — Festivaluri Eminescu

Cu prilejul altor festivaluri Eminescu la București, Iași și-n alte părți, se cer iarăși puse înainte cîteva adevăruri, plictisitoare și supărătoare ca toate adevărurile.

Dintre toți scriitorii pe care i-a produs neamul românesc acest fiu al Moldovei a fost așa de covîrșitor de mare încît fără îndoială puțini poeți ai literaturii universale pot susține o comparație cu el. Poeții ceilalți ai noștri rămîn cu mult în urmă, ținînd samă chiar de cei mai nobili și mai mari.

Născut într-o țară mică, care nu se deosebea de altele asemenea nici prin cultură, nici prin înțelegerea oamenilor săi mari, Mihail Eminescu a trăit aproape străin și singur în veacul său, sub insulta mizeriei, și a murit nebun într-un spital.

S-a putut spune că nefericirea pentru un poet este o condiție neapărată ca să poată plînge în versuri frumoase. Vor fi fiind unii așa de pătrunși de această necesitate, încît n-ar fi de mirare dacă ar propune în parlament o lege care să supravegheze viața scriitorilor, spre a le crea condițiile necesare talentului lor și intensificării operelor lor literare. Nu se propun fără îndoială asemenea măsuri, pentru că viața scriitorului romîn în chip firesc e năcăjită și tristă. Rămîne numai de văzut de ce e necesar ca poetul să plîngă.

În ceea ce-l privește pe Eminescu, contemporanii lui și oamenii «mari» ai vremii au făcut tot ce trebuie ca să nu fie nevoie de lege specială. N-a murit de foame, numai pentru că în țara românească nimănui nu i se poate întîmpla așa ceva. Dar încolo s-a bucurat de toate privilegiile talentului. Cînd tre-

cătorul noroc, prin stăruința unui prietin, îi aducea o slujbă — singurul mijloc de trai al scriitorilor de altădată — se găseau oameni grăbiți să pună îndată rînduială : îl «dădeau afară», cum se spune la noi, ca să aducă în locul lui un nepot, un văr, un om «de-ai noștri», însfîrșit, — adică un om care face politică, un om folositor. Eminescu a fost revizor școlar, bibliotecar la Universitatea din Iași, ajutor de bibliotecar, însă a fost pe punctul de a plăti cu închisoarea aceste îndrăzneli. Partidul satirei a treia l-a zvîrlit în munca de ocnă a unei gazete zilnice.

Eminescu a fost nespus de nenorocit. Cel mai mare și cel mai nenorocit dintre scriitorii noștri. Aș vrea ca acest lucru să fie amintit necontenit, de cîte ori numele lui se rostește, de cîte ori versurile lui răsună între noi.

Aș voi să intre în conștiința oricărui cetitor de literatură românească, în conștiința tuturor acelora care au visat o clipă pe-o pagină de frumuseți, că reprezentantul cel mai nobil al sufletului nostru a căzut sub lovituri și batjocuri, hulit și răstignit.

Aș voi să ne-aducem aminte totdeauna că cei care, an de an, au lăsat să li se strecoare printre degete sute de milioane pentru mărunțișurile zadarnice ori plăcerile partizanilor, au respins cătră foame și mizerie pe cel mai mare poet pentru că nu era nici alegător cu influență, nu avea nici rude cu trecere, nici protecție de fuste, nici se încovoia înaintea mărimilor zilei.

Să ne-aducem aminte fără încetare.

Și să-i judecăm, osîndindu-i pe cei care au trăit astfel zadarnic în jurul acestui stîlp de lumină. Să-i osîndim pe aceia pentru că nici astăzi nu s-a deschis încă îndestulător înțelegerea și respectul pentru cultură

şi pentru nobleţa intelectuală. Şi astăzi mărunţeii electori şi mărunţeii bărbaţi politici au pentru manifestările de artă aceeaşi atitudine de îngăduinţă, acelaşi zîmbet de misterioasă superioritate.

In vălmăşagul zilelor care cad în veşnicie, stăpînitorii de azi, ca şi cei de ieri, sarbede umbre, trec şi pier fără urmă. Neamul întreg poate pieri, cu faptele lui de eroism, cu limba şi credinţele lui, cu jertfele şi idealurile lui. Din el poate să nu rămîie nimic, ca dintr-un semn scris pe năsipul pustiei. Numai cuvîntul unui mare poet poate avea sorţi să stăruiască în veacuri viitoare, şi de sfîntul cîntec al durerii şi bucuriei lui se pot lega bucuriile şi durerile generaţiilor celor mai adînci viitorimi, în alte epoci şi în alte civilizaţii. Şi de numele lui se poate lega pomenirea neamului şi pămîntului care l-au născut.

Manifestările de cultură şi de artă, semne mari, sînt singura justificare a existenţii unui popor. S-o spunem a mia oară, s-o spunem în orice clipă, s-o spunem necontenit pentru cei ce n-aud. S-o spunem şi pentru cei care aud şi s-adună ca subt o lumină de luceafăr blînd la aceste sărbători, în amintirea poetului.

Căci pare că-ncepe să nască o nouă conştiinţă, într-o nouă generaţie.

ULTIMUL DIN GENERAȚIA JERTFEI

Bătrînul care și-a împlinit veleatul și s-a dus la strămoși întru hodină, după lungi suferinți, a fost cel din urmă rămas dintre scriitorii celei-lalte generații. A întîrziat; a fost o excepție; toți cei-lalți s-au consumat grabnic. De la această rînduială s-au abătut numai cei născuți în bielșug și privilegii. Alecsandri a putut dura tînăr și ferice pînă în iarna anilor săi. Dar cei pe care bagheta unei zîne capricioase i-a ales din mulțimea cenușie au avut a duce război crud cu viața. Au căzut rînd pe rînd. Trista lor jertfă a fost ca valurile care bat în stînci, deschizînd cale celor care vin de la orizont încununate de auroră. Tinerii scriitori de astăzi par a fi uitat atmosfera în care au trăit maiștrii mîhnirii ș-ai renunțării. Alinarea bătrînului maistru Slavici mi-o evocă.

Am recitit *Scormon* și *Moara cu noroc*. Și mi-am adus aminte de ceasuri plăcute de-acum treizeci de ani. Lăsînd haiducii și romanele de sensație, începusem a mă deprinde cu literatura romînească. Cu totul cucerit și fericit, nici nu cutezam a mă îndoi că poate să fie pe pămîntul țării om care să nu se închine la idolii mei. Imaginea unora o vedeam printre lacrămi:

Eminescu, Alecsandri, Creangă muriseră de puţină vreme. Ceilalţi stăruiau în lumină şi mărire: Caragiale şi Delavrancea, Slavici şi Gane, Vlahuţă şi Coşbuc. Un editor îndrăzneţ, care şi-a pierdut capitalul, întemeiase *Biblioteca pentru toţi.* Alţi oameni cu visuri şi nădejdi puseseră la cale o mare publicaţie pentru familii: *Vatra.* Vlahuţă pornise şi el o foaie săptămînală: *Viaţa.* Nu înţelegeam de ce se opreşte o muncă aşa de nobilă. A contenit *Viaţa;* a contenit *Vatra.* Au apărut îndată alte periodice săptămînale, la care regăseam pe eroii mei, şi eram iarăşi mulţămit, căci eram tînăr şi neînţelegător. *Povestea vorbii, Floare-albastră, Pagini literare,* — au încetat şi ele, ca şi *Evenimentul literar* şi *Epoca literară,* ca şi *Adevărul literar* cel dintăi, ca şi *Moftul romîn.* Cărţile, cu îndrăzneală date luminii, aveau mai mult rol decorativ în vitrine prăfuite. In curînd, cu anii, am înţeles că zeii mei sînt trişti chiar cînd par a zîmbi, şi arta lor, care mă bucura pe mine, pe dînşii nu-i putea pune la adăpostul insultelor permanente care se numesc nevoia şi lipsa.

Generaţia aceasta eroică a numărat maiştri minunaţi. Ne-am deprins a-i numi scriitori, — ei au fost însă copişti ori şefi de birou, berari sau corectori. Nici unul nu şi-a putut întemeia viaţa pe moşia lui firească. Aşteptînd să poată înflori deplin, s-au veştezit. Ş-au mirat pe profesorul de literatură, făcîndu-l să descopere legea sleirii timpurii a scriitorului romîn. Legea aceasta era mai curînd a inerţiei ş-a inculturii obşteşti. Cavaleri cu figuri întristate au luptat cu mori de vînt care măcinau întuneric şi prostie; pe urmă îşi aduceau aminte că trebuie să mînînce şi îmbrăcau livreaua lui Sancho Panza.

Din această generație, a celor care au murit pentru că s-au născut scriitori, a făcut parte Ioan Slavici. A fost tovarășul lui Eminescu și-al lui Creangă, al lui Coșbuc și Caragiale, și-al altora. Toți au trăit nenormal și-au fost descoperiți mari după ce-au murit. In viață nimeni nu-i putea recunoaște, căci erau copiști ori șefi de birou, corectori sau berari.

Dar și anii mulți ai bătrînului nostru învățător nu s-au acumulat ca să însemne o deosebire și să-i alcătuiască fericirea excepției. Asemenea reguli nu cunosc excepții. Pentru darul pe care l-a avut, Slavici a pătimit mai mult și mai lung decît toți. Cei care nu cunosc blăstămul talentului și nu cugetă aspru și cu durere au putința să ajungă la bunurile cele de sus. Trecînd în automobil pe Calea Victoriei au putut privi pieziș pe bătrîn și l-au putut stropi cu noroi. Cîntărindu-i într-o anume balanță faptele, l-au putut socoti vrednic de închisoare, alții, altădată. A zăcut în temnițe ungurești pentru c-a fost prea îndrăzneț romîn. Iar în anii de după război a fost osîndit pentru că n-ar fi fost romîn.

Oamenii nu fac ca Dumnezeu la judecata din urmă: nu pun în cumpănă cele bune cu cele rele. Dacă ar fi așa, ar fi dumnezei. Fiind niște bieți oameni, judecă strîmb. De aceea cel din urmă scriitor din generația cea mare a jertfei a putut fi umilit și bătut cu spini, — de și-i cel care a scris atîția ani *Tribuna* în teritoriul subjugat, de și vreme de patru decenii a mîngîiat ș-a fermecat rînduri de tineri cărturari cu *Popa Tanda* și *Moara cu noroc;* de și a stăruit cu îndîrjire în cea mai nefirească și obijduită breaslă, înțelegînd că stăruiește zadarnic.

In opera lui sună un accent blajin și cumpănit și se mișcă o lume împăcată și bună, patriarhală și fe-

ricită în vechile-i aşezări. Sufletul rasei, statornic în veacuri, stăruitor ca apele cele fără de hodină, a lucit în ochii lui care acuma s-au închis. Toţi ai lui şi-ai noştri îl împresoară şi stau lîngă el martori în lumea împăcării. Pentru mucenicia lui, eu i-aş ierta păcate reale.

Dumnezeu le va ierta pe toate, şi pe cele cu voie, şi pe cele fără voie. Îmbrăţişîndu-l, îl va primi la el şi-i va spune cu blîndeţă :

— Omule, mult ţi se iartă, căci ai fost scriitor romîn.

BĂTRÎNUL RADU ROSETTI

Bătrînul Radu Rosetti, istoricul şi povestitorul, a poposit întru cele veşnice la 14 fevruarie 1926. Cine se va fi cufundat în cetirea unora din cărţile lui: *Păcatele sulgerului, Cu paloşul, Amintirile, Poveştile moldoveneşti,* — nu se poate să nu fi avut înaintea ochilor, puternică, viziunea trecutului. Căci cel ce a povestit, în anii unei bătrîneţi limpezi şi curate, întîmplările de altădată a avut, pe lîngă cunoaşterea deplină a împrejurărilor şi a faptelor, mai ales o dragoste adîncă şi fierbinte a pămîntului Moldovei, cu toate ale lui bune şi rele, frumoase şi triste. Mai ales acest sentiment covîrşitor, moldovenismul, m-a impresionat cînd l-am cunoscut cu ani în urmă, la *Viaţa Romînească,* pe bătrînul Rosetti. Chiar felul lui de a vorbi era al unui vechi şi fin boier de la Iaşi, grăind ca ţăranii de la moşie, cugetînd ca un european, amestecînd vorbe şi expresii franţuzeşti între proverbe şi zicale autohtone. Rostirea caracteristic moldovenească voia să şi-o păstreze şi-n povestirile lui scrise. Şi conservatismul acesta nu era cea mai puţin fermecătoare trăsătură a personalităţii sale.

Era bătrîn şi alb cînd l-am cunoscut. Umbla drept şi privea vioi prin ochelari. Vorbea curent şi simplu despre toţi oamenii noştri de samă din ultima jumătate a secolului XIX, despre toate faptele şi evenimentele mari, cărora le fusese martor. Viaţa-i fusese plină şi bogată. Averea, rangul social şi relaţiile îi îngăduiseră să trăiască altfel decît oamenii obişnuiţi. Călătoriile şi străinătăţile sporiseră şi mai mult comoara pe care o avea în el. Şi îndată ce m-am despărţit de dînsul, după cel dintăi ceas în care l-am ascultat vorbind, am căutat să revăd opera lui capitală *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova,* ş-am deschis letopiseţul lui Neculce la capitolul VII, *Domnia lui Antonie-Vodă Ruset, la anul 1684.*

Fără îndoială însamnă ceva să poţi pomeni strămoşi din veacul XVII ; şi încă strămoşi care s-au bucurat de măriri şi bunuri între fiii oamenilor. Atîtea generaţii de oameni subţiri şi cărturari nu s-au perindat prin lume fără să lese un depozit intelectual de anume calitate sufletească urmaşilor de astăzi. Fineţa boierimii moldoveneşti, care a numărat în rîndurile ei pe Costineşti, pe Cantemireşti, pe un Milescu, pe un Neculce, era şi-n acest scoborîtor tîrziu al protipendadei. Mama lui Radu Rosetti era o domniţă autentică, Aglae Ghica, fiica bunului şi nobilului domn Grigorie Ghica de după 1848, iar străbunii după tată se ridicau pînă la un Lascăr, logofăt al bisericii Răsăritului, la 1629.

«Dacă au mazilit Caplan Paşa pe Dumitraşcu-Vodă la Ţuţora — zice Ion Neculce — au venit domn Antonie-Vodă Ruset, iar grec ţărigrădean, rudă cu Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino. Acesta, dacă au venit în scaunul Domniei, fiind bun şi milostiv, s-au apucat de a face lucruri dumnezeieşti, biserici, să-i rămînă po-

mană ; au dres clopotnița la Sfîntul Nicolai și au șindrilit peste tot precum se vede, și au adus și apă pre oale pînă în zidul acestei biserici, care pe urmă cu vremea s-au astupat, netocmind-o nimeni. Zidit-au și mănăstirea Sfîntului Sava, zidul împrejur, ce n-au apucat să-l istovească...»

Mai departe :

«Fost-au și feciorii lui Antonie-Vodă desmierdați, fără de frică : umblau prin țară cu mulți feciori de mazili nebuni strînși cu dînșii, de făceau multe jocuri și beții și nebunii prin tîrguri și prin sate boierești, de luau femeile și fetele oamenilor cu de-a sila de-și rîdeau de dînsele, ce nu numai a oameni proști, ci și a oameni de frunte și de cinste. Și de și oblicea Antonie-Vodă, încă nu le zicea nimica și nu-i certa cu cuvîntul ca un părinte ce le era ; și pentru aceea poate în osîndă, mai pe urmă, Antonie-Vodă au ajuns ; că au mers boierii la Poartă de l-au pîrît prea tare cu multe năpăști, în loc de bine ce au făcut Antonie-Vodă țării, de n-au scos nici un obicei rău. Cu acest feliu de mulțămită boierii i-au mulțămit, că l-au închis turcii și l-au bătut și l-au căznit cu fel de fel de cazne — pînă și tulpanuri subțiri îl făceau de înghițea și apoi le trăgea înapoi de-i scotea mațele pe gură, și l-au făcut de a dat o mie de pungi de bani și mai bine. Și după ce l-au slobozit turcii să meargă acasă, — și, apropiindu-se de casă-și, numai ce au văzut că-i arde și casa ; și puținele odoare ce-i mai scăpase mistuite în casă au ars și acele...»

Cu toate nebuniile și desmierdările lor, urmașii lui Antonie-Vodă au fost la vremea lor boieri mari și lăudați în țara Moldovei. Și din veac în veac, trecînd unii, — au venit alții ca să-și împlinească destinul în colțul lor de lume. Neamul Ruset s-a împînzit și îm-

părțit în ramuri celebre: Tețcănești, Orășenești, Roznovănești, Filipeni, Solești, Bălănești, — stînd deauna în fruntea treburilor, avînd moșii întinse și curți îmbielșugate.

Bunicul bătrînului nostru cărturar a fost vestitul mare hatman Răducanu Rosetti. Tatăl s-a numit tot Radu ș-a fost logofăt mare. Și el și fratele său Lascăr — moșul scriitorului — s-au dovedit bărbați înrîuriți de ideile Apusului, iubitori de cultură, bonjuriști, revoluționari în năcăjita și înapoiata lor patrie.

Viața tuturor acestor mari și opulenți înaintași a curs una cu tulburea soartă a țării. Curțile lor, ca și cea de la Bohotin, ca și cea de la Căiuți, au fost pline de slujitori și de robi. Vitele lor în imașuri au fost fără număr; prisăcile, morile și rateșurile stăteau înșirate în pagini lungi de catastifuri. Zeci de sate, sute de sate de oameni pletoși și-n straie albe munceau pe moșii, ori în păduri, ori la acareturi, alăturea cu vitele lor. Erau rînduieli aspre pe care o castă le impusese mulțimii fără conștiință și fără apărare, într-o țară pe jumătate sălbatică și lipsită de legi scrise. Dreptățile vechilor oameni liberi se uitaseră și pieriseră.

Curțile acestea patriarhale, în care de altminteri oamenii erau buni, blajini și darnici pînă la risipă, bătrînul Rosetti le cunoscuse în anii cei dintăi ai vieții. Iar din amintirile spuse și scrise de alții putea merge destul de adînc în acest trecut pitoresc, aproape oriental, în care nobilii îi apăreau îmbrăcați în straie grele, largi și blănite, purtați de subsuori între temenele, pe scările de piatră, pînă la saloanele cu divanuri și pînă la sufrageriile cu mese nesfîrșite. Ceremoniile, ploconelile, ciubucile lungi, tarafurile de lăutari, slujitorii negri umblînd forfota, cămările, be-

ciurile, pivniţele, grajdurile cu sute de cai, cu butci, droşti, căleşti, alaiurile vînătoreşti, slujitori şi iar slujitori, ţigani bătrîni, ţigănci tinere, ţărani sfătoşi; icoanele acestea fantastice ale curţilor boiereşti de odinioară erau în bătrînul Rosetti mai vii decît în oricine.

Trăind ca oameni ai castei şi-ai timpului lor, aceşti oameni de altădată, oligarhie de latifundiari, şi-au încheiat ciclul anilor, şi trufia şi pohfala lor i-au dus fatal către ruină. Nu însă fără să lese o urmă şi fără să plătească măcar în parte datoriile grele către nefericitul popor asuprit. Cei dintăi pioni ai renaşterii noastre sociale şi culturale s-au ridicat din boierimea aceasta. Au dat şi Rosetteştii tributul lor în mişcarea obştească. Au ieşit şi dintre ei bonjurişti, agitatori de idei apusene, oameni pe care intelectualitatea lor subţire îi destina progresului. Mare parte din cuceririle constituţionale şi culturale au fost slujite de fiii de boieri împotriva clasei lor. Bătrînul Radu Rosetti a încheiat seria lor c-o tragică maiestate.

Marea lui operă de istorie socială *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova* a apărut în anul 1907, în anul revoluţiei iobagilor. După marile spoliaţii istorice, pe care regulamentul organic şi legea împroprietăririi de la 1864 le săvîrşise şi le consacrase în dauna vechilor şi adevăraţilor stăpîni ai pămîntului naţional, urmase un regim al învoielilor agricole care nu era decît o nouă servitute deghizată. Micile proprietăţi de la 64, fărămiţate între două generaţii de descendenţi, crease o stare de lucruri care nu putea să mai dureze. Mulţimea muncitoare trebuia să se resemneze, să piară ori să izbucnească. Convulsiunea de la 1907 a fost o dovadă că poporul acesta nu merită să moară. Dar oamenii care au încercat să tămă-

duiască stările rele de lucruri şi anticile nedreptăţi nu şi-au dat destul de bine samă atunci, în acel moment, cît de datori erau să săvîrşească neîntîrziat această reparaţie. Cartea lui Radu Rosetti, apărută ca o lovitură şi ca un semn al destinului, chiar în acel an, dovedea nişte lucruri uimitoare şi teribile. Conştiinţa acestor adevăruri istorice, socot eu, mai tîrziu a înrîurit covîrşitor mersul reformelor sociale şi agrare la noi.

Pămîntul a fost obştesc, dovedea bătrînul Rosetti, al omenilor liberi. Cu vremea conducătorii poporului şi-au însuşit drepturi pe care nu le aveau. Şi-au însuşit şi stăpînirea pămîntului. «Un număr de neamuri ajunge la vază şi strînge averi teritoriale, conchide textual Rosetti. Puterea şi trufia lor creşte deodată cu lăcomia lor. Ei tind nu numai a reduce întreaga ţărănime la vecinătate, dar chiar a transforma vecinătatea în robie desăvîrşită. Vecinii sînt vînduţi fără moşia pe care-o locuiesc, împărţiţi, daţi de zestre, dăruiţi. De aici urmează o nouă slăbire a dreptului săteanului asupra pămîntului. De la mijlocul veacului XVIII lovirile la acest drept se înmulţesc. Clasa stăpînitoare se făcuse mică de tot, redusă fiind la o mînă de neamuri romîneşti şi greceşti, dar bogăţia şi lăcomia ei mai crescuse. Obştiile răzăşeşti sînt distruse în chip aproape sistematic; din ocinele lor boierii alcătuiesc latifundii de mii de fălci. — Slujba săteanului, care era de 3 zile pe an, se sporeşte la 12 pentru acei care şed pe moşii boiereşti, slujbă convertibilă în bani. Stăpînii nu-şi mai zic stăpîni de sate, ci stăpîni de moşii. Grînele începînd a se cere la Ţarigrad, stăpînii încep a le cultiva cu ajutorul slujbei. Nemulţămiţi de cîtimea ei, cer ca acea cîtime să fie statornică pentru fiecare zi şi pun pentru ziua de pra-

şilă şi de secere nişte norme care cer o lucrare întreită şi înşesită...»

Şi aşa mai departe. Concluziile acestei cărţi ştiinţifice devin un rechizitoriu al boierimii, al neamurilor. Cînd pămîntul este istoriceşte ocina sătenilor — atunci desigur ne apar într-o lumină cu totul nouă reformele de la 1836 şi 1864, care de fapt despoiau de pămînt pe vechii stăpîni, creînd o proprietate, înainte neexistentă, în favoarea clasei stăpînitoare ; care răpeau imaşurile şi pădurile etc. Toate aceste adevăruri, îngropate în haosul, în negura, în sila veacurilor trecute, Radu Rosetti le descoperise descifrînd hrisoave şi urbarii. Urmaşul lui Antonie-Vodă Ruset şi a desmierdaţilor lui feciori Lascarache şi Alecu, cetind trecutul neamurilor sale şi al năcăjiţilor pămînteni, a văzut adevărul, l-a urmărit, l-a săpat şi l-a descoperit în mormîntul lui uitat.

Se putea să nu-l descopere nimeni. Nici unul dintre fiii clăcaşilor şi obijduiţilor, dintre care unii au încercat să-l combată pe urmaşul de boieri în concluziile lui. Se putea să-l descopere acest adevăr şi să nu-l dea la lumină însuşi Radu Rosetti. I s-ar fi putut ierta asta ; i-am fi înţeles sufletul care ar fi stat în cumpănă, lîngă crucile strămoşilor. Dar cît de mult îl iubesc şi-l respect pentru că a strigat atunci în pustie, pentru că a judecat nedreptăţile strămoşilor săi «din dorul de adevăr şi de dreptate şi iubirea de neam».

Cînd l-am revăzut pe bătrînul Rosetti, l-am privit mai atent, ş-am fost profund mişcat, căci îl vedeam într-o lumină nouă. Il vedeam aproape sărac, bogat numai cu amintirile şi cu inima. Modest, urmaşul latifundiarilor şi voievozilor era un simplu cărturar. Cu cît mai mare însă decît toţi, prin eroismul

de a se fi desfăcut de prejudecățile de clasă, izolat de ai săi, izolat de lumea nouă de calitate îndoielnică. Suferind și biruind, bătrînul boier moldovan lasă în locul pe care l-a ocupat în lume o mare lumină. Figura lui palidă și tristă, nedesluşită ca un abur, îmi apare ca justificarea cea mai de căpetenie a unei mari familii. Neamul lui Antonie Ruset-Vodă și-a plătit toată datoria!

AMINTIRI DESPRE ST. O. IOSIF

Era în împrejurimile Bucureştilor, dincolo de Băneasa, într-un cotlon tăinuit, lîngă oglinda neclintită şi neagră a unui lac, subt arcuri de dumbravă. Obişnuiţii cafenelelor capitalei nu cunosc asemenea colţuri rare. Crîşmarul cel cu burtă mare şi cu şorţul ridicat pînă la subsuoară salută cu zîmbet prietinesc numai mahalagii joviali şi doamne cu fuste creţe şi muşcată roşie la ureche. Vinul lui acru şi pastrama foarte pipărată, care sfîrîie îndelung pe grătarul cu jar, au un gust deosebit care îndeamnă la nebunii şi chefuri năprasnice.

Eram acolo, la umbră, într-o zi de vară, cu Iosif, Chendi, Scurtu şi alte două-trei obraze, peste care optsprezece ani trecuţi au pus o pîclă fumurie.

Iosif începuse a vorbi. Era un eveniment. Tăcutul, blîndul şi timidul Iosif vorbea şi privea cu îndrăzneală în juru-i. Ba merse şi mai departe. Scoase dintr-un buzunar cîteva foi şi, ameninţînd cu ele pe crîşmar, îl întrebă cu mîndrie:

— Ştii dumneata ce am eu aici?

Crîşmarul puse sticla cu vin rece pe masă şi răspunse solemn:

— O poezie!

Iosif rămase uimit şi privi cu admiraţie pe patron, care se retrăgea triumfător.

— Insă nu se ştie ce poezie, zise el îndată, întorcîndu-se către noi. Să-l chem, să i-o citesc şi lui: *Balada Irinei!*

Omul nostru oficia însă la grătarul cu pastramă, care împrăştia miros de grăsime ca o jertfă antică. Cineva fu de părere să nu-l tulburăm. Şi ascultarăm numai noi versurile muzicale, care se armonizau în chip impresionant cu decorul.

După ce isprăvi, poetul rămase cu ochii lui bulbucaţi şi mari în apa neagră a lacului, parcă urmărind încă dulcea imagină de legendă a nefericitei Irine.

Ş-atunci, ca la un semnal, ieşi de undeva la ţărmul apei, în lumină, un lăutar bătrîn, cu trei feciori ai lui după dînsul. S-a oprit, şi-a descoperit fruntea înaltă încununată cu păr alb şi s-a recomandat: Gheorghe Ştefan.

— Are nume de voievod vechi... observă cineva.

Iosif îl privi cu luare-aminte şi-i zîmbi. Incurajat, bătrînul înstrună cobza. Coardele viorilor se deşteptară grăbit, cel mai tînăr dintre feciori aruncă dumbrăvii cîteva note de nai.

Iosif era vesel. Era în una din zilele lui bune. Ne mărturisi încet că vrea să puie în încurcătură pe artişti.

— Să ne zici cîntecul lui Corbea! vorbi el către bătrîn.

— Am înţeles: numaidecît... răspunse umilit Gheorghe Ştefan.

Şi coardele, şi naiul începură riturnela simplă a vechii balade, — iar lăutarul cel cu capul alb şi obrazul negru prinse a ne spune, în versuri surprinzătoare

și măreţe, povestea lui Corbea din trecute vremi. In decorul romantic, lîngă crîşma veche, ascultam uimiţi. Ochii poetului deodată se umeziră. Inflăcărat cum nu-l văzusem niciodată, se ridică în picioare şi îmbrăţişă pe cîntăreţ, ca pe-un sol fantastic venit între noi din lumea umbrelor.

Acesta a fost semnalul. Ca o apă care rupe zăgazul, aşa se revărsă sufletul lui Iosif. Timidul, concentratul, blajinul Iosif era îndrăzneţ. Vorbea cu entuziasm despre baladele noastre bătrîneşti, şi mai ales despre acea misterioasă şi nepreţuită *Mioriţă*, care e fără pereche în toate literaturile. Găsea cuvinte şi expresii fericite. Avea vocea vibrantă. Arătînd pe bătrîn, care sta neclintit pe fundul întunecos al desişului şi asculta cam nedumerit, bunul Iosif declară cu patos:

— Il vedeţi? Acesta e mai mare poet decît toţi aceia care încearcă bizarerii de sunete şi imagini, într-o ţară cu un aşa de puternic substrat popular. Oameni fără dragostea părinţilor, fără trecut, se usucă repede ca crengi fără rădăcină înfipte în nisip... Eu îi dispreţuiesc! sfîrşi el c-un gest scurt, ca şi cum ar fi concediat pe cineva...

Bătrînul Gheorghe Ştefan, ruşinat, avu o mişcare de retragere.

— Nu, nu, bătrînule! zise alarmat Iosif, dumneata stai, căci pe dumneata te iubesc... In dumneata bate inima trecutului nostru... Mai cîntă-ne ceva!

Lăutarul atribuia probabil aceste cuvinte neînţelese vinului celui acru. Numai noi ştiam că un alt vin generos şi rar — sentimentul trecutului şi balada cea veche — ridicase la un diapazon neobişnuit vocea blîndă şi moale a delicatului Iosif.

Crîşmarul cel pîntecos petrecea privindu-ne. Mai văzuse el poeţi. Îşi suna cleştele şi-şi purta mătura

lîngă jarul uriaş. Iar din fund, de lîngă sprînceană de pădure, ne privea neclintită o capră cu doi iezi lîngă dînsa.

In 1905, autorul *Patriarhalelor, Sonetelor, Baladelor* şi al dulcelui poem *A fost odată* era un poet tînăr şi fără îndoială sărac. O pală castanie de păr rebel, nesupus de pieptene, îi atîrna totdeauna ca o aripă peste frunte. Ochii mari, căprii şi limpezi. Mijlociu şi slăbuţ, domol şi sfios în mişcări, Iosif era un om rar şi un prietin, — ceea ce nu li se întîmplă totdeauna artiştilor.

In orele libere pe care i le lăsa Fundaţia Carol, unde era funcţionar, şi revista *Sămănătorul,* pe care o edita sub direcţia lui N. Iorga, cu Chendi, Scurtu şi Sadoveanu, — îl găseam la cafeul Bulevard, ori în chilioara lui neorînduită şi plină de umbră. Imi cetea ceva c-un glas stăpînit şi scăzut. Il făceam să-şi aducă aminte de trecut. Ne plimbam în după-amiezi de toamnă pe bulevarde, unde înfloreau a doua oară castanii.

In aşa ceasuri, cînd sufletul lui concentrat şi sfios se dezvălea puţinilor prietini, — vorbea despre copilăria petrecută la Braşov, într-o atmosferă de monotonie şi blîndeţă. Anul cînd a trecut munţii şi a coborît în capitală a făcut epocă în viaţa lui. Tînăr fără mustaţă, plin de visuri de fericire şi glorie: venise ca înspre un pămînt al făgăduinţii, însetat de lume nouă şi de schimbări. N-a fost însă decît un fluture care se abate spre para lumînării.

I-ar fi trebuit siguranţă şi îndrăzneală, puţin cinism şi calcul; ar fi trebuit să cunoască slăbăciunile oamenilor şi să se folosească de ele. Era însă un inadaptabil şi în lupta vieţii îi lipseau aceste zale şi aceste arme. De multe ori acesta-i marele cusur al poeţilor.

Şi din asemenea pricină — de şi nu-i necesar ca scriitorii să trăiască săraci şi să moară tineri, cam aşa-i rînduiala şi la noi, şi-n alte părţi.

La început a tipărit versuri în *Viaţa,* revista lui Vlahuţă, şi în *Epoca literară,* condusă de Caragiale, — mai bine de un sfert de secol de atunci. Tot în acel timp a fost secretar al lui Caragiale. Despre marele maistru al prozei noastre, despre laborioasele lui sforţări de a concentra şi cizela necontenit fraza, poetul mi-a vorbit într-o sară, — pe cînd ne veneau din trecut amintirile ca nişte prietini vechi, purtînd buchete uscate de flori...

— Caragiale, — îmi spunea Iosif — mi-a dictat odată vreme de două ceasuri o istorie... Mi se pare că era *Hanul lui Mînjoală.* Se plimba prin odaie şi-mi arunca una după alta frazele aşa cum îi veneau. Într-un timp s-a oprit. Mi-a spus să pun manuscrisul în săltar. Mai tîrziu, am cetit undeva o nuvelă strînsă şi vioaie... N-am mai recunoscut nimic din ce-mi dictase Caragiale odată...

Avea amintiri duioase despre Iaşi, — despre această cetate a vechei şi tristei Moldove. Plin de amintiri şi de tradiţii, oraşul cronicarilor, al cărturarilor de-acum un veac, al lui Alecsandri şi Kogălniceanu, al lui Costache Negruzzi şi Russo, al Junimii, al lui Eminescu şi Creangă, al lui Panu, al *Contimporanului* şi *Evenimentului literar,* oraşul care a păstrat legătura cu marele izvor popular, Iosif vorbea despre el ca despre o Meca a sufletului romînesc.

— Am fost şi l-am văzut, îmi zicea el altă dată. Am intrat în el cu religiozitate... M-au impresionat liniştea şi tristeţa lui de oraş abandonat. Am văzut cetăţuile, bisericile cele vechi şi artistice. M-am simţit bine între oameni subţiri, cu preocupări de artă şi

literatură. Am cunoscut şi pe un tip faimos al Iaşilor, — un om dezordonat, rău îmbrăcat, c-o barbă mare. Avea reputaţie de prea asiduu vizitator la *Bolta Rece* şi de scandalagiu... L-am cunoscut şi n-o să-l uit niciodată. Mă îmbolnăvisem şi zăceam în spital la Sfîntu Spiridon. Intr-o dimineaţă, după o noapte de febră, deschizînd ochii, îl văd pe H., la căpătăiul meu zîmbindu-mi cu prietinie prin barba-i stufoasă... Mi-a spus încet că mi-a adus ţigări şi cărţi. Mi-a adus mai ales mîngîiere, — ceea ce lipseşte totdeauna pribegilor şi singuraticilor...

Am cunoscut în Iaşi şi pe Ion Păun-Pincio, îmi spunea iarăşi Iosif. M-am simţit deodată legat de el. Era plin de ideologia fierbinte a socialiştilor. Visa dărîmarea lumii vechi, însă era omul cel mai blajin din lume. Scria poezii calde, în care deseori vibrau suferinţile celor mulţi şi obijduiţi. A murit mai tîrziu, tînăr şi sărac, — şi după sicriul lui am umblat şi eu într-un amurg cenuşiu pe o zi ploioasă, în Bucureşti... N-am văzut niciodată un cortegiu mai trist. Mi-a rămas ca amintirea unui vis oribil — înmormîntarea unui biet poet sărac...

Era bun, modest şi, cîteodată, vesel ca un copil.

La serbările Junimii cernăuţene din 1906, — *Zorile,* episodul lui dramatic din revoluţia de la 1848, s-a jucat cu un succes foarte mare, în mijlocul unei însufleţiri de nedescris. Tineretul se îmbulzea în juru-i ca să-l cunoască şi să-i audă glasul. Organizatorii serbării i-au prezentat, cu discursurile de rigoare, o cunună de argint. El sta zîmbitor în mulţime, cu ochii umezi, răspundea blajin, şi se uita la prietini din cînd în cînd, cerînd parcă ajutor. Grozav ar fi vrut să fie în altă parte în acel moment, povestind şi sporovăind despre alte lucruri mai puţin solemne.

După ce arcul de fete frumoase din juru-i s-a deschis, după ce a trecut prin îmbrăţişări şi strîngeri de mînă, — îl văzui rîzînd foarte vesel şi copilăreşte în umbra unui gang... Scăpase! — Era întuneric; ploua cald din cerul nevăzut. — Stătu o clipă la îndoială. Apoi îşi ridică gulerul, strecură cununa de argint sub poala redingotei şi pornirăm cu paşi mari prin ploaie, ca nişte lăutari zgribuliţi, către o cafenea. Era bucuros de succes şi mulţămit că s-a isprăvit totul cu bine.

Inmormîntarea unui poet sărac.

Acest vis oribil, care-l urmărea, s-a împlinit.

Celebru şi iubit în toate provinciile romîneşti, după ce a mai tipărit *Din zile mari* şi *Zorile,* după ce a tradus în versuri riguroase şi minunate trilogia lui Wagner; după ce a scris în colaborare cu Anghel acele lucrări scînteietoare din ultimii lui ani: *Legenda funigeilor, Cometa, Caleidoscopul lui Mirea,* — după ce a scris pentru începutul epopeii noastre cunoscuta poezie, cîntată în vijelia morţii, în zile de restrişte şi de glorie, — în 1913 St. O. Iosif a murit trist şi singuratic. A căzut în mijlocul mulţimii totdeauna indiferente, răpus de acelaşi rău care a lovit pe Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Eminescu şi alţii. Creierul nostru, surmenat în chip normal, nu mai poate îndura suferinţi fizice şi morale: de aceea mor atîţia scriitori de paralizie. Sicriul lui mergea la groapă cu puţini prietini, pe cînd batalioanele bucureştene treceau spre Dunăre cîntînd *La arme.*

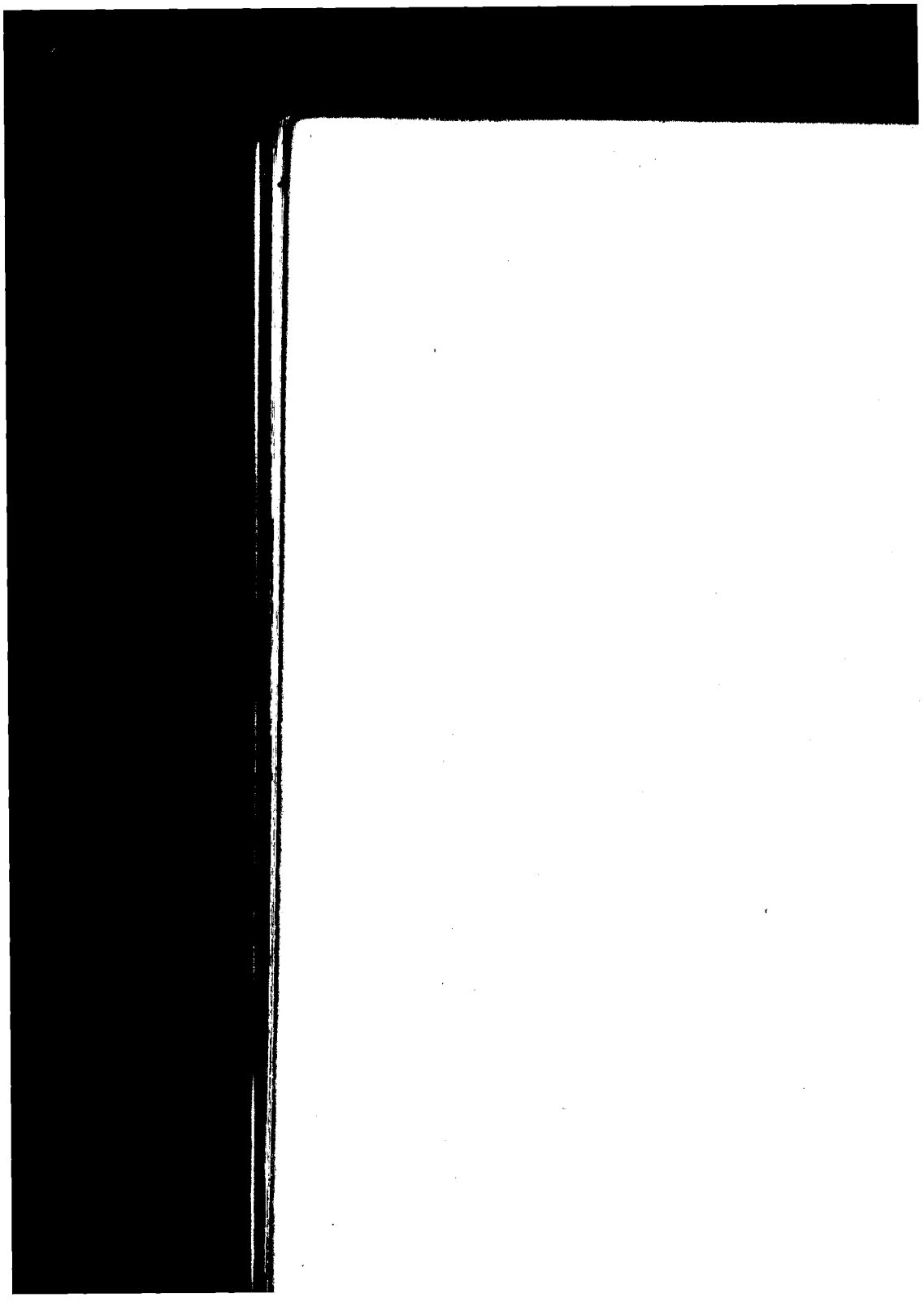

NOTE

Se află în Moldova un blînd şi vechi obicei, ca orice drumeţ să fie găzduit şi ospătat trei zile în arhondaricul oricărei mănăstiri. Şi, slavă Domnului, mai ales în vremea verii, sfintele ctitorii nu se puteau plînge de oaspeţi. Or fi fiind în alte ţări fulnice castele şi sumbre mănăstiri clădite pe vîrfuri de stîncă, mărturii ale unui dramatic trecut feudal; aici, însă, în Moldova noastră, călătorul intra în vechile aşezări mănăstireşti ca-n nişte vesele şi luminoase grădini cu livezi şi gospodării bine întocmite ori ca-n nişte tainice poieni ale raiului, străjuite jur împrejur de păduri seculare. Cîmpiile, văile apelor, codrii nepătrunşi, munţii sălbatici, toate sînt domoale şi blînde, cu linii arcuite şi dulci, scăldate în uşoare pîcle viorii. Pe drumuri albe de munte şerpuind printre lanuri de grîu ori popuşoaie înalte, trecînd peste poduri primitive de lemn, străbătînd păduricі singuratice ori sate cu gospodăriile înşirîndu-se kilometri de-a lungul şoselii, liceanul Mihai Sadoveanu a poposit pe la toate mănăstirile şi schiturile Moldovei lui, încă de la sfîrşitul veacului trecut. Le-a cercetat mai bine şi mai amănunţit îndată ce s-a stabilit în Folticeni, după 1906. Şi-apoi şi mai tîrziu, de-a lungul anilor, le-a vizitat din cînd în cînd, uneori făcînd popas mai îndelung.

Dar, dintre toate vechile ctitorii, Mănăstirea Neamţului a rămas pentru dînsul popasul cel mai plăcut

inimii sale. Să fie oare vechea aşezare mai poetică decît toate celelalte? Ori poate pentru că pe-acele locuri pluteşte umbra măreaţă a lui Ştefan cel Mare? sau pentru că aici a stat veri de-a rîndul la sfat cu Stere, Ibrăileanu, M. Carp, Izabela Sadoveanu, D. D. Pătrăşcanu şi alţi tovarăşi din cercul *Vieţii Romîneşti*, — privind din cerdacurile înalte de lemn spre depărtata culme a Ceahlăului şi ascultînd în amurguri toaca şi clopotele — vestita toacă şi neasemuitele clopote care ştiu să cheme trecutul din afund de vremi? Desigur că pentru toate acestea la un loc, una fiind legată de alta şi fiecare reprezentînd un aspect al acestui complex care se chiamă Mănăstirea Neamţului.

Oricum, fapt e că de mult plănuia Sadoveanu să scrie ceva în cadrul acesta aşa de cunoscut şi familiar lui şi dacă a fost pentru toţi o surpriză cînd în 1927 a scris romanul *Demonul tinereţii* [1], explicaţia se găseşte în faptul că n-a vorbit nimănui de planurile lui; — poate că nici lui însuşi.

In vara aceea a anului 1927, de mult plănuita petrecere cu întreaga familie la Mănăstirea Neamţului a fost îndeplinită. Casa de la Copou a rămas închisă, cu obloanele puse. Două automobile mari i-au încărcat pe toţi şi-n două ore şi jumătate i-au dus în ograda părintelui Ambrozie.

Era o veche tradiţie ca ieşenii să se aciuieze în vremea verii pe lîngă mănăstirile din împrejurimi. La Neamţu erau case mai multe şi mai mari, unele mobilate, cu bucătării bine întocmite. Aşezarea părintelui Ambrozie avînd cinci odăi, cerdac lat împodobind casa din trei părţi, ogradă spaţioasă la faţă şi livadă mare în dos, se afla chiar la intrarea în mănăstire, dar într-o latură, — aşa fel că puteai găsi scăpare spre iazuri şi păduri fără să mai treci prin incintă. Era de ajuns să ieşi pe portiţa cu zăvor şi să faci cîţiva paşi în mîna dreaptă, ca să te afli pe drumuşorul ce urcă spre «Izvorul Tămăduirii». Ca să te duci pe Nemţişor, n-aveai decît să treci drumul şi să cobori la vale pe

[1] *Viaţa Romînească*, 1927, nr. 8—12; 1928, nr. 1; Cartea Romînească, 1928.

hudicioara întortocheată plină de poduri şi podeţe. Spre Pocrov urcai direct prin fundul livezii. Toaca şi clopotele picurau fantomatic, tainic şi neaşteptat de aproape. Tînguirea utreniei îşi făcea drum pînă la ferestrele zăbrelite ca un cîntec al morţilor. Şi cum pe-atunci nu răzbătuse încă în bătrîna ctitorie nici lumina electrică, nici aparatele de radio şi nici maşinăriile fabricii de cherestea, în timpul nopţii doar ochii de jaratic ai clopotniţii şi steluţele licuricilor puneau o tresărire de viaţă în singurătatea şi bezna aceea ca de pe alt tărîm.

Copiii îşi reluaseră obiceiurile de-acasă. Cei mici tropăiau toată ziua pe podişca cerdacului sunînd necontenit din zurgalăii glasurilor. Cei mari băteau mingea pe pajiştea verde a ogrăzii jucînd voleibal ori ciocăneau bilele de croquet. Asta, bineînţeles, cînd nu se duceau la cules hribi pe rîpile dinspre Cerbărie, ori la scăldat şi prins boişteni pe valea Nemţişorului. Şi nici cînd se duceau la iaz cu undiţile cu carne ca să prindă raci şi nici cînd urcau spre poiana Cireşului ca să culeagă zmeură. Ori cînd porneau dis-de-dimineaţă cu toiegele în mîni şi cu trăistuţa la şold spre Ozana, spre schitul Rusu sau schitul Pocrov. Ca să nu mai vorbim de excursiile mai mari spre Secu, Sihăstria şi Sihla ori spre vechea aşezare a Rîşcăi, la care îi întovărăşeau şi carăle cu boi ducînd îmbrăcămintea, merindea şi pe cei mai puţin rezistenţi la oboseală.

Oricum, mutat la Mănăstirea Neamţului pe vremea verii, cu toată copilărimea de la Copou, Sadoveanu trona pe cerdacul lat din jurul casei înconjurat de-o fanfară de ţipete. Totuşi, asta nu l-a împiedicat cîtuşi de puţin, ca-ntr-o bună zi să înceapă a scrie mărunţel într-un caiet cu tartaje galbene, pe care-l aşeza pe marginea cerdacului ca pe-o măsuţă primitivă. Mare a fost uimirea tuturor cînd au prins de veste ce poznă face tata acolo pe cerdac, în plin soare şi în plină larmă.

— Bine, tată, dar cum poţi scri mata în atîta zgomot ?

— Poate să tragă şi cu tunul. N-aud nimic.

Așa au fost așternute pe hîrtie toate ale acelei veri mănăstirești : căruțele care trăgeau în curte la vreme de noapte cu bolnavi aduși ca să le cetească deslegare duhovnicul Ambrozie, isprăvile fraților Baltă care pofteau musafirii mănăstirești să lepede tot ce au asupră-le, poveștile despre schitul de la Icoana și portretul schivnicului Iosif, drumul dinspre Pocrov, minunata toacă de la Vovidenie și meșterul ei fratele Bostan, stîna mănăstirii și cînii cu nagilă, oamenii cu topoarele ce mînîncă mămăligă cu brînză din coajă de brad lîngă un foc voinicesc durat în pădurea neagră și umedă...

*

Și cu atît mai multă plăcere s-a adîncit în toate acestea, cu cît de-abia se întorsese la sfîrșitul lui iunie din Olanda, unde fusese trimes ca delegat al C.A.M.-ului, din consiliul căruia făcea parte, să neguțeze tutunuri exotice dimpreună cu inginerii Marcel Popescu și Emil Protopopescu.

Să viziteze țara apelor era o veche dorință a lui, după cum singur spune în capitolul introductiv de la începutul notelor sale de călătorie despre Olanda.[1] Și vestea că dorința sa îi va fi îndeplinită fără îndoială că i-a stîrnit o emoție tot așa de covîrșitoare ca și acea înfiorare fierbinte pe care — tot după cum spune el — n-o cunoaște decît vînătorul.

Cei care se aflau atunci în jurul lui la Copou își aduc bine aminte cu cîtă înfrigurare se pregătea de plecare și cu cîtă stăruință aduna cît mai multe informații despre ținuturile pe care avea să le vadă. La imaginea pe care și-o făcuse despre Olanda contribuise desigur și *Laleaua neagră* a lui Alexandre Dumastatăl și *Dracul în clopotniță* a lui Edgar Poë și pictura lui Rembrandt, Hals ori Vermeer. Plecînd, luase cu dînsul un volumaș rar, tipărit cu două sute de ani înainte în teascurile Amsterdamului : *Le jardin de Hollande,* ce sta mărturie că în mlaștini neprielnice

[1] *Olanda, Adevărul literar și artistic,* 1927, nr. 358-1928, nr. 381 ; Cartea Romînească, 1928.

şi subt un cer de iarnă tîrzie, nişte oameni îndărătnici izbutiseră să creeze flori şi să crească portocali.

Era foarte nerăbdător să se vadă suit în Express-Orientul care avea să-l ducă spre ţelul de-atîta vreme rîvnit; şi în acelaşi timp firea lui emotivă îl făcea să se desprindă cu durere şi spaimă de-acasă. Aşa s-a făcut că îndată ce-a ajuns în Ţara Apelor, a şi cerut cu grăbire veşti de la Copou, ca să afle că toată lumea e în deplină sănătate şi că nici n-a ars casa nici altă nenorocire nu s-a abătut în urma lui şi că Mihuţ mezinul încă mai strigă prin casă, ca la plecare:

Bună ziua, tată,
Sărut mîna, mamă,
Rămîneţi cu bine,
Că eu plec la Amsterdamă...

Şi-apoi, iarăşi toţi cei care l-au înconjurat atunci la sosire îşi aduc aminte că pe lîngă poveştile cu vacile în pardesiu, cu recepţiile date de gospodinele olandeze în bucătărie, cu străzile spălate cu apă şi săpun şi multe alte curiozităţi de necrezut, — călătorul nostru a adus cu dînsul şi-un obicei străin, pe care l-a urmat o bună bucată de vreme: a început a lua dejunul la ora nouă, cu cafea cu lapte, ouă, unt, brînză, fructe; iar cina abia la ora cinci-şase după amiază, — ca olandejii.

*

Intors din ţara canalelor, a vaporaşelor şi a bicicliştilor, nu i s-a părut mai puţin frumos ţinutul Neamţului. Imboldit de vechea patimă de care suferea de la vîrsta de treisprezece ani, cerceta cu aceeaşi plăcere rîurile şi pîrăiaşele din regiune. *Pescuitul cu undiţa* [1], care poate pare şi-acum unora, ca şi-n trecut, o îndeletnicire bună pentru pensionari decrepiţi, oameni neserioşi şi pierde-vară, era petrecerea lui favorită şi la Mănăstirea Neamţu, ca şi aiurea în vremea vacanţei Cînd nu coborau cu toţii — mici şi mari —

[1] *Lumea*, 1925, nr. 33, sub titlul: *Pescuitul cu undiţa — cronică de vară; Impărăţia apelor*, Cartea Romînească, 1929.

spre valea Nemţişorului «la boişteni» ori spre iazul lui Daniil, «la raci», — treceau muntele Cerbăriei spre valea Ozanei, unde copilărimea se scălda în undele limpezi şi reci, iar cei mari se înşiruiau în susul apei, la distanţe egale unul de altul, lansînd neîncetat la păstrăv şi lipan pînă ce cădea înseratul.

După cum magistral explica moş Pilescu vorbind *Despre instrumente şi despre norocul pescarilor* [1], arta pescuitului nu constă numai în a sta pur şi simplu cu undiţa în baltă ; era necesar pentru această nobilă îndeletnicire, pe lîngă pasiunea şi talentul înăscut, un întreg arsenal de unelte şi felurite accesorii, de care un adevărat pescar nu se poate dispensa. De şi îşi amintea cu atîta plăcere despre experienţele [2] din copilărie, cînd pescuia cu o sforicică de in, o vărguţă de alun şi un cîrlig îndoit la lumînare, precum şi de felul cum prindea bunicul de la Verşeni peşte în apa Moldovei c-un crîsnic şi un cofăiel [3], — asta nu-l împiedica să perfecţioneze zi de zi echipamentul lui pescăresc, adăogind colecţiei de nade artificiale tot alte piese noi, agonisind tot alte undiţi şi mulinete, — paneraşe mai îndemănoase, cizme de cauciuc mai uşoare şi mai înalte, instrumente tot mai sistematice.

Vestitul catalog Hardy, în care se putea vedea pînă la ce mare perfecţionare şi rafinament ajunsese echipamentul pescarului englez, nu lipsea din biblioteca maestrului Sadoveanu. Il cercetaseră cu-atîta plăcere şi copiii lui, că ajunsese spăriet şi zbîrlit, fără început şi fără de sfîrşit.

Intrarea în ostrovul cel minunat de la Nada Florilor [4], pe care o datora lui Culai, tovarăşul de pescuit cu picioare goale şi păr zbîrlit întîlnit din întîmplare

[1] *Adevărul literar şi artistic,* 1925, nr. 251 ; *Impărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[2] *Experienţe, Adevărul literar şi artistic,* 1925, nr. 259 ; *Impărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[3] *Peşte de Moldova, Adevărul literar şi artistic,* 1925, nr. 261 ; *Impărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[4] *Intrare în ostrov, Adevărul literar şi artistic,* 1925, nr. 256 ; *Impărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

la opust[1], precum și îndeletnicirile acelor insulari care l-au primit de tovarăș preț de două veri[2], învățîndu-l nu numai cum se face o mămăliguță, dar și care e secretul ca această mămăliguță să îi se pară cea mai gustoasă mîncare din lume[3], — toate acestea rămăseseră povești de necrezut în pîcla trecutului. Acum, de se-ntîmpla să-i prindă o ploaie năstrușnică pe Ozana și erau siliți să aprindă un foc de vreascuri la malul apei ca să-și usuce hainele și să se-ncălzească, cel care altădată se numea Mihăiță și era elev la gimnaziul Alecu Donici din Folticeni își amintea de cea dintăi ploaie de la Nada Florilor, cînd îi fusese dat să vadă ieșind la suprafața undei întreaga faună din Împărăția apelor.[4]

După pilda meșteșugului deprins atunci de la moș Spînu, moș Hau și lelea Ileana, prindeau ș-acum racii la Ozana, slujindu-se de meredeie împletite din sîrmă întocmai ca acele de demult.[5] Săculețele de pînză în care se puneau racii prinși erau la fel ca cele de altădată; rețeta de preparare era cea veche de la lelea Ileana; cît despre felul cum trebuiau mîncați acești raci fierți cu usturoi și mămăliguță, — și asta se oficia tot după obiceiul din bătrîni — adică slujindu-se mai mult de mînă și de limbă, așa cum se pricepeau așa de bine să facă acei sărmani pescari care de mult se cufundaseră în balta trecutului.[6]

Cînd nu se ducea la Ozana, se mișca doi pași pînă la Iazul Vovideniei. Acolo, stînd cu undița-n baltă, între trestii neclintite și imaginea pădurii răsturnate,

[1] *Tovarăși de pescuit, Adevărul literar și artistic,* 1925, nr. 255; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

[2] *Pierde-vară, Adevărul literar și artistic,* 1928, nr. 258; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

[3] *Îndeletnicirile insularilor mei, Adevărul literar și artistic,* 1925, nr. 402; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

[4] *Ploaie la Nada florilor, Adevărul literar și artistic,* 1925, nr. 400; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

[5] *Pescuitul racilor și altele, Adevărul literar și artistic,* 1928, nr. 409; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

[6] *Știuca, Adevărul literar și artistic,* 1928, nr. 412; *Împărăția apelor,* Cartea Românească, 1929.

îşi amintea de alte pescuituri de la şes, cînd luase cunoştinţă de meşteşugul de-a prinde crapul cu oboroace desfundate la amîndouă capetele [1] ori o altă ingenioasă pescuire cu năvodul pe sub ghiaţă la vreme de iarnă [2], — meşteşuguri practicate în singurătăţile de la apa Prutului, «unde între manii, mese şi preocupări mărunte, nişte bătrîni se petreceau şi mureau în colţul lor de lume».[3]

Despre toate acestea scrisese, neuitînd nici de lacul Snagovului, unde obişnuia într-o vreme să se ducă în fiece duminică cu acel neîntrecut meşter într-ale pescuitului, cu scriitorul Brătescu-Voineşti, datorită căruia cunoscuse pe Nicolae Pescaru, vrăjitorul de şerpi.. [4]

*

Pe Sadoveanu l-a descumpănit tare războiul. Otrava acumulată în acele zile cumplite a intrat în plămada noilor sale scrieri şi multă vreme l-a ars în adîncuri. Jertfa inutilă a atîtor vieţi omeneşti l-a zguduit profund ; de-aceea vibrează atît de puternic în bucăţile *Primăvara nouă* [5] şi *Eroii* [6]. În amîndouă, pe lîngă indignarea şi durerea jertfelor inutile, tresare şi nădejdea că toate acestea vor lua cîndva sfîrşit şi că faţa lumii se va schimba cu desăvîrşire.

Pînă atunci Sadoveanu constată cu amărăciune cîte mizerii a lăsat războiul în urma lui.

În *Ghişeul* [7] strigă contra birocratismului şi haosului care domneşte pretutindeni în instituţiile pu-

[1] *Viclenie, Adevărul literar şi artistic,* 1926, nr. 270 ; *Împărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[2] *Despre crapi, Adevărul literar şi artistic,* 1926, nr. 272 ; *Împărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[3] *Singurătăţi, Adevărul literar şi artistic,* 1926, nr. 278 ; *Împărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[4] *Vrăjitorul de şerpi, Adevărul literar şi artistic,* 1927, nr. 317 ; *Împărăţia apelor,* Cartea Romînească, 1929.

[5] *Romînia* — organ al apărării naţionale, 1917, nr. 38 ; *Lumea,* 1926, nr. 48 ; *O întîmplare ciudată,* Naţionala-Ciornei, 1929.

[6] *Lumea,* 1926, nr. 47 ; *O întîmplare ciudată,* Naţionala-Ciornei, 1929.

[7] *Ghişeul de la Ad-ţia financiară, Lumea,* 1926, nr. 46 ; *O întîmplare ciudată,* Naţionala-Ciornei, 1929.

blice. De şi exagerată pînă la fantastic, bucata e atît de vie că, la o şezătoare care a avut loc la Iaşi şi în care a fost cetită, hohotele de rîs ale publicului întrerupeau mereu pe autor.

Dar cît năduf şi-a făcut Sadoveanu şi cu alte constatări triste în legătură nu atît cu drojdia rămasă după otrava războiului, cît cu incultura şi neseriozitatea societăţii în care trăia! Cele mai multe din bucăţile reunite în volumul *O întîmplare ciudată* sînt articole scrise cu diferite ocazii:

Monument lui Eminescu[1], *Ultimul din generaţia jertfei*[2], *Bătrînul Radu Rosetti*[3], *Despre lăutari*[4], *Intermezzo liric*[5], *Literatură funebră*[6], *Cetind pamflete vechi*[7], *Istorioară de Crăciun*[8], *Scrisoare lui Brătescu-Voineşti*[9], *Trîntori*[10], *Bucolică*[11].

Preţioase sînt amintirile despre St. O. Iosif, evocînd Bucureştiul de altădată, cu cîrciumioarele-i şi grădinile-i în stil oriental.[12]

---

[1] *Lumea*, 1925, nr. 24; *Festival lui Eminescu, Lumea*, 1925, nr. 43; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[2] *Adevărul literar şi artistic*, 1925, nr. 247; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[3] *Viaţa Romînească*, 1926, nr. 2—3; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[4] *Lumea*, 1925, nr. 23; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[5] *Lumea*, 1926, nr. 52; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[6] *Lumea*, 1925, nr. 35; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[7] *Lumea*, 1925, nr. 11; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[8] *Lumea*, 1926, nr. 45; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[9] *Lumea*, 1925, nr. 34; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[10] *Adevărul literar şi artistic*, 1925, nr. 244; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[11] *Lumea*, 1925, nr. 25; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

[12] *Amintiri despre St. O. Iosif, Insemnări literare*, 1919, nr. 2; *O întîmplare ciudată*, Naţionala-Ciornei, 1929.

O întîmplare ciudată[1] își are povestea ei : cunoscutul editor Hertz, care scotea la vremea aceea și o revistă, i-a cerut lui Sadoveanu să colaboreze cu o nuvelă senzațională. De reținut este că interesul comercial cerînd un anume număr de pagini, scriitorul a fost nevoit să dubleze povestirea, lucru care nu l-a stingherit nicidecum. Bucata e o fantazie brodată pe ciudățeniile unui bun prietin scriitor care se ținea de farse de cîte ori i se întîmpla să ia un pahar de vin mai mult.

*

Prin 1927, cînd undele sonore începuseră a fi captate, unul din primele aparate de radio din Iași a fost al lui Miti Sadoveanu. In jurul minunii, instalată în odaia galbenă — așa-zisă «turcească» — la vreme de noapte, într-un răstimp de liniște, cînd larma copilărimii se depărtase, a stat Mihai Sadoveanu împreună cu soția lui, blînda cucoană Catincuța, și-au ascultat venind ca de pe celălalt tărîm melodia unui vals de Strauss cîntat în vechea Viență.[2]

De cîte ori nu-și aminteau cei doi tovarăși de o viață întreagă ; — el zmeu cu pelerina cenușie, ea mărunțică și firavă, coborîtă parcă dintr-o frescă de iconostas, — pe cînd clopotele trecutului picurau peste sufletele lor îngemănate într-aceleași icoane și amintiri... Cînd se scurseseră atîția ani peste expedițiile din huciurile Rădășenilor, pe vremea cînd domnul Stino se uita mustrător pe deasupra ochelarilor la golanii cei din fundul clasei, care cunoșteau mai bine iazurile și malurile Șomuzului decît declinarea limbii franceze ?[3]

---

[1] *O întîmplare ciudată,* Națională-Ciornei, 1929.

[2] *Radiofonie-Viena, Lumea,* 1926, nr. 50 ; *O întîmplare ciudată,* Națională-Ciornei, 1929.

[3] *Pe marginea unui anuar, Viața Românească,* 1922, nr. 6, la rubrica „Note pe marginea cărților" sub titlul : *Pe marginea anuarului festiv al gimnaziului „Alecu Donici" din Fălticeni cu ocazia sărbătorii semicentenarului acestui gimnaziu; O întîmplare ciudată,* Națională-Ciornei, 1929.

Dintre dumbrăvile și luzurile acelei minunate împărății a trecutului, figura nobilă a dascălului de franceză se ultă neclintit, c-o expresie de ușor dispreț și amărăciune, tristețâ care avea să-l mîne și pe Mihai Sadoveanu — fostul său elev — să scrie *O întîmplare ciudată*.

PROFIRA SADOVEANU

1 ianuarie 1957, București.

CUPRINSUL

Pag.

DEMONUL TINEREȚII 7

OLANDA — note de călătorie

I Introducere din care se vede că drumul la Amsterdam coteşte prin judeţul Alba din ţara romînească 199

II Tot introducere sau cîte capete atîtea păreri 208

III Mai multe fenomene obişnuite şi unul neobişnuit 218

IV Insulă orientală în mijlocul unui oraş occidental 230

V Privelişti şi contraste 240

VI Ţara Apelor 245

VII Mozaic 254

VIII Ceremonie funebră. Cîteva ore la muzee 264

IX Flori şi ferme 272

X Privelişti felurite, în realitate una şi aceeaşi 280

XI Marken 290

XII Rotterdam şi Haga 300

XIII Cîteva reflexii şi aforisme ale domnului Boker 309

XIV Licitație la Frascatti. — Fermă de vaci 320
XV Despre oameni 332
XVI Este cu desăvîrșire oprită traducerea acestui capitol în orice limbă europeană 341

IMPĂRĂȚIA APELOR

Pescuitul cu undița 349
Despre instrumente și despre norocul pescarilor . . . 355
Experiențe 362
Pește de Moldova 368
Tovarăși de pescuit 374
Intrare în ostrov 379
Pierde-vară 385
Ploaie, la Nada Florilor 392
Indeletnicirile insularilor mei 398
Pescuitul racilor și altele 406
Știuca 415
Viclenie 424
Despre crapi 437
Singurătăți 448
Vrăjitorul de șerpi 458
Un aliat 465
Toaca 475

O INTIMPLARE CIUDATA

O întîmplare ciudată 487
Ghișeul de la administrația financiară 501
Primăvară nouă 509
Eroii 515
Cetind pamflete vechi 520
Istorioară de Crăciun 526
Scrisoare lui Brătescu-Voinești 531
Incident dramatic 539
Pe marginea unui anuar 547

Bucolică 552
Trîntori 558
Despre lăutari 564
Intermezzo liric 570
Literatura funebră 575
Radiofonie 579
Monument lui Eminescu 587
Ultimul din generația jertfei 595
Bătrînul Radu Rosetti 599
Amintiri despre St. O. Iosif 607

Note 615

SADOVEANU. O 1963

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

ACEASTĂ EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

9

DEMONUL TINEREȚII ★ OLANDA ★ IMPĂRĂȚIA APELOR ★ O ÎNTÎMPLARE CIUDATĂ

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

C144860